ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΠΡΟΝΟΙΑ,

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1926 ΤΥΠΟΙΣ "ΦΟΙΝΙΚΟΣ,,

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

α΄.

ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ΚΑΡΤΑΝΟΣ

Κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους ἡ Ἐκκλησία ΚΠόλεως ὑπῆρξεν εὐτυχῶς ἀπηλλαγμένη σοβαρῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ συζητήσεων. Ἀλλὰ προὐκλήθησαν ἐν αὐτῇ τοιαῦταί τινες συζητήσεις εἴτ' ἐξ ἐπιδράσεων ξένων, εἴτ' ἐξ ἀμαθείας καὶ καχυποψίας πρὸς τὴν παιδείαν. Ἡ κατὰ τὸν ιζ΄ καὶ ιη΄. αἰῶνα ἐπελθοῦσα σὺν τῇ λοιπῇ ἀναπτύξει τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἀναγέννησις τῆς παιδείας καὶ ἡ ἐπικοινωνία αὐτῶν πρὸς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην προὐκάλεσαν ὑποψίας τινὰς μήπως οἱ λόγιοι ἄνδρες ἀπεπλανῶντο ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ τῆς Ἐκκλησίας φρονήματος. Ὅθεν οἱ ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτῶν ἐπιστρέφοντες, ἰδίως οἱ κληρικοί, ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδωσιν ὁμολογίαν πίστεως πρὸς πίστωσιν τοῦ ὀρθοδόξου αὐτῶν φρονήματος. Ἡ δὲ εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, τῶν φυσικῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπὶ πλέον αἱ ἐπαγγελματικαὶ τῶν διδασκάλων ἀντιζηλίαι ἐπηύξησαν τὰς ἀμοιβαίας ὑποψίας, κατηγορήθησαν δὲ πολλάκις ἀθῷοι διδάσκαλοι.

Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιστ΄. αἰῶνος παρουσιάζεται ὄντως κακοδοξῶν ὁ Ἰωαννίκιος Καρτᾶνος [1]. Οὗτος ἐν τέλει τοῦ ιε΄. ἢ ἐν

---

1. **Παχωμίου Ρουσάνου,** Περὶ τῆς τῶν Καρτανιτῶν αἱρέσεως καὶ αἱρετικῶν, ἐν Πατρ. Migne 98, 1359—63 **Φιλητᾶ,** Περὶ Ἰωαννικίου Καρτάνου, Δαμασκηνοῦ Στουδίτου καὶ Παχωμίου Ρουσάνου ἐπιστολιμαία διάλεξις, Ἐν Κερκύρᾳ 1847. **Α. Μουστοξύδου,** Ἑλληνομνήμων σ. 442 ἑξ. **Μ. Γεδεών,** Ἑτεροδιδασκαλίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ΚΠ. μετὰ τὴν ἅλωσιν, «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» Γ. 718. 9. Α. Legrand, Bibliographie hellénique (XV—XVI Siécles) I. 226 ἑξ. **Κ. Σάθα,** Νεοελληνικὴ φιλολογία,, σ, 147, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Δ,σ. λη΄—μστ΄. Ph. Meyer, Die theol. Litteratur der gr. Kirche im XVI Jahrhundert, Leipzig 1894, σ. 120 ἑ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα ἐν Theologische Studien und Kritiken, 1898, σ. 315 ἑξ. καὶ ἐν Herzog Hauck, RE3, X, 99. 100 **Φ. Βαφείδου,** Ἐκκλησ. Ἱστορία Γ, α, σ. 74 ἑξ. **Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου,** Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ιστ΄. αἰῶνα, Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 9.

ἀρχῇ τοῦ ιστ'. αἰῶνος γεννηθεὶς κατήγετο ἐκ Κερκύρας, ὅπου πιθανῶς καὶ ἐξεπαιδεύθη. Προσῆλθε δ' εἰς τὸν κλῆρον, διότι ἀναφέρεται ὡς «ἱερομόναχος» καὶ «πρωτοσύγκελλος». Περὶ τὸ 1536 μεταβὰς εἰς Ἑνετίαν, κατὰ μὲν τὸν Παχώμιον Ρουσάνον «δι' ἐμπορίαν», κατ' ἄλλας δ' εἰδήσεις ἐπὶ εἰδικῇ ἀποστολῇ μετὰ τοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου πρὸς τὴν ἑνετικὴν Ἀρχὴν ἐκ μέρους τῆς πατρίδος αὐτοῦ, πρὸς ἐπίτευξιν προνομιῶν τινων, συνεκρούσθη πρὸς τὸν ταράσσοντα τὴν ἑνετικὴν ἑλληνικὴν Κοινότητα Ἀρσένιον Ἀποστόλην, κατὰ μὲν τὸν κατήγορον αὐτοῦ Παχώμιον Ρουσάνον «δι' αἰσχρουργίας», κατὰ δὲ τὰς πληροφορίας αὐτοῦ τοῦ Καρτάνου «χάριτι τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἡμῶν εὐσέβειαν καὶ ἀλήθειαν». Ἐνέκλεισε δ' αὐτὸν ὁ δεσπόζων τότε ἐν τῇ ἑνετικῇ Κοινότητι Ἀρσένιος Ἀποστόλης ἐν τῇ φυλακῇ, ἐν ᾗ ἐπὶ πολὺ διαμείνας ὁ Καρτάνος ἐπεδόθη εἰς συγγραφὴν ἐν χυδαίᾳ γλώσσῃ πολυκρότου, ἕνεκα τῶν κακοδοξιῶν αὐτοῦ, γενομένου συγγράμματος, «Ἄνθος» αὐτὸ ἐπιγράψας, τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης («Τὸ παρὸν βιβλίον εἶναι ἡ παλαιά τε καὶ νέα διαθήκη, ἤτοι τὸ ἄνθος ἀναγκαῖον αὐτῆς, ἔστι δὲ πάνυ ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον πρὸς πάντα χριστιανόν [1]»). Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη: δογματικὸν (κεφ. 1-24) ἱστορικὸν (25-191) ἠθικὸν (ἐν 19 ὁμιλίαις) καὶ τελετουργικόν, ζητεῖ δ' ὁ συγγραφεὺς νὰ καταστήσῃ δῆθεν εἰς τὸν λαὸν γνωστὴν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ παρενείρει ἀφηγήσεις ἐξ ἀποκρύφων συγγραμμάτων μετὰ πανθεϊστικῶν κακοδοξιῶν.

Τὸν κόσμον παρδέχεται οὐχὶ δημιουργηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ γεννηθέντα καὶ ἐκπορευθέντα ἐξ αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἐξήγει ὁ Καρτάνος τὸ διατὶ τὰ δημιουργήματα εἶναι ἔμψυχα. Ἐδόξασε δ' ὅτι ταῦτα συγκρατοῦνται διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ εἶναι διάφορα κατὰ τὴν ἐπικράτησιν ἕκαστον, τὸ μὲν μέλαν, τὸ δὲ λευκόν, τὸ μὲν μεῖζον, τὸ δ' ἔλασσον, τὸ μὲν θυμῶδες, τὸ δὲ πρᾶον. Ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἴτ' ἐν τῷ οὐρανῷ, εἴτ' ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτ' ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Δαμασκοῦ, ὁπόθεν μετετέθη εἰς τὰς Ἰνδίας, ἔνθα ὑπάρχει καὶ ὁ παράδεισος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄγγελοι δὲν ἠθέλησαν νὰ προσκυνήσωσι τὸν Ἀδὰμ ἐδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἄβυσσον. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνεσαρκώθη πρὸ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ

---

1. **Παπαδοπούλου Βρετοῦ**, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀνδρέαν Μουστοξύδην Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ ἐπιγραφομένου Ἄνθος τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ὑπὸ Ἰωαννικίου Καρτάνου, Ἐν Ἀθήναις 1849. Τὸ βιβλίον τοῦ Καρτάνου ἐξεδόθη τὸ α'. ἐν Βενετίᾳ τῷ 1536 καὶ τὸ β'. αὐτόθι 1567. Κατὰ τὸν Ph. Meyer-Die theol. Litterature, σ. 112 ἡ συγγραφὴ τοῦ Καρτάνου ἐστηρίχθη ἐπὶ παρομοίας συγγραφῆς τοῦ ἰταλοῦ Fioretti. Ἀναφέρεται δὲ καὶ ἑτέρα συγγραφὴ τοῦ Καρτάνου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἔκθεσις τοῦ θείου καθήκοντος».

δὲν ἔχει ὑποστατικὴν ἀπ' αὐτοῦ διαφοράν, διότι εἶναι μὲν ὁ Θεὸς τριαδικός, ἀλλὰ τὰ τρία ὀνόματα πατήρ, υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, εἶναι ἀχώριστα, ἑπομένως ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ τὰ τρία ὀνόματα ἐσαρκώθησαν καὶ ἐσταυρώθησαν. Κατὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ κατῆλθεν ἐπ' αὐτοῦ ἄνωθεν ἄρραφον ἱμάτιον, ὁ ἄρραφος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις μνημονευόμενος χιτών, ἐτέλεσε δ' ὁ Ἰησοῦς οὐ μόνον τὰ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἀναγραφόμενα θαύματα. Παῖς ὢν ἐπάνω τῶν ἀκτίνων ἐπωχεῖτο τοῦ ἡλίου καὶ ἐπὶ τοῦ ἱματίου ὕδωρ προσέφερε τῇ μητρὶ καὶ στρουθία ἔμψυχα ἐκ πηλοῦ ἐποίησεν. Οἱ τρεῖς μάγοι οἱ μεταβάντες εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἰησοῦ εἶδον αὐτὸν ὁ μὲν νήπιον μονοετές, ὁ δὲ ἄνδρα τριακονταέτη καὶ ὁ τρίτος γέροντα παλαιῶν τῶν ἡμερῶν.

Τοιοῦτο κατὰ τὰ σπουδαιότερα αὐτοῦ σημεῖα ἦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ κακοδόξου συγγράμματος τοῦ Καρτάνου. Κατ' ἀρχὰς τοῦτο ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν, ἰδίως κατὰ τρίτον μέρος, τὸ ἠθικόν, ὅπερ βραδύτερον καὶ ἐν ἄλλοις ἀνεδημοσιεύετο συγγράμμασιν, ἀλλὰ δριμύτατα διήλεγξε τὰς κακοδοξίας καὶ μυθοπλαστίας τοῦ Καρτάνου δι' εἰδικῶν πραγματιῶν ὁ Παχώμιος Ρουσάνος, ὅστις ὡσαύτως κατεπολέμησε καὶ τὴν πρώϊμον ἀπόπειραν τοῦ Καρτάνου περὶ ἐκχυδαϊσμοῦ τῆς γλώσσης τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τῆς πραγματείας αὐτοῦ «Περὶ τῆς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὠφελείας», ἥτις ἐκ πάσης ἀπόψεως εἶναι σπουδαία [1].

Ὁ Παχώμιος Ρουσάνος κατήγγειλεν εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησία Πόλεως καί τινα μοναχὸν Ματθαῖον, ὅστις περιερχόμενος τὰς Μονὰς ἰδίως τοῦ Ἁγίου Ὄρους διέδιδε τὴν κακοδοξίαν ὅτι ὁ Χριστὸς μετὰ σώματος ζῶν κατῆλθεν εἰς τὸν ᾅδην. [2]

Ἐξ ἑτέρας δ' ἐπιστολῆς τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ναυπάκτου Ἀθανάσιον πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ἰωαννίκιος Καρτᾶνος ἀποφυλακισθεὶς μετέβη εἰς ΚΠολιν ἐξ Ἑνετίας, ζητῶν νὰ χειροτονηθῇ Ἀρχιερεὺς Ναυπάκτου, ἀλλὰ μὴ τυχὼν τούτου μετέβη εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Ναυπάκτου καὶ ἐκεῖ διέδιδε τὰς κακοδοξίας αὐτοῦ, ἱκανοὺς ἑλκύσας λαϊκοὺς ἅμα καὶ κληρικούς, Καρτανίτας ἀποκληθέντας. Ἀλλ' ὁ ἔλεγχος τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου διέλυσε τοὺς Καρτανίτας, ἄγνωστον δὲ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ἰωαννικίου Καρτάνου.

---

1. **Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου**, Ἱστορ καὶ μελέται, ἐν Ἱεροσολύμοις 1906 σ. 235-6 Ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος πρῶτος συνέγραψε καὶ κατὰ τοῦ Λουθήρου **Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου**, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Πρῶται σχέσεις τῶν Ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 7 8.

2. **Meyer**, ἔνθ' ἀν. σ. 52.

β'.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗΣ

Ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς, ἐξ Ἰωαννίνων ὁρμώμενος καὶ ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐκπαιδευθείς, συνεπλήρωσε τάς τε φιλολογικάς, θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἐν Βενετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Ἐπανελθὼν εἰς Ἰωάννινα προσῆλθεν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου καὶ τῷ 1683 ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς «Πρώτης Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων», ἣν τῷ 1676 εἶχεν ἱδρύσει ὁ ἐν Βενετίᾳ ἐμπορευόμενος Μᾶνος (Ἐμμανουὴλ) Γκιούμας. Τὴν Σχολὴν διηύθυνε μέχρι τοῦ 1715, ὅτ' ἐτελεύτησε τὸν βίον, τὰ μάλιστα διακριθεὶς ὡς «ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ πολυμαθής, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης, τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἔμπειρος, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἱερᾶς θεολογίας»[1]. Ὑπῆρξεν ἀληθῶς εἷς τῶν διαπρεπεστέρων κληρικῶν διδασκάλων τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, τὰ μάλιστα ὠφελήσας αὐτὸ διὰ τῆς παιδείας. Ἀλλὰ θεολογική τις συζήτησις προὐξένησεν αὐτῷ ἱκανὰς στενοχωρίας.

Πρῶτος διευθυντὴς τῆς εἰρημένης Σχολῆς τοῦ Γκιούμα εἶχε χρηματίσει ὁ Βησσαρίων Μακρῆς († 1699) ὃν διεδέχθη ὁ Σουγδουρῆς. Ὁ Μακρῆς ἐμαθήτευσε ἐν Κ]Πόλει παρ' ἄλλοις διδασκάλοις καὶ δὴ παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ Μαυροκορδάτῳ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως τυχόντα καὶ νέας μεθόδους ἐν τῇ διδασκαλίᾳ χρησιμοποιοῦντα Γεώργιον Σουγδουρῆν. Μητροπολίτης τότε Ἰωαννίνων ἦτο ὁ ἐκ Χίου Κλήμης, μαθητὴς χρηματίσας τοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ [2]. Ὁ Κλήμης τῷ 1695 προὐκάλεσε συζήτησιν μεταξὺ τῶν διδασκάλων τῶν Ἰωαννίνων περὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς θείας ἐνεργείας, ὑπομιμνήσκουσαν παρομοίαν συζήτησιν τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων τοῦ ιδ'. αἰῶνος μεταξὺ

---

1. **Δημήτριος Προκοπίου**, Περὶ λογίων Γραικῶν παρὰ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Γ, Βενετία 1872, σ. 500 Πρβλ. **Μελετίου** Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστ. Ἱστορία, Γ, 484 **Γ. Ζαβίρα** Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον, ἔκδ. Ρ. Κρέμου, Ἀθήνησι 1872, σ 212—4. **Κ. Σάθα**, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 393—4 **Ἀ. Π. Κεραμέως**, Συμβολαὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, Παράρτημα τοῦ περιοδ τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλλην. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τομ. ΙΖ' σ 125. **Π. Ἀραβαντινοῦ** Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1856, Β, 225 ἑξ. **Β. Μυστακίδου**, Συμβολαὶ εἰι τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων, «Παρνασσὸς» Ι, 1886, σ 63 ἑξ. **Ἀ. Δημητρακοπούλου**, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Ν Φ Σάθα. Ἐν Λειψίᾳ σ 61 62 **Σπ. Λάμπρου**, Περὶ τῆς παιδείας ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ τουρκοκρατίας, Ἐπετηρὶς «Παρνασσοῦ» ΙΒ, 1916, σ. 147 8.

2. **Βλαστοῦ**, Χιακά, Ἐν Ἑρμουπόλει 1843, Β, 120.

τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τοῦ Βαρλαὰμ καὶ ἄλλων. Καὶ ὁ μὲν μητροπολίτης Κλήμης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἔλεγεν ὅτι ἡ θεία οὐσία διαφέρει τῆς θείας ἐνεργείας πραγματικῶς, καθάπερ ὁ ἄρτος τοῦ λίθου, ὁ δὲ Σουγδουρῆς μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διισχυρίζετο, ὅτι ἡ οὐσία διαφέρει τῆς ἐνεργείας τῷ ὁριστικῷ μόνον λόγῳ, οὐ μὴν δὲ καὶ πραγματικῶς. Ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων μὴ δυνηθεὶς ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Σουγδουρῆ καὶ ὑπολαμβάνων ὅτι οὗτος παρεδέχετο ἁπλῶς τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαφορὰν οὐσίας καὶ ἐνεργείας συνεκάλεσεν εἰς ἐπίσημον συζήτησιν τοὺς διδασκάλους τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν δὲν ἠδυνήθη μετὰ τοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ νὰ καταβάλῃ τὸν πολυμαθέστατον καὶ διαλεκτικώτατον Σουγδουρῆν. Ὅθεν ἔγγραφε πρὸς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν εἰς Κ]Πολιν καταγγέλλων τὸν Σουγδουρῆν ὡς διδάσκοντα τὴν κατ' ἐπίνοιαν ἁπλῶς καὶ οὐχὶ κατὰ λόγον ὁριστικὸν ἥκιστα δὲ πραγματικῶς διαφορὰν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας.

Ἡ Μ. Ἐκκλησία ἦτο ἑτοίμη νὰ προβῇ εἰς καθαίρεσιν τοῦ Σουγδουρῆ, ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν οὗτος, ἤ, ὅπερ πιθανώτερον, κληθεὶς εἰς ἀπολογίαν, ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὴν τὴν ἑξῆς ὁμολογίαν πίστεως. «Ἐπειδὴ κατὰ τὸν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου λόγον πᾶς πιστὸς ὀφείλει ἕτοιμος εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι αὐτὸν λόγον περὶ τῆς ἐν αὐτῷ πίστεως, τούτου χάριν κἀγὼ ὡς πιστὸς αἰτηθεὶς ἕτοιμός εἰμι πρὸς ἀπολογίαν περὶ τῆς ἐν ἐμοὶ πίστεως τῆς περὶ τὴν διαφορὰν καὶ διάκρισιν τῆς τε θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας, καθὰ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐδιδάχθην. Ὁμολογῶ τοίνυν ὥσπερ ἕνωσιν θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἀσύγχυτον οὕτως εἶναι καὶ διαφορὰν ἀδιάστατον, τὸ μὲν κατὰ τὸ ἡνωμένον καὶ ἀδιαίρετον, τὸ δὲ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ δὴ τοῦ αἰτίου· οὕτω γὰρ οὔτε τὸ ἓν τὴν διαφορὰν ἀπελαύνει, οὔτε μὴν ἡ διαφορὰ ἀνατρέπει, ἀλλ' ἑκάτερον κατὰ τοὺς ἁγίους εὐσεβῶς θεωρούμενον οὐδοτιοῦν ὑπὸ θατέρου παραβλαβῆναι δυνήσεται· ὁμολογῶ δὲ τὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας διαφορὰν καὶ διάκρισιν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος εἶναι, κατὰ τὸ εὐσεβὲς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας φρόνημα, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπινοίας, ὡς οἱ περὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνον ὑπενόουν· αὕτη δέ, ἡ ἐκ τῆς φύσεως, δηλαδή, τοῦ πράγματος διάκρισις, ἣν καὶ κατὰ λόγον πραγματικὴν διάκρισιν λέγομεν τῆς τε οὐσίας καὶ ἐνεργείας, πολὺ μὲν ὑπερηρμένη τυγχάνει τῆς διακρίσεως ἐκείνης, ἣ προσεῖχον οἱ περὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκίνδυνον, τῆς δὲ πραγματικῆς ἐκείνης αὖθις ἀδρανεστέρα, ᾗ τὰ θεῖα τῆς μακαρίας Τριάδος διακρίνονται πρόσωπα. Ταῦθ' οὖν οὕτως δοξάζων ἐπιβεβαιῶ καὶ ἐπισφαλίζομαι. 1699, μαΐου 26, εἰς Ἰωάννινα. † Γεώργιος ἱερεὺς Σουγδουρῆς ὁμολογῶ καὶ βεβαιῶ ὡς ἄνωθεν» [1].

1. Κωδ. 411 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, **Α.**

Ἡ ὁμολογία αὕτη πίστεως τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ ἔθετε τέρμα εἰς τὴν προκληθεῖσαν συζήτησιν, ἡ δὲ Μ. Ἐκκλησία ἱκανοποιηθεῖσα ἀπήντησεν αὐτῷ τιμητικώτατα, διότι εὗρεν αὐτὸν ὀρθῶς φρονοῦντα [1]. Ἀλλά, δυστυχῶς, ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης ἐπέμεινε κατηγορῶν αὐτοῦ, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀθώωσιν τοῦ Σουγδουρῆ ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1669—1707) ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Τόμου Ἀγάπης δυσμενῶς περὶ αὐτοῦ, καίτοι ἀνωνύμως, ἐξεφράσθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων.

Ἀλλ' ὁ Σουγδουρῆς ἔμεινεν ἀπερίσπαστος ἐφεξῆς ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, συνεχίσας αὐτὸ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πότε ἀκριβῶς ἀπέθανε δὲν εἶναι γνωστόν. Τῷ 1721, ὅτε ὁ Δημήτριος Προκοπίου ἔγραφε τὸ πόνημα αὐτοῦ περὶ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων λογίων, ὁ Σουγδουρῆς ἔζη ἔτι. Ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπέθανε. Ὑπῆρξε δὲ καὶ συγγραφεὺς δοκιμώτατος καὶ ῥήτωρ ἐκκλησιαστικὸς σπουδαῖος, ἀλλ' ἐλάχιστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐσώθησαν δημοσιευθέντα [2], οἷον Ἐπιτομὴ Γραμματικῆς, Ἑνετίῃσι 1763. Εἰσαγωγὴ λογικὴ ἢ προδιοίκησις εἰς ἅπασαν τὴν λογικὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους, Βιέννη 1792. Δυστυχῶς δὲ μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐπὶ τριακονταετίαν ὅλην συντεθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ «Συμφωνία Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης». [3]

γ'.

ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ

Ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, γεννηθεὶς ἐν Ἰωαννίνοις περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ'. αἰῶνος, ἐξεπαιδεύθη μὲν ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ Σχολῇ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν διαπρεπῆ διδάσκαλον Γεώργιον Σουγδουρῆν, προσῆλθε δὲ λίαν ἐνωρὶς εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Εἰς Ἰταλίαν μεταβάς, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, ἠσχολήθη εἰδικῶς περὶ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, μεταφράσας, κατά τινα εἴδησιν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὰ

Π Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη Δ, 387. **Μ Γεδεών**, Γεωργίου Σουγδουρῆ Ἀπολογία, «Ἱερὸς Σύνδεσμος» Ἀθηνῶν, ἔτ ΚΒ' 1922, ἀριθμ 15.

1. **Μελετίου** Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Γ, 484 5.

2. Ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Σουγδουρῆν «Νέος Θησαυρὸς» δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸν πιθανῶς ἐκδοθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐν Βενετίᾳ, ὡς ὀρθῶς συμπεραίνει ὁ **Μ. Γεδεὼν** ἔνθ' ἀνωτέρω σ 183.

3. **Μ. Γεδεὼν** Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποστολ. Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, παρὰ Δημ. Γρ Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων

συγγράματα τοῦ Καρτεσίου καὶ Μαλεμβραγίου [1]. Τὰς περὶ τὴν Θεολογίαν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καθόλου ζητήματα μελέτας αὐτοῦ ἅμα δὲ καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ζῆλον μαρτυρεῖ τὸ ποιμαντικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ἐν κοινῇ διαλέκτῳ συντεταγμένον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Βοσκὸς λογικῶν προβάτων», ἐν Ἑνετίᾳ ἐκδοθὲν τῷ 1708.

Ἐπανακάμψας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης διωρίσθη, κατά τινας εἰδήσεις, διδάσκαλος ἐν Ἰωαννίνοις, διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γκιούμα, ἣν διηύθυνεν ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς. Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἐν τῇ διευθύνσει τῆς Σχολῆς ἐκείνης ὁ Μεθόδιος, τὰ μάλιστα εὐδοκιμήσας ἔν τε τῇ διευθύνσει καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Κατὰ τὸν Κοδρικᾶν πρῶτος αὐτὸς «ἐδίδαξε τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἐπὶ σχολαρχικῆς καθέδρας ἐν Ἰωαννίνοις» [2], καὶ κατὰ τὸν Κούμαν «οὗτος ὁ θαυμάσιος ἀνὴρ μετέφερεν εἰς τὰ Ἰωάννινα τὰς γεωμετρικὰς γνώσεις, αἳ ὁποῖαι ἔλειπον πρὸ χρόνων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα» [3]. Ἀλλ' ἀκριβέστερον φαίνεται μᾶλλον ὅτι ὁ Μεθόδιος ἅμα τῇ ἐπανόδῳ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης προσεκλήθη ὡς Σχολάρχης εἰς τὴν Σχολὴν Καστορίας, εἰς αὐτὴν δὲ πολλαχόθεν συνέρρευσαν μαθηταί, πρὸς ἀκρόασιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ὁ Μεθόδιος ἐδίδασκε κα' τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Θεολογίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ εἱλκύσθη ὑπὸ τοῦ συστήματος τοῦ Μολίνου.

Ὁ Μολῖνος (Michael de Molinos) ἦτο Ἰσπανὸς τὴν καταγωγήν, γεννηθεὶς τῷ 1640 ἐκ περιφανοῦς Ἀρραγωνικῆς οἰκογενείας καὶ μετὰ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ προσελθὼν εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου, ἐν αἷς διεκρίθη ὡς ἄριστος πνευματικός. Τῷ 1669 ἢ 1670 ἐγκαθιδρυθεὶς

---

1. Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ **Δημήτριος Προκοπίου** Περὶ λογίων γραικῶν, παρὰ **Κ. Σάθα,** Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Βενετία 1872, Γ, 501, ἐσημείωσε τὴν παιδείαν αὐτοῦ χαρακτηρίζων «Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἱερομόναχος ἐξ Ἰωαννίνων, ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθής, φιλόσοφος, θεολόγος καὶ μαθηματικός, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης, ἔμπειρος τῆς θείας Γραφῆς καὶ ἱεροκήρυξ· ἠκροάσατο καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σοφῶν, πολλοὺς ἐκεῖσε διατρίψας χρόνους ..»

2. **Π. Κοδρικᾶ,** Μελέτη τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, Παρίσιοι 1818, σ, 165.

3. **Κ. Κούμα,** Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ΙΒ' 558. Πρβλ. **Β. Μυστακίδου,** Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων, «Παρνασσός» Ι, 1888, σ, 66 ἑξ. **Σπ. Λάμπρου,** Περὶ τῆς παιδείας ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ τουρκοκρατίας, Ἐπετηρὶς «Παρνασσοῦ» ΙΒ, 1916, σ 147 8 **Π. Ἀραβαντινοῦ** Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι, 1856, Β, 277, ἑξ. καὶ «Πανδώρα» τομ ΙΑ, σ 86 ἑξ. **Γ. Ζαβίρα,** Νέα Ἑλλάς, ἔκδ. Κρέμου, σ. 419—20. **Κ. Σάθα,** Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 435—36.

ἐν Ρώμῃ εἵλκυσε μὲν τὴν προσοχὴν τῶν ἐξομολογουμένων διὰ τῆς ἄγαν ἐπιεικοῦς αὐτοῦ κρίσεως ἐπὶ τῶν ἁμαρτημάτων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὰς παραβάσεις τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς λατρείας, ἀπέκτησε δὲ μεγάλην φήμην διὰ τῆς βαθείας γνώσεως τῶν θεολογικῶν ζητημάτων καὶ διὰ τοῦ ἐναρέτου βίου αὐτοῦ. Ἐπεδίδετο ἰδίως εἰς τὴν μυστικὴν θεολογίαν, ἔργῳ καὶ λόγῳ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς μεταδίδων καὶ ἀναπτύσσων. Μεταξὺ τῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ κατελέγοντο ἀνώτατοι κληρικοὶ καὶ Καρδινάλιοι, ὅτε δὲ εἷς τούτων, ὁ Ὀδεσκάλκη, τῷ 1676 ἐγένετο Πάπας Ρώμης ὑπὸ τ' ὄνομα Ἰννοκέντιος ια'. (1676—1689) διὰ μεγάλων τιμῶν περιέβαλε τὸν ὑπὸ πάντων θαυμαζόμενον Μολῖνον, ἐγκατοικίσας αὐτῶν ἔν τινι τῶν παπικῶν τῆς Ρώμης ἀνακτόρων.

Ἓν ἔτος πρότερον (1675) ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ ἰταλιστὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Μολίνου «Πνευματικὸς χειραγωγὸς» (Guida spirituale), ἀποτελεσθὲν ἐξ ἀπαντήσεων τοῦ Μολίνου πρὸς τὰ ἁπανταχόθεν προβαλλόμενα αὐτῷ ζητήματα καὶ ἐξ ὁδηγιῶν αὐτοῦ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβοῦς ζωῆς. Μετὰ μικρὸν ἐδημοσιεύθη καὶ ἑτέρα πραγματεία αὐτοῦ περὶ τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν κοινωνίας τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1678 συνεξεδίδετο μετὰ τοῦ «Πνευματικοῦ χειραγωγοῦ,» μετεφρασθέντος εἰς πλείστας γλώσσας καὶ διαδοθέντος εὐρύτατα. Περὶ τὰς 20,000 ἐπιστολαὶ εὑρέθησαν βραδύτερον παρὰ τῷ Μολίνῳ, σχετικαὶ πρὸς τὸ πολύκροτον ἐκεῖνο σύγγραμμα αὐτοῦ, μετ' ἐνθουσιασμοῦ γενόμενον πανταχοῦ τοῦ λατινικοῦ κόσμου δεκτόν. Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Μολῖνος ἔλεγεν ὅτι σκοπὸν τῆς συγγραφῆς εἶχε νὰ βοηθήσῃ τοὺς πιστοὺς ὅπως διαρρήξωσι τὰς ἁλύσεις τὰς συγκρατούσας αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς λατρείας καὶ μὴ ἐπιτρεπούσας νὰ τείνωσιν ἐλευθέρως πρὸς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν. Ἡ προσευχή, ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν ἐξομολογοῦντα πνευματικὸν πατέρα, ἡ συνεχὴς μετάληψις τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ ἡ ἐσωτερικὴ συντριβὴ ἄγουσι, κατὰ τὸν Μολῖνον, εἰς τὴν ἕνωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀληθὴς προσευχὴ προϋποθέτει τὴν ἐσωτερικὴν σιγὴν καὶ τὴν συγκέντρωσιν ἐν ἑαυτῷ, ὑπάρχει δὲ σιγὴ ἐν λόγοις, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἐν ταῖς σκέψεσιν. Μὴ ὁμιλῶν, μὴ ἐπιθυμῶν, μὴ σκεπτόμενος ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ φθάσῃ τὴν τελείαν μυστικὴν σιωπὴν (perfeto silenzio mistico), ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ μετὰ τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ δὲ συγκέντρωσις εἶναι πίστις καὶ σιγὴ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχὴ ἐνορᾷ τὸν Θεὸν ἐν τῷ βάθει αὐτῆς, ἄνευ εἰκόνος, διὰ τῆς πίστεως τελείως παραδιδομένη εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τῆς συνεχοῦς δὲ μεταλήψεως τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀπολαύει ἡ ψυχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς συντριβῆς καὶ τῆς θεωρίας τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ κατανικᾷ τὸν θάνατον. Ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ καθίσταται δι' αὐτὴν τὸ πᾶν Ἡ ψυχὴ

ἀποβαίνει κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ καὶ τρόπον τινὰ ἀποθεοῦται.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ μυστικιστικοῦ συγγράμματος τοῦ Μολίνου. Πολλαχοῦ ἱδρύθησαν σωματεῖα μυστικὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ἠθικὴν τελείωσιν κατὰ τὸν «Πνευματικὸν χειραγωγὸν» τοῦ Μολίνου καὶ τ' ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ, ἅτινα ἐξεδίδοντο τῇ ἐγκρίσει ἐκκλησιαστκῶν ἀνδρῶν. Πανταχόθεν ἐπίσης συνέρρεον εἰς Ῥώμην εὐσεβεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἵνα ἴδωσι τὸν Μολῖνον καὶ ἐξομολογηθῶσι παρ' αὐτῷ. Ἡ ἀρξαμένη δὲ μεγάλη ἐκείνη πνευματικὴ κίνησις ἐστρέφετο κατὰ τῶν τύπων τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ὑπῆρξεν ἀρεστὴ εἰς τοὺς Ἰησουΐτας. Μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Μολίνου ἐπίθεσιν ἑνὸς τούτων (P. Segneri) διὰ συγγράμματος, ὁ Πάπας διώρισεν Ἐπιτροπείαν, ἥτις ὅμως ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Μολίνου. Οἱ Ἰησουΐται προσέφυγον τότε πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ιδ'. (1643—1715) διὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ, ἀμέσως δὲ τότε ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις συνέλαβε καὶ ἐφυλάκισε τὸν Μολῖνον καὶ ἑκατοντάδας προσώπων. Ἐκλήθη εἰς τὴν ἀνάκρισιν καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας—οὐχὶ ὡς Πάπας ἀλλ' ὡς ὕποπτος Βενεδικτῖνος μοναχὸς Ὀδελσκάλκη—ὑπεχρεώθη δὲ ὁ ἀτυχὴς Μολῖνος ν' ἀνακαλέσῃ 68 θέσεις ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ὑφ' ἧς κατεδικάσθη νὰ φέρῃ ἐφ' ὅρου ζωῆς ἔνδυμα μετανοίας, νὰ νηστεύῃ αὐστηρῶς τρὶς τῆς ἑβδομάδος, νὰ ἐξομολογῆται τετράκις τοῦ ἔτους καὶ νὰ κοινωνῇ μόνον ἐὰν ἐπέτρεπεν ὁ πνευματικός, ν' ἀπαγγέλλῃ εὐχὰς μετὰ κομβολογίου καὶ ἐν γένει νὰ τηρῇ πάντας τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους, οὓς ἐζήτησε διὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ νὰ καταργήσῃ. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1697 ἐν μέσῳ τῆς ἀμεταπτώτου συμπαθείας τῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ [1].

Τὸ σύστημα αὐτοῦ, γνωστὸν ὑπὸ τ' ὄνομα Quietismus (ἀταραξία, ἠρεμία, ἡσυχία) δὲν κατεστάλη διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς σιγῆς τοῦ Μολίνου καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ θανατώσεως ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως. Τῷ 1688 αὕτη κατεδίκασε τὸ σύγγραμμα ἑνὸς τῶν θαυμαστῶν τοῦ Μολίνου, τοῦ καρδιναλίου Petrucci «θεωρία μυστική» καὶ ἠνάγκασε τὸν ἐκ Μεδιολάνων Ἰωσὴφ Beccarelli ν' ἀποκηρύξῃ τὰς μυστικιστὰς ἰδέας τοῦ Μολίνου, ἃς ἠσπάζετο. Ἐν Γαλλίᾳ τὰς ἰδέας ταύτας διέδωκαν ὁ Fr. Madeval καὶ ὁ Lacombe, ὧν τὰ συγγράμματα κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως. Ὡσαύτως κατεδικάσθη ἡ Ἰωάννα Μαρία de la Mott Guyon (1717) ἥτις μετέδωκε τὰς μυστικὰς τοῦ Μολίνου ἰδέας εἰς

---

1 H. Denziger, Enchiridion symbolorum et definitionum κτλ. ἔκδ. 10 Friburg 1908, σ. 356 ἑξ. Tholuck - Zöckler Molinos, ἐν Herzog—Hauck, Realencyklopädie für prot. Theologie und Kirche, ἔκδ. 3 XIII, Leipzig 1905, σ. 260—266 πρβλ. τὴν αὐτόθι φιλολογίαν.

τὸν Φενελὼν (Fénelon) ἕνα τῶν περιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς Γαλλιας, συγκρουσθέντα ἕνεκα τῶν ἰδεῶν ἐκείνων πρὸς τὸν ἐπίσης περιφανῆ Βοσσουέτον. Ὁ Πάπας Ῥώμης Ἰννακέντιος ιβ'. (1691-1700) πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ιδ'. ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ 23 θέσεις ἐκ τοῦ μυστικιστικοῦ συγγράμματος τοῦ Φενελὼν «Explication des maximes des saints sur la vie intérieure». Ὁ εὐσεβὴς Φενελὼν ἀνέγνω ὁ ἴδιος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν ἑαυτοῦ καταδίκην ὑπὸ τοῦ Πάπα (25 Μαρτίου 1699). Ἡ διδασκαλία τοῦ Φενελών, φέρουσα καθαρῶς πρακτικὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα, ἔσχε τὴν ἀπήχησιν αὐτῆς καὶ ἐν τῷ εὐρέως γνωσθέντι παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συγγράμματι αὐτοῦ «αἱ τύχαι τοῦ Τηλεμάχου».

Καθ' ὃν δὲ χρόνον τοιαύτη ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Μολίνου παρήχθη ἐν τῇ Δύσει κίνησις, ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, διδάσκων τότε ἐν Καστορίᾳ, κατηγορήθη ὅτι ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Μολίνου καὶ ὅτι διέδιδε τὰς μυστικιστικὰς αὐτοῦ ἰδέας. Ἡ κατηγορία ὀφείλεται εἴς τινα ἱερομόναχον Ἱερόθεον, ὅστις διδάσκων ἐν Καστορίᾳ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἠκροᾶτο τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν παρὰ τῷ Μεθοδίῳ Ἀνθρακίτῃ. Περιελθὼν ὅμως εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὸν ἤξρατο κατακρίνων αὐτόν, ἐκδιωχθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Καστορίας, οἵτινες ἔβλεπον τὰς μεγάλας τῆς Σχολῆς αὐτῶν προόδους ὑπὸ τὸν σοφὸν διδάσκαλον καὶ Σχολάρχην Μεθόδιον, μετέβη εἰς ΚΠολιν καὶ κατήγγειλεν αὐτὸν πρὸς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ὡς ἑτερόδοξον, ὀπαδὸν τοῦ Μολίνου. Ἡ Ἐκκλησία ἐθορυβήθη ἐκ τῆς καταγγελίας διότι ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἦτο τὰ μάλιστα πεφημισμένος διδάσκαλος. Ἐξετάσασα δὲ τὰ προσκομισθέντα αὐτοῦ τετράδια «ἐπὶ παρουσίᾳ διδασκάλων ἐμπείρων καὶ εἰδημόνων ἐν φιλοσοφίᾳ ἅμα καὶ ἱερᾷ θεολογίᾳ» εὗρεν αὐτὰ πεπλανημένα. Προσκαλέσασα δὲ αὐτὸν διὰ Συνοδικοῦ γράμματος καὶ μὴ προσελθόντα, ἀλλ' ἐκ Καστορίας εἰς Σιάτιστα καὶ εἶτα εἰς Ἰωάννινα καταφυγόντα, ἐρήμην καθήρεσε τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, κατ' αὔγουστον τοῦ 1723, ἐπὶ Πατριάρχου Ἱερεμίου γ'. (1716-26, 1732-33) καὶ διέταξε νὰ καῶσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ.

Μάτην οἱ προὔχοντες τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὸν μητροπολίτην Προύσης Παΐσιον καὶ ἄλλους γράφοντες εἰς ΚΠολιν ἐβεβαίουν ὅτι ὁ σοφὸς διδάσκαλος «ὑπάρχει εὐσεβέστατος καὶ χριστιανικώτατος, εἰ δέ φασιν οἱ κατηγοροῦντες εἰρηκέναι τι ἢ γεγραφέναι ἀσύμφωνον τοῖς νοήμασι καὶ εὐσεβέσι διδάγμασι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον προσετέθη ὑπὸ τῶν κατηγορούντων ἢ ἂν εἴρηταί τι τοιοῦτον ἐλέχθη κατὰ τὸν τρόπον τῶν σχολαστικῶν καὶ οὐχὶ δογματικῶς» [1]. Δυστυχῶς ὁ Μεθόδιος δὲν ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ μεταβῇ προσωπικῶς εἰς ΚΠολιν

1. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἀν. σ. 277 σημ.

ἵνα διαλύσῃ τὰς διαβολάς, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας προτροπὰς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν, ἀρκεσθεὶς μόνον νὰ γράψῃ, ὅτι τὰ τετράδια αὐτοῦ ἦσαν «ἀδιόρθωτα», ἡ δ' Ἐκκλησία, στηριχθεῖσα ἐπὶ τῶν τετραδίων καὶ ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ἐξέδωκε τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, ἣν φαίνεται συνέταξεν ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης καὶ Γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου Κριτίας, ἐν ὕφει ἥκιστα εὐπρεπεῖ. Ἐν αὐτῇ λέγεται ὅτι ὁ Μεθόδιος «πρὸς μὲν ὀρθὴν παιδείαν καὶ εὐσέβειαν ἀμέθοδος πάντη καὶ ἀφυὴς καὶ ἀτέλειος, πρὸς δὲ τὰ σφαλερὰ καὶ πονηρὰ καὶ δυσσεβείας γέμοντα μεθοδικόν τινα εὐήθως ἑαυτὸν φανταζόμενος», μὴ τυχὼν ὑγιοῦς παιδείας καὶ διδασκαλίας οὔτε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πεπειραμένος καλῶς «ὥς που μαρτυροῦσιν αὐτὸν τὰ ἀσύντακτα καὶ σολοικίζοντα συγγράμματα αὐτοῦ», ἀλλ' οὔτε φιλοσοφίας, ἢ περὶ τῆς φύσεως πραγματεύεται, εἴδησιν ἔχων, οὐδὲ τὰ τῆς ἱερᾶς θεολογίας καὶ κατ' ἐκείνην ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ δόγματα μεμυημένος, ἀλλ' εἰς ὑπερορίους τὴν ἀρχὴν σταλεὶς τόπους «τὴν ἄθεον καὶ δυσσεβεστάτην αἵρεσιν τοῦ Μολίνου αἱρεῖται καὶ ἐκδιδάσκεται, ἔναγχος ἐκραγεῖσαν». Ταύτης ἑρμητήριον καὶ φορτίδα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διάνοιαν ἐργασάμενος ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐν Καστορίᾳ διδάσκων διέδωκε μυστικῶς εἴς τινας μαθητὰς τὰς κακοδοξίας αὐτοῦ. Ἐπιδείξασθαι ἑαυτὸν θέλων «νέον φιλόσοφον καὶ θεολόγον» δὲν παρεδέχθη ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν ἀνέκαθεν κρατοῦσαν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὰ τῶν Πατέρων συγγράμματα, ἀλλὰ τὰ τοῦ Μολίνου προκρίνας συγγράμματα, μεταφράσας τε αὐτὰ καὶ τετράδιά τινα συγκροτήσας φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν συνέχεε καὶ συνέφθειρε πάντα. «Ἀναιρεῖν πειρᾶται τὸ πλῆθος τῶν ὄντων καὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ φαινόμενα καὶ οὔτε ποιότητας, οὔτε δυνάμεις, ἀλλ' οὔτε ὅλως αἰσθήσεις εἶναι ἀξιοῖ...κατ' αὐτῆς τῆς δημιουργίας ἀντιστρατεύεται καὶ τῶν θείων Γραφῶν παραβόλως κατεξανίσταται· ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς φιλοσοφεῖν ἐπαγγέλλεται εἰς οὐδὲν δέον καὶ θεολογικῶν ὑποθέσεων ἅπτεται, ὧν τὴν ἔννοιαν μὴ εἰδώς, ἀλλόκοτα τερατεύεται...οὔτε γὰρ τὰ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια ὑπολείπονται κατ' αὐτόν, ἀλλὰ κοινός τις ἐστι πόλεμος καὶ ἄρνησις πάσης τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως· ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἧκεν ἀβελτηρίως ὁ ἀλιτήριος, ὡς διακωμῳδεῖν τὰ θεῖα καὶ παίζειν ἐν οὐ παικτοῖς, καταφερόμενος κατ' αὐτῶν τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπικουρείου αἱρέσεως δῆλόν ἐστιν ἀντεχόμενος, ἀπό τε τοῦ λόγου καὶ τοῦ τρόπου, ὡς ἔγνωμεν, ἡδονῇ τ' ἀγαθὸν τιθέμενος...» [1].

---

[1] **Μελετίου** Ἀθηνῶν, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (προσθήκη Βενδότη) Δ. 141. **Α. Ὑψηλάντου**, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σ. 309 ἑξ. **Χ. Χαμοδουπούλου** Μνημείων γραπτῶν περισυναγωγή, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Β, 1882, 463 ἑξ. **Μ. Γεδεών**, Ἐκκλησία καὶ ἐπιστήμη κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, «Ἐκκλησ. Ἀλή-

Εἶναι προφανὲς ἐκ τούτων, ὅτι ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἀπορρίπτων τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἴχετο τῶν θεωριῶν πανθεϊστικοῦ ἰδανικοῦ φιλοσοφικοῦ τινος συστήματος ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ παρεδέχετο τὰς μυστικιστικὰς ἀρχὰς τοῦ Μολίνου[1]. Εἷς τῶν κατηγόρων αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀναστάσιος, σχολάρχης τῆς ἐν Τρικκάλοις Σχολῆς, ζητήσας ὕστερον παρ' αὐτοῦ συγγνώμην. Πρὸς αὐτὸν ὁ Μεθόδιος γράφων ἔλεγε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰ ἑξῆς «οὐκ ἐσμὲν ἀδελφοί ; οὐ μιᾶς Κυρίου τραπέζης ; οὐ μιᾷ πίστει, μιᾷ Ἐκκλησίᾳ, τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις συνδεδέμεθα ; περὶ τίνος δὲ ἡ τοσαύτη ἔρις ; περὶ φιλοσοφίας ; ἐρεσχελίας ; Ἐρρέτωσαν ἅπαντες οἵ τε πάλαι καὶ νῦν φιλοσοφοῦντες, οἱ ἀρχὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιπλάστους τιθέμενοι. Ἡ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία πᾶσα ἐπεσκιασμένη, πᾶσα μάταιος, κατὰ τὸν ἱεροφάντορα· ἡ τούτων διάνοια ὀξυτάτη πρὸς τὴν τῆς ματαιότητος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Μία ἀλήθεια, Χριστὸς ἐσταυρωμένος. Οὐδὲν ἕτερον ἀληθὲς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; πίστις πρὸς φιλοσοφικὰς περιεργείας ; Ἱκανῶς κεκοπιάκατε καὶ την ἀμοιβὴν τῶν πόνων ὑμῶν ἔχετε· ὅσα ἠθελήσατε ἐποιήσατέ μοι. Κατεφρονήσατε, ὑβρίσατε, ἠτιμάσατε, περίψημά με ἀνεδείξατε, ἀποτρόπαιον ἀνθρώποις, οὐ μὴν δὲ Θεῷ. Τί ἔτι ἐπιζητεῖτε τὸ πάλαι ἀνακυκλοῦν καὶ τὰς λύπας ἀνασταμοῦν ; Ὁρᾶτε ὅτι ἔστὶ καὶ ὀφθαλμὸς ἐκδικήσεως. Ταῦτα μὲν ὡς πατήρ, ὑμεῖς δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν ποιεῖτε»[2].

Ταῦτα χαρακτηρίζουσιν ἐπαρκῶς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν ἐν ᾗ διετέλει ὁ ἀτυχήσας διδάσκαλος μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Ὅθεν ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ τέλος εἰς ΚΠολιν καὶ ζητήσῃ συγγνώμην. Περὶ τούτου ὁ Καισάριος Δαπόντε διηγεῖται τὰ ἑξῆς «Μεθόδιος ἱερομόναχος Ἀνθρακεύς, ἐπιστήμων διδάσκαλος ἐκ Καστορίας. Τοῦτος μετὰ τοῦ διδασκάλου μου Ἱεροθέου πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς Σκόπελον ἀπελθὼν ἢ μᾶλλον ἀναγκασθεὶς ὑπῆγεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κρι-

---

θεια» Η, 1888, σ. 255 6 τοῦ αὐτοῦ Ἀνέκδοτος ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου γ΄. Ἐν Κ]Πόλει 1872, σ. 14 -17 καὶ ὑπὸ **Ἀγαθαγγέλου**, μητροπολίτου Σισανίου, ἐν «Ἐκκλησ Ἀλήθειᾳ» Β, 495 500 **Καλλινίκου Δελικάνη,** Πατριαρχικῶν ἐγγράφων, τομ. Γ΄. Ἐν Κ]Πόλει 1905, σ 868—73 J. M a n s i Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio (προσθήκη L. Petit) XXXVII, 227-246

1. P h M e y e r, Die theol. Litteratur der gr. Kirche im XVI Jahrhundert. σ 14[illegible]

2. **Μαργαρίτου Κωνσταντινίδου**, Γράμματα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης, «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας Η, 1011 σ. 306 7. **Κ. Σάθα**, ἔνθ' ἀν σ 436

θεὶς κατεκρίθη ὡς δεχθεὶς αἵρεσιν νεοφανῆ ἑνὸς Ἰταλοῦ Μολίνου τὸ ὄνομά του, φλυαροῦντος καὶ λέγοντος κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα καὶ ὅτι πάντα τὰ ὄντα εἶναι κατὰ φαντασίαν, καὶ βεβαιώσας αὐτὸ ὁ Μεθόδιος μὲ συγγράμματά του, τὰ ὁποῖα ἐκαύθησαν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, βάλλοντας αὐτὸς εἰς αὐτὰ τὴν φωτίαν ἀτός του, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς τοιούτοις, ἔμπροσθεν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου καὶ τοῦ Πατριάρχου Χρυσάνθου εἰς τοὺς 1728. Ἐξεδόθη δὲ καὶ γράμμα συνοδικόν, προστάζοντας ἵνα καίωνται ὅπου ἐὰν εὑρεθῶσι τὰ συγγράμματα καὶ τετράδια τὰ περιέχοντα τὴν νεοφανῆ ταύτην αἵρεσιν. Ἐδιορθώθη δὲ καὶ καύσας καὶ πτύσας καὶ ἀναθεματίσας αὐτά, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συγχώρησιν παρὰ τῆς Συνόδου καὶ τὴν ἱερωσύνην, ὅτι καθῃρέθη»[1]. Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων τοῦ Καισαρείου Δαπόντε, παρὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς καταδίκης τοῦ Μεθοδίου καὶ τὰς λεπτομερείας αὐτῆς, ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, καίτοι ἐθεώρει ἑαυτὸν ὅλως ἀθῷον, μεγάλην δὲ εἶχεν τὴν παραμυθίαν ἐκ τοιαύτης συναισθήσεως, ὡς φάρμακον κατὰ τῆς ψυχικῆς ὀδύνης, ἣν προὐξένουν αὐτῷ καὶ φίλτατα ἔτι πρόσωπα, μετὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, μεταβὰς εἰς ΚΠολιν, ἐπὶ Πατριάρχου Ἱερεμίου γ'. παρόντος καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου (1707-1731), ἀνεκάλεσεν ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὰς ἀποδοθείσας αὐτῷ αἱρετικὰς δόξας καὶ ἠθωώθη. Πάντως τὸ γεγονὸς τοῦτο συνετελέσθη ἐπὶ τῶν εἰρημένων Πατριαρχῶν, ὧν ρητῶς μνημονεύει ὁ Καισάριος Δαπόντε, ἀλλ' ἡ χρονολογία 1728, ἣν οὗτος παρέχει, δὲν φαίνεται ἀκριβής. Διότι ναί μὲν τῷ ἔτει ἐκείνῳ ἦτο Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὁ Χρύσανθος, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ Ἱερεμίας. Διότι οὗτος ἐπατριάρχησε δίς, τὸ α'. ἀπὸ τῆς 23 Μαρτίου 1726 μέχρι τῆς 19 Νοεμβρίου 1726, καὶ τὸ β'. ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1732 μέχρις Ἀπριλίου τοῦ 1733. Ἑπομένως ἡ ἀθώωσις τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου ἐγένετο πρὸ τοῦ 1731, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Ἱεροσολύμων Χρύσανθος, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 1726, τρία ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ.

Ἄγνωστον δὲ πότε ἀκριβῶς ἀπέθανεν ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, συνεχίσας τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου μετὰ τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάντως πρὸ τοῦ 1749. Ὁ ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γκιούμα διδάξας πρωτοπαπᾶς Ἰωαννίνων Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος, ὡς εὐγνώμων μαθητὴς τοῦ ἐπιφανοῦς διδασκάλου, εὐδοκίμως καὶ αὐτὸς περὶ τὰ μαθηματικὰ ἀσχολούμενος ἐξέδωκε τῷ 1749 τὸ σύγγραμμα τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτου «ὁδὸς Μαθηματικῆς», ὅπερ ἐκραταίωσε τὴν φήμην τοῦ Ἀνθρακίτου ὡς ἀρίστου μαθηματικοῦ. Ἀλλὰ τὰ θεολογικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, δι' ἅτινα κατηγορήθη, ἀπώλοντο.

1. **Καισαρίου Δαπόντε**, Ἱστορικὸς κατάλογος ἐπισήμων ἀνδρῶν, παρὰ **Κ. Σάθα**, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη σ. 112.3

δ′

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΑΚΑΡΝΑΝ

Κατὰ τὸν ιη′ αἰῶνα μέγαν θόρυβον περὶ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα εἶχε προκαλέσει ὁ Χριστόδουλος Εὐσταθίου, ὅστις, συνήθως ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ἐπικαλεῖται Ἀκαρνάν. Γεννηθεὶς τῷ 1732 ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀκαρνανίας Ξηρομέρῳ ἢ Τόχωβα, ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ μετέβη εἰς Ἅγιον Ὄρος καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐχρημάτισε δὲ μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ. Ὁ κατὰ τοῦ Χριστοδούλου γράψας Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος σημειώσας ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Εὐστάθιος, Παμπλέκης ἐπονομαζόμενος, ἦτο λῃστής, προσέθηκε καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἀκαδημίᾳ σπουδῶν τοῦ Χριστοδούλου «Ἐνταῦθα πολλοὶ ἐν ὀλίγῳ τῶν ἐκείνου (=τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως) ναμάτων εἰς κόρον ἠρύσαντο· καὶ πλείους ἂν τοῦ ἐμβροντήτου τούτου (=τοῦ Χριστοδούλου) μὴ παρόντος. Ἄκρῳ γὰρ λιχανῷ παιδευμάτων μήπω γευσάμενος καὶ τὸν μονήρη ἐπομοσάμενος βίον ἀνεκύκασε καὶ πάντα συγχέειν τε καὶ ἀναθολοῦν ἐποίησε, διαβολαῖς χρησάμενος κατὰ τοῦ Διδασκάλου πρὸς τὸν Πατριάρχην Κύριλλον. Ἐντεῦθεν ἔρις μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν ὅ,τι μεγίστη, ἐντεῦθεν φυγὴ τοῦ Διδασκάλου καὶ διασπορὰ τῶν μαθητῶν, ἐντεῦθεν πάντα τὰ καλὰ ἄρδην ᾤχετ' ἀπιόντα, ὧν παῖδες Ἑλλήνων φεῦ σφᾶς αὐτοὺς ἀπεστέρησαν» [1].

Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας ὁ Χριστόδουλος ὑπῆρξε πρωταίτιος τῆς διαλύσεως τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐξ Ἄθω μετέβη εἰς Βιέννην καὶ διέτριψεν ἐκεῖ ὡς διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐπιδιδόμενος ἅμα καὶ εἰς φιλολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς μελέτας. Τῷ 1781 ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς Γαλλικῆς σύγγραμμα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀληθὴς πολιτική, ἥτις διαιρεῖται εἰς δύο κεφάλαια χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς διακόσμησιν καὶ στολισμὸν τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν, διδάσκουσα οὐ μόνον ἀποφεύγειν τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ μὴν καὶ ὡς οἷόν τε καὶ τὴν ἀρετὴν ἀσπάζεσθαι». Μετὰ πενταετίαν (1786) ἐδημοσιεύθη ἕτερον σύγγραμμα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ φιλοσόφου, φιλοσοφίας, φυσικῶν, μεταφυσικῶν, πνευματικῶν καὶ θείων». Αἱ φιλοσοφικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι πολλοὺς ἐσκανδάλιζον, προὐκάλεσε δὲ κατ' αὐτῶν πρῶτος τὴν προσοχὴν ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος, συντάξας τὴν τῷ 1793

---

1 Ἀκολουθία ἑτεροφθάλμου καὶ ἀντιχρίστου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας ἐκδ. Δ. Γοβδελᾶ, ἐν Λειψίᾳ 1793, παρὰ **Α. Δημητρακοπούλου,** Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 87-88. Φαίνεται ὅτι ὁ Χριστόδουλος εἶχε βεβλαμμένον τὸν ἕνα ὀφθαλμόν, διὰ τοῦτο δ' ἐκαλεῖτο μονόφθαλμος ἢ ἑτερόφθαλμος.

ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Δ. Γοδδελᾶ σατυρικὴν «Ἀκολουθίαν ἑτεροφθάλμου καὶ ἀντιχρίστου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας». Εἰς αὐτὴν δὲ ὁ Χριστόδουλος, ἐν Λειψίᾳ τότε διατρίβων, συνέταξεν ἀπάντησιν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀπάντησις ἀνωνύμου πρὸς τοὺς αὐτοῦ ἄφρονας κατηγόρους, ἐπονομασθεῖσα περὶ θεοκρατίας, ὅτι ἅπας ὁ λόγος περὶ ταύτην στρέφει». Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν Λειψίᾳ τῇ 30 Αὐγούστου 1793, ἀλλ' ἡμέρας τινὰς πρότερον, ἤτοι τῇ 15 πρὸς τῇ 16 Αὐγούστου ὁ Χριστόδουλος ἀπέθανεν. Ἐπὶ τοῦ τάφου του οἱ μαθηταὶ ἐπέγραψαν: «ἐνταῦθα κεῖται ὁ φιλοσοφικῇ σπουδῇ καὶ τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀφοσιώσας λογιώτατος Χριστόδουλος Εὐσταθίου ὁ ἐξ Ἀκαρνανίας, γεννηθεὶς μὲν τῷ ἔτει 1733, θανὼν δὲ τῷ 1793, Αὐγούστου 15» [1].

Ἡ ἀπάντησις ὅμως τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὴν σάτυραν τοῦ Διονυσίου Πλαταμῶνος ἐπέτεινε τὸν κατ' αὐτοῦ θόρυβον. Ὁ Πατριάρχης ΚΠόλεως Νεόφυτος ζ'. (1789-94, 1798-1801) συγκροτήσας ἐν Κ]πόλει τῷ 1793 Σύνοδον, ἐν ᾗ παρέστησαν 19 Μητροπολῖται καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Ἄνθιμος (1788-1808), ἐξέδωκε καταδίκην, ἥν τῷ 1800 ἐν Βούδᾳ ἐδημοσίευσεν ὁ Δ. Γοδδελᾶς ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ ἐξωστρακισμὸς τοῦ ἀσεβοῦς Χριστοδούλου, τοῦ μονοφθάλμου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας». [2] Ἡ καδίκη τῶν θεωριῶν τοῦ Χριστοδούλου ὑπῆρξεν ἅμα ἐπίσημος παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καταδίκη τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Πανθεϊσμοῦ, ὧν ὀπαδὸς ἦτο ὁ Χριστόδουλος.[3] Κατ' αὐτοῦ δὲ συνέγραψε καὶ ὁ Ἰωάννης Τατλίκαρης [4].

Κατὰ τὸ ἔγγραφον τῆς καταδίκης τοῦ Χριστοδούλου, οὗτος ἐγεννήθη ἐξ εὐσεβῶν γονέων, ἑπομένως ἡ πληροφορία τοῦ Πλαταμῶνος Διονυσίου περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Χριστοδούλου ὡς λῃστοῦ, δὲν εἶναι ἀκριβής. Ψέγεται δὲ ἐν τῷ εἰρημένῳ ἐγγράφῳ καὶ ὁ ἀνάρμοστος τρόπος, δι' οὗ προσέβαλεν ὁ Διονύσιος τὰς ἰδέας τοῦ Χριστοδούλου, αἵτινες ἦσαν αἱ ἑξῆς.

Τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν παρεδέχετο ψιλὸν ἄνθρωπον, ἀρνούμενος δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ κόσμου, πανθεϊστικῶς παρεδέχετο «μίαν ἄπειρον οὐσίαν μὲ ἔκτασιν ὕλης πεπροικισμένην... καὶ ἕνα συνάπειρον νοῦν», ὡς «συνάπειρα» δογματίζων «κατηγορούμενα τῆς πρώτης ἀρχῆς ἀπείρου οὐσίας» καὶ «ἐξ αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἀπόμοιραν καὶ

1. **Γ. Ζαβίρα,** Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον σ 494—5 **Κ. Σάθα** Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Ζ σ σλρ' Κατὰ σημείωμα τῆς Ἀστυνομίας Λειψίας ὁ θάνατος τοῦ Χριστοδούλου ἐπῆλθε τῇ 16 Αὐγ. (παρὰ **Δημητρακοπούλῳ,** ἔνθ' ἀν. σ. 88), ἐνῷ κατὰ τὴν ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν τῇ 15 Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐπῆλθε τὴν νύκτα τῆς 15 πρὸς τὴν 16 Αὐγούστου 1793.

2. Καὶ παρὰ **Μ. Γεδεών,** Κανονικαὶ διατάξεις. Ἐν ΚΠόλει 1888, Α, 279—90.

3. **Μ Γεδεών,** Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐπιστήμη κατὰ τὸν ιη'. αἰῶνα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΚΠ Η, 289—92 Ph. Meyer, Die theol Literatur der gr. Kirche im XVI jahrhundert σ 14 15.

4 **Κωνστ Οἰκονόμου,** Τὰ σῳζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ἔκδ. Σοφ. Οἰκονόμου, τομ Γ. Ἀθήνησι 1866, σ. 111 σημ.

ἀπόρροιαν τὴν ἄνθρωπον». Ἑπομένως κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ ὅλα τὰ κτίσματα εἶναι μέρη τοῦ Θεοῦ». Ἠρνεῖτο τὴν θεοπνευστίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παραδεχόμενος αὐτὴν ὡς ἔργον ἀνθρώπινον, ἀσεβῶς ἐκφραζόμενος περί τε τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων, τῶν Μαρτύρων, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Συνόδων, ἰδιαζόντως δ' ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ Κλήρου, τῶν παραδόσεων, τῶν Μυστηρίων, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα πάντα ἔλεγεν ὅτι ἦσαν περιττὰ καὶ ὅτι διὰ τὸν λαὸν δύο τινὰ ἀπαιτοῦνται, φρονηματίας φιλόσοφος διδάσκων αὐτὸν καὶ ἄρχων βραβευτὴς τῶν καλῶν καὶ παιδευτὴς τῶν κακῶν.

Τοιαῦτα πρεσβεύων ὁ Χριστόδουλος Εὐσταθίου λίαν εὐλόγως κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς καταδίκης ταύτης αἱ παράλογοι καὶ ἀσύστατοι αὐτοῦ ἰδέαι δὲν διεδόθησαν. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι ὀρθόδοξος κληρικὸς καὶ δὴ μοναχός, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατρίψας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, παρεσύρθη ὑπὸ τῆς πανθεϊστικῆς φιλοσοφίας εἰς τοιαύτας ἀτόπους ἰδέας καὶ ἀνέλαβε πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ 1204—1669 *

Αἱ κατὰ καιροὺς σχέσεις Ἐνετίας καὶ Πάπα

Αἱ ὡς ἄνω προαναφερθεῖσαι αὐθαίρετοι ἐνέργειαι τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ Πάπα, ἠνάγκασαν τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ δεχθῇ μὲ κακὸν ὄμμα τοὺς τοιούτους κατακτητὰς καὶ νὰ σκέπτεται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς πῶς νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τούτων, ὅν ἐθεώρει χειρότερον αὐτοῦ τοῦ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ Κρητικὸς λαὸς φύσει φιλελεύθερος καὶ ἀνυπότακτος, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀντέταξεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν κατακτητῶν Ἐνετῶν. Τὴν στιγμὴν δὲ ἐκείνην, καθ' ἣν ἀντελήφθη τοὺς ἐξοντωτικοὺς σκοποὺς ἀφ' ἑνὸς τῆς Ρώμης κατὰ τῆς Ἐκκλησίας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν τακτικὴν τῶν τῆς Ἐνετίας ἐμποροδημοκρατῶν ἥτις ἔγκειτο εἰς τὸ νὰ ἀφομοιώσῃ τὸν ἐγχώριον πληθυσμὸν διὰ τῆς μετοικήσεως Ἐνετῶν εὐγενῶν, ἀνέλαβε τὰ ὅπλα δέκα τρεῖς φορὰς ἐντὸς τοῦ ἀπὸ 1212-1366 διαστήματος διὰ νὰ ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν αὐτῶν [1]. Τὸ κεφάλαιον τοῦ ἐγγράφου τῆς ἐκχωρήσεως (carta consessionis) τοῦ 1211 ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, καθ' ὅ «πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς εἰρημένης νήσου ὀφείλετε νὰ ἔχετε ἐλευθέρας καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτῶν ἤτοι περὶ τῶν κτήσεων αὐτῶν θὰ γίνεται οὕτως ὅπως ἤθελεν ὁρίσει ὁ δοὺξ ὁ ὁποῖος θὰ εἶνε ἐκεῖ μετὰ τοῦ Συμβουλίου του» ἔμενε μόνον κατὰ τύπους, ἔμενε πάντοτε ἀνεκτέλεστον τῇ πλήρει ἀνοχῇ τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως [2]. Ἀναλαμβάνων δὲ τὰ ὅπλα ὁ Κρητικὸς λαὸς δὲν ἐζήτει μόνον τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν ἀλλὰ καὶ τὴν θρησκευτικήν. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κρητὸς θρησκεία καὶ πατρὶς κατεῖχον τὴν αὐτὴν θέσιν, διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν εἰς ἑκάστην ἐπανάστασιν αὐτοῦ, καθ' ἥν ἐπετύγχανεν πολιτικόν τι προνόμιον, ἐπετύγχανεν ἐξ ἴσου καὶ ἐκκλ]κὸν τοιοῦτον. Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης 1204 παρῆλθον 14 μόλις ἔτη καὶ ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἐπανεστάτει κατὰ τῆς Ἐνετίας, μὴ ὑποφέρων νὰ βλέπῃ τὴν καταπάτησιν, ἥν ὑφίστατο ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, ἥτις ἔτεινε πρὸς τὴν

---

* Συνέχεια ἀπὸ σελ 344 Γ' Τόμου δ' τεύχους.

1. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν σελὶς 13
2. **Χρ]κὴ Κρήτη** ἐνθ' ἀν. σελὶς 276.

ἐξαφάνισιν. Ἀπὸ τοῦ 1218 ἕως 1220 εὑρίσκεται ἐπὶ ποδὸς ὁ Κρής, κατατροπώνει τοὺς Ἐνετοὺς καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ συνάψωσι εἰρήνην καὶ νὰ παραχωρήσωσι χώραν τινὰ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Νήσου παρὰ τὸν ποταμὸν Μουζέραν καὶ συγχρόνως καὶ τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ μοναστήρια νὰ ἀπολαμβάνωσι πλήρους ἐλευθερίας [1]. Κατὰ δὲ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1228, 1251 καὶ 1261 καὶ 1271 ἐλάχιστα ἐκέρδισε ὁ Κρητικὸς λαὸς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸ 1255 ἱδρύεται ἡ τῆς Ἱεραπέτρου Ἐπισκοπή. Κατὰ δὲ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα δὲν ἔλειπον οἱ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ κοσμικῆς καὶ ἐκκλ]κῆς ἀρχῆς καὶ μάλιστα πολὺ ζωηροὶ διότι ὁ Ἀρχιεπ]πος Χάνδακος Λεονάρδος Πανταλεώνης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἐφ' ᾧ καὶ τὸν ἁρμοστὴν ὅστις κατ' ἰδίας βεβαίως ὁδηγίας ἐνδιεφέρετο ὑπὲρ τοῦ ἐγχωρίου κλήρου ἀνεθεμάτιζε [2]. Πλείστους δὲ τοιούτους ὑπερασπιστὰς Ἐνετοὺς ἁρμοστὰς βλέπομεν τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν κατώρθωνον πολλὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἰσχύος ἣν εἶχεν ὁ Πάπας ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας, ὅστις προέβαινεν εἰς παραστάσεις παρ' αὐτῷ ἐξουδετερούσας τὰς ἐνεργείας αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργη κατὰ τὴν ἐπανάστασίν του τὸ 1282 ἦσαν καὶ διατάξεις τινὲς περὶ ἐ π ι σ κ ο π ῶ ν κ α ὶ μ ο ν α σ τ η ρ ί ω ν οἰκονομικαί, τείνουσαι εἰς τὴν βαθμιαίαν τῆς ἐγχωρίου ἐκκλησίας ἀνεξαρτησίαν [3]. Ἡ δεκαετὴς ὅμως ἐπανάστασις τοῦ Γεωργίου Καλλέργη 1282-1299 ἔμελλε νὰ ἀποκομίσῃ, ὅπως καὶ συνέβη, πολλὰ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

Οὕτω λοιπὸν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1299 συνάπτεται συνθήκη, διὰ τοῦ 10 ἄρθρου τῆς ὁποίας παρεχωρεῖτο ἡ τότε χηρεύουσα Ἐπισκοπὴ Ἀτινίας (Atiniensis). Ἠδύνατο δηλαδὴ συμφώνως μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου νὰ διορίζῃ ἐν αὐτῇ ὅν τινα θέλει Ἕλληνα ἐπίσκοπον, τῆς Αὐθεντίας καὶ τῶν λαϊκῶν μὴ ἀναμιχθησομένων. Οὕτω δὲ τὸ 1357 εὕρηται ἐκεῖ ἐπίσκοπος τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος Μακάριός τις [4]. Διὰ δὲ τοῦ ἑνδεκάτου ἄρθρου αὐτῆς ἐπετρέπετο αὐτῷ ἐπὶ πενταετίαν ἡ ἐκμίσθωσις τῶν κτημάτων τῆς Ἐπισκοπῆς Μυλοποτάμου καὶ Καλαμῶν (Calamensis) [5]. Κατ' ἄλλους δέ, παρεχωρήθη καὶ τὸ δικαίωμα τῆς πακτώ-

1. **Παπαρρηγοπούλου** ἐνθ. ἀν. σελὶς 124.
2. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. Παραρτήματος σελὶς 56.
3. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελὶς 734.
4. Archivio notarile di Candia Cuan. di C i o v. C e r a d 1330—60..
5. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελὶς 91 καὶ **Ζαμπελίου** ἐνθ.' ἀν. σελὶς 42.

σεως τῶν κτημάτων τῶν ἐπισκοπῶν καὶ μοναστηρίων τῆς νήσου ὅλης [1]. Ἡ παραχώρησις αὕτη τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀτινίας (κατ' ἄλλους Ἀρίου τοῦ 1299) φαίνεται μὲν ἀντιφάσκουσα εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἑνετίας ἥτις ἐθεώρει ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν Λατίνων καὶ Ἑλλήνων Ἐπισκόπων ἐν Κρήτῃ ἀλλὰ ἐπιβαλλομένη πρὸς ἐξοικονόμησιν στιγμιαίας ἀνάγκης. Ἡ Δημοκρατία διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δὲν προοιωνίζετο ἀγαθὴν ἔκβασιν διότι ἐγένετο κατὰ τρόπον ἐκθέτοντα τὸν Καλλέργη εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, ὡς πράγματι συνέβη. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας ταράττουσα τὴν περιφέρειαν τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης καὶ μόνον τῷ 1357 φαίνεται Ἐπίσκοπός τις Μακάριος ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐλευθερία δι' ὀλίγον μόνον χρόνον διήρκεσε διότι ὁ Κλήμης ὁ Ε΄ τὸ 1307 ἠκύρωσε τὰ τοιαῦτα ἐπὶ προφάσει ὅτι ἡ τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ὑπεξαίρεσις ἐπτώχευσεν τοὺς Ἐπισκόπους τοσοῦτον ὥστε νὰ ἐκσφενδονίσῃ αὐτοὺς πένητας καὶ ἐξορίστους εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἤδη λοιπὸν ἄρχεται νὰ καταπιέζηται πάλιν ἐν τῇ Κρήτῃ ἡ Ἐκκλ)κὴ ἐλευθερία. Ταῦτα δὲ ἐδημιούργησαν οἱ μεταβάντες εἰς Ρώμην Ἐπίσκοποι Καλαμῶν καὶ Μυλοποτάμου ὧν τὰ κτήματα παρεχωρήθησαν πρὸς μίσθωσιν τῷ Καλλέργῃ. Ἡ Ρώμη προέβη εἰς παραστάσεις παρὰ τῇ Ἑνετίᾳ ἥτις ὅμως ἔμεινεν ἄκαμπτος ἐκτελέσασα αὐτοὺς κατὰ γράμμα [2]. Κατὰ τὸ μεσολαβοῦν διάστημα ἀπὸ τοῦ 1299 μέχρι 1366 λαμβάνουν χώραν πέντε ἐπαναστάσεις χωρὶς ἀγαθόν τι ἀποτέλεσμα νὰ φέρουν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας. Μόνον κατα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1363 παρατηρεῖται ζωηρά τις κίνησις μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων. Κατὰ ταύτην κατορθώνουν νὰ καταλύσουν τὰς Ἐνετικὰς Ἀρχὰς καὶ ἐγκαθιδρύσουν τοιαύτας ὑπὸ τὸν Γραδενῖγον. Δὲν περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἀρχῶν οἱ ἐπαναστάται, ἀλλὰ καὶ παρέσχον παντοίας ἐλευθερίας εἰς τοὺς συναποστάτας Λατίνους καὶ Ἐνετούς. Ἀντεκατέστησαν τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου διὰ τῆς τοῦ Ἁγίου Τίτου τοῦ τῆς Κρήτης προστάτου, κηρύξαντες οὕτω τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Ἐνετίας, συνδιεκήρυξαν δὲ καὶ τὴν ἰσοπολιτείαν τῶν δύο Ἐκκλ)κῶν δογμάτων. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐγκατέλειπον τὸ Λατινικὸν δόγμα [3]. Ἡ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐπιδειχθεῖσα εὔνοια συνετέλεσεν

---

1. **Σπ Λάμπρου,** ἔνθ' ἀν. σελὶς 664 Τόμος ΣΤ.
2. **Χρ)κὴ Κρήτη,** ἔνθ' ἀν. σελὶς 288.
3. **Σπυρ Ζαμπελίου,** ἔνθ' ἀν. 81.

εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πύκνωσιν τῶν Ἐνετῶν ἀποστατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐκθύμου προσελεύσεως τῶν ἐπιχωρίων οἵτινες πάντοτε ἀνέμενον εὐκαιρίαν τοιαύτην. Διὰ τοῦτο δὲ ἐν τῇ γεννηθείσῃ θρησκευτικῇ ἐξάψει βλέπομεν, ὅταν προυχώρησεν ἔπειτα ἡ ἐπανάστασις, πρωτοστατοῦντας μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν τὸν ἐξομόσαντα τὸ λατινικὸν δόγμα Λεονάρδον Γραδενῖγον ὅστις γενόμενος ὀρθόδοξος ἱερεὺς ἐπωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ Καλόγηρος ὅστις καὶ ἄρχων κατέστη, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἄλλους ὀρθοδόξους ἱερεῖς. Πρωταγωνιστεῖ ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ ἐν ταῖς λατινικαῖς πηγαῖς ὀνομαζόμενος Μελέτιος γενναῖος λευΐτης, ὅστις ζωγρηθεὶς διὰ δόλου, ἐνῷ παρεσκεύαζε τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Ἡρακλείου, ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ἂν καὶ τὰ πάτρια δόγματα ἐξηυτελίζοντο ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Λατινεπισκόπων ἐν τούτοις ὅμως διετηροῦντο ἁγνὰ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κρητός. Ἡ ἀταξία τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἀξιοπαρατήρητος, ταύτην δὲ καὶ οἱ Ἐνετοὶ ὡμολόγουν. Τῆς ἀταξίας δὲ ταύτης καὶ τῆς ἀδρανείας τῶν τε διοικητῶν καὶ τῶν Ἐπισκόπων τῆς νήσου ἐπωφελήθη ὁ ὀρθόδοξος ἐναπομείνας κλῆρος, ὅστις ἐμψυχωθεὶς ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος νὰ κατηχῇ τοὺς παρεπιδήμους Λατίνους καὶ νὰ διαδίδῃ τῆς Ὀρθοδοξίας τὰ ἅγια σπέρματα καὶ τὰ ὁποῖα ἀπέδωσαν τοὺς καρποὺς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1363, καθ' ἣν ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, βλέπομεν τοιούτους προσηλύτους λατίνους ἀρχηγεύοντας αὐτῆς. Ἕλληνες ἱερεῖς ζήλῳ ὑπερβολικῷ κινηθέντες προσεποιήθησαν προθυμίαν εἰς τὴν ἀποστασίαν, χειροτονηθέντες δὲ Λατινεπίσκοποι ἐπέσπευσαν δραστηρίως τὸ ἔργον τῆς προσηλυτήσεως. Τοῦτο δὲ ἀντιληφθεὶς ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ 5ος τὸ 1368 δι' ἐπιστολῆς ἀπέκλεισεν τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τοῖς τάγμασι τῶν κληρικῶν λατίνων οἱουδήποτε Κρητός. Ἐπίσης δὲ ἀπέκλεισε τῆς λειτουργίας πάντα Γραικοκατόλικον. Τὴν ἐπέκτασιν τῆς δικαιοδοσίας τοιούτων ἐπισκόπων ἐπὶ τῆς Κρήτης προλαβοῦσα ἡ σύγκλητος διέταξεν τὴν ἔξωσιν τῶν Σχισματικῶν τοιούτων ὡς καὶ τῶν συρρεόντων εἰς Κρήτην ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἐξιδιοποιεῖσθαι Λατίνους καὶ κατεκράτησεν τοὺς ἰθαγενεῖς Ἱεραποστόλους ἵνα μὴ διὰ τῆς προθυμίας τούτων διαδοθῶσι εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τὰ ζιζάνια Οὐχ ἧττον Ἕλληνες ἐπίσκοποι διέσπειρον ὑπὸ πρόσχημα λατινικὸν τὸ θανατηφόρον τοῦ σχίσματος δηλητήριον. Διὰ τοῦτο δὲ πάλιν ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ' τὴν 17 Ἀπριλίου 1375 ἔγραψεν αὐστηρὰν ἐγκύκλιον πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κρήτης Πέτρον καὶ ἐννέα Λατινεπισκόπους ὑποδεικνύων πλείστας καταχρήσεις εἰσφρησάσας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὅπου

τῶν ἐκκλ)κῶν κτημάτων ἡ διαχείρισις περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας Σχισματικῶν Ἑλλήνων ἔνθα Γραικοὶ νέμονται τὰς συντάξεις τῶν ἱερέων καὶ τοῦ κλήρου τὴν ἀναγκαίαν ἀρτοδοσίαν [1] Οὕτω πῶς οἱ τῆς 'Ιταλικῆς ἀποικίας εὐγενεῖς ἐτράπησαν βαθυμηδὸν ἀπὸ τῶν λατινικῶν δογμάτων εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Θρησκευτικὴ ἀδιαφορία τῆς δημοκρατίας, ἀπάθεια τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν, διαφθορὰ τῶν Λατινεπισκόπων, πλεονεκτήματα τῆς 'Ανατολικῆς πίστεως ἀφιλονείκητα, ζῆλος προσηλυτεύσεως τῶν ἐντοπίων, ὑπῆρξαν τὰ αἴτια τῆς σπουδαίας σημειωθείσης μεταβολῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος. Τοιαύτη δρᾶσις παρετηρήθη τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν ὥστε κατέστη ἐπικίνδυνος τόσον ὥστε νὰ προκληθοῦν τὸ 1425 καὶ 1417 δύο διατάγματα καθορίζοντα τὸν κλῆρον τῶν φρουρίων καὶ ἐπιβάλλοντα τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Λατινεπισκόπων τῶν πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλειψάντων τὰς ἐπισκοπὰς αὐτῶν [2]. Ἡ 'Εκκλησία, ὡς εἴπομεν, ἐθεωρήθη ὡς ὁ μόνος ἐπικίνδυνος παράγων καὶ ἡ μόνη ζωοποιὸς δύναμις, δι' ὃ καὶ κατεδιώχθη ἐξ ἀρχῆς.

Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐστράφη ἐναντίον τοῦ ἀνωτέρου κλήρου,ἀρχιεπισκοπὴ καὶ λοιπαὶ ἐπισκοπαὶ κατελήφθησαν ὑπο Λατίνων, ὑπ' αὐτοὺς δὲ ὑπήχθησαν καὶ οἱ ἐγχώριοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ μόνον δὲ οἱ Λευκωρῖται καθὸ ἀπολαύοντες ἐκ διαφόρων εὐνοϊκῶν αὐτοῖς περιστάσεων ποιᾶς τινος αὐτονομίας, ἐκέκτηντο καὶ ἴδιον 'Επισκοπικὸν Θρόνον τὸν τοῦ Φοίνικος (Λουτροῦ). Ὁ Θρόνος οὗτος καὶ μετὰ τὰ 1363 ὁπότε ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Εος (1368) καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Γρηγόριος Ι΄ (1376) διέταξαν, κατανευούσης καὶ ἀνεχομένης τοῦτο καὶ τῆς 'Ενετικῆς Συγκλήτου μετὰ ἐκσφενδόνισιν φρικωδῶν κεραυνῶν κατὰ τῆς ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικῆς 'Εκκλησίας, τὴν πτῶσιν πασῶν τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκοπῶν καὶ τὴν δήμευσιν τῶν κτημάτων καὶ περιουσιῶν αὐτῶν, μόνος δὲ διεξέφυγε τὴν ἐπίσημον ταύτην κατάργησιν τῆς ἐν τῇ Νήσῳ 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας διατηρούμενος ἐπὶ αἰῶνας ἀδιάσειστος μέχρις οὗ μετὰ πάροδον χρόνου καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν ἐξαναγκαστικῶν ἐπετράπη ἡ ἀνασύστασις ὀλίγων τινῶν ἐπισκοπῶν 'Ορθοδόξων [3]. Ἡ ὕπαρξις ὅμως μιᾶς τοιαύτης ἐπισκοπῆς ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνος, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Λατίνων, δι' ὅ καὶ παντὶ σθένει προσεπάθησαν πᾶν δικαίωμα αὐτῆς νὰ στε-

1. **Σπυρ. Ζαμπελίου** ἐνθ' ἀν. σελὶς 81.
2. **Ζαμπελίου** καὶ **Κριτοβούλου** ἐνθ' ἀν. σελὶς 122.
3. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. Παραρτήματος σελὶς 48.

ρήσωσι ὡς καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς μεταδόσεως τῆς ἱερωσύνης. Οἱ πλεῖστοι τῶν θελόντων νὰ ἱερωθῶσι νησιωτῶν δὲν προσήρχοντο πρὸς τοῦτο εἰς τὸν ἐν Σφακίοις Ἐπίσκοπον τοῦ Φοίνικος διότι ἐφοβοῦντο τὰς συνεπείας τῆς πράξεως αὐτῶν αἱ ὁποῖαι ἦσαν καταδιώξεις πολύτροποι καὶ πιέσεις ὑπὸ τῶν δουκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν ὅμως αἴσθημα ἦτο τόσον ζωηρὸν ὥστε οἱ θέλοντες νὰ χειροτονηθῶσι ἀπεδήμουν ἔξω τῆς νήσου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Καὶ εἰς τοῦτο ὅμως δὲν παρέλειψεν καὶ ἡ πολιτεία νὰ ἔλθη ἀρωγὸς πρὸς τοὺς Λατίνους ἐκδόσασα ἐν ἔτει 1360 ἐπὶ Ἁρμοστοῦ Μαρίνου Γριμάνη καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ Ἀλεξίου Κορναρίου, Πέτρου Λάνδου καὶ Γ. δὲ Μολίνου διάταγμα δημοσιευθὲν τῇ 13]25 Ὀκτωβρίου δι' οὗ ἐπεβάλλετο εἰς τὸν μέλλοντα ἱερέα ἐξέτασις ὑπὸ τεσσάρων παππάδων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς διοικήσεως οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ συνιστῶσι τινα ἵνα χειροτονηθῇ ἱερεὺς ἐπὶ ποινῇ.

Ἐπίσης ἀπεκλείετο τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας εἰς ἄλλον τόπον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς διοικήσεως, ὡρίζετο δὲ τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἐπεβάλλετο ὅρκος πρὸς τέσσαρας παπάδες τοὺς κατ' ἐξαμηνίαν ἐκλεγομένους. Ἐν ἔτει δὲ 1432 Ἀπριλίου 10 βλέπομεν ὁμοίαν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ Ν. Μαυρομμάτης ἐξαιτεῖται ἔχων Jus Patronatus (πατρωνείας προστασίας) ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ Ἁγίου Μιχαὴλ νὰ γείνῃ ἱερεὺς, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τοῦτο ἐὰν ἤθελε χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Κορώνης καὶ Μεθώνης [1]. Ἐὰν ἐχειροτονεῖτο ἀπὸ ὀρθόδοξον Ἐπίσκοπον ἢ εἰς τὸ ὄρος Ἄθω καὶ ὑπὸ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ὀρθοδόξου Ἀρχιερέως δὲν θὰ ἀνεγνώριζεν αὐτόν. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἐχειροτονεῖτο τις ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν ὡς ἄνω διατυπώσεων καὶ δὴ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς διοικήσεως εἴτε ἐν Κρήτῃ εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ διοίκησις δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς ἱερέα οὐδὲ ἐπέτρεπε εἰς αὐτὸν νὰ ἐκτελῇ τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Ἡ τοιαύτη κατάστασις καὶ πίεσις τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ κλήρου καὶ τῆς πολιτείας, μικρὸν διέφερε τοῦ ἀμέσου διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ χρόνος τῆς ΙΓ καὶ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος δύναται κάλλιστα νὰ ὀνομασθῇ χρόνος μαρτυρίου τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας. Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς τοιαύτης θέσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ προυκλήθησαν σφοδραὶ διαμαρτυρίαι καὶ ἔντονοι παραστάσεις ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ Πα-

1. Hippolyte Noaret, ἐνθ' ἀν σελὶς 354.

τριαρχεῖον ἄγρυπνος πάντοτε φρουρὸς καὶ φύλαξ τοῦ ἐν τῇ Οἰκουμένῃ ποιμνίου του, δὲν διέλειπεν καταβάλλον ἀπεγνωσμένας προσπαθείας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν ταῖς Φραγκικαῖς κτήσεσιν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀκώλυτον συνείδησιν τοῦ Ὀρθοδόξου ποιμνίου αὐτοῦ. 'Αξία δὲ παρατηρήσεως τυγχάνει ἡ στάσις τῆς 'Ενετικῆς Κυβερνήσεως ἥτις τότε μόνον ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμούς της ὅταν ὁ κώδων τοῦ κινδύνου κρούεται πολὺ πλησίον αὐτῆς. Αἱ διάφοροι διαδόσεις περὶ ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, αἱ ζωηραὶ τὴν φορὰν αὐτὴν παραστάσεις τοῦ Πατριαρχείου ἀναγκάζουσι αὐτὴν νὰ ἀπευθύνῃ εἴς τε τοὺς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀντιπροσώπους αὐτῆς ὁδηγίας λέγουσα πρὸς αὐτούς, ὅτι ἀείποτε σπουδαιότατον καθῆκον ὑπέλαβε νὰ σέβωνται τὸ θρήσκευμα τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων αὐτῆς [1]. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον παρατηρεῖται ζωηρά τις κίνησις ἐν ταῖς μοναῖς, ἡ πολιτεία πρὸς ἀσφαλῆ κατοχὴν καὶ διεύθυνσιν αὐτῶν προσεπάθει νὰ ἐγκαθιστᾷ μοναχοὺς Λατίνους. Ἡ Παπικὴ ἕδρα ἐδέχετο ἀπειρίαν αἰτήσεων μοναχῶν Φραγκισκανῶν καὶ ἄλλων ταγμάτων πρὸς ἐγκαθίδρυσιν εἰς μονάς. 'Εν τῷ ζητήματι τούτῳ δὲν ἀρνεῖται καὶ πάλιν τὴν ἀρωγήν της. Οὐ μόνον ἐπέτρεψε τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῇ Ἁγίᾳ Ἕδρᾳ ἀλλὰ καὶ παρεῖχε προστασίαν εἰς τούς τοιούτους ἐγκαθιδρυομένος εἰς τὰς μονὰς Μοναχούς. Τῆς εὐνοίας ταύτης καὶ προστασίας τῆς πολιτείας καταχρώμενοι προέβαινον οὗτοι εἰς βανδαλισμοὺς κατά τε τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ καὶ τοῦ κλήρου τῶν Ι. Μονῶν.

Οὗτοι δὲ εἰδικῶς εἶχον ἀναλάβει τὸ ἔργον τῆς προσηλυτήσεως τῶν ἱερέων τοῦ 'Ανατολικοῦ Δόγματος διὰ παντὸς θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου μέσου. Διέθετον ἄφθονα ποσὰ πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς ἀμοιβὴ εἰς τοὺς μεθισταμένους. Οἱ ἐν ταῖς μοναῖς 'Ορθόδοξοι μοναχοὶ ἀνθίσταντο μὲν εἰς τὴν τοιαύτην εἴσοδον τῶν Φραγκισκανῶν μοναχῶν ἀλλὰ πρὸ τῆς βίας τῆς πολιτείας ὑπεχώρουν ἡττημένοι καὶ ἠναγκάζοντο σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰς Μονὰς αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τοῦ τοιούτου διωγμοῦ ἐξεκενώθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν. Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς 'Ενετικῆς Πολιτείας εἶναι ἱκανὴ νὰ δείξῃ τὰς διαθέσεις αὐτῆς ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξέδιδε διατάγματα προστατευτικὰ τοῦ 'Ορθοδόξου κλήρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἐνήργει δραστηρίως τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν· τὸ μὲν προσέχουσα ὅπως δήποτε καὶ εἰς τὰς ἐκ τῆς Παπικῆς Ἕδρας δια-

1. Ernst Cerlard ἐνθ' ἀν. Σελὶς 11 καὶ Cornelius ἐν Creta Sacta I σελ. 214.

θέσεις, τὸ δὲ φοβουμένη τὴν τῶν τιμαριούχων ἱπποτῶν πρὸ πάντων ἐν τῇ νήσῳ τάξιν, τὴν ὁποίαν ὁ οἰκεῖος λατινικὸς κλῆρος ἀείποτε ἐξῆπτεν εἰς φανατικὴν μισαλλοδοξίαν. Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τοῦ τε λατινικοῦ κλήρου καὶ τῶν Ἐνετῶν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαόν, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ αὐτῶν τῶν ξένων τῶν μὴ ἀκολουθούντων τυφλῶς τὰ κελεύσματα τῆς Παπικῆς Ἕδρας ἀλλὰ ἐξεταζόντων τὴν κατάστασιν ἀντικειμενικῶς. Μεγίστης σπουδαιότητος εἶνε ἡ μαρτυρία τοῦ Γαλάτου Ἱστορικοῦ Βουὲ ὅστις κατακρίνων τὴν συμπεριφορὰν ταύτην τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀρχόντων λέγει «οἵ τε Γάλλοι καὶ Ἐνετοὶ προσηνέχθησαν πολιτικῶς μετ' ἴσης ἀδεξιότητος ἐπιτρέποντες νὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ Πάπα Λατινεπίσκοποι εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Ἐπισκοπικῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἑδρῶν. Αὐτὸ μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν δόγμα ἀπηγορεύθη, ἐνίοτε καὶ αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ τιμαὶ προσεφέροντο εἰς καθολικοὺς ἱερωμένους»[1]. Εἶναι ἀρκεταὶ αἱ τελευταῖαι λέξεις νὰ δηλώσουν τὴν ἰσχὺν τῶν λατίνων οἵτινες ἐκ τῆς τοιαύτης στάσεως τῆς Ἐνετικῆς Κυβερνήσεως εἶχον τελείως ἐκκαθαρίσει τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐπισκόπων καὶ εἶχον ἀραιώσει τὰς τάξεις τοῦ Ὀρθοδόξου Κλήρου. Σπανίως δὲ ἀναφέρονται καὶ ἀκούονται Ὀρθόδοξοι Ἀρχιερεῖς ἐν Κρήτῃ. Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς Κυβερνήσεως κατεκρίνετο βεβαίως τότε μόνον ὅταν ἐξεδηλοῦντο τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς καὶ παρετηρεῖτο ἡ ἐκ τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ ἀντίδρασις. Ἡ πολιτεία φαίνεται ἐνδιαφερομένη ὅταν ἐξηναγκάζετο ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Οὐ μόνον δὲ ἔκαμνε ὅτι ἐνδιαφέρετο, ἀλλὰ καὶ παρεχώρει εἰς τοὺς ἐγχωρίους προνόμιά τινα ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν ἥτις ἤρχιζε νὰ ἐκδηλοῦται πλέον ἀπροκαλύπτως. Τοιοῦτον προνόμιον παραχωρεῖται εἰς τὸν Ἀλέξιον Καλλέργην ἐπὶ τῆς χηρευούσης Ἀτινίας κατὰ τὸ 1296 ὅπως δῆλαδὴ-συμπληρωθῇ οὗτος δι' Ὀρθοδόξου Ἐπισκόπου ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. Περὶ δὲ τῷ 1439 ἀναφέρεται μόνον Παΐσιός τις ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Γόρτυνος Κρήτης[2] οὗτος δὲ ἴσως νὰ ἦτο ἁπλοῦς τιτουλάριος ὡς καὶ ὁ διάσημος τότε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀξιώματι Γεράσιμος Παλαιόκαπας Ἐπίσκοπος Κισσάμου [3]. Οὕτω λοιπὸν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον διετέλει ἄνευ Ἐκ]κῆς ἀρχῆς, οἱ δὲ πρωθιερεῖς καὶ ἐὰν ἐλαμβάνοντο

---

1. Boué, La Turguie d'Euroqe III σελὶς 152.
2 Cretam Sacram II σελ. 264
3. **Κ. Σάθα,** Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελὶς 203

ἐξ αὐτοῦ, ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν πενεστέρων καὶ τῶν μᾶλλον ἀπαιδεύτων ὅπερ σπανιώτατον, οὐ μόνον δὲ δὲν ἠδύναντο ἐκ τῶν Συνοδικῶν κανόνων νὰ προβῶσι εἰς χειροτονίας ἀλλ' οὔτε νὰ δικάζωζωσι καὶ λύωσι ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ζητήματα [1]. Ἡ ἔλλειψις τῆς μορφώσεως τῶν κληρικῶν καὶ ἡ ἔλλειψις ἀστικῆς νομοθεσίας στρεφομένης ἐν τοῖς περὶ συγγενείας γάμων καὶ διαζυγίων ζητήμασιν ἔφερε τὴν χαλάρωσιν τῆς ἠθικῆς τῶν ἐγχωρίων. Ἡ ἐξ αἵματος καὶ ἀγχιστείας συγγένεια παρεβιάζετο. Ἡ ἔλλειψις κεφαλῆς παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπέφερεν τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν τοῦ κλήρου, προβαίνοντος εἰς παντὸς εἴδους ἀθεμιτουργίας κοινωνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικάς. Παραπτώματα κανονικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ τῶν ἱερέων ἔμενον ἀτιμώρητα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διότι δὲν ὑπῆρχε ἀρχὴ ἥτις νὰ ἐπιβάλῃ ἐπιτίμια, ἡ δὲ Ἐνετικὴ πολιτεία, καὶ ἡ Παπικὴ ἕδρα ἐπωφελεῖτο τῆς ἀταξίας ταύτης καὶ ἀναρχίας. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἐκ τῆς στάσεως τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἠδυνάτει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν εἰς τὴν ἀναρχουμένην Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης.

Ἡ κατάστασις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν στάσις τῆς Ἐνετίας

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας παρατηρεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἕτερος τοιοῦτος στρεφόμενος ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ λαοῦ. Αἱ πολυώνυμοι ἀγγαρεῖαι εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὰ κάτεργα, δημόσια ἔργα καὶ φρούρια, πύργους καὶ ὀχυρά, λιμένας, ὁδοὺς καὶ γεφύρας ἠνάγκαζον τὸν κόσμον νὰ ζητῇ καταφύγιον ὅπως ἀποφύγῃ ταύτας. Ὡς τοιοῦτον ἐκλαμβάνεται ἡ ἱερωσύνη πρὸς τὴν ὁποίαν τρέπεται ὁ κόσμος πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου παρετηρήθη πύκνωσις μεγίστη τῶν τάξεων τοῦ Ὀρθοδόξου κλήρου, ὅστις προσλαμβάνει μὲν νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὅμως οὐδὲν δύνανται νὰ προσφέρωσι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰ μὴ μόνον τὸ μῖσος κατὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην πύκνωσιν ἔστω καὶ ἀκίνδυνον θεωρεῖ ἡ Ἐνετικὴ Πολιτεία ἐπικίνδυνον ὥστε περίτρομος ἀφαιρεῖ τὸ καταφύγιον τοῦτο ἀπὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ τοιαύτη στρατιὰ ἐμπνέει τὸ αἴσθημα τῆς ὑπονοίας.

1 Ψιλλάκι ἐνθ' ἀν. σελ. 50

μελλούσης ἐπαναστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγόρευσεν διὰ διατάγματος τὴν πλειονότητα τῶν ἱερέων εἰς τὰ χωρία, καὶ πολλαχοῦ κατήργησεν τελείως καὶ τὰς ἐνορίας. Τὸ διάταγμα δὲ τοῦτο προεκάλεσε μέγιστον σάλον παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ διότι τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἀδικαιολόγητον καὶ ὡς ἀποσκοποῦν τὴν ἐξόντωσιν τοῦ κλήρου δι' ὅ καὶ ὠνομάσθη Παπαδοκύνηγον. Πλεῖσται ὅσαι δυσκολίαι παρενεβλήθησαν εἰς τὴν ἐφαρμογήν του ἥτις ἐπετεύχθη καταβληθείσης τῆς ἐγχωρίου ἀντιστάσεως. Ἀρκετοὶ ἐφημέριοι ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς νήσου, αἱ δὲ ἐνορίαι των ἐπλειστηριάσθησαν καὶ συνεχωνεύθησαν, αἱ δὲ χηρεύουσαι ἐκλείσθησαν. Ἡ ἐξορία τῶν κληρικῶν, ἡ ἐν τοῖς κατέργοις καταδίκη πλείστων ἱερωμένων δὲν ἀφῆκε ἀσυγκίνητον τὸ Πατριαρχεῖον ὅπερ κατ' ἐπανάληψιν ἐπενέβη ἐπιτιμῆσαν σφοδρῶς τάς τε ἀφορμὰς καὶ ἐφαρμογὰς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Αἱ παραστάσεις ὅμως αὗται οὐδόλως ἴσχυσαν διότι αὕτη ἐφαίνετο μᾶλλον περιποιουμένη τοὺς εὐπατρίδας ἱππότας καὶ ἐνδίδουσα εἰς τὰς τούτων εἰσηγήσεις, ὑφ' ὧν ἐξηρεθίζετο καὶ τὸ δυτικὸν ἱερατεῖον καὶ ἐνεθαρρύνετο πρὸς τοιαῦτα τολμήματα. Οὐδόλως προσεῖχεν ἡ Κυβέρνησις εἰς τὰ μέσα τὰ τείνοντα πρὸς ἤρεμον καὶ εἰρηνικὴν στάσιν τῶν ἐγχωρίων. Ἡ τοιαύτη δὲ στάσις ἀπέβη ἐπὶ κακῷ τῆς Ἐνετίας διότι ἐξερεθιζόμενοι οἱ ἐγχώριοι ἐπανεστάτουν καὶ ἀνέμενον εἴτε ἔξωθεν εἴτε ὁποθενδήποτε ἐπικουρίαν πρὸς ἐκδίκησιν.

Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἀντιληφθεῖσα πλέον τὸ ἀδύνατον τῆς συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἐνετίας προσεπάθησεν δι' ἄλλων τινῶν μέσων νὰ δίδῃ θάρρος εἰς τοὺς καταβασανιζομένους Ἕλληνας Ὑπὸ τὸ πρόσχημα συλλογῆς ἐλεῶν καί βοηθημάτων ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἀπέστελλεν εἰς τὴν νῆσον διαπρεπεῖς κληρικοὺς οἵτινες ἐνίσχυον τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα εἰς τὰ πάτρια καὶ ἀπεσόβουν ἀπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν τοὺς ἐπιβούλους σκοποὺς τοῦ Λατινικοῦ κλήρου. Πολλάκις ἡ παραμονὴ αὐτῶν προεκάλει διαμαρτυρίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ μάλιστα διατάγματα ἀπομακρύνσεως αὐτῶν ἐκ τῆς νήσου. Ὁ λατινικὸς κλῆρος παρεξηγῶν τὸν σκοπὸν τὸν χρηματικὸν τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας καὶ καταχρώμενος ὁπωσδήποτε τῆς εὐνοίας καὶ εὐμενείας αὐτῆς, καθὸ ὁμοδόξου αὐτῷ, προέβαινεν εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου, καὶ εἰς τὸν σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς παπάδες καλούμενοι (papatos) ἠναγκάζοντο παριστάμενοι μετ' εὐλαβείας νὰ κοσμοῦν τὰς τελετὰς αὐτῶν, οὐ μόνον δὲ αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος ἠναγκάζετο πρὸς τοῦτο, ἄλλως ἐτύπτετο ἐπὶ τόπου προσβλητικῶς καὶ περιφρονητικῶς. Ἐν τοῖς ναοῖς οἱ ἱερεῖς ἠναγκάζοντο νὰ μνημο-

νεύωσι τοῦ Πάπα ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας, ὡς πρωθιεράρχου θρησκείας ἐν τῷ κράτει ἐπικρατούσης. Ἡ τοιαύτη στάσις τῶν λατίνων καὶ ἱπποτῶν, εἶχε προκαλέσει τόσον μῖσος ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων ὥστε ὁ Φοσκαρίνης ἔλεγεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐμίσουν τὸ λατινικὸν δόγμα χειρότερον τοῦ Ἑβραϊκοῦ καὶ Τουρκικοῦ [1]. Ἡ Ἐνετικὴ Κυβέρνησις δὲ ἐπὶ τῆς χρυσολατρείας καὶ τῆς ὕλης κυρίως βασιζομένη καὶ περὶ πολλοῦ ποιουμένη τὸ παράγγελμα «μετὰ τὸ χρῆμα ἡ ἠθοποίησις» (doctrina post numos) ἀπέφευγεν τὰς δογματικὰς ἔριδας. Ὁ μόνος σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ὁ δι' ἐμπορίας καὶ κατακτήσεως πλουτισμός. Ὑπερήσπιζε καὶ ηὐνόει τὸν δυτικὸν κλῆρον, οὐδέποτε ὅμως ἀνήγαγεν τὸν Ρωμαϊκὸν καθολικισμὸν εἰς Κυβερνητικὸν δόγμα. Μετήρχετο βίαν ὑπέρμετρον κατὰ τῆς πρὸς ἐλευθερίαν ἢ αὐτονομίαν διηνεκοῦς τῶν νησιωτῶν τάσεως, σπανίως ὅμως προσέφευγεν εἰς παραβίασιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων καὶ ἐπιδίωξιν προσηλυτισμοῦ ἂν καὶ κατὰ τὸ δόγμα καθολική. Πρῶτον τὸ ὑλικὸν συμφέρον καὶ δεύτερον τὸ θρησκευτικόν. Οἱ τοῦ Ἀδρίου ἐμποροδημοκράται ἦσαν πιστοὶ ἐκτελεσταὶ τοῦ Λόγου Παύλου Σάρπη τοῦ δόγματος (ἐσμὲν πρῶτον Ἐνετοὶ καὶ ἔπειτα Χρ]νοὶ) Semo Veneriani e poi Cristiani, οὐδέποτε ἀποκλίνοντες τοῦ κυρίου τῆς πολιτείας σκοποῦ [2].

Ὁ Δόκτωρ Θωμᾶς ἀπηχῶν τελείως τὴν τῆς Δημοκρατίας γνώμην ἐν συλλογῇ τινι Θεσπισμάτων καὶ Διοικητικῶν διατάξεων Ἐνετικῶν λέγει. «Ἡ Ἐνετικὴ πολιτεία ἔγνω νὰ διαστείλῃ ἀρχῆθεν ἐπ' ἀγαθῷ κοινῷ τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τῆς Θρησκείας οὕτω δὲ νὰ περιορίσῃ ἑκατέραν ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους». Ἐκ τούτου κατωρθώθη αἱ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ζήλου προσπάθειαι, νὰ φεισθῶσι τῶν πολιτικῶν σκέψεων καὶ τῶν δημοσίων ὑποθέσεων ἐν ᾧ ἄλλοθι τόσον ὀλεθρίως οὗτος εἶχε ἐπιδράσει καὶ ἐπέδρα ἐπὶ τὴν ἀτάραχον πορείαν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Οὕτως εἰς τὸν κληρικὸν ὅστις πάντοτε ὡς Ἐνετὸς ἐσκέπτετο καὶ ἐγίνωσκε νὰ ποιῆται τὴν μεταξὺ καθολικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ διάκρισιν ἀπένεμεν ἡ πολιτεία τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν προσενεχθεῖσα μετὰ πάσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τοιαύτην τιμῆς, ὅπερ μέγα καὶ πολλοῦ λόγου πρὸς ἀπομίμησιν καὶ πρόοδον ἄξιον [3]. Τοῦτο ὁμολογουμένως ἔσωσεν ὁπωσ-

---

1. **Χρ]κὴ Κρήτη** ἐνθ' ἀν. σελ 263

2. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελὶς 53.

3 Die Altesten Verordnungen der Venetianer κλ. von Dr. **Martin Thomas**, München 1873 σελὶς 49.

δήποτε καὶ τὸ δόγμα καὶ τὴν γλῶσσα τῶν νησιωτῶν, σὺν τούτοις δὲ τὴν μεγάλην αὐτῶν τάσιν, εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ κλασικὴν παίδευσιν καὶ τὴν διατήρησιν τῶν τῶν προγόνων καὶ τῶν πατέρων παραδόσεων, ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ἡ Ἐνετία ὅμως πρὸ τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ὑπεχώρει θεωροῦσα τὸν Λατινισμὸν ὡς φύλακα τοῦ Ἐνετισμοῦ καὶ ὑποτάσσουσα τὸν πρῶτον εἰς τὸν δεύτερον. Ἐξ ἑτέρου ὁρῶσα τὴν χαλάρωσιν καὶ ἀδράνειαν τοῦ Λατινικοῦ κλήρου ἐξέδωκε πολλάκις διατάγματα ἀξιομνημόνευτα. Περὶ τῷ 1418-19 ὁ Δόγης τῆς Ἐνετίας Θωμᾶς Μιτσενῖγος ἔγραφε πρὸς τὸν Ἁρμοστὴν Κρήτης Ἰάκωβον Γουσώνην ὅτι εἶχεν ἴδει ἰδίοις ὄμμασιν τὴν ἔλλειψιν ἱερέων εἰς τὰ φρούρια ἥτις ἠνάγκαζε τοὺς Λατίνους νὰ σπεύδωσι εἰς σχίσματικούς, προτρέπων τὴν τοποθέτησιν τοιούτων ταχέως. Μετὰ ἑπτὰ ἔτη δὲ τὸ 1425 προτάσει τοῦ ΡΘ´ Ἁρμοστοῦ Κρήτης Φραγκίσκου Λεονάρδου ἐξεδόθη ψήφισμα περιγράφον τὴν κατάστασιν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἔλλειψιν Ἐπισκόπων καὶ διατάσσον τὴν ταχεῖαν ἐπαναφορὰν ὅλων τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰς οἰκείας ἕδρας των [1]. Οὕτω ἡ Κυβέρνησις οὖσα καθολικὴ καὶ θέλουσα νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ἐπικινδύνου δι' αὐτήν, ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ προβαίνῃ εἰς παπαδοκύνηγα. Ἡ τοιαύτη στάσις δὲν ἦτο συστηματικὴ πίεσις ἐκ μισσαλοδοξίας ἀλλὰ ἀπόρροια οἰκονομίας τῶν πραγμάτων, καὶ ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τὸν ἐμπορικὸν καὶ ὑλικὸν τῶν ἐξ Ἀδρίας ἀρχῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ παίδευσις παρ' ὅλην τὴν κατάστασιν αὐτὴν δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος καὶ ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν ἄγνωστος.

Ἡ ἀποστολὴ εἰς νῆσον ἱεροκηρύκων καὶ τοῦ περιβοήτου μοναχοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ ἄλλων διασήμων τοιούτων (ὃς ἀπεβίωσιν ἐν Σπάρτῃ καὶ τιμᾶται ὡς Ἅγιος πολιοῦχος, τελουμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ λαμπρῶς) πρὸς ἐποικοδόμησιν τοῦ σκληρῶ, καὶ ὑπερμέτρως δεκατισθέντος ἐπὶ αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα ὑπὸ τῆς ἀραβικῆς ἐκείνης θεομηνίας χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πρὸς ἀνανέωσιν καὶ συναίσθησιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς μεγάλως ἐπέδρασεν, πρὸς δὲ καὶ ἡ μετανάστευσις διαπρεπῶν ἑλληναρχόντων ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Βυζαντίου οἵτινες ἐκληροδότησαν τὴν τῶν Ἑλικωνιάδων θεραπείαν [2]. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν φαίνονται ἀκμάζοντες οὐ μόνον ξένοι ἐκ τῶν ἄλλων

---

1. Flamel un Cornalu ἐνθ' ἀν. Τόμος Βος σελὶς 373,
2. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελὶς 56.

μερῶν ἐλθόντες ἀλλὰ καὶ Κρῆτες ὡς ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ὅστις ἐγεννήθη τὸ 1396 ἐν Χάνδακι τῆς Κρήτης, ἦλθεν δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ 1430 ἀκμάσας ὡς καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βενετίᾳ [1]. Τὸ 1445 ἦτο Πατριάρχης Κων[πόλεως ὁ Κρὴς Γρηγόριος Μάμας [2]. Μετὰ τὴν ἅλωσιν ὅμως τῆς Κων[πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453) διέλαμψαν οἱ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ μορφώσει καὶ παιδείᾳ ἑλληνοπρεπεῖ, τοῦτο μὲν διότι προσέφυγον εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ γένους συμφορὰν πολλοὶ τῶν λογίων καὶ εὐπατριδῶν τοῦ Βυζαννίου [4], τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐνετικὴ ἀρχὴ καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων φιλοσοφίας δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ περιποιηθῇ τὰ τοιαῦτα ὑγιᾶ καὶ εὐγενῆ στοιχεῖα. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν Κρήτῃ, ἀφοῦ ἐν τῇ μητροπόλει καὶ λοιπῇ Ἰταλίᾳ οὐ μόνον συμπαθῶς ὑπεδέχοντο αὐτοὺς τοὺς ἐν δυσμοιρίᾳ τοιαύτῃ περιπεσόντας εὐπατρίδας καὶ λογίους ἀλλὰ καὶ ἕδρας πάραυτα ὑψηλῆς καθηγεσίας ἐξεχώρουν αὐτοῖς ὅπως ἐξ αὐτῶν ἐναύσωσι τὰ φῶτα τῆς τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος ἡμερώσεως καὶ περαιτέρω αὐτῶν μεταλαμπαδεύσεως καὶ ὡς πρεσβευτὰς διὰ τὴν ἐπὶ παιδείᾳ λάμψιν αὐτῶν καὶ βασιλεῖς καὶ πολιτεῖαι προετίμων αὐτοὺς [1]. Ποντίφηκες δὲ μουσόληπτοι οἷοι πρὸ πάντων ὁ Νικόλαος ὁ Ε(1447-55), ὁ Πῖος ὁ Βος (1459-64), καὶ ὁ Λέων ὁ Ι΄ (1513-21) ἐδέχθησαν αὐτούς. Πολὺ δὲ εἰς τοῦτο συνετέλεσεν καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἐν Κρήτῃ εὐγενῶν τιμαριούχων μὴ ἀπαξιούντων, νὰ διατρίβωσι περὶ τὰς πνευματικὰς καὶ μορφωτικὰς ἀσχολίας. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἐγένετο καὶ ἡ πόλις τῶν Χανίων καὶ τῆς Σειτίας καὶ πρὸ πάντων ἡ ἑστία τῶν ἐγχωρίων Ἑλληναρχόντων Ρεθύμνη, φυτώριον ποικίλης μορφώσεως ἐξ οὗ καὶ εἰς τὴν Ἑσπερίαν μετέβαινον πολλοὶ καὶ ἐδίδασκον καὶ ἐδιδάσκοντο. Ἡ τοιαύτη κίνησις ἀπέδωσεν ἄνδρας διαπρεπεῖς καὶ μορφωμένους καὶ εἶδε ὁ τότε κόσμος οὐ μόνον ὁ Ἑλληνικὸς ἀλλὰ καὶ σύμπας ὁ ἄλλος κόσμος περιφεγγεῖς ἐν χρόνου διαδοχῇ ἀστέρας. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ὁ Ρεθύμνιος Μᾶρκος Μουσοῦρος ὅν ὁ Περιώνυμος ἐκ Ροτερδάμης Σοφὸς Ἔρασμος τῷ 1506 ἐθαύμαζεν οὐ μόνον διὰ τὸν εὐγενέστατον πατριωτισμὸν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πολυσχιδῆ μάθησιν καὶ ἐγκυκλοπαιδικότητά του, ἕτερος

---

1. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἐν Ἀθήναις 1868 σελὶς 41.
2. **Ν Σάθα** ἐνθ' ἀν. σελὶς 58
3. **Κ. Σάθα** Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα Τόμος Β. σελὶς λβ-λε.
4. **Ψιλλάκι** ἐνθ' ἀν. σελὶς 57.

δὲ Ρεθύμνιος ὡσαύτως, ὁ Πόρτος. Περὶ δὲ τῷ 1549 καὶ ἐντεῦθεν ἤκμασεν ὁ ἐνθουσιωδέστατος Ἕλλην πατριώτης Μελέτιος Πηγάς, γεννηθεὶς ἐν Χάνδακι καὶ παιδευθεὶς ἐν τῇ Μονῇ Ἀγκαράθου παρὰ τῷ τότε ἐπιφανεῖ λογίῳ Μελετίῳ Βλαστῷ (ὅπου καὶ ὁ γέρων του Σίλβεστρος καὶ κατόπιν ὁ Περίδοξος Λάσκαρης ἀμφότεροι Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας) ἀπὸ τοῦ 1545-1602 ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συγγράψας ὡς γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Δεύτερος Στρωματεὺς πρὸς διαστολὴν τοῦ Στρωματέως τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας. Οἱ Μαραφερεῖς ἐκ Κυδωνίας, ὁ Γεώργιος Κόμης, ὁ Κων)νος Παλαιόκαπας, οἱ δύο Σκοῦφοι Φραγκῖσκος καὶ Γεώργιος, ὁ ἔνδοξος Ἱεράρχης τῆς Φιλαδελφείας καὶ λεξικογράφος Γεράσιμος Βλάχος ἤκμασαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Ὁ Κύριλλος Λάσκαρης περιφανὴς ἀναμορφωτὴς καὶ πολύαθλος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀπὸ 13 Σ]βρίου 1603—1612 ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον Κων]πόλεως ἑξάκις Πατριαρχεύσας (1612-38), γεννηθεὶς ἐν Χάνδακι τῇ 1 Νοεμβρίου 1572, ὅστις ἐν τέλει ὡς ἐπαναστάτης κατὰ τοῦ Σουλτάνου ὑπέστη τῇ 27 Ἰανουαρίου 1638 τὸν διὰ βρόχου θάνατον κατηγορηθεὶς καὶ ὡς Καλβινόφρων ὑπὸ φθονερῶν καλογήρων. Ὁ διδάσκαλος τούτου Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, ὁ Μελέτιος, ὁ Συρίγος ἢ ὁ Συρίγου (Κυθήριος), ὁ Ἱεροκῆρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας διαπρεπὴς Ἰωαν. Ματθαῖος ὁ Καρυόφυλλος καὶ ὁ Δ. Δούκας διάσημος λόγιος ἤκμασαν ἐπίσης. Ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πατελάρ ς Πατριάρχης Κων]πόλεως καὶ πλῆθος ἄλλο πυκνὸν ἐκ Ρεθύμνου προερχόμενοι ἐτίμησαν τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα. Περὶ δὲ τῷ 1500 ἤκμαζεν ὁ Ἱερομόναχος Ἀρσένιος ὁ Πνευματοφόρος ἐπικαλούμενος, ὅστις ἐκανόνισε τὰ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Οὐ μόνον δὲ εἰς τὰ γράμματα ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὴν τυπογραφίαν διέπρεψεν πλειὰς ἀνδρῶν. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον λαμβάνουν χώραν μεταλλαγαί τινες, αἱ ἐπαρχιακαὶ ἐπισκοπαὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Μύρωνος ἢ Κνωσσοῦ συνηνώθη μετὰ τῆς Μητροπόλεως, ἡ τοῦ Λαρίου (Ἀγρίου) συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Ρεθύμνης (1551). Τὸ δὲ 1571 συνεχωνεύθη ἡ τῆς Ἱεραπέτρας μετὰ τῆς Σητείας, ὀλίγον δὲ κατόπιν κατηργήθη ἡ τῆς Κισσάμου. Περὶ τῷ 1604 δὲ κατηργήθη ἡ τῆς Ἀρκαδίας, συνεχωνεύθη δὲ ἡ τοῦ Μυλοποτάμου μετὰ τῆς Ρεθύμνης κατὰ τὸ 1641. Ἡ δὲ κατάργησις τῆς Ἐπισκοπῆς τῆς Χερσονήσου πολλάκις εἶχε προταθῆ, διεσώθη δὲ ἐπελθούσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἀναφαίνονται ἐπίσης ἀρκετοὶ Κρῆτες Πατριάρχαι καὶ Ἱεράρ-

και οἷοι ὁ Κρὴς 'Αβράμιος, οἱ δύο 'Αθανάσιοι, ὁ Κρὴς καὶ ὁ Πατελάριος, ἕτεροι δὲ ὁ Γ. Μαΐώτης, ὁ Γεράσιμος, ὁ Ε. Κομνηνὸς Παπαδόπουλος ὡς καὶ ὁ Θωμᾶς, ὁ Κατάνης καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος τῷ 1584 ἀποθανὼν γεννηθεὶς δὲ ἐν Κρήτῃ τῷ 1530, περὶ τῷ 1585 γεννόμενος 'Επίσκοπος Κυθήρων [1]. 'Ο Κρὴς Διονύσιος Ταννετῖνος Λατινόφρων πρῶτον δυτικὸς 'Επίσκοπος ἡνωμένων ἐκκλησιῶν Κέας καὶ Κίνθου εἶτα δὲ κατὰ τῷ 1538 'Επίσκοποι ἡνωμένων 'Επισκοπῶν Χερρονήσου καὶ Μυλοποτάμου [2]. 'Ο Μᾶρκος Μουσούρης γεννηθεὶς τῷ 1470 εἰς Ρέθυμνον διδαχθεὶς ἐν 'Ιταλίᾳ ὑπὸ τοῦ 'Ιωάννου τοῦ Λασκάρεως, τῷ 1509 ἦλθεν ἐκ Παταβίου εἰς Βενετίαν. Τῷ δὲ 1516 μετέβη εἰς Ρώμην καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου ἔτους προεχειρίσθη 'Επίσκοπος Μονεμβασίας [3]. ῞Ετερος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος 'Αρκαδίας καὶ Κρήτης Γεώργιος 'Αλεξάνδρου ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 16 αἰῶνος [4] ὡς καὶ ὁ ἐν 'Ιταλίᾳ σπουδάσας Κρὴς Γεώρ. Κόμης γενόμενος δὲ εἶτα 'Επίσκοπος Κισσάμου, ὅστις ἀποθανὼν κατὰ τῷ 1590 ἀφῆκε ἀρκετὰ χρήματα δι' ὧν ἐστέλλοντο δώδεκα νέοι εἰς Ρώμην καὶ Πατάβιον πρὸς ἐκπαίδευσιν συναινούσης καὶ τῆς Δημοκρακρατίας [5]. ῎Αριστος δὲ κριτικὸς τοῦ 16ου αἰῶνος ἦτο ὁ Ρεθύμνιος Φραγκῖσκος Πόρτος. Κατὰ τῷ 1605 γεννᾶται ἐν Κρήτῃ ἕτερος Νεκτάριος Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων μαθητεύσας παρὰ τῷ Μελετίῳ Μακρῇ ἐν Κρήτῃ τεσσαρακονταετὴς δὲ ἐν 'Αθήναις παρὰ τῷ Θεοφίλῳ Κορυδαλλεῖ. περὶ δὲ τῷ 1650 ἐγένετο Πατριάρχης 'Ιεροσολύμων. [6]

Τὰ μετὰ τὴν Propaganda Fidei *καὶ ἡ ἀπελευθερωτικὴ ἐξέγερσις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.*

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς 'Εκκλησίας εἰρηνευούσης, δὲν διετηρήθη ὅμως ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπὶ πολὺ διότι ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ ἁρμονία βλέψεων Πάπα καὶ 'Ενετίας τοῦ νὰ δεχθῇ τοὺς κανόνας τοῦ Συνεδρίου τοῦ Τριδέντου ἤρχισαν νὰ φαίνωνται ὅταν ἐδημοσιεύθη ἡ in coena Domini καὶ δὴ ὅταν ἤρχισεν ἡ δρᾶσις τῆς Propaganda Fidei. 'Η ἀποστολὴ δημοσιευμάτων ἐπὶ τῶν ἔρων

1. 'Ιων Φαβρικίου 'Ελληνικὴ Βιβλιοθήκη Τόμος 4.
2 Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἐν 'Αθήναις 1868 σελὶς 173.
3 Σάθα ἐνθ' ἀν. σελὶς 80
4 Κ. Σάθα Νεολ Φιλ σελὶς 94
5. Κ Σάθα σελὶς 169
6 Κ. Σάθα ἐνθ' ἀν. 319.

τῆς Συνόδου εἰς τοὺς καθολικοὺς Ἐπισκόπους προεκάλεσεν ἀπαντήσεις τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἀντέταξαν τὰ βιβλία τοῦ Ἁγίου Μάρκου Ἐφέσου. Ἕνεκα τούτου δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ μεγάλου προσηλυτισμοῦ τῶν Λατίνων εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν προεκάλεσαν ἔριδας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἐνετῶν. Τόσον μῖσος ἠγέρθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε ἐφόνευσαν μυστικῶς τὸν Ἱερέα τὸν ἐνεργοῦντα ἐν Χάνδακι τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Λατίνων. Αὐτὸς ὁ διοικητὴς Πέτρος Κόντες ἐμαστίγωσε Ἕλληνας, ὑποχρεώσας νὰ γονατίζωσι πρὸ τῆς εὐχαριστίας. Ἡ τοιαύτη ὅμως στάσις τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας ἐξαγριώνει τοὺς ἐντοπίους Κρῆτας αἵτινες ἀρχίζουσι νὰ ἐνεργῶσι ὑποχθονίως κατ' αὐτῆς, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον διεμαρτυρήθη δι' αὐτό. Τόση ἦτο ἡ προκληθεῖσα ἐκ τούτου ἐντύπωσις τῆς Ἐνετικῆς Πολιτείας ὥστε ἀνακαλεῖ τὸν Διοικητὴν καὶ δίδει διαβεβαιώσεις εἰς τὸν Πατριάρχην Κων/πόλεως ὅτι δὲν ἐνέχεται ἡ Κυβέρνησις εἰς τὰ ἔκτροπα τοῦ Διοικητικοῦ ὃν καὶ ἀνεκάλεσε διὰ τοῦτο. Πρὸς τοῦτο δὲ δηλοῖ πρὸς τὸ πληθυσμὸν ὅτι ἀναγνωρίζουσα τὴν Φλωρεντινὴν ἕνωσιν παρέχει ἐλευθερίαν δόγματος. Κατὰ τὸ 1574 ἐξέδωκε δήλωσιν ὁ Λουκᾶς Μικέλης διοικητὴς ἐν ᾗ λέγει «ὅτι οἱ εὐγενεῖς Ἐνετοὶ καὶ Κρῆτες ζῶσι κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δόγμα, οἱ δὲ πολῖται καὶ ὁ ὄχλος τὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ παρ' ἀνθρώποις λογικοῖς καὶ φιλευθέροις εἶνε ἓν πρᾶγμα καὶ δόγμα ὡς ὄντες Χρ)νοὶ καὶ ζῶντες ὑπὸ τὴν πίστιν καὶ τὴν σημαίαν τοῦ Κ. Η. Ι. Χ.» Ἐπίσης τὸ 1586 στέλλεται εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρεθύμνης εἰδοποίησις μὲ φράσεις εὐλαβεῖς καὶ διὰ τὰ δύο δόγματα. Ὁ Λατῖνος ὅμως Ἐπίσκοπος Χανίων δὲν παύει τὰς ὕβρεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποβλέπων εἰς τὴν Παπικὴν Ἕδραν.

Ὁ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης ἐπαναφέρει τὸ 1578 τὰς διατάξεις Οὐρβανοῦ τοῦ Ε΄ περὶ χειροτονίας παπάδων, ἀπαγορεύει τὸ κήρυγμα εἰς τὰς ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας, παρὰ τὰς διακηρύξεις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Δέκα, περὶ ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ δόγματος [1]. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν πτοεῖ τοὺς ἐγχωρίους οἵτινες διεξάγουν ἀγῶνα θάρρους κατὰ τῆς Παπικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἡ ἔρις ἂν καὶ φαίνεται λήγουσα παρὰ ταῦτα αὕτη παρατείνεται ἐπὶ ἑξαετίαν ἕνεκα τῶν διαθέσεων τοῦ φιλοπολέμου Ἀρχιεπισκόπου Λωρέντζου Βιτούρη. Τὸ προοίμιον τῆς τοιαύτης ἔριδος ὑπῆρξε ἡ φιλονεικία ἡ ἐγερθεῖσα μεταξὺ τοῦ Ἱερομονάχου Ρεθυμνίου Μελετίου Οὐνίτου κηρύσσοντος ἐν Ἁγίῳ Μάρκῳ

1. **Χ]κὴ Κρήτη**, ἔνθ' ἀν. σελὶς 26.

κατὰ τὸ 1590 κατὰ τῶν 'Ορθοδόξων καὶ Παπᾶ τινος Νικολάου Ρεδίβου ὑπερασπισαμένου τούτους. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ σθένος τοῦ Ἱερέως Ρεδίβου προκαλέσαντος ἐξέγερσιν τῶν Κρητῶν ὥστε ἡ Διοίκησις νὰ παύσῃ τὸν Μελέτιον τοῦ κηρύγματος, ἂν καὶ οὗτος ἐζήτει παρὰ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου τὴν ἄδειαν ἀπειλῶν συγχρόνως τὴν 'Ενετίαν διὰ τοῦ Πάπα Νικολάου μέχρις οὗ ἐπέτυχεν τὴν ἄδειαν. Ἑτέρα ἔρις ἐγείρεται πάλιν μεταξὺ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου καὶ Δουκὸς ἕνεκα ἐκδικάσεως Οὐνιτῶν τινων παπάδων ἐπὶ ἀποφυλακίσει ὀφειλέτου ὑπὸ τοῦ Δουκός. 'Αλλ' ἡ κατακλεὶς ὅμως πάντων ἦτο ἡ δημοσίευσις τῆς Παπικῆς Βούλας in coena Domini ὑπὸ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου καὶ ὁ σφετερισμὸς πολιτικῶν δικαιωμάτων, τοῦ νὰ δικάσῃ ἱερομόναχον κατηγορούμενον ἐπὶ ἀσωτείᾳ. Ἡ προκληθεῖσα ἀπαγορευτικὴ διαταγὴ τοῦ 1590 κατὰ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου νὰ ἀναμιγνύεται εἰς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων καὶ νὰ περιορίσῃ τὸν βίον τοῦ λατινικοῦ κλήρου ἐπέφερεν πρὸς στιγμὴν τὴν εἰρήνην [1]. Ὅτε τὸ 1595 ἠγέρθη πάλιν ἔρις ἕνεκα τῆς ἐπιδημίας πανώλους εἰς τὴν 'Αρχιεπισκοπὴν τοῦ Ἁγίου Τίτου, καθ' ἧς ἐπεβλήθησαν οἱ πρέποντες περιορισμοί. Τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν τῆς Πολιτείας ὁ 'Αρχιεπίσκοπος ἐθεώρησεν ὡς ὕβριν, ἔκλεισεν ἐκ τούτου τὰς ἐκκλησίας, ἀφώρισεν πάντας, τὸν δὲ πρωτόπαπαν τὸν προσενεγκόντα τὰς προσρήσεις του εἰς τὴν διοίκησιν, ἐτιμώρησεν, κλείσας ἐπίσης καὶ τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας. Μετὰ πολλοῦ χρόνου ἤρθη ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῆς Ρώμης. Ὁ 'Αρχιεπίσκοπος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐπὶ δὲ τῷ γεγονότι τῆς ἄρσεως τοῦ ἀφορισμοῦ ἐτελέσθη τὴν 24 'Απριλίου τοῦ 1596 εὐχαριστία ὑπό τῶν εὐγενῶν ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. [2]. 'Επέπρωτο ὅμως οὐχὶ ἐπὶ πολὺ νὰ διατηρηθῶσι αἱ εἰρηνικαὶ αὐταὶ σχέσεις μεταξὺ Πάπα καὶ 'Ενετίας. Ἡ 'Ενετία ἐν ᾧ ἐφρόντιζε ἀπὸ τὸ ἓν μέρος νὰ τηρῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλληνικῆς 'Εκκλησίας ἀπὸ τῆς Λατινικῆς, ἡ Αὐλὴ τοῦ Πάπα ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἐπεδίωκε παντὶ σθένει τὴν ὑπόταξίν της.

'Εκ τῆς τοιαύτης στάσεως τῆς Παπικῆς Αὐλῆς ἠγέρθη μεγάλη ἔρις μεταξὺ τῶν δύο. Ὁ Πάπας διὰ νέων γραφῶν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἐχθρικῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπεχρέου τοὺς 'Ιταλοὺς τοὺς μεταβαίνοντας εἰς Ἑλληνικὰς χώρας νὰ ὁρκίζωνται ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς 'Εξετάσεως ἣν εἶχεν ἱδρύσει, ὅτι ἐκοινώνησαν καὶ ὅτι δὲν θὰ συνῆπτον

1. «**Χρ)κὴ Κρήτη**» τῆς ἐνθ' ἀν σελὶς 265
2. «**Χρ)κὴ Κρήτη**» ἐνθ' ἀν. σελὶς 269.

γάμον μετ' ἀλλοδόξων. Ἐναντίον τῶν διαταγῶν τούτων ἡ Ἐνετία ἠναντιοῦτο διὰ τοῦ Νομοδιδασκάλου αὐτῆς Φρὰ Παύλου Σάρπη γράφοντος ἐν τῷ περιθωρίῳ τῶν ἐγκυκλίων ὅτι «ἡ διαταγὴ αὕτη τοῦ Πάπα οὐδαμοῦ τῆς Δημοκρατίας ἐτηρήθη». Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κονταρίνης θελήσας νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰς ἐν Χανίοις Ἑλληνικὰς Ἐκκλησίας, ἐζήτησεν ἄδειαν παρὰ τοῦ Δουκὸς ὅστις ἀπηγόρευσεν ῥητῶς ὅπως μεταβῇ εἰς ταύτας. Ἐπεχείρησε νὰ καταδικάσῃ ὀρθοδόξους Ἱερεῖς καὶ ἠνάγκαζε νὰ ὀρκισθῶσι πίστιν πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν εἴσπραξιν τῆς δεκάτης συμφώνως τῇ βούλᾳ ἀπέτυχεν οἰκτρῶς [1]. Ἀφορμὴ ὅμως τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν ἐπὶ αἱρέσει ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τῆς Ρώμης νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν Κρήτῃ Ἱερὰν Ἐξέτασιν. Κατὰ τῆς τοιαύτης δὲ θελήσεως τοῦ Πάπα τοῦ νὰ ἔχῃ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ἑτεροδόξων ἠναντιώθη ἡ Ἐνετία, ἀρνηθεῖσα εἰς αὐτὸν τὸ τοιοῦτον δικαίωμα καὶ θεωροῦσα ὡς παράλογον τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι τις αἱρετικὸς ἀκολουθῶν τὰ τῆς θρησκείας του. Πλείστας ὅσας ἀποπείρας τῆς Ρώμης ἐματαίωσε ἡ Ἐνετία ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1622 ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐλὴ ἀνανεώνει τὴν τοῦ 1596 ἀπαγορευτικὴν διαταγὴν τῆς διαμονῆς αἱρετικῶν ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς τοιούτων θεωρουμένων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σάρπης πάλιν προλαμβάνει κηρύσσων ταύτην ὡς ἐχθρικὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ θεωρῶν αὐτὴν μὴ ἰσχύουσαν ὡς περιλαμβάνουσαν τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Ὀρθοδόξους καὶ Ἀλβανοὺς στρατιώτας. Ἡ Ἐνετία κατεδείκνυε πολλάκις εἰς τὴν Ρώμην τοὺς κινδύνους τῶν καταδιώξεων διότι προησθάνεται μέλλουσαν τὴν Τουρκοελληνικὴν συμμαχίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ νέον πνεῦμα ἀνεξιθρησκείας καὶ γαλήνης ἐπεκράτησε μεταξὺ τῶν δύο δογμάτων τῆς νήσου. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Πρωτόπαπα δὲν ἐνομίζετο πλέον μισητόν, συζητήσεις ἐγίνοντο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις περὶ τῶν διαφορῶν τῶν δύο δογμάτων. Ἐλευθέρως ὡμολόγουν πλέον οἱ Ὀρθόδοξοι τὴν λατρείαν των πρὸ τοῦ Ἁγ. Φραγκίσκου καὶ περιεβάλλοντο κατόπιν ταξίματος τὸν κουκουλλωτὸν μανδύαν. Ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἦλθεν ἡ ἐποχὴ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν ὁ Βασαδόνας ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Βενετία ἐνήργησεν διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν περισσότερον τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου [2]. Δυστυχῶς ὅμως ἡ τοιαύτη στάσις τῆς

---

1. Χρ)κὴ Κρήτη ἐνθ' ἀν. 229.
2 «Χρ]κὴ Κρήτη» ἐνθ' ἀν. σελὶς 270

'Ενετίας δὲν προήρχετο ἐκ καλῆς προαιρέσεως ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης καὶ ἕνεκα τοῦ ἐκ τῶν Τούρκων κινδύνου. Περὶ τῷ 1585 ἱδρύεται Ἑλληνικὸν Κολλέγιον διευθυνόμενον ὑπὸ 'Ιησουϊτῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ 'Επισκόπου Ρεθύμνης ἀλλὰ κατὰ τὸ 1590 ἀναγκάζονται νὰ ἀποχωρήσουν οὗτοι κατόπιν διωγμοῦ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου καὶ Λατινικοῦ κλήρου ὡς σφετερισθέντες κληροδότημα ὑπὲρ πτωχῶν καὶ κεφάλαιον προωρισμένον πρὸς ἵδρυσιν Ἱεροδιδασκαλείου Κρητικοῦ. Τὸ 1591 ἐζητήθη ἡ ἐπάνοδος ἀλλὰ κατὰ τὸ 1606 ἐξεδόθη ἡ ὁριστικὴ διαταγὴ τῆς μὴ ἐπανόδου αὐτῶν, τῆς ἀπελάσεως καλῶς γενομένης. Χαρὰ ἀπερίγραπτος ἐπεκράτησε παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ στοιχείῳ διὰ τὴν ἀπέλασιν, ἡ δὲ συμπάθεια τοῦ πληθυσμοῦ ἐστρέφετο πρὸς τὴν Διοίκησιν καὶ κατὰ τοῦ Ποντίφηκος θεωρουμένου ἐχθροῦ αὐτοῦ. Αἱ τύχαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἄρχονται πλέον νὰ συνταυτίζωνται πρὸς τὰς τῆς 'Ενετίας [1].

'Ολίγους μῆνας κατόπιν ἐγείρεται ὁ Ἱερὸς πόλεμος κατὰ τοῦ Πάπα εἰς ὃν λαμβάνουν ἐνεργὸν πλέον μέρος οἱ Κρῆτες. Ἡ Πολωνία, Γαλλία, 'Ολλανδία, Σαβοΐα, Μοδένα, καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία μετὰ τῆς 'Ενετίας συγκατανεύουν νὰ πολεμήσουν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα. Καὶ ὄχι μόνον λαϊκοὶ προσφέρονται ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν καλογήρων ὁ Φαουδάνιος καλὸς ναυτικὸς ζητεῖ ἄδειαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κων]πόλεως καὶ 'Αλεξανδρείας νὰ στρατολογήσῃ καὶ πολεμήσῃ μετὰ τῆς 'Ενετίας. Περὶ τῷ 1606 ὁ Δόγης Λεονάρδος Δονᾶτος ἀναγγέλλει τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς Πατριάρχας, 'Αρχιεπισκόπους καὶ 'Επισκόπους τῆς 'Ανατολῆς καὶ τῆς Κρήτης καὶ τὴν πρόληψιν τῆς ρίξεως ὅπερ δὲν ὑπῆρξε εὐχάριστον διὰ τοὺς Κρῆτας. Ὁ διορισμὸς τοῦ καλοῦ Θεολόγου καὶ ποιμένος 'Αρχιεπισκόπου Κρήτης Βιτζέτζου Γριμάνη γίνεται ἀφορμὴ εἰρηνεύσεως τῆς 'Ορθοδόξου ἐν Κρήτῃ 'Εκκλησίας [2] ἐκτὸς μικρῶν τινων ἐπεισοδίων ἐνίοτε ἐγειρομένων. Περὶ τῷ 1610 ὅμως διασαλεύει τὴν εἰρήνην τῆς 'Εκκλησίας τὸ ἐγερθὲν ζήτημα περὶ τῶν 'Ορθοδόξων γάμων. Ἱερεύς τις Χριστόδουλος Βιτζαμάνος ἐκ Χάνδακος ὑπεσχέθη τὴν κόρην του ὡς σύζυγον εἰς ἄλλον τοιοῦτον 'Ιωάννην Φοντάναν καὶ ἡ μνηστεία εἶχε τελεσθῇ ὅτε ἐκ συννενοήσεως ἡ κόρη ἀρνεῖται τὸν γάμον διϊσχυριζομένη ὅτι θὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα. Ὁ προσβληθεὶς μνηστὴρ καταφεύγει εἰς τὸν 'Αρχιεπίσκοπον Βιτάριον ὅς κηρύσσει τὸν γάμον ἔγκυρον. Ὁ Χριστόδουλος κάμνει ἔφεσιν εἰς τὸν

1. «Χρ]κὴ Κρήτη» ἐνθ' ἀν. σελὶς 275
2. «Χρ]κὴ Κρήτη» ἐνθ'ἀν 275

Πάπαν πρὸς ἐκδίκασιν. Τὸ τοιοῦτον ὅμως προκάλεσεν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Φιλαδελφείας (Ἕλληνος Μητροπολίτου Ἐνετίας) πρὸς τὴν Δημοκρατίαν τονίσαντος τὴν σπουδαιότητα ἥν ἔχει ἡ ἐκδίκασις Ἑλλήνων ὑπὸ Παπικῶν δικαστῶν. Τὸ ἐπεισόδιον ἔλαβε διαστάσεις καὶ τέλος τὸ 1614 ὁ Σάρπης προτείνει λύσιν τινά, ὅπως ὁ Δοὺξ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐφέσεως καὶ ἀσκῇ τοῦτο διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου δυναμένου νὰ διορίζῃ ἄλλους ὅπως δικάσωσι τοὺς διαδίκους συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους αὐτῶν [1]. Τὸ ζήτημα τῶν γάμων τῆς συνάψεως καὶ λύσεως αὐτῶν εἶχε μεγίστην σημασίαν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἥτις παρουσιάζει ἔκλυσίν τινα ἠθῶν. Ὁ Φοσκαρίνης συχνὰ ἀναφέρει διαζύγια μοιχείας, καὶ ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Γραμματείας παρουσιάζουν περίεργα ἔγγραφα συζυγικῆς ἀπιστίας καὶ πλῆθος σκανδαλωδῶν ἱστοριῶν. Τὸ Ἑλληνικὸν δικαστήριον εἰς μάτην καταβάλλει προσπαθείας ὅπως προλαμβάνῃ τὰ τοιαῦτα διαζύγια. Ὁ Μεκενῖγος εἶχεν ἀναθέσει εἰς τοὺς ἱερεῖς τὴν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῶν πιστῶν ἐπιβάλλων ποινὴν δεκαετοῦς χωρισμοῦ κατὰ τῶν ἀδικαιολογήτως διαζευγνυομένων καὶ ἠπείλει τιμωρίαν αὐστηροτάτην κατ' ἐκείνου ὅστις ἐνυμφεύετο ζώσης τῆς πρώτης συζύγου του [2].

Ἀπὸ τοῦ 1615 ἄρχεται τὸ ζήτημα τῶν μικτῶν γάμων ἐπὶ τῇ προφάσει δὲ ταύτῃ ἐτελεῖτο προσηλυτισμός, διὰ τοῦτο δὲ ἀπηγορεύθη ἡ μετάστασις εἰς ἄλλο δόγμα ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ γάμου. Αὐστηρῶς δὲ ἠμποδίζοντο οἱ γάμοι ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐτηροῦντο αἱ διατάξεις αὗται. Τοιαύτην δὲ ἐπίδρασιν φαίνεται ἀσκῶν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Γριμάνης ὥστε εἰς ἐπίσκεψιν λατινικῶν Ἐκκλησιῶν, πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι ἐκάλουν αὐτὸν αὐθορμήτως ὑποδεχόμεναι αὐτὸν μετὰ πολλῆς τιμῆς, κωδωνοκρουσιῶν καὶ ἐπευφυμιῶν. Ἀπὸ τοῦ 1678 ἄρχεται πνέων ἄνεμος κατευναστικὸς παρ' ἀμφοτέροις λατίνοις καὶ ἐνετοῖς ἐκ τοῦ πασσιφανοῦς πλέον κινδύνου τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες ἀπελάμβανον πλέον περιποιήσεων πολλῶν καὶ ἐλευθεριῶν ὥστε κατὰ τὸ 1645 οὐ μόνον ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἐλευθέρα ἐξάσκησις τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων ἀλλὰ καὶ ναοὺς Ὀρθοδόξους καὶ μονὰς ἐπετρέπετο νὰ κτίζωσι. Οὕτω δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Ἐνετοκρατίας δηλαδὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος οὐ μόνον ἱδρύθησαν ἀλλὰ καὶ ἐπροικίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων αἱ ἐπι-

---

1 «Χρ)κὴ Κρήτη» ἔνθ. ἀν σελὶς 277.

2. «Χρ]κὴ Κρήτη» ἐνθ ἀν σελὶς 282

σημότεραι τῶν ἐν τῇ νήσῳ Μονῶν, οἷαι αἱ τῆς Ἁγ. Τριάδος τῶν Τζαγκαρόλων, τῆς Χρυσοπηγῆς τοῦ Ἰωάννου Χαρτοφύλακος, τῆς Κυρίας Γωνιᾶς τῆς Κισάμου, τῆς τοῦ Ἀγκαράθου, τῆς Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ Σητείας) τοῦ εὐπαιδεύτου μοναχοῦ Γαβριὴλ Παντογάλου [1]. Τοιαῦτα ἐλάμβανον χώραν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ὅτε ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος τῶν Τούρκων καὶ οἱ Ἐνετοὶ ἐφοβοῦντο τὴν δυσφορίαν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ὅστις κατὰ τὴν ὁμολογίαν Ἐνετοῦ εὐγενοῦς ἐμίσει περισσότερον τὸ καθολικὸν δόγμα, ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ὁ Κρητικὸς λαὸς ἐφύλαττε εἰς τὴν ψυχήν του τὰς πράξεις τῆς τε Ἐνετικῆς καὶ Παπικῆς Ἐξουσίας καὶ ἀνέμενε τὴν ἡμέραν τῆς ἀπαλλαγῆς του ἐκ τοῦ ἐπικινδύνου τούτου ἐχθροῦ τοῦ Λατινοενετισμοῦ, ὃν ἐθεώρει ἐπιβλαβῆ πρὸ παντὸς εἰς τὴν θρησκείαν του, ἣν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχετο νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Παπισμοῦ. Ἐπέπρωτο βεβαίως νὰ θύσῃ ἑκατόμβας ὁλοκλήρους ὑπὸ τὸν ἐρχόμενον Τουρκικὸν ζυγὸν ἀλλὰ προετίμα τὴν σωματικήν του δουλείαν ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΑΓΓΕΛΙΔΑΚΗΣ Δ.Θ καὶ Τ.Ν.
Γραμματεὺς τοῦ Γεν. Ἐκκλησ. Ταμείου

---

1. **Ψιλλάκι** ἔνθ' ἀν. σελὶς 267.

ΑΡΧΙΜ. ΕΜΜ. Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ

ΤΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΣΧΙΣΜΑ*

Ταῦτα πάν α ἐγίνοντο ἄνευ τῆς προειδοποιήσεως, ἢ συγκαταθέσεως ἢ καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ τετελεσμένου γεγονότος παρὰ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπεσπᾶτο ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία!

Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἵδρυσις Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἦτο ὅλως ἄγνωστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας[1]. Διὸ καὶ μέγας ἠγέρθη συγγραφικὸς πάταγος καὶ ἐμφύλιος, οὕτως εἰπεῖν, Ἐκκλησιαστικὸς πόλεμος, σοβαρῶς ὑποσκάπτων τὸ κῦρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἡ πολεμικὴ δὲ αὕτη εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἔτρεφεν οὐκ ὀλίγον τὸ πνεῦμα τῆς βουλγαριστικῆς κινήσεως. Καὶ ἐνῷ ἄλλοι ἦσαν οἱ προβαλλόμενοι λόγοι καὶ αἱ συνθῆκαι, ὑφ' ἃς ἀνεπτύσσετο ἡ περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ῥῆξις, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πανσλαυϊσταί, ἐξηγοῦντες αὐτὰς κατὰ τὰς προϋποθέσεις αὐτῶν, ὅτι δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Ἕλληνες ἀποτινάσσουσι καὶ ἀποκρούουσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐκφύγωσιν ἀπὸ τῆς πλεονεκτικῆς τάσεως τῆς Ἱεραρχίας αὐτοῦ, ἐνεθαρρύνοντο εἰς τὸν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀγῶνα αὐτῶν[2]. Ὅτι δὲ πράγματι ἡ μεταξὺ τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι θλιβερὰ αὕτη ῥῆξις ἦτο ἐκμεταλλεύσιμος καὶ ἔτυχεν ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν προστατῶν αὐτῶν, μάλιστα μετὰ τὸ 1860, ἔχομεν μαρτυρίας ἱστορικάς, καθ' ἃς ὁ μὲν πρωτουργὸς καὶ ὑπεύθυνος τῆς ῥήξεως Φαρμακίδης, μαθὼν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Βουλγάρων περὶ ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας κατενόησεν ὁπόσον ἄστοχος ἦτο ἡ πολιτεία αὐτοῦ καὶ ᾐσθάνετο λύπην διὰ τὸ σφάλμα αὐτοῦ[3], οἱ δὲ Βούλγαροι καὶ οἱ Πανσλαυϊσταὶ ὁμολογοῦσι τὴν δολίαν ἐκμετάλλευσιν ἐν διαφόροις περιοδικοῖς καὶ ἐφημερίσιν, ἐν αἷς ἐδημοσίευον ὅτι ὡς πρότυπον τῆς

---

* **Συνέχεια ἐκ τοῦ Γ'** Τόμου σελ. 365.

1. Ἐνθ. ἀν. σελ. 68.

2. Βλ **Ἐπαμ Κ. Κυριακίδου**, Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ (1832 1892). Ἐν Ἀθήναις. 1892 τόμ. Α' σ. 267—268

3. **Ἐπαμειν Κυριακίδου** Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ Ἐν Ἀθήναις 1892 τ Α' σελ. 611 πρβλ. **Χρυσοστ. Α. Παπαδοπούλου,** Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις 1920 σελ 68.

ἐνεργείας αὐτῶν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἔσχον τὴν στάσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι, καθὼς καὶ τῶν ἐν Σερβίᾳ καὶ Μολδοβλαχίᾳ αὐτονόμων Ἡγεμονιῶν [1].

Ἀπέναντι τῆς κινήσεως τοῦ Νεοφύτου Βόζληφ ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, ἧς τότε προΐστατο ἡ ἐξέχουσα φυσιογνωμία, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ΄, δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος. Τῷ 1841 ἀπέλυσε πρὸς πάντας τοὺς Μητροπολίτας τοῦ Θρόνου Ἐγκύκλιον, δι᾽ ἧς ἐνετέλλετο αὐτοῖς νὰ συλλέξωσι τὰ ἀντίτυπα τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Νεοφύτου καὶ νὰ ἐμποδίζωσι πᾶσαν κυκλοφορίαν αὐτοῦ [2], αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον κατεδίκασεν εἰς ἐξορίαν εἰς Ἅγιον Ὄρος, ὅπου καὶ ἀπέθανεν [3]. Βεβαίως ἡ περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου πρᾶξις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας δικαία ἦτο καὶ ἐπιβεβλημένη τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἄνευ γνώσεως καὶ ἐγκρίσεως αὐτῆς, ἐξεδόθη τὸ εἰρημένον βουλγαρικὸν Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ, ὡς γνωστόν, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ μετάφρασις τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἄνευ ἀδείας αὐτῆς, οὐδ᾽ εἰς αὐτὴν τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐν Σμύρνῃ Ἀμερικανικῆς Προπαγάνδας, τοῦθ᾽ ὅπερ καθίστη αὐτὸ ὕποπτον [4]. Ὁ Ρῶσος ἱστορικὸς Κουργάνωφ ἐκφράζεται ὡς ἀκολούθως περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης· «Κατὰ πόσον ἀντεπεκρίνετο πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πρωτότυπον δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Πάντως ὅμως ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀμερικανῶν προπαγανδιστῶν εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἐνοχοποιοῦσιν αὐτὸν (τὸν Νεόφυτον) ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Μάλιστα, ἂν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν τὴν πληροφορίαν τοῦ Δασκάλωφ, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἔμαθον τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ παρ᾽ αὐτῶν τῶν προπαγανδιστῶν, ἀναμφιβόλως καταλήγομεν εἰς τὸ πιθανώτατον συμπέρασμα ὅτι ἥκιστα ἀνταπεκρίνετο ἡ μετάφρασις αὕτη πρὸς τὸ πρωτότυπον» [5].

Σχεδὸν ταὐτοχρόνως πρὸς τὸν ἱερομόναχον Βόζληφ ἔδρα πρὸς τὴν Βουλγαρικὴν ἀναγέννησιν ἐν τῷ χωρίῳ Τριαβνίῳ, ἕτερος ἰσχυρὸς πρά-

---

1. Βλ. **Δασκάλωφ**, Ἡ Ἀναγέννησις τῶν Βουλγάρων ἐν «Ρωσικῇ ὁμιλία» [ρωσ.] 1858. τ. Β΄ σ. 1—64.—«Χριστιανικὸν Ἀνάγνωσμα» (ρωσ.] τ. Α΄ σ. 446—499· 646—667 κ. ἅ. Ἴδε μνημονευομένας τοιαύτας πραγματείας παρὰ **Κουργάνωφ.** Πρβλ. **«Εκκλησ. Ἀλήθεια».** 1908, ἀρ. 27 σ. 319. Ἀνασκευὴ τῆς Ἀπαντήσεως τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας εἰς τὰ παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀποσταλέντα σχέδια λύσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1869.(προέλευσις Βουλγαρική), σ. 20. 24. 22. 47.

2. Ἀρχιμ. **Καλλιν. Δελικάνη**, Συλλογὴ Πατριαρχικῶν ἐγγράφων. τόμ. Γ΄, σελ. 755—757. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906.

3. **Κουργάνωφ,** I. 75.

4. **Κουργάνωφ,** I, 75.

5. Αὐτόθι, I, 76.

γων, ὁ Σαπούνωφ ἐκάλει τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ νὰ προσφέρωσι τὸν ὀβολὸν των πρὸς ἀνοικοδόμησιν βουλγαρικοῦ σχολείου ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ. Οὕτω δὲ κατὰ τὸ 1835 σαφὴς πλέον εἶναι ἡ συναίσθησις τῶν Βουλγάρων ὅτι ἀποτελοῦσιν ἰδίαν ἐθνότητα.

Τὸν Νεόφυτον Βόζληφ, ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἀποθανόντα [1], διεδέχθη ἐν τῇ πατριωτικῇ δράσει ἕτερος ὁμώνυμος αὐτῷ, ὁ Νεόφυτος Χιλινδαρηνός, δρῶν ἐν Τυρνόβῳ. Τοῦτον ὁ μητροπολίτης Τυρνόβου ἐξώρισεν εἰς Ἄθωνα τῷ 1842, ἐκεῖθεν ὅμως, μετὰ τριετῆ διαμονήν, ἐλευθερωθεὶς τῇ μεσιτείᾳ τῶν Τυρνοβιτῶν, ἦλθε τῷ 1845 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου συναντηθεὶς μετὰ τοῦ αὐτόθι μένοντος μοναχοῦ Ἱλαρίωνος Στογιάννοβιτς, τοῦ μετέπειτα ἐπισκόπου Μακαριουπόλεως, εὗρε πεδίον εὐρὺ πατριωτικῆς δράσεως [2].

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπροκαλύπτως ἐκρήγνυται ἡ φυλετικὴ ἀντιπάθεια καὶ ἡ ζωηρὰ καταφορὰ κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτοῦ. Ἀπήχησιν τῆς καταστάσεως ταύτης ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1835. Ὅτε δηλαδή, τῇ 26ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου, συνεδρίαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκλογικὴ Συνέλευσις, ὁ ἐν αὐτῇ παριστάμενος, ὡς μέλος, βούλγαρος Στέφανος Βογορίδης ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ μετὰ πρωτοφανοῦς ὕφους καὶ φωνῶν, οὗ ἕνεκα καὶ ἐδημιουργήθη ἐπεισόδιον. Ὁ Ἕλλην ἀντιπρόσωπος τῆς συντεχνίας τῶν γουναράδων Ζαγανὸς ἀπήντησε πρὸς τὸν Βογορίδην ἀποτόμως: «φθάνει πλέον· ἐσένα θ' ἀκοῦμε, παληοβούλγαρε» [3]. Ἡ προσβολὴ αὕτη ἐναντίον ἐξεχούσης βουλγαρικῆς προσωπικότητος καὶ ἐν ἐπισήμῳ μάλιστα αὐτοῦ ἰδιότητι, τοῦ πρίγκιπος Βογορίδου, περὶ τοῦ ὁποίου μάλιστα ἐλέγετο ὅτι ἐπεδίωκε νὰ ἐπιτύχῃ νὰ ἀνέλθῃ τὸν βουλγαρικὸν θρόνον τοῦ μέλλοντος βασιλείου [4], ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἦτο ἐνδεικτικὴ τῆς καταστάσεως, ἐξ ἄλλου προὐκάλεσεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὴν μῆνιν τῶν βουλγαριστῶν. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, 1835, ἐν Τυρνόβῳ ἐμορφώθησαν δύο ἀντίπαλοι μερίδες: ἡ τῶν βουλγαριστῶν, περιλαμβάνουσα κατ' ἐξοχὴν τὸν ὄχλον, καὶ ἡ τῶν ἑλληνιστῶν, ἰσχυρὰ διὰ τὸν πλοῦτον, τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν. Ταύτης ἐλέγετο ὅτι προΐστατο ὁ μητροπολίτης Τυρνόβου Ἱλαρίων, ὃν ἡ βουλγαρικὴ μοῦσα διαλαλεῖ ὡς περιβόητον διὰ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος. Εἰς αὐτὸν τοῦτον ἀποδίδει ἡ κοινὴ φήμη τὴν βάρβαρον πρᾶξιν τοῦ ἐξαφανισμοῦ πληθύος ἀρχαίων σλαυϊκῶν χειρογράφων [4]. Ἡ μορφὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀποδεδειγ-

---

1. **Κουργάνωφ**, I, 75. **Πετρώφ**, μνημονευθὲν ἔργον II, 57.
2. **Γεδεών**, Ἔγγραφα Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Προλεγόμενα σελ. ογ'
3. **Γεδεών**, ἔνθ. ἀν. σ. οε'.
4. **Γεδεών**. Ἔγγραφα, σ. 51 **Κουργάνωφ**, I, 76.

μένη [1]. Ὁπωσδήποτε ὅμως, εἴτε ἀληθής, εἴτε ψευδὴς ὑπῆρξεν ἡ μομφὴ αὕτη, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτου Ἱλαρίωνος, συμβάντα κατ' ἄλλους μὲν τῷ 1838, κατ' ἄλλους δὲ τῷ 1843, οἱ διάδοχοι αὐτοῦ πάντες καὶ πάντοτε ἀπήρεσκον πλέον εἰς τὸν βουλγαρικὸν λαὸν τῆς ἐπαρχίας Τυρνόβου καὶ ὀνειδιστικῶς ἀπεκαλοῦντο Φαναριῶται. Μάλιστα εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Τυρνοβῖται βουλγαρισταὶ ἔσπευσαν νὰ καταστήσωσι γνωστὸν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅτι ὡς μητροπολίτην αὐτῶν θὰ ἐδέχοντο μόνον τοιοῦτο πρόσωπον, ὅπερ θὰ ὑπέσχετο νὰ ἱδρύσῃ ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν βουλγαρικὰ σχολεῖα [2]. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἀναμφιβόλως ἦτο προφανὴς ὑπόδειξις ὅπως ἀποσταλῇ εἰς Τύρνοβον μητροπολίτης βουλγαρικῆς καταγωγῆς. Καὶ ὅτι μεν τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως προῆγεν εἰς μητροπολίτας κληρικοὺς ἀδιακρίτως ἐθνότητος, τοῦτο δὲν δύναται νὰ τεθῇ ὑπ' ἀμφισβήτησιν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἄρνησις αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὴν ῥηθεῖσαν βουλγαρικὴν ἀπαίτησιν, ὑπῆρξεν ἔργον προνοίας ὑπὲρ τῆς μὴ διασαλεύσεως τῶν κανονικῶν καθεστώτων, καὶ τοῦτο εἶναι ἀνώτερον πάσης ἐπικρίσεως. Τῷ ὄντι δὲ τὸ Πατριαρχεῖον ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν τῶν Τυρνοβιτῶν καὶ διώρισε καὶ πάλιν μητροπολίτην Ἕλληνα τὴν καταγωγήν. Ἡ τοιαύτη πρᾶξις τοῦ Πατριαρχείου ἐθεωρήθη παρὰ τῶν βουλγαριστῶν ὡς ἐθνικὴ κατ' αὐτῶν πίεσις καὶ σκληρότης. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐπεξετείνετο συστηματικώτερον ἡ κατὰ τοῦ Οἰκουμεν. Πατριαρχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου καταφορὰ αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τοῦ 1840 παρουσιάζεται ἡ ἐπιθυμία ὅπως ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ποιμαίνηται ὑπὸ ὁμοεθνοῦς Ἱεραρχίας.

Οὐχὶ μικρὰν βάσιν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἑαυτῶν ἀξιώσεων ἐθεώρησαν οἱ βουλγαρισταὶ τὸ περίφημον Χάττι-Σερὶφ τοῦ Γκιουλχανέ, τοῦ ἐκδοθέντος τῷ 1839. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Τουρκία, ὑπείκουσα εἰς τὰς δυσχερεῖς αὐτῇ περιστάσεις, ἀπεφάσισε νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ κράτος αὐτῆς διὰ τοῦ Χάττι-Σερὶφ εὐρωπαϊκήν τινα μορφήν, ὀργανοῦσα τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοπολιτείας τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν λαῶν. «Ὡς ἔστι τοῖς πᾶσι γνωστόν, λέγει τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀρχόμενον, ἐπειδὴ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἱδρύσεως τοῦ ὑψηλοῦ ἡμῶν κράτους ἐτηροῦντο ἀκριβέστατα τὰ ἔνδοξα τοῦ Κορανίου παραγγέλματα καὶ οἱ ἱεροὶ νόμοι, τὸ κράτος ἡμῶν προέβαινεν εἰς ἰσχὺν καὶ μεγαλεῖον καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ὑπήκοοι περιῆλθον εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἀνέσεως καὶ εὐημερίας· ἐν τούτοις, ἀπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν, σειρὰ γεγονότων καὶ ποικίλων ἀφορμῶν ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ μὴ συμμορφῶνται πρὸς τὸν ἱερὸν Νόμον καὶ τοὺς Κανονισμούς, ἡ δὲ προτέρα

1 **Γεδεών,** ἔνθ. ἀν.
2. **Κουργάνωφ.** I, 77.

ἰσχὺς καὶ εὐδαιμονία μετεβλήθησαν εἰς πενίαν καὶ ἀδυναμίαν· διότι εἶναι προφανές, ὅτι καθίσταται ἀδύνατος ἡ διατήρησις κράτους, ἅμα ὡς παύσηται διοικούμενον ὑπὸ τῶν νόμων αὐτοῦ [1]». Ἀκολούθως τὸ Χάττι-Σερὶφ εἰσέρχεται εἰς λεπτομερείας, ἐπαγγέλλεται δὲ πρὸς πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους πλήρη ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας, τακτικώτερον τρόπον τῆς ἐπιβολῆς τῶν φόρων, λέγεται δ' ἐν αὐτῷ ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτοκρατορικαὶ παραχωρήσεις ἐκτείνονται ἐφ' ὅλων τῶν ὑπηκόων, ἀνεξαρτήτως θρησκείας ἢ δόγματος [2]. Τὸ Χάττιον τοῦτο διελάμβανεν ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηρὰν ποινὴν εἰς τοὺς δωροδοκουμένους, διότι, ὡς λέγει, «ἡ δωροδοκία ὑπὸ τοῦ θείου νόμου ἀποδοκιμάζεται καὶ ὑπάρχει μία τῶν πρωτίστων ἀφορμῶν τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους» [3].

Ὁ νόμος οὗτος, τεθεὶς εἰς ἐφαρμογὴν ἀπὸ 1ης Μαρτίου 1840, ἐπέσυρεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν τῶν ἰθυνόντων τὴν ἐθνικὴν βουλγαρικὴν κίνησιν. Βουλγαρισταὶ πρόκριτοι τῆς ἐπαρχίας Τυρνόβου, ἀφικόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, διετύπωσαν παράπονα κατὰ τοῦ ἕλληνος μητροπολίτου αὐτῶν Παναρέτου. Οἱ δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντες Νεόφυτος Χιλινδαρηνὸς καὶ Ἰλαρίων Στογιάννοβιτς συνεβούλευσαν αὐτοὺς νὰ ἀποταθῶσιν εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν διὰ τοῦ δημοσιευθέντος Χαττίου ἐπαγγελθεῖσαν ἰσοπολιτείαν ἀξιώσωσι νὰ διορισθῇ βούλγαρος μητροπολίτης ἐν Τυρνόβῳ [4]. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ὄντως, προσηνέχθη εὐμενῶς πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ παρέσχεν ἐλπίδας περ ἱκανοποιήσεως τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Καὶ ἐμεσολάβησε μὲν ὑπὲρ αὐτῶν παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ, τοῦτο ὅμως δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις τῆς Κυβερνήσεως, ἀκολουθοῦν τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου περὶ μὴ ἐνδόσεως εἰς ἐθνικιστικὰς ἀξιώσεις τακτικήν. Συγκατετέθη ὅμως νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ὑπάρχοντα μητροπολίτην, ἐναντίον τοῦ ὁποίου καὶ διετυποῦντο τὰ παράπονα. Δυστυχῶς ὅμως τὸ ζήτημα δὲν ἦτο ζήτημα προσώπων· ἦτο ζήτημα ἀρχῶν, ἐθνικῶν πόθων καὶ ὀνείρων. Καὶ ὑπὸ τὴν κεκτημένην ταχύτητα τῆς ἀφυπνιστικῆς κινήσεως τῶν Βουλγάρων παρεσύρετο πᾶσα συνετὴ ἐνέργεια τῆς Πατριαρχικῆς Αὐλῆς καὶ ἐματαιοῦτο πᾶσα ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων μέριμνα. Ὡμίλουν ἄλλως τε ὠμῶς αὐτὰ τὰ γεγονότα, ὥστε ἡ ἄποψις αὕτη δὲν διελάνθανε τοὺς Πατριαρ-

---

1. Ὀθωμανικοὶ Κώδικες, ἤτοι Συλλογὴ ἁπάντων τῶν νόμων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διαταγμάτων, κανονισμῶν, ὁδηγιῶν καὶ ἐγκυκλίων, ἐκδιδόμενοι ὑπὸ **Δημ. Νικολαΐδου**, τόμ. Γ΄ σ. 2849—2850 Κων)πολις 1890.

2. Ἔνθ. ἀν. σ. 2852.

3. Ἔνθ. ἀν. σ. 2853.

4. **Πετρώφ** μνημονευθὲν ἔργον, σ. 57.

χικοὺς κύκλους. Ἤδη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1840 εἶχε τοιχοκολληθῇ ἐν Τυρνόβῳ προκήρυξις πρὸς τὸν βουλγαρικὸν λαὸν «κατὰ τοῦ γραικικοῦ κλήρου καὶ τῆς γλώσσης, ἐπαπειλοῦσα αὐτὸν ὅτι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θέλει ἐπικαλεσθῶσι τοὺς ὑπακούοντας αὐτοῖς διαβόλους, ἵνα ἁρπάσωσι τὴν ψυχὴν παντὸς μὴ συμφωνοῦντος εἰς τὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ ῥίψωσιν αὐτὴν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ τῆς κολάσεως»· ἐπίσης δὲ ἑτέρα προκήρυξις ἐν Καρλόβῳ Φιλιππουπόλεως ἠπείλει ἐπιβολὴν προστίμου πεντήκοντα γροσίων «εἰς ὅντινα ἤθελεν ὁμιλήσει γραικικά, καὶ εἴκοσι πέντε, εἰς ὅντινα ἤθελεν ἀποκριθῇ» [1].

Οἱ Τυρνοβῖται ἐπέμενον νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἀπέναντι αὐτῶν στάσιν τοῦ Πατριαρχείου ὡς πίεσιν, ἥτις κατὰ τὰς ψυχολογικὰς ἐκείνας στιγμὰς ἐθεωρεῖτο ὡς πίεσις ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐναντίον τοῦ βουλγαρικοῦ. Καίτοι, τὸ Πατριαρχεῖον εὐμενῶς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τῶν Βουλγάρων καὶ σοβαρῶς ἐξετίμησε τὰς περὶ τῆς καλλιεργίας τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης τάσεις. Ὑπάρχει τούτου μαρτυρία τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς Δ', (1842—1845 τὸ β'), ἵδρυσεν ἰδιαιτέραν ἕδραν τῆς σλαυωνικῆς φιλολογίας ἐν τῇ ἀρτισυστάτῳ τότε, τῷ 1843, θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης, μετεκαλέσατο δ' ἐπὶ τούτῳ διδάσκαλον ἐκ Βουλγαρίας· εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι εἰς τοὺς Βουλγάρους ἀπέβλεπεν ἡ ἵδρυσις τῆς ἕδρας ταύτης.

Μετὰ τὴν ἀνάκλησιν ἐκ Τυρνόβου τοῦ Μητροπολίτου Παναρέτου, τὸ Πατριαρχεῖον, μὴ ἐννοοῦν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς βουλγαρικὰς ἀξιώσεις ἀπέστειλε καὶ πάλιν μητροπολίτην Ἕλληνα τὴν καταγωγήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν νέον ἀρχιερέα ἡ βουλγαρικὴ φήμη ἀπέδωκε μεγάλην δολιότητα, ἣν μετῆλθεν οὗτος δῆθεν πρὸς ἐκμηδένισιν τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος [2]. Ἀτυχῶς ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις ἦτο πλέον τοιαύτη, ὥστε ἕλλην ἀρχιερεὺς ἐκεῖ ἦτο βαρὺς καὶ βλεπόμενος. Καὶ συνεπῶς ὁ μέχρι τοῦδε δεσμὸς πρὸς τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως ἐφαίνετο ὀχληρὸς παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Ἰδοὺ τὸ «πολιτικὸν αὐτῶν Σύμβολον πίστεως ὡς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1843 διετυπώθη. «Πιστεύω καὶ ὁμολογῶ, ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ Ἱεραρχία τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν τοῦ Κλήρου τοῦ Φαναρίου, ἐφ' ὅσον ἡ Ἱεραρχία τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας δὲν χωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὲν ἐγκαθιδρύεται ἰδία, ἀνεξάρτητος, βουλγαρικὴ Ἱεραρχία, ἐπὶ πάσῃ θυσίᾳ ἐπὶ τοσοῦτο ὁ λαός, ἀντὶ πάσης ἄλλης βελτιώσεως, θὰ θερμαίνῃ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ τὸν ἰοβόλον ὄφιν, ὅστις ὤμοσεν ἀπὸ ἑκατοντάδος αἰώνων νὰ ἐξαφανίσῃ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν

1 Γεδεών, Προλεγόμενα, σ. οδ'.
2 Πετρώφ, σελ. 48.

αὐτοῦ» [1]. Καὶ ἔλεγαν ταῦτα οἱ Βούλγαροι, οἱ φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἐθνικῶς ἀποκατασταθέντες καὶ κατόπιν καὶ κατ' αὐτοῦ ἐξεγερθέντες καὶ ζητοῦντες καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, οἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως δι' Ἑλλήνων ἐκχριστιανισθέντες καὶ τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν διατηρήσαντες!

Καὶ οἱ Τυρνοβῖται εἰργάζοντο ἀνενδότως. Τῷ 1845 ἀντιπρόσωποι καὶ πάλιν τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου τῆς ἐπαρχίας Τυρνόβου ἀφίκοντο εἰς Κων|πολιν. Νέα παράπονα ὑπέβαλον εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν κατὰ τοῦ μητροπολίτου Νεοφύτου, ἐπέτυχον δὲ τότε καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Νεοφύτου Χιλινδαρηνοῦ ἐξ Ἄθωνος. Ἐπανελθὼν ὁ Νεόφυτος εἰς Κων|πολιν συνειργάζετο μετὰ τοῦ μοναχοῦ Ἱλαρίωνος ἐπὶ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ προεκτεθέντος «Πιστεύω» [2]. Ἀμφότεροι ἄνθρωποι τῶν ἄκρων, ἀπετάθησαν πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν. Τὸν Ἰούλιον μάλιστα τοῦ 1845, ὁ Νεόφυτος, ὡς πληρεξούσιος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγάρων, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀναφοράν, περιλαμβάνουσα τὰ ἀκόλουθα:

α'.) Τὸ Πατριαρχεῖον ὀφείλει νὰ διευκρινίσῃ τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως τοῦ κοινοῦ λεγομένου χρέους· νὰ δείξῃ τὶς ὁ συνάψας τὰ δάνεια καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ συνήφθησαν ταῦτα· β'.) ἂν ἀποδειχθῇ, ὅτι τὰ δάνεια ταῦτα ἐγένοντο κανονικῶς καὶ νομίμως, νὰ ὁρισθῇ τὸ εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν ἀναλογοῦν ποσὸν πρὸς ἐξόφλησιν, νὰ ἐμποδισθῇ δὲ τοῦ λοιποῦ πᾶσα σύναψις δανείου πρὸς κοινωφελῆ ἔργα, ἄνευ τῆς αἰτήσεως τῶν ἐπαρχιῶν· γ'.) εἰς τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας δέον νὰ ἀποστέλλωνται βούλγαροι ἀρχιερεῖς· δ'.) οἱ ἀρχιερεῖς νὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, νὰ χειροτονῶνται ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ νὰ μὴ ἀντικαθιστῶνται ἄλλως, εἰ μὴ κατὰ διαταγὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ λαοῦ· ε'.) παρὰ τῇ Κυβερνήσει νὰ ὑπάρχωσι τέσσαρες βούλγαροι ἀντιπρόσωποι οἵτινες νὰ πληροφορῶσιν αὐτὴν περὶ τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν πόθων τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, πρὸς δὲ τὸν λαὸν νὰ κοινοποιῶσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς [3]. Ταυτοχρόνως ὁ μοναχὸς Ἱλαρίων ὑπέβαλεν εἰς τὸν Μέγαν Βεζύρην Ρεσὴδ πασᾶν ἔκθεσιν μακροσκελῆ περὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων Ἑλλήνων καὶ βουλγάρων, κατήγγελλε δὲ πολιτικὰ δῆθεν σχέδια τῶν Ἑλλήνων. Ηὕριστα τοὐντεῦθεν ἀδύνατον τὴν ἑνότητα βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων ἐθνικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ προέτεινεν εἰς τὴν Πύλην νὰ διαχωρίσῃ τὸν βουλγαρικὸν

1. **Κουργάνωφ**, 1, 80-81.
2. **Πετρώφ**. II, 57.
3. Ἔνθ. ἀν. σελ. 58.

λαὸν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου ὑπεδείκνυεν ὡς μέσον τὴν ὀργάνωσιν ἰδιαιτέρας βουλγαρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας. Ἐζήτει ἄδειαν πρὸς ἔκδοσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει βουλγαρικῆς ἐφημερίδος, σκοπούσης, ὡς ἔλεγε, τὴν σύσφιγξιν τῶν σχέσεων Κυβερνήσεως καὶ Βουλγαρικοῦ λαοῦ. Ἡ Πύλη, προέτεινεν ὁ μοναχός, εἶναι ἀνάγκη νὰ φροντίσῃ νὰ στείλῃ εἰς τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας βουλγάρους ἀρχιερεῖς, ἵνα δύνανται νὰ διδάσκωσιν οὗτοι τὸν λαὸν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γλῶσσαν. Ἑκάστη ἐπαρχία πρέπει νὰ ἔχῃ ἀντιπρόσωπον παρὰ τῇ Πύλῃ, εἰς ἣν ἀπόκειται καὶ ἡ ἐν ταῖς βουλγαρικαῖς ἐπαρχίαις ἵδρυσις βουλγαρικῶν σχολῶν, ἵνα μὴ ἡ νεότης ἀναγκάζηται νὰ παιδεύηται εἰς ξένας τοιαύτας [1].

Εἰς ταῦτα ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἔδειξεν ἀνεκτικότητα ἔσχον, ἀντὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀρνηθῇ πᾶσαν συζήτησιν ἐπὶ θέματος, κειμένου ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῆς. Οὕτω δὲ ἡ χαραχθεῖσα ὑπὸ τῶν Βουλγαριστῶν κατεύθυνσις, σκολιὰ οὖσα, περιέπλεξε τὴν ὑπόθεσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τῆς προκλήσεως πολιτικῆς ἐξουσίας ἐπὶ ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως.

Τοιούτου χαρακτῆρος τοὐλάχιστον παρουσιάζετο ἡ μεταξὺ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Βουλγάρων διαφορά. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὅμως τὸ ζήτημα ὑπῆρχε φύσεως πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς, μέλλον νὰ ἐξελιχθῇ ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ πεδίου. Τοιοῦτο τοὐλάχιστον ἀποκαλύπτει αὐτὸ ἡ παράλληλος προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ δημοσίᾳ γνώμῃ φιλοβουλγαρικοῦ ῥεύματος. Ὁ ἀχρεῖος κάλαμος ἀναξίου ἱστορικοῦ, τοῦ Φαλμεράϋερ, καὶ ἄλλων ἀργυρωνήτων συγγραφέων ἐχρησιμοποιήθη πρὸς σφαγιασμὸν τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἀληθείας Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἀπὸ τοῦ 1840 συχναὶ περιηγήσεις Εὐρωπαίων παρετηροῦντο ἀνὰ τὰς βαλκανικὰς χώρας καὶ πολλαὶ συγγραφαὶ ἔβλεπον τὸ φῶς σχετικῶς πρὸς τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτῆρα τῶν χωρῶν τούτων καὶ ἔθετον εἰς κυκλοφορίαν ἀναλόγους ἐντυπώσεις. Ὁ A. Blanqui, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Voyage en Bulgarie, δημοσιευθέντι τῷ 1843, εὑρίσκει πάντοτε τοὺς βουλγάρους ὑπερτέρους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς κοινωνικὰς ἀρετάς. Ἡ χώρα, ἐν ᾗ κατοικοῦσιν οἱ Βούλγαροι, εἶναι μονονουχὶ χώρα εἰδυλλιακή, κατοικία ἀνθρώπων εἰρηνικῶν, φιλοπόνων, φιλοξένων, μετριοφρόνων καὶ οἰκονόμων [2]. Ὁ C. Robert, γράφων ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Les Slaves de Turquie», ἀποφαίνεται ὅτι ἡ Θράκη, Μακεδονία καὶ Ἀλβανία εἶναι χῶραι ἀκραιφνῶς βουλγαρικαί, καλῶς δὲ πράττουσιν οἱ γεωγράφοι διακρίνοντες αὐτὰς ἀπὸ τῆς κυρίως

1. Ἔνθ' ἀν. 58—59.

2. Ἴδε **Νεοκλ. Καζάζη**, Τὸ Μακεδονικὸν πρόβλημα, σελ. 50. **Ἐν Ἀθήναις** 1907.

Βουλγαρίας. Ἡ βουλγαρικὴ φυλὴ εἶναι, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ὁ πρώτιστος πυρὴν τοῦ Μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ, πανταχοῦ σχεδὸν τῆς χώρας λαλουμένου τοῦ σερβικοῦ καὶ βουλγαρικοῦ ἰδιώματος, καὶ μόνον πρὸς μεσημβρίαν ὁ χωρικὸς εἶναι Ἕλλην. Τοσοῦτος δὲ εἶναι καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν Βουλγάρων ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὥστε αὕτη δέον νὰ θεωρηθῇ πόλις ἑλληνοβουλγαρική [1].

Ἡ τοιαύτη φιλολογικὴ παραγωγὴ καὶ προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν ῥεύματος φιλοβουλγαρικοῦ παρά τε τῇ ἐπισήμῳ καὶ ἀνεπισήμῳ Εὐρώπῃ δὲν ἠστόχησεν ἐντελῶς. Οἱ ἐκ θρησκευτικῶν λόγων ἢ ἐχθροὶ ἢ ἀδιάφοροι πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι δῆθεν τὸ ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον πιέζει τοὺς βουλγάρους πολλῷ χεῖρον ἢ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι. Δὲν εἶναι δὲ δίκαιον νὰ παραλειφθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ὅλη αὕτη ἐντατικὴ καὶ συστηματικὴ ἐργασία δὲν ἦτο ἔργον βουλγαρικῆς πρωτοβουλίας καὶ διανοίας· ἦτο γραμμὴ τοῦ ὅλου πανλαυϊστικοῦ προγράμματος, μέλλουσα νὰ ἐκτελεσθῇ ἐπὶ βουλγαρικοῦ πεδίου.

Ἀλλ' ἂν ἡ δημοσιογραφικὴ αὕτη ἐνέργεια ἐνίσχυσέ πως τὸν φιλοβουλγαρισμὸν τῶν Εὐρωπαίων οὐδόλως ὅμως προήχθη τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα ἐν ταῖς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀπόψεσιν αὐτοῦ. Ὅ,τι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔπραξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, καθ' ὃν χρόνον ἐνεχείριζον αὐτῇ ὁ Νεόφυτος Χιλινδαρηνὸς καὶ ὁ Ἱλαρίων Στογιάννοβιτς τὰς γνωστὰς προτάσεις, νὰ ἀρνηθῇ δηλαδὴ ἀμέσως νὰ ἀκούσῃ ζήτημα ἔξω τῆς ἑαυτῆς ἁρμοδιότητος καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτοὺς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, τοῦτο ἔπραξεν ἀργότερον, ἀντιληφθεῖσα τὴν κανονικὴν πρὸς λύσιν τῆς παρουσιασθείσης βουλγαρικῆς διαφορᾶς ὁδόν. Οὕτω τὰς ὑποβληθείσας αὐτῇ βουλγαρικὰς αἰτήσεις ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διεβίβασε πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Ὁ Πατριάρχης Μελέτιος Γ', (1845), ἐμβλέπων ἐν ταῖς ἀξιώσεσι τῶν βουλγαριστῶν ἀδικαιολόγητον θρασύτητα, δὲν ἀπέβλεψεν εὐμενῶς πρὸς αὐτάς· ἐστιγμάτισε δὲ τὸ διάβημα τοῦτο καὶ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ρωσίας καὶ κατεδίκασε τοὺς εἰσηγητὰς τῶν ἀπαιτήσεων ἐκείνων εἰς ἐξορίαν. Ἡ Πύλη ὑπεστήριξε πράγματι τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξεπλήρωσε τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν Νεόφυτος Χιλινδαρηνὸς ἀπεβίωσεν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τῷ 1848, μετὰ τριετῆ διαμονήν, ὁ δὲ Ἱλαρίων ηὐτύχησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1849 τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Ἀνδρέου Μουραβιέφ, συνοδεύοντος τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον Νικολάεβιτς κατὰ τὴν εἰς Ἄθω περιοδείαν αὐτοῦ [2].

---

1. Ἔνθ' ἀν. σελ. 50-51.

2. **Πετρώφ**, σελ. 59—60. Ἡ τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα ἀφορῶσα ἐπιστολὴ τῶν Βουλγάρων Ἀρχιερέων πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, σελ. 34 **Ἐν Κ)πόλει** 1869.

Τὰ μέτρα ὅμως ταῦτα τοῦ Πατριαρχείου, ἐνδεικτικὰ τῆς τότε ἰσχύος καὶ τοῦ γοήτρου αὐτοῦ, πολλοῦ ἀπεῖχον, ὡς θὰ ἀπήτει ἡ σύνεσις, νὰ ἐπιφέρωσι τὴν πρόληψιν τῆς ἐγκυμονουμένης θυέλλης. Μᾶλλον δὲ καὶ ὑπεβοηθεῖτο ὁ βουλγαρικὸς ἀντιπειθαρχικὸς ὀργασμός. Ἐπίκουρος αὐτοῦ ἔρχεται καὶ ἡ σπουδάζουσα βουλγαρικὴ νεολαία εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Δύσεως. Οἱ νέοι οὗτοι, ἐπανακάμπτοντες ἐξ Εὐρώπης ἀσθενεῖς περὶ τὴν πίστιν, τυφλῶς προσέκειντο πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ ἐργαζομένους προπαγανδιστὰς Ἰησουΐτας καὶ Προτεστάντας, οἵτινες καὶ εἶχον διευκολύνει τὴν εἰς Εὐρώπην μετάβασιν αὐτῶν πρὸς ἀνωτέρας σπουδάς. Οὕτω δὲ παρωθούμενοι οἱ βουλγαρόπαιδες ὑπὸ τῶν προπαγανδιστῶν διεκήρυττον εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν, ὅτι εἶνε καιρὸς πλέον νὰ διακόψωσι τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς πανούργους, ὡς ἔλεγον, Φαναριώτας, τοὺς διώκτας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Καὶ ἡ φωνὴ αὐτῶν, εὐχαρίστως ἀπηχοῦσα εἰς τὰς βουλγαρικὰς ἀκοάς, συνεσπείρου περὶ αὐτοὺς ἰδίᾳ τοὺς βουλγάρους ἱερεῖς.

Τῷ 1845 ἀπέκτησαν καὶ ἴδιον δημοσιογραφικὸν ὄργανον. Ἤρξατο ἐκδιδομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ πρώτη βουλγαρικὴ ἐφημερὶς ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἄγγελος τῆς βασιλευούσης», ἀποκτήσασα κυκλοφορίαν εὐρυτάτην παρὰ τοῖς βουλγάροις. Δι' αὐτῆς διεκηρύττοντο αἱ νέαι αὐτῶν ἰδέαι καὶ οἱ πόθοι καὶ τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριαρχείου σωτηρίας.

Καὶ ὑπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν ταύτην ἐξέκυψαν καὶ πάλιν αἱ ἀξιώσεις τῶν βουλγάρων τῆς ἐπαρχίας Τυρνόβου. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Νεοφύτου Χιλινδαρηνοῦ καὶ τοῦ μοναχοῦ Ἱλαρίωνος, τῷ 1846, ὁ σουλτᾶνος Ἀβδοὺλ Μετζὴτ ἐπεχείρησε ταξείδιον ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν. Εὗρον δὲ τότε τὴν εὐκαιρίαν καὶ ὑπέβαλον οἱ Τυρνοβῖται ἀναφορὰν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ὃν καὶ παρεκάλουν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Ἕλληνα Μητροπολίτην διὰ βουλγάρου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ μεσολάβησις τοῦ Σουλτάνου παρὰ τῷ Πατριαρχείῳ ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα μόνον τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἀνεπιθυμήτου Μητροπολίτου, καὶ πάλιν ὅμως δι' ἄλλου ἑλληνικῆς καταγωγῆς [1].

Τὸ ἀφυπνιστικὸν καὶ ἀνθελληνικὸν ἔργον τῶν βουλγάρων ἐξυπηρετεῖτο καὶ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα διὰ τῆς σχολειακῆς ὁδοῦ. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1847 ἀφίκετο εἰς τὴν κωμόπολιν Παζαρτζίκιον, μίαν ὥραν ἀπέχουσαν τῆς Φιλιππουπόλεως, Νικηφόρος τις, λόγῳ μὲν ἐπὶ ἐκπαιδεύσει τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, ἔργῳ δὲ ὅπως ὑπεγείρῃ τὸ μῖσος αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν. Κατώρθωσε δ' οὗτος νὰ σφετερισθῇ τὴν ἑλληνικὴν σχολήν, πολλὰς ὡς ἐκ τούτου προκαλῶν ταραχὰς μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ

1. **Πετρώφ**, σελ. 60.

καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ [1]. Ἕτερος σπουδαῖος παράγων τῆς διὰ τοῦ σχολείου ἀναρριπίσεως τῆς βουλγαρικῆς διαφορᾶς ὑπῆρξεν ὁ Ζ. Κνιάζεσκι, ὅστις ἐπηγγέλθη τὸν διδάσκαλον ἐν Τυρνάβῳ καὶ ἐν Ἐσκῆ Ζαγορᾷ, ὅπου καὶ ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1854, ἱδρύσας παρθεναγωγεῖον καὶ ἀρρεναγωγεῖον [2].

Τῷ 1848 οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Βιδύνης ὑπέβαλον ἐπανειλημμένας ἀναφορὰς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον κατὰ τοῦ Μητροπολίτου αὐτῶν Παϊσίου ὡς δῆθεν καταχραστοῦ καὶ ὡς διώκτου τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος καὶ ἀπῄτουν νὰ καθορισθῇ ἡ μισθοδοσία τῶν ἀρχιερέων. Τὸ Πατριαρχεῖον ἀντικατέστησε τὸν κατηγορούμενον ὑπ' αὐτῶν Μητροπολίτην [3].

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν συνετελεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει σπουδαιότατον διὰ τὴν βουλγαρικὴν διαφορὰν γεγονὸς καὶ μεγίστη πρόοδος ἐν τῇ βουλγαρικῇ ἀφυπνιστικῇ κινήσει. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκοῦντες βούλγαροι ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποκτήσωσιν ἰδιαιτέραν βουλγαρικὴν σχολὴν καὶ ἰδιαίτερον ναὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, «ἀφωσιωμένον ἰδίως εἰς τὴν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ὑμνῳδίαν ἐν τῇ πατρίῳ αὐτῶν διαλέκτῳ, τῇ σλαυϊκῇ, οὗτινος (ναοῦ) ἡ ἔλλειψις ἐς δεῦρο κατεῖχεν εἰς ἀμύθητον θλῖψιν τὰς καρδίας αὐτῶν» [4]. Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἀπεῖδε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην τῶν βουλγάρων μετὰ μείζονος μητρικῆς τῷ ὄντι μερίμνης ἢ διοικητικῆς περινοίας καὶ συνέσεως. Οὕτω δέ, τοῦ ἔργου τούτου πρωταίτιος καὶ πρωτουργὸς γινόμενος, ὁ βούλγαρος πρίγκιψ Στέφανος Βογορίδης ἐδωρήσατο τὴν ἐν Βαλατᾷ, συνοικίᾳ παρὰ τὸ Φανάριον, οἰκίαν αὐτοῦ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς προσωρινὸς ναός [5]. Συνεστήθη δὲ αὐτόθι καὶ βουλγαρικὸν σχολεῖον καὶ ἀνηγέρθησαν λιθόκτιστά τινα οἰκήματα καὶ κελλία διὰ τοὺς ἱερεῖς, τῇ συμπράξει τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βουλγάρων καὶ φιλοχρίστων ὁμογενῶν [6]. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπεκύρωσε τὸ δωρητήριον τοῦτο διὰ Πατριαρχικοῦ σιγιλλίου γράμματος, καθ' ὃ ὁ ναὸς οὗτος ὑπήγετο, κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέσμια, εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ἀνεγνώριζεν ὡς Ἀρχὴν τὸν Πατριάρ-

---

1. Ἡ βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς ὑπὸ **Γεωργίου Τσουκαλᾶ**, τοῦ Ζακυνθίου σελ. 26 **Ἐν Κ)πόλει**. 1859.—Βουλγάρων ἐνέργειαι πρὸς κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ καταστροφὴν τῆς ἑλλην. ἐθνότητος ἔν τε τῇ Ἀνατολ. Ρωμυλίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ σελ 4 **Ἐν Ἀθήναις** 1908.

2. **Πετρὼφ** σ. 50.

3 **Γεδεὼν** Β'. 4.

4 Ἔνθ. ἀν 4. 74. 128. 164.

5 **Γεδεὼν** Β, 74.

6. Ἔνθ. ἀν. σελ. 4.

χην, παρ' οὗ καὶ ἤθελε λαμβάνει τοὺς ἱερεῖς [1]. Κατ' αἴτησιν δὲ τῶν Βουλγάρων διωρίσθη ἐν τῷ ἀρτίως ἱδρυθέντι ναῷ καὶ ἐπίσκοπος σλαυϊκῆς καταγωγῆς, ὡς προϊστάμενος, ὁ ἐκ Σέρβων τῆς Αὐστρίας Στέφανος ὑπὸ τὸν τίτλον Λαοδικείας [2]. Ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ προχείρου παρασκευασθεὶς ἐκεῖνος βουλγαρικὸς ναός, ὅστις ἐκ τοῦ δωρητοῦ, ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Στεφάνου, δὲν ἀνταπεκρίνετο βεβαίως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν Βουλγάρων. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνοικοδόμησις νέου ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτο ἀπῃτοῦντο μεγάλαι δαπάναι, τὸ Πατριαρχεῖον προέτρεψε καὶ τοὺς ἄλλους Πατριάρχας καὶ πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς, ὅπως συνδράμωσιν οἱ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν χριστιανοί [3]. Κατὰ δὲ τῷ 1852, ὅτε ὁ τότε ἀρχιεραρατικῶς προϊστάμενος τοῦ βουλγαρικοῦ ναοῦ ἐπίσκοπος Πατάρων Πολύκαρπος ἐπεφορτίσθη νὰ συλλέξῃ ἐράνους ἐν Οὐγγροβλαχίᾳ, τὸ Πατριαρχεῖον ἐφωδίασεν αὐτὸν διὰ θερμῶν συστατικῶν καὶ προτρεπτικῶν γραμμάτων πρός τε τὸν Αὐθέντην τῆς χώρας ἐκείνης καὶ πρὸς τὸν Μητροπολίτην. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν καταβολὴν τοῦ θεμελίου λίθου τῆς νέας Ἐκκλησίας ἐγένετο μεγαλειώδης τελετή. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἄνθιμος ΣΤ'. (1845-1848 τὸ α'), συμπαραστατούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων τριῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ πάσης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐτέλεσε τὴν τελετὴν ταύτην [4].

Παρὰ προσδοκίαν ὅμως καὶ πρὸς ἔκπληξιν τῶν Πατριαρχικῶν κύκλων ἡ ἐπιδειχθεῖσα μητρικὴ εὐμένεια ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ βουλγαρικοῦ ναοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀπέδωκεν ὅλως ἀσύμφορα διὰ τὴν κατάστασιν ἀποτελέσματα. Ἐν ᾧ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον μέχρι πείσματος ἠμύνθη τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων, μὴ ἐνδίδον εἰς τὰς γνωστὰς ἐπιμόνους ἀξιώσεις Τυρνοβιτῶν καὶ Βιδυνίων, μετὰ σπουδῆς νῦν καὶ γενναιοψυχίας ἐγκαθιδρύει ἐν αὐτῇ τῇ Πατριαρχικῇ ἐνορίᾳ καὶ παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Φαναρίου, βουλγαρικὸν ναὸν καὶ ἐπισκοπήν. Καὶ τυφλῷ δὲ δῆλον ὅτι ἡ ἐπισημότης, μεθ' ἧς ἐτελέσθη ἡ καταβολὴ τοῦ θεμελίου λίθου τοῦ ναοῦ τούτου προσείλκυσε πρὸς αὐτὸν τὴν προσοχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ κόσμου, ὡσεὶ νὰ ἱδρύετο Ἐκκλησία τις Αὐτοκέφαλος. Καὶ δὲν θὰ διστάσωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ μόνον τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἀποστομώσῃ ἐκείνους, οἵτινες ἀποδίδουσιν ἐν τῷ βουλγαρικῷ ζητήματι ἐθνικιστικὴν κα' πολιτικὴν ὑστεροβουλίαν ἐκ μέρους τοῦ Πατριαρχείου. Ψυχρότητες, ἀντεγκλήσεις φυλετίζουσαι δυνατὸν νὰ συνέβαινον,

---

1 Ἔνθ' ἀν.

2. **Γεδεών**, ἔνθ. ἀν **Πετρώφ.** σελ. 60,

3 **Γεδεών**. Β', 4-5, 74-77, 128.164.

4. Ἔνθ' ἀν.

ῶς καὶ μεταξὺ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους τοπικιστικαὶ ἀντεγκλήσεις συμβαίνουσιν. Ἀλλὰ συστηματικὴ καταδρομὴ κατὰ τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος ἐξ ἐθνικῶν ἐλατηρίων ἀποτελεῖ μομφὴν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου, συντριδομένην ὡς ἐπὶ δράχου ἐπὶ τῶν ἐπιδεικνυομένων πρὸς τοὺς Βουλγάρους διαθέσεων αὐτοῦ. Μόλις δὲ βραδύτερον κατενοήθη, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Οἰκουμ. Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' ὅτι παρὰ τὸ Πατριαρχεῖον, διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ναοῦ, λεληθότως ἐδημιουργήθη ἰδιοχείρως «προμαχὼν τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεως» [1].

Ὅτι δέ, τῷ ὄντι, τὸ Πατριαρχεῖον ἐδημιούργησε παρὰ τὸ πλευρόν του κέντρον ἀντιδράσεως, κατέδειξαν τὰ μετέπειτα γεγονότα. Οἱ Βούλγαροι ἀντελήφθησαν τὸν ναὸν τοῦτον ὡς σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος τοῦ ἐν Τουρκίᾳ βουλγαρικοῦ ἔθνους καὶ ὡς γνώρισμα τῆς διακρίσεως αὐτοῦ ἀπό τε τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐθνότητος. Δι' αὐτοὺς τὰ κατὰ τὸν ναὸν ἐκεῖνον ἦσαν κέρδος ἀπροσδόκητον. Αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζοντες τὴν πρᾶξιν τοῦ Πατριαρχείου ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς ἀπόδειξιν ἐλλείψεως διορατικότητος καὶ πολιτικῆς συνέσεως. Ὁ Ρῶσος ἱστορικὸς Κουργάνωφ ἀναφέρει ὅτι καθ' ἑβδομάδα συναθροιζόμενοι εἰς τὸν ναὸν αὐτῶν προέβαινον εἰς ἐκδηλώσεις κατὰ τῶν ἑλλήνων κράζοντες «νὰ μὴ ἀξιώσῃ ὁ Θεὸς βούλγαρον νὰ προφέρῃ τὸ «Κύριε ἐλέησον» ἀντὶ τοῦ Γόσποdι παμήλου» [2]. Ἐξ ἄλλου αὐτοὶ οὗτοι οἱ πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ νέου ναοῦ περιερχόμενοι βούλγαροι συνετέλουν πρὸς διάδοσιν ἐπιβλαβῶν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τάξει ἰδεῶν [3].

Ἐντεῦθεν εἴς τινας ἐπαρχίας τὰ πνεύματα ἐπὶ τοσοῦτον ἠρεθίσθησαν, ὥστε καὶ φόνοι προὐκλήθησαν μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων. Ἐν τοῖς πέριξ τῆς Βιδύνης, κατὰ τὸ 1849, συνέβη τοιαύτη τις αἱματηρὰ σύγκρουσις [4]. Σπουδαιοτάτη ὅμως ὑπῆρξεν ἡ ἐν Φιλιππουπόλει ἐξέγερσις. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1847, βούλγαροί τινες, ἔξωθεν ἐλθόντες καὶ ἐπαγγελλόμενοι τὸν διδάσκαλον ἐξῆπτον τὰ πνεύματα. Ἐκ τούτων κύριον πρόσωπον διεδραμάτιζε νεαρός τις, ἐξ Ἀβραδάνων καταγόμενος, Ναΐδεν Γκέρωφ ὀνόματι, ἐκ τῶν θερμῶν ὀπαδῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κινήματος. Οὗτος, ἐλθὼν ἐξ Ὀδησσοῦ, ὅπου εἶχεν ἐκπαιδευθῆ, προφάσει μὲν ἐξήσκει τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, πράγματι δ' ὅμως ἐξήγειρε τοὺς ἐν Φιλιππουπόλει Βουλγάρους κατὰ τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, καταπνίξαντος, ὡς ἔλεγε, τὴν

---

1. **Γεδεών**, Β' 165.
2. **Κουργάνωφ**, I, σελ. 85.
3. **Γεδεών**, Β, 5.
4. **Κουργάνωφ**. I, 81.

γλῶσσαν καὶ ἐξαφανίσαντες τὴν βουλγαρικὴν ἐθνότητα [1]. Διέδιξεν ὅτι ἡ Φιλιππούπολις εἶναι πόλις Βουλγαρική, διὸ καὶ ὠνόμαζεν αὐτὴν «Πλώδδηγ ἢ Πλεβδὶφ ἢ Πλουδιν-γράδ», καθὼς ἐπίσης τὴν Ἀδριανούπολιν «Ὄρδιν», τὴν Θεσσαλονίκην «Σολοὺν» κ. ἄ. Ὑπεκίνει τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως Χρυσάνθου, ὅστις μαρτυρεῖται «ἀνὴρ σεμνὸς τὰ ἤθη, σεβάσμιος τοὺς τρόπους, δίκαιος ἐν κρίσει, προφυλακτικὸς ἐν συμβουλῇ, ἀκριβὴς εἰς τὸ πράττειν, πρᾶος εἰς τὸ ὁμιλεῖν, πανταχοῦ δὲ καὶ πάντοτε περιεσκεμμένος» [2]. Προσλαβὼν δὲ ὀπαδοὺς καὶ ἑτέρους δύο ὁμόφρονας αὐτῷ, τὸν Ἀθανάσιον Τσέλικωφ καὶ τὸν Στογιάννον Τζωμάκωφ, πρότερον καλούμενον Ἰωάννην Ἰωάννου, ἀπετέλεσε τριανδρίαν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν Φιλιππουπόλεως [3]. Εἰς ταύτην προσετέθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν οἷς οἱ τρεῖς ἐξάδελφοι βούλγαροι πρόκριτοι Φιλιππουπόλεως, ὁ πρότερον ὑπὸ τὸ ἐπίθετον Ἰωάννου γνωστὸς Σάλτζος Τσωμάκωφ, ὁ Γεώργιος Στογιάννοβιτς, διατελέσας βραδύτερον καὶ μέλος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1860 καὶ ὁ Παῦλος Κούρτοβιτς. Ἡ οὕτω δὲ ἀπαρτισθεῖσα ὁμὰς ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος ὄχι μόνον ἐν Φιλιππουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς κώμας καὶ χωρία τῆς Βουλγαρίας [4]. Ἔλαβε δὲ αὕτη τοιαύτην ἀνάπτυξιν ἐν Φιλιππουπόλει, ὥστε μετά τινα χρόνον ἐν τῇ ὅλῃ βουλγαριστικῇ κινήσει πρωΐμως διεκρίθησαν καὶ τάσεις διάφοροι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς παλινορθώσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους. Ἡ ρηθεῖσα ὁμὰς καὶ οἱ πρὸς αὐτὴν προσκείμενοι διεκλαδίσθησαν ἔπειτα εἰς τρεῖς μερίδας: τὴν τῶν ἀκραιφνῶν πανσλαυϊστῶν, τὴν τῶν Οὐνιτῶν, τὴν τῶν μετριοπαθῶν βουλγάρων. Τῆς πρώτης ἡγεῖτο ὁ γνωστὸς ἤδη Ναΐδεν Γκέρωφ, ποτισθεὶς ἐν Ρωσίᾳ τὰς πανσλαυϊστικὰς ἰδέας· ταύτης σκοπὸς ἦτο: ἡ καταδίωξις τοῦ γραικικοῦ Κλήρου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Δεῖγμα τῆς βδελυγμίας τῶν Βουλγάρων τούτων κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρόκειται ἡμῖν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἐβδελύσσοντο τὸ ὄνομα τοῦ Βουλγάρου καὶ τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν, νῦν δὲν ἠνείχοντο πλέον αὐτοὶ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ μετέτρεπον τὰ ὀνόματα αὐτοῦ εἰς βουλγαρικὰ διὰ τῆς καταλήξεως **ωφ,** τίτλου νῦν εὐγενείας καὶ διακριτικοῦ τῆς βουλγαρικῆς καταγωγῆς [5]. Ἡ δευτέρα

---

1. **Γεδεών**, Β, 5.—Βουλγάρων ἐνέργειαι κ.λ.π. σ. 5—Ἡ βουλγαροσλαϋϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, σελ. 24-25.—Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ κεκταινόμενα, ὑπὸ **Θ. Ἀσκληπιάδου** ἐν Ἀθήναις. 1872. σελ. 22. ἐν ὑποσημειώσει.
2. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, σ, 17.
3. Ἔνθ. ἀν. σελ. 25.
4. Ἔνθ. ἀν. 29, 39.
5. Ἔνθ. ἀν. σ. 52—54.

μερὶς περιλαμβάνει τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θρησκευτικῶν προπαγανδῶν τῆς Δύσεως εὑρισκομένους. Αὕτη, τὴν κακοδαιμονίαν τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀποδίδουσα εἰς τὸ Φανάριον, ἐνέβλεπε τὴν ἀπὸ τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν διὰ τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κλήρου καὶ τῆς ἱδρύσεως Αὐτοκεφάλου βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας [1]. Ἡ μερὶς αὕτη προσεπάθει νὰ προσελκύσῃ τὸν βουλγαρικὸν λαὸν εἰς τὴν Οὐνίαν, εἶχε δὲ κέντρον ἐνεργείας τὴν Κωνσταντινούπολιν. «Ἵνα ἐπιτύχωμεν, ἔλεγον οἱ περὶ τὴν μερίδα ταύτην, τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δόξαν καὶ εὔκλειαν, δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλως, εἰμὴ προστρέχοντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πάπα καὶ τὴν εἰκόνα ἐκείνου λατρεύοντες. Καὶ τούτου γενομένου, θέλομεν προσελκύσει τὴν συμπάθειαν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων» [2]. Ἡ τρίτη μερίς, ἡ τῶν μετριοπαθῶν, ἐζήτει μὲν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας [3]. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τοῦ ἐθνικιστικοῦ ὀργασμοῦ ἡ συνετὴ αὕτη κατεύθυνσις κατεπνίγετο.

Κύριον πεδίον τῆς δράσεως τῶν Βουλγάρων ἀποτελεῖ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κινήσεως ταύτης ἡ Φιλιππούπολις μετὰ τῶν περιχώρων. Στόχος δὲ τῆς τριανδρίας ὁ Μητροπολίτης Χρύσανθος [4]. Καὶ τὰ πάθη ἐξήφθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ βούλγαροι εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς ἱεροὺς ναός, ἐν ὥρᾳ ἀκολουθίας, διετάραττον τὴν τάξιν [5]. Ἀφορμὴ τῆς ἐναντίον τοῦ Μητροπολίτου καταφορᾶς παρουσιάζεται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μητροπολίτης οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ, κατὰ τὸ 1849, εἰς τὸν Στογιάνον Θεοδώρου Τσέλικωφ (ἢ Τσαλίκην) πρὸς ἵδρυσιν βουλγαρικῆς σχολῆς ἐντὸς τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν ᾗ ἐλάχισται ὑπῆρχον βουλγαρικαὶ οἰκογένειαι, συνδεόμεναι δι' ἐπιγαμιῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας [6]. Καὶ ὁ μὲν Τσέλικωφ ἵδρυσε τῷ 1850 καὶ παρὰ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου τὴν βουλγαρικὴν σχολὴν ἐξασφαλίσας τὴν λειτουργίαν αὐτῆς διὰ καταθέσεως ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου ὀγδοήκοντα χιλιάδων γροσίων [7]. Ἀλλ' ὅτι ὁ Μητροπολίτης Χρύσανθος, ἀρνούμενος εἰς τὴν ἀπαίτησιν ἐκείνην, ἐνήργει τὸ καθῆκον αὐτοῦ, τοῦτο ἀπεδείκνυον τὰ γεγονότα ὅτι τὸ σχολειακὸν ἔδαφος ἐχρησί-

---

1 Ἔνθ. ἀν. σελ. 56—57.

2 Ἔνθ. ἀν. σελ. 62

3. Ἔνθ. ἀν. 63.

4. **Γεδεών**, Β', 3. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς σελ. 40.

5. Αὐτόθι.

6. Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα, σ. 22-23. Ἡ βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, σ. 23.

7. **Κουργάνωφ**, Ι, 82.

μευεν εἰς τοὺς βουλγαριστὰς ὡς ἑστία ἐξεγέρσεως παθῶν καὶ κέντρον ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων. Εἰς τὴν ἱδρυθεῖσαν ἐν Φιλιππουπόλει βουλγαρικὴν σχολήν, ἧς προορισμὸς ἦτο ἡ παρασκευὴ ἱερέων καὶ διδασκάλων διὰ τὴν βουλγαρικὴν νεολαίαν, ἐσπούδαζον οἱ ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Φιλιππουπόλεως βουλγαρόπαιδες [1]. Χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας σημειοῦμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν σλαύων ἱστορικὸν ἐξαιρόμενον γεγονὸς τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει βουλγαρικοῦ σχολείου, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ γήπεδον ἦτο ἑλληνικόν. Διότι ἡ ἑλληνὶς σύζυγος τοῦ ἱδρυτοῦ Στογιάννου ἀφιέρωσεν αὐτό, κείμενον ἔναντι τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς, εἰς τὴν Κοινότητα, ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς ἵδρυσιν ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου. Ὁ υἱὸς ὅμως αὐτῆς, παραβιάζων τὴν τελευταίαν θέλησιν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, κατώρθωσε νὰ παραδώσῃ αὐτὸ εἰς τὴν βουλγαρικὴν μερίδα [2].

Δὲν ἔλειπον ὅμως αἱ ἀφορμαί, ὥστε ὁ Μητροπολίτης Χρύσανθος νὰ ἀποτελῇ τὸν στόχον τῆς βουλγαρικῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐπιθέσεως. Ἐνῷ, καὶ τοῦτο ἀπρονοήτως, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1840 εἶχε παραχωρηθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς ἐν Φιλιππουπόλει βουλγάρους νὰ ψάλλωσιν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παζαρτζικίου (Φιλιππουπόλεως) σλαυϊστί, αὐτοὶ νῦν, ὁδῷ προβαίνοντες, ἐπεζήτουν νὰ καταστῶσι καὶ ἀποκλειστικοὶ κύριοι τῶν μέχρι τοῦδε κοινῶν ναῶν, ἔπειτα δὲ ἠξίουν νὰ εἰσαχθῇ ἡ διδασκαλία τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα [3]. Αἱ ἀξιώσεις ὅμως αὗται δὲν ἐτύγχανον ὑποδοχῆς παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ Χρυσάνθῳ, διότι ἀχρήστου ὅλως οὔσης διὰ τοὺς ἑλληνόπαιδας τῆς διδασκαλίας τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσαχθῇ αὕτη εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα, ἀφοῦ μάλιστα οἱ βούλγαροι ἠδύναντο ἤδη νὰ ἱδρύσωσιν σχολὰς ἰδιαιτέρας. Ὡς πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν κατοχὴν τῶν ἱερῶν ναῶν ἐνδεχομένη συγκατάθεσις του Μητροπολίτου θὰ καθίστη αὐτὸν ὑπόλογον πρὸ τῶν ἱερῶν κανόνων ἐπὶ φυλετιστικῇ τάσει. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε λειτουργήσαντας κοινοὺς ναοὺς νὰ μὴ ἀκουσθῇ ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνική, ἀφοῦ ἠξίουν οἱ Βούλγαροι νὰ εἰσαχθῇ ἡ σλαυωνικὴ γλῶσσα εἰς τοὺς ναοὺς Φιλιππουπόλεως. Εὐλόγως τὰ τοιαῦτα ἐθεωροῦντο ὡς καινοτομίαι ἀπαράδεκτοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς [4]. Ἔπειτα ὁ τοσοῦτον πο-

---

1 **Πετρὼφ** μνημονευθὲν ἔργον, σ. 50. Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα. σ. 22. Ἡ βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς σ. 27.

2 Ἡ βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία κλπ. 27.

3 Ἔνθ' ἀν. 25 27.

4. **Γεδεών**, σ 5. — Ἡ τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα ἀφορῶσα ἐπιστολὴ τῶν βουλ-

λεμηθεὶς Μητροπολίτης Χρύσανθος ἔκλεισε, τῷ 1852 δι' οὓς λόγους ἤδη προανεφέραμεν παρθεναγωγεῖον τι βουλγαρικὸν ἐν Φιλιππουπόλει λειτουργοῦν, ἐν ᾧ ἐδίδασκεν ὁ γνωστὸς Νάϊδεν Γκέρωφ καὶ ἀπέπεμψεν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης βουλγαρόν τινα μοναχὸν τῆς ἐν Βουλγαρίας Μονῆς τοῦ 'Ρίλου, παραμένοντα ὑπόπτως ἐν Φιλιππουπόλει ὑπὸ ἰδιότητα περιηγητοῦ [1]. Εὐεξήγητος λοιπὸν ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις.

Ἕνεκα τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἐπὶ προφανεῖ ἐντάσει τῆς κινήσεως ἐν γένει Φιλιππουπόλεως, ἐν Κωνσταντινουπόλει, τόσον ὁ Ἑλληνικός, ὅσον καὶ ὁ βουλγαρικὸς Τύπος, συνεζήτει ἐμπαθῶς περὶ τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, εἰδικώτερον δὲ τῆς Φιλιππουπόλεως [2]. Καὶ ταῦτα ἐπ' ὀνόματι τῆς ἰσοπολιτείας τοῦ Χάττι Σερὶφ καὶ ὑπὸ τὴν ἀνοχὴν τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, στοιχούσης τῷ δόγματι «διαίρει καὶ βασίλευε».

Τὰ ἐν Φιλιππουπόλει γεγονότα ἐπληροφορήθη ἐπισήμως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀρχομένου Ἰανουαρίου τοῦ 1858 ἐξ ἀναφορᾶς τῶν χριστιανῶν Φιλιππουπόλεως [3]. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεβίβασε πρὸς τὸν Μητροπολίτην Χρύσανθον, Ἐγκύκλιον ἐπιστολήν, ἐφιστῶσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς διατηρήσεως τῶν καθεστώτων [4]. Ὅτε ὅμως, μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου πρὸς τοὺς ἐπαρχιώτας αὐτοῦ, προὐκλήθη ἐπικίνδυνος σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ, ἀφοῦ ἐγένετο καὶ δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ, τὸ Πατριαρχεῖον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι εἰρηνεύσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐπὶ προφανεῖ κατ' οἰκονομίαν παρεκκλίσει ἀπὸ τῆς καθεστηκυίας τάξεως, ἐπέτρεψε νὰ τελῶνται σλαβωνιστὶ αἱ ἀκολουθίαι εἰς δύο ναοὺς τῆς Φιλιππουπόλεως, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων ἐνοριτῶν [5]. Ἐπειδή, ὅμως ἡ παρουσία τοῦ Νάϊδεν Γκέρωφ δὲν συνετέλει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, τὸ Πατριαρχεῖον, προβὰν εἰς παραστάσεις πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀπεσταλμένον τῆς Ρωσσίας Μεντζικὼφ ἐπέτυχε τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Φιλιππουπόλεως [6].

Ἀλλ' αἱ παραχωρήσεις αὗται τοῦ Πατριαρχείου δὲν ἐπέφερον τὸ

γάρων ἀρχιερέων πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας σ. 11-12. **Ἐν Κων πόλει** 1869

1. **Πετρώφ** 56.
2. **Κουργάνωφ**, I, 81.
3. **Γεδεών**, Β'. 5.
4. Αὐτόθι.
5. **Γεδεὼν**, Β'. 8. 128. 165.
6. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ Τριανδρία αὐτῆς, σ. 40–41.

ἐλπισθὲν ἀποτέλεσμα. Ὁ Μητροποβίτης Χρύσανθος ἦτο ἀνεπιθύμητος· ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ἡ προδιάθεσις ἦτο ἰσχυρά, ὥστε ἡ κατ᾽ αὐτοῦ ἐμπάθεια παρέφερε τοὺς βουλγάρους νὰ διαδίδωσιν εἰς βάρος αὐτοῦ, ὅτε ἐκοινοποίει τὴν Πατριαρχικὴν Ἐγκύκλιον, ὅτι αὕτη ἦτο πλαστή [1]. Διὸ καὶ μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν ναῶν, οἱ ἐν Φιλιππουπόλει Βούλγαροι ἐχλεύαζον ὅλους τοὺς Ἕλληνας Μητροπολίτας, κατέστρεφον ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μνημεῖα, ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, προμηθευόμενοι νέα τοιαῦτα ἐκ Ρωσίας καὶ αὐτὰς δὲ τὰς ἱερὰς εἰκόνας, ὅσαι ἔφερον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς [2]. Καὶ δὲν ἐνετοπίζοντο αἱ πράξεις αὗται μόνον ἐν Φιλιππουπόλει. Ὅπου ἡ ἐξέγερσις εἶχεν εἰσχωρήσει, πανταχοῦ παρόμοιαι πράξεις συνέβαινον. «Αἱ λέξεις γραικὸς καὶ βούλγαρος, λέγει σύγχρονος μάρτυς τῶν γεγονότων, διαχωρίζουσι πάντας, ἀδελφούς τε καὶ φίλους, πατέρα καὶ τέκνα, σύζυγον πρὸς σύζυγον καὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους» [3]. Ἄλλως τε ἐπεδιώκετο ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τοῦ Γκέρωφ, ὅστις δημοσίᾳ ἀπὸ τοῦ 1852 διελάλει ὅτι χάρις εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐν Φιλιππουπόλει πρόοδον ἐντὸς δεκα ἐτῶν οὐδεὶς θὰ εὑρίσκετο ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Φιλιππουπόλεως, ἵνα εἴπῃ λέξιν γραικικήν [4]. Οὕτω δὲ φόνοι ἐγίνοντο ἐν μέσαις ὁδοῖς, ὅπου οἱ διαπληκτισμοὶ βουλγάρων καὶ ἑλλήνων ἦσαν συχνοί. Τὸν ἕλληνα ἐπίσκοπον Βράτσης ἐφόνευσαν οἱ Βούλγαροι ἐξαγοράσαντες πρὸς τὸν σκοπ ν τοῦτον Τοῦρκόν τινα [5].

Μόνον δὲ ἡ κήρυξις τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, 1853, εἰς ὃν εἶχεν ἐμπλακῇ ἡ Τουρκία κατὰ τῆς Ρωσίας συνεπήγαγεν ὕφεσίν τινα τῆς βουλγαρικῆς κινήσεως, ἐξηγουμένην ἐκ τῆς ἐξασθενίσεως τοῦ ἀγῶνος τῶν Βουλγάρων διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ Τουρκίας προσώπων συνδεομένων ἀμέσως μετὰ τῆς ἐμπολέμου Ρωσίας. Μάλιστα ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν βουλγάρων διδασκάλων ἐφόνευσεν ἢ ἐξώρισεν, λέγεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Γκερωφ, παρὰ τὴν μαρτυρίαν ὅτι ἀπεμακρύνθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, οἴκοθεν κατέλιπε τὴν Φιλιππούπολιν, ἐπειδὴ κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου κατεζητεῖτο ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν [6]. Οὕτω, καίτοι δὲν ἀπέλειπον αἱ προστριβαὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν βουλγάρων καὶ τῶν

---

1. Ἔνθ. ἀν. σελ. 28.

2. **Κουργάνωφ**, Ι, 83.

2. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς, σελ. 28.

4. Ἔνθ. ἀν., σελ. 26

5. Βουλγάρων ἐνέργειαι πρὸς κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ καταστροφὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, σ. 5. **Ἐν Ἀθήναις** 1908.

6. **Θ. Ἀσκληπιάδου,** Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα. **Ἐν Ἀθήναις.** 1872 σελ. 24.

Ἑλλήνων, ὅμως ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν ἐξηρτήθη ἐκ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου τούτου.

Ἀναθεωροῦντες τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων τοῦ διαληφθέντος χρονικοῦ διαστήματος παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος δὲν ὀφείλεται εἰς αὐτενεργὸν τῶν βουλγάρων κίνησιν. Διὰ νὰ ἐξεγερθῇ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ χωρισμὸν ἀπῃτήθη ἰσχυρὰ ἔξωθεν ὑποκίνησις καὶ ἐνέργεια. Οὕτως ὥστε ἡ παρουσία βουλγαρικοῦ ζητήματος ἦτο ὅλως τεχνητή, ἀποσκοποῦσα εἰς πολιτικὸν συμφέρον οὐχὶ κυρίως τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τοῦ πανσλαυϊσμοῦ. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἀντεκκλησιαστικὴ καὶ ἀνθελληνικὴ κατεύθυνσις τῶν βουλγαρικῶν τάσεων καὶ οὐχὶ εἰς πίεσιν τῶν καθεστηκυιῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν κατὰ τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος, ἧς πιέσεως, ἂν τοιαύτη τόσον ἀφόρητος ἐξησκεῖτο κατὰ τῶν βουλγάρων, τὰ ἀποτελέσματα ἠδύναντο νὰ ἀρθῶσι δι' ἄλλων μέσων παρὰ διὰ τῆς πολεμικῆς καὶ ἀναρχικῆς στάσεως κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς χαρακτηρίζει τὸ τμῆμα τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ὅλου βουλγαρικοῦ ζητήματος: τὸ τεχνητὸν τῆς ἐξεγέρσεως ἐκ μέρους ἀνεπιστήμων πολιτικῶν παραγόντων.

ΑΡΧΙΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΕΝ ΓΟΡΤΥΝΙΑ

Ἡ ὀρεινὴ καὶ εὔανδρος Γορτυνία εἶχε πολλὰς Ι. Μονάς, αἵτινες σημαντικῶς ὠφέλησαν αὐτὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς δουλείας. Καὶ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ τὸ τοῦ Ι. Χρυσοστόμου: «Καὶ νῦν ἐλθὼν....παραδε σου παντὸς βελτίω τὴν ἔρημον ταύτην ὄψει γεγενημένην καὶ χοροὺς Ἀγγέλων μυρίους ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι. Οὐχ' οὕτως ἐστὶ λαμπρὸς ὁ οὐρανὸς τῷ ποικίλῳ τῶν ἄστρων χορῷ, ὡς ἡ ἔρημος τὰς σκηνὰς πανταχόθεν ἡμῖν δεικνύουσα τῶν Μοναχῶν»[1]. Διότι οἱ ἀληθεῖς Μοναχοί, ἐν παλαιοτέροις χρόνοις, εἰργάζοντο σωματικῶς καὶ πνευματικῶς πρὸς ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν καὶ ἐν ταῖς Ι. Μοναῖς προεπονήθησαν πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς ἀγῶνας ἐν αἷς ἤθλησαν καὶ τῷ ἀμαράντῳ τῆς δόξης καὶ ἀρετῆς στεφάνῳ ἐστεφανώθησαν οἱ πρόμαχοι τῆς Χρ)κῆς θρησκείας καὶ τοῦ Ἔθνους. Αἱ Μοναὶ ἀπέβησαν τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα ἄσυλα, ἐν αἷς εὕρισκε προστασίαν ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ παίδευσις καί, ὡς φαεινοὶ λαμπτῆρες, ἐξεπύρσευον ἐκ τῆς ἐρήμου τὸ τῆς ἀρετῆς καὶ ὀρθοδοξίας φῶς καὶ ἐστήριζον καὶ ἐφρούρουν τοὺς εὐσεβεῖς.

Δυστυχῶς αἱ πλεῖσται, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἔθνους, ἐγένοντο φεῦ! ἐρείπια καὶ εἰς αὐτὰς κρώζει ὁ κόραξ καὶ ἡ ἀράχνη ὑφαίνει τοὺς ἱστούς της. Μόνον ἐνιαχοῦ οἱ εὐσεβεῖς κάτοικοι τῶν πλησίον χωρίων διατηροῦν ὁπωσοῦν τὸν Ι. Ναόν, εἰς ὃν μεταβαίνουν εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ καὶ δὴ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πανηγυριζομένου Ἁγίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ἡ Μονή. Φεῦ! καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου, ἀρχαιοτάτη οὖσα, ἀπὸ τῆς ἐνδόξου Σχολῆς τῆς ὁποίας ἐξῆλθον τόσοι διάσημοι ἐπὶ ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ κληρικοί, διελύθη τῷ 1834 καὶ τελέως θὰ κατεστρέφετο, ἂν μὴ τελευταῖον δὲν ἐλαμβάνετο ἡ προσήκουσα μέριμνα. Ἐν Γορτυνίᾳ διατηροῦνται νῦν Μοναί, ἡ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, καὶ ἡ τῆς Κερνίτσης. Περὶ τῆς πρώτης γράφομεν ἐν τοῖς ἑξῆς ὀλίγα.

Ἡ Ι. Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου εὑρίσκεται παρὰ τὴν κωμόπο-

1 **Χρυσοστόμου** Ὁμιλ. Η' εἰς Ματθ.

λιν τῆς Στεμνίτσης ἐπὶ ἀπορρώγων βράχων, ἐντὸς σπηλαίου, κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Λουσίου ποταμοῦ [1]. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἐπακριβῶς ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Μονῆς. Ἄνωθεν αὐτῆς ἐπὶ βράχου ἀποτόμου ἐντὸς σπηλαίου ὑπάρχει Ἐκκλησίδιον, ἐνῷ σώζεται ἀκόμη τὸ τέλος ἐξιτήλου ἐπιγραφῆς ἔτος Αχ. ρΛΒ'. Εἶνε δύσκολον νὰ δεχθῇ τις τὴν γνώμην ὅτι ὄντως κατὰ τὸν ἀναφερόμενον χρόνον ἱδρύθη ἐκεῖ Μονὴ ἢ Ἀσκητήριον. Ὡς ἐν Μάνῃ, οὕτω καὶ εἰς τοὺς ὀρεινοὺς τόπους τῆς Ἀρκαδίας δὲν διεδόθη ταχέως, ὡς ἀλλαχοῦ, ἡ ζωογόνος Χρ]κὴ θρησκεία. Πιθανῶς ὁ ἱστορήσας τὸ Ἐκκλησίδιον μεταγενεστέρως κατὰ λάθος ἔ ετο τὴν ἄνω χρονολογίαν. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἡ Ἱ. Μονὴ Φιλοσόφου ἐκτίσθη κατὰ τὸν 10 αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἐκ Δημητσάνης Ἰωάννου Λαμπάρδη ἢ Λαμπαρδοπούλου, πρωτοσηκρίτου ἤτοι ἀρχιγραμματέως ἐπὶ τῶν Ἀπορρήτων τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Φωκᾶ, ὅστις ἠγάπα αὐτὸν διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ σοφίαν καὶ ἱκανότητα. [2]. Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ ἐπιλεγομένου Φιλοσόφου (†963), ἔχουσα μῆκος πεντήκοντα μέτρων ἐπὶ βράχου ἀποκρήμνου περιεῖχεν εἴκοσι κελλία διὰ τοὺς Μοναχοὺς καὶ μαθητὰς καὶ μικρὸν Ναὸν μετὰ ὡραίων ἁγιογραφιῶν. Κατόπιν τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Φιλοσόφου ἐκτίσθη ἔναντι αὐτῆς ἡ Μονὴ τοῦ Προδρόμου ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τῷ 1197, περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐκτίσθησαν καὶ αἱ Μοναί, ὡς ἡ τῆς Κερνίτσης κατά τινα σημείωσιν ἐν τῷ Κώδικι αὐτῆς τῷ 1116. ἐν δὲ τῇ Στεμνίτσῃ τῷ 1185 ὁ Ἱ. Ναὸς τῆς Παρθένου (Μποφέρως) [3] ὡς καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ τῆς Γορτυνίας.

---

1. **Παυσαν**. Ἀρκαδ 28, 2 : «Τὴν δὲ Γόρτυνα ποταμὸς διέξεισιν ὑπὸ μὲν περὶ τὰς πηγὰς ὀνομαζόμενος Λούσιος οἱ δὲ ἀπωτέρω τῶν πηγῶν καλοῦσιν ἀπὸ τῶν πηγῶν Γορτύνιον».

2 πρβλ **Εὐθυμ. Καστόρχη**. Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς σελ 2. **Τάκη Κανδηλώρου**· ἡ Δημητσάνα σελ. 9.

3. Ἡ Στεμνίτσα εἶνε κωμόπολις ἐν τῷ τέως δήμῳ Τρικολώνων παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ὑψοῦντα. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦτο ἕδρα Μωρογιάννη. Ἐν Στεμνίτσῃ ὑπῆρχον κλίβανοι ἐν οἷς παρασκευάζετο ὁ ἀναγκαῖος ἄρτος διὰ τὰ στρατόπεδα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη ἐν Τρικόρφοις καὶ Βαλτετσίῳ Ἐν αὐτῇ ἐγένετο τὸ πρῶτον πολεμικὸν Συμβούλιον, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Καρυταίνῃ μάχης, μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τῆς Πελοποννήσου, Πετρόμπεη, Κολοκοτρώνη, Μουρζίνου καὶ ἄλλων. Ὁ Θ Κολοκοτρώνης δὲν ἠθέλησε ν' ἀναχωρήσῃ, ἐγκαταληφθεὶς ὑπὸ πάντων. «Δὲν ἔρχομαι, εἶπε, θέλω νὰ μὲ φάγουν τὰ πουλιὰ ποῦ μὲ γνωρίζουν». Ἐν Στεμνίτσῃ δὲ μετεφέρθη ἡ «Γερουσία τῆς Πελοποννή-

Περὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Προδρόμου ἐλάχιστα δυστυχῶς γνωρίζομεν· ἐγένετο ὅμως Σταυροπηγιακὴ καὶ Πατριαρχικὴ Μονή, ὡς ἦτο ἡ τοῦ Φιλοσόφου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν Γραμμάτων τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ καὶ ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται ἐν τῇ Μονῇ.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλὼφ ἐπὶ Αἰκατερίνης Β΄, καθ' ἣν ἔδρασεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ὁ ἐκ Δημητσάνης Μητροπολίτης ἐθνομάρτης Ἀνανίας Λαμπάρδης, καὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀγρίων Ἀλβανῶν, ἡ Μονὴ Προδρόμου, λόγῳ τῆς θέσεώς της, ὡς καὶ ἄλλαι πέριξ Μοναί, ἐγένετο τὸ ἄσυλον τῶν κατοικούντων τὰ πλησίον χωρία καὶ κωμοπόλεις. Τῇ 16 Ἀπριλίου 1769 Ἀλβανικὸν σῶμα προσέβαλε σφοδρῶς τοὺς ἐν τῇ Μονῇ καταφυγόντας, οἵτινες γενναίως ἀπέκρουσαν αὐτὸ ἐπὶ δύο ἡμέρας. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐξηντλήθησαν τὰ πολεμοφόδια τῶν πολιορκουμένων καὶ οἱ Ἀλβανοὶ νυκτὸς ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Μονῆς, πυροβολοῦντες ἐκεῖ, ὅπου ἤκουσαν φωνάς· μία γυνὴ ἡρωϊκὴ ἔρριψεν ἔξω τὸ κλαυθμηρίζον τέκνον της, ἵνα σώσῃ τοὺς ἐν τῷ κελλίῳ εὑρισκομένους, διότι οἱ ἐχθροὶ ἀκούοντες τοὺς κλαυθμηρισμοὺς ἐπυροβόλουν καὶ ἐφόνευαν τινάς. Τὴν πρωΐαν οἱ ἐχθροὶ ἐζήτησαν νὰ ἐκπορθήσουν τὴν Μονὴν καὶ ἔρριψαν πολλὰς σφαίρας κατὰ τῆς σιδηρᾶς θύρας, διατηρήτου οὔσης μέχρι σήμερον. Εὐτυχῶς εἷς τῶν πολιορκουμένων χριστιανῶν τινάσσει τὰς πυριδοθήκας τῶν ἐν τῷ διαδρόμῳ. Λαμβάνει κομβίον ἐκ παρακειμένης γυναικός, θέτει εἰς τὸ ὅπλον καὶ προσευχηθεὶς ρίπτει καὶ πυροβολεῖ. Ὁ ἔξω τῆς θύρας εὑρισκόμενος ἀρχηγὸς Ἄραψ τοῦ Ἀλβανικοῦ σώματος πίπτει καὶ οἱ ἐχθροί, φοβηθέντες, ὑπεχώρησαν φεύγοντες. Οἱ χριστιανοὶ κατόπιν, ἐξελθόντες τῆς Μονῆς, εὗρον τὸ ριφθὲν παιδίον σῶον ἐπί τινος κλάδου εἰς τοὺς βράχους τῶν θεμελίων αὐτῆς. Δικαίως δὲ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν τε καὶ τοῦ παιδίου οἱ χριστιανοὶ ἀπέδωκαν εἰς τὴν βοήθειαν καὶ ἀντίληψιν τοῦ Ὑψίστου.

Ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐγένετο πολλαχῶς ὠφέλιμος εἰς τοὺς χριστιανούς· διένειμε δὲ βοηθήματα εἰς τοὺς πτωχούς, οἵτινες κατόπιν ἐκαλλιέργησαν τὰ κτήματά των. Οὕτω ἐγένετο καὶ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καθ' οὓς, μετὰ τὴν ἐν Καρυταίνῃ

σού», ἡ συνελθοῦσα τῇ 16 Μαΐου 1821 ἐν τῇ Μονῇ Καλτεζῶν πρὸς ἀσφάλειαν μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἐκ Νεμνίτσης τῆς Γορτυνίας πολὺς Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος.

ἀποτυχίαν τῆς μάχης κατὰ τῶν Τούρκων, κατέφυγον φεύγοντες οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν Μονήν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβὴς καὶ μεγαλοφυὴς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Ἡ Μονὴ εἶχεν ἀρκετοὺς Μοναχοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ 21 ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἐφημίζοντο ἐπὶ ἀρετῇ καὶ συνέσει. Τῷ 1824 ἦλθεν περιοδεύων ὁ λόγιος Γερμανὸς «ἱεροκήρυξ πάσης Πελοποννήσου» (πιθανῶς εἶνε ὁ μετὰ ταῦτα ἐκδότης τῆς «Εὐαγγελικῆς Σάλπιγγος»· εὐσεβὴς καὶ ὁμόφρων τοῦ ἐξόχου κληρικοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων, πολλὰ ὑπομείνας ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας) ὅστις κατώρθωσε ν' ἀποβῇ κοινόβιον, ἀποδεχθέντων τὴν πρότασιν αὐτοῦ πάντων τῶν ἐν τῇ Μονῇ οἰούντων Μοναχῶν καὶ αὐτῶν τῶν προκρίτων τῆς Στεμνίτσης. Ἡ κοινοβιακὴ ζωὴ διατηρεῖται ἔκτοτε, ὡς καὶ ἡ φιλοξενία, προσερχομένων πολλῶν ἔκ τε Γορτυνίας καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν χάριν εὐλαβείας. Τῇ προτάσει δὲ τοῦ ἱεροκήρυκος Γερμανοῦ ἐγένετο συμφωνητικόν, συνταχθὲν ὑπ' αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν πάντες οἱ Προηγούμενοι καὶ Μοναχοί, ἐκλεγέντος Ἡγουμένου τοῦ Μοναχοῦ Κυρίλλου Ἁγιορείτου. Ἔκτοτε ἡ Μονὴ προήγετο πολλαχῶς καὶ ἐπλουτίζετο μὲ διαφόρους δωρεὰς τῶν εὐλαβῶν Χριστιανῶν. Ἐγένετο δέ, καὶ πρότερον καὶ ὕστερον, καλλιρρόη πηγὴ εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ διψῶντες πνευματικῶς καὶ κυρίως οἱ ἐν μετανοίᾳ, διότι ὑπῆρχον πολύπειροι Πνευματικοὶ Πατέρες, ὡς ὁ πρὸ πέντε ἐτῶν τελευτήσας ἱερομόναχος Καλλίστρατος (Σιναβινὸς) ἐκ Στεμνίτσης αὐτομαθὴς καὶ φιλομαθής, γνώστης πολλῶν καὶ πολύπειρος, ὠφελήσας πολλοὺς καὶ ὁδηγήσας ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος.

Δυστυχῶς ἡ Μονὴ διελύθη τῷ 1834, οὐχὶ διότι δὲν εἶχε πλείους τῶν ἑπτὰ Μοναχῶν, ὡς ὥριζε τὸ Διάταγμα, ἀλλὰ διότι ὁ Ἡγούμενος ἀπέκρυψε τὸν ἀριθμὸν τῶν Μοναχῶν, νομίζων ὅτι θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς βαρεῖς φόρους. Ἡ διορισθεῖσα Ἐπιτροπεία παρέλαβε πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν πέριξ Μονῶν, ἐν οἷς καὶ τρία φορτία βιβλίων χειρογράφων ἐπὶ μεμβράνης, τὰ ἱερὰ σκεύη, τοὺς κώδικας κτλ. Ταῦτα δὲ μετέφερον εἰς τὴν Δημητσάναν καὶ ἔρριψαν χαμαὶ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἱερὰ λείψανα πρὸς πώλησιν. Ἀλλ' οἱ Μοναχοὶ ἐζήτουν προσκλαίοντες τὴν ἀνασύστασιν τῆς Μονῆς παρὰ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, ὅστις εἰσήκουσε τῆς αἰτήσεώς των, ἣν ὑπεστήριξαν καὶ οἱ μέγα δυνάμενοι Γορτύνιοι καὶ δὴ ὁ ἐκ Στεμνίτσης Ρήγας Παλα-

μήδης καὶ ὁ Ἀργολίδος Κύριλλος (Βογάσαρης) ἐκ Δημητσάνης, Πρόεδρος τῆς Ι. Συνόδου. Τινὰ τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς ἐπωλήθησαν. Ἡ δὲ ἀνασύστασις ἐγένετο διὰ Β. Διατάγματος τοῦ 1838.

«Ὄθων ἐλέῳ Θεοῦ

«Λαβόντες ὑπ᾽ ὄψιν τὴν ὑπ᾽ ἀριθ. 13175 τῆς ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκ]κῶν κ.τ.λ, Γραμματείας καὶ τὴν ὑπ᾽ ἀριθ. 5828 γνωμοδότησιν τῆς Ἱ. Συνόδου ἐγκρίνομεν νὰ διατηρηθῇ κατὰ τὴν τάξιν τῶν λοιπῶν διατηρουμένων Μονῶν ἡ ἐν Γόρτυνι κατὰ τὸν δῆμον Τρικολώνων διαλυθεῖσα Μονὴ τοῦ Προδρόμου.

. . . . Ἑπομένως ἅπαντα τὰ κτήματα τῆς Μονῆς ταύτης θέλουν ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Μοναχοὺς τοὺς ἐν αὐτῇ εἰσελευσομένους, οἱ ὁποῖοι, ἅμα εἰσελθόντες, ὀφείλουν νὰ ἐκλέξουν τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς Συμβούλους κατὰ τοὺς Μοναστικοὺς τύπους καὶ κατὰ τὰς ὑπαρχούσας διατάξεις.

«Ἐπειδὴ ὅμως μέρος τῶν σποράδην κειμένων κτημάτων τῆς Μονῆς ἐξεποιήθη ἤδη, συγκατανεύομεν ὥστε ἐὰν οἱ ἀγορασταὶ δὲν ἤθελον στέρξῃ ν᾽ ἀποδώσωσιν οἰκείᾳ θελήσει καὶ χάριν εὐλαβείας εἰς τὴν Μονὴν αὐτὰ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἠγόρασαν κτήματα καὶ νὰ λυθῶσιν οὕτω τῶν ὑποχρεώσεων τῆς πληρωμῆς τῆς ἀγορᾶς, τότε ἡ Μονὴ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἐκ]κοῦ Ταμείου καὶ νὰ εἰσπράξῃ ἀπὸ τοὺς εἰρημένους ἀγοραστὰς τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα προήγαγεν ἡ ἐκποίησις, καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἔχουν οἱ Μοναχοὶ τὰ μέσα τὰ πρὸς τὴν ἑαυτῶν συντήρησιν καὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν καὶ βελτίωσιν τῶν λοιπῶν κτημάτων ἀναγκαῖα, τώρα μάλιστα εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν τῇ Μονῇ ἐγκατάστασιν.

Ἐν Ἀθήναις τὴν $\frac{25 \text{ 9βρίου}}{7 \text{ 10βρίου}}$ *1838».*

Ἡ Β. αὕτη διαταγὴ ἐκοινοποιήθη διὰ τοῦ Ἐπισκόπου Γορτύνης Ἰγνατίου (πρῴην Ἀρδαμερίου ἐξ Ἀμπελακίων). Σχετικὰς δὲ ὁδηγίας ἀπέστειλεν εἰς τοὺς Μοναχούς, κατόπιν τοῦ ἐκδοθέντος Β. Διατάγματος, ὁ τότε διοικητὴς Γορτυνίας Πάνος Ῥάλλης, διαμένων ἐν Καρυταίνῃ.

Ἔκτοτε ἡ Μονὴ ἤρξατο ἀναδιοργανουμένη ὑπὸ τὴν σθεναρὰν διοίκησιν τῶν κατὰ καιροὺς Ἡγουμενοσυμβουλίων. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη λαμπρῶς ἐκαλλωπίσθη ἐξ ἐράνων τῶν ἐν Ἀμερικῇ ἐκ Ζατούνης ἀδελφῶν Θεοφιλοπούλου, τῇ δραστηρίῳ ἐνεργείᾳ τοῦ καὶ νῦν Ἡγουμένου Λεοντίου, φιλοκάλου καὶ ἱκανοῦ. Κατὰ δὲ τὸ 1910 ᾠκοδομήθη, πλησίον τῆς Μονῆς, Ναὸς ὡραῖος βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, ἐπ' ὀνόματι καὶ εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, Ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως, οὗ τὸ ἱερὸν σκῆνος εὑρίσκεται, ὡς πολύτιμος καὶ ἀνεκτίμητος θησαυρὸς καὶ ὡς καλλίρρους πηγὴ πνευματικῶν χαρισμάτων, ἐν τῇ Ι. Μονῇ περὶ τοῦ ὁποίου λέγομεν τόσα μόνον.

Ὁ ἐν Ἁγίοις Ἀθανάσιος, Ἐπίσκοπος Χρ]νουπόλεως [1] ἐγεννήθη μὲν

---

1. Ἡ Χριστιανούπολις, ὡς Μητρόπολις ἐν Πελοποννήσῳ ἦτο ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ ἡ ἕδρα αὐτῆς κατ' ἀρχὰς εὑρίσκετο εἰς τὸ νῦν χωρίον Χριστιάνους, ἔξωθι τῆς Κυπαρισσίας Ἡ Μητρόπολις αὕτη ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἀρκαδίας, καὶ ἐκ τούτου ἴσως ἡ παρανόησις ὅτι ὁ Χρι]νουπόλεως ἐκαλεῖτο καὶ Ἀρκαδίας. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπεκράτησε τοσοῦτον ὥστε καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἡ Κυπαρισσία λέγεται Ἀρκαδιά.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν ὁ Χρ]νουπόλεως καταλέγεται ὡς δεύτερος καὶ τεσσαρακοστὸς θρόνος.

Ἡ Μητρόπολις αὕτη ἐκαλεῖτο ἐν τοῖς κάτω χρόνοις καὶ Μητρόπολις Λεονταρείου καὶ τὸ Λεοντάριον ἐκαλεῖτο Χριστιανούπολις. Οἱ Δημητριεῖς Δανιὴλ καὶ Γρηγόριος σημειοῦσι «Λεοντάρι χωριό πρωτήτερα ἐπισκοπή, τώρα Μητρόπολις μὲ ὄνομα Χριστιανούπολις». Ἐν γράμματι τοῦ 1803 ὑπὲρ τοῦ Νικήτα Δικαίου Φλέσσα φέρεται ὑπογεγραμμένος « † Ἀρχιεπίσκοπος Λεονταρίου Γερμανὸς» ἀναφέρεται δὲ ἐν τῷ γράμματι ὅτι ὁ Φλέσσας οὗτος «ὑπάρχει ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας τῆς πάλαι ποτε ὀνομαζομένης Χρ]νουπόλεως, τὰ νῦν δὲ ἐπιλεγομένης Λεονταρίου» Καὶ ἐν τῇ Ἱ Μονῇ Μπούρας, παρὰ τὸ Λεοντάριον, εὑρίσκεται ἔγγραφον περὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς ἐν ᾗ ὑπογράφεται ὁ Χρ]νουπόλεως ἀριστερᾷ τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς ἄνωθι τῆς θυρίδος κεῖται ἐπιγραφὴ ἐξ ἧς δηλοῦται ὅτι ἔτει 1700 ἐζωγραφήθη οὗτος ἐπὶ Μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως Γρηγορίου

Τὴν Μεγαλόπολιν διεδέξατο τὸ Λεοντάριον, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ μαρτυριῶν καὶ τῶν ἐρειπίων καὶ δὴ τοῦ μικροῦ μὲν ἀλλ' ὡραίου Βυζαντινοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγ Ἀποστόλων. Ἡ Μητρόπολις ἥτις παρέμεινε μέχρι τοῦ 1833, περιελάμβανε, κατὰ Λήκιον, τὰς χώρας Φαναρίου, Καρυταίνης, Λεονταρίου καὶ πᾶσαν τὴν δυτικὴν παραλίαν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ρουφιᾶ (Ἀλφειοῦ) καὶ Λογγοβάρδου. Ἐν ἔτει δὲ 1578, κατὰ Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, εἶχε τριακοσίους ἱερεῖς καὶ ὑπὲρ τὰς μυρίας οἰκίας.

Τὸ Φανάριον, τὸ Λεοντάριον καὶ ἡ Καρύταινα ἦσαν Πατριαρχικαὶ Ἐξαρχίαι ἑνωθεῖσαι μετὰ τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως. Πιθανώτατα δὲ τῷ ἐν

ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, ἐγένετο δὲ Ἐπίσκοπος Χριστιανουπόλεως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ΄ ἐργασθεὶς θεοφιλῶς καὶ ἀόκνως ὑπὲρ τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτῷ ποιμνίου [8]. Ὁ τέως δῆμος Γόρτυνος τῆς Γορτυνίας ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ποιμαντορικήν του μέριμναν καὶ κατὰ τὸ θέρος παρέμενεν ἐν Καρυταίνῃ, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς βαρωνίας ἐπὶ Ἑνετοκρατίας καὶ τῆς ὁποίας τὸ φρούριον ἵσταται ἀκόμη μεθ' ὅλας τὰς κατόπιν ἐπιδρομάς. Ἐκοιμήθη δὲ ἐν Κυρίῳ τῷ 1735 καὶ ἐτάφη ἐν Χρ]νουπόλει, ὅθεν ὁ καπετὰν Ἀθανάσιος Κουλᾶς μετέφερε τὸ λείψανόν του ἐν τῇ Ι. Μονῇ τοῦ Προδρόμου. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ ζῶν καὶ θανών, ἐτέλεσε καὶ τελεῖ παντοῖα θαύματα τῶν ὁποίων τινὰ ἀναγράφονται ἐν τῇ «Ἀκολουθίᾳ τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, Ἐπισκόπου Χρ]νουπόλεως», ἐκδοθείσῃ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Ἐπισκόπου Γόρτυνος καὶ Μεγ)πόλεως Ἰωάννου (Μαρτίνου) (ἔκδοσις τρίτη, ἐν Ἀθήναις 1910). Ἀναγράφομεν ἐνταῦθα τὸ Ἐξαποστειλάριον ἔχον οὕτω: «Ἀθανασίου σήμερον, τοῦ σεπτοῦ Ἱεράρχου καὶ Χρ]νουπόλεως ὑπερκάλου ποιμένος καὶ Γορτυνίων προστάτου, χαρμονικῶς ἐκτελοῦντες μνήμην τὴν πανασίδιμον, ἀπαντλοῦμεν ἀφθόνως ἐκ τῆς σοροῦ, δαψιλῆ χαρίσματα καὶ πρὸς Θεὸν κεκτήμεθα ἀκαταίσχυντον πρέσβυν».

Ταῦτα περὶ τῆς Ἱ. Μονῆς Προδρόμου ἥτις ἕνεκα τοῦ ἱεροῦ σκήνους τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Χρ]νουπόλεως καὶ τῶν ποικίλων αὐτοῦ θαυμάτων, περιβάλλεται ὑπὸ θρησκευτικῆς αἴγλης ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν κατοίκων τῆς Γορτυνίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν. Ἐν αὐτῇ ἤσκησαν τὸν ἀσκητικὸν δίαυλον πολλοὶ καὶ φαίνονται πέριξ τῆς Ἱ. Μονῆς ὀπαὶ ἐπὶ τῶν βράχων εἰς τὰς ὁποίας διέμενον Μοναχοί. Πολλοὶ δὲ τούτων εἶχον καὶ ἀνάπτυξιν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν χειρογράφων καὶ τῆς καλῆς βι-

---

Ἁγίοις Ἀθανασίῳ Χρ]νουπόλεως ἐν ἔτει 1731 ἀπέλυσεν ἀπὸ Προύσης ὁ Πατριάρχης Κ]πόλεως ἐρωτήσεις προβληθείσας αὐτῷ ἐπί τινων κανονικῶν ζητημάταν (Μ. Ι. Γεδεών Κανονικαὶ Διατάξεις. Ἐπιστολαὶ κ.τ.λ. ἐν Κ]πόλει 1888 τομ. Α΄ σελ. 83-87). Τελευταῖος τῶν Μητροπολιτῶν ἦτο ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς ὅστις, προσελθὼν ἐν Τριπόλει τῷ 1821, ἐφυλακίσθη μετὰ τῶν ἄλλων Ἱεραρχῶν καὶ προύχόντων καὶ ἐτελεύτησεν ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ βασάνων ἐν αὐτῇ. (Κατάλογον τῶν Μητροπολιτῶν Χρ)νουπόλεως ἔγραψεν ὁ Χριστόφορος Κνήτης ἐν Ἐκ)κῇ Ἀληθείᾳ ἔτος Λ΄ (1910). Περὶ τῆς Μητροπόλεως ἐκτενῶς ἴδε «Αἱ Μητροπόλεις Χριστιανουπόλεως καὶ Ἄργους καὶ Ναυπλίας, Περικλέους Γ. Ζαρλέντου τεῦχος Η΄ 1922).

βλιοθήκης, ἣν ἐταξινόμησεν ὁ ἀοίδιμος Καλλίστρατος (Σιναδινός). Ἡγούμενοι ἐχρημάτισαν ἀπὸ τῆς ἀνασυστάσεως καὶ ἄλλοι καὶ ὁ Γεράσιμος, Ἀγάπιος, Καλλίνικος, Γεννάδιος, Καλλίστρατος, Βαρθολομαῖος, καὶ ὁ νῦν Λεόντιος. Τὴν Ἱ. Μονήν, ὡς εἴπομεν, ἐπισκέπτονται πολλοὶ καὶ δὴ Γορτύνιοι· πρὸ ἐτῶν μετέβη, εὐλαβείας χάριν, καὶ ὁ ἐκ Καρυταίνης εὐσεβὴς καὶ διαπρεπὴς τῆς Ἑλλάδος πολιτευτὴς Ν. Δημητρακόπουλος ὅστις ἐδημοσίευσε τὰς ἐντυπώσεις του ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως. «Μία νὺξ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου» [1].

Νοτιώτερον τῆς Μονῆς Προδρόμου ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄχθης τοῦ Λουσίου ποταμοῦ ὑπάρχει ἐκκλησία μικρὰ Βυζαντινὴ κτισθεῖσα τῷ 1386. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Μ ε ρ ζ ὲ Μεγ]πόλεως ἡ Μονὴ εἶχε Μετόχιον «ἡ Ἁ γ ί α Μ ο ν ὴ τ ῆ ς Θ ε ο τ ό κ ο υ » ἀνακαινισθεῖσα καὶ πλουτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς στρατηγοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν ἔδωκε «Παναγία μου, βοήθησέ μας νὰ ἐλευθερώσουμε τὴν πατρίδα μας ἀπὸ τὸν τύραννον καὶ νὰ σὲ φκιάσω καθὼς ἦσουν πρῶτα». (Ἀπομν. Θ. Κολοκωτ. Α΄. σελὶς 29) καὶ τὴν ὁποίαν ἐξ ἀμελείας τῶν ἁρμοδίων νέμονται οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου. Ἐν τῇ περιοχῇ δὲ τῆς Μονῆς Προδρόμου, πλὴν τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐνδόξου Μονῆς τοῦ Φ ι λ ο σ ό φ ο υ, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι Μοναὶ αἵτινες ἠρημώθησαν. Μεταξὺ αὐτῶν εἶνε ἡ παρὰ τὴν Στεμνίτσαν Ἱ. Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἡ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν παρὰ τὴν αὐτὴν κωμόπολιν.

Ἡ Ἱ. Μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διεσώθη καὶ αὐτὴ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἔθνους, ἦτο δὲ Σταυροπηγιακή, ἧς τὸ σιγγιλιῶδες γράμμα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ (τῷ 1797) εὑρίσκεται ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου. Ἡ Μονὴ ἐκτίσθη διὰ τὴν ἑξῆς αἰτίαν. Ἐπίσκοπός τις Ἀχίλλειος, ἴσως τῆς Δημητσάνης, τῷ 1437, ἤρχετο εἰς τὴν Γορτυνίαν καὶ συνελήφθη ὑπὸ ἐχθρῶν τῆς πίστεως. Ὁ Ἐπίσκοπος, ἐν ἀμύνῃ εὑρεθείς, ἠναγκάσθη μὲ τὸν διάκονόν του νὰ τοὺς φονεύσῃ. Ἐκ τούτου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς Ἐπισκοπῆς· ἔκτοτε δὲ ἔκτισε τὴν Μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς παρὰ τὴν Στεμνίτσαν ἐν ᾗ διῆλθε τὴν ζωήν του ἐν μετα-

---

1. Πρβλ. **Τάκη Κανδηλώρου** Ἀρκαδικὴ Ἐπετηρίς. Τεῦχος δεύτερον σελ. 189.

νοίᾳ. Λέγεται ὅτι ἠθέλησέ ποτε νὰ ἱερουργήσῃ ἀλλά, κατὰ τὴν φρικτὴν ὥραν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, τὸ ἱερὸν ποτήριον διερράγη καὶ ἐχύθη τὸ περιεχόμενον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Τὸ διαρραγὲν ποτήριον διετηρεῖτο ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ. Ἔκτοτε δὲ ὁ Ἐπίσκοπος Ἀχίλλειος καὶ ὁ διάκονός του δὲν εἰσῆλθόν ποτε ἐν τῷ Ἱ. Βήματι, εὑρισκόμενος ἐν τῇ τάξει τῶν μετανοούντων.

Ἡ δὲ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἀγαπίου (Κουβαρᾶ) ἐκ Στεμνίτσης ἡγουμένου, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἑξῆς ἐπιγραφῆς: «ͺΨΞΗ ἀνεκαινίσθη ἡ θεία καὶ Πατριαρχικὴ Μονὴ παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς κυρίου Ἀγαπίου Κουβαρᾶ καὶ κτίτορος». Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Αἰκατερίνης Β′ παρέμεινεν ἀτελὴς ἢ μᾶλλον κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἀλβανῶν, οἵτινες ἀφήρεσαν καὶ τὴν τιμίαν κάραν τοῦ ὁσίου Λεοντίου, ἀσκήσαντος κατὰ τὸ ὄρος Β ε ζ ε ν ί κ ο υ τῆς Μαντινείας, ἣν μετέφερον, ὡς λέγεται, εἰς τὴν Πρέβεζαν ὅπου καὶ ἐπωλήθη. Κατόπιν τῆς καταστροφῆς ὁ Μοναχὸς Ἀγάπιος, μετονομασθεὶς Ἀκάκιος, ὅτε ἐγένετο μεγαλόσχημος, τῇ προτροπῇ τοῦ λογίου ἐκ Στεμνίτσης κληρικοῦ Νεοφύτου Μουτσίου, ἀφιέρωσεν ἅπασαν τὴν περιουσίαν εἰς τὴν ἵδρυσιν καὶ συντήρησιν Σχολείου ἐν Στεμνίτσῃ τὸ ὁποῖον κατωχύρωσε διὰ Σιγγιλιώδους Γράμματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Σχολῆς συνετέλεσε πολὺ καὶ ὁ πολὺς Ἰωάννης Παλαμήδης Δραγουμάνος ἐκ Στεμνίτσης δαπανήσας ἐξ ἰδίων εἰς τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ πλησίον τοῦ νῦν νεκροταφείου παρὰ τὸ Κάστρον. Ἐν τῇ Σχολῇ αὐτῇ ὑπῆρχε βιβλιοθήκη ἀριθμοῦσα περὶ τοὺς 2000 τόμων διαφόρων συγγραμμάτων, ὧν πολλὰ ἐχρησίμευσαν εἰς κατασκευὴν φυσιγγίων κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1925), τῇ γνωμοδοτήσει ἡμῶν, ἐγένετο καὶ ἡ ἕνωσις εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου τ ῆ ς Μ ο ν ῆ ς Α ἰ μ υ α λ ῶ ν ἥτις εὑρίσκεται ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Δημητσάνης δεξιὰ τῷ μεταβαίνοντι εἰς τὴν Στεμνίτσαν. Ἡ ἕνωσις αὕτη ἐγένετο ἐξ ἐλλείψεως Μοναχῶν καὶ τῆς κακῆς διαχειρήσεως τῆς περιουσίας αὐτῆς.

Ἡ Μονὴ αὕτη τῶν Αἰμυαλῶν ἱδρύθη, ὡς φέρεται ἐν τῷ κτιτορικῷ ͵ΑΧΗ′=1608 ἐπ' ὀνόματι τῆς «Γενήσεως τῆς Θεοτόκου». Ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι ἐν τῷ Ναῷ τοίχου κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει ἐλλιπὴς

χρονιλογ'α Ζρι ἐκ τῆς ὁποίας ἐφθάρη τὸ τελευταῖον γράμμα πιθανῶς τοῦ Ϛ' ὥστε ΖριϚ' = 7116 = 1608.

Ἡ Μονὴ πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως εὑρίσκετο ἐν ἀκμῇ καὶ ἦσαν πολλοὶ Μοναχοὶ ἐν αὐτῇ καὶ δὴ λόγιοι. Πολλοὶ δὲ ἀνῆλθον καὶ εἰς ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Παρθένιος Ἀνδρούσης, Εὐγένιος, ἄλλος Παρθένιος, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Μονῆς Φιλοσόφου. Ἐν αὐτῇ ἐμορφώθησαν καὶ ἄλλοι καὶ οἱ ἐκ Ζυγοβιστίου, χωρίου πλησίον τῆς Μονῆς, Δανιὴλ Γεωργόπουλος, Δοσίθεος Μιχαλακόπουλος, διδάσκαλος τῆς Σχολῆς τῆς Δημητσάνης καὶ ὁ τελευταῖος τῶν λογίων ὁ ἐκ Δημητσάνης Ἱερώνυμος Βαγιατζῆς, εὐσεβὴς καὶ φιλόπονος συγγραφεὺς κληρικός. Ἐξ αὐτῆς ἦσαν καὶ ἄλλοι, Δανιὴλ Θεοφιλόπουλος Αἱμυαλίτης καὶ ὁ μοναχὸς Ἀβράμιος, ὅστις συνέστησε Σχολεῖον ἐν Ζυγοβιστίῳ καὶ προσείλκυσε πολλοὺς μαθητὰς διὰ τὴν περὶ τὰ μαθηματικὰ ἰδίᾳ ἱκανότητά του. Εἰς τοῦτον, μεταβάντα εἰς Ναύπλιον ἐν βαθεῖ γήρᾳ πρὸς μάθησιν τῆς νέας Ἀλληλοδακτικῆς μεθόδου τῷ 1828, συγκινηθεὶς ὁ πολὺς Ἰωάν. Καποδίστριας ἔγραψε λίαν περιποιητικὴν ἐπιστολὴν ἣν βλέπε ἐν σελ. 44 τοῦ Β' τόμου τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Καποδιστρίου.

Ἔξω τῆς Ι. Μονῆς τῶν Αἱμυαλῶν ἐγένετο φοβερὸν δρᾶμα τῶν Κολοκοτρωναίων τῷ 1806. Οἱ Τοῦρκοι δηλονότι δεινῶς κατεδίωκον τοὺς κλέφτας καὶ δὴ τοὺς ἀτρομήτους Κολοκοτρωναίους καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος Ε' ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἀφορισμὸν κατ' αὐτῶν πρὸς σωτηρίαν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ κλέφται τότε ἠναγκάσθησαν νὰ διαλυθοῦν εἰς μικρὰ σώματα, ὧν ἓν ἦτο καὶ τὸ πέριξ τῆς Μονῆς καταστραφέν. Τὸ σῶμα ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Ζορμπᾶ, τοῦ Γιώργου ἐκ Τριφυλίας, ἐξαδέλφου αὐτῶν, καὶ τεσσάρων ἄλλων. Ἔξωθι τῆς Μονῆς, ἐν τῷ ληνῷ, συνήντησαν Μοναχόν τινα, ὃν ἀπέστειλαν νὰ ἑτοιμάσῃ τροφὴν καὶ φέρῃ εἰς αὐτοὺς ὡς λέγει τὸ δημῶδες ᾆσμα, πλὴν ὁ Μοναχὸς ἔφερε μὲν τὴν τροφήν, κρυφίως δὲ ἐγνώρισε τὴν ἔλευσίν των εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς τῆς Δημητσάνης καὶ Στεμνίτσης, αἵτινες ἔτρεξαν πρὸς καταδίωξιν καὶ περικύκλωσιν. Ἐγένετο φοβερὰ γιγαντομαχία. Οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν, μετ' ἀγῶνα δεινόν, νὰ ῥίψουν ἐντὸς τοῦ ληνοῦ, ὅστις ἦτο πλήρης κλημάτων, θεῖον ἀνημμένον. Οἱ γενναῖοι κλέφται, ἐκ τῆς βαρείας ὀσμῆς καὶ τοῦ καπνοῦ, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθουν καὶ ἀκάθεκτοι ἐπέπεσον

κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Στιγμὴ ἀπαισία. Οἱ γενναῖοι, φονεύοντες τοὺς ἐχθροὺς ἔπεσον γενναίως καὶ αἱ κεφαλαί των ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Μοναχὸς κατόπιν ἔθαψε μεταμεληθεὶς τ' ἀκέφαλα πτώματα θρηνολογῶν:

«Ἐγὼ Γιάννη σὲ 'πρόδωκα, ἐγὼ καὶ θὰ σὲ θάψω».

Εὐτυχῶς ἐσώθη ὁ πάντοτε προνοητικὸς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, διότι εἶχεν ἀνέλθῃ πρότερον ἐπί τινος βράχου, ὅστις καὶ νῦν δείκνυται, τοῦ ἔναντι τῆς Μονῆς Ὄρους Ὑψοῦντος (Κλινίτσης). Ἔκτοτε ἀνεχώρησε μεταβὰς εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅθεν ἐπέστρεψεν ὅτε ἤχησεν ἡ σάλπιγξ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ Μονὴ Αἱμυαλῶν ἔχει ἀρκετὴν περιουσίαν μεθ' ὅλην τὴν κακοδιοίκησιν, λαμπρὰν τοποθεσίαν καὶ Ναὸν μικρὸν ἐντὸς σπηλαίου ἐξωγραφημένον. Εἶνε ἐν μικρογραφίᾳ ἡ Μονὴ τοῦ Μ. Σπηλαίου. Ἄνωθι τῆς Μονῆς, πρὸς τὸ χωρίον Ζυγοβίστι, ὑπάρχει μικρὸς Ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, ἀνήκων εἰς τὴν Μονήν, ὅστις ἔχει εἰκονοστάσιον θαυμασίας τέχνης καὶ παραστάσεις τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. Τοιοῦτον εἶνε καὶ ἐν τῷ Ι. Ναῷ τοῦ χωριδίου Παλαιοχωρίου παρὰ τὴν Δημητσάναν.

† Ο ΓΟΡΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ
ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ (Συνοδινὸς)

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Κατάλογος τῶν κωδίκων (τῆς μεγίστης Λαύρας τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει) συνταχθεὶς ὑπὸ Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου ἰατροῦ, ἐπεξεργασθεὶς δὲ καὶ διασκευασθεὶς ὑπὸ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως. (Paris. Librairie ancienne Honoré Champion 1925 σ. 515).

Ὁ ἀκάματος ἐρευνητὴς τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ γνωστὸς συγγραφεὺς κ. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης μητροπολίτης πρ. Λεοντοπόλεως διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου τούτου καταλόγου τῶν κωδίκων τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει ἱερᾶς μονῆς τῆς Λαύρας μετὰ τῶν δύο προεκδοθέντων ὑπ' αὐτοῦ καταλόγων, τοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων (Παρίσιοι 1924 σ. 277) καὶ τοῦ τῶν καταλοίπων τῶν ἁγιορειτικῶν κωδίκων (Παρίσιοι 1925 σ. 77) συνεπλήρωσε τὸν κατάλογον τῶν κωδίκων τοῦ ἁγίου Ὄρους τοῦ Σπ. Λάμπρου, ὅστις, ὡς γνωστόν, δὲν κατώρθωσε νὰ συντάξῃ τὸν κατάλογον τῶν κωδίκων τῶν ἱερῶν μονῶν Βατοπεδίου καὶ Λαύρας.

Ὁ παρὼν κατάλογος συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου, διεσκευάσθη δὲ καὶ ἐπεξειργάσθη ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, ὅστις ἐπλούτισεν αὐτὸν καὶ διὰ δύο παραρτημάτων καὶ τῶν ἀναγκαιούντων εὑρετηρίων πινάκων. Τοῦ ὅλου καταλόγου προτάσσει ὁ κ. Εὐστρατιάδης πρόλογον (α-δ), ἐν ᾧ ἐκθέτει τὰ τῆς συντάξεως καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ καταλόγου, καὶ ἐπιτάσσει δύο παραρτήματα (σ. 381—435 καὶ 436—461), ἐν τῷ ***πρώτῳ*** τῶν ὁποίων περιγράφει α) τεσσαράκοντα καὶ ἕνα κώδικας ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων μὴ περιγραφέντας ὑπὸ τοῦ Λάμπρου (σ. 385—390), β) Εἴκοσι καὶ τέσσαρας κώδικας ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος μὴ περιγραφέντας ὑπὸ τοῦ Λάμπρου (σ. 391—394), γ) Τρεῖς κώδικας ἐκ τῆς μονῆς Σταυρονικήτα μὴ περιγραφέντας ὑπὸ τοῦ Λάμπρου (σ. 395—396) καὶ δ') Δύο κώδικας τῆς ἑαυτοῦ βιβλιοθήκης, ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν ὁποίων ἐκδίδει 18 ἐπιστολὰς τοῦ Μηδείας Θεοφάνους πρὸς ἄλλους καὶ τὸν φιλόσοφον Ἀμπρούτζην καὶ τούτου πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ τὸ περὶ προνοίας ἔργον τοῦ Μηδείας Θεοφάνους ἀκέφαλον, προτάσσων τούτων σημειώσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Θεοφάνους Μηδείας (σ. 397—435), ἐν δὲ τῷ ***δευτέρῳ*** πα-

ρέχει πίνακα ἀλφαβητικὸν τῶν ἐν τοῖς κώδιξι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας, τοῦ Βατοπεδίου, τῆς ἐθνικῆς τῶν Παρισίων, τῆς Ἀμβροσιανῆς καὶ τῆς τῶν Βλατέων ἀπαντώντων μελογράφων προτάσσων τούτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐκκλησιαστικοὶ μελογράφοι» σχετικάς τινας παρατηρήσεις. Τὰ δύο ταῦτα παραρτήματα ἔχουσιν ἐκδοθῆ καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἁγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα» (Παρίσιοι 1925 σ. 77). Μετὰ τὰ ἀνωτέρω δύο παραρτήματα παραθέτει ὁ κ. Εὐστρατιάδης ἐννέα λεπτομερεῖς ἀλφαβητικοὺς πίνακας (σ. 63—509), ἤτοι α) τῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 463—500), β) τῶν γραφέων κωδίκων (σ.501—503), γ) τῶν κτητόρων κωδίκων (σ. 504—505), δ) τῶν ἀφιερωτῶν κωδίκων (σ. 505), ε τῶν κωδίκων τῶν περιεχόντων εἰκόνας (σ. 506), στ΄) τῶν κωδίκων τῶν περιεχόντων σημειώματα (σ. 506) ζ), τῶν παλιμψήστων (σ. 506), η΄) τῶν χρονολογημένων κωδίκων (σ 507—508) καὶ θ΄) τῶν ἡγουμένων Λαύρας (σ. 509).

Τὸν κυρίως κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει Λαύρας διαιρεῖ εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον περιέχει τὸν κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς μεγίστης Λαύρας (σ. 1—366), καὶ τὸ δεύτερον τὸν κατάλογον τῶν κωδίκων τοῦ καθολικοῦ τῆς μεγίστης Λαύρας (σ. 367—379). Ἐν τῷ πρώτῳ περιγράφονται 1967 κώδικες, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ 79, ἐν ὅλῳ λοιπὸν 2046 κώδικες. Ἡ μέθοδος, ἣν ὁ διασκευάσας τὸν κατάλογον μετεχειρίσθη πρὸς κατάταξιν τῶν χειρογράφων τοῦ παρόντος καταλόγου, εἶνε διάφορος τῆς μεθόδου, ἣν ὁ αὐτὸς μετεχειρίσθη πρὸς κατάταξιν τῶν χειρογράφων τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου ἐν τῷ δι' αὐτοῦ ἐκδοθέντι καταλόγῳ, διότι ἐνῷ ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Βατοπεδίου διῄρεσε τὸν ὅλον κατάλογον εἰς τρία μέρη, ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ὁποίων περιέλαβε τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, ἐν τῷ τρίτῳ τοὺς μουσικοὺς κώδικας καὶ ἐν τῷ πρώτῳ πάντας τοὺς λοιπούς, ἐν τῷ παρόντι καταλόγῳ κατετάχθησαν οἱ κώδικες, ἴσως κατὰ τὴν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς κατάταξιν, ὑπὸ διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ μάλιστα οὕτως ὥστε ἐλλείπει ἐκ τοῦ ἀλφαβήτου τὸ Ζ καὶ τὰ Ν—Ψ καὶ ἑπομένως μετὰ τὸ Μ ἔρχεται ἀμέσως τὸ Ω. Ὅτι ἡ κατάταξις αὕτη δὲν εἶνε ἐπιτυχεστέρα τῆς κατατάξεως τῆς γενομένης ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Βατοπεδίου εἶνε φανερόν.

Ἡ περιγραφὴ τῶν καθ' ἕκαστον κωδίκων εἶνε ἀρίστη, σύμφωνος πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Μετὰ τῆς δυνατῆς συντομίας παρέχονται ὅλα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα οὕτως ὥστε νὰ δύναταί τις νὰ λάβῃ σαφῆ καὶ πλήρη γνῶσιν τοῦ περιεχομένου ἑκάστου κώδικος. Καλὸν ἐν

τούτοις θὰ ἦτο ἂν ἐν τῷ καταλόγῳ περιελαμβάνοντο καὶ τὰ σημειώματα, τὰ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου πρό τινος δημοσιευθέντα ἐν τῷ «Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ», διότι οὕτως ἡ περιγραφὴ τῶν κωδίκων θὰ ἦτο πληρεστέρα καὶ ἡ εὕρεσις τῶν σημειωμάτων, πολυτίμων πολλάκις, εὐκολωτέρα.

Ἀναμφιβόλως ἡ βιβλιοθήκη τῆς Λαύρας, ὡς ἐκ τοῦ προκειμένου καταλόγου γίνεται δῆλον, περιέχει πολυτίμους κώδικας. Οἱ δέκα πολίμψηστοι, οἱ ἑξήκοντα καὶ ἑπτά, οἱ περιέχοντες εἰκόνας, ὧν τινες ἄξιαι λόγου καὶ προσοχῆς, οἱ ὑπερτριακόσιοι, οἱ περιέχοντες ἱστορικὰ σημειώματα, οἱ κώδικες τοῦ δεκάτου ἰδίᾳ αἰῶνος οἱ περιέχοντες τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ οἱ κώδικες, οἱ περιέχοντες ἀνέκδοτα ἔργα θὰ προσελκύσωσιν ἀναμφιβόλως τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν, οἵτινες ἄφθονον θὰ εὕρωσιν ὑλικὸν ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας. Ἔπαινος λοιπὸν καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς συντάκτας τοῦ παρόντος καταλόγου, οἵτινες μὴ φεισθέντες κόπων καὶ ἐξόδων κατέστησαν προσιτὸν τῇ ἐπιστήμῃ τὸ πολύτιμον ὑλικὸν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας.

Κ. Ι. Δ.

Dr Costas Kerofilas: Le Vatican contre la Turquie—Bessarion et Pie II. p. 8—48.

Ἱστορικὴ μελέτη τοῦ γνωστοῦ δημοσιολόγου κ. Κ. Καιροφύλα, δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ «Nouvelle Revue d' Italie», καὶ ἐκτιθεῖσα λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἐργασίαν τοῦ ἕλληνος καρδιναλίου Βησσαρίωνος, ὅπως προκαλέσῃ εὐρωπαϊκὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἥτις πάντοτε προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου καὶ κυρίως καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἀντιζηλίας. Βεβαίως οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ]πόλεως πάπαι, ἀνήκοντες πάντες σχεδὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀναγεννήσεως, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἰδέαν τῆς διὰ χριστιανικῆς σταυροφορίας ἐκδιώξεως τῶν Τούρκων ἐξ Εὐρώπης, οὐχὶ βεβαίως μόνον ἐκ συμπαθείας πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολήν, ἀλλὰ φροντίζοντες καὶ pro sua domo, πρὸς ἀποτροπὴν δηλ. τοῦ βεβαίου κινδύνου αὐτῆς τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ταχέως ὡδήγησε τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἡμισελήνου μέχρι τῆς Βιέννης καὶ τῆς Ἰταλικῆς Φριούλης. Τὸ μεσουρανοῦν σχεδὸν πνεῦμα τῆς ἀναγεννήσεως, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον θ' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἱστορίαν ἕνα Λέοντα Χ τῶν Μεδίκων καὶ τὴν περὶ αὐτὸν φιλελληνικὴν πλειάδα, εἶχε καταστήσῃ συμπαθεστέραν ἐν Ρώμῃ τὴν ἑλληνικὴν σχισματικὴν Ἀνατολήν, διότι τὸν Φώ-

τιον καὶ Κηρουλάριον καὶ τὰ ἄζυμα καὶ αὐτὸ τὸ filioque ἐπεσκίασαν ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Πραξιτέλης, ἡ κλασικὴ τέχνη καὶ ἡ ποίησις. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ δύναμις τοῦ παπισμοῦ ἀπὸ τοῦ ιϛ'. αἰῶνος ἠνάγκασαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησιαστικὴν διπλωματίαν νὰ λησμονήσῃ τοὺς κεραυνοὺς Ἰννοκεντίου τοῦ γ'. καὶ Ἰννοκεντίου ε'. καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς Κλήμεντος τοῦ ε'. (1305—1314), ὅστις ὑπέσχετο εἰς πάντας, ὅσοι ἤθελον στρατεύσει πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κ]πόλεως ἀπὸ τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων, τὴν αὐτὴν τῶν ἁμαρτιῶν συγχώρησιν, ἧς θὰ ἠξιοῦντο ἂν ἀπέσπων ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων τοὺς ἁγ. Τόπους, ἀπήλλαττε δὲ τοὺς σταυροφόρους, ὅσοι ἤθελον κατακτήσει τὴν Κ]πολιον, ἀπὸ πιθανῆς ὑποσχέσεως, ἥν ἔδοσαν νὰ λυτρώσωσι μόνον τὸν ἅγ. Τάφον.

Ἐπῆλθεν εἶτα ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ Λουθήρου καὶ αἱ πρῶται σχέσεις τῶν προτεσταντῶν μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς και ὁ φόβος προσεγγίσεως τῶν δύο τούτων ἀντιπάλων κατέστησε τὴν Ῥώμην μετριοπαθεστέραν, ῥίψασαν εἰς τὸ χωρίζον τὰς δύο Ἐκκλησίας χάσμα ὅλας τὰς δογματικὰς καὶ τελετουργικὰς διαφορὰς καὶ περιορισθεῖσαν εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ παπικοῦ πρωτείου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ψυχολογικὴ αὕτη ἐξέλιξις ἐν ταῖς ἀξιώσεσι τῆν παπικῆς Ρώμης λησμονεῖται ἑκάστοτε, ὁσάκις οἱ παρὰ τὸν Τίβεριν ἀποτείνονται πρὸς ἡμᾶς, καὶ περιορίζονται μόνον εἰς ὅσα ἀτομικῶς εὐάριθμοι εὐγενεῖς πάπαι ἐπεχείρησαν, ἄνευ ἀποτελέσματος δυστυχῶς, νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῆς δουλευούσης χριστιανικῆς Ἀνατολῆς.

Ἰδοὺ διατί ἐν τῇ ὡραίᾳ μελέτῃ τοῦ κ. Καιροφύλα, ἐν ᾧ συμπαθῶς παρακολουθεῖ τις τὴν ὑπέροχον καὶ ἀκατάβλητον δρᾶσιν τοῦ καρδ. Βησσαρίωνος, ὅπως, ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει καὶ Ἀνατολῇ πραγματικότητα, ἀνατρέψῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ἀπὸ τοῦ 1204 παρασκευασθέντα καὶ ἐπὶ δύο αἰῶνας μετὰ πείσμονος ἐμμονῆς ὑποστηριχθέντα ἐκ τῆς Δύσεως, ἐν ᾧ μετὰ θαυμασμοῦ βλέπει τις τὸν γνωστότατον ἐκκλησιαστικὸν μεταρρυθμιστὴν Αἰνείαν Σίλβιον Piccolomini, τὸν συνεργάτην τοῦ διαπρεποῦς καρδ. Capranica, ὡς Πῖον β'., παρασκευάζοντα τὴν κατὰ τῶν Τούρκων σταυροφορίαν, ἐν τῷ εὐρυχώρῳ περιθωρίῳ τῶν γεγονότων καὶ περὶ τοὺς εὐαρίθμους τούτους ἰδεολόγους διὰ μυρίων στομάτων λαλοῦσαν βλέπει τὴν ἀλήθειαν, ὀρθουμένην ὡς πικρὰν διαμαρτυρίαν καὶ κατὰ τοῦ ἀναμφισβητήτου πατριωτισμοῦ τοῦ πρῴην ἀρχιεπισκόπου Νικαίας καὶ ἀντιπάλου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, καὶ κατὰ τῆς ὑψηλῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως τοῦ

μεγάλου ποντίφηκος καὶ βεβαιοῦσαν ὅτι ἡ Εὐρώπη τῆς ἐπαύριον τοῦ ἑκατονταετοῦς πολέμου καὶ τῶν παραμονῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἡ Εὐρώπη τῆς Ἰσπανίας τῶν τελευταίων πρὸς τοὺς Μαύρους ἀγώνων, τῆς Γαλλίας τῆς τελευταίας πρὸς τὸν φεουδαλισμὸν πάλης καὶ τῆς περισυλλογῆς τῆς ἐπὶ ἕνα αἰῶνα δοκιμασθείσης χώρας, τῆς Γερμανίας τῆς ἀπὸ τῶν ούσιαστικῶν ταραχῶν παρασκευαζομένης εἰς τοὺς δεινοὺς πολιτικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς ἀγῶνας τῆς μεγάλης Μεταρρυθμίσεως, τῆς Ἀγγλίας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Δύο Ρόδων (1455 1485) καὶ τῆς Ἰταλίας τῶν ἀεννάων καὶ τρομερῶν ἀντιζηλιῶν τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς Δημοκρατιῶν, ἡγουμένης τῆς Παπικῆς Ρωμάνιας, οὐ μόνον οὐδὲν ἤθελεν, ἀλλ' οὐδ' ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς.

Τοῦτο ἐνόησεν ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Ρώμη καὶ ἐγκατέλιπε τὰς σταυροφορικὰς χιμαίρας καὶ ἀπέβλεψεν εἰς ἀσφαλέστερον τρόπον τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀνατολῆς εἰς αὐτήν. Ἡ δουλεία ἦτο πρόσφορον ἔδαφος, ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ οἰκονομικὴ κατάπτωσις εὐκόλως ἤνοιγον τὰς πολυπαθεῖς ψυχὰς εἰς τὰ συμπαθῆ τῶν ῥωμαϊκῶν σειρήνων μέλη. Ὅ,τι κατωρθώθη διὰ τοῦτο συμπίπτει μετὰ τοῦ τέλους τοῦ ιε'. καὶ κατὰ τὸν ιϛ'. αἰῶνα. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ Ρώμη εἶχε τοσαῦτα ***οἰκήϊα κακὰ*** ἐν τῇ Δύσει, ἐν αὐτῷ αὐτῆς τῷ οἴκῳ, ὥστε ἐχαλάρωσε τὴν ἀπ' εὐθείας ἐφαρμογὴν τοῦ «εἰρηνικοῦ» προγράμματος αὐτῆς, τὰ περαιτέρω ἐπιτρέψασα εἰς τὰ πολυώνυμα τάγματα τῶν μοναχῶν μὲ σύνθημα πᾶσαν ἐλευθερίαν περὶ τὸ δόγμα καὶ τὴν λειτουργίαν καὶ μόνον μίαν θυσίαν τῶν σχισματικῶν—τὴν ἀ αγνώρισιν τοῦ παπικοῦ πρωτείου, εἶδός τι θρησκευτικοῦ ἢ ἐκκλησιαστικοῦ ***δυαδισμοῦ,*** τὴν Οὐνίαν.—Ἡ μελέτη τοῦ κ. Καιροφύλα ἀναγνώσκεται μετ' εὐχαριστήσεως.

Α. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Δημητρίου Π. Πασχάλη, Ἡ Ἄνδρος. Ἤτοι Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Μετὰ 70 εἰκόνων καὶ 6 φωτοτυπικῶν πινάκων. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις. Τυπ. «Ἑστίας» 1925. 8ον Σελ. 731.

Ὁ γνωστότατος παρ' ἡμῖν ἱστοριοδίφης καὶ πολύτιμος συνεργάτης τῆς «Θεολογίας», ὁ καὶ εἰς τοὺς θεολογικοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους ἐξ ἄλλων τε πολλῶν πονημάτων γνωστός, ἰδίᾳ δ' ἐκ τῆς περὶ τοῦ Πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ματθαίου τοῦ Ἀνδρίου λαμπρᾶς αὐτοῦ μονογραφίας, διὰ τοῦ ὑπ' ὄψει ἡμῶν νέου αὐτοῦ ἔργου περὶ τῆς νήσου Ἄνδρου ἐδωροφόρησεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστημονικὴν ἱστοριογρα-

φίαν σύγγραμμα κυριολεκτικῶς μνημειῶδες καὶ αὐτόχρημα πρωτοφανὲς εἰς τὸ εἶδός του. Μνημειῶδες εἰς ἐπιστημονικὸν ἔρωτα, ἀπύθμενον πολυμάθειαν, φιλοπονίαν ἀκοίμητον καὶ ἀκάματον καὶ μέθοδον ὑποδειγματικήν· πρωτοφανές, διότι πρώτην ταύτην—ἂν δὲν ἀπατώμεθα—φορὰν μικρὰ νῆσος ἑλληνικὴ ἀποκτᾷ τοσοῦτο τεραστίαν εἰς ὕλην καὶ ὄγκον μονογραφίαν, ὁποίαν θὰ ἠδύνατο ἴσως ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς νὰ φθονήσῃ.

Ὁ ἀνὰ χεῖρας πρῶτος τόμος τοῦ ὄντως περισπουδάστου τούτου ἔργου ἀποτελεῖται ἐκ ***πέντε μερῶν***. Τούτων τὸ μὲν ***πρῶτον*** πραγματεύεται περὶ τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς προπαλαίαις περιόδου μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων, ὅτε ἡ νῆσος ἀπετέλει ἀνεξάρτητον πολιτείαν, τὸ ***δεύτερον*** περιλαμβάνει τὴν ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἥττης τῶν Ἑλλήνων περίοδον· ἐν τῷ ***τρίτῳ*** διαλαμβάνει τὰς τύχας τῆς νήσου ὑπὸ τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου καὶ τὴν Ρώμην, καὶ τελευταῖον, ἐν τῷ ***πέμπτῳ*** μέρει ἐξιστοροῦνται τὰ κατὰ τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὡς δῆλον ἐκ τοῦ διαγράμματος τούτου, ὁλόκληρος ἡ ὡραία νῆσος κυριολεκτικῶς ἐκ βάθρων ἀναμοχλεύεται διὰ τῆς γραφίδος τοῦ συγγραφέως καὶ ἀποκαλύπτει ἐνώπιον τοῦ φιλομαθοῦς ἀναγνώστου πάντα τὰ ὁπουδήποτε τοῦ ἱστορικοῦ, γεωγραφικοῦ, γεωλογικοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου βάθους αὐτῆς ἐμφωλεύοντα μυστικά. Ἐρευνᾶται ἡ νῆσος λεπτομερέστατα ὑπὸ γεωγραφικὴν καὶ τοπογραφικὴν ἔποψιν· ἐξετάζεται ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις, τὰ παράλια, τὰ ὄρη αὐτῆς καὶ αἱ πεδιάδες· ἡ ὑδρογραφία, συμπεριλαμβάνουσα καὶ τὰς ἐν αὐτῇ μεταλλικὰς πηγάς, ἀποκαλύπτεται λεπτομερεστάτη καὶ πληρεστάτη· ὁλόκληρος ἡ γεωλογικὴ αὐτῆς σύστασις συνεξετάζεται ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ ὅλον τῶν κυκλάδων νήσων σύστημα· ἀνασκαλεύεται ἡ προϊστορικὴ αὐτῆς ἐποχή, καί, μετὰ ταῦτα, ἀνάγεται ὁ συγγραφεὺς πλησίστιος εἰς τὸ πέλαγος τῆς κυρίας τῆς πατρίδος του ἱστορίας, ὡς εὐστοχώτατα χειριζόμενος τὸ πηδάλιον τὸ μὲν τῶν ἀσφαλῶν αὐτοῦ καὶ πλουσιωτάτων γνώσεων, τὸ δὲ τῆς εὐμεθόδου, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐπαγωγοῦ ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, μηδ' ἓν τῶν ἱστορουμένων ἀφίνων ἀμάρτυρον, μετ' ἀγαστῆς δὲ κριτικῆς ὀξυνοίας εἰς τὰ ὀρθὰ καὶ τὰ πιθανώτερα ὁδηγῶν.

Ὄντως δὲ καθίσταται προφανὲς καὶ ἐκ τῆς ἐπιπολαιοτέρας τοῦ ἔργου ἀνασκοπήσεως, ὅτι ἡ συγγραφὴ τυγχάνει προϊὸν μακροχρονίου καὶ ἐπιμελεστάτης μελέτης, ἀλλὰ καὶ ἐπιπονωτάτης ἐρεύνης. Οἱ μόχθοι δὲ αὐτοῦ ἦσαν ἀναγκαίως βαρύτεροι ἢ οἱ ἄλλους ἱστοριοδίφας βαρύ-

νοντες, διότι τὸ ὑποκείμενον αὐτοῦ ἦτο ἄγαν στενόν, καί, κατ' ἀκολουθίαν, τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ μεταλλεύηται κατὰ ψήγματα ἀραιότατα κατεσπαρμένα, κεκρυμμένα καὶ σπάνια. Διὰ τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην σενεχῶς νὰ ἀναδιφᾷ καὶ τὰ ἐλάχιστα, ἐν οἷς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ καὶ ἁπλοῦς τις ὑπαινιγμός, ἐντεῦθεν δὲ αἱ βιβλιογραφικαὶ αὐτοῦ ἔρευναι καὶ μελέται ἦσαν ἐπιπονώταται, πολλάκις δὲ καὶ ἄκαρποι ὅλως καὶ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν ὄντως ἡ ἐρευνητικὴ τοῦ ἀνδρὸς ἰδμοσύνη καὶ τὸ πλῆθος τῶν μελετηθέντων, ἐκδεδομένων τε καὶ ἀνεκδότων, πρὸ πάντων δὲ τῶν δευτέρων, ἅτινα πόσον δυσεύρετα καὶ δυσαπόκτητα εἶνε οἱ πάντες γνωρίζομεν. Δὲν ἀπέμεινεν ἀρχεῖον, δυνάμενον νὰ συμβάλῃ ἔστω καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν διαλεύκανσιν σημείου τινός, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς δὲν ἠρεύνησε· ἀλλὰ καὶ δὲν ἀφῆκεν ἱστορικὸν θήραμα ἀσύλληπτον, ἐφ' ὅσον εἰς γνῶσίν του περιείρχετο: κατώρθωσεν ὁ ἴδιος, διὰ τῆς προσεκτικῆς ἐκμαιεύσεως καὶ ἀποκτήσεως διαφόρων πλανωμένων πολυτίμων ἀνεκδότων ν' ἀπαρτίσῃ συλλογήν, ἀπὸ τῆς ὁποίας οὐδὲν παρέλιπεν ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ μετὰ τὴν προσήκουσαν κριτικὴν βάσανον. Ἀλλὰ πρὸς ταῖς ἐγγράφοις εἰδήσεσιν ὁ συγγραφεὺς ἐπιμελέστατα συνέλεξε πληροφορίας καὶ εἰδήσεις προφορικάς, ἀρυόμενος αὐτὰς ἐκ τῶν σωζομένων ἀνὰ τὴν νῆσον προφορικῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι ὅσον ἔνεστι πληρέστερον ἀπεθησαυρίσθησαν. Οὕτω μετὰ προσοχῆς ἀπεθησαύρισε τὰς πεζὰς καὶ ἐμμέτρους δημώδεις παραδόσεις, τὰ δημοτικὰ ᾄσματα, τοὺς μύθους, τὰς παροιμίας, τὰ αἰνίγματα καὶ εἴ τι ἕτερον ἀναγόμενον εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας τῶν κατοίκων, ἐντεῦθεν δὲ σχηματίζεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ὑλικὸν κατὰ πάσας αὐτοῦ τὰς λεπτομερείας προέρχεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν πρώτων πηγῶν καὶ κατ᾽ γνῶσιν ἐξ αὐτοψίας, ὡς, ἄλλως τε, μαρτυροῦσι, σὺν ἄλλοις, τό τε ἄφθονον ἐπ γραφικὸν ὑλικὸν καὶ αἱ ἀνὰ τὰς σελίδας πολυάριθμοι εἰκόνες, μετὰ τῶν ἐν τῷ τέλει τῆς συγγραφῆς φωτοτυπικῶν πινάκων τῶν νομισμάτων τῆς νήσου. Ἐννοεῖται, ὅτι ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν «Θεολογίαν» ἔχει ἡ ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς νήσου συνυφασμένη ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς ἱστορία, ἱκανὰς περὶ τῆς ὁποίας πραγματείας ἐφιλοξένησεν ἐν ταῖς σελίσιν αὐτοῦ τὸ ἡμέτερον περιοδικόν.

Τοιοῦτο ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς εἶνε τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπ' ὄψει ἔργου καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ οἰκονομία. Ὁ χαλκέντερος συγγραφεὺς ἐπετέλεσε, τῇ ἀληθείᾳ, πραγματικὸν ἐπιστημονικὸν ἆθλον· ἡ δὲ Ἄνδρος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνειροπολήσῃ μνημεῖον τῶν ἱστορικῶν αὐτῆς

τυχῶν ἐνδοξότερον καὶ εὐγλωττότερον τῆς ὄντως μνημειώδους πατριδογραφίας ταύτης, πρὸς ἔκδοσιν τῆς ὁποίας συνέβαλλον φιλοπάτριδα τῆς νήσου τέκνα, οἱ κ. κ. Λ. Βογιατζίδης καὶ Μ. Ἐμπειρῖκος, καὶ ἧς τὸν δεύτερον τόμον εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν τάχιστα εἰς φῶς ἐκδιδόμενον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Ἀρχιδ. Γ. Πολυζωΐδου, ἀποφοίτου Θεολ. Σχολῆς Χάλκης, Πρέπει νὰ ὑποφέρωμεν; Νέα Ὑόρκη 1924.—Μετὰ γνώσεως τῶν πραγμάτων καὶ πολλῆς τῆς συνέσεως γεγραμμένη πραγματεία, δι' ἧς ὁ σ., ἐξετάζων τὴν ἀνέκαθεν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐργατικὸν ζήτημα, ἀποδοκιμάζει τὰς σοσιαλιστικὰς τάσεις, ἀναπτύσσει τὴν σημασίαν τῆς ἐργασίας καὶ δίδει τὴν προσήκουσαν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τῶν δοκιμασιῶν τῆς ζωῆς. Ἀναγινώσκεται μετὰ πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς ὠφελείας.

Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Κτενᾶ, Ἱερατικῶς προϊσταμένου τῆς ἐν Γαλαζίῳ Ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ τέως τρὶς Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱ. Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους: Τὰ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἱερὰ Καθιδρύματα καὶ ὁ διέπων αὐτὰ ὀργανισμός. Θεσσαλονίκη 1925.—Ὁ λόγος κυρίως περὶ τῶν Κελλίων, τῶν Καθισμάτων, τῶν Καλυβῶν, τῶν Ἐρημητηρίων ἢ Ἡσυχαστηρίων, τῶν Σκητῶν, τῶν Σπηλαίων, καὶ περὶ τῆς διαίτης καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσκουμένων ἀναχωρητῶν.

Παναγιώτου Καστριώτου, Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου Κεφαλή. Ἀπόσπασμα «Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος» 1923. Μετὰ 5 εἰκόνων, 1925.

Γεωργίου Ρεμούνδου, Πεπραγμένα τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς πνευματικῆς συνεργασίας διὰ τῆς Κοινωνίας τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς (Δεκ. 1922) μέχρι τῆς 31 Αὐγ. 1925. Ἀθῆναι 1925.

Ἀνατὸλ Φράνς Ἐπίτιμος Διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου († 12 Ὀκτ. 1924).—Τὸ τεῦχος τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, περιέχει δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντα ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν φιλολογικὰ μνημόσυνα τοῦ Ἀνατὸλ Φράς, ἀποτελούμενα ἐκ λόγων ἐκφωνηθέντων ὑπὸ τοῦ τότε Πρυτάνεως κ. Κ. Ζέγγελη καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κωστῆ Παλαμᾶ.

Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου, τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Ἡ Ποινὴ τῆς ἐκπτώ-

σεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτῶν θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀθῆναι 1925

Κ. Δ. Ζέγγελη, τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἀνοργάνου Χημείας. Ὁ κόσμος τῶν ἐλαχίστων καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀπείρου. Λόγος πρυτανικὸς ἐκφωνηθεὶς τὴν 15 Φεβρουαρίου 1925 ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἑορτῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀθῆναι 1925.

L. Radermacher, Neutestamentliche Grammatik (Handbuch z. N. T. von Lietzmann I) β ἔκδοσις 1925. Tübingen.

Ἡ νέα ἔκδοσις τῆς ἀρίστης ταύτης γραμματικῆς τῆς Κ. Δ. τοῦ Βιενναίου φιλολόγου, ἧς μετάφρασιν (ἐκ τῆς α' ἐκδόσεως) ἐφιλοπόνησεν ὁ κ. Ν. Λούβαρις, ἐμφανίζεται σήμερον διὰ σπουδαίων πεπλουτισμένη προσθηκῶν, αἵτινες καταλαμβάνουσι περὶ τὰς 40 σελίδας πυκνῶς τετυπωμένας καὶ διαλαμβανούσας τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων σχετικῶν ἐρευνῶν. Π. Ι. Μ.

E. B. Allo, S. Jean, L' Apocalypse (Études bibliques. Paris 1921 ἐκ σελ. CCLXVIII + 373). Ἐκ τῶν ἐκτενεστάτων ὑπομνημάτων εἰς τὸ προφητικὸν τοῦτο βιβλίον τῆς Κ. Δ. προϊὸν πολλῶν πόνον καὶ ἄξιον πολλῆς προσοχῆς.

Π. Ι. Μ.

H. Charles, A critical and exegetical Commentary on the Revelation of St. John (International critical commentary Edinbourgh 1920). Περισπούδαστον ὑπόμνημα εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον τῆς Κ. Δ.

Π. Ι. Μ.

H. Schmidt, Die Schriften des A. Testaments in Auswahl, neu übersetzt und für die Gegenwart erklärt, 2 Abt. 2 B. Die Grossen Propheten. 2 vermehrte und verbesserte Aufl. (Göttingen 1923 ἐκ σ. LXX+498—).— Ἐνδιαφέρουσα ἐργασία, περιλαμβάνουσα τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τῆς θρησκειολογικῆς σχολῆς ὑπὸ πνεῦμα ἀρκούντως συντηρητικόν. Π. Ι. Μ.

Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου, τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς, Ἡ Κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας. Λόγος εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν ἱδρυτῶν κλπ. τοῦ Πανεπιστημίου ἐκφωνηθεὶς ἐντολῇ τῆς Συγκλήτου τῇ 30 Ἰαν. 1925 Ἀθῆναι 1925.

Παναγιώτου Ἰ. Μπρατσιώτου, Καθηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς ΚΔ, Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο σοσιαλιστής; Βιβλιοθήκη «Ἀναπλάσεως». Ἀθῆναι 1925.

Nicos Bees (Dr Phil.), Der französisch-mittel-griechisch Ritterroman «Imberios und Margarona» und die Gründungssage des Daphniklosters bei Athen. Berlin-Wilmersdorf 1924 ('Ανατύπ. ἐκ τῆς «Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher».

Ἐμμανουὴλ Ι. Καρπαθίου, Ἀρχιμανδρίτου, Ἡ ἁγία μεγαλομάρτυς Βαρβάρα. Ἀθῆναι, τύποις «Φοίνικος» 1925.—Μικρὸν κομψὸν τεῦχος ἐξ ἐπιμεμελημένων ἱστορικῶν μελετῶν περιλαμβάνον ἐν πρώτῳ μὲν μέρει τὸν βίον τῆς ἁγίας,τὴν ἁγίαν ἔν τε τῇ ἐκκλησ. ποιήσει καὶ τῇ τέχνῃ, χαιρετισμοὺς εἰς αὐτὴν καὶ προσευχήν, ἐν δευτέρῳ δὲ τὰ κατὰ τὸ παρὰ τὸ Δαφνὶ (πλησίον τῶν Ἀθηνῶν) προσκύνημα τῆς ἁγίας.

Hamilcar S. Alivizatos, L' exode des Chrétiens de Turquie. (Wold Allience for promoting international friendship through the Churches). Athènes 1925.

Αἱ πλάναι τοῦ Παπισμοῦ, ὁ Οὐνιτισμὸς καὶ ὁ Προτεσταντισμός. Ἀθῆναι, Τύποις «Φοίνικος» 1925.— Περιεκτική, ἀλλὰ πλήρης καὶ σαφὴς ἔκθεσις τῶν κακοδοξιῶν τῶν δύο τούτων μεγάλων χριστιανικῶν διακλαδώσεων, γραφεῖσα πρὸς διαφώτισιν τοῦ λαοῦ ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τῆς παρ' ἡμῖν ἐμφανίσεως καὶ δράσεως τῆς οὐνιτικῆς προπαγάνδας.

Δημητρίου Π. Παππούλια, Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, Ἔκθεσις τῶν ἐπὶ τῆς Πρυτανείας αὐτοῦ κατὰ τὸ Πανεπιστημιακὸν ἔτος 1923—24 πεπραγμένων, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 15 Φεβρ. 1925. Ἀθῆναι 1925.

Π. Ν. Τρεμπέλα, Ὁ Ἱστορικὸς ὑλισμὸς ἐξ ἐπόψεως φιλοσοφικῆς. Μελέτη ἀπολογητικὴ ἐντολῇ τῆς Ἰ. Συνόδου συνταχθεῖσα. Ἀθῆναι 1925.—Ἡ μελέτη αὕτη, γραφεῖσα εἰς ἀναίρεσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ κ. Ἰ. Κορδάτου «Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821», ἧς τὰ αἴτια οὗτος δέχεται ἀποκλειστικῶς ὑλιστικὰ-οἰκονομικὰ (ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν τοῦ Μὰρξ καὶ τῶν ὀπαδῶν του), μετ' ἔκθεσιν σύντομον τῆς οὐσίας τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, προβαίνει εἶτα εἰς ἔλεγχον αὐτοῦ ἀπὸ ἐπόψεως φιλοσοφικῆς καὶ ἀνθρωπολογικῆς, κατακλείεται δὲ διὰ γενικῶν τινων παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ προμνημονευθέντος συγγράμματος.

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ὁ Renan καὶ ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ». Ἀκαδημεικὰ μαθήματα πρὸς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου. ***Τοῦ αὐτοῦ*** ὁ Pasteur καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς. Ἀκαδαμεικὰ μαθήματα πρὸς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀθῆναι, 1925.— Τὰ

ἀπολογητικὰ ταῦτα μαθήματα ἐγένοντο πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐπ' ἐσχάτων ἑορτασθεισῶν ἀμφιετηρίδων τοῦ τε Renan, καὶ τοῦ Pasteur. Καὶ ἐν μὲν τοῖς περὶ τοῦ Renan, παρεχομένης τῆς ἐξηγήσεως τῆς γοητείας τοῦ βιβλίου του περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, ἀναπτύσσεται τὸ μὲν ὁ σκοπὸς τῆς συντάξεώς του, τὸ δὲ οἱ λόγοι τῆς πλήρους ἀποτυχίας του, εἰς ἀντίρροπον δὲ ἐπιχειρεῖται ἡ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀναπαράστασις τῆς πραγματικῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκόνος, ἥν μόνον ἐκ τῶν Εὐαγγελίων δύναται ὁ ἀπροκατάληπτος αὐτῶν ἀναγνώστης νὰ ἀρυσθῇ. Ἐν τέλει δ' ἀντιπαραβαλλομένων τὸ μὲν τοῦ χυδαίου ὀρθολογισμοῦ τῆς ἀπιστίας τοῦ τύπου τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Strauss, τὸ δὲ τοῦ ἁπαλοῦ καὶ βαυκαλιστικοῦ ὀρθολογισμοῦ τοῦ Renan, ὁ δεύτερος χαρακτηρίζεται ὡς ἐπικίνδυνος «ρενανισμός», ὡς ἀπατῶν καὶ δελεάζων τὸν ἀναγνώστην καὶ ἄγων εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ.— Ἐν δὲ τοῖς περὶ Pasteur μαθήμασιν ἀναπτύσσεται τὸ κατ' ἀρχὰς ἱστορικῶς τὸ ζήτημα τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς· εἶτα δὲ ἐπάγονται αἱ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος σειραὶ τῶν πειραμάτων τοῦ Pasteur, προκληθέντος εἰς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ Pouchet. Τὸ ζήτημα ἐξαντλεῖται κατόπιν, ἀπαριθμουμένων πασῶν τῶν καὶ μετέπειτα γενομένων ἀποπειρῶν ὑπὲρ τοῦ αὐτομάτου, δι' ἐπιστημονικῶν δ' ἐπιχειρημάτων ἀπὸ τῆς ἀντιβολῆς τῆς ὀργανικῆς καὶ τῆς ἀνοργάνου ὕλης καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς κρυσταλλογονίας ἀποδεικνύεται τὸ ὅλως ἀσύστατον τοῦ περὶ τοῦ αὐτομάτου τῆς γενέσεως τῆς ζωῆς δόγματος τῶν ὑλιστῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Haeckel καὶ τῶν ὀπαδῶν του.

L. Hughes, The christian Church in the epistles of st. Jerome. London: Society for promoting Christ. Knowledge. New-York, Madmillan, 1923.

Pierre J. Maurique, History of Charistian education· Vol. I. New York, Fordham University Press, 1924.

Ernesti Ruffini, Chronologia Veteris et Novi Testamenti in aeram nostram collata. Roma, Casa Nationale, 1924.

F. G. Howack, A Biographical Dictionary of the Saints. With a general introduction on Hagiology (Σελ. 1053). London 1924.

P. R. M. Caffrey, The development of Christian Architecture (ἐν «The Ecclesiastidal Review» τῆς Philadelphia. Pa., τόμ. LXXII, No 2 Feb. 1925, σ. 154—164).

W. Devivier, Christian Apologetics. A rational exposition

and defence of the Catholic Religion. Transl., ed and augmanted by Joseph C. Sasia. 2 Vol. New York 1924.

Don Thomas Verner More, Dynamic Psychology. An Introduction to modern Psyshological theory and practice. Philadelphia 1924.

Gaston Sortais, Le Philosophie moderne, depuis Bacon jûsqu' à Leibniz. Deux volumes. Paris, Lethielleux.

H. Pinard, L' Etude comparée des Religions. Essai critique. II: Ses méthodes. Beauchesne Paris 1925.

W. H. Rigg, The personality of John the apostle aud the Fourth Gospel (ἐν «The Church Quarterly Review» τοῦ King 's College, London, Joan 1925, No 198 vol XCIX, σ. 231—258.

W. Lockton, Sacrifice and the Eucarist (αὐτόθι σελ.259—283).

G. L. Heawood, History as a factor in moral education (αὐτόθι σ. 284—297).

W. H. Griffith Thomas, The apostle John. Philadelphia 1923.

M. G. Glazebrook, The Apocalypse of St. John. London, John Murray, 1923.

J. Armitage Rolinson, Bishop Gore on the Holy Spirit and the Church (ἐν «The Church Quarterly Review» No 197, Oct. 1924.

H. Bryant Salmon, The judaean narratives in the third Gospel (αὐτόθι σ. 59—68).

C. E. Vager, Neo-Tübingenism and the Actes of the Apostles (αὐτόθι σελ. 145—158).

C. H. Turner The early printet editions of the Greek Testament. Oxford, 1924.

Hubert Pernot, La construction du «καὶ ἐγένετο» dans les Evangiles (ἐν «Revue d' Histoire et de Philosophie religieuses» v, 6, 1924, σ. 553—558).

Maurice Goguel, Jésus de Nazareth. Myth ou histoire. Paris, Payot, 1924.

D. Buzy, Sain Jean-Baptiste. Etudes historiques et critiques. Paris, Gabalda, 1622.

G. Bert, Das Evangelium des Johannes. Versuch einer Lösune seineg Grundproblems. Gütersloh, C. Bertelmann 1922.

Julius Grillo, Untersuchungen über die Entstehung des vierten Evangeliums. Zw. Teil: Das Mysterienevangelium des hellenisierten kleinasiatischen Christentums. Tübingen 1923.

Acta IV. Conventus Velehradensis anno MCMXXVI 1925. — Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ (σελίδες 384) περιέχονται τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Velehrad τῆς Μοραβίας συγκροτηθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος οὑνιτικοῦ συνεδρίου.

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Τόμος Α΄. τεῦχος 2. Ἀθῆναι 1925. Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ τεύχει τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολ. Σχολῆς περιλαμβάνονται αἱ ἀκόλουθοι πραγματεῖαι καθηγητῶν αὐτῆς:

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ὁ Pasteur καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς (201-242).—***Ἀρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου***, Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Γεν. Ἐκκλησ. Ἱστορίας: Αἱ πρόοδοι τῶν Ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς σχέσις τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας (202—259).—***Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου***, Ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτῶν θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (260—280).—***Γεωργίου Α. Σωτηρίου*** Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἐκκλησ. Ἀρχαιολογίας καὶ Παλαιογραφίας (281—302).—***Κ. Ι. Δυοβουνιώτου***, Κωνστ. Πορφυρογεννήτου Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (303—319).—***Βασιλείου Κ. Στεφανίδου***, ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος Α΄ ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παπικοῦ πρωτείου (320—328).

Φωκίωνος Κανᾶ, Οἱ Ρόδιοι ἐν Μάλτᾳ καὶ αἱ Ἐκκλησίαι αὐτῶν. Ἐφημερίς: «Ροδιακή». 1925. ἀριθμ. 731. 732. 733. 734.- Ὁ ἀρθρογράφος ἐπωφελούμενος τὰς σχετικὰς μελέτας τοῦ νῦν ἐν Μάλτᾳ ἑλληνοουνίτου ἱερέως Φραγκίσκου Κέττα παρέχει ἡμῖν ἀξιολόγους πληροφορίας περὶ τῶν ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν ναῶν Μάλτας, τῶν ἱδρυθέντων ὑπὸ τῶν τετρακισχιλίων Ροδίων, οἵτινες κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Ρόδου εἶχον ἀκολουθήσει τοὺς Ἱππότας εἰς Μαλταν. Ὁ γράφων παρατηρεῖ ὅτι ἔχει ἤδη ἐπέλθει συγχώνευσις αὐτῶν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, ὑπέκυψαν δὲ καὶ εἰς τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τῶν Οὐνιτῶν.

Ε Ι Κ.

Πολυκάρπου Συνοδινοῦ, μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως. Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τῶν Ἱεροκηρύκων. Ἀθῆναι 1926.

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Χρονολογικὸς πίναξ τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας («Πάνταινος» ΙΘ, 1926, σ. 17—19). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατ' αὐτὰς διεξαγομένης ἐκλογῆς νέου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἐπισήμῳ ὀργάνῳ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Πατριαρχείου ὁ πίναξ οὗτος, στηριζόμενος ἐπὶ ἰδίων ἐρευνῶν τοῦ Μακαριωτάτου συγγραφέως. Ἐξ ἀφορμῆς αὐτοῦ ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» (Δ, 1926, 48) ἐδημοσιεύθησαν αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις: «Ὁ τελευταῖος πατριάρχης Φώτιος ἦτο ὁ 108ος Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ὑπῆρξεν ὁ 84ος, ὁ Λούκαρις ὁ 85ος καὶ Μητροφάνης ὁ Κριστόπουλος ὁ 87ος. Χάσματα χρονικὰ παρατηροῦνται ἐν ταῖς διαδοχαῖς τῶν πατριαρχῶν Προτερίου (+ 457), Ἰωάννου α' (+ 489), Ἰωάννου β' (+ 579), Πέτρου γ' (+ 651), Μιχαὴλ β' (+ 903), Νικολάου β' (+ 267) καὶ Ἰωακεὶμ τοῦ «Πάνυ» (+ 1567). Τινὲς τῶν πατριαρχῶν ἐποίμαναν τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὲρ τὰ 30 ἔτη (Κύριλλος α', Μιχαὴλ β', Ἠλίας α', Γεώργιος β', Ἰωάννης δ' ὁ Κωδωνᾶτος, Θεοδόσιος, Νικόλαος α'), ὑπερέβησαν δὲ τὴν τεσσαρακονταετῆ πατριαρχείαν οἱ πατριάρχαι Δημήτριος (189—232) ἔτη 43, Ἀθανάσιος α' (328—373) ἔτη 45, Κοσμᾶς α' (727—763) ἔτη 41, Πολιτιανός, (668—83) ἔτη 42 (ὁ δὲ Ἀθανάσιος β' ἐπατριάρχευσεν ἀκριβῶς ἐπὶ 40 ἔτη. Ἰωακεὶμ ὁ «Πάνυ», ὁ 119 ἔτη ζήσας, ἐπατριάρχευσε κατὰ τὰ ἔτη 1487—1567, δῆλα δὴ ἐπὶ 80 ὅλα ἔτη! Πρωτοφανὲς γεγονὸς εἰς τὰ χρονικὰ τῶν πατριαρχῶν τῶν καθ' ὅλου Ἐκκλησιῶν. Ὁ προτελευταῖος πατριάρχης Σωφρόνιος ἐπατριάρχευσεν ἐπὶ 29 ἔτη (1870—1899), ἡ δὲ πατριαρχεία τοῦ Φωτίου διήρκεσεν ἀκριβῶς τέταρτον αἰῶνος».

Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ματθαίου Ψάλτου («Ἐκκλησ. Φάρος» ΙΘ', 1920, 495—614). Ἡ σενέχισις τῆς ἀλληλογραφίας καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ τεῦχος τοῦτο (Ὀκτ.—Δεκεμ.) τοῦ «Ἐκκλησ. Φάρου».

Ἰ. Φωκυλίδου, Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος («Ἐκκλησ. Φάρος» ΚΔ, 1925, 133—244). Περὶ τῆς μονογραφίας ταύτης, καταλαμβανούσης ὁλόκληρον τὸ τεῦχος Ἀπριλ.—Ἰουνίου 1925, θὰ γείνῃ λεπτομερέστερος λόγος ἐν προσεχεῖ τεύχει τῆς «Θεολογίας».

Ἡ Τριακονταπενταετηρὶς τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Νικανόροβιτς Γλουμπακόβσκη. Σόφια 1925.—Ἡ ἐν Βουλγαρίᾳ εὑρισκομένη ὁμὰς τῶν Ρώσων διπλωματούχων θεολογικῶν ρωσικῶν Ἀκαδημιῶν, τῶν μετὰ τὴν σοσιαλιστικὴν ἐπανάστασιν καὶ

τὴν ἐπικράτησιν τῶν μπολσεβικῶν ἐν τῇ πατρίδι των προσφυγόντων εἰς Βουλγαρίαν, τιμῶσα τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴν τῆς ἐν Πετρουπόλει Θεολογικῆς Ἀκαδημίας, ἑώρτασε πρό τινος ἐν Σόφιᾳ ἐπισήμως τὴν τριακονταπενταετηρίδα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως, ἑόρτιον δὲ μνημεῖον εἰς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ ἐξέδωκε τὸ τεῦχος τοῦτο. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνεται τὸ μὲν ἔκθεσις τῆς εὐρείας καὶ πολυμεροῦς τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς ἐπιστημονικῆς δράσεως, τὸ δὲ τὰ πρὸς αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ διαβιβασθέντα πολλαχόθεν τοῦ κόσμου συγχαρητήρια τηλεγραφήματα καὶ γράμματα, καί, τέλος, πλήρης κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ κ. Γλουμπακόβσκη, κατὰ προτίμησιν τῶν ἐν ἰδιαιτέραις ἐκδόσεσι δημοσιευθέντων. Ὁμολογουμένως πολὺ ὀλίγοι ηὐτύχησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ νὰ ἐμφανίσωσι τόσον κολοσσιαῖον ἔργον, ὁπόσον ὁ τιμώμενος καθηγητής. Ὁ μακαρίτης Gregory, ὅταν, ἐπισκεφθεὶς τὴν Πετρούπολιν, ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἀπεριόριστον αὐτοῦ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην μέχρι λησμοσύνης καὶ τῶν στοιχειωδεστάτων σωματικῶν ἀναγκῶν ἐπὶ βλάβῃ προφανῶς τῆς ὑγιείας του, ἔλεγεν ὅτι θὰ ἔπρεπε τὸ ρωσικὸν κράτος νὰ ὁρίσῃ ἰδιαίτερον ἰατρὸν διὰ νὰ κανονίζῃ τὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καθ' ὅλου διαίτης τοῦ σοφοῦ ἐπιστήμονος. Ὁ διευθυντὴς τῆς «Θεολογίας», χρηματίσας μαθητὴς αὐτοῦ καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης ἀναμιμνησκόμενος τοῦ σοφοῦ διδασκάλου, εὔχεται αὐτῷ μακρὸν τὸν βίον ἐν ὑγιείας ἀκμῇ.

Μιχαὴλ Ι. Γαλανοῦ, Καθρέπτισμα τῶν Σπουδαστῶν τῶν Γραφῶν ἢ Χιλιαστῶν τοῦ Μπρούκλυν. Μέρος Α' Ἀθῆναι 192 β.— Πλήρης καὶ ἀρτία ἐπίκρισις καὶ ἀναίρεσις τῶν πλανῶν τῆς περιέργου, ἀλλ ἅμα καὶ ἐπικινδύνου ταύτης αἱρέσεως.

Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ. Ἀθῆναι 1926.— Τὸ ὅλον τοῦ βιβλίου περιεχόμενον δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν ἀκόλουθον φράσιν τοῦ συγγραφέως, ἀποτελοῦσαν συμπέρασμα τῶν σκέψεων αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος: «Συμμετοχὴ τῆς γυναικὸς ἐν χορῷ πρὸς ἀποτέλεσιν καὶ σύνθεσιν ἁρμονίας πλουσιωτέρας καὶ θελκτικωτέρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ σαφὴς καὶ εὐκρινὴς τοῦ τόνου τῆς γυναικείας φωνῆς διάκρισις ἑλκυστικώτερον καὶ εὐπαθέστερον καθιστᾷ τὸ ψαλλόμενον ᾆσμα, εἶνε ἐντελῶς καὶ ἐξ ὁλοκλήρου ἄγνωστος πρὸς τὴν ἐκκλησ. ἀρχαιότητα καὶ δὲν ὑπερβάλλει τις χαρακτηρίζων ταύτην ὡς καινοτομίαν ἀπαραδειγμάτιστον πολλοὺς ἐγκρύπτουσαν κινδύνους καὶ εἰς πολλὰ δυναμένην νὰ ὁδηγήσῃ σκάνδαλα».

Πολυκάρπου Συνοδινοῦ, μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλο-

πόλεως, ὁμιλία ἐπὶ τῇ 1600ῇ ἐπετείῳ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῶν Ἀθηνῶν τῇ 31 Μαΐου 1925 Ἀθῆναι 1925.

Giorgio Hoffmann S. I., Professore di storia Ecclesiastica nel P. I. O. Athos e Roma. («Orientalia Cristiana» vel 1—2 Nnmt 19 Dec. 1925'.

J. M. Jagie Julien d' Halicarnasse et Sévére d' Antioche («Echos d' Orient» 28, 1925, 255—285.)

D. Luthoud, L' école de Constantinople dans l' architecture byzantine (αὐτόθι 206—285).

Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατ' ἐντολὴν τῆς Πανεπ. Συγκλήτου ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τὴν 10 Μαΐου 1925 εἰς μνήμην τοῦ Ἰταλοῦ φιλέλληνος κόμητος Σανταρόζα ἐπὶ τῇ ἑκαταετηρίδι τοῦ ἐν Σφακτηρίᾳ θανάτου αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ Κοσμήτορος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Σωκρ. Β. Κουγέα, τακτ. καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ (μετὰ σημειώσεων καὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων). Ἀθῆναι 1925.

Hippolyte Delehaye, Les recueils antiques de Miracles des saints. (II Les receuils latins (συνέχεια). («Analecta Bollandiana» XLIII, III et IV, 1925, 305—325.

Charles Cessely, Les plus anciens monuments du christianisme écrits sur papyrus. Textes édités, traduits et annotés. Paris, Firmin-Didot, 1924, s. 144.

C. C MeCewn, Hebrew and Epyptian Apocalyptic Literature («The Harward Theological Review» XVIII, 1625, 357—411).

Ὁ Ἱερὸς Ψαλτήρ, Ἑρμηνευθεὶς ὑπὸ Κωνσταντίνου Ν. Καλλινίκου, Πρωτοπρεσβυτέρου. Πεντηκοντὰς δευτέρα. Ἀθῆναι 1925. — Διεξωδικώτερος λόγος γενήσεται ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ ὅλου ἔργου διὰ τῆς ἐκδόσεωςκαὶ τῆς τρίτης πεντηκοντάδος.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἱερὰ Κατήχησις πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς Κατηχητικοῖς Σχολείοις τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, πρᾶξιν καὶ λατρείαν διδασκομένων. Ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἱερ. Συνόδου καὶ βραβευθεῖσα ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν προκηρυχθέντι διαγωνισμῷ συγγραφῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Ἐκδίδοται ὑπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1925.

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Τὸ

ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Νέων Σιὼν»). Ἐν Ἱεροσολύμοις 1925.

Henry Hughes, The Church and modern Democracy («The Eccles. Review» LXXIII, 1925, 124—132).

Thomas J. Livingstone, Aristotle and Evolution (αὐτόθι 230—239)

Virgil G. Michel, On the theory of matter and form (αὐτόθι 241—262).

R. J. Mc Williams, The mentality of paleolithic man (αὐτόθι, 263—277).

Ἀνθίμου Α. Παπαδοπούλου, Τὸ θρησκευτικὸν θέατρον τῶν Βυζαντινῶν. (Ἔκδοσις «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων»). Ἀθῆναι.

Γ. Ἀρβανιτάκη, Χριστιανικὰ σύμβολα. Αἱ εὐλογίαι τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Β΄ τόμου τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν»). Ἀθῆναι 1925.

Jules Lebreton, La Théologie de la Trinité d' après Ignace d' Antioche (συνέχεια) («Racherches de Sciense Religieuse» XV, 1925, 393—419).

Ferdinand Prat, Le Cours des Monnaies en Palestine au temps de Jésus-Christ (αὐτόθι, 441—448).

Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Κοσμᾶ Βεστίτωρος ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς Χρυσόστομον. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Β΄ τόμου τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» Ἀθῆναι 1925.

Τοῦ αὐτοῦ, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α΄ τόμου τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἀθῆναι, 1925.

Δημητρίου Π. Πασχάλη, Χριστιανικὴ Ἄνδρος—Andros Sacra. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Περ. Β΄ τ. Β΄, α΄ καὶ β΄, 1925.

Του αὐτοῦ, Ταὐτότιτλον. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ αὐτοῦ Δελτίου, περ. Β΄, τ. Α΄, γ΄ καὶ δ΄ 1924.

Ἀρχιμ Γενναδίου Θέμελη, Κατηχητικὰ μαθήματα περὶ Θεοῦ καὶ Ἁγίας Τριάδος, Λονδῖνον 1925.

Δ. Μαυροπούλου, Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς τὸν Χριστιανισμόν, Ἀθῆναι 1926.

ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΣΑΝΤΩΝ ΕΝ ΤΗ, ΝΗΣΩ, ΑΝΔΡΩ,

ΑΠΟ ΖΩΪΛΟΥ (362) ΜΕΧΡΙ ΜΗΤΡΟΦΑΝΟΥΣ († 1889) ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΩΝ

Α΄

ΖΩΪΛΟΣ

(362)

Ὁ πρῶτος γνωστὸς ἡμῖν ἐπίσκοπος τῆς νήσου Ἄνδρου ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ΄ αἰῶνος. Ὁ Ζωΐλος μετέσχε τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 362 συγκροτηθείσης Συνόδου, ἥτις συνῆλθε πρὸς διαρρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐν ἀνωμαλίᾳ περιελθόντων λόγῳ τῆς γνωστῆς πολιτείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (360—362). Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ταύτης φέρεται ὑπογεγραμμένος ὁ Ζωΐλος, τυγχάνων ὁ ἀρχαιότατος πάντων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἐπισκόπων τῶν Κυκλάδων νήσων [1].

Ὑπάρχει ἐν Ἄνδρῳ τοπωνυμία «Στοῦ Ζωΐλου» [2].

Β

ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ

Ὁ δεύτερος μετὰ τὸν Ζωΐλον γνωστὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἄνδρου ἐπίσκοπος, ἀκμάσας ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν Ζωΐλον. Φέρεται

---

1. Philippi Labbei — Gabr. Cossarti. Sacrosancta Concilia, Parisii, 1671, τ. β.΄ σ. 810 καὶ 819 ἔνθα κεῖται: ***Ζωίλος Ἀνδρωμηνᾶς, Ἀντίφρω,*** ὅπερ προδήλως διορθωτέον εἰς ***Ζωίλος Ἄνδρου, Μηνᾶς Ἀντίφρων.*** Ὀρθῶς κεῖται ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει: Zoilus Andro, Menas Antiphrorum. Ἔπιθι καὶ Mansi, «Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio... τ. Δ΄, ἐν Φλωρεντίᾳ, 1759, σ. 353-354. — ***Δημητρίου Π. Πασχάλη,*** Ἱστορία τῆς νήσου Ἄνδρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, τ. Α΄. ἐν Ἀθήναις, 1925, σ. 445-7. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Νομισματικὴ τῆς ἀρχαίας Ἄνδρου, ἐν «Διεθνεῖ Ἐφημ. τῆς Νοσμιματ. Ἀρχαιολογίας», τ. Α΄, σ. 343 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 45. — ***Νικ. Α. Βέη,*** ἐν «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς Πετρουπόλεως», ἔτ. 1914, σ. 210.
2. ***Δημητρ. Π. Πασχάλη,*** Ἄνδρου Τοπωνυμικόν. Ἀνέκδοτον.

συνυπογεγραμμένος ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Λέοντος τοῦ Α΄ τῷ 459 συγκροτηθείσης Συνόδου. Ἡ Σύνοδος ἦτο τοπική, εἰς ἣν προσῆλθον 73 ἐπίσκοποι. Τούτων δὲ τὰ ὀνόματα εὕρηνται ἐν ἐγκυκλίῳ περὶ τῆς Συνόδου ταύτης ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γενναδίου Α΄, φερούσῃ συνυπογεγραμμένους τοὺς εἰς τὴν Σύνοδον ἐκείνην, κατὰ τῶν σιμωνιακῶν συστᾶσαν, παρευρεθέντας ἐπισκόπους, ἐν οἷς καὶ ὁ **Παλλάδιος, ἐπίσκοπος Ἄνδρου.** Εὕρηται δ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γενναδίου, ὅσον τοὐλάχιστον οἴδαμεν, τὸ πρῶτον δημοσιευομένη παρὰ τῷ Lambeccius (Commentarii de Bibliotheca Caesarea Vindobonensi. τ. VII, 6, 888 κ. ἑ. Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Παλλαδίου φέρεται ἐν σ. 891—892). Εὕρηται δ' ἡ αὐτὴ ἐγκύκλιος τοῦ Γενναδίου Α΄ καὶ παρὰ **Ράλλῃ** καὶ **Ποτλῇ,** ἐν Συντάγματι θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Δ΄, σ. 368 κ. ἑ. Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Παλλαδίου αὐτόθι ἐν σ. 372. Ἀπευθύνεται δ' ἡ ἐγκύκλιος αὕτη ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου καὶ τῆς σὺν αὐτῷ Ἁγίας Συνόδου πρὸς ἅπαντας τοὺς ὁσιωτάτους ἐπισκόπους καὶ πρὸς τὸν πάπαν Ρώμης [1].

Γ΄

ΚΩΝΣΤΑΣ

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου τούτου τῆς Ἐκκλησίας Ἄνδρου ἀπαντᾷ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν ἔτει 681 συνελθούσης ϛ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἅτινα ὑπέγραψεν οὕτω: **Κώνστας, ἀνάξιος ἐπίσκοπος Ἄνδρου** [2].

Δ΄

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Παρῆν ὁ Ἄνδρου Φίλιππος εἰς τὴν ἐπὶ Φωτίου Σύνοδον τοῦ 879--880, ἧς προσκληθεὶς μετέσχε καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης Η΄ δι' ἀντιπροσώπων. Ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ, τῆς ὁποίας προήδρευσεν ὁ Φώτιος καὶ τῆς ὁποίας μετέσχον 383 ἐπίσκοποι, ἐν οἷς καὶ βούλγαροι ἀντιπρόσωποι, ἐπῆλθε συμφιλίωσίς τις τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκ-

1. Mansi, ἔνθ. ἀν. τ. Ζ΄, σ. [9] 17.

2. Michaelis Le Quien, Oriens Christianus, in quatuor Patriarchatus digestus Parisiis, 1740, τ. Α΄. (in fol), σ. 943. — P. Pii Bonifacii Gams, Series episcopatuum Ecclesiae Catholicae. Ratisbonae, 1873, in fo'. 448.

κλησίας καὶ ἀνεγνωρίσθη μονονοὺ θεοποιηθεὶς παρὰ πάντων ὁ Φώτιος, ἐπιδοκιμασθείσης καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως περὶ οἱασδήποτε προςθήκης (filioque) εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως [1].

Ε΄

ΛΕΩΝ

Ἤκμασε πιθανώτατα κατὰ τὸν ἔννατον ἢ τὸν δέκατον αἰῶνα. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ γινώσκομεν ἐκ περισωθέντος μολυβδοβούλλου του. Εἶνε δὲ τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο περιφερείας 18 χιλιοστομέτρων καὶ φέρει ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας αὐτοῦ ἐπιφανείας σταυρὸν διηνθισμένον, ὄπισθεν δὲ τὰ ἑξῆς:

✝ΚΕ[Β]	✝Κ(ύρι)ε [β](οή θ)
ΕΛΕΩ[Ν]	ε(ι). Λέω [ν]
ΕΠ ΣΚΟ	ἐπ(ι)σκο
ΠΟΣ Α[Ν]	πος Ἄ[ν]
ΔΡΟΥ	δρου.

Τὸ πρωτότυπον τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου, ὅπερ σημειωτέον εἶνε μετρίας διατηρήσεως, ἀπόκειται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου. Ὁ κ. G. Schlumberger ἐδημοσίευσε περιγραφὴν τοῦ μολυβδοβούλλου κατ' ἀνακοίνωσιν πρὸς αὐτὸν τοῦ μακαρίτου Ἀχ. Ποστολάκα, ὅστις ὅμως ἀνέγνωσεν ἔν τισιν οὐκ ὀρθῶς, καθ' ἡμᾶς, τὴν ἐπιγραφήν [2].

ΣΤ΄

ΑΡΣΕΝΙΟΣ

Ἐν καταλόγῳ Στεφάνου Γερλαχίου, δημοσιευθέντι ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου (σ. 506—7), ἀναφέρονται διάφοροι δια-

---

1. Le Quien, Oriens Christianus, τ. Α', σ. 943. Τὰ δὲ πρακτικὰ τῆς Συνόδου ταύτης βλ. εἰς τὸν Τόμον Χαρᾶς.

2. G. Schlumberger, ἐν Revue des Etudes Grecques, τ. Β', (1889), σ. 251. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Mélanges, σ. 206. — ***Δημητρ. Π. Πασχάλη,*** Νομισματικὴ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν «Διεθνεῖ Ἐφημ. τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας», τ. Α' (1898), σ. 358 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 60. Πρβλ. ***Κωνστ. Μ. Κωνσταντοπούλου,*** Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα, ἐν «Διεθνεῖ Ἐφημ. τῆς Νομισμ. Ἀρχαιολογίας», τ. Ε' (1902), σ. 202.

πρεπεῖς Ἕλληνες λόγιοι (doctit et clari viri hodiernae Graeciae), ἀκμάζοντες κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1575—1578. Μεταξὺ τούτων ὁ Γερλάχιος συγκαταριθμεῖ καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ἄνδρου Ἀρσένιον.

Μνεία τοῦ Ἀρσενίου γίνεται καὶ ἐν ἐπιστολῇ, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε τὴν 21 νοεμβρίου 1577 ἐξ Ἄνδρου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρωτονοτάριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας Θευδόσιον τὸν Ζυγομαλᾶν Συμεὼν ἱερομόναχος καὶ ἐφημέριος τῆς ἐπισκοπῆς Ἄνδρου, ὅστις καθ' ἡμᾶς εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ βραδύτερον μνημονευόμενος ἐπίσκοπος Συμεὼν [1]. Ἦν δὲ Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς ἀνὴρ λόγιος καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα διὰ τῆς μετὰ τοῦ ἐν Τυβίγγῃ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Μαρτίνου Κρουσίου (1526—1607) ἀλληλογραφίας αὐτοῦ νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην πλείστας ἱστορικάς, γεωγραφικάς, φιλολογικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ὧν πολλὰς ἐδημοσίευσεν ὁ Κρούσιος ἑλληνιστὶ ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ αὐτοῦ

Τῷ 1576, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς καὶ ὁ νομοφύλαξ τῆς μεγάλης ὡσαύτως ἐκκλησίας πρεσβύτερος Σαββατιανὸς ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄ ἔξαρχοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς συνέταξε τὸ ὁδοιπορικὸν τῆς ἐξαρχικῆς ταύτης ἀποστολῆς, ὅπερ ἀπέστειλε μετ' ἄλλων γεωγραφικῶν ἔργων του εἰς τὸν ἐν Τυβίγγῃ Στέφανον Γερλάχιον παρακλήσει αὐτοῦ. Τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ περιοδείαν ταύτην εὑρὼν χειρόγραφον ἐν τῇ ἐν Στρασβούργῳ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ulrici Obrechti Argentiensis ἐμελέτησεν ὁ Δουκάγγιος καὶ ἱκανὰς ἐξ αὐτῆς παρέλαβε λέξεις εἰς τὸ Γλωσσάριον αὐτοῦ τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ. Ἐξέδωκε δὲ τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦτο, ὅπερ εἶνε τὸ σπουδαιότερον γεωγραφικὸν μνημεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ Αἰμύλιος Λεγρὰνδ, ἐν οἷς καὶ πλείστας ὅσας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Κρούσιον καὶ τὸν Γερλάχιον, δι' ὧν κατέστη γνωστὴν εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς Δύσεως τὴν θρησκευτικήν, κοινωνικήν, πολιτειακὴν καὶ πνευματικὴν κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τὸν σύνδεσμον τῆς δημώδους γλώσσης τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀπεκάλυπτεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἑλληνικὸς λαὸς καὶ Ἀθῆναι διασῴζουσαι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας εὐκλείας. Περίεργος θέλει φανεῖ

---

1. Βλ. *Δημητρίου Π. Πασχάλη*, Συμεών, ἐπίσκοπος Σύρας, Τζίας, Θερμίων, Τήνου. Ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ», τ. Γ΄ (1925), σ. 316-329, καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

ἴσως εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους μία τῶν ἐρωτήσεων τοῦ φιλελληνικωτάτου καὶ σοφωτάτου Μαρτίνου Κρουσίου, καθηγητοῦ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Τυβίγγης, ἐὰν ὑπάρχωσιν ἀκόμη αἱ πόλεις Ἀθῆναι, Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα, Νίκαια. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἐρώτησιν ἀπαντῶν ὁ Ζυγομαλᾶς ἐν ἄλλοις ἐκφέρει τὴν εὐχήν: «Δῴη δὲ Θεός ποτε ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν, τήν τε εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν». Ἡ εὐχὴ αὕτη ὑπὲρ ἐλευθέρας ἀποκαταστάσεως τοῦ Γένους εἶνε, ἐφ' ὅσον γινώσκομεν, ἡ πρώτη ἐν βίβλῳ ἀναγεγραμμένη μετὰ τὴν Ἅλωσιν [1].

Κατὰ τὴν περιοδείαν του δὲ ταύτην ἐπισκεφθεὶς κατὰ Μάϊον τοῦ 1577 ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς καὶ τὴν Ἄνδρον, περὶ ἧς λέγει ὅτι εἶχεν ἐπίσκοπον ἱερεῖς πεντήκοντα καὶ ὀσπίτια χριστιανῶν δισχίλια, μετέβη καὶ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 99 κώδικος αὐτῆς τὸ ἑξῆς σημείωμα, ἐν ᾧ γίνεται μνεία καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου Ἀρσενίου:

«† Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Ἁγίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ, ἥτις πρότερον μὲν παλαιὰ οὖσα καὶ σημεῖον μόνον φέρουσα ναοῦ, καὶ ᾀδομένη καὶ ὀνομαζομένη Ἁγία, διὰ συνδρομῆς καὶ μερικῆς δαπάνης Μακαρίου τοῦ μοναχοῦ τοῦ κατὰ κόσμον Ντελλαγραμμάτικα Δομένεγου καὶ τοῦ λογιωτάτου Στρατηγοπούλου τοῦ ἐπ' ὀνομασθέντος Στρατονίκου μοναχοῦ καὶ τῆς ἐλεημο-

---

1. Émile Legrand, Notice biographique sur Jean et Théodore Zygomalas. Paris, 1889. — H. Omont. Martin Crusius. Georgios Ponsa et Théodose Zygomalas, ἐν Revue des Études Grecques τ. 10 (1897), σ. 66 κ. ἑ.— ***Β. Α. Μυστακίδου***, Ὁ ἱερὸς κλῆρος κατὰ τὸν ις' αἰῶνα, ἐν Εἰκοσιπενταετηρίδι Κ. Σ. Κόντου, σ. 125 κ. ἑ. — ***Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου***, Ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς ἱερεύς; Ἔλεγχος γνώμης τοῦ Ém. Legrand. «Βυζαντὶς Ἀθηνῶν», ἔτ. Ε' (1911-1912), σ. 414 κ. ἑ. — ***Κ. Ι. Δυοβουνιώτου***, Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς. Περιοδ. «Θεολογία», τ. Α' (1923), σ. 18—40 καὶ 141-166. Πρβλ. ***Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου***, Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί, ἐκδ. ὑπὸ ***Θεοδ. Μ. Ἀριστοκλέους***, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1866, σ. 348. — ***Ματθαίου Παρανίκα***, Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ]πόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ιθ' ἑκατονταετηρίδος, ἐν Κ]πόλει, 1867. σ. 7 κ. ἑ. — ***Τοῦ αὐτοῦ***, Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς καὶ Μιχαὴλ Ἑρμόδωρος ὁ Λήσταρχος. Περιοδ. Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου Κ]πόλεως, τ. ΙΑ' (1876-7), σ. 35 κ. ἑ. καὶ περὶ τῆς ἐν Κ]πόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἔνθ. ἀν., τ. ΙΘ' (1884-5), κ. ἑ. καὶ τ. ΚΕ' (1893-4). σ. 61 κ. ἑ.

σύνης τῶν χριστιανῶν ἀνεκτίσθη καὶ ᾠκοδομήθη, καὶ εἰς ὃ νῦν ὁρᾶται σήμερον δυνάμει Θεοῦ ἦλθε, μετά τε τοῦ πλησίον πύργου καί τινων κελλίων τῶν ἐνασκουμένων καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ τοίχου καί τινων ἀφιερωμάτων εἰς σύστασιν ταύτης τῆς θείας μονῆς τῆς Ἁγίας· ἐν ᾗ ἐνασκοῦνται τὴν σήμερον, ἐπισκοπεύοντος Ἄνδρου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἄνδρου κυροῦ Ἀρσενίου καὶ ἡγουμενεύοντος τῇ θείᾳ ταύτῃ μονῇ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῦ κυροῦ Ἰωσήφ, μοναχοὶ ὡσεὶ πεντεκαίδεκα, τρέχοντες τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον καὶ Θεοῦ δεόμενοι ὑπέρ τε ἑαυτῶν καὶ λοιπῶν χριστιανῶν, ἐλεημοσύνῃ προσέχοντες καθημέραν καὶ παρέξαι τῶν ἀναγκαίων διατροφῶν τῶν καθ' ἑκάστην διαπερώντων τὴν νῆσον ταύτην Ἄνδρον, ἐπεὶ ἐν ὁδῷ ἐστιν· ὁ δὲ τῶν ὅλων Θεός, ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα παραγαγών, καὶ ταύτην αὐξήσειε καὶ οὐδὲν ἔλαττον δείξειε τῶν πάλαι ᾀδομένων ναῶν εἰς δόξαν Θεοῦ, οὗ δὴ βοηθείᾳ καὶ ἐγὼ Θεοδόσιος πρωτονοτάριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐξαρχικῶς τὰς νήσους διερχόμενος ἔφθασα ἐλθεῖν εἰς προσκύνησιν τῆς θείας ταύτης μονῆς τῆς Παναγίας μου τῆς λεγομένης Ἁγίας· καὶ ταῦτα πιστωθεὶς ἐσημειωσάμην μνήμης ἕνεκα κατὰ τὸ ͵ζπεον ἔτος, μηνὶ μαΐῳ, ἰνδικτιῶνος ε'».

Τὸ ἀπὸ κοσμογονίας ͵ζπε' ἔτος (= 7085) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1577.

Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἡ ἐκκλησία ἠρίθμει κατὰ οἴκους τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας καὶ παροικίας, γινώσκουσα οὕτω τὰς προσόδους ἑκάστου ἱεράρχου· ἀλλ' ἐλάχισται περιεσώθησαν τοιαῦται ἀναγραφαί ἐξ ὧν νὰ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τοὺς κατοίκους ἑκάστης ἐπαρχίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς παροικίας. Ἐκ τῶν ὀλίγων τοιούτων εἶνε ἡ τοῦ πρωτονοταρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, ὅστις ἐν τῷ ὡς εἴρηται ὁδοιπορικῷ τῆς ἐξαρχικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς ἐν ἔτει 1577 σημειοῦται ὅτι ἡ Ἄνδρος, ἔχουσα ἐπίσκοπον τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα Ἀρσένιον, εἶχε καὶ ἱερεῖς πεντήκοντα καὶ οἴκους δισχιλίους. Ἐὰν δὲ κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκιῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Ἄνδρος ἐν ἔτει 1577 εἶχε πληθυσμὸν δεκακισχιλίων περίπου κατοίκων, ἤτοι τὸν ἥμισυ περίπου τοῦ σημερινοῦ. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ ἀπόδοσις ἑκάστου οἴκου εἰς τὸν ἱεράρχην **ζητεία**, ἡ δὲ τῶν ἱερέων **φιλότιμον**.

Τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ σῴζεται καὶ τὸ ἑξῆς αὐτόγραφον ἀνέκδοτον ἔγγραφον, ἀναφερόμενον καὶ τοῦτο εἰς τὴν αὐτὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας:

«† Ἐπειδὴ ἐλθόντος μου ὡς πατριαρχικοῦ ἐξάρχου καὶ ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ἄντρου, καὶ παραγενομένου καὶ ἄχρι τοῦ σεβασμιωτάτου μοναστηρίου τῆς Παναγίας, τῆς λεγομένης Ἁγίας, ἔμαθον καὶ

ἐπιστώθην ὅτι ὁ ποτὲ Γερμανὸς ἱερομόναχος ἀφϊέρωσε τῇ μονῇ ταύτῃ ὑπὲρ ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἀμπέλιόν τι καὶ ἀμπελότοπον εἰς τὴν Κατάκοιλον... καὶ ἔκτοτε ἤδη χρόνους δέκα καὶ πλέον κατέχει τοῦτο καὶ ἐξουσιάζει ὡς ἀφϊερωμένον ἡ αὐτὴ μονή, ηὔξησε καὶ τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ἐδαπάνησε καὶ πολλά, ὡς γνώμη δοθὲν οὐ μόνον τοῦ αὐτοῦ Γερμανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐθεντότοπου ἐκείνου Αὐγουστῆ, ὡς καὶ ἐκυρώθη καὶ παρὰ τοῦ νῦν τοπάρχου Νικολάου Νταβόγια καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μπατουλίνας· καὶ νῦν ἀπῆλθον ὁ Κάλλιστος ὁ μοναχός, καὶ πάτερ Διονύσιος, καὶ 'Ιωνᾶς, καί... ζητοῦσι παράλογα θελήματα, καὶ παραβαίνουσι τοὺς κανόνας τῶν πατέρων· δι' ὅπερ γνώμην εὔλογον ἐδώκαμεν, ἵνα εἰ μὲν ἀπέλθωσιν ἐν τῷ μονρστηρίῳ αὐτῶν τῇ 'Αγίᾳ, ὅπου ἡ μετάνοια αὐτῶν, καὶ ὅπου ἐτάχθησαν μέχρι τέλους τῆς ἀναπνοῆς αὐτῶν, καὶ ὅθι ἀναχωρεῖν οὐκ ἔξεστιν αὐτοῖσ καλόν· ἂν δὲ ἐγκαταλείψωσι τελείως τὸ μοναστήριον αὐτῶν, καὶ περιπλανῶντες ἑαυτοὺς φυγάδες μένωσιν, ἔστωσαν κατὰ τοὺς θείους κανόνας, τῇ ἐξουσίᾳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας γράφοντός μου, ὁ μὲν ἀφωρισμένος, οἱ δὲ ἀργοὶ ἕως οὗ... ἀφέντες τὰς παραλόγους ἀναχωρήσεις καὶ θελήσεις αὐτῶν, ἐπανέλθωσιν εἰ ταύτην τὴν ἁγίαν μου .. καὶ οἰκήσωσιν ἐν αὐτῇ, καὶ ἀποσιῶσι τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῆς μονῆς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν αὐτῷ. 'Ομοίως καὶ τὰ παιδία τοῦ Γερμανοῦ Θωμᾶς καὶ Γγίνης, εἰ μὲν τὸ ἀφιερωθὲν ἅπαξ τῷ θεῷ καὶ ἀνεκποίητον ἐάσωσι τῇ μονῇ, εἰς μνημόσυνον πατρικὸν παὶ αὐτῶν, καλόν· ἂν δὲ ἐναντιωθῶσιν, ἀφωρισμένοι ἔστωσαν καὶ ἔξω τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀργίᾳ βαρείᾳ μὴ ἐκκλησιαζόμενοι, ἕως οὗ μάθωσι μὴ ἐνοχλεῖν τοῖς ἐνασκουμένοις τῇ θείᾳ μονῇ τῆς 'Αγίας· ἅπαντα γὰρ τὰ θεῷ ἀφιερωμένα ἀνεκποίητα εἰσίν, ὡς εἴπομεν· ὀφείλει δὲ καὶ ὁ ἱερώτατος καὶ σεβασμιώτατος 'Αθηνῶν, καὶ ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἄντρου βοηθεῖν τῇ ἀφιερώσει ταύτῃ, καὶ πάντα ἐναντιούμενον καὶ φεύγοντα τὸν νόμον... ἐπὶ τούτοις γὰρ καὶ ἐγὼ ὡς πιστωθεὶς ταῦτα οὕτως ἐσημειωσάμην κατὰ τὸ ,ζπε' († 1577) ἔτος ἡ :— μαΐου.

† 'Ο πρωτονοτάριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ ἔξαρχος πατριαρχικὸς Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς :—».

Τὸ ἔγγραφον εἶνε ἔν τισι τιλφόβρωτον, ἐτηρήσαμεν δὲ πιστῶς τὴν γραφὴν αὐτοῦ, μόνον τὰ κύρια ὀνόματα κεφαλαίοις γράμμασι σημειώσαντες.

'Εν τῷ χωρίῳ Μελίδᾳ τῆς Ἄνδρου σῴζεται παλαιὸς κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ναός, τῷ ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ τιμώμενος. 'Εν τῷ μεσονάῳ τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχουσι δύο ἐκ φαιοῦ μαρμάρου στρογγύλοι στύλοι, ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ὁποίων σῴζεται ἡ ἑξῆς κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐγγεγλυμμένη ἐπιγραφή :

† Μνήσθητι Κύριε τοῦ δούλου σου 'Αρσενήου

Ἡ χρονολογία ἀποτετριμμένη καθίσταται ἀδιάγνωστος. Πιθανῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη νὰ ἀφορᾷ τὸν ἐπίσκοπον Ἀρσένιον [1].

Ὁ Ἄνδρου Ἀρσένιος φέρεται ὑπογεγραμμένος καὶ ἐν τῷ ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας Ἱερεμίου τοῦ Β΄ ἐκδοθέντι σιγιλλίῳ, δι' οὗ ἡ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει μονὴ τῆς Λαύρας ἀναγνωρίζεται ὡς κοινοβιακή. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο φέρει χρονολογίαν ἀπὸ κοσμογονίας, ͵ζπβ΄ (7082), ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ χριστιανικὸν ἔτος 1574. Συνυπογράφουσι δὲ πλὴν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β΄, ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ, ὁ Λαρίσσης Δανιήλ, ὁ Δράμας Ἰγνάτιος, ὁ Σερρῶν Νεόφυτος, ὁ Νευροκοπίου Ἰωάσαφ καὶ τελευταῖος ὁ Ἄνδρου Ἀρσένιος [2].

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1207, ὅτε ἡ νῆσος Ἄνδρος κατελήφθη ὑπὸ τῶν φράγκων δυναστῶν, εἰς δὲ τὸν ἐπισκοπικὸν αὐτῆς θρόνον ἀνῆλθε λατῖνος ἱεράρχης, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἄνδρου ἐστερεῖτο γνησίου ποιμενάρχου μέχρι τοῦ ἔτους 1537, ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἄνδρον διὰ Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσσα. Τότε ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία προέβη εἰς τὴν ἀνασύστασιν τῆς βίᾳ σχολασάσης ἐπισκοπῆς Ἄνδρου [3], ὁ Ἀρσένιος δὲ εἶνε ὁ πρῶτος γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ἐπίσκοπος ὁ μετὰ τὴν Φραγκοκρατίαν καταλαβὼν τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς νήσου. Ὁ ἰσχυρισμὸς ἄρα τοῦ Hopf, ὅτι μόλις τῷ 1621 ἀνεσυστήθη ἐν Ἄνδρῳ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐλέγχεται ἀνακριβής.

Ζ΄

ΓΑΒΡΙΗΛ

Ὁ Γαβριὴλ φαίνεται ὅτι διετέλεσεν ἐπίσκοπος Ἄνδρου δίς. Ἡ πρώτη ἀρχιερατεία του ἀνάγεται πρὸ τοῦ 1608, ὡς δηλοῦται ἐκ διαφόρων ἐγγράφων, ἐν οἷς μνεία γίνεται τοῦ Γαβριὴλ ὡς ἐπισκόπου Ἄνδρου κατὰ τὰ ἔτη 1583, 1585, 1589, 1595 καὶ 1599. Ἐν σημειώματι τοῦ κώδικος τῆς ἐν Γαυρείῳ μονῆς τῆς Ἁγίας ἀναγινώσκομεν:

1. ***Δημητρ. Π. Πασχάλη,*** Χριστιανικὴ Ἄνδρος — Andros Sacra, ἐν «Δελτίῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας», τ. Β΄ (1925), σ. 23 κ. ἑ. καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

2. ***Ἀλ. Λαυριώτου,*** Ἀνέκδοτα σιγίλλια Ἱερεμίου πατριάρχου. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», ἔτ. ΙΒ΄ (1892), σ. 356.

3. Notitia XI, 217, ἐν H. Gelzer, Ung. und ungen. veröff. Texte der Notitiae episcopatuum. — ***Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως,*** Κατάλογοι ἐπισκοπῶν, ἐν περιοδ. «Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης», περίοδ. Β΄, ἔτ. Α΄, σ. 76.

«1589—νοεμβρίου 14—ἐν τῇ ἄνδρῳ.
† Προκαθημένου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς ἄντρου κυροῦ Γαβριὴλ προσῆλθεν ἡ κερὰ ἀνέψα τοῦ ποτὲ μάστρο Παύλου Διαπούλη... ἀφίνει καὶ παραδίδει ὅλα τὰ πράγματα ὁποῦ ἔχει εἰς τὴν Φερόη... τὸ καθισματάκι ὁποῦ εὑρίσκεται μετόχι τῆς Ἁγίας... τὰ δὲ ἄλλα πάντα νὰ εἶνε τοῦ μοναστηρίου, ἤγουν μετὰ τὸν θάνατόν της, καὶ ἔτζη τάζεται αὐτὴ νὰ ἶνε εἰς τὸ μοναστήρι ὑποκλητὴ καὶ μονάζουσα, καὶ τὸ ἐργόχειρόν της, ἤγουν τὴν ρόκαν της, λινάρι καὶ βαμβάκι τοῦ μοναστηρίου... καὶ διὰ πίστωσιν τῆς ἀληθείας ἐγένετο τὸ παρόν».

'Εν ἔτει 1608 ὁ ἐπίσκοπος Γαβριὴλ ἀνεκαίνισε τὴν ἐν Ἄνδρῳ μονὴν τῆς Παναχράντου, πρώην ὢν Ἄνδρου τότε, κατὰ σῳζομένην ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐπιγραφήν. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐγγεγλυμμένη ἐπὶ μαρμάρου, ὅπερ ἀνάκειται ἐνῳκοδομημένον ἐπὶ τοῦ ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι τοίχου τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς, βρίθουσα δὲ ἀνορθογραφιῶν, εἶνε κεχαραγμένη χαρακτῆρσι γραμμάτων κεφαλαιώδεσι καὶ ἔχει ὧδε:

«τῶν κτητόρρον
ἀνακαινίστη ἐκ βάθρου τοῦ πρόϊ θεοφιλεστάτου Ἄνδρου Γαβριήλ· ἐτελιόθη εἰς τοὺς 6 ὀκτοβρίου διὰ σινδρομῆς καὶ κόπου Γερμανοῦ ἱερομονάχου καὶ μοναχόν. 1608 μηνὶ ὀκτοβρίου. 14. ἱμέρα παρασκεβί, ὥρα τετάρτη».

Μνεία τοῦ Ἄνδρου Γαβριὴλ γίνεται καὶ ἐν ἐγγράφῳ συνοψίζοντι τὰς περὶ τῆς μονῆς Παναχράντου παραδόσεις, οὗτινος ἄγνωστος ὁ γράψας καὶ ὅπερ καταλήγει ὡς ἑξῆς: ***«Μετὰ ταῦτα δὲ ἔγινεν ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναός, θαυμάσιος εἰς τὴν τέχνην, ἡγουμενεύοντος Γερμανοῦ, ἐπισκοπεύοντος δὲ Γαβριήλ, ὡς φαίνεται εἰς τὰ κιόνια τοῦ τέμπλου».***

'Εν ἀρχῇ δὲ τοῦ κτητορικοῦ κώδικος τῆς μονῆς σῴζεται τὸ ἑξῆς σημείωμα:

« † ἐν τῷ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ πεντικοστῷ πρότω ἐγένετο ὁ παρρὸν κώδικας τῆς ἱερᾶς καὶ σταυροπιγιακῆς μονῆς τῆς παναχράντου. ἡ αἰτία ὁποῦ ἐγεγόνει ὑπάρχει οὕτως· ἐπειδὴ καὶ ἀρχαῖος κώδικος οὐχ ἧττον ἵνα διαγγέλῃ περὶ ποίος ἦτον ὁ πρώτος κτήτωρ τῆς ῥυθήσης μονῆς τοῦτω εἰς ὑμᾶς ὑπάρχει ἄδολον νῦν· εἰς τὴν δευτέραν ἀνακαίνησιν θέλω φανερώσω τὴν αἰτίαν λαβὸν ἐκ τοῦ μαρμάρου ὁποῦ εἶναι εἰς τὸν ἄρτικα καθὼς διαλαμβάνη εἰς τοὺς 1608 νὰ ἀνακαινήσθη διὰ ἐξόδων τοῦ θεοφιλεστάτου ἐν μακαρία τῇ λήξῃ γενομένου

ἐπησκόπου ἄνδρου κυροῦ γαβριήλ, συνδρομῆ δὲ καὶ κόπου τοῦ ἐν ἱερομονάχοις γερμανοῦ καὶ καθηγουμένου τῆς ὑμετέρας μονῆς ἱερομονάχου φυμὴ [1] καὶ μοναχῶν· ἔτη δὲ ἄνωθεν τῆς ἔξω πόρτας λέγει πῶς εἰς τοὺς 1602· ὅθεν ὁ καθεὶς ὅποιον θέλη ἄς πιστεύη» [2].

Ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τοῦ ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅστις εἶνε μικρὸς μέν, ἀλλὰ παρέχει εἰκόνα καλλίστην τοῦ βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ ἐν πλουσιωτάτῳ διακόσμῳ, σῴζεται ἐνῳκοδομημένη πλὰξ μαρμαρίνη, ἐφ' ἧς ἀνάγλυφος παράστασις τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Παρίστανται δ' ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἔνθεν μὲν ἡ Παρθένος γονυπετής, ἑτέρωθεν δ' ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ προσσφέρων τὸ κρίνον. Πλὴν δ' ἄλλων ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τούτῳ ἐπιγραφῶν, διὰ πολλῶν βραχυγραφικῶν σημείων γεγραμμένων κατὰ τὸ παρὰ Βυζαντίνοις ἔθος, καὶ περὶ ὧν διαλαμβάνομεν ἐν ἰδίῳ περὶ τῆς μονῆς Παναχράντου φροντίσματι, ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς ἔμμετρος ἐπιγραφή, ἐν ᾗ γίνεται μνεία τοῦ ἐπισκόπου Γαβριήλ:

Γαβριὴλ παμμέγιστε σὺν τῇ μητρὶ τοῦ βασιλέως
πρεσβεύσατε ὑπὲρ ἐμοῦ Γαβριὴλ ἀρχιερέως.

Ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ῥαφαὴλ Β', ὃν ὅ,τε Μαθᾶς καὶ ὁ Γεδεὼν φέρουσι πατριαρχεύσαντα ἀπὸ τοῦ 1603 μέχρι τοῦ 1607 ἢ 1608 [3], ὁ Γαβριὴλ ἀναφέρεται ὡς μὴ κατέχων πλέον τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ἄνδρου, ἀλλ' ὡς πρώην Ἄνδρου προβάλλεται ὑποψήφιος πρὸς κατάληψιν τῆς χηρευούσης μητροπόλεως Νάξου κατὰ τὴν ἑξῆς πρᾶξιν, ἣν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων ἐν τῇ Νομικῇ του Συναγωγῇ:

« ┼ Τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Παροναξίας πρώην κυρίου Ἰωσὴφ οἰκειοθελῶς μετατεθέντος εἰς τὴν ἁγιωτάτην ἀρχιεπισκοπὴν Σαντορίνης, ὡς φαίνεται ἐν τῷ σημειώματι τῶν ψήφων αὐτοῦ, καὶ ταύτης τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Παροναξίας δίχα γνησίου προστάτου ἐναπομεινάσης, συνελθόντες ἡμεῖς οἱ καθευρεθέντες ἀρχιερεῖς, προστάξει

---

1. Ἐπώνυμον Φυμῆς δὲν ἀπαντᾶται σήμερον ἐν Ἄνδρῳ. Σῴζεται ὅμως ἐν Κορθίῳ ἐπωνύμιον Φίφης, ὑπῆρξε δὲ καὶ ἐπίσκοπος Χριστουπόλεως Λεόντιος Φίφης. Βλ. ***Δημητρίου Π. Πασχάλη***, Ἄνδριοι Ἱεράρχαι. Ἀνέκδοτον κατὰ τὸ πλεῖστον.

2. Βλ. καὶ Ἱστορίαν τῆς νήσου Ἄνδρου ὑπὸ ***Δημητρίου Π. Πασχάλη***, τ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1925, σ. 664 - 668.

3. ***Ζ. Μαθᾶ***, Ἱστορικὸς κατάλογος πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, σ. 119 ἐκδ. Β'.— ***Μ. Ι. Γεδεών***, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 543 - 4.

τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Ῥοφαήλ, ἐν τῷ πανσέπτῳ θείῳ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, τῷ νέῳ πατριαρχείῳ, ἐποιήσαμεν ψήφους κανονικὰς δι' αὐτὴν τὴν ἁγιωτάτην μητρόπολιν, ἐν αἷς πρῶτον μὲν ἐθήκαμεν τὸν θεοφιλέστατον πρώην Ἄνδρου κύριον Γαβριήλ, δεύτερον τὸν ὁσιώτατον πρωτοσύγκελλον παπᾶ κύριον Ἰγνάτιον, καὶ τρίτον τὸν ὁσιώτατον κῦρ Μακάριον. Ὅθεν καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι ἱερῷ κώδικι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐν ἔτει ,ζριε', ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ε'. † ».

Τὸ ἔτος ,ζριε' ἀπὸ κοσμογονίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ χριστιανικὸν 1608.

Ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχίας Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1621—1623) ὁ Γαβριὴλ φαίνεται κατέχων καὶ αὖθις τὴν ἐπισκοπὴν Ἄνδρου, ἣν Κύριλλος ὁ Λούκαρις [1], προήγαγεν εἰς ἀρχιεπι-

---

1. Περὶ τοῦ σοφωτάτου καὶ εὐκλεεστάτου πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως μετίτω ὁ φιλίστωρ ἀναγνώστης ***Κωνσταντίνου Α'*** τοῦ ἀπὸ Σιναίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες, ἐν Κ]πόλει, 1866, σ. 145-6. — ***Ἀνδρονίκου Κ. Δημητρακοπούλου,*** Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐν Μαρίνου Π. Βρετοῦ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ, ἔτ. 1870 (ἐν Παρισίοις), σ. 41 κ. ἑ. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα, ἐν Λειψίᾳ, 1871, σ. 38 κ. ἑ. καὶ Ἐπανορθώσεις σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα μετὰ καί τινων προσθηκῶν, Τεργέστῃ, 1872, σ. 26-28. — ***Κ. Ν. Σάθα,*** Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 238-247. — ***Μάρκου Ρενιέρη,*** Βίος Κυρίλλου Λουκάρεως. Συνεγράφη γαλλιστὶ καὶ μετεφράσθη ἑλληνιστὶ ὑπὸ ***Κ. Παπαρρηγοπούλου*** τῷ 1859. — Trivier, Cyrille Lucar, sa vie et son influence, Lausanne, 1877. — ***Μ. Ι. Γεδεών,*** Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Λουκάρεως. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κ]πόλεως, ἔτ. Θ' (1889), σ. 122 κ. ἑ. — ***Δημητρίου Π. Πασχάλη,*** Ματθαῖος ὁ Ἄνδριος, πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἐν Ἀθήναις, 1901, σ. 20 μετὰ τῶν αὐτόθι παραπομπῶν. — ***Δ. Σ. Μπαλάνου,*** Ἡ ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἐν Ἀθήναις, 1906. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Ἡ Λουκάρειος Ὁμολογία, ἐν Ἀθήναις, 1907. — ***Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου*** (νῦν μητροπολίτου Φαναρίου καὶ Θεσσαλιώτιδος), Ὁ κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἄδικος ἀναθεματισμός. Ἐν Ἀθήναις, 1906. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐν Ἀθήναις, 1906, καὶ Κύριλλος ὁ Λούκαρις, περιοδ. «Νέα Σιὼν» Ἱεροσολύμων, ἔτ. Ε' (1908), σ. 418-423. — ***Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*** (νῦν ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Κύριλλος Λούκαρις, ἐν Τεργέστῃ, 1907. — ***Τοῦ αὐτοῦ,*** Κυρίλλου Λουκάρεως πίναξ ὁμιλιῶν καὶ ἔκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας, ἔτ. Ε' (1912), σ. 483-497. — ***Κ. Ι. Δυοβουνιώτου*** (Κωνστ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων), Κύριλλος ὁ Λούκαρις. «Ἱερὸς Σύνδεσμος Ἀθηνῶν», ἔτ. 1913, σ. 4-8,

σκοπὴν κατὰ σχόλιον Φιλίππου τοῦ Κυπρίου ἔχον ὧδε: «Ὁ Ἄνδρου καὶ ἐτιμήθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν παρὰ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως», πιθανῶς τελευτῶντος τοῦ 1621 ἢ ἀρχομένου τοῦ 1622 [1], διότι τῷ ἔτει τούτῳ, μηνὶ μὲν ἰανουαρίῳ ὁ Ἄνδρου Γαβριὴλ φέρεται συνυπογεγραμμένος μεταξὺ τῶν ἀρχιεπισκόπων ἐν τῇ πράξει ψηφίσεως μητροπολίτου Μεσημβρίας, μηνὶ δὲ μαΐῳ ἐν τῇ πράξει ψηφίσεως μητροπολίτου Εὐρίπου [2]. Τότε δὲ πιθανῶς ὑπήχθη ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου καὶ ἡ νῆσος Σύρος, ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς Τζίας καὶ Θερμίων, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου τιτλοφορουμένου ***Ἄνδρου καὶ Σύρας***.

Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς Παναχράντου σῴζεται γράμμα τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἐν ᾧ δηλοῦται, ὅτι ἐπὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄ τοῦ ἀπὸ Λαρίσσης γεγονότος, τοῦ ἐπικαλουμένου Τρανοῦ (1572—9 τὸ α΄, 1580—4 τὸ β΄ καὶ 1586—95 τὸ γ΄) ἐπειδὴ «τὸ ἐν τοῖς ὁρίοις κείμενον τοῦ χωρίου Φάληκος μοναστήριον ἐπονόματι τϊμώμενον τῆς Παναγίας, πρὸς τὴν ἀκρώρειαν τοῦ ὄρους, Καταφύγϊον καλουμένην, ἀνεκτίσθη, καὶ ἀνεκαινίσθη, καὶ εἰς ὃ νῦν ὁρᾶται κατεστάθη ὑπὸ τοῦ θεοφϊλεστάτου ἐπϊσκόπου Ἄνδρου, τοῦ τότε καὶ νῦν Γαβρϊήλ, οὗ δὴ καὶ κτήτορος, καὶ εὐεργέτου, καὶ ἐπϊμελητοῦ γνωσθέντος... ἐδόθη αὐτῷ τῷ ἐπϊσκόπῳ ἄδεια καὶ ἐξουσία παρὰ τῆς σϋνόδου, ἅτε κτήτορϊ καὶ εὐεργέτη, δϊεξάγειν, καὶ δϊακρίνειν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ζήτησϊν τὸ αὐτὸ μοναστήρϊον ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ εἰς ὅσα ψϋχοφελῆ καὶ σωτήρϊα».

Ἐκ τοῦ γράμματος τούτου, οὗτινος ὅμως ἡ χρονολογία ἀτυχῶς ἀποβαίνει ἀδιάγνωστος, ἅτε ἐξίτηλος ὑπὸ τῆς νοτίδος γενομένη, μανθάνομεν ὅτι τὸ μοναστήριον τῆς Παναχράντου ἀνεκτίσθη καὶ ἀνεκαικαινίσθη ὑπὸ τοῦ θεοφιλεστάτου Ἄνδρου Γαβριὴλ ἐπὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄ τοῦ ἐπικαλουμένου Τρανοῦ, ὅστις, ὡς γινώσκομεν, τρὶς ἐπατριάρχευσεν, τῷ 1572 μέχρι τοῦ 1579 τὸ πρῶτον, τῷ

Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ὑπῆρξέ ποτε ἔξαρχος καὶ ὡς τοιοῦτος ἐπεσκέφθη τὰς Κυκλάδας. Ἐν Ἄνδρῳ οὐδὲν μέχρι σήμερον ἀπήντησα ἴχνος τῆς διαβάσεως αὐτοῦ. Ἐν Πάρῳ ρητῶς ἀναγράφουσιν αἱ πηγαὶ τὰ περὶ τούτου.

1. Philippi Cyprii, Chronicon ecclesiae Graecae, Francquerae. 1679, σ. 26 (28). — Notitia, 13, 386, ἐν G. Parthey, Hieroclis Synecdemus et Notitiae Gr. episcopatuum.

2. *Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως*, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Δ΄ σ. 11, 12, 13.

1580 μέχρι τοῦ 1584 τὸ δεύτερον καὶ τῷ 1586 μέχρι τοῦ 1595 τὸ τρίτον. Ἄρα ὁ Γαβριὴλ ἀνέκτισε καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μονὴν Παναχράντου πρὸ τοῦ 1595.

Κατὰ δὲ τὸ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἄνδρῳ ἀρχιερατείας τοῦ Γαβριὴλ χρονικὸν διάστημα τὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας Ἄνδρου κατέλαβον τὸ πρῶτον μὲν ὁ Βαρθολομαῖος, εἶτα δ' ὁ Βενιαμὶν καὶ μετ' αὐτὸν ὁ ἀπὸ Σκύρου Νεόφυτος καὶ τοῦτον πάλιν διεδέχθη, ἀνακτήσας τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον του, ὁ Βενιαμίν, ὡς ἐφεξῆς λεπτομερέστερον θέλομεν ἴδει. Τὸν Βενιαμὶν δὲ διεδέχθη ὁ τὸ β' ἀρχιερατεύσας Γαβριὴλ καὶ τοῦτον ὁ Λογγῖνος, ὅτε καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου προήχθη τῷ 1621 εἰς ἀρχιεπισκοπὴν ἐπὶ Κυρίλλου Λουκάρεως [1].

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Θωμᾶς Ῥόε, γράφων τῇ 27 ἰανουαρίου 1621 πρὸς τὸν λόρδον Ἄρουνδελ, λέγει ὅτι ταξιδεύων ἐκ Μεσσήνης ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἐπίσκοπον Ἄνδρου, μιᾶς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ ὅτι οὗτος ἦτο ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ γνώστης τῶν χωρῶν [2]. Βεβαίως δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Ἄνδρου Γαβριήλ. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ὁ συνταξιδεύσας μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ἦτον ὁ ῥωμαιοκαθολικὸς ἐπίσκοπος Ἄνδρου.

Τὸ προμνημονευθὲν ἀνέκδοτον σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως ἔχει ὧδε:

«Κύριλλος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

† Γῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς προκαθημένης, συνεδριαζόντος αὐτῇ τοῦ τε μακαριωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κῦρ Κυρίλλου καὶ τῶν καθύπερθεν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν, καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, τῶν θεοφιλεστάτων ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων, καὶ τῶν τιμιωτάτων καὶ λογιωτάτων κληρικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας τῶν καὶ γνώμας ἀρχιερατικὰς ἐχόντων, ἐνεφανίσθη εἰς μέσον γράμμα τοῦ ἀοιδίμου πατριάρχου κῦρ Ἱερεμίου, ἐν ᾧ δηλ ποιεῖται, ὅτι τὸ ἐν

---

1. Ἡ παρὰ **Α. Μηλιαράκη** ἐν τοῖς Κυκλαδικοῖς αὐτοῦ σημειουμένη χρονολογία 1521 τοῦ προβιβασμοῦ εἰς ἀρχιεπισκοπὴν τῆς ἐπισκοπῆς Ἄνδρου ἐτέθη βεβαίως ἐξ ἀβλεψίας ἢ κατὰ τυπογραφικὸν παρόραμα ἀντὶ τῆς ὀρθῆς 1621.

2. The negotiations of sir Thomas Roe, embassy to the Ottoman Porte from the year 1621 to 1628 inclusive. London, 1740, σ. 16.

τοῖς ὁροίοις κείμενον τοῦ χωρίου Φάληκος μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῆς Παναγίας, πρὸς τὴν ἀκρώρειαν τοῦ ὄρους Καταφύγιον καλουμένου, ἀνεκτίσθη καὶ ἀνεκαινίσθη, καὶ εἰς ὃ νῦν ὁρᾶται κατεστάθη ὑπὸ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἄνδρου τοῦ τότε καὶ νῦν Γαβριήλ, οὗ δὴ καὶ κτήτορος, καὶ εὐεργέτου, καὶ ἐπιμελητοῦ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου γνωσθέντος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν τότε ἐνταῦθα χρείας ἕνεκα καὶ ἀνάγκης παραγεγονότων ἀνδρῶν ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι πατέρων ὄντων καὶ δύο τῶν ἱερέων, τοῦ τε οἰκονόμου κυροῦ Γεωργίου καὶ Πέτρου Μάνεση, ἐδόθη αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ ἄδεια καὶ ἐξουσία παρὰ τῆς συνόδου, ἅτε κτήτορι καὶ εὐεργέτῃ, διεξάγειν, καὶ διακρίνειν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ζήτησιν τὸ αὐτὸ μοναστήριον ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ εἰς ὅσα ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια, εἶτα δὲ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῦ ἐκδημίαν εἶναι ὑπὸ τὴν διοίκησιν, καὶ διεξαγωγήν, καὶ κυβέρνησιν τοῦ κατὰ καιροὺς ἡγουμένου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀδελφῶν ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν. Διὸ καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν, γράφουσα συνοδικῶς, ἐναποφαίνεται ἵνα, ἔπειτα ὁ ῥηθεὶς ἐπίσκοπος ἐκ χρόνων πολλῶν μετέστη τῶν τῆδε, εἴη τὰ τότε γραφέντα καὶ βεβαιωθέντα ἀμετάτρεπτα καὶ ἄλυτα μέχρι παντός, ὥστε κυβερνᾶσθαι δηλονότι καὶ διοικεῖσθαι τὸ αὐτὸ μοναστήριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐνασκουμένων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ τοῦ κατὰ καιροὺς ἡγουμένου, μὴ τολμῶντος τοῦ νῦν ἐπισκόπου, καὶ τῶν μετέπειτα, διακρίνειν τί, ἢ δίκαια ἀπαιτεῖν παράλογα, καὶ καταπατεῖν αὐτό, καὶ ζημιοῦν, καὶ εἰσάγειν καὶ ἐξάγειν ἡγουμένους, καὶ μοναχούς, ἐπὶ φθορᾷ μὲν καὶ λύσει τοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, ἐκπληρώσει δὲ τοῦ παραλόγου κακοῦ αὐτῶν θελήματος, ἐν βάρει ἀργίας τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτῶν, καὶ ἀφορισμοῦ ἀλύτου τοῦ παρὰ θεοῦ παντοκράτορος· πρὸς δὲ τούτοις μηδεὶς τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκόπων, ἢ ἱερομονάχων, ἢ ἰδιωτῶν, ἔχει ἄδειαν, ἢ ἐξουσίαν τινὰ ἀποσπάσαι, ἢ ἰδιοποιηθῆναι τι τῶν τῆς μονῆς ταύτης πραγμάτων, κινητῶν καὶ ἀκινήτων, ἐν ἀργίᾳ ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ τῷ ἀπὸ θεοῦ. Ἔτι καὶ οἱ ἐν αὐτῷ σεβάσμιοι πατέρες ὀφείλουσι μνημονεύειν τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ καιροὺς ἐπισκόπου παρρησίᾳ, ἐπικαλεῖσθαι κατὰ τὸ ἔθος τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, καὶ παρέχειν αὐτῷ τὰς ἐξ ἀρχῆς εἰθισμένας τιμάς, δηλαδὴ τὰς εὐλαβείας τὰς προσηκούσας.

Ἐπὶ γὰρ τούτῳ ἐγράφη καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικὸν βεβαιωτήριον Γράμμα καὶ ἐπεδόθη τοῖς ἐν τῇ διαληθείσῃ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Παναγίας τοῦ Καταφυγίου ἐνασκουμένοις ὁσιωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς, εἰς πλείονα καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. Ἐν ἔτει.... ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ε'.

† ***Κύριλλος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*».**

Τὸ ἔτος ἀναγράφεται ἀπὸ κοσμογονίας, ἀλλ' ἀποβαίνει δυσδιάγνωστον ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς νοτίδος ἐπελθούσης βλάβης, ἡ δὲ ὑπογραφὴ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου εἶνε ἐπιπεπασμένη χρυσῇ κόνει.

Η΄

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

Φέρεται ὁ Ἄνδρου Βαρθολομαῖος συνυπογεγραμμένος ἐν γράμμασι ἐκδεδομένῳ ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας Νεοφύτου Β΄ τοῦ ἀπὸ Ἀθηνῶν (1607—1612), φέροντι δὲ χρονολογίαν ͵ζρκ? ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἀπὸ θεογονίας 1611.

Θ΄

ΒΕΝΙΑΜΙΝ

Περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου Βενιαμὶν ἔχομεν τὰς ἑξῆς πληροφορίας, ἀρυόμενοι πολλὰς τούτων ἐκ γράμματος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Τιμοθέου Β΄ τοῦ ἀπὸ Παλαιῶν Πατρῶν γεγονότος (1612—1621).

Οὕτω κατὰ τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου Β΄, ἐν ᾧ ὁ ἐπίσκοπος Ἄνδρου Βενιαμὶν διῆγεν ἀταράχως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ καὶ διετέλει ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ καὶ εἰρήνῃ μετὰ τοῦ γέροντος αὐτοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἀνθίμου, ὑφ' ὃν ὑπήγετο ἡ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου, ὁ πατριάρχης Νεόφυτος ὁ Β΄ εὑρὼν τὸν ποτὲ Σκύρου ἐπίσκοπον Νεόφυτον, ὀρεγόμενον καὶ διψῶντα τῆς ἐπισκοπῆς Ἄνδρου, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ὅσα φλωρία ἠθέλησε, καὶ αὐθαιρέτως καὶ ἐφ' ὕβρει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμίων προέβη εἰς τὴν καθαίρεσιν τοῦ Βενιαμίν, καὶ ταῦτα ἀπόντος τοῦ τε καθαιρεθέντος ἐπισκόπου καὶ τοῦ ὑφ' ὃν οὗτος ὑπηγετο μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἀνθίμου, ὃν ἐξηνάγκασε νὰ ὑπογράψῃ παρὰ τὴν ἰδίαν προαίρεσιν τὴν ἀντικανονικὴν καθαίρεσιν καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ διὰ μεταθέσεως ἐπίσκοπον Ἄνδρου τὸν Σκύρου Νεόφυτον. Φαίνεται δ' ὅτι, ἐκπεσόντος μετά τινας μῆνας τῆς πατριαρχείας τοῦ Νεοφύτου Β΄ καὶ ἀναῤῥηθέντος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ δυσμενέστατα πρὸς τὸν Νεόφυτον διακειμένου Τιμοθέου, ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐνώπιον τοῦ τε πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου ἐξέθηκε τὸ ἄδικον τῆς πράξεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐν τῷ γράμματι τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου φράσεως «*ὡς ἐπιστώθημεν ἀπὸ ζώσης φωνῆς αὐτοῦ*».

Τούτου ἕνεκα ὁ πατριάρχης Τιμόθεος κοινῇ συνοδικῇ γνώμῃ ἐπανορθῶν τὸ ἐπιγενόμενον ἀδίκημα ἀποφαίνεται ἵνα ὁ μὲν Βενιαμίν, ὡς παρὰ κανόνας καθαιρεθείς, εἴη συγκεχωρημένος καὶ λελυμένος τῆς κατ' αὐτοῦ καθαιρέσεως, ἐπανερχόμενος δ' ἐν ἐνεργείᾳ και ἀνακτῶν τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς του καλῆται καὶ ὀνομάζηται γνήσιος καὶ καθολικὸς ἐπίσκοπος Ἄνδρου, ὡς και πρότερον, μενούσης ἀκύρου καὶ ἀνισχύρου τῆς ὁπωσδήποτε ἐκφωνηθείσης καθαιρέσεως κλπ., ὁ δὲ προρρηθεὶς πρώην Σκύρου Νεόφυτος, ὡς μηδεμίαν μετοχὴν ἔχων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἄνδρου, ἀπέχῃ μακρὰν ἀπ' αὐτῆς [1].

Ἐν τούτοις ἡ καθαίρεσις τοῦ Βενιαμὶν δὲν φαίνεται νὰ ἐπῆλθεν ἄνευ σοβαρῶν κατ' αὐτοῦ αἰτιάσεων. Πιθανώτατα ἡ κατ' αὐτοῦ κατηγορία νὰ ἐπλαστουργήθη συκοφαντικῶς καὶ νὰ ἦτο ἀποτέλεσμα μηχανορραφίας σκευωρηθείσης ὑπὸ προσωπικῶν του ἐχθρῶν, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι ὑπεβλήθη πρὸς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἀναφορὰ ἐναντίον του ἐκ μέρους κατοίκων τῆς νήσου Ἄνδρου, κατηγορούντων τὸν Βενιαμὶν ὅτι ἑάλω ἐπὶ πορνείᾳ [2]. Λαμβανομένου δ' ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Βενιαμίν, ἐπανακτήσας τὴν ἐπισκοπὴν Ἄνδρου, ἠναγκάσθη μετά τινα ἔτη νὰ παραιτηθῇ ταύτης οἰκειοθελῶς διὰ τὰ ἐπιβαρύνοντα αὐτὴν ὑπέρογκα χρέη, ἀνερχόμενα εἰς 80 καὶ πλέον χιλιάδας ἄσπρων, ἅτινα ὡμολόγει ὁ ἴδιος ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ, εἶνε πιθανὸν ὅτι ἔκτοτε καθυστέρει τὰς κανονικὰς πρὸς τὸ πατριαρχεῖον εἰσφοράς του. Πάντως δὲ θὰ συνετέλεσε καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἔκπτωσίν του, διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι ἐξέπεσον τότε τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν των λόγῳ καθυστερήσεως τῶν ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν των πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐννοοῦν νὰ ἐφαρμόσῃ αὐστηρῶς την ἕως τότε

1. ***Δ. Γρ. Καμπούρογλου***, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Β', σ. 140, ἐν δημοσιευομένῃ ἀνακοινώσει ***Μανουὴλ Ι. Γεδεών***. ***Τοῦ αὐτοῦ***, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τ. Β', σ. 360. — ***Δημητρ. Παπαγεωργίου***, Ἱστορία τῆς Σκύρου, ἐν Πάτραις, 1909, σ. 132. — ***Ν. Α. Βέη***, ἔνθ. ἀν., σ. 212. Μὴ ἀκριβολογῶν ὁ Σάθας ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ ἀναγραφῇ τῆς καλουμένης «Νομικῆς Συναγωγῆς» τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου Νοταρᾶ δημοσιεύει περίληψιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα πατριαρχικοῦ γράμματος, ἐν ᾗ ὁ ἐπίσκοπος Βενιαμὶν καλεῖται ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου ἀρχιεπισκοπή, ἐνῷ αὕτη ἦτο εἰσέτι ἐπισκοπή, ἅτε προαχθεῖσα εἰς ἀρχιεπισκοπὴν τῷ 1621 ἢ 1622. ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ', σ. 559. Βλ. καὶ ***Θ. Ν. Φιλαδελφέως***, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1400-1800), τ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1902, σ. 234.

2. ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ', ἐν Βενετίᾳ, 1872, σ. 557.

παραμελουμένην διάταξιν περὶ ἀνελλιποῦς καταβολῆς ἐκ μέρους τῶν ἐπισκόπων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κανονικῶν εἰσφορῶν ἢ ἀποκοπῶν των. Τὰ δὲ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου, ὅτι ὁ Νεόφυτος Β΄ δωροδοκηθεὶς καθῄρεσεν ὅλως ἀναιτίως τὸν Βενιαμὶν καὶ μετέθεσιν ἀντ' αὐτοῦ εἰς Ἄνδρον τὸν ὑπερθεματίσαντα ἐπίσκοπον Σκύρου, εἶνε μᾶλλον λοιδορίαι τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου, ἔχθιστα διακειμένου πρὸς τὸν προκάτοχον αὐτοῦ, ἴσως δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον Νεόφυτον, ὅστις εἶνε βέβαιον ὅτι καὶ ὑπὸ ἀρετῶν κατεκοσμεῖτο οὐ τῶν κοινῶν καὶ παιδείας ηὐμοίρει ἀμφιλαφοῦς, καθάπερ ἔκ τε τῶν πράξεων αὐτοῦ περιτράνως ἐλέγχεται καὶ ἐκ τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀλληλογραφίας πρὸς τὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διαπρεπέστατον ἐν σοφίᾳ Μάξιμον τὸν Μαργούνιον, Κυθήρων ἐπίσκοπον, προσφωνοῦντα τὸν Νεόφυτον ***φωστῆρα σοφώτατον καὶ κατάστετον οὐρανόν.*** Τοιοῦτος ὢν ἀνὴρ ὁ Νεόφυτος πάντως δὲν ἤθελεν ἐκτραχηλισθεῖ ὑποβιβάζων ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν καὶ χρήμασιν ἐξωνούμενος τὴν ἐπισκοπὴν Ἄνδρου, ὡς ὁ ἔσχατος τῶν σιμωνιακῶν.

Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ Νεοφύτου Β΄ καθαίρεσις τοῦ Βενιαμὶν ἐγένετο ἐν ἔτει 1611, μηνὸς ἰουλίου τρίτῃ, τρίτῳ ἔτει τῆς ἰνδικτιῶνος, ἡ δὲ ἐπὶ Τιμοθέου Β΄ ἀθώωσις καὶ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Ἄνδρου παλινόρθωσις αὐτοῦ ἐγένετο μετὰ ἑξάμηνον περίπου, ἤτοι ἐν ἔτει 1612, μηνὶ ἰανουαρίῳ, πέμπτῳ ἔτει τῆς ἰνδικτιῶνος.

Ὁ Ἄνδρου Βενιαμὶν φέρεται συνυπογεγραμμένος ἐν δυσὶ γράμμασιν ἐπὶ πατριάρχου Τιμοθέου Β΄ γεγονόσιν ἐν ἔτει 1613. Μνημονεύεται δὲ μετὰ καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν ἐν τῷ βρεβίῳ [1] τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ὡς ἑξῆς:

---

1. ***Ἐκκλησιαστικὴν Μάτρικα*** (τῆς ἐν Καρθαγένῃ καν. ΛΓ΄), ***Βρέβιον*** καὶ ***Τίτλον*** ἢ ***Βιβλίον*** ἁπλῶς ὠνόμαζον πάλαι οἱ θεῖοι καὶ οἱ τῶν ἱερῶν κανόνων ἑρμηνευταὶ τὸ παρ' ἡμῖν καλούμενον ***Κτηματολόγιον***, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας πάντες οἱ προϊστάμενοι εὐαγῶν καταστημάτων ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ κρατῶσιν, ἀπογράφοντες ἐν αὐτῷ πιστῶς καὶ ἐπακριβῶς ὅλα τὰ εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν διευθυνόμενον ἱερὸν ἵδρυμα ἀνήκοντα πράγματα. Ὅθεν ἡ περὶ Κτηματολογίου ἰσχύουσα παρ' ἡμῖν διάταξις πηγάζει ἐκ κανονικῆς ἔκπαλαι ἐπιβεβλημένης ὑποχρεώσεως τοῖς μοναστηρίοις καὶ ἱεροῖς ἐν γένει ἱδρύμασιν. Ἐν τῷ Βρεβίῳ ἀνεγράφοντο καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ καιροὺς ἀποθνησκόντων ἀδελφῶν τοῦ μοναστηρίου.

«1623 σεπτεβρίῳ 10 ἐκοιμήθη ὁ ἀρχιερεὺς Ἄνδρου Βενιαμῆς ὁποῦ ἤρχετο ἀπὸ τὸν ἅγιον Τάφον» [1]

Τὸ σημείωμα τοῦτο εἶνε πολύτιμον, διότι ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ ἐπισκόπου Βενιαμίν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οὗτος ἔζη ἀκόμη καθ' ὅν χρόνον ὁ Γαβριὴλ εἶχε τὸ δεύτερον ἀναλάβει τὴν ἐπισκοπὴν Ἄνδρου, προαχθεῖσαν μάλιστα ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἀρχιερατείας του εἰς ἀρχιεπισκοπὴν τῷ 1621 ἢ 1622. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐκ τοῦ σημειώματος τούτου τεκμαιρόμεθα ὅτι ὁ ἐν ἔτει ͵ζρκζ´ (†1619), ἰουνίου κ´ παραιτηθεὶς ἀνώνυμος ἐπίσκοπος Ἄνδρου, ὅστις δι' ἰδιοχείρου γράμματος δηλοῖ ὅτι **διὰ ὑπέρογκα χρέη καὶ δι' ἄλλα βάρη τοπικὰ καὶ συχνοὺς ἐπηρεασμοὺς καὶ ἐπιβολὰς** ποιεῖται παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον τοῦ θρόνου αὐτοῦ καὶ δίδωσιν **ἄδειαν τῷ πανιερωτάτῳ . . . μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν χειροτονῆσαι ἕτερον... ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἄνδρου** εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ Βενιαμίν [2], ὅστις παραιτηθεὶς τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου του ἀπῆλθε μετά τινα χρόνον εἰς Ἱεροσόλυμα εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅθεν ἐπανακάμπτων ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν εἰς Πάτμον τῇ 10η σεπτεμβρίου 1623. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην μεταβάλλουσιν εἰς πεποίθησιν τὰ γραφόμενα αὐτοῦ περὶ συχνῶν ἐπηρεασμῶν καὶ ἐπιβουλῶν ἐναντίον του, ἅτινα ἀναμιμνήσκουσι τὴν κατ' αὐτοῦ ἐξυφανθεῖσαν δολοπλοκίαν, ἥτις ἐπέφερε τὴν ἐπὶ Νεοφύτου Β´ ἔκθεσμον καθαίρεσίν του. Φαίνεται ὅτι οἱ παλαιοὶ συκοφάντοι μὴ ἀποκαμόντες ἐξηκολούθουν μηχανορραφοῦντες ἐναντίον του.

Γράμμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Τιμοθέου Β´ περὶ ἀθωώσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου Βενιαμίν.

† Τιμόθεος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

† Εἰ καὶ ἄλλα πολλὰ προέβησαν καὶ ἐγένοντο ἀπερισκέπτως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κὺρ Νεοφύτου, ἀλλὰ μᾶλλον

---

1. *Δημητρίου Καλλιμάχου*, Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης Συμπλήρωμα. «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» Ἀλεξανδρείας ἔτ. 1913, σ. 533.

2. Ὁ κατὰ τὰ ἄλλα λίαν ἀκριβολογῶν Μανουὴλ Γεδεὼν ὀνομάζει καὶ οὗτος ἐξ ἀνεπιστασίας τὸν Βενιαμὶν ἀρχιεπίσκοπον, παρασυρθεὶς πιθανῶς ἐκ τοῦ Σάθα. Βλ. ***Μ. Ι. Γεδεὼν***, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Δ. Γρ. Καμπούρογλου Μνημείοις Ἱστορίας Ἀθηναίων, τ. Β´, σ. 253.— ***Νικ. Α. Βέης***, ἔνθ. ἀν. σ. 211.

τῶν ἄλλων τοῦτο τὸ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου ὑπερέχει· καὶ γὰρ αὐτοῦ τοῦ πτωχοῦ Βενιαμὶν ἀταράχως διάγοντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, καὶ εἰρηνικοῦ ὄντος μετὰ τοῦ γέροντος αὐτοῦ ἱερωτάτου πρώην ᾿Αθηνῶν κὺρ ᾿Ανθίμου, ὁ πατριάρχης ἐκεῖνος κὺρ Νεόφυτος, εὑρὼν τὸν ποτὲ Σκύρου, ὀνόματι καὶ αὐτὸν Νεόφυτον, ὀρεγόμενον καὶ διψῶντα τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης Ἄνδρου, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ φλωρία ὅσα ἠθέλησε, καὶ πρῶτον μέν, μὴ οὔσης τελείας συνόδου ἀρχιερατικῆς, καθαίρεσιν κατὰ τοῦ Ἄνδρου κὺρ Βενιαμὶν παρὰ κανόνας κατεψηφίσατο, καὶ ταῦτα ἀπόντος αὐτοῦ τε τοῦ ἐπισκόπου Βενιαμίν, καὶ τοῦ ἱερωτάτου αὐτοῦ μητροπολίτου ᾿Αθηνῶν, ἔπειτα δὲ δι' οἰκειοχείρου αὐτοῦ γράμματος διεμήνυσε τῷ ἱερωτάτῳ αὐτῷ ᾿Αθηνῶν συνᾶξαι τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους εἰς τὸ ἀναπληρωθῆναι τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τῆς συνόδου καὶ βεβαιωθῆναι τὴν ἐκφωνηθεῖσαν καθαίρεσιν, καὶ εἶτα λόγῳ μεταθέσεως ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν τὸν Σκύρου Νεόφυτον ἐπίσκοπον Ἄνδρου, ὡς ψηφισθέντα καὶ ἐκλεγέντα δῆθεν παρ' αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο, μὴ δυναμένου ἀντειπεῖν τοῦ μητροπολίτου αὐτοῦ, ᾿Αθηνῶν, ὡς ἐπιστώθημεν ἐπὶ συνόδου ἀπὸ ζώσης φωνῆς αὐτοῦ· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τούτων πάντων ἐφάνη καὶ ἀπεδείχθη, ὅτι πάντα ταῦτα κακῶς καὶ παρὰ κανόνας ἐγένοντο, τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν, γνώμῃ κοινῇ συνοδικῇ τοῦ τε μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πάπα καὶ πατριάρχου ᾿Αλεξανδρείας καὶ κριτοῦ τῆς οἰκουμένης κὺρ Κυρίλλου, καὶ τῶν παρατυχόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, καὶ τῶν τιμιωτάτων καὶ λογιωτάτων κληρικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ᾿Εκκλησίας, τῶν καὶ γνώμας ἀρχιερατικὰς ἐχόντων, καὶ κατὰ Πνεῦμα υἱῶν ἀγαπητῶν αὐτῆς, γράφει καὶ ἀποφαίνεται ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἵνα ὁ μὲν θεοφιλέστατος κὺρ Βενιαμιν, ὡς παρὰ κανόνας καθαιρεθείς, εἴη συγκεχωρημένος, καὶ λελυμένος τῆς κατ' αὐτοῦ καθαιρέσεως, καὶ ἔχῃ τὸ ἐνεργοῦν τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ καλῆται, καὶ ὀνομάζηται γνήσιος καὶ καθολικὸς ἐπίσκοπος Ἄνδρου, ὡς καὶ πρότερον, μενούσης ἀκύρου καὶ ἀνισχύρου τῆς ὅπως δήποτε ἐκφωνηθείσης καθαιρέσεως· ὀφειλόντων καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ εὑρισκομένων ἐντιμοτάτων κληρικῶν, εὐλαβεστάτων ἱερέων, χρησιμοτάτων ἀρχόντων, καὶ παντὸς τοῦ χριστωνύμου λαοῦ, αὐτὸν καὶ μόνον τὸν θεοφιλέστατον κὺρ Βενιαμὶν γινώσκειν γνήσιον, καὶ καθολικὸν ἐπίσκοπον Ἄνδρου, καὶ τιμᾶν, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ πᾶσαν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν ἐπιδεικνύειν καὶ παρέχειν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμόνως, καὶ εὐπειθῶς, ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ εἰσοδήματα, καὶ δικαιώματα, τὰ ἀπό τε κανονικῶν τῶν ἱερέων, συνοικεσίων, πανηγύρεων, ζητίας, καὶ τῶν λοιπῶν συνήθων τῷ τόπῳ, ἔχοντα καὶ ἄδειαν ἐκτελεῖν ἐν αὐτῇ ἅπαντα τὰ ἀρχιερατικά, καὶ χειροτονίας ποιεῖν, καὶ ἱερουργεῖν, μετὰ καὶ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, κατὰ τὴν περίληψιν τῆς πράξεως ἑαυτοῦ, ὁ δὲ προῤῥηθεὶς ποτὲ Σκύρου Νεόφυτος, ὡς μηδεμίαν μετοχὴν ἔχων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῇ Ἄνδρῳ,

μακρὰν ἀπέχῃ ἀπ' αὐτῆς· ὃς δ' ἂν ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ ἐναντίος φανῇ τούτῳ τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἄνδρου κὺρ Βενιαμίν, καὶ σκάνδαλόν τι προξενήσῃ, ἢ συνδράμῃ, καὶ συμβοηθῇ αὐτῷ τῷ ποτὲ Σκύρου Νεοφύτῳ, ὁ τοιοῦτος, ἱερεὺς μὲν ὤν, ὡς ἄξιος καθαιρέσεως ἀργὸς ἔστω πάσης ἱεροπραξίας, λαϊκὸς δέ, ἀφωρισμένος ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος, καὶ κατηραμένος, καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος, καὶ ἔξω τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Οὕτως ἀπεφάνθημεν συνοδικῶς, καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν ἀθωώσεως γράμμα, καὶ ἐπεδόθη τῷ θεοφιλεστάτῳ αὐτῷ ἐπισκόπῳ Ἄνδρου κὺρ Βενιαμίν.

Ἐν ἔτει ,ζρκ', μηνὶ ἰανουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος ια' [1].

Παραίτησις *τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου Βενιαμίν.*

Διὰ τοῦ παρόντος οἰκειοχείρου μου γράμματος δηλοποιῶ διὰ τὸ χρέος τῶν ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδων ἄσπρων, ἃ χρεωστῶ τῷ χρησιμωτάτῳ κυρ. Ἰωάννῃ τῷ Ὑψηλᾷ καὶ κυρ. Δήμῳ Σαλλονικέως, καὶ τὰς ἓξ χιλιάδας τῆς ἐξαρχίας, ἅπερ οὐ δύναμαι πληρῶσαι, καὶ δι' ἄλλα βάρη τοπικὰ καὶ συχνοὺς ἐπηρεασμοὺς καὶ ἐπιβουλάς, ἃς ἀδυνάτως ἔχω ὑποφέρειν κ ὶ κυβερνῆσαι, ποιῶ παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον τοῦ θρόνου μου, καὶ δίδωμι ἄδειαν τῷ πανιερωτάτῳ μοι μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν χειροτονῆσαι ἕτερον ἀντ' ἐμοῦ ἐπίσκοπον ἀναμφιβόλως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ μου Ἄνδρου, ὀφείλοντα πρότερον πληρῶσαι πρὸς τοὺς εἰρημένους κυρ. Ἰωάννην καὶ κυρ. Δῆμον τὰς προειρημένας ὀγδοήκοντα χιλιάδας καὶ μίαν· ἂν δὲ τυχὸν θελήσω ὀψέποτε ἀθετῆσαι τὴν οἰκειοθελῆ μου ταύτην παραίτησιν, εὕροι μοι θεὸν μαχόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καὶ νὰ εἶμαι καὶ αὐτοκαθαίρετος, καὶ διὰ τὸ ἀληθὲς ἐγεγόνει ἡ παροῦσα παραίτησις ἐνώπιον τῶν κάτωθεν μαρτύρων.

Ἐν ἔτει ,ζρκζ', ἰουνίῳ κ', ἰνδικτιῶνος β' (✝ 1619).

Ι'

ΝΕΟΦΥΤΟΣ

Ὁ Νεόφυτος, ἐπίσκοπος ὢν Σκύρου, μετέβη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἄνδρου κατὰ ἰούλιον τοῦ 1611, ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος, ὡς εἴδομεν, Βενιαμίν. Ἀλλὰ μετὰ ἑξάμηνον περίπου, ἐπανακτήσαντος τὸν ἰανουάριον τοῦ 1612 τὸν ἐπισκοπικόν του θρόνον τοῦ Βενιαμίν, ὁ Νεόφυτος

1. Τὸ ἀπὸ κοσμογονίας ,ζρκ' (7120) ἔτος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1612 ἢ 1613.

διετάχθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Τιμοθέου Β΄ νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀμελλητὶ τὴν Ἄνδρον.

Ἦν δὲ ὁ Νεόφυτος, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἱστορήσαμεν, ἱεράρχης ἀρεταῖς κεκοσμημένος καὶ παιδείᾳ, ἐν ἀλληλογραφίᾳ διατελῶν μετ' ἀνδρῶν σοφῶν, ἐξαιρέτως τιμώντων αὐτόν, ἐν οἷς καὶ πρὸς τὸν περικλεῆ Μάξιμον τὸν Μαργούνιον, Κυθήρων ἐπίσκοπον, ὅστις ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Νεόφυτον προσφωνεῖ αὐτὸν **φωστῆρα σοφώτατον καὶ κατάστερον οὐρανόν** [1].

ΙΑ

ΛΟΓΓΙΝΟΣ

Ὁ Ἄνδρου Λογγῖνος διεδέχθη πιθανώτατα τὸν παραιτηθέντα ἐν ἔτει 1619 Βενιαμίν. Φέρεται δ' ὁ Λογγῖνος ὑπογεγραμμένος ἐν ἔτει ,ζρκθ΄, μαΐου κ΄ ἰνδικτιῶνος δ΄ (+ 1621) συνοδικῷ σιγιλλίῳ, ἀπολυθέντι ἐπὶ τῆς Β΄ πατριαρχείας Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λουκάρεως, δι' οὗ ἡ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει σεβασμία καὶ θεία μονὴ τῆς Λαύρας, ὡς βασιλικὴ καὶ πατριαρχικὴ καὶ τῶν ἄλλων πασῶν μονῶν ὑπερτέρα καὶ πρωτεύουσα, κηρύσσεται αὐτοδέσποτος, αὐτόνομος, ἀδούλωτος καὶ ἀκαταπάτητος παρὰ παντὸς προσώπου ἀρχιερατικοῦ, ἱερατικοῦ, ἢ λαϊκοῦ, μηδεμίαν ἐφεξῆς, ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην, ἔχοντος ἐπ' αὐτῆς ἀνάμιξιν ἢ ἄλλην οἱανδήποτε δικαιοδοσίαν οὔτε τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, οὔτε καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὄρους.

Ἐν τῷ σιγιλλίῳ τούτῳ φέρονται ὑπογεγραμμένοι κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς: Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κύριλλος, ὁ πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Γεράσιμος, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Θεοφάνης, ὁ Νικομηδείας Διονύσιος, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης, ὁ Νικομηδείας Διονύσιος, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης, ὁ Ἰωαννίνων

---

1. Περὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου μετίτω ὁ φιλίστωρ ἀναγνώστης ***Κ. Ν. Σάθα***, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 212–218.—***Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου***, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, σελ. 19.—Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Συγγραφαὶ Ἐλάσσονες, σ. 145.—***Ματθαίου Παρανίκα***, Περὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, ἐν περιοδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου, ἔτ. 1878.—***Τοῦ αὐτοῦ***, τοῦ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί, ἐν «Σαββατιαίᾳ Ἐπιθεωρήσει» Κων)πόλεως, ἔτ. 1878.—***Χ. Π. Χαραλαμπάκη***, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, ἐν περιοδ. «Κρητικὸς Ἀστήρ», τ. Β΄, ἀριθ. 26–30.

Θεόκλητος, ὁ Τυρνόβου ..., ὁ Ἡρακλείας Νεόφυτος, ὁ Ἄνδρου Λογγῖνος, ὁ Γαρδικίου Μελέτιος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Παρθένιος, ὁ Γάνου καὶ Χώρας Ἰωαννίκιος, ὁ Ραιδεστοῦ Θεοφάνης, ὁ Διδυμοτείχου Λαυρέντιος, ὁ Ἀγχιάλου Παρθένιος ..., ὁ Πρωταποστολάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ Καραβιζύης, τοῦ Καφᾶ καὶ Φούλων καὶ τοῦ Τζίας καὶ Θερμίων [1].

Ἐκ συνδυασμοῦ δὲ τῶν διαφόρων χρονολογιῶν προκύπτει ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου προήχθη εἰς τιμὴν ἀρχιεπισκοπῆς ἐπὶ Λογγίνου, ὅςτις καὶ ὑπῆρξε πιθανώτατα ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου.

Ἐν Ἄνδρῳ, Ἰανουαρίου φθίνοντος 1926.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

---

1. *Ἀλ. Ἐ. Λαυριώτου*, Ἀνέκδοτα σιγίλλια ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τοῦ ἁγίου Ὄρους Ἄθω. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», ἔτ. ΙΒ′ (1892), σ. 230.

Ἀρχιμ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ

ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΥΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ
(1828—1860)

II *)

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατεύθυνσις τῆς βουλγαρικῆς ἀφυπνίσεως. *(1856—1860)*

Προθεωρία τοῦ τμήματος τούτου.— Ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον καὶ ἀμέσως μετ' αὐτόν. —Εὐνοϊκαὶ πολιτικαὶ συνθῆκαι ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων.—Ἡ Ἔκδοσις τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν.—Τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν ὡς ἀφετηρία τῆς νέας Βουλγαρικῆς κινήσεως. -Συκοφαντίαι Βουλγάρων κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτοῦ.—Βουλγαριστικαὶ διαδηλώσεις ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας.—Ἀναφορὰ (1856) τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγάρων πρωταγωνιστῶν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον.— Ταραχαὶ ἐν Τυρνόβῳ.—Ἡ στάσις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.—Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικὴ καὶ Γαλλόφωνος δημοσιογραφία. -Φιλολογικὴ βουλγαριστικὴ παραγωγή.—Ἡ Φιλιππούπολις κέντρον καὶ αὖθις ταραξιῶν (1857).—Ἀναφοραὶ τῶν νομοταγῶν κατοίκων Φιλιππουπόλεως.—Ἐξέγερσις ἐν Σόφιᾳ κατὰ τοῦ Μητροπολίτου.— Ἄνεμος ἐπαναστάσεως ἀνὰ τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας (1857).—Ὁ Ρωσικὸς Τύπος καὶ τὸ βουλγαριστικὸν κίνημα.—Ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ (1857).—Τὸ ἐν Μόσχᾳ Πανσλαυϊστικὸν Συνέδριον (1857).—Ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐν Φιλιππουπόλει τῷ 1858.—Ὁ Ρῶσος Πρόξενος Τσερνάγιεφ.—Ὁ Παπισμὸς καὶ ἡ βουλγαριστικὴ κίνησις. -Ὁ Προτεσταντικὸς προσηλυτισμός.—Ἡ Ρωσία ἀπέναντι τῶν θρησκευτικῶν προπαγανδισμῶν.— Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1858 καὶ οἱ Βούλγαροι.—Ἡ ἐσωτερική, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Γεροντισμοῦ, κατάστασις τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας.—Αἱ ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων περὶ φυλετιστικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιρροῆς.—Ἡ Παπικὴ δρᾶσις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. – Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις καὶ αἱ Βουλγαρικαὶ ἀξιώσεις.— Ἐσχάτη ἀναφορὰ τοῦ Τυρνοβίτου ἀντιπροσώπου πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. —Δημοσιεύματα ἐπὶ τῇ ἀποπερατώσει τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. —Ἔντασις βουλγαριστικῆς κινήσεως.— Χαρακτηρισμὸς τοῦ τμήματος τούτου.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ τμήματι τῆς παρούσης μελέτης ὑπῆρξε κατάδηλος ἡ ποικίλη ἐνέργεια τῶν Βουλγάρων, ἐπιδιωξάντων νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν διὰ πάντων τῶν δυνατῶν μέσων. Ἀνεμο-

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 60.

γλεύθησαν ἀρχαῖα τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους τρόπαια, διηνοίχθησαν ὁρίζοντες μελλοντικοῦ μεγαλείου, ἡ ἐκπαίδευσις ἔτυχε τῆς δεούσης προσοχῆς, ἐρρίφθη ὁ σπόρος φυλετικῶν ἀξιώσεων ἐπὶ θρησκευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, διὰ τῆς ἐκχύσεως δὲ ἀντιπατριαρχικῶν καὶ ἀνθελληνικῶν αἰσθημάτων κατεδείχθη ὅτι ἡ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον Βουλγαρικὴ διαφορὰ δὲν ἦτο ἁπλῶς, ὡς θέλει ὁ Γολουμπίνσκι, φυσιολογικὴ ἔκφανσις τῆς ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' ἦτο αὐτὸ τοῦτο σκόπιμος ὑποκίνησις ὑπολογισμένων πολιτικῶν πόθων καὶ σκοπῶν. Πανσλαυϊσμός, Παπισμὸς καὶ ἐνδιαφερόμεναι Κυβερνήσεις εὗρον παρὰ τοῖς Βουλγάροις κοινὸν πεδίον καὶ ὄργανον πρὸς πραγματοποίησιν ἰδίων αὑ ῶν βλέψεων. Οἱ δὲ ταλαίπωροι Βούλγαροι δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀνθέξωσι κατὰ τοῦ πειρασμοῦ, πεσόντες δὲ θύματα τῶν ἐπιτηδείων, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἀποβῶσι διπλότεροι γεέννης, πανομοιότυπα ἀπαράλλακτα τῶν βαρβάρων αὐτῶν προγόνων. Ἡ ἐπαγγελία πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως εἰς Κράτος ἀνεξάρτητον, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ πανσλαυϊστικὴ εἰσήγησις περὶ ἐπιδιώξεως τῆς μεγάλης Βουλγαρικῆς Ἰδέας ἦσαν δέλεαρ δεινὸν διὰ τοὺς ἀπείρους τῶν πολιτικῶν πλεκτανῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν ῥαδιουργιῶν Βουλγάρους. Ἀλλ' ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ αὕτη κίνησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξελιχθῇ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις θὰ ἐχαρακτήριζε τοὺς Βουλγάρους ἐπαναστάτας καὶ οἱ πόθοι αὐτῶν θὰ ἐπνίγοντο ἐν τῷ αἵματι αὐτῶν. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου πᾶσα ἡ μέχρι τοῦδε δημιουργηθεῖσα ἀφυπνιστικὴ κίνησις θὰ ἀπέβαινεν εἰς μάτην, ἂν οἱ Βούλγαροι δὲν ἀπέκτων ἐσωτερικήν τινα ὀργάνωσιν καὶ ἂν αἱ πολλαπλαῖ ἐκφάνσεις τῆς ἀφυπνίσεως δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἀσφαλοῦς τινος βάσεως. Ἀλλὰ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς βάσεως ταύτης ἀντελήφθησαν οἱ ἰθύνοντες τὴν βουλγαρικὴν κίνησιν ὅτι μόνον διὰ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὁδοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ. Ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις ἔπρεπε νὰ προπαρασκευασθῇ πρότερον διὰ τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως τῶν Βουλγάρων ὡς ἐθνότητος ἰδιαιτέρας, ἀλλὰ τοῦτο μόνον διὰ τῆς θρησκείας ἠδύναντο εὐκόλως νὰ ἐπιτύχωσιν. Διότι ὅσον καὶ ἂν ἀντελήφθησαν οἱ Βούλγαροι πλέον ὅτι ἦσαν Βούλγαροι καὶ ὄχι Ἕλληνες, ὅσον καὶ ἂν διετυμπάνισαν, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ εἶναι «γραικοί», ὅμως ἐνώπιον τῆς κυριάρχου Πολιτείας, ἦσαν ἁπλῶς «ρούμ», μέλη τῆς θρησκευτικῆς οἰκογενείας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρθοδόξου Πατριαρχείου. Ἐντεῦθεν ὁλόκληρος ὁ Βουλγαριστικὸς φόρτος πίπτει ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου: ***εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ ἀνακηρυχθῇ βουλγαρικὴ-ἐκκλησιαστικὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει.*** Ἐὰν τοῦτο κατωρθοῦτο, ἐσήμαινεν ὅτι ἡ ἐθνικὴ τῶν Βουλγάρων ὀντότης ἀνεγνωρίζετο, προὐλειαίνετο δὲ ἡ πραγμάτωσις τῶν πολιτικῶν αὐτῶν σκοπῶν. Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην ἐνηρμονίζοντο καὶ τοῦ Παπισμοῦ αἱ τάσεις,

καθ'ὅσον τὸ Πατριαρχεῖον Κων)πόλεως θὰ εἴνετο στερρῶς τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ καὶ συνεπῶς θὰ ἦτο εἰς ἀδιάκοπον ἐξαντλητικὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους διαμάχην, καὶ αἱ δυτικαὶ δὲ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, Ἀγγλία καὶ Γαλλία, θὰ ἔστρεφον τὴν προσοχὴν τῆς Ρωσίας, ὡς προστάτιδος τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ὀρθοδόξων, καὶ δὴ τοῦ Πατριαρχείου, εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ζητήματα καὶ εἰς τὴν ἐν Τουρκίᾳ κατάστασιν, ἵνα ἐπιδιώκωσι τοὺς σκοποὺς αὐτῶν ἀλλαχοῦ, ὅπου τὸ γόητρον τῆς Ρωσίας ἦτο εἰς τὰς Δυνάμεις ταύτας ἐπιζήμιον [1]. Ὥστε ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὴν περὶ ἧς ἐν τῷ τμήματι τούτῳ πρόκειται ἐξέλιξιν τοῦ βουλγαρικοῦ ὀργασμοῦ, ἀντιμετωπίζει ἰδίᾳ τεθειμένον τὸ ζήτημα τῆς ἐπανασυστάσεως τῶν δῆθεν Βουλγαρικῶν πατριαρχείων Ἀχριδῶν, Τυρνόβου καὶ Πεκίου καὶ τῆς ἐκλογῆς Βουλγάρων ἀποκλειστικῶς ἐπισκόπων εἰς τὰς Βουλγαρικὰς ἐπαρχίας

Οἱ πρωταγωνισταὶ τῆς Βουλγαρικῆς ἀναγεννήσεως εὗρον, τῷ ὄντι, τὸν κατάλληλον καιρὸν εἰς τὰς στιγμὰς ταύτας πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικιστικῶν αὐτῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὑπὸ τῆς Ρωσίας ὑποστηρίξεως τῶν δικαιωμάτων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου κήρυξις τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐπέκτασις αὐτοῦ εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἐπὶ βλάβῃ πάντοτε τῆς Τουρκίας, εἰς ἐποχὴν μάλιστα, καθ' ἣν ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπῄτει παρὰ τῆς Πύλης μεγάλα ὑπὲρ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας προνόμια [2], ἑπόμενον ἦτο νὰ τεθῇ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ δυσμένειαν τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς, ἥτις ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἤρχισε νὰ ἐμβλέπῃ ἐν τῷ Πατριαρχικῷ γοήτρῳ, ἐνισχυομένῳ ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς προστασίας, κακὸν ἐφιάλτην. Δυστυχῶς δὲ ἡ ταπείνωσις τοῦ γοήτρου τούτου ἐπεταχύνθη διὰ τῆς ἐκβάσεως τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Ἡ Ρωσία ἡττήθη· ἡττήθη ἐν πολέμῳ ἐγερθέντι ἐν ὀνόματι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμφέροντος· ἡττήθη ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς προστατευτικῆς αὐτῆς ἰδιότητος τῶν δικαίων τῆς ἐν Τουρκίᾳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὥστε τὸ Πατριαρχεῖον δὲν θὰ εἶχεν, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον, τὴν ἐλπίδα νὰ

1. Πρβλ. καὶ θρησκευτικὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας ἐν Ἀνατολῇ παρὰ **Καρολίδῃ**, Ἱστορία τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, τόμ. Ε΄ σελ. 197: «Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις, ἀσχέτως πρὸς τὴν εὐμενῆ πρὸς τὸ Ἑλλην. Βασίλειον πολιτικήν, εἰργάζετο πάντοτε ἐναντίον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». — Ὁ αὐτὸς Καρολίδης ἀναφέρει ἀποκαλύψεις τοῦ δημοσιολόγου Κάνιτζ ὅτι «ἡ Γαλλικὴ πολιτικὴ μετὰ τὸ 1856 ἐνήργει παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὲρ τῆς συλλήβδην εἰς τὸν Οὐνιτισμὸν προσελεύσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους μετὰ ὑποσχέσεως Βουλγαρικῆς πολιτικῆς αὐτονομίας». (Ἐνθ. ἀν.).

2. ***Κλ. Νικολαΐδου***, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ βάσιν τὴν Μακεδονίαν. *Ἀθῆναι*, 1923. Σελ. 389.

προσφύγῃ εἰς τὴν πρότερον πανίσχυρον προστάτριαν. Ἀλλ' ἡ ἧττα τῆς Ρωσίας ἐπέφερε διὰ τὸ Πατριαρχεῖον καί τι χεῖρον: ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ τίθεται ἐμφανῶς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πανσλαυϊστῶν καὶ ὑφίσταται αὕτη συνεπῶς ἀνθελληνικὴν μεταστροφήν, ἐν τῷ πλαισίῳ δὲ τῆς πολιτικῆς ταύτης εἶχε καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὴν θέσιν αὐτοῦ. Οὕτω τὸ Πατριαρχεῖον τοῦτο εὑρίσκεται ἀντικείμενον ἀδιαφορίας, ἂν μὴ καὶ στόχος τῆς «ἁγίας» μέν, ἀλλὰ πανσλαυϊζούσης πλέον Ρωσίας καὶ ἕρμαιον τοῦ Παπισμοῦ, συνησπισμένου μετὰ τῶν Δυτικῶν τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἐκμεταλλευομένων τὴν βουλγαριστικὴν κίνησιν ὡς διπλωματικὸν πεδίον καὶ ὄργανον πρὸς ἐξυπηρέτησιν πολιτικῶν αὐτῶν ὑπολογισμῶν ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ρωσίαν ἰδίᾳ σχέσεσιν αὐτῶν. Ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι πρὸς ταῦτα πάντα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι παρὰ ἁπλοῦς παρατηρητὴς καὶ νὰ ἐκφέρῃ μόνον εὐχάς. Ὅλως διάφορος ἦτο ἡ θέσις τῶν Βουλγάρων ἐθνικιστῶν. Εἶχον οὗτοι ἀποβῆ τὰ «χαϊδεμένα παιδιὰ» πάντων τῶν ἐνδιαφερομένων. Οἱ Τοῦρκοι ἐνόμισαν ὅτι ἠδύναντο νὰ τάξωσιν ὡς ἀντίρροπον κατὰ τῆς Πατριαρχικῆς δυνάμεως τοὺς κατ' αὐτοῦ φερομένους Βουλγάρους, καθὼς καὶ τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον, ἀμβλυωποῦντες εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἀποσυνέθετον καὶ τὸ Κράτος αὐτῶν· ἡ Ρωσία, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ πανσλαυϊσμοῦ, ἐνεκολπώθη καὶ ἐπισήμως τοὺς Βουλγαρικοὺς πόθους. Ὁ Παπισμὸς καὶ αἱ Δυνάμεις τῆς Δύσεως ὑποκινοῦντες τοὺς Πανσλαυϊστὰς ὑπὲρ τῶν ἰδανικῶν αὐτῶν, ἵνα ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς μεγαλομανίας αὐτῶν συντριβῇ ἡ Ρωσικὴ δύναμις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διέφευγε τὴν ἀντίληψιν τῶν Ρώσων διπλωματῶν, ἐποιοῦντο περὶ πολλοῦ τὸ βουλγαρικὸν ἔργον.

Τῶν ἀνωτέρω πολιτικῶν ὑπολογισμῶν ἀπόρροια ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἔκδοσις τοῦ περιφήμου Χάττι Χουμαγιοὺν [1]) τῆς 18ης Φεβρουαρίου τοῦ 1856. Δι' αὐτοῦ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπηγγέλλετο εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς νέας μεταρρυθμίσεις, ἐθεώρει πάντας τοὺς ὑπηκόους κεκτημένους τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ἀνεγνώριζε δὲ ἰσοπέδωσιν πάντων τῶν χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων [2]. «Ἡ γλυκυτέρα ἐπιθυμία μου

1. Σουλτανικὸν Νομοθετικὸν Διάταγμα.

2. Τὸ Χάττι Χουμαγιοὺν τοῦτο συνετάχθη ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐστριακῇ Πρεσβείᾳ ἐν Συνδιασκέψει μεταξὺ τῶν πρέσβεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Αὐστρίας καὶ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐξ ἧς μεταφρασθὲν εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐστάλη εἰς τὰς Πρεσβείας, ὡς δῆθεν ἀπόρροια αὐτοβούλου ἐνεργείας τοῦ Σουλτάνου. (πρβλ. ***Π. Καρολίδου***. Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων τόμ. Ε' σελ. 33). -Περὶ τῆς δῆθεν ἰσοπεδώσεως ταύτης ἀνάγνωθι τὸν αὐτὸν Καρολίδην ἐν σελ. 35 κ. ἑ.). Οἱ πολιτικώτεροι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐνεῖδον, ἔστω καὶ βραδύτερον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Χάττι Χου-

ὑπῆρξε πάντοτε, λέγει ὁ Σουλτᾶνος ἐν ἀρχῇ τοῦ Χαττίου τούτου, τὸ νὰ ἀσφαλίσω τὴν εὐημερίαν πασῶν τῶν τάξεων τῶν ὑπηκόων μου, τὴν θείαν ταύτην παρακαταθήκην, καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς μου οὐδέποτε ἐπαυσάμην τοῦ νὰ καταβάλλω πρὸς τοῦτο πάσας τὰς προσπαθείας μου. Χάρις εἴη τῷ Παντοδυνάμῳ! Αἱ ἀκατάπαυστοι αὗται προσπάθειαι ἐπέφερον ἤδη πλεῖστα ὅσα ὠφέλιμα ἀποτελέσματα, αὐξανομένης ὁσημέραι τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πλούτου τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Ἔθνους. Ἐπιθυμῶν σήμερον νὰ ἀνανεώσω καὶ ἐπεκτείνω ἔτι μᾶλλον τοὺς νέους κανονισμούς, τοὺς εἰσαχθέντας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐπιτευχθῇ κατάστασις πραγμάτων, σύμφωνος πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Κράτους μου, διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐπαινετῶν προσπαθειῶν ὅλων μου τῶν ὑπηκόων, καὶ τῆς ἐθελοκάλου καὶ φιλικῆς συνδρομῆς τῶν Μεγ. Δυνάμεων, τῶν εὐγενῶν μου συμμάχων, ἔλαβον καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κῦρος ὅπερ δέον νὰ ἐγκαινιάσῃ νέαν ἐποχήν, θέλων νὰ αὐξήσω τὸ εὖ εἶναι καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν, νὰ ἐπιτύχω τὴν εὐδαιμονίαν ὅλων μου τῶν ὑπηκόων, οἵτινες πάντες εἰσὶν ἴσοι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ ἐξ ἴσου ἀγαπητοί, καὶ συνδέονται μεταξύ των δι' ἀδελφικῶν δεσμῶν πατριωτισμοῦ καὶ νὰ ἐξασφαλίσω τὰ μέσα τῆς διηνεκοῦς ἀναπτύξεως τῆς εὐημερίας τοῦ Κράτους μου». [1] Ἀκολούθως ἐπικυροῦνται αἱ ὑπὸ τοῦ Χάττι Σερὶφ τοῦ Γκιούλχανὲ ὑπεσχημέναι πρὸς πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ Κράτους ἐγγυήσεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας αὐτῶν. Ἀναγνωρίζονται ἐπίσης καὶ ἐπικυροῦνται αἱ προνομίαι, αἱ παραχωρηθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε Σουλτάνων εἰς τὰς μὴ μουσουλμανικὰς Κοινότητας, διατάσσονται δὲ πᾶσαι αἱ Κοινότητες αὗται νὰ ἀναθεωρήσωσι καὶ ἐξετάσωσιν ἑκάστη, ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας, τὰς ἐνεστώσας αὐτῶν προνομίας καὶ ἀτελείας. Παρέχει εἰς ἑκάστην τῶν Κοινοτήτων τούτων τὸ δικαίωμα νὰ συζητήσῃ ἐν εἰδικῇ Συνελεύσει, σχηματισθησομένῃ τῇ ἐγκρίσει τοῦ Σουλτάνου ἐν τοῖς οἰκείοις Πα-

---

μαγιοῦν τὸν τάφον τῶν Πατριαρχικῶν Προνομίων καὶ τοῦ γοήτρου τῆς Ὀρθοδόξου ἐν Τουρκίᾳ Ἐκκλησίας. «Ἀπαιτοῦνται βελτιώσεις! ἔγραφεν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν ὁ Ἀθηναϊκὸς ***«Αἰὼν»***· ὡραῖον ὅπλον, εὐφυὲς τὸ ἐπιχείρημα πρὸς ἐκμηδένισιν τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαιωμάτων ἐκείνων, ὧν ἡ τήρησις μέχρι σήμερον συνετέλεσεν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς Ἰδέας. Ὑπὸ τὴν γλυκεῖαν πρόφασιν ταύτην ἐπιδιώκεται ὁ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν πόλεμος καὶ ὑπὸ τῶν σωτηρίων νεωτερισμῶν τὴν αἰγίδα ἤρξατο ὁ ἐκ βάθρων σεισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου, ἐν ᾧ μέχρι σήμερον διεσώθη ἡ πίστις καὶ ἡ ἐθνικὴ παράδοσις ἡμῶν»· (***«Αἰὼν»***, 1859, φύλλον 29 Ἰουλίου πρβλ. καὶ φύλ. 12 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους).

1. ***Νικολαΐδου***, Ὀθωμανικοὶ Κώδικες, σελ. 2858—2859 τοῦ Γ' τόμου.

τριαρχείοις, τὰς μεταρρυθμίσεις, ἃς κρίνουσιν αὗται ἀναγκαίας, ὡς ἐκ τῆς προόδου τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰς μεταρρυθμίσεις δὲ ταύτας ὑποχρεοῦται ἑκάστη 'Εθνοσυνέλευσις, νὰ ὑποβάλῃ εἰς ἔγκρισιν ὑπὸ τῆς 'Υψηλῆς Πύλης [1]. «Οἱ προαιρετικοὶ ἔρανοι, λέγει τὸ τρίτον ἄρθρον τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν, οἱ διδόμενοι ἤδη τῷ Κλήρῳ, καταργοῦνται ὁλοσχερῶς. 'Αντ' αὐτῶν δὲ θέλει χορηγηθῆ ὡρισμένη ἐπιχορήγησις εἰς τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς 'Αρχηγοὺς τῶν Κοινοτήτων· διὰ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς θέλει προσδιορισθῆ κατὰ μεταγενεστέραν ἀπόφασιν, μισθὸς κατὰ δικαίαν ἀναλογίαν τῆς σπουδαιότητος τοῦ βαθμοῦ των καὶ τῆς ἀξίας των. Οὐδεμία ὅμως προσβολὴ θέλει προσγίνει εἰς τὴν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ Κλήρου. 'Η διοίκησις τῶν ἐθνικῶν ὑποθέσεων τῶν χριστιανικῶν καὶ μὴ μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων θέλει τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν Συμβουλίου, οὗτινος τὰ μέλη ἐκλεχθήσονται ἔκ τε τοῦ Κλήρου καὶ τῶν λαϊκῶν ἑκάστης Κοινότητος» [2]. Πᾶσα λέξις, ἔκφρασις ἢ ἐπίκλησις, λέγει τὸ ὄγδοον ἄρθρον τείνουσα νὰ χαρακτηρίσῃ τάξιν τινὰ τῶν ὑπηκόων μου ὑποδεεστέραν ἄλλης τινὸς ἕνεκα τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης ἢ τῆς καταγωγῆς, καταργεῖται διὰ παντὸς καὶ ἐξαλείφεται ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς Κυβερνήσεως» [3]. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας, λέγει ἐν τῷ δεκάτῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ τὸ Χάττι-Χουμαγιοῦν, ἡ λατρεία ὅλων τῶν θρησκειῶν καὶ δογμάτων, ἅτινα ὑπάρχουσιν εἰς τὰ Κράτη μου, θέλει ἐξασκεῖσθαι ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ, οὐδεὶς δὲ τῶν ὑπηκόων μου θέλει ἐμποδισθῆ νὰ ἐξασκήσῃ τὴν θρησκείαν, ἣν πιστεύει» [4]. 'Ακολούθως ἐπιφέρονται ἕτεραι μεταρρυθμίσεις ἐν σχέσει πρὸς τοὺς φόρους, τὴν στρατολογίαν, τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους καὶ ἄλλα.

'Η ἔκδοσις τοῦ Χαττίου τούτου πολλοῦ ἀπεῖχε νὰ εἶναι προϊὸν ἀγαθῆς τῶν Τούρκων πολιτικῶν διαθέσεως, πολλῷ δ' ἧττον κρίνεται τοῦτο ἔργον πολιτικῆς περινοίας, ἀφοῦ δι' αὐτοῦ ὑπὸ τὸ πρόσχημα φιλελευθέρων ἀρχῶν ἐρρίπτετο σπόρος διχονιῶν καὶ ἐτίθετο εἰς δοκιμασίαν αὐτὴ ἡ ἑνότης τοῦ Κράτους. Τὸ ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν φυλῶν πνεῦμα τοῦ Χαττίου ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν μετασχουσῶν κατὰ τῆς Ρωσίας ἐν τῷ Κριμαϊκῷ πολέμῳ Δυνάμεων, παρεῖχε δὲ βάσιν καὶ ἀφετηρίαν πρὸς ἔξαψιν τῶν Βουλγαρικῶν πόθων καὶ πρὸς πόλεμον κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ γένεσιν ταραχῶν ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. Περὶ τούτου καὶ μόνον ἐπρόκειτο. 'Ο διαπρεπὴς δημοσιολόγος Κλεάνθης Νικολαΐδης, ἀναφέρει ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ 'Ιστορίᾳ ὅτι ἤδη κατὰ τὸ

1. 'Οθωμαν. Κώδικες, Γ' σελ. 2860.
2. Ἔνθ. ἀν. σ. 2860—2861.
3. Αὐτόθι.
4. Ἔνθ' ἀν. σελ. 2862.

θέρος τοῦ 1855, ὅτε εἰργάζετο ἐν Βιέννῃ ἡ Συνδιάσκεψις τῶν Δυνάμεων, πλὴν τῆς Ρωσίας, πρὸς καθορισμὸν τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν αἱ χριστιανικαὶ φυλαὶ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους θὰ ἀπέκτων τὰ δίκαιά των ὑπεβλήθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχηγῶν τοῦ Βουλγαρικοῦ κινήματος Ὑπόμνημα, ἀπὸ 13 Μαΐου 1855 χρονολογούμενον, διὰ τῆς Πύλης διαβιβασθὲν καὶ συνωδευμένον διὰ παρατηρήσεων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτῶν. Ἐν τῷ Ὑπομνήματι τούτῳ διετυποῦντο τὰ παράπονα τῶν Βουλγάρων κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτοῦ, ἐξεφράζοντο προσέτι εὐχαί, ἐν ἄλλοις, καὶ περὶ παραχωρήσεως ἐκκλησιαστικῆς αὐτονομίας εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐγίνετο λόγος περὶ τοῦ καταργηθέντος δῆθεν Βουλγαρικοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἀχρίδος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀπαιτῆται ἡ ἀνίδρυσις αὐτοῦ. Ἐζήτουν ὅμως νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ μετέχωσι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου, νὰ ἔχωσι δὲ καὶ ἴδιον Ἐθνικὸν Μικτὸν Συμβούλιον [1]. Αἱ μετασχοῦσαι ἐν τῇ Βιενναίᾳ Συνδιασκέψει Δυνάμεις ἐνεφύσησαν διπλωματικῶς εἰς τὴν Πύλην τὸ προσῆκον πνεῦμα, ἐγνώρισαν δὲ τῷ Σουλτάνῳ νὰ μὴ παρεμβάλῃ κώλυμα εἰς τοὺς ἀνωτέρω πόθους [2]. Ἐφ' ᾧ καὶ τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν, περιληφθὲν καὶ ἐν τῇ Συνθήκῃ τῶν Παρισίων τῆς 30ῆς Μαρτίου 1856, ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν ἁπασῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων [3]. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἠδυνήθη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις νὰ διατηρήσῃ τὸ ἱερὸν αὐτῆς καὶ πατροπαράδοτον ἔθος τοῦ νὰ διακρίνῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς οὐχὶ κατὰ φυλάς, ἀλλὰ κατὰ θρησκείαν. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἔμελλον νὰ παιχθῶσι τὰ πολιτικὰ τῶν ἐνδιαφερομένων ζατρίκια. Οὕτω, καὶ μετὰ τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν τὸ ἐθνολογικὸν καθεστὼς τῆς Τουρκίας παραμένει τὸ αὐτό, καὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ροὺμ» καὶ «Ροὺμ μιλλετὶ» περιελαμβάνοντο καὶ πάλιν πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ λαοί, ὅσοι ἐπρέσβευον τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα, ἑπομένως καὶ οἱ Βούλγαροι, ἀνεγνώριζον δὲ μόνον νόμιμον ἀρχηγὸν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ ταῖς ἐθνικαῖς αὐτῶν σχέσεσι τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἐχαιρέτισαν ἀμέσως τὴν ἔκδοσιν τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν ὡς σάλπισμα δράσεως. Καὶ ἀπεδύθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα

---

1. ***Νικολαΐδου***, μνημον. ἔργον, σελ. 391.
2. Ἔνθ. ἀν. σελ 393.
3. Βλέπε 9ον ἄρθρον τῆς Συνθήκης, παρὰ ***Π. Καρολίδῃ***, ἐν συγχρόνῳ Ἱστορίᾳ τῶν Ἑλλήνων. Τόμ. Ε' ***Ἀθῆναι***, 1926, σελ. 6. Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ἡ πολιτικὴ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων ἤθελεν ὥστε νὰ ἀσκῶσιν αὗται τὴν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Ρωσίας μόνης ἀσκουμένης προστασίαν τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Προφανὲς ἀντιρρωσικὸν πνεῦμα. Πρβλ. ***Κλ. Νικολαΐδου***, Μνημον. ἔργ. σελ. 363.

αὐτῶν ἀκάθεκτοι. Νομίζοντες ὅτι εἶχον δεδηλωμένως ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰς διατάξεις τοῦ Ὑψηλοῦ Φιρμανίου καὶ παρωθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς Ὀρθοδοξίας ἀνέσυραν τὸ ξῖφος κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱεραρχίας αὐτοῦ. Ἐπιστολαὶ καὶ ἀπόστολοι ἐθνικισταὶ ἐξαπελύθησαν ἀνὰ τὰς κώμας καὶ τὰς πόλεις τῆς Θράκης καὶ Βουλγαρίας ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῆς διεγέρσεως τοῦ ἁπλοϊκοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου [1]. Ὁ Ναΐδεν Γκέρωφ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Φιλιππούπολιν, διωρίσθη δὲ καὶ προξενικὸς Πράκτωρ τῆς Ρωσίας καὶ πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐμπνευσμένοι Πανσλαυϊσταὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν εἴτε ὡς διδάσκαλοι, εἴτε ὡς ἱερομόναχοι [2]. Τὸ δὲ παράδοξον ἔγκειται ἐν τούτῳ ὅτι δὲν εἶχον μόνον οἱ Βούλγαροι τὸ σθένος νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' εἶχον καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὰ μέσα καὶ νὰ ἐκδιώκωσιν ἐκ πολλῶν μερῶν τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους. Αἱ τουρκικαὶ Ἀρχαὶ ἦσαν εὔπιστοι εἰς τὴν ῥαδιουργίαν ὅτι ἡμέτεροι διδάσκαλοι ἦσαν ὄργανα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τοῦτο δὲ ἤρκει, ἵνα συγκαλύψωσιν αὗται τὰς παρανόμους ἐνεργείας αὐτῶν [3]. Ἄριστον μέσον πρὸς διέγερσιν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὑπῆρξε καὶ πάλιν ἡ μυθοπλαστία κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν μοναχοῦ Βενελίνου. Οἱ Βούλγαροι «ἄρον, ἄρον» ἦσαν οἱ αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Βουλγαρίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, αἵτινες χῶραι ἀπετέλουν ποτὲ ἀπέραντον Βουλγαρικὸν βασίλειον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν διεσώθη Βουλγαρικὴ φιλολογία, οἱ Βυζαντῖνοι ἱστορικοί, ἐξαφανίσαντες ἐκ τῆς Ἱστορίας τοὺς θριάμβους τῶν Βουλγάρων, παρεμόρφωσαν τὴν ἀλήθειαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν μεγάλων ὀνείρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἀπέκτησαν μὲν οἱ Βούλγαροι μετέπειτα διὰ τῶν Βουλγάρων ἱεραποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐθνικὴν γραμματολογίαν καὶ φιλολογίαν δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως διὰ τῶν ὑστάτων τούτων κειμηλίων νὰ διαφυλάξωσι πλήρη τὴν μνήμην τῶν ἑαυτῶν κατορθωμάτων. Καὶ τοῦτο διότι, ἐπελθούσης τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως διὰ προδοσίας αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν, τὸ Οἰκ. Πατριαρχεῖον κατήργησε διὰ διαβολῆς τὸ Βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον Τυρνόβου καὶ τὰς ἀνεξαρτήτους βουλγαρικὰς Ἀρχιεπισκοπὰς Ἀχριδῶν καὶ Πεκίου, συγχωνεῦσαν δὲ αὐτὰς πρὸς ἑαυτό, ἀπέκλεισε τὴν σπουδὴν τῆς Βουλγαρικῆς γλώσσης, ἐξηφάνισε δὲ πᾶν μνημεῖον Βουλγαρικῆς δόξης καὶ πᾶσαν Βουλγαρικὴν βιβλιοθήκην [4].

---

1. *Γεωργίου Τσουκαλᾶ*, τοῦ Ζακυνθίου. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ Τριανδρία αὐτῆς. *Ἐν Κωνσταντινουπόλει* 1859, σελ. 41.

2. **Θ. Ἀσκληπιάδου.** Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα. *Ἐν Ἀθήναις*, 1872, σελ. 33.

3. Ἔνθ. ἀν. σελ. 34.

4. Ἔνθ. ἀν. σελ. 25—26. 32.

Σωρεία ὅλη συκοφαντιῶν ἐξυφάνθη ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ ἐτέθη εἰς χρῆσιν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κλήρου. Καὶ προφορικῶς καὶ δημοσιογραφικῶς, διὰ φυλλαδίων, καὶ διὰ τοῦ ἡμερησίου Τύπου, διελάλουν τὰς φαύλας δῆθεν πράξεις τῶν Ἑλλήνων Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, μετεδίβαζον δὲ αὐτὰς καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα ἐφελκύσωσι τὴν συμπάθειαν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ Κυβερνήσεων, αὐτῶν ἀκριβῶς τούτων, αἵτινες καὶ ἐπέβαλον τὰς διὰ τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐζήτουν νὰ πείσωσιν οἱ Βούλγαροι τοὺς πάντας, ὅτι ἔπαθον καὶ πάσχουσι τόσα ὑπὸ τῆς γραικικῆς Ἱεραρχίας ὅσα οὐδέποτε ὑπέφερον ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ἔλεγον λοιπὸν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου ὅτι διεφθάρη [1]· ὅτι εἶναι σιμωνιακός· ὅτι ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος θεωροῦσι τὰς Ἐπισκοπὰς καὶ τὰς Ἀρχιεπισκοπὰς ὡς τιμάρια, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνουσιν ὅσα περισσότερα δύνανται νὰ ἀπομυζήσωσιν, ὅπως πληρῶσι τὰ κιβώτια αὐτῶν [2]· ὅτι ὁ γραικικὸς Κλῆρος καταδιώκει τὴν Βουλγαρικὴν ἐθνότητα [3]· ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀνέλαβε παρὰ τῇ Κυβερνήσει ἀποκλειστικὸν γραικικὸν χαρακτῆρα. [4]· ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐσφετερίσθη τὰ Βουλγαρικὰ Πατριαρχεῖα [5]· ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ὁ γραικικὸς Κλῆρος ἐμποδίζουσι τὴν διάδοσιν τῶν σλαυικῶν βιβλίων ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν [6]· ὅτι ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως παραγκωνίζει ἀπὸ συστήματος τοὺς Βουλγάρους πρὸς προαγωγὴν εἰς τὰ ἀνώτερα τοῦ Κλήρου ἀξιώματα [7]· ὅτι ὁ γραικικὸς κλῆρος ἐργάζεται πρὸς ἐξελληνισμὸν τῶν Βουλγάρων· κατατρέχει τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ κατέστρεψε τὴν Βουλγαρικὴν φιλολογίαν [8]· ὅτι οἱ γραικοὶ συκοφαν-

---

1. Le haut clergé Grec σελ. 6—12. ***Γεδεών***, Β', σελ. 35.

2. Αὐτόθι, σελ. 7. ***Γεδεών***, Β. 36.

3. «Βουλγαρικὴ Φιλολογία», 1861. ἀρ. 4 σελ. 83. ἀριθμ. 20 σελ. 337 παρὰ ***Γεδεών***, Β', σελ. 38.

4. Ἐφημερὶς «Ρῶσος Ἄγγελος», 1858, Φεβρουάριος, τεῦχος β παρὰ ***Γεδεών***, Β., 39.

5. Le haut clergé Grec. σελ. 13.—***Ἀπάντησις*** εἰς τὸν λόγον τοῦ Σ. Καραθεωρῆ, σελ. 6.

6. «Ρῶσος Ἄγγελος» 1858, βιβλ. Β', Φεβρουάριος, σελ. 249 κ. ἑ.—Presse d' Orient, 1857, Μαΐου 3, παρὰ Γεδεὼν Β' 44.

7. «Ρῶσος Ἄγγελος», 1858, βιβλ. β. Φεβρ. — Ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον Καραθεωρῆ, σελ. 6, 7. — Γεδεών, Β', σ. 45. ***Ἐκκλησ. Ἀλήθεια***, 1906, ἀρ. 48 σελ. 562.

8. Ἀπάντησις εἰς τὸν λόγον Καραθεοδωρῆ, σελ. 19, 30, 38.—«Ρῶσος Ἄγγελος», 1858, τεῦχ. β' Φεβρ.— Le haut clergé Grec. σελ. 9. — Presse d' Orient, 1856, Ὀκτωβρ. 23.—Αὐτόθι, 1856, Νοεμβρ. 20, 1857, Ἀπριλ. 2.—Γεδεών, Β' 47. ***Ἐκκλησιαστ. Ἀλήθεια***, 1906, ἀρ. 48, σελ. 563, 564, 565.

τοῦσι παρὰ τῇ Πύλῃ τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις τῶν Βουλγάρων [1].

Πᾶσαι ὅμως αἱ τοιαῦται αἰτιάσεις οὐδαμῶς εὑρίσκοντο ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Οὐδὲ ἦτο ἡ δυσφήμισις αὕτη ὁ ὑπαγορευόμενος εἰς τέκνα τῆς Ἐκκλησίας τρόπος, ἵνα διορθωθῶσι τὰ κακῶς τυχὸν ἔχοντα. Ἐντεῦθεν καὶ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς χρήσεως αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τοῦ ψεύδους ἢ τῶν ὑπερβολῶν ἢ τῶν διαστροφῶν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, αἱ αἰτιάσεις ἦσαν καθαραὶ μηχανορραφίαι, εἰς ἃς οἱ ταλαίπωροι Βούλγαροι ἐνέπεσαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τοῦ Παπισμοῦ κατ᾽ ἀρχὴν καὶ τῶν πολιτικῶν ὑπολογισμῶν τῶν δυτικῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸν φαινόμενον τῆς ἐξυπηρετήσεως δῆθεν τῶν Ρωσικῶν συμφερόντων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἕνεκα τῆς ἀτασθαλίας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ὅρων τῆς ζωῆς ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει, μάλιστα δὲ ἕνεκα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς Πατριαρχικῆς ἐκλογῆς ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς ὑπῆρξαν κατὰ τὸ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διάστημα Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιερεῖς ἐκτραπέντες τῆς ἱερᾶς αὐτῶν ἀποστολῆς· ἀλλὰ παρὰ τούτους ὅμως ὁρθοῦται χορεία, ἡ πλειονότης μάλιστα, μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας λειτουργῶν, οὓς ἡ Τουρκικὴ διαφθορὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ θίξῃ, οὕτως ὥστε ἡ αἰτίασις τῶν Βουλγάρων ὅτι ὁ γραικικὸς Κλῆρος διεφθάρη νὰ καθίσταται συκοφαντία ἔκδηλος, τοσοῦτοι μᾶλλον, ὅσον ὁ Κλῆρος δὲν ἦτο μόνον γραικικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ πλεῖστοι ἦσαν καὶ οἱ βουλγαρικῆς καταγωγῆς [2]. Μήπως δὲ κατὰ τόπους τινὰς δὲν ὑπέστησαν τὴν ἐπί ρασιν τῆς τουρκικῆς διαφθορᾶς καὶ οἱ βούλγαροι πρόκριτοι, οἱ «τσορματζῆδες», οὓς αὐτοὶ πάλιν οὗτοι παρίστων καταχραστὰς καὶ πλεονέκτας; Ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁλόκληρος ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἢ καὶ πάντες οἱ πρόκριτοι ἦσαν διεφθαρμένοι; [3] — Οὐδὲ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἡ ἄλλη αἰτίασις τῶν Βουλγάρων ὅτι ὁ γραικικὸς Κλῆρος ἦτο φιλοχρήματος καὶ σιμωνιακός. Ἂν ὑπῆρχον οἱ τοιοῦτοι, ἦσαν καὶ αὐτοὶ θύματα τῶν περιστάσεων, οὐδαμῶς δὲ ἦτο ἀληθὲς καὶ δίκαιον νὰ ἀποδίδηται μομφὴ τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἁπάσης [4]. — Ὅτι δὲ ὁ γραικικὸς Κλῆρος κατεδίωκε δῆθεν τὴν Βουλγαρικὴν ἐθνότητα, οἱ Βούλγαροι δὲν ἠδύναντο νὰ προσαγάγωσι συγκεκριμένα τῶν καταπιέσεων τούτων γεγονότα. [5] — Ἀνιστόρητος καὶ κακῆς πίστεως εἶναι καὶ ὁ ἄλλος ἰσχυρισμὸς ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «ρουμ» ἀνέλαβε παρὰ τῇ Κυβερνήσει ἀποκλειστικὸν γραικι-

---

1. **Γεδεών**, Β, 51.
2. **Ἐκκλησ. Ἀλήθεια**, 1905. Ἀριθμ. 48. σελ. 562
3. **Γεδεών**. Β', 38.
4. Βλ. **Γεδεών**, Β. 36, 37.
5. **Αὐτόθι**, 38, 39.

κὸν χαρακτῆρα. Τί ἤθελον οἱ Βουλγαρισταί, ἀφοῦ ἑλληνικὸς ἦτο ὁ λαὸς καὶ ἑλληνικὸν ἦτο τὸ Κράτος καὶ ἑλληνικὸς ὁ Κλῆρος, ὃν εὗρον ἐν ταῖς χώραις ταύταις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Τοῦρκοι;

Ποῦ δὲ στηριζόμενοι ἠδύναντο νὰ ἀξιῶσιν ἀλλοίαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν; Ἄν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀναγεννήσεως, ἠδύναντο ν' ἐκφράζωσι παράπονα, διατὶ νὰ μὴ ἀποτελέσωσιν ἰδίαν ἐθνικὴν ὀργάνωσιν, ὅπως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διὰ ταῦτα δὲν εἶναι ὑπεύθυνος ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ κυρίαρχος πολιτεία, ἥτις, θεοκρατικὴ οὖσα, διῄρεσε τὰ ὑπ' αὐτὴν ἔθνη κατὰ θρησκείας καὶ οὐχὶ κατὰ φυλάς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τουρκικὴ λογικὴ εὗρε δίκαιον, ὥστε πᾶσαι αἱ ὀρθοδόξου δόγματος φυλαὶ νὰ ὑπάγωνται εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.—Οὐδ' ἀποδεικνύονται οἱ Βούλγαροι λογικευόμενοι καὶ σεβαστικοὶ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄλλο αὐτῶν αἰτίαμα, ὅτι δῆθεν τὸ Πατριαρχεῖον κατήργησε τὰ βουλγαρικά, ὡς ἰσχυρίζονται, ὑπάρξαντα Πατριαρχεῖα Ἀχριδῶν καὶ Τυρνόβου. Διότι οὔτε Πατριαρχεῖον ἀνεγνωρίσθη ποτὲ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχριδῶν, οὔτε κἂν ὡς Ἀρχιεπισκοπή, ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη χρόνων τῆς ἱδρύσεώς της ὑφίστατο ἐπὶ κανονικοῦ δικαίου, ὡς ἱδρυθεῖσα ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ὡς ζήσασα τὸν βίον παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῆς ἁρμοδίας Ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. Εἰς ἐπίμετρον δέ· πρὶν ἢ οἱ Βούλγαροι διέλθωσι διὰ τῆς Ἀχρῖδος, ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ ὑφίστατο, ὡς ὀρθόδοξος ἐπισκοπὴ ἑλληνικῆς συνθέσεως. Ἐν τίνι δικαιώματι ἠξίουν οἱ Βούλγαροι, ἐπειδὴ συνέβη ὥστε ἐν ταῖς βουλγαρικαῖς ἐπιδρομαῖς νὰ ὑποστῇ καὶ ἡ Ἀχρὶς βουλγαρικὴν κατάκτησιν ἐπί τι διάστημα, νὰ ἀξιῶσιν ἀποκλειστικὴν βουλγαρικὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου κυριότητα; Εἶναι δὲ ἀναμφίβολον ὅτι αὐτὸς ὁ κλῆρος ὁ ἑλληνικός, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐκυβερνᾶτο ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῶν Ἀχριδῶν, αὐτός, ὁ κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὡς διώκων πᾶν βουλγαρικόν, εἶναι ἐκεῖνος ὅστις, πρὸς ἰδίους ἀποβλέπων φιλάρχους σκοπούς, προὔβαλλεν ἐπὶ τουρκοκρατίας τὴν δῆθεν Βουλγαρικότητα τοῦ θρόνου, ἵνα διατηρηθῇ ἡ ἀνόμως ἄλλως ὑπάρχουσα Ἀρχιεπισκοπή. Καὶ διετηρήθη διὰ παντοίων μέσων μέχρι τοῦ 1767, ὅτε μετὰ μακρὸν ἀντικανονικὸν βίον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἀλλ' οὐδ' ὁ μητροπολίτης Τυρνόβου ἀνεγνωρίσθη ποτὲ Πατριάρχης μετὰ πραγματικῆς Πατριαρχικῆς δικαιοδοσίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι, ἐπὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Β' (1234), ἕνεκα καιρικῶν τινων λόγων, ὠνομάσθη Συνοδικῶς ἐν Λαμψάκῳ Πατριάρχης ὁ μητροπολίτης Τυρνόβου, ἀλλ', ὡς εὐσυνειδήτως ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Βουλγαρόφιλος Ρῶσος ἱστορικὸς Γολουμπίνσκη, ὁ τίτλος οὗτος ἦτο ἁπλῶς τιμητικός, οὐδέποτε δὲ οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν σημασίαν πραγματικήν, διότι ἦτο ἡ ἀπονομὴ αὐτοῦ προϊὸν πολιτικῆς ἐπιβολῆς καὶ ἀνάγκης

καὶ οὐχὶ ἀπόρροια κανονικῆς τάξεως πραγμάτων [1]. Καὶ εἶχε μὲν σχετικὴν αὐτονομίαν ὁ θρόνος Τυρνόβου, δὲν ἦτο ὅμως αὐτοκέφαλος, ἀλλ' «ἐτέλει φόρους τῷ τιμήσαντι Πατριάρχῃ καὶ ὡς εἷς τῶν ὑπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν Μητροπολιτῶν ἐμνημόνευεν ἐπ' ἐκκλησίαις τὸ ὄνομα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ ἐδικάζετο ὑπὸ τῆς Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ κατάργησις τοῦ Βουλγαρικοῦ βασιλείου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέφερον κανονικῶς τὴν συγχώνευσιν τῆς περιφερείας Τυρνόβου ὡς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου [2]. Ὥστε οἱ βούλγαροι οὐδέποτε ἔσχον Πατριαρχεῖα Βουλγαρικά, κανονικοῦ κύρους, καὶ ὅτε ἀκόμη εἶχον ἀνεξάρτητον Βουλγαρικὸν Κράτος· πολλῷ μᾶλλον δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀναγνωρισθῶσι Πατριαρχεῖα τοιαῦτα μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας, ὅτε μόνον ὑπὸ τὸ ἔρεισμα τῆς κανονικότητος ἠδύναντο νὰ προβάλωσι τοιαύτας ἀπαιτήσεις. Καὶ τοῦτο ἐγνώρισαν οἱ Βούλγαροι οἱ ἀρχαιότεροι πολὺ καλύτερον τῶν ἐθνικιστῶν τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος καὶ οὐδέποτε παρεπονέθησαν κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐπὶ παραβιάσει τῶν δῆθεν ἐκκλησιαστικῶν Βουλγαρικῶν δικαίων. Ἔπρεπε νὰ δράσῃ ὁ Παπισμὸς καὶ ὁ Πανσλαυϊσμός, ἵνα ὑψώσωσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν οἱ Βούλγαροι καὶ ἀτενίσωσι πρὸς τὰ ἀπολεσθέντα δίκαια! Ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐν τῷ ἰσχυρισμῷ αὐτῶν τούτῳ θύματα οἱ ταλαίπωροι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.— Σκευωρία ἀπεδείχθη καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τοῦ Πατριαρχείου βουλγαρικὴ κατηγορία ὅτι δῆθεν ἠμπόδιζε τοῦτο τὴν διάδοσιν σλαυϊκῶν βιβλίων εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κατηγορία ἥτις προὐκάλεσε τόσον θόρυβον ἐν Ρωσίᾳ, ὥστε διετάχθη νὰ ὑποβάλῃ σχετικὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν εἰς τὴν Ρωσικὴν Κυβέρνησιν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρῶσος Πρεσβευτής. Καὶ ὅμως ἰδοὺ τί εἶχε συμβῆ, ὡς ἀφηγεῖται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἔκθεσις. «Συκοφαντοῦσιν, ἔγραφεν ὁ Πρέσβυς, ἐνώπιον τῆς Ἁγιωτάτης Συνόδου πασῶν τῶν Ρωσιῶν καὶ τῆς Κυβερνήσεως, τὸ ἀθῷον γραικικὸν Πατριαρχεῖον, ὅτι αὐτό, διὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως κατέσχε τὰ βιβλία τὰ ἀποσταλέντα ἐκ Ρωσίας διὰ τὴν Βουλγαρίαν. Ἰδοὺ τί συνέβη· ὁ Α. Ε. ὁδηγὸς τῆς Βουλγαρικῆς συμμορίας,... ἐξέδοτο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος σλαυωνικὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγέλιον διὰ τὴν Βουλγαρίαν... Κινούμενος δὲ ὑπὸ μίσους κατὰ τοῦ Πατριαρχείου, ἀντὶ νὰ ὑποβάλῃ τὰ ρηθέντα βιβλία ὑπὸ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς

---

1. ***Γολουμπίνσκη***, Δοκίμιον Ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Βουλγαρικῆς, Σερβικῆς καὶ Ρουμανικῆς (Ρωσιστί). ***Μόσχα*** 1871, σελ. 81. Πρβλ. ***Γεδεών***, Β 42. — ***Γρηγορίου***, Πραγματεία περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμ. Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ***Κωνσταντινούπολις*** 1860, σελ. 145, 146.

2. ***Γεδεών***, Β', σελ. 41.

Συνόδου αὐτοῦ, ἀπέρχεται πρὸς τόν... ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἐπιμόνως παρακαλεῖ αὐτόν, ἵνα ἀναγκάσῃ τὸν Πατριάρχην, ὅπως χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν εἰς ἔκδοσιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ ὑπουργὸς ἐγγράφως ἀνεφέρθη εἰς τὸν Πατριάρχην, ἀποστείλας συγχρόνως καὶ τὸ χειρόγραφον. Ἕκαστος ἐννοεῖ πόσον ἡ πρᾶξις αὕτη κατέθλιψε τὴν Α. Παναγιότητα. Ἀλλ' ἵνα μὴ φανῇ ἀντιπράττων τῷ ὑπουργῷ καὶ τῷ βουλγαρισμῷ, ἐπέτρεψε τὴν ἐκτύπωσιν αὐτῶν... Συγχρόνως ἦλθον εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τελωνεῖον βιβλία, προσδιωρισμένα διὰ τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Α. Ε. μαθὼν τοῦτο καὶ φοβούμενος, μὴ στερηθῇ τοῦ προσδοκωμένου ἐκ τῆς ἐκδόσεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ κέρδους, ἀπέρχεται πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἀναφέρει αὐτῷ ὅτι εἰς τὸ ἐν Γαλατᾷ τελωνεῖον ἦλθον βιβλία σλαυωνικά, ἐμπεριέχοντα ἰδέας κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐξεδόθησαν κατὰ διαταγὴν τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Συνόδου. Καὶ ἐν τούτοις ὅλην ταύτην τὴν κατηγορίαν ἀποδίδουσιν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως καὶ συκοφαντοῦσιν ἐνώπιον τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ» [1]. Καὶ ἡ ἄλλη δὲ κατὰ τοῦ Πατριαρχείου μομφὴ ὅτι δὲν ἐξετύπωσε τοῦτο διδακτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία πρὸς χρῆσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ εἶναι ἄτοπος, διότι ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία οὐδέποτε ἀνέλαβεν ἐκ συστήματος τὴν ἐκτύπωσιν οὐδ' ἑλληνικῶν βιβλίων [2]. Ἔπειτα δὲ τὸ Πατριαρχεῖον ἐτίμησε πράγματι καὶ δὲν κατεδίωξε τὰ σλαυϊκὰ γράμματα. Διότι ἅμα τῇ ἱδρύσει τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, τῷ 1843 ἀνεγράφη ἐν τῷ Προγράμματι αὐτῆς ἡ διδασκαλία τῆς Σλαυωνικῆς γλώσσης, ὡς μαθήματος ὑποχρεωτικοῦ, προσεκλήθη δὲ πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς βούλγαρος μοναχὸς ἐκ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Ζωγράφου. Ἐξετυπώθησαν ἀκολούθως καὶ Σλαυωνικαὶ Χρηστομάθειαι [3].—Ἀλλὰ μήπως εἶχε τόπον ἡ ἄλλη τῶν Βουλγαριστῶν αἰτίασις ὅτι ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως παρηγκώνιζε δῆθεν ἀπὸ συστήματος τοὺς Βουλγάρους πρὸς προαγωγὴν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Ἐπισκόπου; Διότι, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν τοὺς ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι τοῦ 1872 βουλγάρους Μητροπολίτας, ὧν ἡ ὕπαρξις, καὶ ἂν ἀκόμη πρότερον δὲν προήγοντο τῷ ὄντι Βούλγαροι κληρικοί, ἔδει νὰ σιγάσῃ τὰ αἰώνια βουλγαρικὰ παράπονα, εἶναι βέβαιον, καὶ τοῦτο δέον νὰ τονισθῇ χάριν τῆς ἀληθείας αὐτῆς καὶ τῶν ἀφυλετίστων διαθέσεων τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι πολλοὶ ἀνῆλθον Βούλγαροι εἰς τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἀρκεῖ δὲ νὰ

---

1. ***Γεδεών***, Β. 44—45. ***Ἐκκλησ. Ἀλήθεια***, 1906, ἀριθμ. 48 σελ. 564—565 πρβλ. ***Κλ. Νικολαΐδου***, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ βάσιν τὴν Μακεδονίαν. Ἐν Ἀθήναις, 1923, σελ. 400—401.

2. ***Γεδεών***, Β'. σελ 45.

3. ***Ἐκκλησιαστ. Ἀλήθεια***, 1906, ἀρ. 48 σελ. 565.

ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τοῦτο μόνον ὅτι ἐντὸς τῆς δευτέρας μόνης δεκαετίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τρεῖς Βούλγαροι ἀνῆλθον τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον: Εὐγένιος ὁ Β', 1821—1822, Χρύσανθος Α', 1824—1826 καὶ 'Αγαθάγγελος Α', 1826—1830, εἰς κρισίμους μάλιστα λόγῳ τῆς 'Επαναστάσεως τοῦ Ἔθνους στιγμάς. 'Εκ τῶν τεσσάρων δὲ πρώτων ἀποφοίτων τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς οἱ δύο ἦσαν Βούλγαροι: 'Ιγνάτιος, ὁ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Ρόδου καὶ εἶτα Κεστεντηλίου, καὶ Ἄνθιμος, ὁ κατόπιν Πρεσλάβας. 'Εν τῇ ἱδρυθείσῃ τῷ 1848 ἱερᾷ 'Εκκλησίᾳ τοῦ 'Αγίου Στεφάνου ἐν Βαλατᾷ διωρίσθησαν ἐπίσκοποι Βούλγαροι δύο, ὁ Πατάρων Πολύκαρπος καὶ ὁ Μακαριουπόλεως 'Ιλαρίων [1].—Οἱ Βούλγαροι ἐμέμφθησαν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὅτι εἰργάσθη δῆθεν πρὸς ἐξελληνισμὸν τῶν Βουλγάρων. Καὶ ἡ μομφὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι δικαία καὶ ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τοῦτο ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἴδωσιν, ἅμα τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρωτοστατοῦν εἰς τὴν διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐθνικῆς ὀργανώσεως ἀνάπτυξιν τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἔθνους. 'Αλλὰ λησμονοῦσιν ὅμως οὗτοι τὰς μαύρας τῆς Τουρκοκρατίας ἡμέρας, λησμονοῦσιν ὅτι πνεῦμα ἐθνικιστικὸν ἦτο ἄγνωστον κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ 19ου αἰῶνος χρόνους, λησμονοῦσιν ὅτι ἂν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἔλαβε καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐπίδοσίν τινα, τοῦτο μᾶλλον ὠφείλετο εἰς προσωπικάς τινας πρωτοβουλίας καὶ οὐχὶ εἰς σύστημα πατριαρχικῆς τακτικῆς. Εἰς τὴν μομφὴν λοιπὸν ταύτην ἐνυπάρχει δεινὴ παρεξήγησις. Τόσον δὲ οἱ Ἕλληνες Πατριάρχαι ἦσαν ἀνίδεοι ἐθνικιστικῶν καὶ ἐξελληνιστικῶν τάσεων, ὥστε ὁ ἡμέτερος ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος καθάπτεται, ἀδίκως ὅμως ὡς νομίζομεν, αὐτοῦ διότι οὗτοι ἐπὶ τετρακόσια περίπου ἔτη ἄρχοντες τόσων λαῶν ἠ μ έ λ η σ α ν νὰ ἐξελληνίσωσιν αὐτούς [2].—'Ο ἑλληνικὸς Κλῆρος δὲν κατέτρεξε τὴν ἐθνικὴν τῶν Βουλγάρων γλῶσσαν καὶ παιδείαν. Ἔχομεν, ἀπ' ἐναντίας παραδείγματα 'Ελλήνων 'Ιεραρχῶν οἵτινες συνέτρεξαν καὶ ὑλικῶς Βουλγαρικὰ σχολεῖα [3]. 'Εν ἁπάσαις δὲ ταῖς Βουλγαρικαῖς κώμαις καὶ τὰ Βουλγαρικὰ χωρία ἐδιδάσκετο ἀποκλειστικῶς ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἦτο δὲ καὶ ὁ ἐνοριακὸς Κλῆρος Βουλγαρικῆς καταγωγῆς. 'Εν ταῖς πόλεσι

1. ***'Εκκλησ. 'Αλήθεια***, 1906, ἀριθ. 48. σ. 562. ***Γεδεών***, Β' 161. ***Πετρώφ***, 'Αρχὴ τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ζητήματος. «Ἔργα Θεολογ. 'Ακαδημίας Κιέβου». 1886, ΙΙ, σελ. 60.

2. ***Κ. Παπαρρηγοπούλου***, 'Ιστορία τοῦ 'Ελλην. Ἔθνους. Τόμ. Ε'. σελ. 505—507 'Αναχρονιστικὰ εἶναι καὶ ὅλως ὑποκειμενικὰ ὅσα γράφει ὁ Φιλήμων σχετικῶς ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Β' τόμου τοῦ Δοκιμίου αὐτοῦ περὶ τῆς 'Επαναστάσεως, ἐν σελ. ε.

3. ***Γεδεών***, Β' σελ. 49.

βεβαίως ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνόφωνος λατρεία οὐ μόνον διότι ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ ἦτο ἢ καθ' ὁλοκληρίαν ἢ ἐν μεγίστῃ πλειοψηφίᾳ ἑλληνικός, ἀλλὰ καὶ διότι αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἐν πόλεσι κατοικοῦντες Βούλγαροι δὲν ἤθελον μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος νὰ ὀνομάζωνται κἂν Βούλγαροι.—Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἄλλης αὐτῶν κατηγορίας ὅτι ὁ γραικικὸς Κλῆρος κατέκαυσε τὴν Βουλγαρικὴν φιλολογίαν προσάγουσι συγκεκριμένον παράδειγμα τὸν μητροπολίτην Τυρνόβου Ἱλαρίωνα, 1830—1838. Περὶ αὐτοῦ διετυμπάνισαν οἱ Βούλγαροι, ὅτι ἔκαυσεν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν κώδικας, περιέχοντας σύμπασαν τὴν Βουλγαρικὴν φιλολογίαν. Ἀλλὰ διὰ τῆς Μητροπόλεως Τυρνόβου διῆλθον ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πλεῖστοι ὅσοι Ἕλληνες Ἱεράρχαι· καὶ ὅμως πάντες ἐσεβάσθησαν τὴν Βουλγαρικὴν ταύτην βιβλιοθήκην. Καὶ εἶναι τεκμήριον τοῦτο ὅτι ὁ ἑλληνικὸς Κλῆρος δὲν κατέστρεφε τὴν ξενόγλωσσον φιλολογίαν [1]. Καίτοι δὲ μετὰ κόρου πολλάκις ἐλέχθη καὶ περὶ τοῦ μητροπολίτου Ἱλαρίωνος ἡ βάνδαλος αὕτη πρᾶξις οὐχ ἧττον ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῇ αὕτη εἰς Ἱεράρχην, ὅστις διετέλεσεν εἷς τῶν μεγάλων Εὐεργετῶν τῆς Μητροπόλεως Τυρνόβου. Διότι καὶ σχολεῖα βουλγαρικὰ ἵδρυσεν οὗτος εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ εἶναι πρῶτος αὐτὸς ὅστις διενήργησε τὴν μετάφρασιν τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν λαλουμένην βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν σύνταξιν Βουλγαρικῆς Γραμματικῆς. Καὶ ἐνῷ παραμένει ἀναπόδεικτος ἡ ἐνοχὴ τοῦ εἰρημένου Ἱεράρχου, ἥτις καὶ ἂν ἀκόμη ἠλήθευε δὲν ἦτο δίκαιον νὰ ἐνοχοποιῆται ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος, ἐξ ἄλλου εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ὅτι λόγῳ τοῦ αὐστηροῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος ὁ μητροπολίτης οὗτος ἦτο ἀντικείμενον μεγίστης ἐκ μέρους τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καταφορᾶς, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται νὰ ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν πρᾶξις ὑπ' ἄλλων διαπραχθεῖσα πρὸς ἀποτελεσματικὴν αὐτοῦ ἐξόντωσιν. Οἱ Βούλγαροι ᾐτιῶντο ἐπίσης τοὺς γραικοὺς ὅτι «οὗτοι ἐσυκοφάντουν εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις τῶν Βουλγάρων». Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι ἐσυκοφάντουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Τουρκίας ὅτι εἶναι ὄργανα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἂν ἀκόμη ἠλήθευεν ἡ μομφή, ἀποτελεῖ αὕτη ἰδιαίτερον κεφάλαιον, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ εὐθύνηται οὔτε ὁ Πατριάρχης, οὔτε ἡ Σύνοδος, οὐδὲ ὁ Κλῆρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

Διὰ τοιούτων διεγερτικῶν αἰτιάσεων ἐξειλίσσετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ βουλγαριστικὴ κίνησις. Ὡς δ' ἦτο ἑπόμενον, θεωρούμεναι αὗται ὡς προκλήσεις, ἐξῆπτον τὰ πνεύματα καὶ κατέληγον πολλάκις εἰς

1. Ἴδε προγενέστερα ἐν «Θεολογίᾳ», τόμ. Δ' τεῦχ. Β' σελ. 44.

ἐδυνηρὰς συγκρούσεις [1]. Βουλγαρικαὶ διαδηλώσεις ὑπεκινοῦντο θορυβωδῶς οὐ μόνον ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει κατὰ τῆς πνευματικῆς ἐξαρτήσεως τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου [2].

Μετά τινας μῆνας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν, τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1856, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρωταγωνισταὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ κινήματος, ὑπέβαλον, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἀντιπροσώπων δῆθεν σύμπαντος τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ, αἴτησιν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, πρὸς ὃν ἀνέφερον ὅτι καὶ οἱ Βούλγαροι, καθὼς καὶ οἱ γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι, κέκτηνται προνόμια ἴδια, ἀφαιρεθέντα ἀπ' αὐτῶν τῷ 1767 ὑπὸ τοῦ «γραικικοῦ Πατριαρχείου» πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, ἑπομένως δικαιοῦνται νὰ συγκαλέσωσιν ἰδιαιτέραν Γενικὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸ Χάττι Χουμαγιοῦν, παρεπονοῦντο δὲ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἱεραρχίας ὅτι κατεδίωκε τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ ἐξελιπάρουν ἀπόδοσιν δικαίου [3]. Ἐζήτουν ἐπίσης νὰ ἀντικατασταθῇ ὁ ἀνώτερος Κλῆρος διὰ βουλγαρικοῦ [4]. Συγχρόνως οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Βιδυνίου, δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Μητροπολίτου αὐτῶν Παϊσίου, εἶχον ἀποστείλει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσωπείαν, φέρουσαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ὃν παρεκάλουν νὰ καθορισθῇ μισθὸς εἰς τὸν Μητροπολίτην [5]. Καὶ δὲν εἶναι μὲν βέβαιον ἂν αἱ αἰτήσεις αὗται ἔφθανον εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, πάντως ὅμως ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἔλαβε γνῶσιν αὐτῶν, καὶ ἀπέναντι μὲν τῆς πρώτης ἔδειξε μεγάλην πρὸς τοὺς Βουλγάρους συμπάθειαν καὶ ἐνδιαφέρον [6], ἀφοῦ, παρὰ τὰς περὶ οὐδετερότητος ὁδηγίας αὐτοῦ ἐκ Πετρουπόλεως, ὑπεστήριζεν αὐτοὺς καὶ ὁ Ρῶσος πρέσβυς Μπούτενεφ [7], ὡς πρὸς τὴν δευτέραν δὲ αἴτησιν, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Γολουμπίνσκη, ἡ Πύλη ῥητῶς ἀπέστειλε τὴν ἀντιπροσωπείαν πρὸς τὸν Πατριάρχην, ἵνα ὁρίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ μισθόν, πρᾶγμα ὅμως τὸ ὁποῖον τὸ Πατριαρχεῖον ἀπέρριψεν [8].

Ἀλλὰ τὸ σύνθημα ἐδόθη· καὶ μετὰ τοὺς Βιδυνίους οἱ Βούλγαροι

---

1. ***Γεδεών***, Β' 167. ***Θ. Κουργάνωφ***, Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ σχίσματος· περιοδ. «Ὀρθόδοξος Ὁμιλητὴς» (Ρωσιστί). ***Καζάν***, 1873, τόμ. Ι. σελ. 180.

2. Ἔνθ. ἀν.

3. ***Γεδεών***, Β' σελ. 6—7, 167.—Περιοδικὸν «Χριστιανικὸν Ἀνάγνωσμα» (Ρωσιστί), 1871, Ι. 326.— ***Κουργάνωφ*** Ι, 190.

4. ***Γολουμπίνσκη***, σελ. 296.

5. Αὐτόθι.

6. ***Κουργάνωφ***, Ι, 190.

7. Αὐτόθι, σελ. 189.

8. ***Γολουμπίνσκη***, ἔνθ. ἀν.

εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη ἠγέρθησαν κατὰ τῶν Ἱεραρχῶν ὡς σιμωνιακῶν καὶ καταδυναστευτῶν τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου. Μερὶς τῶν βουλγάρων κατοίκων τοῦ Τυρνόβου ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Μητροπολίτου αὐτῶν Νεοφύτου, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προέβη ἡ μεταξὺ τῶν Βουλγαριστῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἔξαψις, ὥστε καὶ ταραχαὶ συνέβησαν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ Κυβέρνησις ἀπέστειλεν ἀνακριτὴν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν κατὰ τοῦ Μητροπολίτου αἰτιάσεων, αἵτινες καὶ ἀπεδείχθησαν ἀβάσιμοι[1]. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἱερομόναχοι τῆς ἐν Βουλγαρίᾳ Μονῆς τοῦ Ρίλου ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὸ Βουλγαρικὸν κίνημα, περιερχόμενοι δὲ ἀνὰ τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας ἐκήρυσσον ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι τῷ 1856 εἷς τοιοῦτος μοναχὸς διατρίβων ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ Πνευματικοῦ πατρὸς ἐκτελῶν τὸ μυστήριον τῆς ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως, παρεχώρει μεγαλοδώρως τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν εἰς τοὺς θιασώτας τῆς βουλγαριστικῆς κινήσεως, εἰς ὅσους δὲ δὲν ἤθελον νὰ ἐκμανθάνωσι τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν, ἀπηγόρευε τὴν θείαν Μετάληψιν καὶ ἠπείλει διὰ τῆς αἰωνίου κολάσεως[2].

Ἀπέναντι τῶν τοιούτων ἀνατρεπτικῶν κινημάτων, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, διαστέλλον τὸν βουλγαρικὸν λαὸν ἀπὸ τῆς σπείρας τῶν ταραχοποιῶν καὶ ἐλπίζον ὅτι ὁ λαὸς οὗτος θὰ ἀπεδοκίμαζεν ἐν τέλει τὴν διαγωγὴν τῶν ἀρχηγῶν, ἐξ ἄλλου ὅμως καὶ ἐπηρεαζόμενον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἀπέλυσε κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1856 Ἐγκύκλιον πρὸς τὸν βουλγαρικὸν λαὸν ἵνα ἀποστείλωσι μαθητὰς εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ θεολογικὴν Σχολὴν πρὸς μόρφωσιν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὰ ὕπατα τῆς Ἐκκλησίας ἀξιώματα. Εἰς δὲ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας Τυρνόβου συνίστα εἰρήνην, ἡσυχίαν καὶ πειθαρχίαν πρὸς τὰ καθεστῶτα[3]. Ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος, ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον φανατίσει τὸν λαόν, ὥστε αἱ ἐπαρχίαι ἀπήντων, εὐσχήμως κωφεύουσαι εἰς τὴν Πατριαρχικὴν πρόσκλησιν, ὅτι στεροῦνται παίδων ἱκανῶν[4]. Οὕτω δὲ ἐξουδετεροῦντο αἱ ἀγαθαὶ τῆς Ἐκκλησίας προθέσεις καὶ ἐνέργειαι ὑπὸ τῶν Βουλγαριστῶν οἵτινες δυστυχῶς καταφυγόντες ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ πολιτικὰ μέσα καὶ προκαλοῦντες καὶ θίγοντες τὴν πατριαρχικὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὰ

---

1. *Γεδεών*, Β', 7. — «Presse d' Orient», 1858, Φεβρουαρίου 27 ἐν Κωνσταντινουπόλει.

2. *Γεωργίου Τσουκαλᾶ*.—Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς. *Ἐν Κων)πόλει* 1859, σελ. 89.

3. Presse d' Orient 1856 Σεπτεμ. 3.—1857, Φεβρ. 12 *Γεδεών*, Β 7.

4. Presse d' Orient, 1858, Ὀκτωβρ. 9.— *Γεδεών*, Β', 10, 166. *Κλ. Νικολαΐδου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ βάσιν τὴν Μακεδονίαν. *Ἐν Ἀθήναις*, 1923, σελ. 399.

δίκαια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, προεσήμαινον τὴν ἀπαισίαν τοῦ κινήματος ἔκβασιν.

Διότι οὐδέποτε μέχρι τῆς στιγμῆς οἱ Βούλγαροι συλλογικῶς καὶ ἐπισήμως ὑπέβαλλον, ὡς τέκνα πιστὰ καὶ εὐγνώμονα, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Ἐκκλησίαν παράπονα καὶ ἀξιώσεις, αἵτινες νὰ ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς συζητήσεως τὴν βάσανον καὶ νὰ ἀπεδείκνυον εἰλικρινεῖς τῶν Βουλγάρων προσπαθείας πρὸς πνευματικὴν καὶ ἠθικήν, ὡς ἰσχυρίζοντο, ἐξύψωσιν αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας τὸ Πατριαρχεῖον εὑρίσκετο πρὸ ἀνταρτῶν, αἱ δὲ σκευωρίαι, αἱ παρασκηνιακαὶ ἐνέργειαι, αἱ συκοφαντίαι βεβαίως δὲν ἦσαν τὰ ἁρμόδια μέσα διὰ νὰ ἐφελκύσωσι τὴν συμπάθειαν τοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖον, ἄλλως, δὲν εἶχε καὶ τὴν πρόθεσιν νὰ θυσιάσῃ, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, προαιώνια δίκαια αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας τὴν καλλιέργειαν φυλετιστικῶν καὶ ἐθνικιστικῶν τάσεων, οἵας ἀπεδείκνυον οἱ Βούλγαροι, ἀφοῦ μάλιστα, κατὰ μίμησιν, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1855 εἶχον ἀφιχθῆ εἰς Μοναστήριον ἐκ Ρουμανίας ἄλλοι ἐθναπόστολοι, ὁ Ἰωάννης Ραδουλέσκου καὶ ὁ Δημήτριος Βολιντζεάνου, πρὸς ὑποκίνησιν τῶν Κουτσοβλάχων κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐν Βελιγραδίῳ δέ, Βοσνίᾳ, Ἐρζεγοβίνῃ καὶ Σερβίᾳ ἐν γένει, ἤρχισαν νὰ ἀκούωνται φωναὶ ὑπὲρ ἀνασυστάσεως τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ δῆθεν Πατριαρχείου τοῦ Ἰπέκ [1]). Ποῖος ποτὲ Πατριάρχης ἠδύνατο νὰ εὐνοήσῃ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πολιτικὸν καθεστὼς καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Πατριαρχικῷ κλίματι, ἄνευ τινος ἄλλης πολιτικῆς μεταβολῆς, νὰ εὐνοήσῃ τὰς κακῶς, ἄλλως τε, καὶ ἀντιπειθαρχικῶς ἐκδηλουμένας ταύτας τάσεις;

Ἔλαιον εἰς τὴν πυρὰν ἔρριπτεν ὁμοίως καὶ ἡ ἀλλότρια πρὸ παντὸς συμφέροντα ἐξυπηρετοῦσα βουλγαρικὴ καὶ γαλλόφωνος ἐν Κωνσταντινουπόλει δημοσιογραφία. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1848 ἐκδιδομένη βουλγαρικὴ ἐφημερὶς «Τσαριγραδσκιϊ Βέστνικ», (Ἄγγελος τῆς Βασιλευούσης), καθὼς καὶ ἡ «Presse b' Orient» (Τύπος τῆς Ἀνατολῆς), συνταττομένη ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰησουϊτῶν ἐξῆπτων τὰ πνεύματα δι' ἐμπαθῶν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου ἄρθρων. Ἡ δευτέρα μάλιστα ἐφημερίς, διατηροῦσα ἀνὰ τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας δίκτυον ὅλον ἀνταποκριτῶν, ἐδημοσίευεν ἀνταποκρίσεις καὶ ἐπετίθετο συστηματικῶς κατὰ τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα συνετάσσετο καὶ ἡ γαλλόφωνος καὶ Ἰησουϊτικὴ ὁμοίως ἐν Κωνταντινουπόλει ἐκδιδομένη ἐφημερὶς «Βουλγραία», μεταφραζομένη καὶ βουλγαριστὶ ὑπὸ τοῦ ἐκλατινισθέντος Δραγὰν Τσαγκὼφ καὶ τοῦ Δημητρίου Γίκωφ

1. ***Νικολαΐδου***, Μνημον, ἔργον, σελ. 393.

ἢ Κυριακώφ [1]). Ἡ ἐφημερὶς αὕτη συμμορφουμένη πρὸς τὴν κλίσιν καὶ τὰς διαθέσεις τῶν Βουλγάρων, ἃς αὐτοὶ ἤδη οὗτοι οἱ Ἰησουῖται ὑπεξέκαιον, παρεκίνει αὐτοὺς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπέπιπτε λαύρως κατὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, κατέκρινε τὴν διαγωγὴν αὐτῆς πρὸς τοὺς Βουλγάρους, χαρακτηρίζουσα αὐτὴν ἄδικον, σκληράν, ἐνῷ, ἐξ ἄλλου, ἐπεδοκίμαζε τὰς βουλγαρικὰς ἀξιώσεις, ἃς ἐχαρακτήριζε λογικωτάτας, φυσικωτάτας, νομίμους καὶ ἀδιαφιλονικήτους [2]). Ἡ «Βουλγαρία» τὴν μὲν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατέκρινε, διότι δῆθεν οὐδὲν ἄλλο εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθῇ τις δι' αὐτῆς παρὰ μύθους καὶ ἀσελγείας καὶ ἀπιστίας (τέλειος Ἰησουϊτισμός!), τοὐναντίον δὲ συνίστα τὴν σπουδὴν τῆς γαλλικῆς γλώσσης, διότι αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς Κλῆρος διεσύρετο ὑπὸ τῆς μοχθηρᾶς ταύτης ἐφημερίδος ὡς αἴτιος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐκμηδενίσεως τῶν Βουλγάρων, ἡ δὲ ἀμάθεια τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ εἰς τοὺς αὐτοὺς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἀρχιερεῖς ὀφείλεται [3]) Ἡ ὀρθοδοξία δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο κατὰ τὴν ἐφημερίδα ταύτην παρὰ πλάνη τις ἐπίβουλος, εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φωτίου, ἵνα δι' αὐτῆς ἐπιτευχθῇ ἡ συγχώνευσις (ὢ τοῦ Ἰησουϊτισμοῦ!!) πάντων τῶν ἐθνῶν, ἅτινα θὰ ἐπρέσβευον τὴν ὀρθοδοξίαν ταύτην, εἰς τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἰδέαν, τὴν κοσμοκρατορίαν δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων, οὗ πόθου ἔνδειξιν ἐνέβλεπεν ἡ ὀξυδερκὴς «Βουλγαρία» ἐν τῇ προσωνυμίᾳ «Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία» [4]).—Ἕνεκα τῶν σατανικῶν τούτων δημοσιευμάτων ἡ Ἰησουϊτικὴ ἐφημερὶς αὕτη ἔλαβεν εὐρυτάτην παρὰ τῷ βουλγαρικῷ λαῷ διάδοσιν. Ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀνεγινώσκετο ἀπλήστως, ἀναμφιβόλως δὲ τὸ Ἰησουϊτικὸν πνεῦμα ἐπέδρασεν ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῆς περαιτέρω κατὰ τοῦ Πατριαρχείου στάσεως καθὼς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ἑτεροδιδασκαλίας τοῦ φυλετισμοῦ [5]).—Τὸ περιοδικὸν «Βουλγαρικὴ Φιλολογία» ἰδίᾳ, καθ' ὃν χρόνον εἰργάζετο ἡ Ἐθνοσυνέλευσις (1859), ὑπεστήριζε τὸν σχηματισμὸν ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, οἵαν, ὡς ἔλεγον, εἶχον οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ 565 μέχρι τοῦ 1767, ἐπέπιπτε δὲ κατ' ἐκείνων τῶν ὀρθοφρονούντων Βουλγάρων, οἵτινες ὑπεστήριζον τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς

---

1. ***Κουργάνωφ*** I, 199. ***Γολουμπίνσκι***, σελ. 194. πρβλ. ***Θ. Ἀσκληπιάδου***, Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα *Ἐν Ἀθήναις* 2872, σ. 42.

2. ***Κουργάνωφ***, I, 199.

3. ***Ἀσκληπιάδου***, ῥηθὲν ἔργον, σελ, 4243 πρβλ.— ***Γεωργ. Τσουκαλᾶ***, Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς *Ἐν Κωνσταντινουπόλει*, 1859, σελ. 57.

4. ***Ἀσκληπιάδης***, ἔνθ' ἄν.

5. Πρβλ. ***Κουργάνωφ***, I, 200.

'Εκκλησίας πρός τε τὰ καθεστῶτα καὶ πρὸς τὰ ἀρχαῖα βεράτια καὶ φριμάνια τοῦ Πατριάρχου [1].

'Εκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημοσιογραφίαν εἰργάζετο καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1856 συστᾶσα ἐν Κωνσταντινουπόλει «Βουλγαρικὴ Φιλολογικὴ 'Εταιρία» (Μουλγάρσκι Κνίζιτσι), ἥτις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγάρων προκρίτων, ἐξέδιδε τὸ ῥηθὲν ἤδη ὁμώνυμον περιοδικόν, ἐξέδιδε βουλγαρικὰ 'Εκκλησιαστικὰ καὶ διδακτικὰ βιβλία καὶ ἐπεμελεῖτο νὰ ἀποκαθάρῃ τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν ἀπὸ παντὸς γλωσσικοῦ ξενισμοῦ. 'Εξαρτήματα τῆς 'Εταιρίας ταύτης, ἧς ὁ κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ πάλη ὑπὲρ ἀποκτήσεως θρησκευτικῶν προνομίων, ἱδρύθησαν ἀκολούθως πολλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας, ἐν Κιζανλίκ, Σιστοβίῳ, 'Εσκῆ Ζαγορᾷ καὶ Σηλύμνῳ [2].

('Ακολουθεῖ)

---

1. Γεδεών, Β', 6.

4. «Βουλγαρικὴ Φιλολογία» 1859, τεῦχ. Β'. 311 Μάϊος σελ κ. ἑ.=***Γεδεὼν*** Β'. 14.

Ὁ κ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Ἐν τῷ τεύχει τοῦ Ἀπριλίου 1925 τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ «Ἐκκλησ. Φάρου» ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν πομπώδη τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν θεολογικὴν κριτικὴν» πραγματεία τοῦ κ. Ἀδ. Διαμαντοπούλου, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Α. Κλεομένης», [1] σκοποῦσα μὲν κατ' ἐπίφασιν νὰ κρίνῃ τὰς ἐκθέσεις τῶν ἐπιτροπειῶν διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ἐν τῇ θεολ. σχολῇ κενῶν ἑδρῶν, πράγματι δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν δεινὴν ἀδικίαν, ἥτις προσεγένετο ὑπὸ τῆς θεολογικῆς Σχολῆς πρὸς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν κ. Διαμαντόπουλον, μὴ κριθέντα ὑπ' αὐτῆς ἱκανὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἣν διεξεδίκει ἕδραν τῆς ἐκκλησ. ἱστορίας, προκριθέντος διὰ ταύτην, παμψηφεί, τοῦ ἑτέρου ὑποψηφίου κ. Στεφανίδου. Πρὸς τοῦτο ἔδει νὰ καταδειχθῇ ἡ ἐμπάθεια, ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ κακοπιστία τῶν κριτῶν, ἡ ἀναξιότης τοῦ ψηφισθένος καθηγητοῦ καὶ ἡ παραγνωρισθεῖσα μεγαλοφυΐα τοῦ ἀπορριφθέντος.

Καὶ τὰ μὲν ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενα περὶ τῆς ἀξίας ἑαυτοῦ, τῆς ἀπαξίας τοῦ ἀντιπάλου του, ὅστις παμψηφεὶ ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς ἐκκλ. ἱστορίας, περὶ τῆς ἀνεπιστημοσύνης καὶ κακοπιστίας τῶν καθηγητῶν τῆς θεολ. Σχολῆς, οἵτινες «ἐκ λόγων προσωπικῆς ἐκδικήσεως» (!) κατεψήφισαν αὐτόν, θεωροῦμεν ἀνάξια ἀπαντήσεως· [2] ἐν ἐκθέσει ὑποβληθείσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον καὶ τυπωθείσῃ ἀναπτύσσονται οἱ λόγοι δι' οὓς ὁμοφώνως ἡ τριμελὴς ἐπιτροπεία ἔκρινε τὸν κ. Στεφανίδην ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἕδραν, τὸν δὲ κ. Διαμαντόπουλον οὐχί, ὡς ὑστεροῦντα καὶ περὶ τὰς σπουδὰς καὶ περὶ τὴν διδακτικὴν καὶ μάλι-

1. Ὁμολογῶ ὅτι ἐπαρκέστατα δικαιολογεῖ ὁ κ. Διαμαντόπουλος τὴν ψευδωνυμίαν του, ἣν κακῶς εἶχον ἀποδώσει εἰς ἔλλειψιν θάρρους. Ὁ κ. Διαμαντόπουλος δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως, ἀφοῦ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλοι, ὡς λέγει, «ἐπιφανέστατοι καὶ σοφώτατοι ἄνδρες ἔγραφον καὶ γράφουσιν ἀνωνύμως» (Γρηγ. Παλ. 1826 σελ. 85). Noblesse oblige!

2. Ἀναντίρρητον εἶναι τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον παντὸς ἀδικουμένου ἢ καὶ νομίζοντος ὅτι ἀδικεῖται νὰ ἀμύνηται κατὰ τῆς ἀδικίας. Καὶ ἐγὼ πάντοτε ἠμύνθην ὁσάκις ἐνόμισα ἐμαυτὸν ἀδικηθέντα, οὐχὶ ὅμως δημηγορῶν ἐν τοῖς καφενείοις ἢ συκοφαντῶν καὶ διαβάλλων ἀλλὰ δι' ἐνυπογράφων διατριβῶν, περιοριζόμενος πάντοτε εἰς τὸ ἐπίμαχον θέμα, προσπαθῶν νὰ ἀποδείξω τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀπόψεών μου δι' ἐπιστημονικῶν λόγων καὶ οὐδέποτε δι' ἀνάνδρων συκοφαντιῶν καὶ ὑπαινιγμῶν.

στα τὴν συγγραφικὴν δρᾶσιν. Συμφώνως δὲ τῇ γνώμῃ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, παμψηφεὶ ἡ θεολ. σχολὴ ἐψήφισε τακτικὸν καθηγητὴν τὸν κ. Στεφανίδην καὶ οὐδὲ μίαν ψῆφον ἔλαβεν ὁ κ. Διαμαντόπουλος.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ πραγματείᾳ του ταύτῃ ὁ κ. Διαμαντόπουλος, ἵνα δείξῃ ὅτι κακῶς ἐξελέγην καθηγητής, ἐξέφερε τὴν κατηγορίαν ὅτι αἱ μελέται μου περὶ συμβολικῶν βιβλίων, Μακράκη καὶ Κοραῆ εἶναι «συμπιλήματα» καὶ ὅτι ἡ περὶ Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου μελέτη μου εἶναι «ὠχρὰ καὶ κακότεχνος», ἔν τισι δὲ καὶ ἐσφαλμένη «σύλησις» τῆς περὶ Ἰσιδώρου μελέτης τοῦ Niemeyer, προεκάλεσα δι' ἐπιστολῆς μου, δημοσιευθείσης ἐν τῷ Ἐκκλ Φάρῳ τοῦ Ἰουλίου 1925, τὸν γράψαντα νὰ ὑποδείξῃ «ἔστω καὶ μερικήν, ἔστω καὶ ὀλιγόστιχον λογοκλοπὴν οὐ μόνον ἐκ τοῦ Ἰσιδώρου ἀλλ' ἐξ οἱασδήποτε μελέτης μου, διότι ἄλλως δικαιοῦμαι νὰ χαρακτηρίσω αὐτὸν «χυδαῖον συκοφάντην». Εἰς ἀπάντησιν ὁ κ. Διαμ. ἐν τῷ Γρηγορίῳ Παλαμᾷ τῆς Θεσσαλονίκης (Φεβρ. 1926, σελ. 84-91), δημοσιεύει ἀπάντησιν, ἐν ᾗ οὐδὲ λόγον ποιούμενος διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτοξευθεῖσαν ἀορίστως καὶ ἀναποδείκτως κατηγορίαν, καθ' ἣν αἱ μελέται μου περὶ συμβολικῶν βιβλίων, Μακράκη καὶ Κοραῆ εἶναι «συμπιλήματα», ἀρκεῖται νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κατηγορίαν ὅτι ἡ περὶ Ἰσιδώρου πραγματεία μου εἶναι «σύλησις» τῆς περὶ Ἰσιδώρου μελέτης τοῦ Niemeyer, ἥτις εὑρίσκεται ἐν τῷ 78ῳ τόμῳ τοῦ Migne (στ. 10-102). Φέρε νῦν ἴδωμεν ἓν πρὸς ἓν τὰ ἐπιχειρήματα ἐφ' ὧν ζητεῖ τὰ στηρίξῃ τὴν κατηγορίαν του ὁ ἐπικριτής [1].

Ἐν πρώτοις ὁ κ. Διαμ. τὸν τρόπον καθ' ὃν αὐτὸς συγγράφει ἀποδίδων καὶ εἰς ἄλλους, φαντάζεται ὅτι ὅταν ἀπεφάσισα νὰ γράψω περὶ Ἰσιδώρου ἤνοιξα τὴν Realencyclopaedie fuer prot. Theologie und Kirche καὶ ἐν ἄρθρῳ τοῦ Krueger περὶ Ἰσιδώρου εὗρον τὴν βιβλιο-

1. Ὁ κ. Διαμαντόπουλος ἄρχεται ὡς ἑξῆς τῆς ἀπαντήσεως του (σ. 84): «Δημοσιεύσας ἐν τῷ Ἐκκλ. Φάρῳ (Ἀπρ. 1925) τὰς Συμβολάς μου εἰς τὴν θεολ. κριτικήν, ἐγίνωσκον ὅτι θ' ἀπήρεσκον εἴς τινας τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητάς... καὶ ὅτι οὗτοι θὰ ἐπεζήτουν νὰ μειώσωσι τὴν ἀπὸ τὴν κριτικὴν δυσμενεστάτην δι' αὐτοὺς ἐντύπωσιν· τοῦτο λίαν φυσικὸν ὄν, ἐξεδηλώθη ἤδη κατ' αὐτὴν τὴν ἐκλογὴν εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἐκκλ. ἱστορίας...». Ταῦτα χρονθοκοποῦνται πρός τὴν ἀλήθειαν, διότι δὲν προηγεῖται ἡ κριτικὴ τοῦ κ. Διαμ. καὶ ἕπεται ἡ ἀπόρριψίς του, ὡς λέγει, ἵνα παραστήσῃ ταύτην ὡς ἐκδίκησιν δι' ἐκείνην, ἀλλὰ τοὐναντίον ἡ μὲν ἀπόρριψις τοῦ κ. Διαμ. ἐγένετο τῇ 11ῃ Ἰουνίου 1924, ὁ δὲ λίβελλος τοῦ κ. Διαμ. συνεπείᾳ τῆς ἀπορρίψεώς του, ἐδημοσιεύθη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1925.

γραφίαν τοῦ θέματος, «ἥτις αὐτολεξεὶ ἀντεγράφη μετὰ τῶν κυρίων καὶ πατρωνυμικῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκεῖ τάξιν», καὶ ὅτι ἠρκέσθην νὰ προσθέσω ἁπλῶς τὸ ἐν Kirchenlexicon ἄρθρον τοῦ Kihn, τὸν Φιλάρετον Τσερνιγόβου καὶ τὸν Aigrain (σ. 87—88). Ἂς μάθῃ ἐν πρώτοις ὁ κ. Διαμ. ὅτι ἐγὼ ἔχω ἄλλην μέθοδον ἐργασίας ἢ αὐτός. Ἀναγνώσας τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ἰσιδώρου καὶ θελχθεὶς ἐξ αὐτῶν, ἀπεφάσισα νὰ γράψω περὶ αὐτοῦ· κατέστρωσα λοιπὸν τὰ συμπεράσματά μου, ἄνευ οὐδενὸς βοηθήματος, καὶ πᾶσα ἡ σχετικὴ λίαν ὀγκώδης προεργασία μου αὕτη εὑρίσκεται εἰς διάθεσιν παντὸς βουλομένου· ὕστερον ἀφοῦ διετύπωσα τὰ συμπεράσματά μου ἐξήτασα πάντα τὰ σχετικὰ βοηθήματα, ἵνα βασανίσω, συμπληρώσω καὶ ἀναθεωρήσω ἐκεῖνα· τότε βεβαίως ἤνοιξα καὶ τὰς θεολογικὰς ἐγκυκλοπαιδείας, αἵτινες δὲν εἶναι τυφλοσύρται, ὡς φαντάζεται ὁ κ. Διαμ. ἀλλὰ σπουδαιότατα ἐπιστημονικὰ ἔργα, συντασσόμενα ὑπὸ ἐπιστημονικῶν κορυφῶν· Πόσον δὲ ψευδὴς αὐτόχρημα εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Διαμ., ὅτι «αὐτολεξεὶ» ἀντέγραψα τὴν βιβλιογραφίαν ἐκ τῆς Realencyklopaedie ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς βιβλιογραφίας ἐκείνης πρὸς τὴν ἐμήν, ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι ἐκείνη ἀναφέρει 11 βοηθήματα, ἐγὼ δὲ 9· κοινὰ ἔχομεν μόνον 4 (Tillemont, Heumann, Niemeyer καὶ Bouvy)· ἡ R. E. ἔχει 7, ἅτινα δὲν ἔχω ἐγὼ (Henchen, Fabricius, Bright, Bardenhever, Fessler-Jungmann, Glueck, Bober, ὧν τὰ 2 τελευταῖα, ὡς σημειῶ ἐν σελ. 9, δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω·) καὶ ἐγὼ ἔχω 5, ἅτινα δὲν ἔχει ἡ R. E. (Schroeck, Φιλάρετος, Kihn— βεβαίως ἄνευ πατρωνυμικοῦ, «διότι οὕτως ὑπογράφεται ἐν τῷ λεξικῷ»— Krueger, Aigrain). Νῦν ἕκαστος δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῆς σοβαρότητος καὶ φιλαληθείας τοῦ ἐπικριτοῦ, ὅστις λέγει ὅτι ἀντέγραψα τὴν βιβλιογραφίαν τῆς Realencyclopaedie «αὐτολεξεί, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, μετὰ τῶν κυρίων καὶ πατρωνυμικῶν ὀνομάτων τῶν συγγραφέων». Ἀληθῶς εἶναι περίεργον πῶς, χάριν πρωτοτυπίας, δὲν ἤλλαξα τὰ πατρωνυμικὰ τῶν συγγραφέων, ὡς θὰ ἐπεθύμει ὁ κ. Δ. Σημειωτέον ὅτι περὶ Bouvy προκειμένου, ἐνῷ ἡ R. E. ἔχει κατὰ λάθος C. L. A. Bouvy καὶ ἔτος ἐκδόσεως 1885, ἐγὼ ἔχω τὸ ὀρθὸν Edm. L. A. Bouvy καὶ ἔτος ἐκδόσεως 1884.

Ὁ κ. Διαμαντόπ. ἐν σελ. 88 λέγει: «ὅλη ἡ ἐν σελ. 36 περὶ Ἰσιδώρου ὡς δῆθεν ποιητοῦ παράγραφος εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Niemeyer στ. 34, ἐκτενῶς τὰ περὶ τούτου ἐκτιθεμένου·... ὁ κ. Μπαλᾶνος οὐδεμίαν τούτων ποιούμενος μνείαν παρουσιάζει τὴν ἀνασκευὴν ὡς ἴδιόν τι

εὕρημα, δηλ. ὥς τι νέον». Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι δὲν παρουσιάζω· ἐμαυτὸν ὡς ἐφευρέτην [1], ἂς ἀντιπαραβάλωμεν τὰ σχετικὰ χωρία ἵνα πάλιν ἐξελεγχθῇ ἡ φιλαλήθεια τοῦ ἐπικριτοῦ:

Niemeyer (σ. 34)

«Multo gravius vero reprehendendus est Joannes Langus Nicephrori Callisti interpres· is enim, uti notaverunt J. Billius [1]) et J. Chatardus [2]) post eosque alii complures Nicephori verba [3]) οἷος ὁ Ἰσίδωρος ὁ τοῦ Πηλουσίου ὄρους καθηγησάμενος, Νεῖλός τε καὶ Μᾶρκος καὶ . . . Θεοδώρητος, ὧν εὐρὺ κλέος κατὰ τὴν ποίησιν».—reddidit in hunc modum: «Talis fuit Isidorus, qui in Pelasii monte monachis praefuit, Nilus et Marcus et sapiens Theodoretus, quorum magna in poetica laus est»· itaque eos egregios facit poetas, cum tamen, ut ait J. Billius, nullum eu his poetica laude floruisse litteris ullis proditum sit [1].

1. J. Billii Observ. sacrae 1, 33 p. 66.
2. In epistola ad Bilium.
3. Fabricius autem in eo errat quod malam hanc interpretationem Joanni quidem Lango, sed huic Evagrii dictum interptetanti tribuit.

Ἐγὼ (σ. 36)

«Ἐκ παρεξηγήσεως φράσεως τοῦ Εὐαγρίου τοῦ σχολαστικοῦ, καθ' ἣν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου «διέπρεπε καὶ Ἰσίδωρος, οὗ κλέος εὐρύ, κατὰ τὴν ποίησιν», [1]) ἐνομίσθη ὑπό τινων ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἀνεδείχθη καὶ ὡς ποιητής· ἐνῷ ὁ Εὐάγριος θελήσας διὰ ποιητικῆς ἐκφράσεως («κατὰ τὴν ποίησιν») νὰ παραστήσῃ πόσον διέπρεψεν ὁ Ἰσ. μετεχειρίσθη τὴν φράσιν «οὗ κλέος εὐρύ». Ὁ Ἰσ. δὲν ἐχρημάτισε ποιητής, καὶ μόνον μία ἐπιστολή του ἀποτελεῖται ὁλόκληρος ἐξ ἑνὸς τετραστίχου ποιηματίου» [2].

1. Εὐαγρίου Ἐκκλ. ἱστ. 1, 15 (Migne ἑλ. πατρ. 86, 2461).
2. Ἐπιστ. 1, 161 Θωμᾷ κόμητι:
   Καί γράφεις λαμπρῶς
   καὶ πέμπεις ἅβρῶς
   καὶ μένοις φαιδρὸς
   ὁ τοῖς πᾶσι χρηστός.

Περὶ τοῦ ποιηματίου τούτου ἴδε V. Lundstroem Ramenta Byzantina II--VII ἐν Eranos 4 (Hpsaliae 1901) σ. 134-147 (Πρβλ. Byz. Zeitschrift 11, 575).

Ὁ ἐπικριτὴς ἐν σελ. 88 γράφει: «τὰ ἐν σελ. 36 - 40 περὶ ἐκδόσεων τοῦ Ἰσιδώρου εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ Niemeyer στ. 35-38, πληρέστερον τὸ κατ' αὐτὰς ἀναγράφοντος. Τὸ μόνον ἐν αὐτοῖς «νέον» εἶναι ὅτι ὁ Μπ. μὴ ἐννοήσας τὸ λατινικὸν κείμενον ἀναγράφει τὰς τοῦ Pierre Possin Collationes Isidoreanas ὡς ἰδίαν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηλουσιώτου ἔκδοσιν». Ὁ κ. Διαμ. ἔχει λάθος· τὰ περὶ χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων δὲν παρέλαβον μόνον ἐκ τοῦ Niemeyer ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Bouvy, ὡς ρητῶς ἀναφέρω τοῦτο ἐν σημ. 7 τῆς σελ. 37 καὶ ἐν σημ. 1

1. Αἱ ἀνακαλύψεις εἶναι δι' ὀλίγας προνομιούχους φύσεις· οὕτως ὁ κ. Διαμαντόπουλος ἀνεκάλυψεν ὅτι ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδος συνεκροτήθη τὸ 1436 καὶ ὅτι ὁ Μᾶρκος ὁ Ἐφέσου ἀπέθανε τὸ 1443.

τῆς σελ. 38, ἔνθα σημειῶ καὶ ἕτερα ἔργα πραγματευόμενα περὶ τῶν χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων τοῦ Ἰσιδώρου. Μὴ εἶχε τὴν ἀπαίτησιν ὁ κ. Διαμ. χάριν πρωτοτυπίας νὰ αὐτοσχεδιάσω τὰ περὶ χειρογράφων καὶ ἐκδόσεων; Δὲν εἶναι ὅμως κακόπιστον ἐκ μέρους του νὰ ζητῇ νὰ δείξῃ ὅτι ἐσύλησα ἐκ συγγραφέως, εἰς ὅν ῥητῶς παραπέμπω δὶς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ ὅν συμπληρῶ ἐν πλείστοις ἐνοεῖται ἐξ ἄλλων πάλιν ἀξιοπίστων συγγραφέων καὶ οὐχὶ διὰ τῆς φαντασίας μου, ὡς, χάριν πρωτοτυπίας, θὰ ἐπεθύμει ὁ κ. Διαμαντόπουλος; Δὲν εἶναι δὲ τοὐλάχιστον μωρὸν τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ κατ' αὐτόν, ἀπεφάσισα νὰ συλήσω λατινικὸν βιβλίον, τόσον ἀγνοῶ τὴν λατινικὴν ὥστε νὰ μὴ ἐννοῶ τί σημαίνει «Isidorianae collationes»;

Κατωτέρω ὁ κ. Διαμαντόπουλος (σ. 88) γράφει ὅτι «τὰ ἐν σελ. 40-45 περὶ γνησιότητος ἢ ὀρθότερον περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηλουσιώτου καὶ ἡ ἀνασκευὴ τῶν γνωμῶν τοῦ Heumann εἶναι εἰλημμένα ταὐτούσια καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἐκ τοῦ Niemeyer στ. 39-48». Ἀλλ' ἐν σημειώσει 3 τῆς σελ. 40 ῥητῶς ἀναφέρω ὅτι ἀντίρρησιν τῶν γνωμῶν τοῦ Heumann εὑρίσκομεν παρὰ Niemeyer σ. 39 κ. ἑ. καὶ Bouvy σ. 10 κ. ἑ., ἐξ ὧν βεβαίως δὲν παραλαμβάνω «ταὐτούσια».

Κατωτέρω (σελ. 88) ὁ κ. Διαμ. γράφει: «πάντα τὰ περὶ σχέσεως τοῦ Πηλουσιώτου πρὸς τὸν Χρυσόστομον σελ. 14 - 19 καὶ 52 - 53 εἶναι ἐπίσης ἀτάκτως ἠντλημένα ἐκ τοῦ Niemeyer, μικρὸν εἰς τοῦτο βοηθήσαντος καὶ τοῦ Bouvy ἐν εἰδικῇ περὶ τούτου μελέτῃ». Ἀληθῶς καὶ ὁ Niemeyer καὶ ὁ Bouvy καὶ ἐγὼ ἐξετάζομεν τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ Ἰσιδώρου πρὸς τὸν Χρυσόστομον, καὶ ὑποθέτω ὅτι δέν δύναταί τις νὰ γράψῃ περὶ Ἰσιδώρου, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τὴν σχέσιν ταύτην. Ἐγὼ ὅμως ἐξετάζω τὸ ζήτημα ὅλως ἀνεξαρτήτως τοῦ Niemeyer, ὅστις εἴς τινας μόνον στίχους (σ. 15-16) θίγει τοῦτο, ἐνῷ ἐγὼ λίαν ἐκτενῶς πραγματεύομαι περὶ αὐτοῦ (σ. 13-19 καὶ 52-53)· τὸν δὲ Bouvy τρὶς ἀναφέρω ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ, τὸ μὲν χαρακτηρίζων μίαν γνώμην του μὴ ἀστήρικτον (δὶς ἐν σελ. 15), τὸ δ' ἀποκρούων ἑτέραν γνώμην του (σημ. 2 σελ. 16).

Κατωτέρω (σελ. 88 - 9) ὁ κ. Διαμ. γράφει ὅτι τὰ ἐν σελ. 55 - 61 «***μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιγραφῶν***» εἶναι ἠντλημένα ἐκ τοῦ Niemeyer στ. 68 - 70 καὶ 99 - 100, προστεθέντων μόνον τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Πηλουσιώτου, «ἅτινα ὅμως καὶ ταῦτα ἐλήφθησαν ἕτοιμα ἐκ τῶν παρὰ Niemeyer παραπομπῶν». Πόσον ἀσυστόλως καὶ πάλιν παρα-

βιάζει τὴν ἀλήθειαν ὁ κ. Διαμ. φαίνεται ἐκ τῆς ἁπλῆς παραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν, ἅς καὶ αὐτὰς εὑρίσκει ὁ κ. Διαμ. ὅτι παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Niemeyer, ἐξ ἧς καταφαίνεται οὐ μόνον ἡ ὅλως διάφορος διάταξις καὶ ἔκθεσις τῆς ὕλης ἀμφοτέρων ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐξετάζω ζητήματα, ἅτινα δὲν ἐξετάζει κἂν ὁ Niemeyer.

Niemeyer (σ. 61-70 καὶ 95-102)	Ἐγὼ (σ. 55-61)
I De fontibus religionis christianae. 1. De concordia utriusque et praestantia N. T. 2. De scripturae sacrae affectionibus ejuque lectione. 3 Traditio. III Isidorus librorum saerorum interpres.	1: Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις 2. Ἁ. Γραφὴ (ἀξία, ὠφέλεια, σαφήνεια, συντομία, γλῶσσα). 3. Σχέσις Π. πρὸς Κ. Δ., 4. Δευτεροκανονικά. 5. Ἆσμα ᾀσμάτων. 6. Παῦλος. 7. Ἑρμηνεία Ἁ. Γ.

Σπανίως δὲ ἐξέτασις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος γίνεται κατὰ τόσον διάφορον τρόπον ὅσον ἡ ἐξέτασις τοῦ περὶ τῶν πηγῶν τῆς Θρησκείας παρ' Ἰσιδώρῳ ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ Niemeyer.

Ἐπίσης πόσον ψευδὲς εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Διαμ. λεγόμενον (σ. 89) καθ' ὃ ὅσα γράφω περὶ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως κατ' Ἰσίδωρον (σ. 61—68) εἶναι ἐπιτομὴ τῶν παρὰ Niemeyer (στ. 70—81) μαρτυρεῖται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τῶν καθ' ἕκαστον ζητημάτων εἶναι ὅλως διάφορος ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν κεφαλαίων, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι οὔτε κἄν τὰ αὐτὰ ζητήματα πραγματευόμεθα.

Niemeyer (σ. 70—81)	Ἐγὼ (σ. 61 - 69)
II Isidori sententia de Deo. 1. De existentia unius Dei. 2. De natura et attributis numinis divini. 3. De Trinitate. III. De consiliis et institutis divinis qua ad hominum salutem per J. Christum reparandam spectant. IV. De rebus futuris.	1. Τίνες δὲν δικαιοῦνται νὰ ἀσχολῶνται περὶ δογμ. ζητήματα. 2. Ἡ περὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν ἔρευνα. 3. Θεολογία. 4. Κοσμολογία. 5. Χριστολογία. 6. Σωτηριολογία. 7. Ἐσχατολογία.

Περὶ δὲ τοῦ Ἰσιδώρου ὡς ἀπολογητοῦ ὁμιλῶ εἰς 5 μόνον σελίδας σ. 68-72, καθόσον οὐδεμίαν ἰδιάζουσαν σημασίαν ἀποδίδω τῷ Ἰσιδώρῳ ὡς ἀπολογητῇ, ἐνῷ ὁ Niemeyer ἀφιεροῖ 14 ὅλας στήλας καὶ κατὰ διάφορον ὅλως τρόπον ἢ ἐγώ. Ἂν δὲν ἐλυπούμην καὶ τὸν χῶρον τοῦ περιοδικοῦ καὶ τὴν ἀπώλειαν χρόνου θὰ παρέθετον

ἐκ παραλλήλου τὸ κείμενον τοῦ Niemeyer καὶ ἐμοῦ ἵνα καταδειχθῇ τὸ ἀναληθὲς τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ κ. Διαμ. περὶ ἐξαρτήσεώς μου ἐκ τοῦ Niemeyer καὶ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ.

Τέλος ἐπειδὴ τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰσιδώρου, τὸ καὶ μεῖζον ἐν τῇ πραγματείᾳ μου (σελ. 73-169), δὲν ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντιγραφὴ ἢ ἐπιτομὴ ἢ σύλησις τῆς πραγματείας τοῦ Niemeyer, ὄχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διότι ὁ Ν. δὲν ἐξετάζει τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν, τὸ μέρος τοῦτο τῆς πραγματείας μου χαρακτηρίζεται ὡς οὐδὲν παρέχον τὸ νέον καὶ στερούμενον ἐσωτερικῆς ἑνότητος καὶ οὕτως εἰς δύο γραμμὰς καταδικάζονται, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, 96 σελίδες τῆς πραγματείας μου.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ κ. Διαμ. δὲν ἀρκεῖται νὰ προσπαθῇ νά με δείξῃ ὡς συλήσαντα τὸν Niemeyer ἀλλὰ καὶ ὑποπεσόντα εἰς δεινὰ σφάλματα ἐν τῇ περὶ Ἰσιδώρου πραγματείᾳ μου, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ἡ ἀμάθειά μου, φέρε ἐξετάσωμεν ἓν πρὸς ἓν καὶ ὅσα σχετικὰ πρὸς τοῦτο λέγει. Καὶ εἰς μὲν τὰ λεγόμενά του ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρῳ» ἢ μᾶλλον τῷ ἀνατυπωθέντι ἐκ τούτου φυλλαδίῳ θὰ παραπέμπω διὰ τοῦ Α, εἰς δὲ τὰ λεγόμενά του ἐν «Γρηγ. Παλαμᾷ» διὰ τοῦ Β.

1) Ἐν Α 13 ἐλέγχει με ὁ ἐπικριτὴς διότι «σχεδὸν οὐδὲν» λέγω περὶ Ἰσιδώρου ὡς ἑρμηνευτοῦ, «ἐν ᾧ τοῦτο πρὸ παντὸς ἀπῃτεῖτο», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν Α. 16 ἐλέγχει με διότι «πλατύτατα καὶ ἄνευ ἀνάγκης» ἐκθέτω ὅσα λέγει ὁ Ἰσίδωρος περὶ τῆς συγχρόνου του ἱεραρχίας. Ἐγὼ θεωρῶ ὑπεραρκοῦντα ὅσα ἔγραψα περὶ τοῦ Ἰσιδώρου ὡς ἑρμηνευτοῦ (σ. 55-61)· ὡς εἶναι πασίγνωστον ὁ Ἰσίδωρος δὲν ἐγένετο περίφημος ὡς ἑρμηνευτής, ἀλλ' ὡς γράφω ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μελέτης μου (σ. 6), «ἐν τοῖς ἠθικοῖς ζητήμασι καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῆς συγχρόνου αὐτῷ καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἱεραρχίας εἶναι ὄντως ἀριστοτέχνης καὶ οὐδενὸς ἥττων». Εἰς ἐμὲ ὁ Ἰσίδωρος δὲν προὐξένησεν ἐντύπωσιν ὡς ἑρμηνευτής, ἀλλὰ ὡς ἠθικολόγος καὶ δι' αὐτὸ περὶ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ὡς τοιούτου κυρίως ἐνδιέτριψα· οὐδεὶς φθόνος ἂν ὁ κ. Διαμ., εἰδικὸς καὶ περὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἀσχοληθῇ εἰδικῶς περὶ τοῦ Ἰσιδώρου ὡς ἑρμηνευτοῦ. Ἂν νῦν ὁ κ. Διαμ. ὅσα ὁ Ἰσίδωρος μετὰ παρρησίας λέγει περὶ τῆς συγχρόνου αὐτῷ κακίας χαρακτηρίζει ὡς «ἀκοσμίαν γλώσσης» (Α΄, 15 - 16) τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἐπίσης οὔτε διενοήθην οὔτε ἐπηγγέλθην διὰ τῆς πραγματείας μου νὰ ἐξετάσω ἢ λύσω ζητήματα κριτικῆς τοῦ κειμένου τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσιδώρου (Α΄, 13) ἀλλ' ἁπλῶς νὰ ἐκθέσω τὰ τῆς προσωπι-

κότητος καὶ τῆς διδασκαλίας του, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κυρίως ἐν χρήσει καὶ προσιτωτέρας ἐκδόσεως τοῦ Migne.

2) Ὁ κ. Διαμαν. φρονεῖ ὅτι «ἀμαθῶς» ἀποκρούω τὴν γνώμην καθ' ἣν ὁ Ἰσίδωρος ἦτο πρεσβύτερος ἢ εἶχεν οἱονδήποτε ἀξίωμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Πρῶτον τόσον κατηγορηματικῶς δὲν ἀποκρούω τὴν γνώμην ταύτην· ἁπλῶς λέγω: «αἱ μαρτυρίαι, καθ' ἃς ὁ Ἰσ. διετέλεσε καὶ πρεσβύτερος φαίνονται ἡμῖν ἀπίθανοι» (σ. 28)· τὴν εἰκασίαν μου δὲ ταύτην στηρίζω α) ἐπὶ τοῦ ὅτι δυσκόλως ἂν ὁ Ἰσίδωρος ἦτο πρεσβύτερος θὰ ἤλεγχε μετὰ τόσης δριμύτητος τὸν ἐπίσκοπόν του καὶ τοὺς συμπρεσβυτέρους του καὶ ἂν τοῦτο ἔπραττε δὲν θὰ ἦτο ἀνεκτόν, ὡς ἀντικείμενον εἰς τὴν ἐκκλ· εὐταξίαν· καὶ β) ἐπὶ τοῦ ὅτι αἱ ἐπιστολαί του δεικνύουσι «**μᾶλλον** ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν καταλέγει ἑαυτὸν ἐν τῷ κλήρῳ». Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπίχείρημά μου ἀποκρούει ἐκ τῶν παραδειγμάτων «ἄλλων ἐπιφανῶν τοιούτων ἀνδρῶν» καὶ μάλιστα «τοῦ πολλοῦ Ἱερωνύμου». Ὁ κ. Διαμαντ. ὅμως δὲν ὀνομάζει ἐκ τῶν τόσων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οὓς γνωρίζει εἰμὴ τὸν Ἱερώνυμον· καὶ ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ὁ ὑποψήφιος διὰ τὴν ἕδραν τῆς ἐκκλησ. ἱστορίας ὅτι ὁ Ἱερώνυμος δὲν ἤλεγξε τὸν ἐπίσκοπόν του ἀλλὰ ἄλλους κληρικούς, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο δεινῶς κατεδιώχθη. Καὶ ἐρωτῶ: φαίνεται πιθανὸν κληρικὸς νὰ γράφῃ τῷ ἐπισκόπῳ του: «πολλοί σε κωμῳδοῦσιν ὡς χρήμασιν ἀλλ' οὐ πνεύματι τὰς χειροθεσίας τῆς μυσταγωγίας ἐπιτρέποντα» (1, 25), καὶ: «ἐκτήσω κοινὸν βαλάντιον τῷ προδότῃ» (1, 119), καὶ νὰ καλῇ αὐτὸν «εὐτελὲς καὶ ἀργυρώνητον ἀνδράποδον, ἀλιτήριον, περιβόητον, φαῦλον, ἀνελεήμονα, ἀσεβῆ, ὀνομασθέντα Εὐσέβιον κατ' ἀντίφρασιν τῆς ἀσεβείας, μεθύοντα κατὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, ἀλογίας θρέμμα, μιαρὸν καὶ ξένον καὶ ἀνθρωπόμορφον θηρίον, ἀνάξιον τῆς ἱερωσύνης»; Τὸ δὲ δεύτερον ἐπιχείρημά μου ἀποκρούει προσάγων 5 χωρία ἐπιστολῶν τοῦ Ἰσιδώρου ἅτινα, κατ' αὐτόν, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἦτο πρεσβύτερος. Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐπιστολῆς 1, 389 («ἡμῖν νεμεσᾷς, οὓς ὁ Θεὸς προὐστήσατο τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας διδασκάλους, ὅτι Ἀρείῳ μαχόμεθα»), καὶ 1,175 («καὶ τὰ μέτρα ἑαυτῶν ἐπιστάμεθα καὶ ἐλέγχειν τοὺς πονηροὺς προβεβλήμεθα»), οὐδόλως ἐξάγεται, ὡς φρονεῖ ὁ κ. Διαμ., ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἦτο ἱερεύς· διότι καὶ ὡς ἡγούμενος μονῆς ἐδικαιοῦτο νὰ ἐλέγξῃ τοὺς πονηροὺς καὶ νὰ καλέσῃ ἑαυτὸν διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. καὶ πραγματείας μου σελ. 24). Οὔτε ἐκ τῆς ἐπιστολῆς 1,79 ἀναγκαίως ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἦτο ἱερεύς, διότι καὶ λαϊκὸς ἄριστα ἠδύνατο νὰ γράψῃ ὅ,τι ἐν αὐτῇ γράφει ὁ Ἰσίδωρος:

ἡμεῖς (οἱ Χριστιανοὶ) ὁμοιάζομεν κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισσαίους· «ὥσπερ αὐτοὶ τῇ τοῦ νόμου μελέτῃ τὸ πράττειν τὸν νόμον ᾠήθησαν... οὕτως ἡμεῖς, αὐτῷ τῷ ἅπτεσθαι θυσιαστηρίων Θεοῦ, ἐγγίζειν Θεῷ φανταζόμεθα». Οὔτε καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς 1,123 ἀναγκαίως ἐξάγεται τοιοῦτό τι. Ὁ κόμης Δωρόθεος ἠρώτησεν αὐτὸν τί σημαίνει ἡ σινδὼν ἡ ἁπλουμένη κατὰ τὴν διακονίαν τῶν θείων δώρων, καὶ ὁ Ἰσίδωρος ἀπαντᾷ: ὅπως ὁ Ἰωσὴφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, «οὕτως ἡμεῖς (οἱ Χριστιανοὶ) ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν». Τὴν δὲ φράσιν τῆς ἐπιστολῆς 2,208 «δίκαιον τοὺς τιμῇ καὶ τῇ ἀξίᾳ ὑπερέχοντας, τούτους, εἰ ἁμάρτοιεν, καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις πλεονεκτεῖν» ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ εἴπῃ καὶ οἱοσδήποτε λαϊκός. Λαμβανομένου δ' ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐὰν ὁ Ἰσίδωρος ἦτο ἱερεύς, θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν κλῆρον Πηλουσίου καὶ θὰ ὑπήγετο ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Πηλουσίου, θὰ ἦσαν ἀκατανόητα ὅσα λέγει ἐν ἐπιστ. 2,209 («τοσοῦτος γὰρ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν—Εὐσέβιον τὸν Πηλουσίου—ἱερεῦσι καὶ τοῖς ὑπηκόοις ἐξήφθη κακίας ἔρως . . .»), ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι δὲν καταλέγει ἑαυτὸν ἐν τοῖς ὑπ' ἐκεῖνον ἱερεῦσιν. Πάντως δὲν θεωρῶ ἀδύνατον νὰ ἦτο ὁ Ἰσίδωρος ἱερεύς ἀλλ' ἀπίθανον δι' οὓς λόγους ἀναφέρω, καὶ νομίζω ὅτι πλείονες λόγοι συντρέχουσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης μου ἢ ὑπὲρ τῆς ἐναντίας.

3) Ὁ κ. Διαμαντ. ἀνεκάλυψε καὶ δεινὴν ἀντίφασίν μου· ἐνῷ, λέγει, «ἀμαθῶς» ἀποκρούω τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἦτο πρεσβύτερος, συζητῶ «ταὐτοχρόνως ἂν ἐχειροτονήθη οὗτος ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἢ οὐχὶ» (Α΄, 13). Ἀλλ ἐγὼ θεωρῶ ἁπλῶς «ἀπίθανον» τὸ ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἔγινε πρεσβύτερος· τὸ «ἀπίθανον» σημαίνει ὅτι, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου, δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἦτο πρεσβύτερος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω τοῦτο κατηγορηματικῶς· καὶ ἐν τῇ ἀπιθάνῳ ὅμως δι' ἐμὲ περιπτώσει καθ' ἣν ἦτο πρεσβύτερος, φρονῶ ὅτι ἡ γνώμη, καθ' ἣν ὁ Ἰσίδωρος ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου «εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἀποδεκτή, διότι ὁ Πηλουσιώτης κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἦτο ἔτι παῖς». Εἶναι τοῦτο ἀντίφασις κ. Διαμαντόπουλε;

4) Ἄλλην ἀμάθειαν ἐπίσης καταγινώσκει μου ὁ κ. Διαμαντόπουλος (Α΄, 14)· εἶπον ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης δὲν ἦτο ἐκ Πηλουσίου ἀλλ' ἐξ Ἀλεξανδρείας. Πῶς, διενοήθη ὁ εἰδικὸς περὶ τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν ἀνήρ, εἶναι δυνατὸν νὰ λέγηται Πηλουσιώτης καὶ ὅμως νὰ

μὴ εἶναι ἐκ Πηλουσίου; Ὁ ἐπικριτὴς προφανῶς λησμονεῖ ὅτι πολλάκις ἀποδίδονται εἰς ἄνδρας τῆς ἱστορίας ὀνόματα οὐχὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως ἀλλ' ἐκ τοῦ τόπου τῆς δράσεως, καὶ θὰ ἤρκει νὰ ἀναφέρω καὶ τὸ εἰς τοὺς γυμνασιόπαιδας γνωστὸν ὅτι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς κατήγετο ἐξ Ἀθηνῶν πιθανώτατα. Καταλήγω δ' εἰς τὸ συμπέρασμά μου οὐ μόνον διότι τοῦτο «δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς του 1,275» («δύναται νὰ ἐξαχθῇ» ὄχι ἐξάγεται»), ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Ἐφραίμιος Πατριάρχης Ἀντιοχείας (527 - 545 μ. Χ.) μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ἐπιβεβαιοῖ ὁ Φώτιος (Μυριόβ. 228 Migne 103, 964) καὶ ἀποδέχονται πάντες σήμερον οἱ εἰδικοί· (Κυρισκὸς Πατρολογία σ. 140.—Bardenhever 4,100.—Kihn 2,230.—Batiffol 1,322.—Krueger R. E.[3] 9,444.—Niemeyer σ. 15 κ. π. ἄ). Ἀλλὰ τί τὸ κῦρος τοῦ Ἐφραιμίου καὶ τοῦ Φωτίου καὶ τόσων σοφῶν συγχρόνων πρὸς τὸ κῦρος οὔτ κ. Διαμαντοπούλου, θεωροῦντος ὡς ἀμάθειαν τὴν γνώμην ταύτην καὶ διαβεβαιοῦντος ἡμᾶς ἐπισήμως ὅτι «παρὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ κ. Μπαλάνου» ὁ Ἰσίδωρος ἦν Πηλουσιώτης καὶ οὐχὶ Ἀλεξανδρῖνος (Β΄, 90);

5) Ἐγὼ λέγω: «κατὰ Νικηφόρον τὸν Κάλλιστον, ὁ Κύριλλος βραδύτερον ἐνέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰ δίπτυχα» (σ. 20-21). Ὁ κ. Διαμ. παρατηρεῖ (Α, 15) ὅτι ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κυρίλλου δείκνυται ὅτι ὁ Κύριλλος ἤδη πρὸ τοῦ 431 κατέφυγεν εἰς τὸ κῦρος τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐγὼ ὅμως δὲν ὁμιλῶ ἐνταῦθα περὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐγγραφῆς τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰ δίπτυχα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκρούσει ὁ Κύριλλος.

6) Πραγματευόμενος περὶ τοῦ Ἰσιδώρου δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀσχοληθῶ περὶ Κυρίλλου, εἰ μὴ παρεμπιπτόντως, ἐφόσον συνεδέετο ἡ δρᾶσίς του πρὸς τὸν Ἰσίδωρον· διὰ τοῦτο, θεωρῶν τὰς παραβάσεις συγγραφικὴν πληγήν, οὔτε τὴν κατηγορίαν οὔτε τὴν ὑπεράσπισιν ἠδυνάμην νὰ ἀναλάβω τοῦ Κυρίλλου, ἀρκεσθεὶς ἐν σημειώσει νὰ δώσω ἱκανὰς παραπομπὰς διὰ τὸν θέλοντα νὰ μελετήσῃ εὐρύτερον τὸ ζήτημα (σημ. 1 σελ. 32)· ὥστε παρεῖλκεν ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Διαμ. ὅτι ἀφῆκα «τὸν Κύριλλον ὅλως ἀνυπεράσπιστον» (Α΄, 15). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐπεκταθῶ ἐν ἱστορικῇ περὶ Ἰσιδώρου πραγματείᾳ εἰς ἐξέτασιν δογματικοῦ ζητήματος περὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς θέλει ὁ κ. Διαμαντ. (Α΄, 15. Β΄, 89), ἀρκεσθείς, ἐν σημ. 4 τῆς σελ. 66, νὰ παράσχω τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα πρὸς διαφώτισιν τοῦ ζητήματος.

7) Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἁπλῶς παραπέμπω εἰς τὸν Bouvy χωρὶς νὰ

στηρίζω τὴν γνώμην καθ' ἣν ὁ Ἰσίδωρος ἦτο καὶ κοινοβτίης καὶ ἀναχωρητὴς (Α', 15), διότι εὐρέως ἀναπτύσω ταύτην ἐν σελ. 26-28.

8) Ἀβλεψίας συνήθεις δι' ἀνθρώπους ζητεῖ νὰ καταλογίσῃ ὡς σφάλματα δεικνύοντα τὴν ἀμάθειάν μου (Α', 16). Δὲν γνωρίζω λ. χ. ὅτι τὸ «ὅταν» συντάσσεται ὑποτακτικῇ καὶ γράφω «ὅταν βιαζόμεθα» ἀντὶ «ὅταν βιαζώμεθα»· γράφω «φιλονικῶ» ἀντὶ «φιλονεικῶ» (φοβερὸν τῷ ὄντι!)· δὲν γνωρίζω ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε τὸ 363 καὶ ὄχι τὸ 361.

9) Μὲ κατηγορεῖ διότι θαυμάζω διὰ «τὴν ἀστραπιαίαν διάδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου», λησμονῶν ὅτι «θαυμαστοτέρα ἦτο ἡ διάδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ὠριγένους, Μ. Βασιλείου, Νεστορίου κ.λ.π. (Α', 16). Ἐγὼ ὁμιλῶν περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου γράφω ὅτι αὕτη ἡ «ἀστραπιαία διάδοσις εἶναι ὄντως θαυμαστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων» (σ. 15), χωρὶς νὰ ἀποκλείω ὅτι ἄλλων συγγραμμάτων, περὶ ὧν δὲν ἦτο νῦν ὁ λόγος, ἡ διάδοσις ἦτο ἐπίσης θαυμαστή.

10) Ὁ κ. Διαμ. φρονεῖ (Β', 89) ὅτι παρερμηνεύω ὅταν λέγω ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἐν ἐπιστ. 4, 129 παρέχει 10 διαφόρους ἑρμηνείας τοῦ Α' Κορ. 6, 8. Ὁ Ἰσίδωρος αὐτολεξεὶ λέγει ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο «πολλὰς δυνατὸν ἀνοῖξαι τῷ βουλομένῳ νοημάτων θύρας. Καὶ πρῶτον μὲν ταύτην ..... εἰ δὲ καὶ δευτέραν βούλει ... εἰ δὲ καὶ δεκάτην βούλει». Ἐρωτῶ τί ἄλλο εἶναι αἱ δέκα θύραι νοημάτων, τὰς ὁποίας δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τὸ γραφικὸν χωρίον Α' Κορ. 6,18 («ὁ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει») ἢ 10 τρόποι καθ' οὓς δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ τοῦτο, ἤτοι 10 ἑρμηνεῖαι αὐτοῦ;

Ἀλλ' ὁ κ. Διαμαντόπουλος δὲν ἀκούει ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀνακαλύψας ἅπαξ τὰ θανάσιμα ταῦτα ἁμαρτήματα ἐν τῇ περὶ Ἰσιδώρου πραγματείᾳ μου, χαρακτηρίζει ταύτην ὡς ὅλως ἀναξίαν λόγου, ἀτελὲς συνονθύλευμα, ἄνευ ἴχνους πρωτοτυπίας, ἀκριβείας καὶ ἀληθείας, καὶ ἀποτελοῦσαν «θρασυτάτην πρόκλησιν πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι θεολογικὴν ἐπιστήμην», ἧς ὁ κ. Διαμ. εἶναι ὁ ἀντιλήπτωρ καὶ προστάτης.

Παρὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ κ. Διαμαντοπούλου ἡ σοβαρὰ κριτικὴ ὁμοφώνως εὐμενέστατα ἔκρινε τὴν πραγματείαν μου ταύτην. Ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῇ κρίσει της, ὁ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας κ. Ἐμ. Πεζόπουλος, κρίνων τὴν διατριβήν μου ταύτην (ἐν Νέᾳ Φόρμιγγι) μ. ἄ. γράφει: «Ἐθέλχθην ἐκ τῆς μελέτης τῆς πραγματείας τοῦ κ. Μπαλάνου· ἐμφανίζει ἡμῖν ἐνεργέ-

στατα Ἰ. τὸν Π.... ἐν γλώσσῃ σαφεστάτῃ». Ἀλλὰ καὶ τὰ σπουδαιότερα θεολογικὰ περιοδικὰ τῆς Ἑσπερίας ἔγραψαν κολακευτικωτάτας κριτικὰς καὶ δὴ ὑπογεγραμμένας παρὰ διαπρεπεστάτων ἐπιστημόνων [1]. Οὕτως ἐν τῇ Intern. Kirchl. Zeitschrift (Ἀπρ. 1923) ὁ Stuiber χαρακτηρίζει τὴν μελέτην μου ὡς «ἀξιοσημείωτον πραγματείαν»· εἰς τὰ Byz. Neugr. Jarhbuecher (Σεπτ. 1923) ὁ M. Rackl λέγει: «τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι θερμῶς γεγραμμένον, πολὺ συμπαθητικὸν καὶ τὸ ἀνέγνωσα μετὰ χαρᾶς· γραφὲν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τῶν πηγῶν, εἶναι διαυγές, πλῆρες ἀξίας καὶ ἀκριβὲς (gediegenes, wertvolles und zuverlaessiges) ἐγχειρίδιον τοῦ δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν τοῦ Ἰσιδώρου. Ἐν τοῖς ἑξῆς κεφαλαίοις ἐκτίθεται ἡ πλουσία ὕλη συντόμως καὶ ἐπακριβῶς». Ἐν τῇ Theol. Literaturzeitung (1923 nº 22) ὁ von der Goltz γράφει: «ἡ μικρὰ αὕτη μονογραφία πρέπει πανταχοῦ νὰ τύχῃ ἐκτιμήσεως καὶ προσοχῆς. Ὁ συγγραφεύς, ὅστις γνωρίζει πάντα τὰ μέχρις αὐτοῦ φανέντα σχετικὰ συγγράμματα, φέρει μίαν περιεσκεμμένην βιογραφικὴν εἰκόνα τοῦ Ἰσιδώρου». Εἰς τὴν Revue d' histoire écclésiastique ὁ J. Lebon (15 Ὀκτ. 1924 γράφει: «Ὁ καθηγητὴς Δ. Μπαλᾶνος, περὶ οὗ πλειστάκις ἐγένετο μνεία εἰς τὰ χρονικὰ τῆς ἐπιθεωρήσεως ταύτης, εἶναι γόνιμος συγγραφεύς, ὅστις διὰ τῶν δημοσιευμάτων του δὲν ὑπηρετεῖ μόνον τὴν ἐπιστήμην ἀλλὰ καὶ τὰ θρησκ. συμφέροντα τῆς Πατρίδος του. Ἡ διττὴ αὕτη φροντίς του φαίνεται σαφῶς καὶ εἰς τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν ἔργον του περὶ Ἰσιδώρου... Ἰδίως ἀνέπτυξε τὸ τελευταῖον μέρος (τὸ τῆς διδασκαλίας· σ. 55-169), ἐν ᾧ δὲν ἀρκεῖται νὰ ἀναπτύξῃ, κατὰ τὰ κρατοῦντα, τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν ἀλλὰ συλλέγει καὶ ἐκθέτει τὴν ἠθικήν, πνευματικὴν καὶ πρακτικὴν διδασκαλίαν καὶ οὕτω συμπληροῖ ἐπιτυχῶς καὶ διαφωτίζει πλήρως τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰσιδώρου... Μετὰ συνέσεως καὶ μεθοδικότητος κρίνει τὰς γνώμας τῶν ἀρχαιοτέρων... Πάντως εὐχαρίστως ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ μελέτη τοῦ κ. Μπ. εἶναι σοβαρά, ὅτι παρουσιάζει καλῶς καὶ πλήρως τὴν προσωπικότητα τοῦ

1. Ὁ κ. Διαμαντ. μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως ἐκφράζεται περὶ τῶν κρίσεων τῶν ξένων ἐπιστημόνων [Α',71], ἅς, ὄμφακας δ' αὐτόν, θεωρεῖ ἁπλᾶ φιλοφρονήματα, οἱονεὶ εὐχαριστίας διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν διατριβῶν! Ἂς μάθῃ λοιπὸν ὁ κ. Διαμαντ. ὅτι τὰς διατριβὰς δὲν στέλλω εἰς τοὺς κρίνοντας, οὓς καὶ κατ' ὄψιν ἀγνοῶ, ἀλλ' εἰς τὰς διευθύνσεις τῶν περιοδικῶν, αἵτινες ἀναθέτουσιν εἰς εἰδικοὺς τὴν κρίσιν. Ἂς μάθῃ δὲ προσέτι ὅτι οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες σέβονται τὴν ὑπογραφήν των καὶ δὲν γράφουσιν ἢ τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνον τὴν ἀλήθειαν μὴ ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ φιλίας ἢ ἔχθρας.

Ἰσιδώρου καὶ ὅτι ἡ ἀξία της ἔτι αὐξάνεται διὰ τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν πινάκων, οἵτινες συντελοῦσι εἰς τὸ νὰ προσδώσωσιν αὐτῇ ἐμφάνισιν ἐπιστημονικήν, ἀξίαν ἐκτιμήσεως». Καὶ δύναται νὰ φαντασθῇ ὁ κ. Διαμαντόπουλος ὅτι ἂν κριτικοὶ ἐκ τῶν κορυφαίων ἐπιστημόνων γράφουσιν εἰς τὰ πρῶτα περιοδικὰ τόσον εὐμενεῖς κρίσεις περὶ τοῦ «χειρίστου» τῶν ἔργων μου, ὡς θεωρεῖ τοῦτο οὗτος (Α΄, 17), τί θὰ γράψωσι περὶ τῶν καλυτέρων μου!

Πῶς δέον νὰ χαρακτηρίσῃ τις τοιοῦτον τρόπον πολεμικῆς ἀφίνω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου· εἶναι ὅμως λυπηρὸν ὅτι ἄνθρωπος ἀξιῶν νὰ θεωρῆται ἐπιστήμων νομίζει ἄξιον ἑαυτοῦ νὰ πολεμῇ διὰ τοιούτων ὅπλων. Ἐν τέλει δηλῶ ὅτι ἔχων πολὺ σπουδαιοτέρας ἀσχολίας δὲν θὰ ἀσχοληθῶ οὐδέποτε πλέον πρὸς ὅσα ὁ κ. Διαμαντόπουλος εἴτε ἐνυπογράφως εἴτε ψευδωνύμως (Κλεομένης, Ὀρθόδοξος Β΄ καὶ εἴτε ἄλλο) γράφει, διότι ὅσον εὐχαρίστως καὶ προθύμως θὰ συνεζήτουν πρὸς πάντα καλῆς πίστεως συζητητήν, τόσον ἄχαρι καὶ μάταιον θεωρῶ νὰ ἀναιρῶ κακοπιστίας καὶ ἐκ προθέσεως διαστροφὰς τῆς ἀληθείας.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Υ. Γ. Ἐστοιχειοθετεῖτο ἤδη ἡ ὡς ἄνω ἀπάντησίς μου, ὅτε ἔλαβον γνῶσιν νέου ἐναντίον μου λιβέλλου τοῦ κ. Διαμαντοπούλου. Τὸ δημοσίευμα τοῦτο (ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ Ἀλεξανδρείας Ὀκτ.-Δεκ. 1925 σελ. 427-433), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναμασῶνται ἁπλῶς ὅσα ἐγράφησαν ἐν τῷ Γρηγορίῳ Παλαμᾷ, ἐν τόνῳ διαμαντοπουλειοτέρῳ, μὲ ἔπεισαν ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς οὐ μόνον δὲν πρέπει νὰ ἀπαντῶ εἰς ὅσα γράφει ὁ κ. Δ. ἀλλ' οὔτε νὰ ἀναγινώσκω αὐτά, διότι ὁμολογῶ ὅτι μοὶ προξενεῖ βαθυτάτην λύπην νὰ βλέπω καθηγητήν, διεκδικήσαντα μάλιστα καὶ πανεπιστημιακὴν ἕδραν, νὰ λησμονῇ τόσον τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἐπιστήμην σεβασμόν. Δὲν θὰ κατέλθω βεβαίως εἰς τὸ ταπεινὸν ἐπίπεδον τῶν ὕβρεων καὶ τῶν ἀντεγκλήσεων, σεβόμενος καὶ ἐμαυτὸν καὶ τὸ περιοδικὸν καὶ τοὺς ἀναγνώστας. Πρὸς χαρακτηρισμὸν τοιούτων δημοσιευμάτων δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη εἰδικῆς ἀποφάνσεως τῆς Δικαιοσύνης, ἐφόσον ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου εἶναι τὸ ἀνώτατον κριτήριον τῶν τοιούτου εἴδους παρεκτροπῶν.

Δ. Σ. Μ.

ΤΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ

Καὶ οἱ Μακεδόνες ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τῷ 1821 διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σερραίου μεγαλεμπόρου, δραστηρίου δὲ καὶ ἐνθουσιώδους φιλικοῦ Ἐμμ. Παπᾶ. Ἐνωρίτατα δὲ ἐξερράγη καὶ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ἡ ἐπανάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησαν μὲ προθυμίαν μάλιστα μεγάλην καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους. Δὲν ἔδειξεν ὅμως ἐνταῦθα ἀντοχὴν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀβουλαβοὺτ πασᾶ, τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν ἐπίτηδες ἡ Πύλη, διορίσασα γενικὸν ἀρχηγὸν Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Τῇ 15 Δεκεμβρίου 1821 φρουρὰ ἐκ τρισχιλίων Ὀθωμανῶν κατέλαβε τὰς μονὰς καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ ἐννέα ἔτη.

Τότε δὲ πλῆθος μοναχῶν τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ ἄλλων ἀκόμη μονῶν, παρέλαβον τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ κειμήλια τῶν μονῶν των καὶ κατέφυγον εἰς τὰς νήσους, κυρίως δὲ εἰς τὴν Σκόπελον, τὴν Σκίαθον, τὰ Ψαρὰ καὶ τὴν Ὕδραν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Πελοπόνησον, καθὼς καὶ εἰς χώρας ἀκόμη τῆς Δύσεως, ὅπως διασωθοῦν αὐτοί, διασώσοιν δὲ καὶ τὰ πολύτιμα καὶ ἀξιοσέβαστα μοναστηριακὰ κειμήλια.

Πλοῖα πάλιν ὑδραϊκὰ μετέφεραν ἄλλους μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ἔφευγον τοὺς ἐπιδραμόντας εἰς τὰς μονάς των Τούρκους, εἰς τὴν Σαμοθράκην, καθὼς καὶ τὰ κειμήλιά των. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ τὸ καλούμενον λάβαρον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τὸ ἔτι σωζόμενον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου. Ὅπως δὲ διηγεῖται ὁ Σμυρνάκης, τὸ Λάβαρον μετεκομίσθη κατόπιν εἰς τὴν Ὕδραν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἀνδρ. Μιαούλη, ὅπου ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸ ἐξαιρετικαὶ τιμαί. Διότι ὁ εὐσεβὴς λαὸς τῆς Ὕδρας τὸ ὑπεδέχθη μὲ ἐνθουσιώδεις ἰαχάς, ἐνῷ ἐκρότουν τὰ πυροβόλα τῶν πλοίων, νηστεύσας μάλιστα προηγουμένως πρὸς ἐξαγνισμόν [1].

Ἄλλους τέλος μοναχοὺς ἔσωσαν πλοῖα τῶν Ψαρῶν (τέσσαρα βρίκια καὶ δύο σακολέβαι), τὰ ὁποῖα εἶχον σταλῆ τότε εἰς τὸ Ἅγιον ὄρος

1. Γερασίμου Σμυρνάκη, τὸ Ἅγιον ὄρος ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 175 κ. ε΄. 180.

δι' ἄλλον σκοπόν, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα [1].

Ἀλλ' οἱ ἐσπευσμένως ὑποχωρήσαντες μοναχοὶ δὲν εἶχαν καιρὸν ὅπως παραλάβουν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ κειμήλια τῶν μονῶν των Πολλὰ ἄλλα ἐγκατέλειψαν ἐκεῖ. Καὶ οἱ εἰσορμήσαντες Τοῦρκοι τὰ διήρπασαν. Διήρπασαν ἀκόμη καὶ περγαμηνάς, τὰς ὁποίας ἐπώλουν κατ' ὀκάδας.

Κειμήλια ὅμως ἐπώλησαν ἐξ ἀπληστίας καὶ μοναχοί. Καὶ περὶ τούτου κάμνει λόγον ἐπιστολὴ τοῦ παντοκρατορινοῦ λογιωτάτου μοναχοῦ Ἰωάσαφ, ὁ ὁποῖος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Ἅγιον ὄρος με τοὺς ἐπιστάτας τῆς ἱερᾶς κοινότητος καὶ διεσώθη εἰς τὴν Σκόπελον. Ἐδῶ δὲ (λέγεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς 15 Μαΐου 1822 τοῦ Ἰωάσαφ) δύο μοναχοὶ τοῦ παντοκρατορινοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον κατέπλευσεν ἀπὸ τὴν Θάσον εἰς τὸν Πάνορμον τῆς Σκοπέλου, ἔθραυσαν τὰ κλεῖθρα τοῦ περιέχοντος τὰ κειμήλια κιβωτίου καὶ ἐπώλουν εἰς τὰ ἐλλιμενισμένα ἐκεῖ πλοῖα ἐκ τῶν πολυτίμων θησαυρῶν [2].

Ἀλλὰ τὰ κειμήλια ἔτυχον καὶ φιλοστόργου μερίμνης. Εἶναι δὲ ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἔδειξε πρὸς διάσωσιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἁγιορειτικῶν κειμηλίων, ἡ πρώτη σχηματισθεῖσα, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1822, ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἡ ὑπερτάτη Διοίκησις, ὅπως ἐλέγετο τότε. Καὶ πρῶτον τὸ βουλευτικόν, τὸ ὁποῖον συνεδρίαζε τότε (κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1822) εἰς τὴν Κόρινθον, ἐνέκρινε κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16 Φεβρουαρίου, ἵνα ὅλα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια τὰ μέχρι τότε ἀποκείμενα εἰς τὴν Ὕδραν, εἰς τὸν Πόρον καὶ εἰς ἄλλας νήσους, καθὼς καὶ οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι τὰ ἐφύλαττον, μετακομισθοῦν εἰς τὴν ἕδραν τῆς κυβερνήσεως, τὴν Κόρινθον. Ἔπρεπεν ὅμως πρῶτον νὰ διορισθοῦν οἱ κατὰ τόπους ἀρχηγοὶ καὶ ἔφοροι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης διορισθῆ [3]. Αὐθημερὸν δὲ ἀπέστειλε περὶ τούτου τὸ βουλευτικὸν προβούλευμα εἰς τὸ ἐκτελεστικόν [4]. Τὸ ἐκτελεστικὸν

1. Pouqueville, histoire de la régénération de la Grèce τόμ. 3 Παρίσιοι 1825 σελ. 400 κ. ἑ.

2. Βλ. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάσαφ παρὰ Σμυρνάκῃ (τὸ Ἅγιον ὄρος σελ. 182 κ. ἑ).

3 Ἀρχεῖα τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας Ἀθῆναι 1857 τόμ. 1 σελ 10.

4. Βλ. τὸ προβούλευμα ἔνθ. ἀνωτ. 1 τόμ. σελ. 78.

πάλιν ἀπέστειλε περὶ τούτου ἔγγραφον ἀπὸ 3 Μαρτίου καὶ ὑπ' ἀριθ. 218 πρὸς τὸ μινιστέριον (ὑπουργεῖον) τῆς θρησκείας. Ὁ δὲ μινίστρος Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ἀπαντῶν τῇ 16 Μαρτίου πρὸς τὸ ἐκτελεστικὸν ἀνεκοίνου ὅτι ἔστειλεν εἰς Πόρον πιστὸν καὶ ἄξιον ἄνδρα μαζὶ μὲ τοὺς ἁγιορείτας, τὸν διδάσκαλον κύριον Διονύσιον, ὁ ὁποῖος ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐφόρων κατέγραψεν ὅλα τὰ κειμήλια, κατάλογον δὲ αὐτῶν περιέκλειεν ὁ Ἰωσὴφ εἰς τὸ ἔγγραφόν του τοῦτο, καθὼς καὶ τὴν ἀπάντησιν τῶν ἐφόρων.

Ταυτοχρόνως δὲ μεριμνῶν εἰς τὸ ἔγγραφόν του τοῦτο ὁ Ἰωσὴφ καὶ περὶ τῶν ἁγιορειτῶν μοναχῶν, τῶν συνοδευόντων τὰ κειμήλια, προέτεινεν εἰς τὸ ἐκτελεστικὸν νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς καὶ τόπος πρὸς διαμονὴν καὶ εὐκολίαι, ὅπως διὰ τῆς ἐργασίας των πορίζωνται τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ὑπάρχει, προσθέτει εἶτα εἰς τὸ ἔγγραφόν του τοῦτο ὁ Ἰωσήφ, ἀπέναντι τοῦ Πόρου, ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου, πύργος, κτῆμα ἄλλοτε τουρκικόν, νῦν δὲ ἐθνικόν. Τοῦτον ζητοῦν οἱ ἁγιορεῖται, ὄντες 40, καθὼς καὶ τὸν πλησίον ἀμπελῶνα, ὁ ὁποῖος ἤδη εἶναι χέρσος, καθὼς καὶ τὴν περιεχομένην χέρσον γῆν μὲ τὰ δένδρα της, πρὸς καλλιέργειαν. Ἔχουν καὶ δύο πλοῖα διὰ νὰ ἁλιεύουν, ξυλολογοῦν καὶ ταξειδεύουν μὲ ναῦλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς νήσους. Ὅταν δὲ γίνῃ εἰρήνη θὰ φύγουν, καὶ ὁ πύργος θὰ περιέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ ἔθνος. Συμφέρει δέ, ἐπιλέγει ὁ Ἰωσήφ, νὰ δοθῇ τὸ κτῆμα τοῦτο εἰς αὐτούς. Θὰ προσεύχωνται καὶ καθ' ἡμέραν ὑπὲρ τοῦ φιλοχρίστου στρατοῦ, οὐδένα θὰ ἐνοχλοῦν καὶ θὰ εἶναι ἐπωφελεῖς. Ἔστειλαν δὲ καὶ ἕνα τίμιον σταυρὸν μέσης γλυφικῆς, τὸν ὁποῖον ἐστείλαμεν εἰς τὸν ἀρχιγραμματέα (τὸν Θεόδωρον Νέγρην), ἵνα τεθῇ πρὸ τῆς πύλης τοῦ φρουρίου (τοῦ Ἀκροκορίνθου). Κρίνω ἀκόμη ὀρθόν, ἂν ὑπάρχῃ ἔνδεια χρημάτων, νὰ ἐξαργυρωθοῦν καὶ μερικὰ ἐκ τῶν σκευῶν, ἂν δὲν εὑρεθοῦν δανεισταὶ (οἱ ὁποῖοι λαβόντες αὐτὰ ὡς ἐνέχυρα νὰ δανείσουν εἰς τὴν κυβέρνησιν). Οἱ πατέρες θὰ λάβουν ἐθνικὰς ὁμολογίας. Τοιαῦτα δὲ σκεύη εἶναι ἀργυραῖ κανδῆλαι, θυμιατήρια, ζῶναι, δίσκοι, θῆκαι ἱερῶν λειψάνων κτλ.[1]

Οἱ ἁγιορεῖται ἐπέδωκαν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς θρησκείας καὶ ἔγγραφον αἴτησιν περὶ παραχωρήσεως κτήματος, ταύτην δὲ διεβίβασεν ὁ ὑπουργὸς εἰς τὸ ἐκτελεστικόν, τὸ ὁποῖον τὴν ἐνέκρινε καὶ τὴν ἀπέστειλεν εἰς τὸ βουλευτικόν. Τοῦτο δὲ ἤκουσε κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20 Μαρ-

1. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 387.

τίου τὸ προβούλευμα τοῦ ἐκτελεστικοῦ, τὸ ἐγκρίνον τὴν αἴτησιν τῶν μοναχῶν, καθὼς καὶ αὐτὴν τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Καὶ ἀπεφάσισε νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ὑποστατικόν, ὅπως ἔλεγαν τότε, πρὸς καλλιέργειαν, τὸ ὁποῖον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γένος, ἀφοῦ ἐπέλθῃ εἰρήνη. Πρὸς τούτοις ἐνέκρινε νὰ στείλῃ ἡ διοίκησις ἀνθρώπους γνωστούς, οἱ ὁποῖοι νὰ παραλάβουν μὲ ἀκριβῆ κατάλογον τὰ σκεύη καὶ νὰ τὰ κομίσουν εἰς τὴν Κόρινθον, νὰ φροντίσῃ δὲ ἡ Διοίκησις περὶ τῆς ἀσφαλείας των. Καὶ περὶ τούτου ἐξέδωκεν ἀπὸ 20 Μαρτίου προβούλευμα αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐκτελεστικόν [1]. Τὸ ἐκτελεστικὸν τέλος διεβίβασεν ἔγγραφον τῆς 21 Μαρτίου 1822 πρὸς τὸν μινίστρον τῶν ἐσωτερικῶν, ἐντελλόμενον δι' αὐτοῦ ἵνα δώσῃ ὑποστατικὸν τοῦ Πόρου εἰς τοὺς ἁγιορείτας, νὰ στείλῃ δὲ ἀνθρώπους ἀξίους καὶ ἐπιτηδείους ἵνα μετρήσουν ἀκριβῶς τὴν γῆν, ὁρίσουν δὲ καὶ τὰ ὅριά της [2]. Καὶ τὸ πρᾶγμα ἀνήγγειλεν εὐθὺς διὰ προβουλεύματος τοῦ προέδρου του εἰς τὸ βουλευτικόν. Ἐλήφθη, λέγεται εἰς τὸ προβούλευμα τοῦτο τῆς 21 Μαρτίου, τὸ ἀπὸ 21 Μαρτίου καὶ ὑπ' ἀριθ. 70 ἔγγραφον, ὡς καὶ τὸ ἀντίγραφον τῆς ἀναφορᾶς τοῦ μινίστρου τῆς θρησκείας. Ἐγκρίνεται ἡ αἴτησις τῶν πατέρων. Διωρίσθη ὁ μινίστρος τῶν ἐσωτερικῶν νὰ φροντίσῃ ἵνα καταμετρηθῇ ἀκριβῶς ἡ γῆ καὶ τὰ ὁροθέσια. Ὁ μινίστρος τῆς θρησκείας ἂς λάβῃ ἀκριβῆ κατάλογον τῶν σκευῶν, τῶν ὁποίων μέρος θὰ ἀφεθῇ εἰς τοὺς πατέρας διὰ τοὺς ἱεροπραξίας των. Τὰ λοιπὰ σκεύη θὰ κομισθῶσιν ἐδῶ (εἰς τὸν Κόρινθον) [3].

Καὶ εἰς ταῦτα μὲν τὰ μέτρα προέβη ἡ κυβέρνησις κατόπιν ἀνταλλαγῆς πολλῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἀνωτέρω, περὶ τῶν ἁγιορειτικῶν κειμηλίων. Ἀλλὰ δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας, ὅπως θὰ ἴδωμεν εὐθύς.

Εἴπομεν δηλ. ἀνωτέρω, ὅτι εἰς τὸν Πάνορμον τῆς Σκοπέλου δύο παντοκρατορινοὶ μοναχοὶ θραύσαντες τὰ κλεῖθρα τοῦ κιβωτίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφυλάττοντο τὰ κειμήλια, ἐπώλουν αὐτὰ εἰς τοὺς ἐλλιμενισμένους ἐκεῖ ναυτικούς.

Συνέπεσε δὲ νὰ διατρίβῃ ἐκεῖ ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ ἀρεοπαγίτης Κυριακὸς Τασίκας, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε καὶ παρέλαβε τὰ πωληθέντα ἀπὸ

1. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 20 καὶ 90, ἔνθα καταχωρίζεται τὸ προβούλευμα τοῦ βουλευτικοῦ πρὸς τὸ ἐκτελεστικόν.

2. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 362 κ. ἑ.

3. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 262.

τοὺς ἀγοράσαντας αὐτά. Καὶ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἐφόρους τοῦ Ἀρείου Πάγου, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν περὶ τούτου πρὸς τὴν Ὑπερτάτην Βουλὴν εἰς τὴν Κόρινθον. Τότε δὲ τὸ βουλευτικὸν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Λιθάδαν τῆς Εὐβοίας τὸν Χατζῆ Ζαχαρίαν, ἵνα μεταδώσῃ διαταγὴν εἰς τὸν Γρηγόριον Κωνσταντᾶν, διατρίβοντα ἐκεῖ μὲ ἄλλην ἀποστολὴν καὶ ἑτοιμαζόμενον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κόρινθον, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς τὴν Σκόπελον μὲ τὸν ἀρεοπαγίτην Δρόσον Μανσόλαν καὶ τὸν Κυριακὸν Τασίκαν καὶ παραλάβῃ τὰ ἐκεῖ ἁγιορειτικὰ κειμήλια. Οὗτοι δὲ φθάσαντες εἰς τὴν Σκόπελον, ἤνοιξαν τὰ ἐσφραγισμένα κιβώτια, κατέγραψαν τὰ εἰς αὐτὰ κειμήλια, παρέλαβον ἀκόμη καὶ ὅσα ἀσημικὰ ἦσαν, καθὼς καὶ ἅγια λείψανα καὶ ἱερὰ ποτήρια καὶ ἱερὰ εὐαγγέλια, ἀφοῦ ἔδωκαν εἰς τοὺς μοναχοὺς ἔγγραφον παραλαβῆς, ἀποστέργοντας αὐτήν, καὶ ἀπῆλθον μὲ τὰ κειμήλια εἰς τὴν Κόρινθον [1]. Κατεγράφησαν δὲ καὶ ἄλλων μονῶν, ὄχι μόνον τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τὰ κειμήλια, καὶ ἀπεστάλησαν καὶ ταῦτα πρὸς τὴν Ὑπερτάτην Βουλήν [2].

Πλὴν ὅμως τῶν ἐν τοῖς κιβωτίοις κειμηλίων οἱ παντοκρατορινοὶ (ἀναμφιβόλως ὅμως καὶ ἄλλων μονῶν οἱ μοναχοί, οἱ καταφυγόντες εἰς τὴν Σκόπελον, ἂν καὶ περὶ αὐτῶν δὲν γίνεται λόγος) εἶχον ἐντὸς τοῦ πλοίου των καὶ ἱερὰ ἄμφια, τὰ ὁποῖα ἀπέθεσαν πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ μονύδριον τῆς ἐν Σκοπέλῳ Ἐπισκοπῆς [3].

Ἁγιορειτικὰ κειμήλια μετεκομίσθησαν καὶ εἰς τὰ Ψαρὰ μὲ τὰ ψαριανὰ πλοῖα πιθανώτατα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, εὑρέθησαν εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἄθωνος κατὰ τὴν φυγὴν τῶν ἁγιορειτῶν. Ἀνῆκον δὲ εἰς ρωσικὴν σκήτην, δὲν ἀναφέρεται ὅμως εἰς ποίαν. Καὶ ὁ μοναχὸς αὐτῆς Παΐσιος ἐπέδωκεν εἰς τὸ βουλευτικὸν ἀναφορὰν περὶ αὐτῶν, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 13 Ἰουνίου 1822, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἐζητεῖτο, ὅπως μετακομισθῶσι καὶ ταῦτα εἰς τὴν Κόρινθον. Τὸ βουλευτικὸν ἐνέκρινε τὸ πρᾶγμα. Ἀπέστειλε δὲ αὐθημερὸν προβούλευμα πρὸς τὸ ἐκτελεστικόν, εἰς τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι ἀνεγνώσθη τοῦ Παϊσίου ἡ ἀναφορά, καθὼς καὶ ὁ κατάλογος διαφόρων σκευῶν, ἀμφίων καὶ χρημάτων, καὶ ἐνεκρίθη νὰ διαταχθῇ τὸ ἁρμόδιον μινιστέριον νὰ γράψῃ εἰς τὰ Ψαρὰ περὶ τῆς ταχίστης καὶ ἀσφα-

1. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 213 κ. ἑ. ὅπου δημοσιεύεται γράμμα τῆς 18 Ἀπριλίου 1822 τοῦ Γρηγ. Κωνσταντᾶ πρὸς τὸ βουλευτικὸν περὶ τῆς ἀποστολῆς του ταύτης ἐκ Λιθάδος—Σμυρνάκη, τὸ Ἅγιον ὄρος σελ. 182.
2. Σμυρνάκη τὸ Ἅγιον ὄρος σελ 183.
3. Σμυρνάκη, τὸ Ἅγιον ὄρος σελ 182.

λοὺς μετακομίσεώς των εἰς Κόρινθον, ἵνα ἡ Διοίκησις ἀποφασίσῃ τὰ δέοντα καὶ περὶ αὐτῶν [1].

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς ἐνεργείας τῆς κυβερνήσεως ὅλα τὰ κειμήλια δὲν συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Κόρινθον. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν διεφυλάχθησαν ὅπου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπετέθησαν. Τὰ δὲ περισσότερα καὶ τὰ ἀξιολογώτερα, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὰς μονὰς Ἰβήρων, Ξηροποτάμου, Ρώσων, Ἁγίου Παύλου, Σίμωνος Πέτρας, Γρηγορίου καὶ Καρακάλλου ἔμειναν εἰς τὴν Ὕδραν καθ' ὅλην τὴν ἐπανάστασιν. Ἐφυλάχθησαν δὲ εἴτε εἰς οἰκίας ἰδιωτῶν εἴτε εἰς τὴν κοινὴν ἐκκλησίαν, ὡς ἀναφέρεται, δηλ. εἰς τὴν Παναγίαν, τὴν μητρόπολιν τῆς νήσου, ἡ ὁποία ἦτο καὶ μονή, ἐντὸς τῆς πόλεως. Κατεγράφησαν δὲ ὅλα τὰ ἀποβιβασθέντα εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐδόθησαν ἀντίγραφα τῶν καταλόγων ἐπίσημα εἰς τοὺς μοναχοὺς τοὺς συνοδεύοντας αὐτά, ὅμοια δὲ μὲ τὴν καταγραφήν, τὴν ὁποίαν ἔφερον ἀπὸ αὐτὰς τὰς μονάς.

Τῷ δὲ 1822 οἱ Ὑδραῖοι, εὑρεθέντες εἰς χρηματικὰς στενοχωρίας, μετέβαλον εἰς πλᾶκα πολλὰ ἀργυρᾶ, τὰς ἀργυρᾶς δὲ κυρίως θήκας τῶν κειμηλίων, καὶ ἐξηργύρωσαν αὐτήν, ἀφοῦ κατέγραψαν τὸ εἶδος καὶ τὸ βάρος τῶν ἀνηκόντων εἰς ἑκάστην μονήν, καὶ ἀφοῦ ἐσημείωσαν τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν οἱ πρόκριτοι εἰς τοὺς κοινοὺς λογαριασμοὺς ὡς χρέος τῆς κοινότητός των πρὸς τὰς ρηθείσας μονάς [2].

Τὰ ἁγιορειτικὰ κειμήλια διεφυλάχθησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαναστατημένας κοινότητας μέχρι τοῦ 1830, ὅτε ἀπεκατεστάθη ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἀπεχώρησαν δὲ καὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιον ὄρος αἱ τουρκικαὶ φρουραί.

Κατὰ δὲ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἱ προϊστάμενοι τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως τῶν μονῶν διὰ κοινοῦ αὐτῶν γράμματος, χρονολογουμένου ἀπὸ 9 Ἰουλίου 1830, συνέστησαν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καποδίστρια τοὺς ἀποσταλέντας παρ' αὐτῶν μοναχοὺς ὅπως παραλάβουν τὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀποκείμενα ἀπὸ τοῦ 1821 ἱερὰ σκεύη καὶ κειμήλια.

Καὶ ἡ κυβέρνησις ἐξέδωκε τὴν ἐγκύκλιον τῆς 12 Αὐγούστου 1830 ὑπ' ἀριθ. 1167 πρὸς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους καὶ διοικητάς, καλοῦσα αὐτοὺς νὰ συνδράμουν τοὺς ἁγιορείτας ἀπεσταλμένους, ὅσοι θὰ παρουσίαζαν τακτικὰ ἔγγραφα τῶν μονῶν των, νὰ παραδώσουν δὲ εἰς αὐτοὺς σῶα τὰ παρακατατεθειμένα κειμήλια καὶ τὰς ἀποσκευὰς τῶν παροι-

1. Ἀρχεῖα τῆς ἑλλην. παλιγγ. τόμ. 1 σελ. 41 καὶ 116.
2. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς 29 Νοεμβρίου 1830.

κούντων πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἔμενον πρὸς φύλαξιν αὐτῶν καθ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ ἔτη, φροντίζοντες συγχρόνως νὰ κατευθυνθῶσιν ἀσφαλῶς διὰ τῶν ἰδίων ἀπεσταλμένων.

Ἐξαιρετικῶς δὲ εἰς τὴν Ὕδραν μετέβη αὐτὸς ὁ γραμματεὺς (ὑπουργὸς) τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἵνα συμπράξῃ μὲ τὸν ἔκτακτον διοικητὴν εἰς τὴν καταγραφὴν καὶ παράδοσιν αὐτῶν. Τότε δὲ ἀφοῦ ἀπεσφραγίσθησαν τὰ κιβώτια, εὑρέθησαν ἀνελλιπῆ τὰ κειμήλια, ἐξετασθέντα ἐνώπιον τῶν ἀπεσταλμένων πρὸς τοὺς καταλόγους, πλὴν τῶν ἀναλυθέντων καὶ ἐξαργυρωθέντων. Ἀφοῦ δὲ παρεδόθησαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους, ὁ ἔκτακτος διοικητὴς καὶ ὁ γραμματεὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐνεχείρισαν, κατὰ τὰς διαταγάς, τὰς ὁποίας εἶχον, ἐνδεικτικὰ τῆς ὀφειλομένης ποσότητος εἰς ἑκάστην μονὴν διὰ τὰ ἐξαργυρωθέντα. Καὶ ἡ κυβέρνησις ἀναγνωρίσασα τὸ χρέος τοῦτο ὡς ἐθνικόν, ἀνέλαβε νὰ ἀποζημιώσῃ τὰς μονὰς εἰς ὁρισθείσας ἐποχάς.

Μετεκομίσθησαν δὲ τὰ κειμήλια ἐπὶ ἐθνικοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον διετάχθη νὰ ἀποβιβάσῃ ἕκαστον τῶν ἀπεσταλμένων εἰς τὸν πλησίον τῆς μονῆς αἰγιαλὸν πρὸς εὐκολίαν τῆς μετακομίσεως. Καὶ διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην φροντίδα οἱ προϊστάμενοι τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως τῶν 20 μονῶν ἀπέστειλαν εὐχαριστήριον πρὸς τὸν Κυβερνήτην, χρονολογούμενον ἀπὸ 20 Σεπτεμβρίου 1830 [1].

Αἱ εἰδήσεις αὗται περὶ τῶν κειμηλίων δὲν εἶναι ἴσως αἱ μόναι τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς τύχης τῶν ἁγιορειτικῶν κειμηλίων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Θὰ περιέχουν πιθανώτατα καὶ ἄλλας ἔγγραφα εἴτε εἰς αὐτὰς τὰς μονὰς ἀποκείμενα εἴτε εἰς συλλογὰς δημοσίας ἢ ἰδιωτικάς.

---

1. Γεν. Ἐφημ. τῆς 29 Νοεμβρίου 1830. Τοῦ εὐχαριστηρίου γράμματος ἀπόσπασμα δημοσιεύει ἡ Γεν. Ἐφημ. ἔνθ. ἀνωτ. ἔχον ὡς ἑξῆς «Θεοσεβέστατε Κυβερνῆτα, Σὺν Θεῷ πλωτῆρι, Θεοσεβέστατε Κυβερνῆτα, εὐωδόθησαν οἱ ἡμέτεροι ἐκ τῶν διαφόρων μοναστηρίων συναδελφοὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ πλοίου, τοῦ ἐπὶ μετακομίσει τῶν ἱερῶν μοναστηριακῶν κειμηλίων διορισθέντος, ὧν ἕκαστον ἀπετέθη εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον ἀσφαλῶς. Εὐγνωμονοῦμεν ἐπὶ τούτοις, Θεοσεβέστατε Κυβερνῆτα, καὶ δι' ἣν ἐπεδείξασθε πρόνοιαν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ ἐξαργυρωθέντων ἱερῶν σκευῶν. Διὰ ταῦτα κατὰ χρέος ἱερὸν οὐ διαλείπομεν ἐκτενῶς δεόμενοι πρὸς Κύριον καὶ πρὸς Κυρίαν ἡμῶν καὶ κοινὴν τοῦ ἱεροῦ τούτου προστάτιδα ὑπὲρ τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος. Σεπτεμβρίου 20 1830. Ἅπαντες οἱ τῶν 20 ἱερῶν τοῦ Ἁγίου ὄρους μοναστηρίων προϊστάμενοι.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ὅσων ἀνεγράψαμεν ἀνωτέρω γίνεται, νομίζομεν, φανερὸν τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν ἡ κυβέρνησις περὶ τῶν κειμηλίων. Καὶ γεννᾶται εὐλόγως τὸ ἐρώτημα πόθεν ἆρά γε προήρχετο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο καὶ τίνα νὰ ἦσαν τὰ ἐλατήρια αὐτοῦ.

Μᾶς εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐνωρὶς ἐψηφίσθη καὶ νόμος ὑπὸ τοῦ βουλευτικοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐπαναστάσης Ἑλλάδος παρεχωρήθησαν εἰς τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον [1]. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολεμοῦντος ἔθνους, στερουμένου πόρων ἐπαρκῶν, αἱ ἀνάγκαι δὲ κυρίως τοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἐχρειάζετο χρήματα πολλὰ ὅπως κάθε φορὰν ἐξοπλίζεται. Τὸ μέτρον τοῦτο διενοεῖτο ἀναμφιβόλως νὰ ἐφαρμόσῃ ἡ κυβέρνησις καὶ διὰ τὰ κειμήλια τοῦ Ἁγίου ὄρους. Τὸ προέτεινε, ὡς εἴδαμεν, ὁ Ἀνδρούσης Ἰωσὴφ ἐν τῇ ἰδιότητί του ὡς ὑπουργὸς τῆς θρησκείας, Τὸ ἐφήρμοσαν δὲ καὶ οἱ Ὑδραῖοι. Δὲν εἶναι δέ, νομίζομεν, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἐφηρμόσθη πρώτην φορὰν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, οὐδὲ ὑπὸ μόνων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι καὶ πόλεις καὶ ἔθνη ὅπως καταπολεμήσουν τὸν ἐπελθόντα κατ' αὐτῶν πολέμιον, προέβησαν εἰς τὴν ἐκποίησιν πολυτίμων καὶ σεβαστῶν κειμηλίων, τὰ ὁποῖα ἐφυλάττοντο εἰς τὰ ἱερά των σεβάσματα ἢ ἐκόσμουν αὐτά, διότι ἐὰν ἐχάνετο ἡ πατρίς, ἡ ὁποία τὰ ἀνήγειρε καὶ τὰ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θείου, θὰ διηρπάζοντο καὶ τὰ κειμήλια καὶ θὰ κατεστρέφοντο καὶ τὰ ἱερά.

Ἀλλ' ἐνυπῆρχε καὶ ἄλλο ἀκόμη ἐλατήριον τοῦ ἐνδιαφέροντος περὶ τῶν κειμηλίων, πολὺ ὑψηλότερον καὶ πολὺ εὐγενέστερον, ὁ πατροπαράδοτος σεβασμὸς πρὸς αὐτὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διότι ἂν οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνες ἐσκόπουν νὰ ἐκποιήσουν ἐν ἀνάγκῃ τὰς ἀργυρᾶς καὶ χρυσᾶς θήκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐφυλάττοντο εἴτε ἱερὰ λείψανα εἴτε σταυροὶ εἴτε οἱαδήποτε ἄλλα ἱερὰ σκεύη, ἐσέβοντο ὅμως αὐτὰ ταῦτα τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ ἤθελον ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ διατηρηθοῦν σῶα διὰ νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὰς μονάς, εἰς τὰς ὁποίας ἀνῆκον.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ καὶ ὁ σεβασμός, τὸν ὁποῖον ἔδειξεν ὁ κυβερνήτης, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνους, πρὸς τὰ κειμήλια κατὰ τὴν ἀπόδοσίν των τῷ 1830. Ἀλλ' ὁ κυβερνήτης καὶ ἐκ παραδόσεως οἰκο-

---

1. Βλ. τὸν νόμον τοῦτον τῆς 5 Ἀπρ. 1822 ἐν Ἀρχείοις τῆς ἑλλην. παλιγγ τόμ. 1 σελ. 157 κ. ἑ.

γενειακῆς καὶ ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς του διαμονῆς καὶ ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ρωσίαν, προσέκειτο πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ὁλοψύχως. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἀπέδωκε τὰ κειμήλια προθύμως, ἀλλὰ καὶ διέταξε νὰ μετακομισθοῦν δι' ἐθνικοῦ πλοίου μὲ πᾶσαν δυνατὴν προφύλαξιν ἵνα κατατεθοῦν εἰς τὰς μονάς των.

Π. Μ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΣΥΖΗΤΟΥΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗ ΤΗΣ ΑΙΘΙΟΠΙΑΣ ΤΗ ΑΝΑΜΙΞΕΙ ΡΩΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ

Ἀπὸ καθήκοντος Ἁγιοταφιτικοῦ καὶ εἰς φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Πρεσβυγενῆ Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν, πραγματευόμενοι περὶ τῶν προσκυνηματικῶν ὑποθέσεων, τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰθιοπίας συζητουμένων κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, τῇ ἀναμίξει Ρώσσων καὶ πάλιν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωσθῇ ὅτι, ἡ Ρωσσικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ καὶ δὴ καὶ ἐπὶ ὑποθέσεων Ἑλληνικῶν, δὲν μετεβλήθη, οὐδὲ πρόκειται νὰ μεταβληθῇ, ἀπὸ μέρους τῆς Ρωσσίας, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς Μοναρχίας ὑπὸ τῶν Σοβιετικῶν ἀρχῶν.

Ὁ Πανσλαυϊσμὸς χρησιμοποιήσας ἐν χρόνοις προπολεμικοῖς—κατὰ συνθήκην πάντοτε, τὸν ὅρον «ὀρθοδοξία» δὲν θ' ἀποκνήσῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὸν νέον ὅρον «Σοβιὲτ» ἵνα κατισχύσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ προγράμματι προδιακεχαραγμένων ὑπὸ τοῦ Τσαρικοῦ Πανσλαυϊσμοῦ, καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἐφαρμογὴν δὲν ἐπρόφθασε διὰ τοὺς γνωστοὺς περιστατικοὺς καὶ Ἱστορικοὺς λόγους, τοὺς ἀπὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου προκύψαντας.

Ἄλλως τε εἶναι βέβαιον ὅτι, ὁ Πανσλαυϊσμὸς ἐν Ρωσσίᾳ ἀπέβη τάσις ἐθνικιστική, ἔστω καὶ ὡρισμένης μερίδος. Τῶν τοιούτων δὲ τάσεων δὲν παραιτοῦνται εὐκόλως αἱ λαϊκαὶ ὁμάδες.

Τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα φέρει καὶ ὁ Παγγερμανισμὸς καὶ πᾶσα ἄλλη τάσις παρομαρτοῦσα παρ' ἄλλοις ἔθνεσι.

Ἰδοὺ ποῦ στηριζόμενος γράφω τἀνωτέρω.

Εἶναι γνωστὸν καὶ ἀπὸ τοῦ τύπου ὅτι, ἀπὸ τῆς 12ης παριππεύσαντος Ἰουνίου (ν. ἡμ.) ἀφίκετο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Πρωτευούσῃ ὁ ἐκ τῶν Μ. Δουκῶν τῆς Ρωσσίας κ. Ἀλέξανδρος Μιχαήλοβιτς, ναύαρχος τοῦ Ρωσσικοῦ στόλου τῆς Μαύρης θαλάσσης, μέχρις αὐτῆς τῆς λήξεως τῆς ἐξουσίας τῶν Τσάρων.

Ὁ Αἰγυπτιακὸς τύπος ἐσημείωσέ τινα εἰδησεολογικῶς καὶ περὶ τοῦ ταξειδίου τούτου, ἄνευ ὅμως λεπτομερειῶν περὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Μ. Δουκὸς εἰς ἐπιχείρησιν γνωστήν, ἐνδιαφέρουσα κυρίως τὴν Αἰθιοπικὴν Κυβέρνησιν, ποθοῦσαν νὰ καταστῇ κάτοχος ἐγγράφων τινῶν Προσκυνηματικοῦ περιεχομένου, ἐπιμαρτυρούντων τὴν δικαιοματικότητα τῶν Αἰθιόπων—Ἁβησσυνῶν[1]—Χαμπεσίων, ἐπὶ τοῦ ἐν

1. Τὴν λέξιν Ἁβησσυνὸς καὶ Ἁβυσσυνία δασύνομεν· γράφομεν δὲ καὶ τὴν προπαραλήγουσαν [τὴν συλλαβὴν-βη-] διὰ τοῦ-η-καθοδηγούμενοι ἐκ τῆς

'Ιεροσολύμοις "Der El-Soultan,,

Περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἡμεῖς παρέσχομεν καὶ πρὸ ἔτους ἀκριβῶς, ἀρκούσας πληροφορίας, καί τοι ἀπὸ τῆς ἀγράφου 'Ιστορίας ἀρυσθέντες ταύτας [1].

Γράφοντες ὅμως τότε οὐδέποτε ἐπιστεύσαμεν ὅτι, μετὰ ἔτος Μ. Δοὺξ τῆς Ρωσσίας θὰ ἐπρωτοστάτει εἰς ἐπιχείρησιν, ἥτις πέρισυ ἐνεῖχε κερδοσκοπικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα.[2] Τοιοῦτος εἶναι πως καὶ σήμερον. ἀλλ' ἐσχάτως προσλαμβάνει προσκυνηματικὸν καὶ συγχρόνως καὶ διπλωματικὸν-πολιτικὸν τοιοῦτον. Τοῦτο καταδείκνυται καὶ ἐκ τῶν παρὰ τῷ Μ. Δουκὶ «ἐγγράφων».

'Ανάγκη λοιπὸν νὰ εἰσαγάγωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ 'Ιστορικὸν τούτων, ἵνα μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ τε καταλόγου καὶ τῶν ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου προχείρων σχολίων, καταντήσωμεν ἐν τέλει εἰς τὰς δύο ἄλλας τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπόψεις τ. ἔ. τὴν προσκυνηματικὴν καὶ διπλωματικήν.

'Αραβο-περσικῆς λέξεως Habach, ἐπωνυμίας ἀποδοθείσης τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Αἰθίοψιν, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ.' μ. χ. αἰῶνος. 'Εκτενῆ δὲ λόγον ποιούμεθα περὶ τούτου ἐν ἀνεκδότῳ ἡμῶν περὶ 'Αβησσυνίας ἔργῳ ἐξ ὑπὲρ 400 σελίδων ἀπαρτιζομένῳ ἐπὶ τοῦ παρόντος.

1. "Πάνταινος,, ἔτος 1924 Τομ. ΙΣΤ'. ἀριθμ. 24. 31. 32. 38.

2. πρβλ. ἐν. ἀν. ἀριθμ. 38. σελ. 624. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἡ ἄποψις αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς ἐπέμβασιν ἡμετέρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, προθυμηθέντων νὰ πωλήσωσι ἔγγραφον Κλεοβούλης τινὸς Γεωργιάδου ἐκ Κων|λεως, ὅπερ μέχρι τινὸς ἐπιστεύετο ὅτι εἶναι ἀντίγραφον πρωτοτύπου τινος φιρμανίου πραγματευομένου περὶ τοῦ Der El-Soultau, ἐν ᾧ ὡς ἐξηκριβώσαμεν πρόκειται περὶ ἀποφάσεως τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν τῶν 'Ιεροσολύμων [ἀγνώστου ἡμῶν ἐποχῆς] ἐν ᾗς καταμαρτυρεῖται ἡ ἐπὶ τοῦ προσκυνήματος δικαιωματικότης τῶν Αἰθιόπων-'Αβησσυνῶν. Αὕτη δ' ὑπεξαιρέθη παρὰ βεβήλου χειρὸς ἐκ τοῦ 'Αρχείου τοῦ ἡμετέρου Πατριαρχείου. Περὶ τούτου πέρυσι πραγματευόμενοι ἐμνημονεύσαμεν τῆς ἀναμίξεως τοῦ προκατόχου ἡμῶν 'Ιερατεύοντος ἀρχιμανδρίτου Κυρίλλου Λαμπρινίδου καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Νικάνορος 'Αγιοταφίτου. Μεσάζον πρόσωπον πρὸς τὴν αὐτοκράτειρα τῆς Αἰθιοπίας μετῆλθε καὶ ὁ 'Οδοντοϊατρὸς αὐτῆς ἡμέτερος κ. Κ. Καρακατσάνης. Σήμερον γνωρίζεται ἐξ ἐπισήμου πηγῆς ὅτι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς μνημονευθείσης ἀποφάσεως ἀναμιγνύεται ἀπό τινος καὶ ἕτερος λεγόμενος 'Αγιοταφίτης ὁ γνωστὸς Μοναχὸς Γοργίας! 'Ο δὲ κ. Κ. Καρακατσάνης μᾶλλον ἐξ ἀμελείας καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀντιληφθῇ τὴν σημασίαν τοιούτων ζητημάτων καὶ ὡς θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν Αἰθιοπικὴν Κυβέρνησιν. δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος καὶ τελευταίως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς πώλησιν τῶν ὑπὸ τῶν Ρώσσων κατεχομένων ἐγγράφων.

Α΄.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ.

Ὁ ἀναγνώστης ἀνατρέχων εἰς τὰς ἐν τῷ Πανταίνῳ δημοσιευθείσας ἡμετέρας «Σημειώσεις ἀπὸ τῆς Ἱστορίας τῆς Αἰθιοπίας ἐξ ἀφορμῆς τοῦ τελευταίου προσκυνηματικοῦ ζητήματος» θὰ διαγνώσῃ ὅτι, ἡ Αἰθιοπικὴ Κυβέρνησις κατὰ χρονικὰ διαστήματα ἐξαπέλυσεν ἀποστολὰς εἰς Ρωσσίαν, Κωνσταντινούπολιν, Ἱεροσόλυμα καὶ Αἴγυπτον, πρὸς ἐπανάκτησιν τοῦ ἀπωλεσθέντος, ὡς βεβαιοῦται, προσκυνήματος τοῦ Der El-Soultan.

Καὶ ἡ ἀνέγερσις δ᾽ ἐκκλησίας μετὰ Μονῆς ἐν Ἱεροσολύμοις (ὅπου τὰ σήμερον λεγόμενα χαμπέσικα), ἤδη δ᾽ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰωάννου-βασιλέως τότε τοῦ Tigré, περὶ ἧς οὗτος μνείαν ποιεῖται καὶ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ἐν Αἰγύπτῳ ἀοίδιμον Πάπα καὶ Πατριάρχην Σωφρόνιον, κατὰ τὸ 1887,[1] ἀπεσκόπει πάντως τὴν δημιουργίαν κέντρου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει, διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἄλλως τε σήμερον βεβαιοῦται ὅτι, τὸ αὐτὸ ζήτημα προσείλκυσε τὴν προσοχὴν ἀπὸ πολλοῦ τῆς Ἀγγλικῆς ἔτι Κυβερνήσεως, ἥτις καὶ «Κυανῆν βίβλον» ἐξέδωκε, περιλαμβάνουσαν πᾶσαν τὴν μεταξὺ τοῦ 1850—1867 διπλωματικὴν ἀλληλογραφίαν τὴν ἀφορῶσαν τοὺς Ἀβησσυνοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις[2].

Φαίνεται δ᾽ ὅμως ἐκ τῆς ὅλης Ἱστορικῆς τῶν «ἐγγράφων» ἐξελίξεως ὅτι, τὰ πορίσματα τῶν ἄνω μνημονευθεισῶν ἀποστολῶν, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ πρακτικὰ ἢ ἀποφάσεις καὶ πᾶν ἕτερον ἔγγραφον, σχετιζόμενον πρός τε τὰ Πανάγια Προσκυνήματα καὶ μερικώτερον πρὸς τὴν μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν διαφοράν, δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς Ἀρχείοις τῆς ἐνταῦθα Αἰθιοπικῆς Κυβερνήσεως. Τούτου δ᾽ ἕνεκα καὶ ὁ ἡμέτερος δαιμόνιος πράγματι Γ. Ζερβουδάκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ αὐτοκράτορος Μενελὶκ τοῦ Β΄. ἠθέλησε νὰ καταρτίσῃ φάκελλον, (Dossier) περιλαμβάνοντα πάντα τὰ ἔγγραφα τὰ περὶ τοῦ Der El—Soultan μνημονεύοντα καὶ νὰ δωρήσηται τοῦτον τῇ Αἰθιοπικῇ Κυβερνήσει. Διὸ καὶ τῇ συστάσει αὐτοῦ εἰδικὴ κατηρτίσθη ἀποστολὴ ἀπὸ τοῦ 1905 μεταβᾶσα εἰς Κων)πολιν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Dejash Massashâ Ouorvey, ἥτις ἐξόδοις τοῦ ὁμογενοῦς κατέλυσεν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ «Péra-Pallas».

Παρὰ τῇ ἀποστολῇ δ᾽ ἐκείνῃ προσελήφθη ὡς δικηγόρος καὶ ὁ Ἕλλην Ροσωλᾶτος Βέης, χορηγοῦντος ὁμοίως τοῦ κ. Ζερβουδάκη. Ὁ δὲ κ. Ροσωλᾶτος Βέης ἀνεδέχετο νὰ διαθέσῃ πάντα τὰ ἐνδεικνύμενα μέσα, πρὸς καταρτισμὸν πρῶτον σχετικοῦ φακέλλου καὶ εἶτα νὰ διεκδικήσῃ

1. Παρὰ Ν. Π Παρίσῃ, «τὰ Αἰθιοπικὰ» ἔκδ. Β΄. Ἀθῆναι ἔτος 1888 σ. 69-71.
2. Ἴδε σχετικὸν ἔγγραφον κατωτέρω ὑπ᾽ ἀριθμ. 21.

τὴν διαφορὰν μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν παρὰ τῇ τότε Ὑψηλῇ Πύλῃ.

Μόλις ὅμως κατὰ τὸ 1906 πρὸς τὸ 1907, τίς εἶδε τίσι μέσοις, ἠγαθύνθη ἡ τότε Τουρκία νὰ παράσχῃ ἐκ τοῦ εἰδικοῦ τμήματος τοῦ σχετικοῦ Ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης ἢ τῶν Βάκφ, ἀντίγραφα τῶν τεσσάρων-κατὰ πρῶτον, φιρμανίων, τῶν καὶ σπουδαιοτέρων θεωρουμένων, τῶν διαλαμβανόντων δὲ περὶ τοῦ Der El—Soultan. Ταῦτα καὶ ἀπήρτισαν τὴν πρώτην ὕλην τοῦ Dossier ἐκείνου, ὅπερ βαθμηδὸν συνεπληροῦτο δι' ἀντιγράφων ἢ φωτογραφιῶν καὶ παντὸς ἄλλου σχετικοῦ ἐγγράφου. Κατεβλήθη μάλιστα καὶ πᾶσα πρόνοια πρὸς μετάφρασιν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ ἐπικύρωσιν ἐπίσημον τῶν μεταφράσεων ἐκείνων.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ 1907 σημειοῦται καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Ροσωλάτου Βέη πρὸς διεκδίκησιν τῆς ὑποθέσεως ὑπὲρ τῶν Ἀβησσυνῶν, ἥτις διεκόπη ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Δικηγόρου ἐκείνου, ἐπισυμβάντος μετὰ τὸ 1909 ἢ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι, κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα συμπίπτει οὐ μόνον ἡ ἀνάμιξις τοῦ κ. Ζερβουδάκη εἰς τὰ τοῦ χρέους τοῦ Π. Τάφου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη τοῦ καὶ πέρυσι μνημονευθέντος Γαλλο—Ρώσσου κ. Chedêvre δρᾶσις, παρὰ τῇ ἐκεῖ «Παλαιστινείῳ Ἑταιρείᾳ» καὶ παρὰ τῷ Μ. Π. Ἱεροσολύμων κ. Δαμιανῷ.[1]

Ἀνάγκη ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι δρῶν ὁ Chedêvre ὡς ἄκρος Πανσλαυϊστὴς καὶ δι' ἀπολύτου πληρεξουσιότητος καὶ ἀπὸ μέρους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἁγίας Ρωσσίας, ἐπίστευεν ὅτι, αὐτῷ ἴσως ἀπέκειτο ἡ δόξα διὰ τὴν ἀπόκτησιν Προσκυνήματος τοῖς Ρώσσοις. Ἄλλως τε συνῳδὰ συμφωνίᾳ, συναφθείσῃ μεταξὺ τοῦ Αὐτοκράτορος Μενελὶκ καὶ τοῦ ἐν Α—Ἀμπέμπᾳ Πρέσβεως τῆς Ρωσσίας κ. Lyssin, ὑπεχρεοῦτο ἡ Αἰθιοπικὴ Κυβέρνησις νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ρωσσίᾳ τὸν ἐν τῇ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Αὐλῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως εἰσόδῳ τοῦ Der El-Soultan ναόν, τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ φερόμενον[2]. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον ὅτι καὶ ἐπιστολή τις πρὸς τὸν Ἀμπᾶς Χιλμῆ Πασᾶ Χεδίβην τότε τῆς Αἰγύπτου μνημονευομένη δὲ μεταξὺ τῶν «Ἐγγράφων» ὅτι, τότε ὁμοίως ἐξαπελύθη[3]. Εἶναι ἄλλως τε γνωσταὶ καὶ αἱ πρὸς τὸν Χεδίβην ἐκεῖνον σχέσεις τοῦ κ. Ζερβουδάκη.

---

1. «Πάνταινος» ἔν. ἀν. ἀριθμ. 31 σελ. 515

2. Ὡς εἴσοδος θεωρεῖται ἡ θύρα ἡ κάτωθεν τῶν Β ἐξαρτημάτων τῆς Μονῆς Ἀβραάμ, ἡ μεταξὺ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ κάτωθεν τῆς ἔξω τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως κλίμακος— πρὸς τὸν Γολγοθᾶ τῶν Λατίνων καὶ τῆς ἄλλης θύρας τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων κατεχομένου δωματίου.

3. Δυστυχῶς ἔχομεν μόνον τοὺς τίτλους τῆς ἀλληλογραφίας οὐχὶ δὲ καὶ τὴν χρονολογίαν τῶν διαφόρων ἐπιστολῶν.

Μετὰ τοῦ θανάτου ὅμως τοῦ Ροσωλάτου βέη ἀπόλλυται καὶ ὁ «Φάκελλος» ἐκεῖνος ἐκ τοῦ δικηγορικοῦ αὐτοῦ Γραφείου, ὁ δὲ κ. Ζερβουδάκης ἀμέσως τότε δὲν κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ τὸν δράστην τῆς ὑπεξαιρέσεως τοῦ φακέλλου, διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὁποίου τόσα εἶχε διαθέσῃ ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ μέσα.

Ἐπῆλθεν εἶτα ὁ ἀφαντάστους καὶ δυσθεραπεύτους ἐπενεγκὼν βλάβας καὶ συμφορὰς διὰ τὸν ἐν Αἰθιοπίᾳ κυρίως Ἑλληνισμόν, πρόωρος καὶ τούτου θάνατος, ὃν ἐπηκολούθησε καὶ ὁ τοῦ Αὐτοκράτορος Μενελὶκ καὶ τούτου ἕνεκα οὐ μόνον ὁ φάκελλος ἐλησμονήθη ἀλλὰ καὶ ἡ διεκδίκησις τῆς διαφορᾶς Ἀβησσυνῶν—Κοπτῶν ὑπέστη τὴν ἀναγκαίαν ὕφεσιν—κατασίγασιν. Ἡ εἰδικότης πολλάκις τῶν προσώπων δημιουργεῖ τὰ γεγονότα, ἅτινα δυστυχῶς μεταλλάσσουσιν ἢ μένουσιν ἡμιτελῆ, ὅταν ἐκλείψουσιν αἱ δι' αὐτὰ προσωπικότητες ἀπὸ τῆς ἐπισήμου σκηνῆς, ἀφ' ἧς διαδραματίζουσιν ἕνα πρωτεύοντα ρόλον. Ἐντεῦθεν ὁ Chedêvre καίτοι καὶ ἐπανῆλθεν ἐνταῦθα μετὰ τῆς θυγατρός του μάλιστα, κατὰ τὸ 1914, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ ἄπρακτος, διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μενελὶκ γεγονότα, φύσεως ἐσωτερικῆς ἐν τῷ Αἰθιοπικῷ κράτει, δὲν ἐπέτρεπον τοῖς τότε ἄρχουσι νέας ἀσχολίας. Ἄλλως τε ἐκαλεῖτο καὶ ὁ Chedêvre ν' ἀποτίσῃ τὸ μοιραῖον ἀνὰ τὰ Πολωνικὰ πεδία μεταξὺ τοῦ Ρωσσικοῦ στρατοῦ οὗ ἐτύγχανε ἀξιωματικός.

Φέρεται ἐν τούτοις ὅτι περὶ τὸ 1916 καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ νῦν αἰχμαλώτου ἢ ἐν περιορισμῷ τελοῦντος Λίτζυ-Γιασοῦ ὡς αὐτοκράτορος τότε, μία ἔτι ἀποστολὴ ἔλαβε χώραν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ Ρὰς Κάσσα, ἧς τὰς ἐνεργείας ἀγνοοῦμεν. Εἶναι μόνον περίεργον πῶς ἐπετράπη καὶ κυρίως ὑπὸ τῶν Συμμάχων Δυνάμεων, τὸ ταξείδιον ἐκεῖνο, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐμπόλεμον κατάστασιν ἀλλ' ἀφοῦ ὑπετίθετο ἀπό τινος ὅτι, ὁ Λίτζυ-Γιασοῦ ἦτο καὶ Γερμανόφιλος.

Ἐπὶ τέλους ὁ παγκόσμιος πόλεμος λήγει καὶ κατὰ τὸ 1920 ὁ ἐν Κων)λει Σέρβος τὴν ἐθνικότητα δικηγόρος κ. Μάρκος Μπότζοβιτς, ἀλληλογραφεῖ μετὰ τοῦ ἡμετέρου ὁμογενοῦς κ. Βασιλείου Διαμαντάρα, ὅν καὶ πληροφορεῖ ὅτι, τὰ ἀπὸ τοῦ 1909 ἀπολέσθεντα ἔγγραφα περὶ τοῦ ζητήματος Der El-Soultan καὶ ὁ σχετικὸς καθ' ὅλου φάκελλος εὑρίσκεται παρ' αὐτῷ! Ἐπέστειλε δ' οὗτος τῷ ἡμετέρῳ ὁμογενεῖ διότι ἐγνώριζε τοῦτον μεταξὺ τῶν ἐν Αἰθιοπίᾳ ὑπηρετησάντων ἄλλοτε τὸν κ. Γ. Ζερβουδάκην.

Ὁ κ. δ' οὗτος Μάρκος Μπότζοβιτς διετέλεσεν ἐπὶ τοῦ κ. Ροσωλάτου Βέη διευθύνων τοῦ δικηγορικοῦ Γραφείου τοῦ ὁμογενοῦς ἐκείνου καὶ τούτου ἕνεκα εὐχερῶς δύναταί τις νὰ μαντεύσῃ, πῶς εὑρέθη τὸ Dessier ἐκεῖνο εἰς χεῖρας αὐτοῦ πολλῷ ὕστερον ἀπὸ τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Ροσωλάτου Βέη!!

Ὁ κ. Β. Διαμαντάρας μνήμων τῶν μόχθων τοῦ προϊσταμένου αὐτοῦ ἀοιδήμου Ζερβουδάκη, ἐκκινηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Μπότζοβιτς ὅπως βολιδοσκοπήσῃ τὴν Κυβέρνησιν ἂν αὕτη εἶναι διατεθειμένη ν' ἀγοράσῃ τὸν φάκελλον ἐκεῖνον ἀντὶ πέντε χιλιάδων λιρῶν, ἀνεμίχθη χάριν τῆς μνήμης τοῦ κ. Ζερβουδάκη καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ πόθου τῶν Αἰθιόπων. Ἀπέτυχον ὅμως τότε αἱ διαπραγματεύσεις πρὸς ἀγορὰν τοῦ φακέλλου ἐκείνου ἕνεκα ἀγνώστων λόγων.

Οὐχ ἧττον νέα ἀποστολὴ σημειοῦται κατὰ τὸ 1922 ἐπισκεφθεῖσα τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ Ρὰς Nado παραστατούμενοι ὑπό τε τοῦ Ρώσσου κ. Μπαμπίτσεφ, πολὺ γνωστοῦ ἐνταῦθα[1], καὶ ὑπὸ τοῦ Γάλλου κ. Evalet. Δευτέρα δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1923 ἀπεστέλλετο τοιαύτη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ πάλιν, ὑπὸ τὸν νῦν Ἰτσιγκὲ Ἀββᾶ Τάρλα τοὔνομα, τὸν ἔκτοτε ἰδιαίτερον πνευματικὸν τῆς Αὐτοκρατείρας Μ. Ζαωδιτοῦ. Εἰρήσθω ὅτι οὗτος θεωρεῖται ὁ ἀνώτατος ἰθαγενὴς κληρικὸς μετὰ τὸν Abouna. Παρηκολουθεῖτο μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ τότε Προέδρου τῶν Μικτῶν(;) Δικαστηρίων κ. Πλάτα Χέρουε. Ἡ ἀποστολὴ δ' ἐκείνη ἐφαίνετο ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ ὑψ. Διαδόχου ὑ. κ. Ὀϊξερὸ Μινὲν εὑρισκομένης ὁμοίως ἐν Ἱεροσολύμοις [2]. Ἄγνωστον ὅμως τί καὶ αἱ ἀποστολαὶ ἐκεῖναι ἐπέτυχον.

Συνέβη μετὰ ἔτος (1924) ν' ἀναλάβῃ τὸ ταξείδιον Αὐτοῦ ἡ Α. Ὑψ. ὁ Διάδοχος ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ πρὸ τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ ἀνὰ τὰς ἐκεῖ Αὐλὰς καὶ Κυβερνήσεις διῆλθεν ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔνθα παρέστη καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος τῶν Ἁγίων Παθῶν καὶ τὸ Πάσχα, εἰς τὰς ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ἡμετέρας τελετάς. Ἐκεῖ δὲ παραδιατρίβων συνεζήτησε μετὰ τῶν ἐκεῖ Κοπτῶν τὰ περὶ τῆς διαφορᾶς ἐπὶ τοῦ Der El-Soultan ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος.

Ἡ διαφορὰ ὅμως προσελάμβανεν ἀλλοῖον χαρακτῆρα διὰ τῆς πρὸς τὴν Αἰθιοπικὴν Κυβέρνησιν ἐκχωρήσεως παρὰ τοῦ Ἁγίου Ἱεροσολύμων κ. Δαμιανοῦ, τῆς ὑπὸ τὴν «Μονὴν τοῦ Ἀβραάμ», γνωστῆς «Κινστέρνας» ἢ ἄλλως ἐπωνυμουμένης καὶ «Τραπέζης τῶν Προσκυνητῶν». Ἀποφεύγοντες νὰ μνημονεύσωμεν λεπτομερείας ἐπὶ τούτου σημειοῦμεν ὅτι καὶ ἄλλοτε οἱ ἡμέτεροι ἐπροθυμήθησαν νὰ ὑποβοηθήσωσι τοὺς Ἀβησσυνούς. Ὁ δὲ ἀοίδημος μάλιστα Πατριάρχης ὁ ἀπὸ Πελοποννήσου Γεράσιμος ἐπενέβη ὑπὲρ τούτων καὶ τελευταίως ἐπὶ Μενελὶκ παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, συνῳδὰ ἐγγράφῳ αἰτήσει τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀβησσυνῶν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἡ τῶν ἡμετέρων χειρονομία ἐνέχει πολλὴν σπουδαιότητα, ἂν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι, ὤφειλον οἱ Αἰθίοπες νὰ ἀνοίξωσιν εἴσοδον ἀπὸ τῆς «Κινστέρνας»

1. «Πάνταινος» ἔν. ἀν. ἀριθμ. 31. σ. 514. ἀριθ. 38 σ. 625.
2. ἔν. ἀν. ἀριθμ. 38 σελ. 623.

ἀπὸ Β ἢ ΒΑ, ὁπότε διὰ τοῦ Der El Soultan θὰ διοινήγετο ἡ δι' αὐτοὺς ἀναγκαία εἴσοδος. Ἐντεῦθεν διπλωματικῶς ἡ χειρονομία ἐκείνη ἐνεῖχεν ἀγαθὰς ἀπόψεις ὑπὲρ τῶν Ἀβησσυνῶν ἴσως δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν(;). Ἀλλὰ Προσκυνηματικῶς ἦτο ἐσπευσμένη πρᾶξις, ἧς τὴν σημασίαν ἠγνόησαν οἱ πρωταγωνιστήσαντες, ἄλλοι δὲ καὶ ἐπουσιωδῶς ὑπελόγησαν ταύτην. Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν ἡ στάσις τῆς ἐπιτοπίου Κυβερνήσεως ἦτο νόμιμος ὅσον ἐθνικὴ ὑπῆρξε ἡ ἀθόρυβος ἐνέργεια τοῦ τότε ἐν Ἱεροσολύμοις Γ. Προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Μπενετάτου. Ἐπὶ τέλους δ' ἡ ἐκχώρησις ἐκείνη ἠκυρώθη ἀπὸ τῶν καιρῶν καὶ ἡ διαφορὰ περιωρίσθη μετατοπισθεισῶν τῶν διαπραγματεύσεων ἐν Καΐρῳ μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν καὶ πάλιν.

Κατὰ τὰς ἡμετέρας πληροφορίας οἱ Κόπται τοῦτο μόνον δύνανται νὰ πράξωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὲρ τῶν Ἀβησσυνῶν: Νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς ὅπως ἀνατολικῶς τῶν τοῦ Τ. Σταυροῦ δωμάτων, ἀνεγείρωσιν Ἐκκλησίαν (Sic) μετὰ παραρτήματος δωματίων, ὧν τὰς κλεῖδας νὰ κατέχουσιν ὅμως αὖθις οἱ Κόπται. Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ποτὲ οἱ Ἀβησσυνοὶ ἠρνοῦντο νὰ προσλάβωσι παρὰ τούτων ἐκ Καΐρου Κόπτην Abouna, τότε ἥ τε Ἐκκλησία μετὰ καὶ τῆς ἄλλης οἰκοδομῆς νὰ μετέπιπτον εἰς τὴν κυριότητα τῶν Κοπτῶν! Δηλαδὴ οἱ Ἀβησσυνοὶ θὰ ἀπεβάλλοντο καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν δωμάτων τοῦ Τ. Σταυροῦ οἰκημάτων αὐτῶν!!

Οὕτω θὰ ἐλύετο ἐπὶ τέλους καὶ ἡ διαφορὰ ἐπὶ τοῦ Der El-Soultan!

Ἡ Ἀβησσυνιακὴ Κυβέρνησις διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις ἀνακαλέσασα τὴν χάριν τούτων ἐν Καΐρῳ παραμένουσαν ἐπιτροπὴν αὐτῆς.

Καθ' ὃν χρόνον ὅμως ὁ Υ. Διάδοχος διέτριβεν ἔτι ἐν Εὐρώπῃ, ὁ μνημονευθεὶς Ρῶσσος κ. Μπαμπίτσεφ μετὰ τοῦ κ. Evalet καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ κ. Στεφάνου Beiconits ἑνὸς τῶν ἀμέσων συντελεστῶν καὶ ἠθικῶν αὐτουργῶν τῆς καταστροφῆς τοῦ ὁμογενοῦς κ. Γ. Ζερβουδάκη,[1] ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἐπληροφορήθημεν, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀφίξεως ἐνταῦθα τῆς θυγατρὸς τοῦ κ. Chadevre (τανῦν Madamus Kapniska) προτείνουσι κατὰ Μάϊον τοῦ 1924 νέας διαπραγματεύσεις τῇ Αἰθιοπικῇ Κυβερνήσει πρὸς ἀγορὰν τῶν πολυθρυλλήτων «ἐγγράφων» τοῦ γνωστοῦ φακέλλου.

Τότε ἡ Κυβέρνησις ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης συζητήσεως ἐπὶ τῆς διαφορᾶς ἐπὶ τοῦ «Der El-Soultan» παρέπεμψε τούτους πρὸς τὸν ἐν Εὐρώπῃ Υ. Διάδοχον, ὃν ἀπελθόντες ἐντεῦθεν....καὶ ἐξεζήτησαν. Ὡρισμένα μάλιστα τούτων πρόσωπα μετέβησαν καὶ εἰς Κων)λιν πρὸς συνάντησιν τοῦ κατόχου τῶν «ἐγγράφων» κ. Μ. Μπότζοβιτς.

---

1. πρβλ. «Πάνταινος» ἔν. ἀν. ἀριθμ. 32 σελ. 531-532. ἀριθμ. 38 σελ. 625.

Λέγεται δ' ἁπλῶς ὅτι ὁ ὑψ. Διάδοχος συνέτυχέ που καὶ συνεζήτησε σχετικὰ μετὰ τῶν μεσιτῶν τούτων. Καὶ ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἀπέληξαν καὶ τὴν φορὰν ταύτην αἱ διαπραγματεύσεις, φέρεται ὅτι, οὗτοι ἔτυχον ἀκροάσεως παρὰ τῷ Μ. Δουκὶ 'Αλεξάνδρῳ Μιχαέλοβιτς, ᾧτινι ἐξήγησαν οὐ μόνον τὰς τάσεις τῶν Αἰθιόπων ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν, ἥν ἐνέχει τὸ ζήτημα τῆς ἐπιλύσεως τῆς διαφορᾶς τῆς μεταξὺ 'Αβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως καθαρῶς Ρωσσικῆς.

'Ο Μ. Δοὺξ 'Αλέξανδρος συνεννοηθεὶς ἢ μὴ μετ' ἄλλων ἀνωτέρων Ρώσσων, ἐζήτησε κυρίως τὰ ἔγγραφα πρὸς μελέτην, ἅτινα καὶ τῷ ἐπεδέθησαν δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα, δυνάμενον νὰ παραταθῇ ἐν ἀνάγκῃ. 'Ιδοὺ τὶ φέρεται ἐπικρατῆσαν ἐν ταῖς σκέψεσι τοῦ Μ. Δουκὸς μετὰ μελέτην εἰδικήν, ἵνα ὁ ἴδιος ἀναλάβῃ τὰς μετὰ τῆς Αἰθιοπικῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις πρὸς ἐκχώρησιν αὐτῇ τῶν ἄνω «ἐγγράφων.»

'Η μεταξὺ τοῦ Αὐτοκράτορος Μενελὶκ καὶ τοῦ Ρώσσου Πρεσβευτοῦ κ. Syssin συνθήκη δι' ἧς θὰ παρεχωρεῖτο τοῖς Ρώσσοις ὁ ἐν Der El-Soultan ναὸς τοῦ 'Αρχιστρατήγου Μιχαήλ, ἐθεωρήθη ὅτι, ἐν περιπτώσει ἐπιλύσεως τῆς Προσκυνηματικῆς ταύτης διαφορᾶς ὑπὲρ τῶν 'Αβησσυνῶν, ὅτι, θὰ προσεπόριζε τοῖς Ρώσσοις προσκύνημα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ναοῦ τῆς 'Αναστάσεως! 'Εκτὸς δὲ μιᾶς ἐνδεχομένης ἐπιτεύξεως ἑνὸς πόθου γνωστοῦ τῆς Ρωσσικῆς πολιτικῆς, ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἠδύνατο νὰ διασαλπισθῇ ἐν τῷ Ρωσσικῷ κράτει καὶ νὰ γίνῃ ταύτης ἐκμετάλλευσις, ἐπὶ καθαρῶς πολιτικοῦ καὶ καθεστωτικοῦ ἐδάφους. Θὰ ἐξεμεταλλεύετο ἡ ψυχολογία τοῦ εὐσεβοῦντος πάντοτε Ρωσσικοῦ λαοῦ.

'Ο λόγος οὗτος εἶναι τοὐλάχιστον καὶ καθ' ἡμᾶς ὁ σπουδαιότερος καὶ βασιμώτερος, διότι οὔτε τὸ πρόσωπον τοῦ Μ. Δουκὸς 'Αλεξάνδρου, ὡς ἐξ ἀμέσου μετ' αὐτοῦ γνωριμίας ἀντελήφθημεν, ἐπιτρέπει νὰ πιστεύῃ τις ὅτι πρόκειται περὶ χρηματικῆς ἐκμεταλλεύσεως, οὔτε καὶ ἡ ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυ μῆνας παραδιατριβὴ αὐτοῦ ἐνταῦθα, παρέσχε τὰ στοιχεῖα πρὸς πίστωσιν τοιαύτης παρ' αὐτῷ τάσεως. 'Ο Μ. Δοὺξ τοὐλάχιστον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ σχετικῇ αὐτοῦ πενίᾳ ἐδείχθη ἀνώτερος χρημάτων καὶ ἀπέναντι τῆς ἐπιδειχθείσης παρὰ τῆς ἐνταῦθα Κυβερνήσεως φιλοφροσύνης. Τὸ Τσαρικὸν μεγαλεῖον παραμένει ἀμείωτον ἄχρι καὶ τοῦδε ἔν τε τῇ ἐκφράσει τῆς παραστάσεως τοῦ Δουκὸς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῇ. Ἄλλως τε, ὡς καὶ Γερμανὸς φιλόσοφος λέγει, «τὰ ἤθη καὶ καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων κυρίως, μεταβάλλονται συνήθως μόνον ἅμα τῇ ἐξαφανίσει τῶν τελευταίων ἀπὸ τῆς βιοτικῆς σκηνῆς.» Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ὅμως ἡ ἐπιχείρησις εἶναι ἐργώδης καὶ περιπετειώδης καὶ πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἐφεξῆς ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος, παρέχομεν πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ προμηθευθέντος κατάλογον τῶν ἐπι-

σήμων θεωρουμένων τούτων ἐγγράφων μετὰ τῶν σχετικῶν αὐτῶν σχολίων [1].

Β'.

Ο ΠΟΛΥΘΡΥΛΛΗΤΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ. [2]

Ὑπόθεσις
«Der El - Soultan [3]».

Κατάλογος τῶν κυριωτέρων ἐγγράφων τῶν ἀποτελούντων τὸν φάκελλον τῆς ὡς ἄνω ἀπαιτήσεως.

1) Τὸ διάταγμα τοῦ προφήτου Μωάμεθ. «Δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· ἀναφερόμενον ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν. Τὸ διάταγμα (ὁρισμὸς) τοῦτο εἰς φωτογραφικὸν ἀντίγραφον ἐπικεκυρωμένον δὲ καὶ ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει, ἐδόθη ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ Μωϋσέως (Δξέμπελ Μοῦσα) ὑπὸ τοῦ Προφήτου Μωάμεθ εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης (Τοὺρ Σίνα) εἰς ὄφελος τοῦ ἔθνους τῶν Ναζωραίων (Χριστιανικοῦ). Ἀποτελεῖ τὴν συνθήκην (συμφωνίαν) τὴν διέπουσαν τοὺς ὅρους [4] τῶν χριστιανῶν εἰς ὀθωμανικὰς χώρας [5].

---

1. Ὁ κατάλογος οὗτος περιέχει ἠριθμημένα 23 ἔγγραφα. Ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς 23 περιέχει διαφόρους ἐπιστολὰς καὶ ἄλλην σχετικὴν ὕλην. Οὕτω ἂν τὰ ἔγγραφα ἀριθμηθῶσι καθ' ἕκαστον ταῦτα ὑπερβαίνουσι τὸν σεσημασμένον ἀριθμόν. Ἀγνοοῦμεν ὅμως ἂν ἅπαντα τὰ τοῦ φακέλλου ἔγγραφα ἀνέρχονται πράγματι εἰς 82 ὡς ἐλέχθη που κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας. Ὅπως δήποτε ἡμεῖς παρέχομεν ὅ,τι προὐμηθεύθημεν καὶ ὅπως τοῦτο παρελάβομεν. Διὸ καὶ ὑπογραμμίζομεν ὅπου εὑρίσκομεν λέξιν ἢ φρᾶσιν ὑπογραμμισθεῖσαν εἴτε γράφομεν διὰ κεφαλαίων ὅπου τοιαῦτα ὑπάρχουσιν. Ἐν γένει γράφομεν πανομοιοτύπως ὅπως παρελάβομεν. Ἐφιστῶμεν ὅμως τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν ὑπογραμμιζομένων λέξεων καὶ λοιπῶν δι' ὧν ἀποσκοπεῖται νὰ διδαχθῇ ἢ ὑποδειχθῇ τι τοῖς Αἰθίοψι σημαίνον δῆθεν.

2. Τοῦτον προὐμηθεύθημεν Γαλλιστὶ καὶ μεταδίδομεν ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει μεθ' ὑποσημειώσεων ἡμετέρων.

3 Ἡ ἐπωνυμία ἐπεκράτησεν, ἐξ ὅσων ἀφηγοῦνται οἱ Ἀβησσυνοί, ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως Σουλτάνου τινός (;) μεσιτεύοντος ἢ διατάξαντος, ὡς ἀπολύτου δικαιούχου, ἵν' ἀποδοθῇ ἀρχαιότατα τὸ μέρος τοῖς Αἰθίοψιν. Ἀπωλέσαν τὸ μέρος τὸ εἰδικὸν προσκυνηματικὸν ὄνομα, ἐθεωρήθη καὶ ἐπωνυμήθη «Μονὴ τοῦ Σουλτάνου».

4. Ἴσως, «τὰ κατὰ τοὺς χριστιανούς».

5. Λέγε, Μουσουλμανικάς.

Ἡ συνθήκη αὕτη ἐπεβεβαιώθη ὑφ' ὅλων τῶν διαταγμάτων (φιρμανίων) τῶν ἐκδοθέντων ὑφ' ἁπάντων τῶν Χαλιφῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ, τῶν ἀφορώντων τοὺς χριστιανούς. Συνταχθεῖσα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, δὲν ἐμπεριέχει, ὡς εἶναι ὀρθόν, οὐδεμίαν διάταξιν σχετικὴν πρὸς τοὺς Ἀβησσυνούς.

2) Ἀχτινάμα (συνθήκη) τοῦ Χαλίφου Ὤμαρ Ἴπν Ἴλλχαττάπ. «Ἐκδοθεῖσα τὴν 20ὴν τοῦ μηνὸς Ρεμπὶ οὒλ - Ἐδὲλ κατὰ τὸ 15ον ἔτος τῆς φυγῆς τοῦ Προφήτου Μωάμεθ, ἐπιβεβαιοῖ τὸ προηγούμενον διάταγμα. Ἐδόθη τῷ Πατριάρχῃ τῶν Γραικῶν[1] Σωφρονίῳ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, ἵνα αἱ Κοινότητες[2] αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὸ Γραικικὸν Ἔθνος τῶν Ἱεροσολύμων, οἱ Ἴβηρες καὶ Ἀβησσυνοί, ἀπολαμβάνωσιν ἀνενοχλήτως τῆς κατοχῆς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Μοναστηρίων των καὶ τῶν λοιπῶν τόπων λατρείας, τῶν εὑρισκομένων ἐντὸς τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἐπαναλαμβάνει πολλάκις καὶ ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς ἑκάστῃ Κοινότητι[3], ὡς καὶ τὸ τῆς διαμονῆς καὶ ἕτερά τινα ἄλλα προνόμια, χωρὶς νὰ καθορίζῃ τοὺς τόπους τοὺς ἀνήκοντας ἑκάστῃ Κοινότητι.»

(Εἶναι ἔγγραφον πολὺ σπουδαῖον.)

Ἀντίγραφον φωτογραφίας καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις ἐκ 3 σελίδων ὑπουργικῶν.

3) Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ τοῦ Α'. τοῦ ἐπικαλουμένου Γιαβοὺξ—κατακτητής, ὡς ὁ Ὄμαρ Ἴπν Ἴλλ-Χαττὰπ τῶν Ἱεροσολύμων. «Κατὰ τὸ ἔτος 923 ἀπὸ Ἐγείρας, δοθὲν ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ Πατριάρχῃ τῶν Γραικῶν Ἀτάλλᾳ[4] τὴν 25 τοῦ μηνὸς

---

1. Δὲν γράφουσιν Hellénes ὡς γράφουσιν ἀλλαχοῦ.

2. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων Χριστιανικῶν ἐθνῶν δὲν μνημονεύονται ἄλλα ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἀχτινάμᾳ σημειουμένων.

3. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Κοινότητες δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ Ἀχτινάμᾳ. Εἶναι ὅμως προφανὴς ὁ σκοπὸς τῶν συντακτῶν τῆς συνόψεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐγγράφων, οἵτινες εἶναι πάντως οἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροσωλάτου Βέη, οἱ καὶ ὑπεξαιρέται τοῦ Dossier. Ὁ σκοπὸς καθίσταται ἔτι προφανέστερος μάλιστα ἐν τοῖς τοῦ καταλόγου τούτου σχολίοις καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς ἀφορῶσι τὰ ἐφεξῆς ἔγγραφα.

4. Καὶ ἐνταῦθα δὲν σημειοῦσιν οὔτε ὁ Ἕλλην Δωρόθεος οὔτε ὁ Ρωμαῖος (ἐκ τοῦ Ρούμ). ἀλλ' ἁπλῶς Ἀτάλλας διὰ σκοποὺς γνωστοὺς καὶ Πανσλαυϊκοῦ χαρακτῆρος. Καὶ ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι, ὁ Πατριάρχης ἐκεῖνος ἐπωνυμεῖτο ἁπλῶς Ἀτάλλας ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν κατ' ἔκφρασιν Ἀραβιστὶ ὅπως καὶ ἄλλοι καὶ ἐλάσσονες ἐν ἀξιώμασιν ἁγιοταφῖται ἀπεκλήθησαν οὕτω ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν. Τὸ Ἀραβιστὶ ὅμως ἐπικρατῆσαν ὄνομα δηλοῖ κατὰ μετά-

Σεφέρ. Ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων ἐν αὐτῷ ὅτι, ὁ Πατριάρχης θὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἀνηκούσας τοῖς Γεωργιανοῖς, τοῖς Ἀβησσυνοῖς καὶ τοῖς Σέρβοις[1] τοῖς ὑπαγομένοις εἰς τὸν Πατριάρχην, μεθ' ὅλων τῶν καθιερωμένων αὐτοῖς ἀκινήτων. Ὅτι δὲν θὰ παρενοχληθοῦν δὲ παρ' οὐδενὸς ἔθνους.

Γίνεται ἀπαρίθμησις ἁπάντων τῶν Ἁγίων Τόπων τῶν εὑρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ρηθέντος Πατριάρχου».

Ἀντίγραφον φωτογραφημένον καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις. 4 σελίδες ὑπουργικαί.

4) Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ Β'. ὅπερ ἐδόθη ἐν Ἀνδριανουπόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Δζεματζί-οὐλ-ἐδὲλ 1109 τῆς Ἐγείρας.

«Ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων πραγμάτων:

«Ὅτι ὁ Γραικὸς Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων ἐγνώρισε τῷ Σουλτάνῳ Χαλίφῃ ὅτι, αἱ αἱρετικαὶ φυλαὶ τῶν Γεωργιανῶν, ἡ Ἀβησσυνικκή, ἡ τῶν Συρίων, Κοπτῶν καὶ Σέρβων, αἱ ὑποκείμεναι εἰς τὴν ἐξουσίαν του,

---

φρασιν αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν αὐτῶν ὄνομα. Καὶ σήμερον ὑπάρχει ἐν τῇ ἀδελφότητι ἀρχιμανδρίτης ἐκ Προύσης (Σιγῆς), γνωστὸς μᾶλλον ὡς Ἀπδοὺλ-Μεσὶχ ἢ Χριστόδουλος παρ' ἰθαγενέσι. (πρβ. Α. Π. Κεραμέως. Ἀνάλεκτα Ἱεροσ. Στάχυως Τομ. Β'. σελ 412.) Ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην [μετὰ τὸ 1505] εἶχεν ἐπικρατήση ἡ Ἀραβικὴ γλῶσσα ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἀπὸ τοῦ Ζ'. αἰῶνος κατακτήσεως ἀλλὰ καὶ ἕνεκα κυρίως τῶν τραγικῶν μέσων, ἅτινα διέθεσε πρὸς τοῦτο ἡ κατάκτησις ἐκείνη καὶ «τὸ ἀγριαῖον τῶν ἐξουσιαζόντων». (Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἔτος 1910 Ἱεροσόλυμα-Ἀλεξάνδρεια σελ. 300. 336 κ. ἀλ.] Αὐτὸς ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Παλαιστίνης φέρεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐπὶ Μουαβιᾶ Χαλίφου [658-680] περιορισθεὶς μόνον εἰς 43 χιλιάδας. (αὐτόθι σελ. 269]. Ἂν δὲ τὸν Πατριάρχην Δωρόθεον θέλουσι νὰ παραστήσωσιν ἰθαγενεῖ Ἄραβα, κατὰ τὴν χρησιμοποιουμένην ἐσφαλμένην ἐθνολογικῶς ὀνοματολογίαν, δὲν συμβιβάζονται τότε τὰ ἐπ' αὐτοῦ Ἑλληνιστικὰ γεγονότα, ἅτινα πρὸ παντὸς ἀπὸ τῆς Πατριαρχίας αὐτοῦ παριστῶσι τὴν Ἁγιοταφικὴν Ἀδελφότητα χαρακτῆρος Ἑλληνικοῦ. Καὶ αἱ πρὸς τὴν Ἀδελφότητα δὲ γενόμεναι τότε παρ' Ἑλλήνων δωρεαὶ ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ γένει «ἀδελφάτα» ὑπὲρ τοῦ Π. Τάφου ὡς Ἑλληνικοῦ εἶναι πράγματα ἀπροσδιόνυσα ἂν πιστεύσωμεν τὴν Ἀραβικὴν καταγωγὴν τοῦ Δωροθέου (Ἀτάλλα) [ἔν. ἂν σελ. 461-464].

1. Σκοπίμως διαστρέφεται ἡ ἔννοια τοῦ φιρμανίου διότι ἐν αὐτῷ μνημονεύεται ὅπως ὁ Πατριάρχης ἐξουσιάζει ἁπλῶς «καὶ τοὺς τῷ Πατριάρχῃ ὑποκειμένους Γκιουρτζήδας, Χαμπεσίους καὶ Σέρβους.» (ἱστ ἐκκλ. Ἱερ. ἔν. ἀν. σελ 459] Τὸ «καὶ ὅλα τὰ ἀφιερώματά των» ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐκκλησίας, μοναστήρια . . . τὰ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Πατριάρχου.

κατέχουσι-δυνάμει ἐπισήμων τίτλων, Ἐκκλησίας, Μοναστήρια, κήπους, νεκροταφεῖα καὶ ἄλλας σχετικὰς ἰδιοκτησίας. Ὅτι δὲ τὸ 1067 ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης ἐπροφασίσθη ὅτι εἶναι κυρίαρχος τῶν Ἀβησσυνῶν, παρουσιάζουσα ἔγγραφα ψευδῆ. Ὅτι τὸ 1108 νέα Αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ διέτασσε τοὺς Ἀρμενίους, ἵνα μὴ ἐπεκτείνωνται ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν τῶν Ἀβησσυνῶν. Ἐπαναλαμβάνει εἰς διάφορα μέρη τὰ δικαιώματα τῶν Ἀβησσυνῶν. Οὕτω, λέγει τὸ φιρμάνιον ὀφείλετε νὰ ἀφήσητε τοὺς Ἀβησσυνούς, τοὺς Γεωργιανούς, τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Κόπτας κατέχοντας τὰ πράγματα τὰ κατεχόμενα ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων, δυνάμει διατάξεων καὶ φιρμανίων αὐτοκρατορικῶν καὶ ἄλλων ἐπιδοκιμαστικῶν διατάξεων καὶ νὰ ἐμποδίσητε τοὺς Ἀρμενίους, ὡς καὶ ἄλλας αἱρετικὰς φυλὰς αἵτινες θὰ εἶχον (ἤγειρον) τὰς αὐτὰς ἀπαιτήσεις, νὰ ἀφαρπάσωσι καὶ νὰ σφετερισθῶσι τὰς κτήσεις των.[1]»

Φωτογραφία καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις. 3 σελίδες ὑπουργικαί.

5) Φωτογραφία καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις μιᾶς ἀναφορᾶς ἀπευθυνθείσης ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τῶν Γραικῶν ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ Σουλτάνῳ τῷ 1044[2] καταγγελλούσης ὅτι: «οἱ Ἀρμένιοι διεξεδίκουν προτεραιότητα ἀντὶ τῶν Ὀρθοδόξων, φερούσης δ' ἐπιγραφὴν αὐτοκρατορικὴν λέγουσαν:

Ἄς δώσουν διαταγὰς ἵνα οἱ Γραικοὶ ὀρθόδοξοι εἰσέρχονται πρῶτοι.»

---

1. Τὸ φιρμάνιον τοῦτο ἐδόθη πάντως τῷ Πατριάρχῃ Δοσιθέῳ. Καίτοι δ' ἐκ τῆς χρονολογίας εἰκάζομεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Χαλίφου δοθέντος ἅμα τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας του, ἐν τούτοις ἐν τοῖς ἐπεξηγηματικοῖς τῶν Ρώσσων σχολίοις μνημονεύονται γεγονότα ἀναγόμενα καὶ κατὰ τὸ 1698, ὁπότε εἶχε δοθῆ καὶ ἕτερον διάταγμα τῷ Δοσιθέῳ. Ἐκ τῆς ὀντιπαραβολῆς τῶν διαφόρων τῆς ἐποχῆς ταύτης φιρμανίων θὰ δειχθῇ περὶ τίνος πρόκειται. Ταῦτα ἐλλείπουσι παρ' ἡμῖν ἐνταῦθα.

2. Πρόκειται πάντως περὶ ὑπομνήματος τοῦ Πατριάρχου Θεοφάνους πρὸς τὸν Μουρὰτ τὸν Δ'. ἕνεκα τῶν τάσεων τῶν Ἀρμενίων ὅπως προηγῶνται, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ὁ Σουλτάνος, θέτων τέρμα εἰς τὰς ὀχληρότητας ἐκείνας, ἐξέδωκε τότε τρία διατάγματα κατὰ τὸ 1634. Τὸ σχετικὸν διάταγμα φέρει πράγματι τὸ ἀντίγραφον βασιλικόν: «Διὰ νὰ εἰσέρχωνται πρῶτοι οἱ Ρωμαῖοι, νὰ δώσῃς ὁρισμὸν» ὅπερ ἀπετείνετο πάντως πρὸς τὸν ὕπατον. [πρβλ. Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱερ. ἔν. ἄν. σελ. 509-510. Ἡ ἐκκλ. Ἱερ. κατὰ τοὺς 4 τελευταίους αἰῶνας, Ἀθῆναι 1900 σελ. 330.]

6) Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου Μουράτ-Χὰν IV σελίδες ὑπουργικαί (;)

«Τὸ περιεχόμενον τοῦ φιρμανίου τούτου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ ζητήματος τοῦ ὑποκινηθέντος διὰ τῆς ἀνωτέρας ἀναφορᾶς. Μνημονεύει δὲ μεταξὺ ἄλλων: Λοιπὸν διὰ τοῦ Φιρμανίου μου τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ διατάσσω ὅπως οἱ Ὀρθόδοξοι [1] ἔχωσι τὴν προτεραιότητα δι' ἁπάσας τὰς τελετὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὅτι νὰ εἰσέρχωνται πρὸ τῶν Ἀρμενίων, Φράγκων, Γεωργιανῶν, Ἀβησσυνῶν καὶ λοιπῶν.» Ἡμερομηνία 1 Σεφέρ 1044 [2].

Φωτογραφία καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις, σελίδες ὑπουργικαί.(;)

(Ἀκολουθεῖ τὸ τέλος) ΑΡΧΙΜ. ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

---

1. Οὐδαμοῦ τοῦ φιρμανίου φέρεται ἡ λέξις «Ὀρθόδοξοι» ἀλλ' ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις φιρμανίοις, μνημονεύονται πάντοτε «οἱ Ρωμαῖοι» ἢ «τὸ Βασιλικὸν ἔθνος τῶν Ρωμαίων». Ὑπὸ τούτους δ' ὑπονοοῦνται τὰ μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν καὶ τὴν ἅλωσιν ὑπολείμματα τοῦ Βυζαντινοῦ—Βασιλικοῦ Ἔθνους —τῶν Ἑλλήνων.

2. Ὁ ὁρισμὸς ὁλόκληρος εὕρηται ἐν τῷ συγγράμματι «Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολ. κατὰ τοὺς 4 τελευταίους αἰῶνας» [σελ. 330-332]. Ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων σημειοῦμεν ὅτι, τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω «Βασιλικὸν αὐτόγραφον» εἶναι ἐνδεικτικὸν οὐ μόνον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Σουλτάνου ἐκείνου [Ἱστορ. ἐκκλ. Ἱεροσολ. σελ. 510] ἀλλ' ἀπήχησις καὶ τῆς ὀχληρᾶς ἀτμοσφαίρας, ἥτις ἐδημιουργήθη ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ τῶν Προσκυνηματικῶν ἀντεκλήσεων καὶ συνεπείᾳ τῆς ἀχαρακτηρίστου διαγωγῆς τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις κυρίως ὑπαλλήλων ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Θεοφάνους. Εἶναι δὲ γνωστὸν τί ὑπέστη ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος Πατριάρχης, ὅστις οὐ μόνον ἐν φυλακαῖς ἐβλήθη ἀλλ' ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις ὅμως ἐξηκολούθει φαίνεται ἡ αὐτή, διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ φιρμανίῳ δοθέντι τῷ Πατριάρχῃ ἐκείνῳ μετὰ τριετίαν [1047], καὶ ἀπευθυνομένῳ πρὸς τὸν δικαστὴν τῶν Ἱεροσολύμων, ἡ ἰδιόγραφος τοῦ Σουλτάνου διαταγὴ ἦτο αὐστηροτέρα ἢ ἡ ἐν τῷ ἄνω φιρμανίῳ· διότι ἐν τῷ τελευταίῳ λέγεται: «κατὰ τὸν ἱερὸν μου ὁρισμὸν νὰ ἐνεργήσῃς, τὸ ἐναντίον ἐὰν πράξῃς σοῦ κόπτω τὴν κεφαλήν.»! [αὐτόθι σελ. 510-5 2].

ΕΝ ΗΣΑΪΟΥ 10,27 ΜΗΠΩΣ ΑΝΤΙ ΟΙ MIPPENEY SHAMEN ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΟΝ ΑΛΛΑ MIPPANAY SHAMAN;

Ἡ μακρὰ προφητικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἡσαΐου συνέπεσεν, ὡς γνωστόν, εἰς ἐποχὴν μεγάλων ἀνωμαλιῶν καὶ ἀνατροπῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἀσίαν.

Μεγάλη ἐν αὐτῇ δύναμις ἦτο τότε ἡ Ἀσσυρία. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ κρατείδια δυτικώτερον καὶ βασίλεια ὁπωσδήποτε σημαίνοντα, καὶ δὴ τὸ τῆς Δαμασκοῦ ἐν Συρίᾳ, καὶ τὰ δύο βασίλεια τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, τὸ τοῦ ***Ἐφραὶμ*** ἢ ἄλλως ***Ἰσραὴλ*** βορειότερον, μετὰ πρωτευούσης τῆς Σαμαρείας, καὶ τὸ τοῦ ***Ἰούδα*** νοτιώτερον μετὰ πρωτευούσης τῆς Ἱερουσαλὴμ. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐμονάρχει ἐν Ἀσσυρίᾳ Θελγαθφελασσὰρ ὁ Γ'. (περίπου ἀπὸ τοῦ 745 κ. ἑξ.), ἐν Δαμασκῷ ἐβασίλευεν ὁ Ρεζὶν ἢ Ραασών, ἐκ δὲ τῶν δύο βασιλέων τοῦ Ἰσραήλ, ἐν μὲν Σαμαρείᾳ ἐβασίλευεν ὁ Φακεέ (743 - 23), ἐν δὲ Ἱερουσαλὴμ οἱ μετὰ Ὀζίαν († 740)-ἐλθόντες, Ἰωάθαμ, ὁ Ἄχαζ (736-27) καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐζεκίας (727 698).

Ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις ἀμφοτέρων τῶν βασιλείων τούτων εἴπερ ποτὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο οἰκτρά, καὶ εἰς ὅλας μὲν τὰς τάξεις, μάλιστα δὲ τὰς προεχούσας. Δὲν ἀποτελεῖ, φαίνεται, ἐξαίρεσιν οὐδὲ τὸ γυναικεῖον φῦλον (πρβλ. Ἀμὼς 4,1 καὶ Ἡσαΐου 3,16, κ. ἑξ.). Ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξασα ἀντίθεσις τῶν δύο Βασιλείων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν εὕρει νέαν τροφήν, τὸν ἀπὸ Ἀσσυρίας κίνδυνον καὶ φόβον. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου τούτου ὁ τῆς Συρίας Ραασὼν εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιον συνασπισμοῦ τινος τῶν δυτικωτέρων λαῶν, καὶ εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο εἶχεν εὕρει συννεύοντα καὶ τὸν Φακιέ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τοῦ Ἰούδα Ἄχαζ ἤθελε νὰ ἀπέχῃ τοῦ συνασπισμοῦ, ὁ Ραανὼν καὶ ὁ Φακιὲ συνεφώνησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ καταλαβόντες τὴν Ἱερουσαλὴμ νὰ καθαιρέσωσι τὴν δυναστείαν τοῦ Δαυῒδ καὶ ἐγκαθιδρύσωσιν ἐκεῖ βασιλέα Σύριόν τινα ἐκ τῶν περὶ Ραασών. Ἀμυνόμενος κατ' αὐτῶν κατέφυγεν ὁ Ἄχαζ πρὸς τὸν Ἀσσύριον, καὶ ἀντὶ μεγάλων θυσιῶν ἐξησφάλισε μὲν βοήθειαν ἐκεῖθεν, πλὴν δὲν ἐσκέφθη ὅτι ἡ μισθωτὴ αὕτη χεὶρ δὲν θὰ ἤργει νὰ στραφῇ καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ μισθώνοντος αὐτήν.

Εἶνε γνωστὰ τὰ τῶν προφητῶν διδάγματα περὶ θείας προνοίας καὶ δίκης, ὅτι ἐὰν ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, τὶς καθ' ὑμῶν; καὶ ἐὰν ὁ Θεὸς καθ' ἡμῶν, τὶς μεθ' ἡμῶν; ὅτι ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ὡς ἔφορος τῶν

ἀνθρωπίνων πάντων καὶ ὑπέρτατος κυβερνήτης τῆς τύχης τῶν λαῶν καὶ κρατῶν, καὶ ἐν οἷς φαίνεται ἐννοῶν, καὶ ἐν οἷς φαίνεται αὐστηρότητα ἐπιδεικνύμενος, ἐνεργεῖ, δικαίως· ὅτι αἱ ἑκάστοτε ἐπισκήπτουσαι συγκρούσεις καὶ ἀλληλομαχίαι τῶν λαῶν εἶναι **ὡς τόσαι ἡμέραι κρίσεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ** πρὸς τὴν κατ' ἀξίαν τιμωρίαν τῶν ἀνοήτων καὶ ἀνοσιουργούντων λαῶν τε καὶ ἀτόμων· ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἑκάστοτε ὑπερισχύοντες τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν ὀφείλουσιν εἰς τὴν Ἐκείνου ἐνίσχυσιν· ὅτι δὲν μένουσιν ἀτιμώρητοι οὐδ' αὐτοὶ οἱ χρησιμεύοντες Ἐκείνῳ ὡς ῥάβδος καὶ μάστιξ παιδεύσεως, ὅταν ὑπεραίρωνται καὶ ὑπερφιάλως ἐνεργοῦντες ὑπερβαίνωσι τὰ προσήκοντα ὅρια. Οὕτω καὶ οἱ Ἀσσύριοι θὰ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῶν ἐπάρσεων αὐτῶν καὶ ὑπερβασιῶν, ὅταν μετὰ τὴν δικαίαν τιμωρίαν τῶν ἐκ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἀσεβῶν καὶ ἀδίκων καὶ ἀνέμων, οἱονεὶ **ἐκκαθαρίσεως** γενομένης, ὑπολειφθῶσιν οἱ ἄξιοι κρείττονος τύχης, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἐπιστρέφοντες πρὸς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν, ἀπολαύσωσι πάλιν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ προνοίας ὑπὲρ τοῦ ἰδίου λαοῦ.

Περὶ τούτου λοιπὸν ὁμιλῶν ὁ προφήτης ἐν τῷ 10ῳ κεφαλαίῳ (10,5-34) ἐπάγεται·.....λαέ μου, ὁ ἐν Σιὼν οἰκῶν, μὴ φοβοῦ τὸν Ἀσσύριον, ὅστις θέλει ἐν ῥάβδῳ σε νὰ πατάξῃ καὶ αἴρει τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ κατὰ σοῦ.....διότι μικρὸν ἔτι καὶ συντελεῖται ἡ ὀργὴ καὶ ὁ θυμός μου πρὸς ἐξολόθρευσιν αὐτῶν......Τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ ἀρθῇ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου ὅ ἐπιθέτει σοι φορτίον, καὶ ἀπὸ τοῦ τραχήλου σου ὅν ἐπιβάλλει σοι ζυγόν, καὶ θὰ διασπασθῇ ὁ ζυγὸς **ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ λίπους** (δηλ. τοῦ ταύρου). Αἱ λέξεις αὗται αἱ ὑπογραμμιζόμεναι οὐκ ὀλίγην παρέχουσιν δυσκολίαν πρὸς κατανόησιν, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ παραδεδεγμένη γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις τοῦ νῦν ἑβραϊκοῦ κειμένου οὐδὲν ἔχει τὸ παρεφθαρμένον.

Ἀληθὲς μὲν ὅτι εἶναι λίαν παραστατικὴ ἡ εἰκὼν τῆς τοῦ ζυγοῦ διαρρήξεως συνεπείᾳ τοῦ αὐξανομένου λίπους τοῦ ζῴου περὶ τὸν λαιμόν. Πλὴν δὲν θὰ ἀπέδιδεν ἀκριβῶς τὸν νοῦν τοῦ προφήτου, ἐὰν ἡ τοῦ **λίπους αὔξησις** ἐξελαμβάνετο ὡς **ἁπλῆ**, ἔστω καὶ ἄνωθεν ἀπορρέουσα, **κραταίωσις** τοῦ λαοῦ πρὸς διάσπασιν τοῦ ἰδίου ζυγοῦ. Ὁ προφήτης φαίνεται εὐνοῶν **ἄμεσόν** τινα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ γινομένην σύντριψιν τῶν Ἀσσυρίων. Καὶ οὕτως ὅμως, καὶ παρὰ τὸ ἄλλως εὔχρηστον τοῦ ὀνόματος shemen πρὸς δήλωσιν καὶ τοῦ **χρίσματος** ἢ **μύρου**, δύσκολον νὰ νοηθῇ ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ χρῖσμα ὁ Μεσσίας ἢ Χριστός, ἔννοια ἄλλως γνωστὴ τῷ Προφήτῃ ὑπὸ διαφόρους ὀνομασίας, καὶ δὴ τοῦ **Ἐμμανουήλ.** Παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα δὲν ἀποδίδονται **αἱ τρεῖς τελευταῖαι λέξεις** (ol mippeney-shamen), τὸ δὲ προηγούμενον ῥῆμα vehubbal, καὶ λίαν ὀρθῶς κατὰ τὸν παραλληλισμὸν τῶν μελῶν,

συνδέεται μετὰ τῶν ἡγουμένων, τοῦ ve ἀναγνωσθέντος ὡς ye· καὶ καταφθαρήσεται ὁ ζυγὸς (αὐτοῦ) ἀπὸ τῶν ὤμων ὑμῶν, = ve ullo meal zavvarexa yehabbal.

Ἐπειδὴ καὶ τὰ ἀμέσως ἐπιφερόμενα (στίχ. 28) εἰσάγονται ὅλως ἀπαρασκεύως καὶ ὡς ἀποτόμως, προέτεινάν τινες, αἱ εἰρημέναι τρεῖς λέξεις νὰ ἀναγνωσθῶσιν alah mizzaphon shodded=**ἀνῆλθεν ἐν βορρᾷ ὁ ἐρημῶν.** Ἐὰν ἄλλος δὲν προηγήθη, ἐγὼ θὰ ἀνεγίνωσκον πολλῷ συντηρητικώτερον, ὡς ἑξῆς· alah mippənay shaman, καὶ θὰ ἡρμήνευον· **καὶ ἀνέβαινεν ἔμπροσθέν μου** (ἐμπρός μου) **παχύς** τις, **εὔσαρκός τις, ὁ κραταιὸς** δηλ. **Ἀσσυριακὸς στρατός**, ὅπως μικρὸν πρόσθεν στχ. 16 ἐγένετο τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τῶν Ἀσσυρίων διὰ τοῦ ὁμορρίζου mirhmannim. Ὁ Προφήτης δηλ. ἐν ὁράσει τινὶ καθ' ὕπνους ἢ ἐν ἐκστάσει, **βλέπει ἀνερχόμενον τὸν Ἀσσυριανὸν στρατόν,** ὅπως ἀναγράφεται ἡ ἄνοδος αὕτη ἐν τοῖς ἑξῆς (28—32).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Αἱ σχέσεις τοῦ παλαιοκαθολικισμοῦ πρὸς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς. (Die Beziehungen des Altkatholizismus zu den orthodoxen Kirchen des Ostens), ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ διδ. Στεφάνου Τσακὼφ ἐκ Σόφιας. Ἀνακοίνωσις ἐν τῷ δεκάτῳ διεθνεῖ συνεδρίῳ τῶν παλαιοκαθολικῶν ἐν Βέρνῃ (2-4 Σεπτεμβρίου τοῦ 1925).

Ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας κ. Στέφανος Τσακώφ, ὁ γνωστὸς συγγραφεύς, ἐποιήσατο ἐν τῷ διεθνεῖ συνεδρίῳ τῶν παλαιοκαθολικῶν, τῷ συνελθόντι ἐν Βέρνῃ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (2-4 Σεπτεμβρίου 1925) σπουδαιοτάτην ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν σχέσεων τῶν παλαιοκαθολικῶν πρὸς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας τῆς ἀνατολῆς, ἥτις ἐξεδόθη τύποις. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης εἶνε συντόμως τὸ ἀκόλουθον.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ὅπως αἱ εἰλικρινεῖς προσπάθειαι καὶ αἱ τόσον ἐγκάρδιαι ἐξωτερικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ ἀνατολικῶν καταλήξωσιν εἰς πλῆρες ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ λυθῇ τὸ ζήτημα ***τί ἐμποδίζει ἔτι τὴν πλήρη ἐκκλησιαστικὴν ἕνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν.*** Ἡ σύντομος ἐπισκόπησις τῶν γενομένων ἤδη συζητήσεων περὶ τῶν διαμφισβητουμένων καὶ ἀσαφῶν ζητημάτων τῆς πίστεως θὰ καταδείξῃ τὴν θέσιν τοῦ ζητήματος καὶ θὰ ὑποδείξῃ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν πρὸς λύσιν αὐτοῦ. Γνωρίζω, λέγει ὁ συγγραφεύς, ὅτι ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως, τῆς δογματικῆς δηλαδὴ ἑνότητος, δὲν ἀνταποκρίνεται ἐντελῶς πρὸς τὰς σημερινὰς τάσεις. Παρὰ ταῦτα ὅμως θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἐξετάσω τὴν ἑνότητα ταύτην, διότι ἐγὼ καὶ μετ' ἐμοῦ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς πιστεύω, ἔχω ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι ἄνευ τῆς λύσεως τῶν σπουδαίων τούτων ζητημάτων δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ πραγματικὴ καὶ πλήρης ἕνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Θεωρῶ καθῆκον νὰ τονίσω ὅτι κατὰ τὴν γνώμην μου ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου ἡ ἕνωσις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἄνευ τῆς ἑνότητος τῆς πίστεως εἶνε ἀδύνατος. Ἡμεῖς οἱ ἀνατολικοὶ δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ

ἀγάπη συνεπάγεται ἀδιαφορίαν ὡς πρὸς τὰς δογματικὰς διαφορὰς καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς ἀδιαφορίας ταύτης δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐὰν ἐδεχόμεθα τοιαύτην τινὰ ἄποψιν, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ παρελθὸν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας οὐδὲ νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐνεφανίσθη ὁ παλαιοκαθολικισμὸς καὶ διατὶ οὗτος ἕνεκα δογματικῶν διαφορῶν ἀπετέλεσε διάφορον ἐκκλησίαν τῆς καθολικῆς. Κατὰ ταῦτα ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι φρονοῦμεν ὅτι, ὡς ὁ χριστιανισμὸς ἢ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἄνευ ἀρχῶν εἶνέ τι τῶν ἀδυνάτων καὶ παραλόγων, οὕτω καὶ ἡ ἕνωσις ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ δογματικῆς ἑνότητος εἶνε ἀδύνατος καὶ παράλογος.

Αἱ μέχρι τοῦδε διαπραγματεύσεις ἐξῆρον τρία κυρίως δογματικὰ ζητήματα, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθη ἰδίᾳ ἀναγκαία ἡ ἑνότης. Ταῦτα εἶνε 1) τὸ filioque 2) ἡ εὐχαριστία καὶ 3) ἡ ἔννοια τῆς ἐκκλησίας.

1. ***Τὸ*** f i l i o q u e. Μετὰ τὴν σύντομον ἔκθεσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνδιασκέψεως τῆς Βόννης περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, τῆς γνώμης τοῦ Joseph Langen ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Ἡ διαφορὰ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος μεταξὺ δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας» (Ἐν Βόννῃ 1876), τῆς πρὸς ἕνωσιν ἐπιτροπείας τῆς Πετρουπόλεως καὶ τῆς Ροττερδάμης καὶ τοῦ ῥώσσου θεολόγου Bolotow, τῆς ἐκτεθείσης ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ «θέσεις περὶ τοῦ filioque», τῆς σχεδὸν γενικῶς ἀποδεκτῆς γενομένης, καὶ τὸν τονισμὸν ὅτι διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Bolotow ἐτέθησαν ἤδη αἱ βάσεις τῆς δογματικῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ παλαιοκαθολικὴ ἐκκλησία ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ ἀφῄρεσεν ἐκ τῶν κοινῆς χρήσεως ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς βιβλίων τὸ filioque, πρὸς τοῦτο δὲ τείνει καὶ ἡ ἐν Γερμανίᾳ παλαιοκαθολικὴ ἐκκλησία, φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἡ ἕνωσις δύναται νὰ γείνῃ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀκολούθων θέσεων, ἃς προέτεινεν ἡ ἀμερικανικὴ ἐπισκοπικὴ ἐπιτροπεία.

1. α΄. Ἡ παρεμβολὴ τοῦ filioque εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας εἶνε κανονικῶς ἀνώμαλος.

β΄ Καὶ ἐὰν ἡ προσθήκη αὕτη ἐγένετο κατὰ κανονικὸν τρόπον, ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς παρανοήσεις, ἐφ' ὅσον δὲν συνεπληροῦτο καὶ ἐξηγεῖτο δι' ἐκτενοῦς τινος τύπου.

γ΄. Πρέπει νὰ παραλειφθῇ καὶ τὸ πιστεύω τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας νὰ συνταυτισθῇ πρὸς τὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

2. α΄. Ἡ ἀρχικὴ πηγὴ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶνε μόνον ἐν τῷ Πατρί.

β΄. Ὁ Υἱὸς συνεργεῖ παρὰ τῇ ἀϊδίῳ πέμψει τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Πατρὸς (Der Sohn wirkt mit bei der ewigen Aussendung des hl. Geistes durch den Vater);

γ΄. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ πέμπεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.

δ΄ Τοῦτο ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπει τὴν σφαλερὰν ἐκδοχὴν διπλῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῆς θεότητος.

2. Ἡ θεία εὐχαριστία. Μετὰ τὴν σύντομον ἔκθεσιν τῆς συμφωνίας τῆς Οὐτρέχτης (1889) καὶ τῆς ἐπιτροπείας τῆς ἑνώσεως τῆς Ροττερδάμης ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ τῆς γνώμης τῶν ὀρθοδόξων ῥώσσων θεολόγων, καθηγητοῦ Gussew, καθηγητοῦ Kerenskij καὶ ἐπισκόπου τοῦ Yarboury Sergheij καὶ τῶν παλαιοκαθολικῶν, τοῦ καθηγητοῦ Michaud καὶ τοῦ ἐπισκόπου Weber, εὑρίσκει ὁ συγγραφεὺς ὅτι αἱ δύο ἐκκλησίαι δὲν ἀπομακρύνονται πολὺ ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τούτῳ ζητήματι τῆς πίστεως καὶ φρονεῖ ὅτι ἡ δογματικὴ ἕνωσις ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τύπου τῆς ἑνώσεως, τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου Gore καὶ ἄλλων ἀγγλικανῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων προταθέντος τῷ 1922 τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

3. Ἡ ἔννοια τῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῷ προσδιορισμῷ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκκλησίας εὑρίσκει ὁ συγγραφεὺς τὰς μεγαλειτέρας δυσχερείας πρὸς συνεννόησιν καὶ ἕνωσιν. Ἐκθέτων τὴν γνώμην τῶν ὀρθοδόξων περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκκλησίας ἀντιπαραβάλλει ταύτην πρὸς τὴν γνώμην πολλῶν ἐκ τῶν παλαιοκαθολικῶν, ὧν ἡ γνώμη προσεγγίζει ἢ ταυτίζεται πρὸς τὴν τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐν τούτοις δὲν εὑρίσκει τὸ χάσμα ἀγεφύρωτον. Πρὸς τοῦτο φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ ἐξετασθῶσι πολλαὶ λεπτομέρειαι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ζητήματος καὶ ἰδίᾳ νὰ χωρισθῶσιν αἱ ἀτομικαὶ γνῶμαι ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ζητήματος τούτου παρὰ τοῖς παλαιοκαθολικοῖς ἰδίᾳ, διότι ἐνῷ πολλοὶ τούτων ἐκλαμβάνουσι τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς διαμαρτυρομένης ἐκκλησίας, ἄλλοι, ὡς ὁ Döllinger, ὁ Herzog, ἡ σύνοδος τῆς Οὐτρέχτης τοῦ 1922 καὶ τὸ ἕβδομον συνέδριον τῶν παλαιοκαθολικῶν, τὸ ἀποδεχθὲν τὴν γνώμην τοῦ τότε καθηγητοῦ καὶ νῦν ἀρχιεπισκόπου τῆς Οὐτρέχτης Kenninck, ἔχουσιν ἀντίθετον γνώμην, προσεγγίζουσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τὴν τῆς ἀνατολικῆς. Τελευτῶν τονίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ὡς ἐν τοῖς σπουδαιοτέροις καὶ δυσχερεστέροις ζητήμασι, τοῖς ἀνωτέρω,

οὕτω καὶ ἐν τοῖς δευτερεύουσιν, ἅτινα δὲν ἐξετάζει, δύναται νὰ ἐπέλθῃ συνεννόησις καὶ ἕνωσις μεταξὺ τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων. Ἐν τῇ ἑνώσει ταύτῃ δὲν εἶνε ἀναγκαία ἡ ἐν πᾶσι ταυτότης. Αὕτη εἶνε οὐ μόνον ἀδύνατος ἀλλὰ καὶ ἀνεπιθύμητος. Ἐπουσιώδεις διαφοραὶ ὑπῆρχον ἤδη καὶ ἐν τοῖς πρώτοις αἰῶσι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὑπάρχουσι δὲ καὶ σήμερον ἔτι μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν. Ἐν τοῖς οὐσιώδεσι πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἑνότης, ἐν τοῖς λοιποῖς νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἐλευθερία. Πρὸς τούτοις πρέπει νὰ γείνῃ διάκρισις μεταξὺ δόγματος, θεολογουμένου καὶ ἀτομικῆς γνώμης. Οὕτω θὰ καταστῇ εὐκολωτέρα ἡ ἕνωσις. Ἡ στενωτέρα σχέσις καὶ συνεννόησις τῶν ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ συγκρότησις συνεδρίων, ἡ σύστασις διαρκῶν ἐπιτροπῶν, ἡ ἔκδοσις συγγραμμάτων ἐπιστημονικῶν καὶ λαϊκῶν καὶ πρὸ παντὸς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη θὰ συντείνωσι πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, περὶ ἧς ὁ συγγραφεὺς εἶνε πεπεισμένος.

Τοιοῦτον συντόμως τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει ἐν αὐτῇ, πολὺ ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἕνωσις μεταξὺ τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων ἄνευ δογματικῆς ἑνώσεως δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ, ἐν τῇ δογματικῇ δ' ὅμως ταύτῃ ἑνώσεις πρέπει νὰ γείνῃ διάκρισις μεταξὺ δόγματος, θεολογουμένου καὶ ἀτομικῆς θεολογικῆς γνώμης, θεωρουμένου δόγματος μόνου τοῦ ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου καθορισθέντος καὶ ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν τῆς προσεχοῦς ἑνώσεως τῶν παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων. Ἀλλ' ἡ ἕνωσις τῶν παλαιοκαθολικῶν ὡς καὶ πάσης ἄλλης ἐκκλησίας μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς, ἡ ἐπὶ δογματικῆς βάσεως στηριζομένη, εἶνε, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ μόνον ἀσύμφορος ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος, καὶ τοῦτο, διότι ἡ καθόλου δογματικὴ διδασκαλία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἔχει ἔτι ἐπισήμως καθορισθῇ. Ὡς γνωστὸν ἡ ἀρχαία ἐκκλησία διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως αὐτῆς καθώρισε δι' οἰκουμενικῶν συνόδων μόνον τὰ δογματικὰ ζητήματα τὰ ἀφορῶντα τὴν θεολογίαν καὶ χριστολογίαν, ἀφῆκε δὲ ἀκαθορίστους τὰς λοιπὰς δογματικὰς διδασκαλίας, αἵτινες ὡς τοιαῦται μένουσιν ἔτι ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ὁ ἐπίσημος καθορισμὸς τῶν λοιπῶν δογματικῶν διδασκαλιῶν εἶνε ἀναμφιβόλως ἀπολύτως ἀναγκαῖος, ὁ ἐπίσημος ὅμως οὗτος καθορισμὸς δύναται νὰ γείνῃ κατὰ τὰ ἐπικρατοῦντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μόνον δι' οἰκουμενικῆς συνόδου, συνερχομένης μετὰ τὰς δεούσας προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας. Μόνον μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν δογμάτων τῆς

ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δι' οἰκουμενικῆς συνόδου δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἑνώσεως ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς ἡμετέρας, διότι μόνον τότε θὰ ὦσιν ἐπισήμως καθωρισμένα τὰ δόγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ δὲν θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ προβάλλωνται ἀτομικαὶ θεολογικαὶ γνῶμαι, ἄντικρυς πολλάκις ἀντικείμεναι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὡς βάσεις ἑνώσεως. Εἶνε φανερὸν ὅτι ἀσχέτως τῶν περὶ εὐχαριστίας γνωμῶν τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ τῶν ῥώσσων, τοῦ καθηγητοῦ Gussew, τοῦ καθηγητοῦ Kerenskij καὶ τοῦ ἐπισκόπου Sergheij, ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δέχεται ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ ἱερέως ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ τὰ αἷμα τοῦ Χριστοῦ οὕτως ὥστε ὁ μεταλαμβάνων τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνει αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἐδέχθη βεβαίως τὴν θεωρίαν τῆς μετουσιώσεως τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὡς τοιαύτην, δέχεται ὅμως ὡς καὶ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία πραγματικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πῶς δύναται νὰ τεθῇ ὡς βάσις τῆς περὶ εὐχαριστίας μετὰ τῶν παλαιοκαθολικῶν συζητήσεως ἡ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου Sergheij καθ' ἣν «***Ἡ μεταβολὴ εἶνε πνευματική. Σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μένουσι πνευματικαὶ ἐμφανίσεις καὶ τρέφουσιν ἡμᾶς πνευματικῶς***» ἢ ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Kerenskij, καθ' ἣν «Ἡ μεταβολὴ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἄρτου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ εἶνε μυστηριακὴ καὶ πνευματική, οὐχὶ δὲ ὑλική, ὡς διδάσκουσι ῥωμαιοκαθολικοί τινες» ἢ ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ Gussew, καθ' ἣν «Ἡ οὐσία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ εἶνε μεσάζουσά τις οὐσία ἡμιπνευματικὴ καὶ ἡμιυλική, καὶ μεταξὺ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ συνήθους σώματος ὑπάρχει ὡρισμένη ἄπειρος διαφορά, ἥτις μάλιστα μετατρέπεται εἰς ἀντίθεσιν», καὶ πῶς δύναται, ἐὰν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ γείνῃ ἡ ἕνωσις μετὰ τῶν παλαιοκαθολικῶν, νὰ ἀναγνωρισθῇ αὕτη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὡς ὅλου; Εἶνε ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ἡ τοιαύτη ἕνωσις εἶνε ἕνωσις οὐχὶ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ μετὰ ὡρισμένων κληρικῶν καὶ θεολόγων καλούντων ἑαυτοὺς ὀρθοδόξους καὶ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑποθετικῆς ταύτης ἑνώσεως θὰ εἶνε ἡ ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπόσχισις, καὶ τῶν κληρικῶν καὶ θεολόγων τῶν δεχθέντωνκαὶ δεχομένων τὴν ἕνωσιν ταύτην, οὕτως ὥστε ἐκτὸς τῶν παλαιοκαθολικῶν νὰ ἔχωμεν καὶ νεορθοδόξους. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρέπει νὰ πεισθῇ ὅτι, ἐφ' ὅσον

ἡ δογματικὴ αὐτῆς διδασκαλία δὲν ἔχει ἐπισήμως ἀναπτυχθῆ, διὰ τῶν συνεδρίων δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἕνωσις ἢ καὶ ἂν ἐπέλθῃ τοιαύτη δὲν θὰ εἶνε ἀληθὴς καὶ μόνιμος, ἀλλὰ ψευδὴς καὶ παροδική, μέλλουσα νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας διαταραχάς. Οἱ ἐν τοῖς συνεδρίοις τούτοις παρευρισκόμενοι ἀνατολικοὶ θεολόγοι ἔχουσι καθῆκον ἐν ταῖς περὶ ἑνώσεως συζητήσεσι νὰ ἀποκρούσωσι τὰς ἑτεροδιδασκαλίας τῆς ἑτεροδόξου ἐκκλησίας στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἑαυτῶν ἐκκλησίας. Ἐφ' ὅσον ὅμως αὕτη δὲν εἶνε ἐπισήμως ἀνεπτυγμένη, ὀφείλουσι νὰ ἀναπτύξωσιν αὐτοὶ ταύτην, ἐν τῇ ἀναπτύξει δὲ ταύτῃ, τῇ ἀτομικῇ καὶ προσωπικῇ, εἶνε ψυχολογικῶς ἀδύνατον νὰ ἀποκλείσωσιν ἀτομικὰς καὶ προσωπικὰς ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας νὰ προβάλλωσιν ὡς γνώμας τῆς ὅλης ἐκκλησίας. Οὕτως ἀνατρέπεται ἡ ἀρχαία συνήθεια τῆς ἐκκλησίας, τῆς ἐπισήμου ἀναπτύξεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας δι' οἰκουμενικῶν συνόδων, ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς σταθερᾶς δικασκαλίας τοῦ ἀλαθήτου τῆς ἐκκλησίας ὡς συνόλου καὶ ἀντεισάγεται καινοφανές τι ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας ὁ προσωπικὸς καὶ ὑποκειμενικός.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω σκέψεων στηριζόμενος ἐτόνισα ἐν τοῖς προηγουμένοις καὶ τονίζω νῦν ὅτι ἡ ἕνωσις μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ἐπὶ δογματικῆς βάσεως στηριζομένη, εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ μόνον ἀσύμφορος ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος, πάσης ἄλλης ἐκκλησίας μάλιστα δὲ τῆς τῶν παλαιοκαθολικῶν, ἥτις δὲν ἔχει σταθερὰν διδασκαλίαν ἐπισήμως καθωρισμένην καὶ ὑπὸ πάντων ἀνεγνωρισμένην. Ἁπλῆ ἄλλως τε ἐπισκόπησις τῶν ἀφορώντων τὴν ἐκκλησίαν τῶν παλαιοκαθολικῶν πείθει πάντα ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀποσπασθεῖσα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας μετὰ μικρὰν ἀμφιταλάντευσιν ἤρχισε πλησίστιος νὰ πλέῃ πρὸς διαμαρτυρομένους λιμένας, ἐλαχίστου μόνον μέρους αὐτῆς διατηροῦντος ἔτι τὰς παλαιὰς καθολικὰς διδασκαλίας ἢ καὶ ἐπανελθόντος εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἤδη ὁ τονισμὸς ὑπὸ τῶν παλαιοκαθολικῶν ἰδεῶν, ἵνα περιορισθῶ μόνον εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναφερομένας, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία εἶνε ἡ ἀόρατος, ἥτις δὲν συμπίπτει μετὰ τῆς ὁρατῆς, καὶ ὅτι οἱ πιστοὶ μεταλαμβάνουσιν ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ πνευματικῶς τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, εἶνε ἀρκετός, ὅπως πείσῃ πάντα περὶ τῆς ἐπικρατήσεως παρὰ τοῖς παλαιοκαθολικοῖς θεμελιωδῶν διαμαρτυρομένων ἰδεῶν.

Τελευτῶν θεωρῶ καθῆκον νὰ τονίσω καὶ ἐξάρω τὴν ἐν τῇ προκειμένῃ ἀνακοινώσει πανταχοῦ διαφαινομένην ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν,

τὴν συνδεομένην μετὰ σαφηνείας καὶ ἀκριβείας ἀξίας παρατηρήσεως, καὶ τὴν θερμότητα τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθήματος, καὶ νὰ συγχαρῶ τὸν συγγραφέα, ὅστις ἀναμφιβόλως εἶνε εἷς τῶν διαπρεπῶν θεολόγων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας τιμῶν τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σόφιας καὶ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ καταρτισμοῦ καὶ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος.

Κ Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Γεωργίου Σωτηρίου Καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ Παλαιογραφίας, Ἀρχαιολογία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ ἐπιγραφικὴ ὡς πηγαὶ καὶ οὐσία τῆς Χριστιανικῆς τέχνης (Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλησ. Ἀρχαιολογίας καὶ Παλαιογραφίας) Ἀθῆναι 1925.

Παν. Ν. Τρεμπέλα, Πρόχειρα ὑποδείγματα Ἐκκλησιαστικῆς Ρητορικῆς, (Ἔκδοσις Θρησκευτικοῦ περιοδ. «Ζωή»). Ἐν Ἀθήναις 1924.

Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Δημητρίου, Μελέτη περὶ τοῦ Χαρτοφύλακος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1924.

Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ὁ Πνευματισμὸς (ἔκδοσις τοῦ περιοδ. «Ζωὴ»). Ἐν Ἀθήναις 1925.

Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Περιοδ. Β'. τόμ. Β' τεύχη Α' καὶ Β' 1925. ***Μιχαὴλ Γούδα,*** Βυζαντινὰ γράμματα τῆς ἐν Ἄθῳ Ἱερᾶς Μονῆς Φιλοθέου, ***Δημητρίου Πασχάλη,*** Χριστιανικὴ Ἄνδρος, ***Στεφάνου Ξενοπούλου,*** Ψηφιδωτὴ εἰκών, ἡ Ἐπίσκεψις, ***Ἰορδάνου Τιμοθέου,*** Αἱ φρυκτωρίαι, ***Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως,*** Βιβλιογραφία, Τεσσαρακονταετηρὶς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Παναγιώτου Ι. Μπρατσιώτου, Καθηγητοῦ τῆς Βιβλικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ «Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ Αἰγαιοκρητικὸς Πολιτισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ». Λόγος ἐναρκτήριος ἀπαγγελθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου.

Δημ. Α. Πετρακάκου, Τὸ Μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Ἀθῆναι 1925. Μετὰ γενικὴν εἰσαγωγὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω καὶ περὶ τῶν Μοναχῶν ἐν γένει, ἐν τῷ Γενικῷ μέρει τῆς πραγματείας ἐξετάζεται ἡ σύνθεσις τῆς Ἀθωνίτιδος Πολιτείας ἐν δὲ τῷ εἰδικῷ τὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ὀργάνωσιν, τέλος ἐν Παραρτήματι ἡ πολιτειακὴ θέσις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁ νέος καταστατικὸς αὐτοῦ χάρτης, καὶ παρατίθεται ὑπόμνημα ἑρμηνευτικὸν τῆς ἱερᾶς Κοινότητος.

Ἀρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου,

Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Γεν. Ἐκκλησ. Ἱστορίας, Αἱ πρόοδοι τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς σχέσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, Ἀθῆναι 1925.

Ἀρχιμ. Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου, Συμπλήρωσις τοῦ χάσματος τῆς πρὸς Διόγνητον Ἐπιστολῆς, Θεσσαλονίκη 1925 Ὁ σ. φρονεῖ ὅτι ἀποσπάσματά τινα φερόμενα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἱεροθέου Ἀθηνῶν (A. Mai, Spicilegium Romanum) ἀποκαθιστῶσι τὴν ἀκεραιότητα τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, παρέχοντα τὸ ἐλλεῖπον περιεχόμενον αὐτῆς.

Τάκη Κανδηλώρου, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία 1814-1821, Ἐν Ἀθήναις 1926. Μετὰ τὸ Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸ ἐκδοθὲν ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1834 ἡ ἀνωτέρω πραγματεία τοῦ κ. Τάκη Κανδηλώρου ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συστηματικὴν καὶ λεπτομερεστάτην ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρείας ἐπὶ τῇ βάσει οὐ μόνον ἐκδεδομένων ἀλλὰ καὶ ἀνεκδότων πηγῶν.

Ἰουστίνου Πόποβιτς, Ἱερομονάχου Καθηγητοῦ, Τὸ πρόβλημα τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς γνώσεως κατὰ τὸν ἅγιον Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον. Ἐναίσιμος ἐπὶ δικτατορίᾳ διατριβή, ὑποβληθεῖσα τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου, Ἀθήνησι 1926.

Φιλαρέτου Βαφείδου, Ὀλίγα τινὰ περὶ Συνόδων καὶ δὴ τῶν Οἰκουμενικῶν (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐκκλησ. περιοδικοῦ, «Γρηγόριος Παλαμᾶς») Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1926.

Μητροπολίτου Ἀντωνίου, Τὸ δόγμα τῆς ἀπολυτρώσεως (ῥωσιστὶ) Ἐν Σρέμσκη Καρλόβτση (Σερβίας) 1926.

Biblica Commentarii editi a Pontificio Instituto Biblico, (Vol. 7 Ianuario 1926. Fasc. 1) Roma. Ἐν τῷ τεύχει τούτῳ ἐμπεριέχονται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἄρθρον τοῦ E. F. Sutcliffe περὶ τῆς φιλολογικῆς ἑνότητος τοῦ ΚΒ'. κεφαλαίου τῶν Ἀριθμῶν (περὶ τοῦ Βαλαὰμ) ἄρθρον τοῦ A. Merk περὶ τῶν προτύπων ἐξ ὧν ἐγένοντο αἱ μεταφράσεις τῶν Ἀρμενικῶν Εὐαγγελίων, ἄρθρον τοῦ A. Ebekarter περὶ τοῦ κειμένου τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ κατὰ τὰς παραπομπὰς τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Κυπριανοῦ, διάφορα ἐπιστημονικὰ σημειώματα τοῦ L. Heidet, E. Power, L. Semkowski καὶ ἄλλα.

De Oriente Bibliographica (Orientalia Christiana Vol. V—1. Num. 21. Februario 1926) Roma. Ἄρθρα τοῦ Ἰησουΐτου M. de la Taille, «orthodoxes» (ζητεῖ νὰ ὀνομάζηται καὶ ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία Ὀρθόδοξος) τοῦ M. Viller, une edition grecque orthodoxe du miroir de l' ame du P. Huby τοῦ G. Hofmann, Concilia oeiumenia καὶ Βιβλιογραφικά.

ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΚΠΟΛΕΩΣ *)

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Ἀνδρέας ὁ Ἀπόστολος
Στάχυς ὁ Ἀπόστολος 38—54
Ὀνήσιμος 54—68
Πολύκαρπος α'. 61—89
Πλούταρχος 89—105
Σεδεκίων 105—114
Διογένης 114—129
Ἐλευθέριος 129—136
Φῆλιξ 136—141
Πολύκαρπος β'. 141—144
Ἀθηνόδωρος (Ἀθηνογένης) 144—148
Εὐζώϊος 148—154
Λαυρέντιος 154—166
Ἀλύπιος (Ὀλύμπιος) 166—169
Περτίναξ 169—187
Ὀλυμπιανὸς 187—198
Μᾶρκος 198—211
Φιλάδελφος 211—217
Εὐγένιος α'. 240—265

---

*) **Andreev J.** Οἱ Πατριάρχαι ΚΠ. ἀπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου μέχρι τοῦ Φωτίου (ρωσιστὶ) Σέργιεφ Ποσὰδ 1895. **Brooks, E. W.** The London catalogue of the Patriarchs of Constantinople, ἐν Byzantinische Zeitschrift, VI. 1897, σελ. 33 ἑξ. **Bandurii Ans** Imperium Orientale, XX[1], 161—164. **Vailhé S.** Eglise de Constantinople, ἐν Vacant—Mangenot, Dictionnaire de Theologie catholique, III, Paris 1911, σ. 1308 ἑξ. **Γεδεὼν Μανουήλ**, Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Ἐν ΚΠόλει 1890. **Κεραμέως Α. Π.** Πατριαρχικοὶ κατάλογοι (1453—1636), ἐν Byzantiniche Zeitschrift VIII, 1899, σ. 392 ἑξ. (πρβλ. τοῦ αὐτοῦ μονογραφίας ἐπὶ διαφόρων Πατριαρχῶν) **Delaval Cobham Cl.** The Patriarchs of Constantinople, Cambridge 1911. **Cuper, L. P.** Historia chronologica Patriarcharum Gonstantinopolitanorum, ἐν Acta Sanctorum, Augusti t. I 1-11. **Le Quien** Oriens Ghristianus, t. I. Parisiis 1740. **Μαθᾶ Ζαχαρίου** Ἐπισκόπου Θήρας, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν ΚΠ. Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. ἔκδ. β.' Ἐν Ἀθήναις 1884. **Muralt E.** Essai de chronographie Byzantine, St. Petersburge 1855. **Pargoire J.** L'Eglise Byzantine de 527à847. Paris 1905 (πρβλ. ἡμετέραν κριτικὴν ἐν «Νέᾳ Σιὼν» Ἱεροσολύμων, Δ'. 1906, σ. 261-5) **Ruzicic E.** Κατάλογος τῶν Πατριαρχῶν ΚΠόλεως (σερβιστί), Βελιγράδιον 1897. **Fischer Fr.** De Patriarcharum Constantinopolitanorum catalogis, Lipsiae 1884.

Ρουφῖνος α'. 284—293
Μητροφάνης α'. 306 (307)—314
Ἀλέξανδρος 314—337
Παῦλος α'. 337—339 τὸ α'.
341—342 τὸ β'.
346—351 τὸ γ'.
Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας 339—342
Μακεδόνιος α'. 342—346 τὸ α'.
351—360 τὸ β'.
Εὐδόξιος (ὁ Ἀντιοχείας) 360—370
Δημόφιλος 370—380
Εὐάγριος 370
Γρηγόριος α'. ὁ Ναζιανζηνὸς 379—381
[Μάξιμος ὁ Κυνικὸς] 380
Νεκτάριος 381—397
Ἰωάννης α'. ὁ Χρυσόστομος 398—404
Ἀρσάκιος 404—405
Ἀττικὸς 406—425
Σισίνιος α' 426—427
Νεστόριος 428—431
Μαξιμιανὸς 431—434
Πρόκλος 434—446
Φλαβιανὸς 446—449
Ἀνατόλιος 449—458
Γεννάδιος α' 458—471
Ἀκάκιος 471—489
Φραβίτας 489
Εὐφήμιος 489—495
Μακεδόνιος β'. 495—511
Τιμόθεος α'. 511—518
Ἰωάννης β'. 518-520
Ἐπιφάνιος 520—535
Ἄνθιμος α'. 535—536
Μηνᾶς 536—552
Εὐτύχιος 552—565 τὸ α'.
577—582 τὸ β'.
Ἰωάννης γ. Σχολαστικὸς 562—577
Ἰωάννης δ'. ὁ Νηστευτὴς 585—595
Κυριακὸς 595—606
Θωμᾶς α'. 607—610
Σέργιος α'. 610—638
Πύρρος 638—641 τὸ α'.
654 τὸ β'.
Παῦλος β'. 641—653
Πέτρος 654—666
Θωμᾶς β'. 667—669
Ἰωάννης ε'. 669—675
Κωνσταντῖνος α'. 675—677
Θεόδωρος α'. 677—679 τὸ α'.
686-687 τὸ β'.
Γεώργιος α'. 679—686
Παῦλος γ'. 687—693
Καλλίνικος α'. 693—705
Κῦρος 706—711
Ἰωάννης στ'. 712—714
Γερμανὸς α'. 715—730
Ἀναστάσιος 730—753
Κωνσταντῖνος β'. 754—766
Νικήτας α'. 766—780
Παῦλος δ'. 780—784
Ταράσιος 784—806
Νικηφόρος α'. 806—815
Θεόδοτος α'. Κασσιτερᾶς 815—821
Ἀντώνιος α' Κασσιμάτης 821—836
Ἰωάννης ζ'. Γραμματικὸς 836—842
Μεθόδιος α'. 842—846
Ἰγνάτιος α' 846—858 τὸ α'.
867—877 τὸ β'.
Φώτιος 858—867 τὸ α'.
877—886 τὸ β'.
Στέφανος α'. 886—893
Ἀντώνιος β' Καυλέας 893 901

Νικόλαος α΄. Μυστικὸς 901—907 τὸ α΄. 912—925 τὸ β΄.
Εὐθύμιος 907—912
Στέφανος β΄. 925—928
Τρύφων 928—931
Θεοφύλακτος 931—956
Πολύευκτος 956—970
Βασίλειος α΄. Σκαμανδρηνὸς 907—974
Ἀντώνιος γ΄. Στουδίτης 974—980
Νικόλαος β΄. Χρυσοβέργης 984-996
Σισίννιος β΄. 996—998
Σέργιος β΄ 999—1019
Εὐστάθιος 1020—1025
Ἀλέξιος Στουδίτης 1025—1043
Μιχαὴλ α΄. Κηρουλάριος 1043—1059
Κωνσταντῖνος γ΄. Λειχούδης 1059—1063
Ἰωάννης η΄. Ξιφιλῖνος 1063—1075
Κοσμᾶς α΄. ὁ Ἱεροσολυμίτης 1075—1081
Εὐστράτιος Γαρίδας 1081—1084
Νικόλαος γ΄. Κυρδινιάτης 1084—1111
Ἰωάννης θ΄. Ἱερομνήμων 1111—1134
Λέων Στυππῆς 1134—1143
Μιχαὴλ β΄. Κουρκούας 1143—1146
Κοσμᾶς β΄. ὁ Ἀττικὸς 1146—1147
Νικόλαος δ΄. Μουζάλων 1147—1151
Θεόδοτος β΄. 1151—1153
Νεόφυτος α΄. 1153
Κωνσταντῖνος δ΄. Χλιαρηνὸς 1154—1156
Λουκᾶς Χρυσοβέργης 1156—1169
Μιχαὴλ γ΄. 1170—1177
Χαρίτων Εὐγενειώτης 1177—1178
Θεοδόσιος α΄. Βορραδιώτης 1178—1183
Βασίλειος β΄ Καματηρὸς 1183—1186
Νικήτας β΄. Μουντάνης 1187—1189
Λεόντιος Θεοτοκίτης 1189—1190
Δοσίθεος 1190—1191
Γεώργιος β΄. Ξιφιλῖνος 1191—1198
Ἰωάννης ι΄. Καματηρὸς 1198—1206
Μιχαὴλ δ΄. Αὐτωρειανὸς 1207—1213
Θεόδωρος β΄. Εἰρηνικὸς 1213—1215
Μάξιμος β΄. 1215
Μανουὴλ α΄. Χαριτόπουλος 1215—1222
Γερμανὸς β΄. 1222—1240
Μεθόδιος β΄. 1240
Μανουὴλ β΄. 1240—1255
Ἀρσένιος Αὐτωρειανὸς 1255—1260 τὸ α΄. 1261—1267 τὸ β΄.
Νικηφόρος β΄. 1260—1261
Γερμανὸς γ΄. 1267
Ἰωσὴφ α΄. 1267—1275 τὸ α΄. 1282—1283 τὸ β΄.
Ἰωάννης ια΄. Βέκκος 1275—1282
Γρηγόριος β΄. 1283—1289
Ἀθανάσιος α΄. 1289—1293 τὸ α΄. 1304—1310 τὸ β΄.
Ἰωάννης ιβ΄. 1294—1304
Νήφων α΄ 1311—1315
Ἰωάννης ιγ΄. Γλυκὺς 1316—1320
Γεράσιμος α΄. 1320—1321
Ἡσαΐας 1323—1334
Ἰωάννης ιδ΄. Καλέκας 1334—1347
Ἰσίδωρος α΄. 1347—1349

Κάλλιστος α΄. 1350—1354 τὸ α΄.
1355—1363 τὸ β΄.
Φιλόθεος 1354—1355 τὸ α΄.
1364—1376 τὸ β΄.
Μακάριος 1376—1379 τὸ α΄.
1390—1391 τὸ β΄.
Νεῖλος 1379—1388
Ἀντώνιος δ΄. 1389—1390 τὸ α΄.
1391—1397 τὸ β΄.
Κάλλιστος β΄. Ξανθόπουλος 1397
Ματθαῖος α΄. 1397—1410
Εὐθύμιος β΄. 1410—1416
Ἰωσὴφ β΄. 1416—1439
Μητροφάνης β΄. 1440—1443
Γρηγόριος γ΄. Μάμμας 1443—1450
Ἀθανάσιος (;) β΄. 1450—1453 (;)
Γεννάδιος β΄. Σχολάριος 1453—
1456 τὸ α΄. 1458 τὸ β΄.
1463 τὸ γ΄.
Ἰσίδωρος β΄. 1456—1457
Ἰωάσαφ α΄. Κόκκας 1459—1463
Σωφρόνιος α΄. Συρόπουλος 1464
Μᾶρκος Ξυλοκαράβης 1465—1466
Συμεὼν Τραπεζούντιος 1466 τὸ α΄.
1471—1474 τὸ β΄.
1481—1486 τὸ γ΄.
Διονύσιος α΄. 1466—1471 τὸ α΄.
1489—1491 τὸ β΄.
Ραφαὴλ 1474
Μάξιμος γ΄. 1477—1481
Νήφων β΄. 1486—1489 τὸ α΄.
1497—1498 τὸ β΄.
Μάξιμος δ΄. 1491—1497
Ἰωακεὶμ α΄. 1498—1502 τὸ α΄.
1504 τὸ β΄.
Παχώμιος α΄. 1503—1504 τὸ α΄.
1504—1513 τὸ β΄.

Θεόληπτος α΄. 1513—1522
Ἱερεμίας α΄. 1522—1545
[Ἰωαννίκιος 1526]
Διονύσιος β΄. 1546—1555
Ἰωάσαφ β΄. Μεγαλοπρεπὴς
1555—1565
Μητροφάνης γ΄. 1565—1572 τὸ α΄.
1579—1580 τὸ β΄.
Ἱερεμίας β΄. 1572—1579 τὸ α΄.
1580—1584 τὸ β΄.
1586—1595 τὸ γ΄.
Παχώμιος β΄. 1584—1585
Θεόληπτος β΄. 1585—1586
Ματθαῖος β΄. 1595 τὸ α΄.
1598—1602 τὸ β΄. 1603 τὸ γ΄.
Γαβριὴλ α΄. 1596
Θεοφάνης α΄. Καρύκης 1596—1597
[Μελέτιος Πηγᾶς, Ἐπιτηρητής,
1597—1598]
Νεόφυτος β΄. 1602—1603 τὸ α΄.
1608—1612 τὸ β΄.
Ραφαὴλ β΄. 1603—1608
Τιμόθεος 1612—1620
Κύριλλος α΄. Λούκαρις 1620—1623
τὸ α΄. 1623—1633 τὸ β΄. 1633—
1634 τὸ γ΄. 1634—1635 τὸ δ΄.
1637—1638 τὸ ε΄.
Ἄνθιμος β΄. 1623
Κύριλλος β΄. Κονταρῆς 1633 τὸ α΄.
1635—1636 τὸ β΄.
1638—1639 τὸ γ΄.
Ἀθανάσιος γ΄. Πατελλάριος 1634
τὸ α΄. 1651 τὸ β΄.
Νεόφυτος γ΄. 1636—1637
Παρθένιος α΄. 1639—1644
Παρθένιος β΄. 1644—1646 τὸ α΄.
1648—1650 τὸ β΄.

Ἰωαννίκιος β΄. 1646—1648 τὸ α΄. 1650—1651 τὸ β΄. 1652—1654 τὸ γ΄. 1655—1656 τὸ δ΄.

Κύριλλος γ΄. 1651 τὸ α΄. 1654 τὸ β΄.

Παΐσιος α΄. 1651—1652 τὸ α΄. 1654—1655 τὸ β΄.

Παρθένιος γ΄. 1656—1657

Γαβριὴλ β΄.[1] 1657

Παρθένιος δ΄. 1657—1662 τὸ α΄. 1665—1667 τὸ β΄. 1671 τὸ γ΄. 1675—1676 τὸ δ΄. 1684—1685 τὸ ε΄.

Διονύσιος γ΄. 1662—1665

Κλήμης 1667—1668

Μεθόδιος γ΄. 1668—1671

Διονύσιος δ΄. Μουσελίμης 1671—1673 τὸ α΄. 1676—1679 τὸ β΄. 1683—1684 τὸ γ΄. 1686—1687 τὸ δ΄. 1693—1694 τὸ ε΄.

Γεράσιμος β΄. 1673—1674

Ἰάκωβος 1679—1683 τὸ α΄. 1685—1686 τὸ β΄.

Καλλίνικος β΄. 1668 τὸ α΄. 1689—1693 τὸ β΄. 1694—1702 τὸ γ΄.

Νεόφυτος δ΄. 1688—1689

Γαβριὴλ γ΄.[2] 1702—1707

Κυπριανὸς 1708—1709 τὸ α΄. 1713—1714 τὸ β΄.

Ἀθανάσιος ε΄. 1709—1711

Κύριλλος δ΄. 1711—1713

Κοσμᾶς γ΄. 1714—1716

Ἱερεμίας γ΄.[3] 1716—1726 τὸ α΄. 1732—1733 τὸ β΄.

Παΐσιος β΄. 1726—1732 τὸ α΄. 1740—1743 τὸ β΄. 1744—1748 τὸ γ΄. 1751—1752 τὸ δ΄.

Σεραφεὶμ α΄. 1733—1734

Νεόφυτος στ΄ 1734—1740 τὸ α΄· 1743—1744 τὸ β΄.

Κύριλλος ε΄. 1748—1751 τὸ α΄. 1752—1757 τὸ β΄.

Καλλίνικος γ΄. 1757

Σεραφεὶμ β΄. 1757—1761

Ἰωαννίκιος γ΄. 1761-1763

Σαμουὴλ Χαντζερῆς 1763—1768 τὸ α΄. 1773—1774 τὸ β΄.

Μελέτιος β΄. 1768—1769

Θεοδόσιος β΄. 1769—1773

Σωφρόνιος β΄. 1774—1780

Γαβριὴλ δ΄. 1780—1785

Προκόπιος 1785—1789

Νεόφυτος ζ΄. 1789—1794 τὸ α΄. 1798—1801 τὸ β΄.

Γεράσιμος γ΄. 1794—1797

Γρηγόριος ε΄. 1797—1798 τὸ α΄. 1806—1808 τὸ β΄. 1818—1821 τὸ γ΄.

Καλλίνικος δ΄. 1801—1806 τὸ α΄. 1808—1809 τὸ β΄.

Ἱερεμίας δ΄. 1809—1813

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριὴλ τοῦ β΄ τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον κατέλαβεν ὁ Μελενίκου Θεοφάνης ἀλλ' ἐξεβλήθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας.

2. Μετὰ τὸν Γαβριὴλ γ΄ Πατριάρχης ΚΠ. ἐξελέγη ὁ Ἡρακλείας Νεόφυτος ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη.

3. Τῇ 19 Νοεμβρίου 1726 ἀπεχώρησε τοῦ θρόνου ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας γ΄, αὐθημερὸν δ' ἐξελέγη Πατριάρχης ὁ Ἡρακλείας Καλλίνικος ἀλλ' ἀπέθανεν ἐκ συγκοπῆς τῆς καρδίας ἅμα τῷ ἀκούσματι τῆς ἐκλογῆς. Τὴν ἐπιοῦσαν 20 Νοεμβρίου 1726 ἐξελέγη Πατριάρχης ὁ Νικομηδείας Παΐσιος.

Κύριλλος στ'. 1813—1818
Εὐγένιος β'. 1821—1822
Ἄνθιμος γ'. 1822—1824
Χρύσανθος 1824—1826
Ἀγαθάγγελος 1826—1830
Κωνστάντιος α'. 1830—1834
Κωνστάντιος β'. 1834—1835
Γρηγόριος στ'. 1835—1840 τὸ α'.
1867—1871 τὸ β'.
Ἄνθιμος δ'. 1840—1841 τὸ α'.
1848—1852 τὸ β'.
Ἄνθιμος ε'. 1841—1842
Γερμανὸς δ'. 1842—1845 τὸ α'.
1852—1853 τὸ β'.
Μελέτιος γ'. 1845
Ἄνθιμος στ'. 1845—1848 τὸ α'.
1853—1855 τὸ β'.

1871—187 τὸ γ'.
Κύριλλος ζ' 1855—1860
Ἰωακεὶμ β'. 1860—1863 τὸ α'.
1873—1878 τὸ β'.
Σωφρόνιος γ'. 1863—1866
Ἰωακεὶμ γ'. 1878—1884 τὸ α'.
1901—1912 τὸ β'.
Ἰωακεὶμ δ'. 1884—1886
Διονύσιος ε'. 1887—1891
Νεόφυτος η'. 1891—1894
Ἄνθιμος ζ'. 1895—1896
Κωνσταντῖνος ε'. 1897—1901
Γερμανὸς ε'. 1913—1918
Μελέτιος δ'. 1922—1923
Γρηγόριος ζ'. 1923
Κωνσταντῖνος στ'. 1924—1925
Βασίλειος γ'. 1925—

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ.

Η ΠΟΙΝΗ ΤΗΣ ΕΚΠΤΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

'Εν τῇ ἐπετηρίδι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ 'Αθήνησι Πανεπιστημίου ὁ Καθηγητὴς τῆς Θεολογίας κ. 'Α. 'Αλιβιζᾶτος ἐδημοσίευσε μακρὰν μελέτην περὶ τῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας.

Εἰς τὴν μελέτην ταύτην προήχθη ὁ κ. 'Αλιβιζάτος ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη ἐχαρακτηρίσθη ὑπό ***τινων*** ὥς μὴ ὑπάρχουσα ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ. Καταβάλλει δὲ πᾶσαν προσπάθειαν νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὑπάρχει καὶ βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν κανονικῶν διατάξεων, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς πράξεως αὐτῆς ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ. Καὶ ἀποδέχεται μέν, ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς ἐν ταῖς κανονικαῖς διατάξεσιν, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ μίαν ποινὴν μετριωτέραν πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἐπισκόπων ἀντὶ τῆς ἐσχάτης τῶν ποινῶν, τῆς καθαιρέσεως.

Καὶ εἰς τοῦτο καταγίνεται μετὰ πολλοῦ ἀληθῶς κόπου οὐχὶ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν τῆς ποινῆς ταύτης ἀλλὰ νὰ δημιουργήσῃ ποινὴν μὴ ὑπάρχουσαν.

Ὅτι ἡ ἔκπτωσις οὐδαμοῦ τῶν Ἱερῶν Κανόνων ἀναφέρεται εἶναι ἀναντίρρητον. 'Εντεῦθεν δὲ καὶ δεδικαιολογημένος εἶνε ὁ διϊσχυρισμός ***τινων***, ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη εἶνε ἄγνωστος καὶ ἑπομένως ἀνύπαρκτος. Ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος ἵνα ὑποστηρίξῃ τὴν ἄποψίν του ἀρύεται ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς ἐν 'Εφέσῳ Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ ἐπαρχιακὴν Σύνοδον καὶ ἀποφαίνεται κατηγορηματικῶς, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη κατεδίκασε τὸν δι' ***ἀπραγμοσύνην*** παραιτησάμενον τὴν ἐπισκοπὴν Εὐστάθιον, εἰς καθαίρεσιν καὶ ὅτι ἡ ἐν 'Εφέσῳ Σύνοδος ἐπιεικείᾳ χρωμένη ἐτροποποίησε τὴν καθαιρετικὴν ταύτην ἀπόφασιν καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς ἔπτωσιν.

Ἴδωμεν λοιπόν, ἄν ὄντως τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. 'Αλιβιζάτου ἔχουσι βάσιν τὴν ἐπιστολὴν τῆς ἐν 'Εφέσῳ Συνόδου 'Εν ταύτῃ ἐκτίθεται, ὅτι «... ἐπειδὴ (ὁ Εὐστάθιος) προσῆλθε κλαίων, οὐ περὶ τῆς πόλεως, οὐδὲ τῆς 'Εκκλησίας φιλονικῶν τῷ μνημονευθέντι Θεοσεβεστάτῳ

Ἐπισκόπῳ Θεοδώρῳ (χειροτονηθέντι ἀντ' αὐτοῦ), ἐξαιτῶν δὲ τέως τὴν τοῦ Ἐπισκόπου τιμὴν καὶ κλῆσιν (ὡς παραιτησάμενος καὶ οὐχὶ ὡς καθαιρεθεὶς) συνηλγήσαμεν ἅπαντες τῷ πρεσβύτῃ καὶ κοινὸν εἶνε λογισάμενοι τὸ αὐτοῦ δάκρυον ἐσπεύδομεν μαθεῖν, ***εἰ καθαίρεσιν ἔννομον ὑπομεμένηκεν*** ὁ μνημονευθείς.....». Ἔχομεν λοιπὸν ἐκ τούτων ἐν ὄψει τὴν ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως, δι' ἥν ἀνηνέχθη ὁ Εὐστάθιος εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον, ἐὰν δηλ. οὗτος κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Συνόδου εἰς νόμιμον καθαίρεσιν. Καὶ εἶτα ἐπάγεται ἡ Σύνοδος. «Καὶ δὴ ἐμάθομεν (λέγουσιν οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου) πεπράχθαι μὲν τοιοῦτον οὐδέν, γενέθαι δὲ μᾶλλον τῷ μνημονευθέντι ἀντὶ ἐγκλήματος τὴν παραίτησιν». Σαφῶς ἄρα ἀποφαίνεται ἡ ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδος, ὅτι οὔτε ἔγκλημα ἐγένετο ἐπαγόμενον καθαίρεσιν καὶ συνεπῶς οὔτε καθαίρεσις ἔλαβε χώραν, «ἀλλ' ἠλέησεν ἡ Σύνοδος τὸν πρεσβύτην καὶ ὥρισε δίχα πάσης ἀντιλογίας ἔχειν αὐτὸν τό τε τῆς Ἐπισκοπῆς ὄνομα καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν κοινωνίαν,» ὁ δὲ Βαλσαμών, τοῦ ὁποίου ἐπικουρικῶς τὴν ἑρμηνείαν ἐπικαλεῖται ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος, λέγει· «ἐδισωπήθη ἡ Σύνοδος καὶ ὥρισε διὰ τῆς παρούσης ἐπιστολῆς πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ Σύνοδον ἀποσταλείσης, ἐλέους ἀξιωθῆναι τὸν γέροντα· καὶ τὸν μὲν ἐν Παμφυλίᾳ χειροτονηθέντα Ἐπίσκοπον, Θεόδωρον πάλιν εἶνε ἐπίσκοπον, τὸν δὲ Εὐστάθιον, ***ὡς μὴ καθαιρεθέντα*** ἀλλὰ δι' ἀπραγμοσύνην παραιτησάμενον ἔχειν κατ' ***οἰκονομία λόγον,*** ἃ ἐζήτησεν, ἤγουν ὄνομα καὶ τιμὴν Ἐπισκόπου». Ἐκ τούτων εἶνε κατάδηλον, ὅτι ὁ Εὐστάθιος οὔτε καθῃρέθη ὑπὸ τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Συνόδου καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὐδεὶς λόγος περὶ μετριάσεως τῆς ποινῆς αὐτοῦ εἰς ἔκπτωσιν ὑπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου.

Τὰ κείμενα οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφίνουσι, τὰ δὲ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Ἀλιβιζάτου κατέπεσον ὁμοῦ μετὰ τῆς ***ἐκπτώσεως,*** τῆς ὁποίας οὐδὲ ἴχνος παρατηρεῖται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου.

Ὅτι δὲ ὁ Εὐστάθιος προσῆλθεν εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον κλαίων οὐχὶ νὰ ζητήσῃ ὡς καταδικασθεὶς εἰς ἀναθεώρησιν τῆς κατ' αὐτοῦ καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἀλλὰ μόνον ὡς ***παραιτησάμενος*** τὴν ἐπισκοπὴν ἐζήτησεν ἔλεος, νὰ ἔχῃ δηλ. ὄνομα καὶ τιμὴν Ἐπισκόπου, εἶνε φανερὸν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, διότι παραιτηθεὶς τὴν ἐπισκοπὴν ἀπώλεσε πάντα τὰ εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα προσαρμοζόμενα δικαιώματα. Ἡ δὲ ἐν Παμφυλίᾳ Σύνοδος οὐδὲν εἶχε πλέον νὰ ἀφαιρέσῃ τι παρ' αὐτοῦ, καθαιροῦσα αὐτόν.

Ὅτι δὲ ἡ ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδος δὲν ἐθέσπισε τὴν ποινὴν τῆς ἐκπτώ-

σεως ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ κατόπιν Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τὴν ἠγνόησαν ἀπολύτως. Διότι ἄλλως θὰ ἐλάμβανον ἀφορμὴν ἐξ αὐτῆς νὰ περιλάβωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν τεθέντας κανόνας, ἰδίως δὲ ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος ἥτις συμπεριέλαβε πάσας τὰς τῶν προηγουμένων Συνόδων καὶ τῶν Ἀποστόλων κανονικὰς διατάξεις εἴτε καὶ αὐτολεξεὶ εἴτε καὶ συνοπτικῶς εἴτε καὶ ἐκτενέστερον.

Εἶναι τολμηρὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τοσούτου ἀριθμοῦ ἐπισκόπων, οἵτινες παρήλασαν πρὸ τεσσάρων Οἰκουμ. Συνόδων, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐσκέφθη νὰ εἰσηγηθῇ καὶ τὴν ποινὴν τῆς ἐκπτώσεως, ἡ ὁποία ἄλλως τε ἀφεώρα αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἐπισκόπους, καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἐθέσπιζον τὴν τῆς καθαιρέσεως, ἢ καὶ τὴν τῆς ἰσοβίου ἀργίας καὶ νὰ θεσπίσωσιν οὕτως ποινὴν ἠπιωτέραν τὴν τῆς ἐκπτώσεως χάριν τοῦ Ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Δὲν ἐσκέφθησαν λέγομεν νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπιστολὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου, καθ' ἣν δῆθεν, κατὰ τὴν γνώμην πάντοτε τοῦ κ. Ἀλιβιζάτου, προβλέπεται τοιαύτη ποινή, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ τροποποιήσωσιν ἢ ἀναιρέσωσιν ταύτην. Καὶ τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου δὲν ἐθεωρήθη οὔτε ὡς κανών, ὥστε νὰ ἰσχύῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον, ὄχι πλέον ὡς πρὸς τὴν ἔκπτωσιν, ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς πρὸς τὴν παραίτησιν τοῦ Ἐπισκόπου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐγένετο ἁπλῶς οἰκονομία καὶ μόνον ὡς πρὸς τὸν Εὐστάθιον, εἰς ὃν ἐδόθη ἡ τιμὴ καὶ ὄνομα Ἐπισκόπου, ὡς ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ λέγων· «ὡς καὶ ἡ γραφὴ δὲ τῆς ῥηθείσης ἐπιστολῆς δείκνυσιν, ὡς οἰκονομία τὸ πᾶν ἦν διὰ τὴν μικροψυχίαν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τὸ τῆς λύπης σφοδρόν......ᾠκονόμησαν (οἱ πατέρες τῆς Συνόδου) ὅσα καὶ ᾠκονόμησαν, **ἀλλ' οὐχ' ὡς τυποῦντες ταῦτα καὶ οὕτως γίνεσθαι καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διατασσόμενοι**». Καὶ ὁ Βαλσαμὼν δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις προστίθησιν· «ὥστε τὸ διὰ τῆς παρούσης ἐπιστολῆς οἰκονομηθὲν οὐκ ἔστι καθολικόν».

Καὶ εἰς ἐπισφράγισιν τούτων ἔρχεται ὁ Στ' Κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, καθ' ὃν ἡ χειροτονία εἶνε ἀναποσπάστως ἡνωμέν μετὰ τῆς Ἐπισκοπῆς, πόλεως κ.λ.π. καὶ ὁρίζει «μηδένα ἀπολελυμένως χειροτονεῖσθαι μήτε πρεσβύτερον μήτε διάκονον μήτε ὅλως τινα τῶν τῷ ἐκκλησιαστικῷ τάγματι, εἰμὴ εἰδικῶς ἐν Ἐκκλησίᾳ πόλεως, ἢ κώμης, ἢ μαρτυρίῳ, ἢ μοναστηρίῳ ὁ χειροτονούμενος ἐπικηρύττοιτο ..», «ὥσπερ καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς χειροτονοῦνται εἰς τήν δε ἢ τήν δε τὴν Ἐκκλησίαν», κατὰ Βαλσαμῶνα.

Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ θεσπισθῇ μεταγενεστέρα διάταξις διά-

φορος καὶ ἀντικειμένη εἰς τὸν κανόνα τοῦτον, διότι διὰ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἐπισκόπου ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, οὗτος θὰ ἦτο ἀπολελυμένος ἔχων μὲν τὴν ἀρχιερωσύνην, ἀλλ' οὐδαμοῦ δυνάμενος νὰ ἐξασκῇ ταύτην, ἐπίσης ὡς καὶ ὁ παραιτούμενος τὴν ἐπισκοπὴν οὐδαμοῦ δυνάμενος νὰ ἐξασκῇ ἐπισκοπικὰ δικαιώματα καὶ ἱερουργῇ κ.λ.π. ὡς ὀρθῶς παρατηροῦσιν οἱ ἑρμηνευταὶ Ζωναρᾶς καὶ Βαλσαμὼν καὶ ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος ἀποδέχεται λέγων «κατ' ἀκριβολογίαν καὶ παρὰ τὴν κρατήσασαν ἐν τούτῳ πρᾶξιν τῆς 'Εκκλησίας ἡ ἄνευ σοβαρᾶς καὶ ἀπολύτως δεδικαιολογημένης αἰτίας παραίτησις τοῦ ἐπισκόπου ἀπαγορεύεται καὶ τιμωρεῖται». 'Απαγορεύεται ἄρα κανονικῶς ἡ παραίτησις, ἀπαγορεύεται καὶ ἡ ἔκπτωσις, διότι ὅ,τε παραιτούμενος καὶ ὁ ἔκπτωτος θὰ εἶνε ἀπολελυμένοι.

῞Οτι δὲ καὶ εἰς τοὺς Νόμους Σ' καὶ ΣΑ' τοῦ 1852 καὶ εἰς τὸν τελευταῖον Νόμον δὲν ἀνεγράφη ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως, δὲν ἦτο παρασιώπησις τυχαία, ὡς ὑποθέτει ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος, ἀλλὰ σκόπιμος καὶ σύμφωνος πρὸς τὰς κανονικὰς διατάξεις, διότι κατ' αὐτοὺς ἐν τῇ ἐκδιδομένῃ δικαστικῇ ἀποφάσει ἀναποφεύκτως καὶ ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος αὐτῆς πρέπει νὰ παρατίθηται καὶ ὁ Κανὼν ὁ ὁρίζων τὴν ποινήν· Τοιοῦτος ὅμως κανὼν δὲν ὑπάρχει.

῎Ιδωμεν καὶ τοὺς Συγγραφεῖς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τοὺς ὁποίους ἐπικαλεῖται ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος, πῶς ἀποφαίνονται ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

'Εν τῷ ἡμ. 'Εκκλησ. Δικαίῳ ἐν σελίδι 189, ἔνθα παραπέμπει ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος, ἡμεῖς ἐκτίθεμεν οὐχὶ ἀνεπιφυλάκτως τὴν ἐν τῇ πράξει τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πατριαρχείου Κων]λεως χρησιμοποίησιν τῆς παύσεως καὶ τοὺς λόγους, δι' οὓς χρησιμοποιεῖται ἡ παῦσις Πατριαρχῶν Μητροπολιτῶν καὶ 'Επισκόπων. Οἱ λόγοι ὅμως οὗτοι οὔτε ἀποχρώντως δεδικαιολογημένοι εἶνε οὔτε κανονικοί. Τὴν γνώμην ἡμῶν λέγομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τμήματι (ἡμετ. 'Εκκλ. Δίκ. σελίς 114) ἔνθα ἐκτίθενται αἱ διάφοροι ποιναί, ὡς καὶ ἡ παῦσις ὡς τοιαύτη, καὶ σημειοῦμεν ὅτι «δὲν δύναται νὰ νοηθῇ κληρικὸς ἔχων τὴν 'Ιερωσύνην ἄνευ θέσεως, τοῦθ' ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς 'Ιερωσύνης». Ὥστε ἀδίκως κατηγορεῖ ἡμᾶς ὁ κ. 'Αλιβιζᾶτος, ὅτι δεχόμεθα τὴν παῦσιν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ 'Επισκόπου.

'Ο δὲ 'Α. Χριστοδούλου καίτοι ποιεῖται λόγον περὶ ἰσοβίου ἀργίας καθαιρέσεως (ἐκκλ. Δ. Α. Χ. σελὶς 385 ἔνθα καὶ παραπέμπει ὁ κ. 'Αλι-

βιζᾶτος), περὶ παύσεως ὅμως ἢ ἐκπτώσεως οὐδὲ λέξιν ἀπολύτως λέγει. Ἐκτὸς ἂν τὰ παραλειπόμενα εὐκόλως ἐννοοῦνται!!!.

Ὁ δὲ Μίλας, ὅστις ἀναφέρει τὴν ἰσόβιον παῦσιν ὡς ποινὴν παραπέμπει εἰς κανόνα προβλέποντα πρᾶξιν ἐπαγομένην καθαίρεσιν, οὐχὶ δὲ παῦσιν ἢ ἔκπτωσιν. Ὁ κανὼν εἶναι ὁ 16 τῆς ΑΒ΄ Συνόδου ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ ἐπισκόπου ἐγκαταλείποντος τὴν ἰδίαν ἐπισκοπὴν καὶ διὰ τοῦτο καθαιρεῖται. Τοιαῦτα ἐξαγόμενα ἐκ κανόνων καὶ διατυπώσεις ποινῶν ἀνυπάρκτων εἶνε ἀκατανόητοι! ὁ δὲ κ. Ἀλιβιζᾶτος δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναφέρῃ ταῦτα εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ζητήματός του.

Ὅλως ἄστοχος εἶνε ἡ προσφυγὴ τοῦ κ. Ἀλιβιζάτου εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῆς Δυτικῆς, ἔνθα ἄλλως κανονίζονται τὰ τῆς χειροτονίας καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Ἐπισκόπων. Ἐκεῖ ἐπιτρέπεται ἡ χειροτονία καὶ ἄνευ θέσεως, εἰς ἣν διορίζεται ὁ χειροτονηθεὶς κατόπιν δι' ἰδιαιτέρας ἀποφάσεως τοῦ Πάπα. Ἐκεῖ δὲν θεωρεῖται ἡ Ἱερωσύνη συνδεδεμένη μετὰ τῆς θέσεως, ἑπομένως καὶ ὁ χειροτονημένος ἄνευ θέσεως, καὶ ὁ παυόμενος καὶ ὁ ἐκπίπτων δὲν θεωρεῖται ἀπολελυμένος, ὡς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ.

Ἡ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς ὁποίας παραδείγματα προσάγει ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος, ὅσον μακροχρόνιος καὶ ἂν εἶνε καὶ ἐχρησιμοποιήθη δὲν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κανονικὴν βάσιν τὴν ὑπὸ τῶν Οἰκουμ. Συνόδων τεθεῖσαν. Καὶ ὅπως ἡ παραίτησις ἐπισκόπου εἶνε ἀντικανονικὴ (ἐκτὸς ἐὰν συντρέχωσι λόγοι, οὓς οἱ Ἱεροὶ κανόνες ὁρίζουσι), καίτοι ἐγένετο χρῆσις αὐτῆς, οὕτω ἡ ἔκπτωσις καὶ ἡ παῦσις εἶνε ἀντικανονική. Ἡμεῖς εἴπομεν, (ἴδε ἡμ. Ἐκκλ. Δ. σελ. 189) ὅτι αἱ παραιτήσεις καὶ παύσεις τῶν Πατριαρχῶν Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων ἐν τῷ κλίματι τοῦ Πατριαρχείου Κων]πόλεως εἶνε συχναί, ἀλλ' οἱ λόγοι οἱ προκαλοῦντες αὐτοὺς δὲν εἶναι κανονικοί, ἀλλ' ὑπαγορεύονται ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων καὶ τῆς ἐν γένει ἀνωμάλου καταστάσεως τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἔθνους ἡμῶν.

Παραδείγματα ποινῆς ἐκπτώσεως ἐν τῇ Αὐτοκεφάλῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος ἀναφέρει τοὺς τρεῖς σιμωνιακοὺς Ἀρχιερεῖς ἤτοι τὸν Πατρῶν Ἀβέρκιον, τὸν Κεφαλληνίας Σπυρίδωνα, τὸν Μεσσηνίας Στέφανον, ὅτι «τούτους ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκήρυξεν ἐκπτώτους τῶν ἀρχιερατικῶν αὐτῶν θρόνων καὶ παρέμειναν οὗτοι ἔκπτωτοι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῶν». Στηρίζεται δὲ λέγων ταῦτα ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῶν φυλασσομένων ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἐν τοῖς ἐγγράφοις ὅμως τούτοις οὐδὲ κἄν λέξις ἀναφέρεται **περὶ** ἐκπτώσεως. Παραθέτομεν ταῦτα καὶ ἡμεῖς. Καὶ ἡ μὲν σχετικὴ ἀπόφασις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ 1877 ἔχει οὕτως.

«......ἐπειδὴ οἱ εἰρημένοι ἐπίσκοποι, Πατρῶν Ἀβέρκιος, Κεφαλληνίας Σπυρίδων, καὶ Μεσσηνίας Στέφανος, ὑπέβαλον παραίτησιν ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου οἰκειοθελῶς .....» «κηρύττει μὲν τοὺς ἀρχιεπισκόπους Πατρῶν καὶ Ἠλείας Ἀβέρκιον, Μεσσηνίας Στέφανον καὶ Κεφαλληνίας Σπυρίδωνα ἐνόχους τῇ σιμωνίᾳ, λόγῳ ὅμως ὑπερτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἐπιεικίας φερομένη θεωρεῖ ἐπαρκῆ, ἥν οἱ εἰρημένοι ὑπέστησαν ποινὴν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τοῦ 1876 ἕως σήμερον ἀργίας μετὰ τῆς νῦν ἐπιφερομένης διὰ τῆς στερήσεως τῶν Ἐπισκοπῶν αὐτῶν, **ἀπαλλάσσει** αὐτοὺς πάσης ἄλλης τοῦ λοιποῦ **ποινῆς**, ἐφ' ᾧ κατεδικάσθησαν διὰ τῆς ἀπὸ 31 Μαρτίου 1876 καὶ ὑπ' ἀριθ. 18 τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου ἀποφάσεως...» Τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην ἡ Σύνοδος ἐγνωστοποίησε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν ἐκκλησιαστικῶν διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐγγράφου ἀπὸ 13 Νοεμβρίου 1877.

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν

Γνωστοποιεῖ αὐτῷ, ὅτι οἱ τρεῖς ὑπὸ τὴν δίκην ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν καὶ Ἠλείας Ἀβέρκιος, Μεσσηνίας Στέφανος, καὶ Κεφαλληνίας Σπυρίδων, πρὶν ἡ Σύνοδος ἐπιλάβηται τῆς ἐκ νέου ἐξετάσεως τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς ἐνοχῆς τοῦ δεκασμοῦ ὑπέβαλον αὐτῇ ἐγγράφως τὴν ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἑκουσίως παραίτησιν αὐτῶν.

Ἡ Σύνοδος ἔχουσα ὑπ' ὄψει τὴν ἐπιστολὴν τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ Ἐπαρχιακὴν Σύνοδον ἀπεδέξατο ταύτας, ἅς διαβιβάζει ἐγκλείστως ὧδε πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον.»

Διὰ Β. Δ. δὲ τῆς 9 Ἰανουαρίου 1878 ἐγκρίνεται ἡ ἀποδοχὴ τῆς παραιτήσεως αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐγγράφου τὸ Ὑπουργεῖον γνωρίζει πρὸς τὴν Σύνοδον τὰ τῶν ἀποδοχῶν τῶν παραιτηθέντων.

26 Μαΐου 1879

Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

«*Εἰς ἀπάντησιν τοῦ Συνοδικοῦ ἐγγράφου 23 λήγοντος μηνὸς γνωστοποιοῦμεν, ὅτι κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὸ εἰς τοὺς τρεῖς ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΑΣ ἀρχιερεῖς ὁρισθὲν διὰ νόμου χορήγημα (ὡρίσθη διὰ νόμου εἰς 300 δραχ. κατὰ μῆνα, διότι ἡ **περίθαλψις***

τῶν παραιτουμένων ἢ ἀνικάνων ἦτο 200 δραχ.) θέλει πληρώνεσθαι εἰς ἕκαστον αὐτῶν δι' ἐντάλματος τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργείου».

Ὁ Ὑπουργὸς

Τὰ ἐν τῷ ἀρχείῳ λοιπὸν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποκείμενα ἔγγραφα μαρτυροῦσι σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως περὶ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ τῶν εἰρημένων ἀρχιερέων καὶ μόνον περὶ ***παραιτήσεως*** περὶ καταδίκης αὐτῶν εἰς ἔκπτωσιν οὐδεὶς ἀπολύτως γίνεται λόγος. Δὲν ἐφανταζόμεθα ὅτι ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος ἤθελε παραμορφώσει τὰ σαφῶς ὁμιλοῦντα ἔγγραφα.

Τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεως τῶν τριῶν ἀρχιερέων ἡμεῖς καὶ πρὶν ἢ ἴδωμεν τὰ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Συνόδου ἐγινώσκομεν καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ἐν ὀλίγοις οὕτως. Ἀφοῦ οἱ τρεῖς οὗτοι ἀρχιερεῖς κατεδικάσθησαν τότε μετὰ τῶν Ὑπουργῶν ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου, ἔμελλον νὰ δικασθῶσι καὶ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς καθαίρεσιν. Ἦτο σφοδρὰ ἀπαίτησις τῆς κοινῆς γνώμης. Κατωρθώθη ὅμως διὰ παρακλήσεως αὐτῶν καὶ μεσολαβήσεως ἰσχυρῶν παραγόντων νὰ καμφθῇ ἡ τότε Σύνοδος τοῦ 1876 καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτοὺς εἰς τριετῆ ἀργίαν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐπιεικὴς ἀπόφασις τῆς Συνόδου ἐξήγηρεν ἔτι μᾶλλον τὴν κοινὴν γνώμην. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Β. Ἐπίτροπος δὲν ὑπέγραψε τὴν ἀπόφασιν καὶ οὕτως ἐματαιώθη αὕτη. Ἡ ἑπομένη ὅμως Σύνοδος τοῦ 1877 ἦτο ἄκαμπτος καὶ ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ καταδικάσῃ αὐτοὺς εἰς καθαίρεσιν. Ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ μόνον ἡ παραίτησις, ἣν κατὰ συμβουλὴν τῶν ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφερομένων ὑπέβαλον, οἱ ὑπόδικοι ἀρχιερεῖς εἰς τὴν Σύνοδον πρὶν ἐπιληφθῇ αὕτη τῆς δίκης. Ἡ δὲ Σύνοδος ἠρκέσθη νὰ ἀποδεχθῇ ἐπιεικῶς τὴν παραίτησιν, καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἄνευ δίκης καὶ καταδίκης αὐτῶν εἴτε εἰς καθαίρεσιν εἴτε καὶ εἰς ἔκπτωσιν.

Καλὸν θὰ ἦτο νὰ μὴ ἀνέφερεν ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος ὡς πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔστω καὶ φαινομενικῶς νόμιμον τὴν ἀπόφασιν τοῦ παρανόμως καὶ ἀντικανονικῶς συγκροτηθέντος εἰδικοῦ ἐκείνου δικαστηρίου, τοῦ καταδικάσαντος ἡμᾶς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς εἰς ἔκπτωσιν. Ἐδημοσιεύθησαν τὰ δέοντα τότε, ἡ δὲ ἐπανάληψις αὐτῶν καὶ ἄσκοπος καὶ ἀνιαρὰ εἶνε, δι' ὃ καὶ ἡμεῖς θέτομεν φυλακὴν τῷ στόματί μας καὶ τέλος εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα.

† Ὁ Μεσσηνίας ΜΕΛΕΤΙΟΣ

ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΓΑΛΗΣΙΩΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ

(Ἐκ τοῦ Κωδ. Κ. 94 τῆς Λαύρας Ἁγίου Ὄρους Ἄθω) *

Ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρός, ἐκ τούτου καὶ τὸ Πνεῦμα,
ἀλλ' ὁ μὲν Λόγος γεννητός, τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ θεῖον
ἐκπορευτόν, οὐ γεννητόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀρρήτως·
Γρηγόριος ὁ πάνσοφος ὁ μέγας θεολόγος,
Πνεῦμα πανάγιον, φησίν, ὡς ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα,
οὐχ ὡς ὁ Λόγος υἱϊκῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον,
πρόεισι γὰρ ἐκπορευτῶς, οὐ γεννητῶς ἐκ τούτου·
καὶ πάλιν ἴδιον φησὶ Πατρὸς ἀγεννησία,
ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος, καὶ γέννησις τοῦ Λόγου.
ὁ Λόγος παρὰ τοῦ Πατρός, καὶ σὺν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα.
τὸ δὲ κοινὸν ὡς ἴδιον εὐθέως ἐμερίσθη,
τοῦ Λόγου μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀφράστως γεννωμένου.
οὐ μὴν ὡσαύτως γεννητῶς ἐκ τούτου προϊόντος,
καὶ τοῦ πανσέπτου Πνεύματος, ἀλλ' ἐκπορευομένου.
Καὶ πάλιν εἶπεν ἀλλαχοῦ, διδάσκων περὶ τούτου,
ἐν ταῖς πρὸς Ἥρωνα γραφαῖς, ὥσπερ καὶ σὺ γινώσκεις·
ἓν Πνεῦμα θεῖον προελθόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀφράστως
ἢ μᾶλλον φάναι προϊόν, ναὶ καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα.
ὁ δὲ Χρυσόστομος φησὶν ἐν τῷ περὶ Τριάδος,
πιστεύομεν εἰς τὸ πιστὸν τῆς ἀληθείας Πνεῦμα,
ὃ παρὰ μόνου τοῦ Πατρός, ἐκπορευτὸν ὑπάρχει.
Καὶ πάλιν εἴρηταί φησι, Πνεῦμα θεοῦ τὸ Πνεῦμα
Πνεῦμα Πατρός, καὶ τό λοιπὸν ἵνα μηδεὶς νομίσῃ,
Θεῷ προσοικειούμενον, οὐκ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα·
τοῦτο γὰρ δύναται δηλοῦν, τοῦτο σημαίνειν ἔχει,
τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι Πατρός, ἢ καὶ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα.
ὁ δ' Εὐαγγελιστὴς φησὶν ὁ μέγας Ἰωάννης,
ζῶν ὕδωρ τὸ Παράκλητον τὸ βασιλεῦον Πνεῦμα

* Τὸν βίον τοῦ ὁσ. Μελετίου τοῦ Ὁμολογητοῦ ὅρα ἐν περιοδ. «Γρηγόριος Παλαμᾶς» τευχ. ο΄. οα΄.

πηγὴ δὲ τούτου πέφυκεν, ὁ τοῦ παντὸς Δεσπότης,
ὁ προβολεὺς τοῦ Πνεύματος, ὁ καὶ Πατὴρ τοῦ Λόγου·
ἐμὲ γὰρ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος,
αὐτὸς διὰ τῶν Προφητῶν προέφη τῶν οἰκείων,
Πατὴρ πηγὴ τοῦ Πνεύματος, ὡς ὕδωρ δὲ τὸ Πνεῦμα,
ἐκπορευτὸν ἐκ τοῦ Πατρός, πηγάζον ἀναβλύζει,
καὶ περικλύζει σύμπασαν τὴν κτίσιν καὶ κατάρδει.
Καὶ Σίλβεστρος ὁ θαυμαστὸς πάπας τῆς πάλαι Ῥώμης
εἰς τὴν τοῦ γόητος εὐχήν, καὶ περὶ τούτου λέγει·
σὺ μόνος εἷς παμβασιλεὺς κτίστης Θεὸς Δεσπότης,
ἀληθινός, ἀληθινὸν ἔχων Υἱὸν καὶ Λόγον,
ὅνπερ ἐγέννησας αὐτὸς ἀπὸ τῆς σῆς οὐσίας.
καὶ Πνεῦμα θεῖον ἐκ τῆς σῆς ἐκπορευτὸν οὐσίας.
Οὕτως εἰρήκει, σὺν αὐτῷ καὶ πάπας Αὐγουστῖνος
ὁ Λόγος ἀπὸ τοῦ Πατρός, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα,
πλὴν ἀλλ' ὁ Λόγος γεννητός, ἐκπορευτὸν τὸ Πνεῦμα,
ὁ μὲν υἱὸς Πατρὸς υἱός, ἐξ οὗπερ καὶ γεννᾶται,
τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα τοῦ Πατρός, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα,
ἐξ οὗ καὶ προελήλυθεν ἐκπορευτῶς ὑπάρχον·
ὥσπερ τῷ Λόγῳ τοιγαροῦν τὴν ὕπαρξιν παρέχει,
ἀναλλοιώτως καὶ χωρὶς ἀρχῆς τῆς κατὰ χρόνον,
ἡ γέννησις ἡ ἐκ Πατρός, καθ' ἣν γεννᾷ τὸν Λόγον,
οὕτω τῷ θείῳ Πνεύματι τὴν ὕπαρξιν παρέχει,
ἡ δίχα πάθους ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσις ἐκείνου.
καὶ πάλιν μόνος ὁ Πατήρ, οὐκ ἔστιν ἐξ ἑτέρου,
ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος δὲ καὶ σὺν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα,
ἐκπορευτῶς ὑπόστασιν ἰδίαν κεκτημένον,
οὐ Πατρικήν, οὐχ υἱϊκὴν τὴν ὕπαρξιν ἐμφαῖνον.
Εἰρήκει καὶ πρὸς Δάμασον εὐδήλως περὶ τούτου,
ὁ πάπας Ἱερώνυμος, ἅπερ δ' εἰρήκει ταῦτα
ὄντως θεὸν ἀληθινὸν φρονοῦμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα·
ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευτόν, ἴσον ἐν πᾶσι τούτου·
ἴσον ἐν πᾶσι πεφυκὸς ὡσαύτως καὶ τῷ Λόγῳ·
καὶ πάλιν, εὕρομεν θεὸν ἀληθινὸν τὸ Πνεῦμα
ἐν ταῖς γραφαῖς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἰδιοτρόπως ὄντα,
εἶτ' οὖν ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀρρήτως·
καὶ πάλιν πίστιν ἔχομεν, καὶ πρὸς τὸ θεῖον Πνεῦμα,

τὸ κτίσαν πάντα τὰ κτιστά, καὶ φέρον, καὶ συνέχον,
ὅπερ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει.
ὁ δὲ Θαυματουργὸς φησὶ Γρηγόριος ὁ θεῖος,
ἔχων τὸν ἐπιστήθιον αὐτὸν μυσταγωγοῦντα,
τῆς παντανάσσης προσταγῇ Παρθένου Θεοτόκου,
εἷς οὖν Θεὸς. ὁ καὶ Πατὴρ τοῦ Λόγου καὶ γεννήτωρ,
ζώσης ἰσχύος παντουργοῦ σοφίας ὑφεστώσης,
δυνάμεως παντοποιοῦ, κυριευούσης πάντων·
καὶ καθεξῆς, ἓν ἅγιον πάντων δεσπόζον Πνεῦμα
ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἀρρήτως κεκτημένον,
καὶ διὰ Λόγου πεφηνὸς ἀνθρώποις δηλονότι.
ὁ δ' Ἐπιφάνιός φησιν. ἓν καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα
διηνεκῶς ἐκ τοῦ Πατρός, σὺν τῷ Πατρὶ διόλου,
ἐκ τοῦ Πατρὸς διδόμενον τῇ κτίσει διὰ Λόγου.
Ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀβλάβιον Γρηγόριος ὁ Νύσσης,
τὸ μέν, τοὐτέστιν τὸν υἱὸν φρονοῦμεν ἐκ τοῦ πρώτου
ταὐτὸν δ' εἰπεῖν ἐκ τοῦ Πατρός, οὐ δι' ἑτέρου μέσου,
ἀλλ' ἡνωμένως προσεχῶς, ἀμέσως συνημμένως·
τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς, νοοῦμεν ἐκ τοῦ πρώτου
καὶ καθεξῆς ἐπήγαμεν, Υἱοῦ τῆς μεσιτείας,
καὶ τούτῳ τὸ μονογενὲς φυλάττειν ἰσχυούσης,
καὶ τὸ σεπτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἀπειργούσης Πνεῦμα,
ἢ τῆς πρὸς τοῦτον φυσικῆς σχέσεως ἐκτεμνούσης,
ὥστε τὸ συναγόμενον τοῖς εὐσεβῶς φρονοῦσι,
καὶ τὸν Υἱὸν μονογενῆ γινώσκειν ἀδιστάκτως
ἀναντιρρήτως καὶ χωρὶς ἀμφιβολίας πάσης,
ὡς δὲ καὶ τὸν Παράκλητον ἐκ τοῦ Πατρὸς δοξάζειν.
Σωφρόνιος ὁ πρόεδρος τῶν Ἱεροσολύμων
ἐν γράμματι τῶν παρ' αὐτοῦ πεμφθέντι πρὸς Ῥωμαίους
φησίν, εἷς ἓν πανάγιον Πνεῦμα τὴν πίστιν ἔχων,
ἐκ τοῦ Πατρός, ἐκπορευτὸν ἀχρόνως ἀϊδίως.
ὁ Μάξιμος ὁ μέγιστος, ἡ βάσις τῶν δογμάτων,
εἷς ὄντως εἴρηκε Θεὸς ἑνὸς Υἱοῦ γεννήτωρ,
ἑνὸς αἰτία καὶ πηγὴ Πνεύματος παναγίου·
καὶ πάλιν παρακατιών, νοῦς ἄναρχος νοεῖται,
ὁ πάντων αἴτιος Θεὸς Λόγου Πατὴρ ἀνάρχου,
οὐσιωδῶς ὑπερφυῶς γεννήτωρ μόνος μόνου,

πηγή τε θείου Πνεύματος, ζωῆς τῆς ἀϊδίου,
αἴτιός τε καὶ προβολεὺς μόνης καὶ μόνως μόνος·
καὶ πάλιν πρός τινα φησί, τῶν τοῦ Μακεδονίου,
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννώμενος ὁ Λόγος,
ὄντως Υἱὸς μονογενὴς ὑπάρχει καὶ καλεῖται.
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, ἐκπορευτῶς ὑπάρχων,
τὸ Πνεῦμα, Πνεῦμα πέφυκεν ὃ πέφυκε καλεῖται.
Τὸν πάνσοφον ἐν μάρτυσιν εὑρίσεις Ἰουστῖνον,
ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ταῦτα διδάσκοντά σε,
ὥσπερ ὁ Λόγος γεννητῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει,
οὕτως ἐστὶν ἐκπορευτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα,
ἐκ τῆς αὐτῆς ἑκάτερον οὐσίας ἀλλοτρόπως
φῶς ἐκ φωτὸς μονογενὲς καθέστηκεν ὁ Λόγος,
φῶς ἐκ φωτὸς ἐκπορευτὸν ὑπάρχει καὶ τὸ Πνεῦμα
ὁ δὲ παμμέγιστος Κοσμᾶς ὁ μελῳδὸς εἰρήκει,
ἐν ᾧ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐξέθετο κανόνι
ἢ μᾶλλον ᾧ τὴν πρὸς ἡμᾶς κάθοδον τούτου μέλετι,
Πνεῦμα Πατρὸς ἐκπορευτόν· τὰ δ' ἐφεξῆς γινώσκεις.
Καὶ μετὰ τοῦτον ἅπαντες ἁπλῶς ᾀσματογράφοι,
ταῦτα περὶ τοῦ Πνεύματος εἰρήκασι τοῦ Θείου·
καὶ τί πολλά, καὶ περιττὰ τῷ λόγῳ παρεισφέρω;
οὕτω Χριστὸς ἐδίδαξε, καὶ μετὰ τοῦτον πάντες,
ἅγιοι, τοῖς διδάγμασιν ἑπόμενοι τοῖς τούτου,
τοὺς εὐσεβεῖς ἐδίδαξαν δοξάζειν καὶ πιστεύειν.
Ἰδοὺ τῆς ὑποθέσεως τὸ πέρας τῆς δευτέρας,
περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος δηλούσης
ἐν ᾗ καὶ στίχων ἀριθμὸς δὴ ἑκατὸν καὶ δέκα.
Ἐπεὶ δ' ὁ λόγος ἔδειξεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα,
τὸ δ' ἐξ Υἱοῦ παρέλιπεν οὐδόλως ἀπελέγξας
δεῖ δὲ καὶ τοῦτο γραφικαῖς ἐλέγξαι μαρτυρίαις
ἵν' οὕτως εἴη φανερὸν καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένον,
τῆς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρός, ἐκπορευτὸν τὸ Πνεῦμα,
ἔχεις τὸν χαριτώνυμον τὸν θεῖον ὑμνογράφον,
τὸν Δαμασκόθεν τὸν σοφόν, τὸ τῶν πατέρων κλέος.
οὕτω διδάσκοντα σαφῶς ἐν τῷ περὶ Τριάδος
ὁ μὲν Πατὴρ οὐκ ἔκ τινος, ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα
ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμφότερα, καὶ τοῦ Πατρὸς τὰ δύο·

ὁ Λόγος, Λόγος τοῦ Πατρός κἀκ τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος,
τὸ Πνεῦμα, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς κἀκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα.
οὐ λέγομεν τοῦ Πνεύματος τὸν Λόγον, οὐδ' ἐκ τούτου,
Πνεῦμα τοῦ Λόγου λέγομεν, οὐκ ἐκ τοῦ Λόγου τοῦτο,
τὸ κτίσει δὲ διδόμενον, φαμὲν διὰ τοῦ λόγου·
ὁρᾷς ὡς οὐ προσίεται τὸ λέγειν ἐκ τοῦ λόγου,
ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς συμπροϊὸν τῷ Λόγῳ,
ὁ Δαμασκόθεν ὁ σοφὸς ὁ μέγας Ἰωάννης;
στέργε τοῖς τούτου δόγμασιν, ἐξέχου τούτων μόνων,
καὶ συντηρήσεις ἀκριβῶς τοὺς τοῦ Δεσπότου λόγους·
καὶ φύλαξ παραδόσεων τῶν πατρικῶν φανήσει,
καὶ πίστιν ἄμωμον πλουτῶν, ἀκίβδηλον ἀγάπην,
καὶ σέβας ἀνεπίληπτον ὀρθοδοξίας πλῆρες,
τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τυχεῖν ἀξιωθήσῃ,
καὶ βασιλείας οὐρανῶν, γενήσῃ κληρονόμος.

Ὑπόθεσις γ'. ὅτι εὕρηται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.
Ὑμῖν δ' ὁ λόγος καθ' εἱρμόν, προβαίνων περαιτέρω,
ἐντεῦθεν ὑποθέσεως τῆς τρίτης καταρχέσθω.
Ἐστ' ἂν καὶ ταύτην σὺν θεῷ καλῶς ἀποπληρώσας,
τῶν μετ' αὐτὴν ἐφάψηται, καὶ ταύτας τερματώσῃ·
σὺ δὲ καὶ πάλιν ἀκριβῶς, τοῖς λεγομένοις πρόσχες
καὶ τῶν ῥημάτων τῶν ἐμῶν, τὴν δύναμιν ἐρεύνα,
καὶ σπούδαζε καταλαβεῖν, καὶ γνῶναι, καὶ συνεῖναι·
Τὸ Πνεῦμα τοίνυν ἐκ Πατρός, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος
εἰδέ που καὶ παρά τισιν εὑρίσκεις κἀκ τοῦ Λόγου,
τοῦτο κατὰ περίστασιν ἐπίστασο ῥηθῆναι
καὶ βίαν ἄλλην γίνωσκε τοὺς εἰρηκότας τοῦτο,
βιάσασθαι προαγαγεῖν τὴν προφορὰν τοῦ λόγου
προμάχοις γὰρ αἱρέσεων μαχόμενοι πολλάκις,
οἱ τῶν δογμάτων τῶν ὀρθῶν ἀρίστως προεστῶτες,
καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ὁρμῆς τὴν ῥύμην
καὶ πᾶσαν τείνοντες σπουδὴν καθάπερ ἐκ παρόδου
εἶπον τὸ Πνεῦμα τὸ σεπτὸν ὑπάρχειν κἀκ τοῦ Λόγου.
οὐχ ὡς αἰτίαν τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος φρονοῦντες,

ἀλλ' ἵνα παραστήσωσι, τὴν τούτων συμφυΐαν [1]
ἵνα δηλώσωσιν ἡμῖν ὡς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχον,
τὸ Πνεῦμα φέρων ἀμερῶς ὁ Λόγος ἡνωμένον,
ἔχει καὶ δίδωσιν αὐτό, καὶ φαίνει καὶ δεικνύει,
σὺ δ' ἄλλ' ἐμφρόνως μετιὼν τὰς τῶν ἁγίων βίβλους,
μὴ λόγοις μόνοις πρόσεχε, μὴ λέξεις μόνας σκόπει,
πρὸ τούτου δὲ καὶ τὸν σκοπόν, ὡς ἔχει ἀνερεύνα
καὶ σύμπνοιαν τὴν ἔννοιαν ἀρρήτως ἐξακρίβου,
πολλάκις γὰρ μαχόμενοι, πρὸς τοὺς αἱρεσιάρχας,
μικρὸν παρεθεώρησαν τῆς ἄλλης ἀληθείας
ἵνα πρὸς τὸ προκείμενον ἀγωνισθῶσι ψεῦδος·
καὶ τοῦτο περιτρίψωσιν ἐκ βάθρων καθελόντες·
οὕτω καὶ Διονύσιος ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων
φύσεως εἶνε τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς ἑτέρας
οὐχ ὡς ἀλλότριον δεικνὺς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας
ἀλλ' ἵνα παραστήσειεν ἰδίως ὑφεστῶτα
καθ' ἑαυτὸν ὑποστατὸν χωρὶς ἑτεροτρόπως,

---

1. Ὅρα καὶ τὸν ἐν τῷ α'. τόμῳ ἕκτον λόγον Ἰωσὴφ τοῦ Βρυεννίου τοῦτο τὸ ἴδιον λέγοντα ὅτι διὰ τοῦτο οἱ Θεολόγοι εἶπον τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πνέον ἵνα δείξωσιν τοῦτο Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὁμοούσιον, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἰστέον δὲ ὅμως ὅτι καί τινες τῶν Πατέρων εἶπον τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Λόγου ὑπάρχον τοῦτο ἐννοοῦσιν ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου, καὶ ὅτι κἂν λέγηται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅμως καθ' ὑπόστασιν Πατρικήν. Ὅθεν οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἶπε ποτὲ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπάρχει ἢ ἐκπορεύεται ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, καθὼς ἀποδεικνύει ὁ Θεσσαλονίκης Γρηγόριος· λέγει δὲ καὶ Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος «τὸ μὲν οὐσιωδῶς εἶνε τὸ Πνεῦμα ἤγουν τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἔχειν ἐκ τοῦ Πατρός, ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ μᾶλλον, οὐχ ἧττον, ἀλλ' ἐπίσης ἐξ ἀμφοῖν, καὶ πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ τοὺς μὴ οὕτω δοξάζοντας ἀναθεματίζομεν· τοὺς δὲ ὑποστατικῶς ἤτοι προσωπικῶς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ ἀπαρνούμεθα, καὶ τοὺς οὕτω φρονοῦντας ἀποστρεφόμεθα» (λόγος Ξ'.). Ὥστε κατὰ τὸ θεολογικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ὅταν τις τῶν Πατέρων εὕρηται λέγων τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἢ ὑπάρχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο δηλοῖ· ὅτι τὸ Πνεῦμα κατ' οὐσίαν καὶ οὐχὶ καθ' ὑπόστασιν ὑπάρχει ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τουτέστιν οὐχὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ· ὅπερ ταὐτὸν ἐστὶν ὡς ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ, καθ' ὑπόστασιν δὲ Πατρικήν· ὃ δὴ καὶ Νικηφόρος ὁ Βλεμίδης φησίν, ὃν τρόπον καὶ ὁ Νῶε ἐκ τῆς φύσεως μὲν καὶ οὐσίας ἦν τοῦ Ἀδάμ, καθ' ὑπόστασιν ὅμως τὴν τοῦ Λάμεχ.

καὶ τῷ Πατρὶ καὶ Πνεύματι μηδόλως κοινωνοῦντα,
κἀντεῦθεν τὸν Σαβέλλιον τελείως ἀπελέγξῃ
εἰς ἓν ὁμοῦ συνάγοντα, καὶ φέροντα τὰ τρία·
ὁ δὲ σεπτὸς Χρυσόστομος ὑδροπαραστατοῦντας
μακρὰν ἀποπεμπόμενος, συνίστησι τὸν οἶνον
καί πως δοκεῖ τοῖς οὐ καλῶς τὸν λόγον σκοπουμένοις
ὕδωρ μὴ παραδέχεσθαι τῇ θείᾳ Κοινωνίᾳ·
εἰ μή τις κρίνων ἀρρεπῶς πρὸς τὸν σκοπὸν ἀπίδῃ
κἀντεῦθεν Χρυσόγλωττον μέμψεως ἀπολύσῃ
ὡς ἀνταγωνιζόμενον τοῖς ὑδροπαραστάταις
καὶ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν σπουδὴν ἐντείνοντα πρὸς τούτοις.
Μικρόν τι τὴν ἀκρίβειαν καὶ Κύριλλος παρεῖδεν
ἐφ' οἷς ἐφέρετο πολὺς κατὰ τοῦ Νεστορίου
εἶναι ληροῦντος ἐν Χριστῷ τὸ Πνεῦμα κατὰ χάριν
ὥσπερ ὑπάρχειν λέγεται, κἂν τοῖς λοιποῖς ἁγίοις·
ὁ δὲ Βασίλειος Θεὸν οὐκ ἔλεγε τὸ Πνεῦμα
ἀρίστως πρός τινα καιρὸν οἰκονομῶν τὸν λόγον,
καὶ διαλέξεων δηλῶν ταὐτοδυνάμων ἄλλων.
Καὶ Παῦλος περιέτεμε Τιμόθεον τὸ θεῖον
καὶ καιρικὴν ἀποπληρῶν σαφῶς οἰκονομίαν
νομίμως ἐξηγήσατο καθὼς ἀναγινώσκεις.
Καί· τί χρεὼν εἰς περιττὸν πλατύνειν μὲ τὸν λόγον;
πολλὰ τοιαῦτα γέγονε, πολλάκις παρ' ἁγίων,
ἀλλ' ἀθετεῖται παντελῶς παρὰ τοῖς εὐσεβέσι,
κἂν καὶ συγγνώμην νέμωμεν τοῖς διαπραξαμένοις.
Παμφίλου καὶ Θεόγνιδος, σὺν τούτοις Εἰρηναίου
τοῦ ποιμενάρχου τῆς σεπτῆς Λουγδούνων Ἐκκλησίας
πατέρων Μεθοδίου τε, Πιέρου, Ἱππολύτου,
τινὰς οὐ προσιέμεθα ῥήσεις τῶν λόγων τούτων,
κἂν καὶ θαυμάζωμεν αὐτούς, καὶ στέργομεν εἰς τἄλλα,
τὰ γοῦν κατὰ περίστασιν, καὶ κατ' οἰκονομίαν,
ὡς ἄνωθεν εἰρήκαμεν, λεχθέντα καὶ πραχθέντα,
οὐ χρὴ προτείνειν εἰς κοινὸν τῆς ἐκκλησίας νόμον.
Μενέτω τούτων ἕκαστος, ἐν τόποις τοῖς οἰκείοις,
οἱ δ' ἐντυχάνοντες αὐτοῖς μὴ μόνον ὡς ἐγράφη
ἁπλῶς ἐξεταζέτωσαν· σκοπείτωσαν δὲ μᾶλλον
πῶς γέγραπται, καὶ διατί, καὶ πότε, καὶ πρός τινας.

Δεῖ γὰρ τὸν ἔνδον μάργαρον ζητεῖν τῶν νοημάτων,
οὐχὶ τῶν ἔξω λέξεων προσέχειν τοῖς ὀστράκοις·
καὶ γὰρ τὸ μόνοις γράμμασι ψιλοῖς παρακαθῆσθαι,
πάθος ἐστὶν ἑβραϊκόν, καὶ νόσος Ἰουδαίων.
τῶν δουλευόντων ταῖς σκιαῖς, τοῖς τύποις λατρευόντων,
ἀλλ' οὐκ ἀνδρῶν ἀλήθειαν ποθούντων καὶ στεργόντων,
καὶ τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως τὸν νοῦν ἐλλαμπομένων,
καὶ γλώττας κατὰ δυσσεβῶν, καὶ χεῖρας ὁπλιζόντων,
οἵ καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ σκοποῦ ζητοῦσιν,
ὅλως ξηραῖς ταῖς λέξεσιν οὐ θέλοντες προσέχειν·
οὐδὲν ὁ Κύριλλος φησίν, αἱ λέξεις ἀδικοῦσιν,
ὅταν ἑτέρως ἔσχηκε τοῦ πράγματος ἡ φύσις.
ἴσθι γοῦν ταῦτα, φίλτατε, καὶ σύνες πῶς ἀκούεις
μηδ' ὡς κανόσι κέχρησο τοῖς κατ' οἰκονομίαν,
βλάβην καὶ γὰρ οὐκ ὄφελος ἐκ τούτων ἐπικτήσῃ·
οἱ γὰρ μεταγενέστεροι πατέρες τὰ τοιαῦτα,
ἔκριναν πάμπαν ἀπρακτεῖν καὶ παρασιωπᾶσθαι
ἀποβαλλόμενοι τινὰ μακρὰν τῆς Ἐκκλησίας,
ὡς τούτους τῶν αἱρετικῶν κακίστως κεχρημένων
οἵ καὶ παρακαθήμενοι ταῖς λέξεσι ματαίως
τοῖς ὀρθοδόξοις πράγματα παρεῖχον κακοτρόπως,
κιβδήλως καπηλεύοντες τοὺς ὅρους ἀληθείας·
ὅθεν τιμῶμεν σιωπῇ τὰ τῶν προγενεστέρων,
στοιχοῦμεν δὲ καὶ στέργομεν τοῖς μεταγενεστέροις.
λαβὰς διαδιδράσκοντες τὰς τῶν αἱρετιζόντων,
καὶ σπεύδοντες ὑπερτερεῖν τῆς τούτων ἐπηρείας.
καὶ ταῖς αὐτῶν ἐπιβουλαῖς ἀνάλωτοι τηρεῖσθαι,
τοίνυν καὶ λέγει τις σοφός, καὶ περιττὸς τὰ θεῖα,
πᾶν ἐξ ἀνάγκης γεγονὸς ἐκ βίας ἀπὸ φόβου,
τοῖς ἀγαπῶσιν εὐσεβεῖν παραθεωρητέον,
ἀλλ' οὐ πρὸς τοῦτο τῶν λοιπῶν τὰς κρίσεις ποιητέον.
πραγμάτων γὰρ ἀπόδειξις, ἐξ ἴσων ἐκ πλειόνων.
οὐκ ἐξ ἡττόνων πέφυκεν, οὐδ' ἐκ τῶν ἐλαττόνων,
ὅπου γε κατ' ἀκρίβειαν οὐκ ἔστιν οὐδ' ἐξ ἴσων,
εἰ μή τις βία πρόκειται, καὶ τοῦτο κατεπείγει·
διὸ φασὶν οἱ θαυμαστοί, καὶ πάνσοφοι πατέρες
ἅπαντα τὰ γινόμενα, καθάπαξ καὶ σπανίως,

ταῖς Ἐκκλησίαις οὐκ εἰσὶ νόμος, ἀλλ' οὐδὲ τύπος·
ἀλλ' οὐδ' ἰσχύουσιν αὐταῖς εἰς πρόσκομμα γενέσθαι.
Νόμος τις οὗτος, ἄνωθεν Χριστοῦ ταῖς Ἐκκλησίαις
ἀνακηρύττειν ἐς ἀεί, καὶ σέβειν καὶ δοξάζειν,
πᾶν τὸ λεχθὲν καθολικῶς, καὶ παραδεδομένον,
καὶ παρατρέχειν καὶ σιγᾶν τὰ σεσιωπημένα,
μετ' εὐλαβείας, μετ' αἰδοῦς, σὺν δέει τε καὶ φόβῳ,
μηδὲν παράπαν ἐν αὐτοῖς περιεργαζομένοις,
μηδόλως ἀκριβοῦντας τε καὶ πολυπραγμονοῦντας,
μηδὲν ἀνακαλύπτοντας τῶν ἀποκεκρυμμένων,
καὶ τῶν λεχθέντων φανερῶς, μηδὲν παρασιγῶντας·
τὸ δὲ καθῆκον νέμοντας ἐπίσης ἀμφοτέροις,
ὅπου προσήκει λέγοντας, ἔνθα χρεὼν σιγῶντας,
ὅπερ καὶ ποίει μοι καὶ σύ, καὶ φύλαττε καὶ σώζου·
τῶν μυστηρίων τῆς γραφῆς μηδὲν πολυπραγμόνει·
ἀλλ' εὐλαβῶς δεχόμενος, πάντα σὺν πόθῳ στέργε,
ἀσπάζου, τήρει, σύμπαντα, μέμνησο, φέρε, σκόπει,
καὶ γὰρ ὁ πολυπραγμονῶν, καὶ περιέργως ἔχων,
ὁ πρό τινα φιλονεικῶν, τῶν τῆς γραφῆς ῥημάτων,
ἀνδρῶν οὐ διενήνοχεν ἀπίστων κακοτρόπων,
ἂν μή τις γένηταί φησιν, ἁπλούστατος ἐν πᾶσιν,
ἄκακος ὥσπερ νήπιον, ἐκτὸς ῥαδιουργίας,
ἄνευ ἁπάσης μηχανῆς, χωρὶς κακοτροπίας,
προσομιλῶν τοῖς ῥήμασι, γραφῆς τῆς θεοπνεύστου,
τῆς βασιλείας οὐρανῶν, οὐ καταξιωθείη.
Ὡς ὁ Χριστὸς προείρηκεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις.
Χριστῷ πειστέον τοιγαροῦν τοὺς θέλοντας σωθῆναι,
καὶ τὰς ἐκείνου προσταγὰς τὰς θείας τηρητέον.
Εἰδ' οἱ ποιμένες λέγουσι ποιεῖν ἡμᾶς καὶ πράττειν
κατὰ τὰς τοιούτων διδαχάς, τὰς τοῦ Χριστοῦ λιπόντας,
ἀντιλεκτέον πρὸς αὐτούς, καὶ προσφυῶς ῥητέον,
ὑπὲρ ἀνθρώπους τῷ Θεῷ προσήκει καθυπείκειν,
καὶ τούτῳ μᾶλλον πειθαρχεῖν, ἢ σύμπασιν ἑτέροις·
δεῖ μνημονεύειν ἐκ ψυχῆς ὀρθοτομούντων πάντων
τῶν ποιμαινόντων, ὥς φασιν, οὐχὶ τῶν λοξευόντων.
Ἐν τούτοις ἐπληρώσαμεν ὑπόθεσιν τὴν τρίτην,
ἔχουσαν στίχους ἑκατὸν μετὰ τριῶν δεκάδων,

καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ τὸ ποσὸν τῆς μοναπλῆς ἑπτάδος,
ἥτις σοι καὶ παρίστησι περὶ τοῦ Παρακλήτου,
ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ὕπαρξιν ἔχοντος ὡς αἰτίαν.
ἢ καὶ διδάσκει σε τρανῶς τὰ κατ' οἰκονομίαν
λεγόμενα παρά τισι πατέρων τῶν ἁγίων,
μὴ στέργειν ἀπαράβατα καθαπερεὶ κανόνας.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ
Ἰατρὸς

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Γ'. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ Κ/ΠΟΛΕΩΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΕΚ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΖΑΓΟΡΑΣ

3.

Κωνστάντιος ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης ἠρώτησε δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ τὸν Πατριάρχην Κ., ἐξ ἀφορμῆς, φαίνεται, λαϊκοῦ τινος περιοδεύοντος Ἱεροκήρυκος ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἐὰν ἐπιτρέπεται νὰ κηρύττῃ οὗτος ἐπ' Ἐκκλησίας τὸν θεῖον λόγον.

Ὁ Πατριάρχης ἀπαντᾷ καταλλήλως, ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ τὸν 64 Καν. τῆς ΣΤ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅτι κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτην πάντῃ καὶ σφραγίδα ἱερὰν μὴ κεκτημένον ἢ δίγαμον ὄντα μετὰ τὴν σφραγίδα ἢ μὴ εὐλαβοῦς βιοτῆς νὰ διδάσκῃ ἐπ' Ἐκκλησίας. Δύναται δ' ὅμως ὁ λαϊκὸς «λόγον δημοσίᾳ κινεῖν καὶ διδάσκειν» κεκτημένος ἱερὰν σφραγίδα (τὴν τοῦ ἀναγνώστου τοὐλάχιστον), παρθενικῶς ζῶν ἢ ἀνὴρ μιᾶς γυναικὸς ὤν, εὐλάβειαν δὲ καὶ σεμνότητα μετερχόμενος. Διότι, ἐὰν δὲν ἐπιτρέπεται ἄνευ ἱερᾶς σφραγίδος τὰς ἀποστολικὰς ἢ προφητικὰς περικοπὰς ν' ἀναγιγνώσκῃ τις ἐπ' Ἐκκλησίας, οὐδὲ εἰς τὸ ἱερὸν νὰ εἰσέρχηται βῆμα, πολλῷ μᾶλλον ἀπείρηται οὗτος ἐπ' Ἐκκλησίας νὰ ἑρμηνεύῃ τὰς Γραφάς. Ἔπειτα δέ, δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ τοῦ λέγειν, ἀλλὰ πῶς λέγει τις, ἐὰν δηλ. ὁμιλῇ τις ἐπ' οἰκοδομῇ τῶν πιστῶν. Διό, συνεπάγεται ὁ Πατριάρχης, καὶ διὰ τοὺς ψευδοδιδασκάλους, οὐ παντὶ ἐπιτρεπτέον λέγειν, ἀλλὰ τῷ δεδοκιμασμένῳ κατά τε τὴν πίστιν καὶ τὸν βίον, πάντοτε δὲ κατόπιν ἀδείας ἐπισκοπικῆς· διότι «χωρὶς ἐπιτροπῆς (=ἀδείας), οὐδενὶ καὶ οὐδὲ πρεσβυτέρῳ ἔξεστι λέγειν».

Κωνσταντίῳ Τρίκκης (κωδ. 91, σελ. 132—135)

Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Τρίκκης, εὐχόμεθά σε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν φιλήματι ἁγίῳ ἀσπαζόμεθα.

Ἀδελφικὰ τῆς σῆς θεοφιλίας κεκόμισται ἡμῖν γράμματα καὶ πλήρεις μὲν γεγόναμεν πνευματικῆς θυμηδίας τούτοις ἐντυχόντες ὡς πεπληρωμένοις ἀγάπης, οἴδαμέν σοι δὲ καὶ χάριν τριῶν τούτων ἕνεκα, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς τὰ χάριν ἡμῶν σοὶ γεγραμμένα τοῦ μέν, ὅτι τὰ τῆς ταπεινοφροσύνης τηρῶν, οὐ παραιτῇ τὸ διερωτᾶν ἀνὴρ προβεβηκώς τε τῷ χρόνῳ καὶ λόγου μέτοχος, τοῦ δέ, ὅτι καὶ ζῆλον τρέφεις ὑπὲρ τῶν νομίμων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ τρίτου δέ γε, ὅτι καὶ πρὸς τὴν θεραπείαν σπεύδεις τοῦ μὴ κατὰ παράδοσιν κανονικὴν γιγνομένου. Ταῦτα μὲν οὖν μαρτυρεῖ σοι καὶ παριστᾷ ὡς ἀκριβείας ἀντιποιῇ περὶ τὰ χρηστά τε καὶ θεῖα· ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ περὶ τῶν ἱερῶν δογμάτων ὀρθὸν

καὶ περὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἄνωθεν ἔθη τετηρημένον σοι δείκνυται· ἔτι δὲ καὶ τὸ περὶ τὸν βίον εὐλαβὲς καὶ μᾶλλον ὡς ἀνῆκον ἐστὶ Χριστοῦ ἐπισκόποις παραδηλοῖ σοι σαφῶς· καὶ ἡμῖν εὐκταῖον τοῦτο, καὶ εἴη σοι πόθος τε ἅμα καὶ ζῆλος θεῖος περὶ τὰ κάλλιστα καὶ μᾶλλον ὅσα δὴ καὶ περὶ Θεοῦ καὶ πλέον πάντων τῶν ὀρθοδόξων αὐτοῦ δογμάτων, ὧν οὐδὲ κεραίαν παριδεῖν ἐπιτέτραπται. Εἰ οὖν ὁ ἐν ὀλίγῳ πιστός, καὶ ἐν πολλῷ πιστὸς τελεῖ, ὅ καὶ ἐν τοῖς μείζοσι πόσῳ μᾶλλον; Τοῦτο μὲν ὅ φῄς περὶ τοῦ διδασκαλικοῦ λόγου, ὡς οὐ πᾶσιν ἐφεῖται, ἐκ πολλῶν δῆλον καὶ μάλιστα τῶν ἱερῶν κανόνων αὐτῶν, καὶ οὐ λαϊκοῖς μόνον δεδομένου, ἀλλ' οὐδὲ μοναχοῖς, οὐδὲ πρεσβυτέροις αὐτοῖς παρ' ἐπισκοπικὴν προτροπήν· καὶ οὐδὲ ἐπισκόποις αὐτοῖς ἐν ταῖς μὴ ὑποκειμέναις χώραις παρρησίᾳ διδάσκειν ἐνδέδεικται. Καὶ ἀναγνοὺς εὑρήσεις ἐν τοῖς κανόσι, καθὰ δὴ καὶ γινώσκεις, καὶ οὐδ' ἡμεῖς, τούτου χάριν, αὐτούς σοι δὴ ἐκτιθέμεθα. Ὅτι δὲ πάλιν ἀναγκαῖος ὁ θεῖος λόγος καὶ ἀπαραίτητος, ἀπαίτησις τῆς διδασκαλίας τοῖς ποιμέσι καὶ ἱερεῦσι παρά τε τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν, δῆλον ἔκ τε τοῦ θείου εὐαγγελίου, ὅλου ὄντος διδασκαλία καὶ κήρυγμα, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο τοῦ ἀγαθοῦ ἀγγελία, καὶ τῶν ἀποστολικῶν καὶ πατερικῶν γραφῶν καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων, ὅ δὴ τὸ λέγειν, ἔργον ἦν τῷ Κυρίῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς, καὶ πατρᾶσι διακονία καὶ πρᾶξις πρὸ πάσης ἄλλης. Τοῦτο καὶ ἔργον τοῦ Πατρός, φησὶν ὁ Σωτήρ, καὶ σπόρον θεῖον καλεῖ καὶ διὰ τοῦτο παραγενέσθαι λέγει, ἵνα σπείρῃ τὸν λόγον. Καὶ Παῦλος δὲ τὸ κηρύσσειν ὑπὲρ ἅπαν ἄλλο φησί· καὶ ἀνάγκη μοι ἐπίκειται κράζει, καὶ οὐαὶ δέ μοι ἐστιν ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Τοίνυν χρεία τοῦ λόγου, πλήν, παρὰ τοῦ δεξαμένου, ὡς εἴρηται, τοῦ λόγου τὸ χάρισμα. Ἐπεὶ δὲ νῦν τὰ κάλλιστα παρερρύη, καὶ τοῦτο φθόνῳ τοῦ ἐξ ἀρχῆς καθ' ἡμῶν, καὶ τὸ μὴ ζηλοῦν ἡμᾶς περὶ τὰ χρηστά τε καὶ θεῖα, εὐκταῖον τὸ καί τινα εὑρεθῆναι ἀντιποιουμένοις τῶν εἰς οἰκοδομὴν ἀδελφῶν, καὶ μάλιστα δὲ τῆς διακονίας τοῦ λόγου, ἧς οὐδὲν ψυχῆς ἀνθρώπων λυσιτελέστερον. Ἀντιποιητέον δὲ νομίμως νόμιμον δὲ τὸ ταπεινῶς καὶ πνευματικῶς, ἵνα καὶ ἀθλῇ τις νομίμως. Τοῦτο δὲ ἔσται, εἰ ἐν δόσει τῆς Ἐκκλησίας ἢ παρὰ ποιμένος ἱεροῦ ἢ καὶ ἱερέως εἰς τοῦτο τεταγμένον, ἐπισκόπου δίκαιον ἔχοντος, ἥγε πρὸς οἰκοδομὴν τὸ ἔργον ὁρᾷ, καὶ μαρτυρεῖται παρὰ πολλῶν, μήποτε νομισθείη, κωλυθέντος, τὰ δύο ταῦτα, ἢ ἐμπόδιον περὶ τὰ καλά, ἢ φθόνου τι κίνημα· οὐχ ἁπλῶς δὲ τοὐτοτισὶ δοτέον, ἀλλὰ δοκιμῇ καὶ τῶν πλειόνων ἐπικρίσει, ἵνα καὶ τὸ ὀρθὸν περὶ τῶν θείων ἔχῃ δογμάτων ὁ τα-

χθεὶς λέγειν καὶ μὴ περιττὰ λέγῃ, μηδ' ἀπὸ κοιλίας αὐτοῦ, ὡς σοφώτερόν τι δοκεῖ καὶ καινότερον ἐκδιδάσκειν· ἀλλ' ἐκλεγόμενος ἀπὸ τῶν γραφῶν, ὡς οἱ Πατέρες φασί. Δεῖ δὲ καὶ τὸ σεβάσμιον τοῦτον ἔχειν ἀπό τε τοῦ βίου, ἀπό τε τοῦ σχήματος, ὅτι καὶ διὰ τοῦτο, τοῖς ἐν τῇ στ´ Συνόδῳ πατράσιν ἀπείρηται, λαϊκὸν διδάσκειν ἐπ' ἐκκλησίας· ἐπεὶ καὶ πρότερον χρὴ τὸν λέγοντα τὴν μαρτυρίαν ἔχειν ἀπὸ τοῦ βίου. Διὸ κατ' ἀνάγκην μήτε ποιμένος ὄντος, μήτ' αὖ ἱερωμένου δυναμένου διδάσκειν, ὁ ταχθεὶς λέγειν μοναχικῆς ἔστω τάξεως. εἰδ' οὐκ ἔστι, μὴ πάντη λαϊκὸς ἔστω, ἀλλὰ κληρικὸς σφραγίδα ἱερὰν κεκτημένος, ἵνα μὴ τῶν ἀναγώγων τις ὤν, τοῦτο δικαίως ἀκούσῃ· ὁ διδάσκων ἕτερον σαυτὸν οὐ διδάσκεις; Καὶ σφραγίδα δὲ κεκτημένος, ἢ παρθενικῶς ζῶν, ἢ μιᾶς ἀνὴρ γυναικός· εὐλάβειάν τε καὶ σεμνότητα μετερχόμενος, δικαιοσύνην τε μετ' ἀληθείας καὶ τῆς ὑψηλῆς ταπεινοφροσύνης πρὸ πάντων, ἐγκρατείας τε τῆς ἐν πᾶσι, καὶ τῆς ἐν βρώμασι καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἐντολῶν, καὶ τῆς προσευχῆς μᾶλλον ἔστω κατακοσμούμενος ἔργοις, ὃς καὶ λέγειν ἀποταχθεὶς κρίσει πλειόνων καὶ ἱερωμένων μάλιστα, μὴ κατεπαίρεσθαι τῶν ἄλλων, καὶ μᾶλλον τῶν τῆς ἱερᾶς ἀξίας πρεσβυτέρων φημὶ καὶ διακόνων· ἀλλ' εἰδὼς ὡς ὑπ' αὐτοὺς τελεῖ καὶ τὴν ὑφειμένην κέκτηται τάξιν. Ὡς μὲν γλῶσσα ταχθεὶς εἶναι, τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ πνεύματος ἐνεργείτω, τὰ τῆς τάξεως αὐτοῦ δὲ τηρείτω, ὡς καὶ ὁ Παῦλος διδάσκει λέγων, ἕκαστος ἐν ᾗ ἐκλήθη τάξει, ἐν ταύτῃ μενέτω. Διὸ μόνον λεγέτω, τῇ στάσει δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἀνηκόντων μετεχέτω, καὶ τοὺς ἱερωμένους αἰδείσθω καὶ ἑαυτοῦ προτιμάτω. Οὕτω γὰρ μᾶλλον καὶ κατὰ λόγον ἔσται τῷ λόγῳ διακονῶν. Εἰδὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων τις εἴη καὶ μὴ λόγου μὲν πλάτος ἔχῃ, ἐξισχύει δὲ Θεοῦ χάριτι ἰδιωτικοῖς ῥήμασιν ἐν σοφίᾳ πνεύματος ἐκδιδάσκειν καὶ τὰ θεῖα ἐφερμηνεύειν, εἰ καὶ κατὰ λόγον τοῦτο ποιείτω καὶ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν μόνον ἀλόγως. Προτιμητέος οὗτος τοῦ μὴ ἱερωμένου καὶ βουλομένου λέγειν τοῦ ἱερέως ἐκεῖνος σιγάτω κατὰ τὸ πρέπον καὶ μὴ καταισχυνέτω τοὺς ἱερεῖς. Εἰ γὰρ διακόνῳ τι πράττειν πρὸ τῶν πρεσβυτέρων οὐκ ἔξεστιν πολλῷ γε μᾶλλον τῷ τῆς ἐλάττονος τάξεως. Τοῦτο δὲ καὶ μοναχοὺς λέγειν ἐπ' Ἐκκλησίας ἔθος ὡς καὶ ἀρχαῖόν ἐστι, καὶ νῦν ἐνεργεῖται· καὶ τὸ κληρικοὺς τοῦτο ποιεῖν, ἤτοι ἀναγνώστας σεμνῶς βιοῦντας, μετ' ἐκλογῆς μέντοι καὶ ἐπιτροπῆς ἐπισκοπικῆς, οὐκ ἀπείρηται· ὅτι χωρὶς ἐπιτροπῆς, οὐδὲ γὰρ καὶ οὐδὲ πρεσβυτέρῳ ἔξεστι λέγειν ἄνευ ἐνδόσεως ἐπισκοπικῆς. Τὸ χάρισμα γὰρ τοῦ λόγου καὶ ἡ διδασκαλία μόνον τῶν ἐπισκόπων, τῶν Ἀποστόλων

λαβόντων τὴν χάριν παρὰ τοῦ ζῶντος λόγου τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκωθέντος. Ἰδιώτης δὲ πάντη καὶ σφραγίδα μὴ κεκτημένος ἢ δίγαμος ὢν μετὰ τὴν σφραγίδα ἢ μὴ εὐλαβοῦς βιοτῆς, μηδεὶς διδασκέτω ἐπ' Ἐκκλησίας. Εἰ γάρ που καὶ γέγονεν, ὡς γράφεις, ἀλλ' ἡμεῖς περὶ τούτου ὡς ἔχομεν νοεῖν κανονικῶς, γνώμην οὐ δίδομεν· ὅτι οὐδὲ τῆς ΣΤ΄ ξδ΄ «οἰκουμενικῆς Συνόδου κανών, οὑτωσὶ φάσκων, ὅτι οὐ χρὴ λαϊκὸν λό»γον δημοσίᾳ κινεῖν καὶ διδάσκειν, ἀξίωμα ἑαυτῷ διδασκαλικὸν ἐντεῦ»θεν περιποιούμενον, καὶ τὰ ἑξῆς, λαϊκός δε, ὁ μὴ σφραγίδα ἱερὰν κεκτημένος, ὅς δημοσίᾳ μὲν μὴ διδασκέτω, γνώσει δὲ μαρτυρούμενος θείᾳ, ἰδίᾳ διερωτάσθω. Δεῖ γὰρ τὴν τάξιν τηρεῖσθαι. Τοίνυν διὰ μὲν τὴν χρείαν τοῦ λόγου, ἔστω τις ἁρμοδίως ἔχων περὶ τὸ λέγειν καὶ μὴ ἱερεὺς τυχὸν ὤν, ἢ τῆς ἐπισκοπικῆς ἀποστολικῆς τάξεως, πλὴν εἰ μοναχός, μόνον τυγχάνων τῶν εὐλαβῶν, ἢ καὶ κοσμικὸς κληρικός, καὶ οὗτος ἐπ' εὐλαβείᾳ μεμαρτυρημένον ἔχων τὸν βίον. Διὰ δὲ τὸν κανόνα μηδεὶς διδασκέτω λαϊκὸς παρρησίᾳ μήπω λαβὼν τὴν τοῦ ἀναγνώστου σφραγίδα καὶ μὴ ἐκλεγεὶς καὶ προτραπείς. Εἰ γὰρ οὐκ ἐνδεδομένου αὐτῷ δίχα σφραγίδος τὰς ἀποστολικὰς ἢ προφητικὰς περικοπὰς ἀναγινώσκειν ἐπ' Ἐκκλησίας, ὥς οἱ ἱερεῖς κανόνες φασί, καὶ οὐδὲ τοῦ βήματος ὅλως οὗτος οὐδ' εἰσιέναι θέμις ὅλως αὐτὸν ἐν αὐτῷ, σφραγίδα μὴ κεκτημένον, ὥς ἐν τοῖς κανόσι καὶ περὶ τούτου διείληπται, πῶς ἂν τὰς θείας οὗτος ἐπ' Ἐκκλησίας ἐφερμηνεύσειε γραφάς. Διὸ ποθεινότατέ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφέ, τὸν παρ' ἡμῶν ὡς ἠρώτησας λόγου λαβών, ὃς κανονικὸς ὢν ἐν Χριστῷ καὶ τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡς νομίζομεν δόξειε δίκαιος, εἴγε καὶ αὐτὸς αὐτόθι δίκαιον ἔχεις ἐπισκόπου, μήτε τοὺς ἁρμοδίους πρὸς τὸ ἔργον τοῦ λόγου κωλύσῃς ὅλως, μήτε πάλιν προτρέψῃς παρὰ τόδε τινί. Εἰ δ' ἄλλοι προτρέπουσι οὐ μὴ κοινώνει ξέναις ἁμαρτίαις. Ὅθεν οἱ ἐν Χριστῷ δυνάμενοι λέγειν, εἰ περὶ τὸν βίον σεμνοὶ καὶ πολλοῖς δοκεῖ περὶ αὐτῶν τὸ τῆς διδασκαλίας ἐνεργεῖν ἔργον, μὴ κωλυέσθωσαν. Ἔστω δὲ τούτοις ἐνδεδομένον μᾶλλον τὸ λέγειν καὶ παρὰ τῆς σῆς θεοφιλίας δεξαμένους τούτους μόνον σφραγίδα παρὰ σοῦ ἱεράν· οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι καὶ ὁ περιερχόμενος παρά τε σοῦ καὶ παρὰ πάντων ἱερῶν ἀνδρῶν ἄξιοι τοῦ κωλύεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τὸ λέγειν ἐστιν ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπ' οἰκοδομῇ τῶν πιστῶν καὶ τούτοις χρὴ στηρίζειν ὀρθοῖς τε δόγμασι καὶ διδάγμασι. Τούτων δὲ πεῖραν ἔχειν δεῖ λόγοις καὶ πράγμασι τὸν διδάσκαλον· ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ψευδοδιδασκάλους οὐ παντὶ ἐπιτρεπτέον τὸ λέγειν· τῷ δοκιμασμένῳ δὲ κατά τε πίστιν καὶ βίον. Ταῦτα μὲν περὶ ὧν ἔγραψας καὶ ὡς ἔχομεν

θαρρεῖν κατὰ τοὺς κανόνας καὶ πατέρας· σὺ δὲ ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ γράφε πάντοτε ἐν ἀγάπῃ καὶ ὑπερεύχου ἡμῶν ἐν ἀγάπῃ ἐν μέσῳ κειμένων θλίψεων καὶ κινδύνων· καὶ ἡμεῖς ἐν ἀγάπῃ ἁγίου πνεύματος κατ' ὀφειλὴν τὴν ἐν Χριστῷ τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ τοῦ πατρὸς ἐσόμεθα τῆς σῆς ἀγάπης ὑπερευχόμενοι. Ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ ἡ εὐχὴ καὶ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετὰ τῆς θεοφιλίας σου πάντοτε.

4. Κωδ. 91, φ. 288

Ἡ ἑπομένη ἐπιστολὴ εἶνε ἀπαντητικὴ εἰς ἐπιστολὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ σπευσάσης νὰ διερωτήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, ἅμ' ὡς αὕτη ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ εἰς Σινᾶ καὶ τὴν ἀσθένειαν

Τῇ μητρὶ ἡμῶν

Ἐδέχθημεν τὴν ἐπιστολήν σου καὶ ἐχάρημεν οὐ τοσοῦτον ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ὑγείας σου, ὅσον ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ σου καὶ μεγαλοψυχίᾳ, ἣν ἔδειξας μαθοῦσα τὴν ἐξορίαν ἡμῶν καὶ ἀσθένειαν. Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δεόμεθά σου τὴν αὐτὴν ἐπιδείξασθαι φιλοσοφίαν καὶ ὑπομονήν, μηδ' ἀκούειν τὰς τῶν πολλῶν φλυαρίας· ἀλλὰ δόξαζε τὸν Θεὸν καθ' ἑκάστην καὶ ἀνένεγκεν αὐτῷ ὡς θυμίαμα καὶ θυσίαν τὴν ὑπομονήν σου καὶ ἀνάμενε τὴν ἐπὶ τὰ χρηστότερα μεταβολὴν καὶ μὴ διαλίπῃς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τούτου παρακαλοῦσα καὶ καθικετεύουσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, συμπαραλαβοῦσα καὶ τὰς ἀδελφὰς ἡμῶν καὶ ἀνέψια ὡς καὶ ὁλοψύχως εὐχόμενοι ἐν ἁγίῳ φιλήματι ἀσπαζόμεθα.

Ἡμεῖς ἐνταῦθα πολλῆς ἀπολαύομεν ἡσυχίας, πολλῆς χαρᾶς, ἐντρυφῶντες τῇ συνουσίᾳ τῶν πατέρων καὶ ἀσκητῶν καὶ τῇ ἀπραγμοσύνῃ τῇ πολλῇ τοῦ ἁγίου τούτου τόπου καὶ οὐδὲ αἴσθησιν ἐλάβομεν τῆς μακρᾶς ἐξορίας. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ καὶ ἐνταῦθά σε παραγενομένην εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τόπου ἰδεῖν, καὶ σφόδρα τοῦτο ἐπιθυμοῦμεν ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐργῶδες κατεφάνη σοι διά τε τὸ γῆρας καὶ τὸ μῆκος τοῦ τόπου καὶ τὸν τῆς θαλάσσης φόβον καὶ κινδύνοις, ἡνίκα ἂν ἔξῃ γράφε ἡμῖν συνεχῶς τὰ τῆς ὑγείας σου καὶ τῶν συγγενῶν ἡμῶν καὶ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα παραμυθίαν.

Αἱ ἐφεξῆς 5. ἐπιστολαὶ ἀπὸ τῆς ἐν Σινᾷ Μονῆς γραφεῖσαι καὶ πρὸς τὸν ἐν Καΐρῳ διαμένοντα Ἀρχιεπ. Σιναίου Κωνστάντιον ἀπευθυνόμεναι, εἶναι ἐνδεικτικαὶ τῶν οὐχὶ ἀγαθῶν σχέσεων τοῦ Πατριάρχου Κ. πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς, διὰ λόγους οἵτινες ἐν αὐταῖς ἀναφέρονται καὶ κυρίως διότι ἐδείχθησαν ἀφιλόξενοι πρὸς αὐτόν.

ϛ.' *Κωνσταντίῳ Σιναίου*

(κωδ. 91. φ. 217)

Ὅσην ὀδύνην ἔλαβεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὅτε ἤλθομεν εἰς Αἴγυπτον καὶ οὐκ ἐδέξασθε ἡμᾶς, τοσαύτην καὶ διπλασίονα ὅτε ἀνήλθομεν εἰς τὴν μονὴν ὑμῶν καὶ οὐδεὶς τῶν πατέρων πλησίον ἡμῶν ἐγένετο, ἀλλὰ μακρόθεν ἱστάμενοι ὡς τὸν πειράζοντα αὐτοὺς ἡμᾶς ἔβλεπον· καὶ μέχρι τῆς δεῦρο ὡς ἕνα τῶν πολλῶν ὁρῶσιν ἡμᾶς καὶ ἔχουσι. Ποῦ τοίνυν αἱ ὑποσχέσεις σου αἱ ἔμμεσοί τε καὶ ἄμεσοι; Οὐκ οἶδας ὅτι τὸ ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου γεγένηται καὶ ὅτι ἀπολεῖ Κύριος πάντας τοὺς λαλοῦντας αὐτό; τὶς ἡ βία τοῦδὶς ἐξαμαρτεῖν; Εἰ ἡ μὲν γλῶσσα σου ἐλάλει καὶ ὁ νοῦς ἔξω διεπορεύετο; καὶ κατὰ τὸν εἰπόντα ἡ γλῶττα ὑμώμοκεν ἡ δὲ φρὴν ἀνόμωτος; Ἥξει καιρὸς ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ. Τὰ νῦν πᾶς τις τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτοῦ πορευέσθω· ἡμεῖς γὰρ οὐχ ὁρῶμεν, οὔτ' ἀκούομεν καὶ γεγόναμεν κατὰ τὸν Δαυΐδ, ὡς ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων. Καὶ ἐπὶ τίνος ταῦτα; Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου τοῦ ὑπὲρ πάντας ἡμᾶς γινώσκοντος καὶ ἀγαπῶντος. Καὶ ποῦ; Ἐν τῷ Σινᾷ τῷ θεοβαδίστῳ, ἔνθα θεὸς τὰς ἐντολὰς δέδωκε, ἔνθα τοὺς παραβάτας ἡ γῆ χανδὸν κατέπιε, τοὺς παραβάτας τούτους μεγάλως ἐτιμήσατο καὶ τὰ σημεῖα τῆς δικαίας τοῦ Θεοῦ παιδεύσεως δείκνυται.

6.' Κωδ. 91 φ. 217

Τῷ αὐτῷ

Μὴ ξενισθῇς, ἐὰν ἀκούσῃς παρ' ἡμῶν, ὅ παρ' ἄλλων οὐκ ἤκουσας. Σὺ νομίζεις δόξαν ἔχειν ἀνδρὸς βεβηκότος καὶ ἀσφαλοῦς καὶ στερροῦ τὴν διάνοιαν, πολλὰ δὲ βουλεύει ἄβουλα καὶ πράττεις ἁπλούστερα ἢ ἀσφαλέστερα. Τὸ γὰρ κακίας ἐλεύθερον καὶ ὑφορᾶσθαι κακίας ἀργότερον. Οἷόν τε καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς γεγονός. Ἤλθομεν ὁρισμῷ τῶν κρατούντων καὶ τοῦ τῆς Αἰγύπτου ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐκ ἐδέξασθε ἡμᾶς, μὴ λογιζόμενοι τὶ ἐκ τούτου γίνεται. Ἐκάλεσας ἡμᾶς ἐν τῷ καταλύματί σου τρόπῳ ἀναξίῳ τοῦ ἐπαγγέλματός σου. Ἔδειξας ἀρρωστεῖν καὶ ἀναπνεῖν τὰ λοίσθια. Τέλος ἐπηγγέλθης πολλὰ καὶ οὐδὲν ἔπραξας. Ἢ τοίνυν φάνηθι πρὸς ἡμᾶς ὁ πρῶτος, ἢ ἐν καιρῷ τὸν δεύτερον ἀποδείξομεν.

7΄. Κωδ. 91 φ. 242

Τῷ αὐτῷ

Ἐδεξάμεθα τὸ γράμμα σου καὶ τὸν νοῦν ἔγνωμεν καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν γρήγορον νοῦν τῆς θεολογίας, σπινθὴρ μικρὸς ἀνάπτει πολλὴν φλόγα, καὶ μικραὶ αἰτίαι μεγάλους πολλάκις πολέμους, παραινοῦμέν σοι μὴ σπινθῆρας φιλονεικιῶν ἐμβάλλειν, ἀναρριπιζόμεναι γὰρ αἱ μάχαι πᾶν ἀγαθὸν ἐκ τῆς τῶν διαφερομένων ἐκριζοῦσι ψυχῆς. Ἔρρωσο.

8΄. Κωδ. 91 φ. 255

Τῷ αὐτῷ

Εἰ λαθόντες τινὲς ἐξένισαν ἀγγέλους, ὑμεῖς μὴ διώκητε γινώσκοντες. Τί δὲ τοῦτο; λέγω σοι, ὅτι ἐκ τοῦ προεστῶτος ἡ τοῦ τοῦ οἴκου δηλοῦται κατάστασις καὶ ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς διόρθωσιν.

9΄. Κωδ 91. φ. 258

Τῷ αὐτῷ

Δὶς ἤδη ἠπάτημαι παρὰ σοῦ καὶ τῶν σῶν· καὶ εἰ μὲν ἐξ ἀγνοίας, ὡς γράφεις, συγγνοίη Κύριος καὶ σὲ καὶ τοὺς ὑπὸ σέ. Εἰ δ'ἐν γνώσει, τὸ αὐτὸ πάλιν λέγομεν, οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἐντέλλεται. Τοῦτο μόνον προσεπιλέγοντες, ὅτι φοβήθητε τὸν εἰπόντα· ἐμὴ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, καὶ φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

10΄. Κώδ. 91.φ. 230

Ὁ Πατριαρχης κατατρυχόμενος ὑπὸ πυρετῶν καὶ ἀσθενειῶν τοῦ σώματος ἐξαντληθέντος ἐκ τῶν κακουχιῶν μέχρις οὗ φθάσει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ, μὴ δυνάμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν δίαιταν εἰς ἥν ὑπεβάλλοντο οἱ μοναχοί, συνισταμένην τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὀσπριοφαγίαν, γράφει πρὸς τὸν Σιναίου, εἰς τὸ Κάϊρον, να προμηθεύσῃ κατάλληλα διὰ τὴν παθοῦσαν ὑγείαν του τρόφιμα.

Κωνσταντίῳ Σιναίου

Ὥσπερ ὑπωπιασμοῦ δεῖται ἡ εὐεκτοῦσα σὰρξ κατευνάζοντος τῶν παθῶν τὰ οἰδήματα, οὕτω καὶ βοηθείας χρήζει ἡ ἀσθενοῦσα. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τῆς νόσου καὶ ἀσιτίας κατεξηράνθη πάντη ἡ σὰρξ καὶ νενέκρωται μονονόν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἀναλάβῃ δεῖται βοηθείας τινός. Ἀξιοῦμεν τοίνυν τὴν ἁγιωσύνην σου ἀποστεῖλαι ἡμῖν τά καὶ τά, καὶ δηλωθήτω μοι διὰ τῶν εὐχῶν σου τὸ τίμημα τούτων καὶ ἡ ἀγορὰ καὶ

σταλήσεται. Πολλάκις χρήζων τινῶν τῆς αὐτόθι χώρας, αἰδοῦμαι βαρύνειν σε, ἵνα μὴ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν προσπιπτόντων σοι φορτικῶν καὶ αὐτὸς ἐπίθεμα γίνωμαι.

11'. Κωδ. 91. φ. 242

Ἡσαΐας ὁ διδάσκαλος ὁ καὶ Δικαῖος τῆς Μονῆς Σινᾶ, ἠρώτησε τὸν Πατριαρχην Κ. πειράζων αὐτὸν τί σημαίνει τὸ ρητόν· «τὸ ὄνομά μου δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται». Ὁ Πατριάρχης ὡς ἐδηλώθη, ἀνωτέρω, διὰ λόγους ὑγείας καὶ ἀσθενειας τοῦ σώματος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποβάλληται εἰς τὴν αὐστηρὰν μοναχικὴν δίαιταν τῶν Σιναϊτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐσκανδαλίζοντο οὗτοι βλέποντες τὸν Πατριάρχην ζητοῦντα καὶ θέλοντα νὰ ἐσθίῃ βρώματα ἀπηγορευμένα ἐν τῇ Μονῇ, ἤρχισαν δὲ νὰ βλασφημῶσι καὶ νὰ διαβάλλωσιν αὐτὸν ὡς «σαρκοφάγον» λυποῦντες αὐτὸν καὶ ἀνάρμοστον πρὸς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ πρόσωπον διαγωγὴν ἐπιδεικνυμενοι. Ὁ Πατριάρχης γνοὺς τὴν πονηρίαν τοῦ ἐρωτήσαντος ἀπαντᾷ καταλλήλως, διασαφηνίζων ἅμα τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο ρητόν.

Ἡσαΐᾳ.

Ἐπειδὴ ζητεῖς μαθεῖν παρ' ἡμῶν, τί ἐστι, τὸ ὄνομά μου δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται, καίτοι οὐκ ἀγνοοῦντες τὸν σκοπὸν τῆς ἐρωτήσεως, πρὸς ὅτι ἔδει ποιῆσαι τὴν ἀπόκρισιν, λέγομεν γνώμην Πατέρων, ἀφέντες τὸν ἔλεγχον. Ὅτι ἐπειδὴ οἱ μὲν Ἑβραῖοι ἁμαρτάνοντες, αἰχμαλωσίαις παρεδίδοντο, οἱ δ' αἰχμαλωτεύοντες οὐ τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ, ἀλλὰ τῇ τῶν Θεῶν αὐτῶν δυνάμει τὴν νίκην ἐπιγράφοντες τῆς παντοδυνάμου δεξιᾶς ἀσθένειαν κατεψηφίζοντο, δι' ὃ τοῦτο ἔφη, ὃ καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται. Ἐντελλόμενοι γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν, ἡμεῖς καὶ τοὺς φίλους μισοῦμεν καὶ μὴ κρίνειν προσταχθέντες, ἀδυσώπητοι κριταὶ τῶν ἄλλων γινόμεθα. Καὶ ἃ λόγοις διδάσκομεν, τοῖς ἔργοις ἀνατρέπομεν. Παρίημι τὰ λοιπά. Εἰπὼν μόνον τό, εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς, ἡμεῖς πόλεμον, ἀδιάλλακτον κατ' ἀλλήλων ἐγείρομεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς εἰρήνης οἴδαμεν, ταύτην δὲ ἀγνοοῦμεν. Αὐτὰ τοίνυν ὁ ὄχλος ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες κατὰ τοῦ Θεοῦ κινοῦσι τὰς γλώσσας, ὅστις καὶ αὐτοὺς μὲν κολάσει, ὡς ἁπτουμένους τῶν χρηστῶν αὐτοῦ, ἡμᾶς δὲ μᾶλλον ὡς αἰτίους τῆς τοιαύτης βλασφημίας καὶ σκανδάλων γινομένους.

Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, Καθηγητὴς

ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΥΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ *

Μεγάλη ἔκσπασις παθῶν ἐγένετο καὶ πάλιν ἐν Φιλιππουπόλει. Οἱ Βούλγαροι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν κατὰ τὸ 1847 γενομένην πατριαρχικὴν παραχώρησιν, νὰ ψάλλωνται καὶ σλαυϊστὶ αἱ ἀκολουθίαι εἰς δύο ἐκ τῶν ναῶν τῆς Φιλιππουπόλεως [1], καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὴν συγκατάβασιν ταύτην, ἐζήτουν νὰ γίνωσι καὶ ἀποκλειστικοὶ τῶν ναῶν τούτων κύριοι, νὰ μὴ τελῶνται δὲ ἑλληνιστὶ ἀκολουθίαι ἐν αὐτοῖς. τὰς δὲ ἀξιώσεις ταύτας ἐστήριζον εἰς τὰς ἄλλας αὐτῶν διεκδικήσεις, ὅτι καὶ ἡ ὅλη πόλις εἶναι Βουλγαρικὴ καὶ ὄχι Ἑλληνική. Ἐντεῦθεν συνέβαινον φανατικαὶ διενέξεις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν Φιλιππουπόλεως, αἵτινες ηὐξήσαν ἀκόμη περισσότερον, ὅτε οἱ νεωτερισταὶ καὶ σκανδαλοποιοὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Βούλγαροι ἐβουλεύθησαν νὰ ὀργανώσωσι δίκτυον τῆς ὑπούλου αὐτῶν πολιτικῆς προπαγάνδας διὰ νέας τινὸς διακυβερνήσεως τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων Φιλιππουπόλεως. Ἀρχομένου δηλαδὴ τοῦ 1857, δι᾽ ἀποφάσεως κοινοτικῆς συνελεύσεως ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου, συνιστᾶτο ἐν Φιλιππουπόλει δωδεκαμελὴς Ἐπιτροπή, περιλαμβάνουσα δύο ἀντιπροσώπους ἐξ ἑκάστης τῶν ἓξ ἐνοριῶν τῆς πόλεως, ἔχουσα σκοπὸν νὰ θεωρῇ, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου, ἐκκλησιαστικάς τινας τῶν χριστιανῶν ὑποθέσεις. Τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης ἡ σύστασις ἐθεωρήθη ἀναγκαία, καθ᾽ ὅσον ἡ ἄλλοτε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν λειτουργοῦσα πενταμελὴς ἢ ἑξαμελὴς Ἐπιτροπὴ εἶχε παύσει λόγῳ τῶν περιστάσεων. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συνταχθέντος Κανονισμοῦ ἐνώπιον νέας κοινοτικῆς Συνελεύσεως οἱ Βουλγαρισταὶ ἀπεφάνθησαν ὅτι οὗτος ἔχει ἀνάγκην ἐπεξεργασίας, ἀνεβλήθη δ᾽ οὕτω ἡ ἔγκρισις τοῦ Κανονισμοῦ μέχρι τῆς παρουσιάσεως τῶν τροπολογιῶν αὐτοῦ. Αἱ δὲ ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις ἦσαν ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ὤφειλε νὰ εἶναι Ἀνώτατον Δικαστικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ δικαιοδοσίαν ἀπόλυτον ἐφ᾽ ὅλων ἐκείνων τῶν ὑποθέσεων, ἃς μέχρι τοῦδε διεχειρίζετο

---

*. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 130.

1. «ΘΕΟΛΟΓΙΑ», τόμ. Δ΄, σελ. 58.

μόνη ἡ Μητρόπολις. Αἱ ἀποφάσεις τῆς τοιαύτης Ἐπιτροπῆς ὤφειλον νὰ εἶναι ἀνέκκλητοι, οὐδεὶς δὲ θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνακρίνῃ αὐτὰς ἢ νὰ ἀποφανθῇ κατ' αὐτῶν, ἐφ' ὅσον αὗται εἶχον ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τοῦ προέδρου. Ἡ δὲ προεδρία δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ αὐτοδικαίως εἰς τὸν Μητροπολίτην, ἀλλ' εἰς λαϊκόν, ὑπεδείκνυον δὲ ὡς καταλληλότερον τῶν ἐκ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῖς Χρῆστον Γκέσογλουν· τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπεχρεοῦντο νὰ τηρῶσιν ἄκραν ἐχεμύθειαν περὶ πάσης πράξεως καὶ ἀποφάσεως. Ἐπίσης ὁ τροπολογούμενος Κανονισμὸς προέβλεπε τὴν σύστασιν Ταμείου, εἰς ὃ ἔδει νὰ εἰσρέωσι τὰ πλεῖστα τῶν εἰσοδημάτων τοῦ Μητροπολίτου ἐκ τῶν διαφόρων αὐτοῦ δικαιωμάτων, τοῦ δὲ Ταμείου τούτου ἡ διαχείρισις θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν Δωδεκαμελῆ Ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν ἀνεύθυνον ἐπιτήρησιν τοῦ προέδρου αὐτῆς. Ἐκτὸς δὲ τῆς Δωδεκαμελοῦς Ἐπιτροπῆς εἰσηγοῦντο οἱ Βουλγαρισταὶ τὴν ἵδρυσιν ἀναλόγων Ὑποεπιτροπῶν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, ὡς ἐξαρτημάτων τῆς Δωδεκαμελοῦς Ἐπιτροπῆς [1]. — Αἱ προτεινόμεναι αὗται τροπολογίαι, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἔμελλον νὰ συναντήσωσι πρωτίστως τὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ τοῦ Μητροπολίτου, ὅστις ἀναμφισβητήτως ἐθίγετο πολλαχῶς. Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοὶ πρὸς τὰ καθεστῶτα πολῖται ἐκηρύχθησαν κατὰ τῶν καινοτομιῶν τούτων, ἃς ἐχαρακτήριζον ὡς καταχθονίους. Ὑπέβαλον δὲ καὶ ἀναφορὰν εἰς τὸν Μητροπολίτην, ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτοῦ νὰ μὴ στέρξῃ εἰς τὰς Βουλγαριστικὰς ἀξιώσεις. Καὶ ἐπέμενον εἰς τὰς ἀπόψεις αὐτῶν ταύτας οἱ ὀπαδοὶ τῶν καθεστώτων, διότι εἶχον ὑπ' ὄψιν αὐτῶν προηγούμενόν τι διαφωτιστικὸν ὅτι: τῷ 1847, ἀπόστολός τις τοῦ βουλγαρισμοῦ, ἐξ Ὀδησσοῦ, ἐνεχείρισεν εἰς τὸν τότε δημογέροντα ἐν Φιλιππουπόλει ἐπιστολὴν μετὰ σφραγῖδος, φερούσης βουλγαριστὶ τὰς λέξεις: «Δημογεροντία Παζαρτζικίου» καὶ ἐχούσης ἐν τῷ μέσῳ ἀλέκτορα. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὑπῆρχον ὁδηγίαι περὶ διοργανώσεως δημογεροντιῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Φιλιππουπόλεως [2]. Ἄλλως τε καὶ αὐταὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἀπέρριψαν τὰς βουλγαριστικὰς καινοτομίας [3].—Ἡ ματαίωσις ὅμως τῶν σκοπῶν τῶν Βουλγά-

1. Πρβλ. ***Γεωργίου Τσουκαλᾶ***, τοῦ Ζακυνθίου. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ Τριανδρία αὐτῆς. Ἐν Κων]πόλει 1859. σελ 42 43 ***Γεδεών***. Β' S.
2. Ἐνθ. ἀν. 43.
3. ***Γεδεών***, Β. 8·

ρων ταραξιῶν ἐξήγειρε θύελλαν ὁλόκληρον κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου καὶ προὐκάλεσε σφοδρὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἀντεγκλήσεις. Καὶ ἐκόπασε μὲν τὸ κακὸν διὰ τῆς φυλακίσεως τῶν Βουλγάρων ὑποκινητῶν, ἀλλ' ἐπεδεινώθη ἔτι μᾶλλον ἡ προσωπικὴ θέσις τοῦ Μητροπολίτου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐπρωτοστάτει ὁ γνωστὸς ἤδη ἡμῖν Νάϊδεν Γκέρωφ, ὅστις παρεθάρρυνε τὸν βουλγαρικὸν λαὸν ὑπὲρ τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ κατὰ τοῦ Μητροπολίτου, ἐκχέων παντὸς εἴδους συκοφαντίαν, καὶ προαγγέλλων ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐγκαθίστατο ἐν Φιλιππουπόλει ὡς ὑποπρόξενος τῆς Ρωσίας. Ἐπὶ τέλους δὲ ἡ κατὰ τοῦ Μητροπολίτου τούτου καταφορὰ τῶν Βουλγαριστῶν, υἱοθετηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρώσσου πρεσβευτοῦ, ἔσχεν ὡς ἐπακολούθημα τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἀξιωσάσης τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνάκλησιν τοῦ Μητροπολίτου. Αἱ κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν ἦσαν ὅτι ἦτο ταραχοποιός, ὅτι διέπραττεν ἁρπαγὰς καὶ ἐνήργει βιαίας εἰσπράξεις παρὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ, τὸ δὲ χεῖρον ὅτι ὁ Μητροπολίτης ἦτο προδότης κατὰ τοῦ Κράτους[1]. Καὶ ἀπεδείχθησαν μὲν ταῦτα πάντα συκοφαντίαι ὑπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῆς δικαιοσύνης καὶ ἠθωώθη ὁ κατηγορούμενος, ἀλλὰ τὸ Πατριαρχεῖον, πρὸ τῆς πιέσεως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀφ' ἑνός, ἐπιθυμοῦν δ' ἐξ ἄλλου νὰ ἄρῃ ἐκ μέσου πᾶσαν πρόφασιν ταραχῶν, ἀφοῦ ὡς αἰτία διεθρυλλεῖτο ὁ Μητροπολίτης οὗτος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο ἔπραττε παρὰ ἐνέμενε πιστὸς εἰς τὰ καθεστῶτα, μετέθηκεν αὐτὸν μὲν εἰς τὴν Μητρόπολιν Σμύρνης κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1857, τὸν δὲ Σμύρνης Παΐσιον εἰς Φιλιππούπολιν[2]. Δυσκολευόμεθα νὰ ἐπιρρίψωμεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὴν ἄμεσον καὶ πραγματικὴν εὐθύνην τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μητροπολίτου Παϊσίου εἰς Φιλιππούπολιν, ἀνθρώπου δηλαδή, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ ἀνικάνου διὰ τὴν λεπτὴν θέσιν τῆς ἐμπεριστάτου ἄλλως ἐπαρχίας ταύτης. Καὶ εὑρίσκομεν εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Πατριαρχείου ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν μητρικὴν τάσιν τοῦ ἐξοικονομεῖν φιλαδέλφως τὰ πράγματα, ἀφοῦ ὁ Παΐσιος δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς πλέον ἀνεκτὸς ἐν Σμύρνῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἔνδειξιν ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον οὐδὲ κἂν ἐφαντάζετο τὴν συστηματικότητα καὶ

---

1. Ἡ Βουλγαρικὴ συμμορία. κτλ. σελ. 74-78

2. *Γεδεών,* Β. 8. 9.— *Β. Δ. Καλλίφρονος,* Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον. Ἐν Κων]πόλει. 1867. σελ. 152 — Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία, κτλ., 78.80

προμεμελετημένην σκοπιμότητα καὶ ἔκτασιν τῶν ἀνὰ τὴν Βουλγαρίαν κινημάτων. Καὶ οὐδέποτε ἐπίστευεν ὅτι οἱ Βούλγαροι θὰ εἶχόν ποτε τὴν δύναμιν νὰ ὑπερισχύσωσιν ἐν ἀγῶνι αὐτῶν κατὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Μητροπολίτης Παΐσιος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀποβῇ εἷς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ βουλγαρικοῦ κινήματος, δικαιολογεῖται μὲν ἡ μαρτυρία, ὅτι ἐνείχετο οὗτος προσωπικῶς εἰς τὴν καταδίωξιν τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἐξηγεῖται δὲ καὶ ἡ εἰς Φιλιππούπολιν μετάθεσις αὐτοῦ, ἣν τὸ Πατριαρχεῖον πάντως ἐνήργησεν ὑπὸ ἰσχυρὰς ἐπηρείας, ἀφοῦ μαρτυρεῖται καὶ τὸ πιθανώτατον τοῦτο, ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχῃ οὗτος τὴν εἰρημένην μετάθεσιν εἶχε καταβάλει ποσὸν ἐνενήκοντα χιλιάδων γροσίων [1]. Ὁπωσδήποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον διὰ τῆς μεταθέσεως ταύτης, ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ, παρέσχεν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν βουλγαρικὸν ἀνταρτισμόν.

Κεῖνται ὅμως εἰς μαρτύριον τῆς ἀθωότητος τοῦ Μητροπολίτου Χρυσάνθου καὶ τῶν πραγματικῶν αἰτίων τῆς ἐν Φιλιππουπόλει καταστάσεως δύο ἀναφοραὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἤδη ἀπὸ Φεβρουαρίου 1857. «Μὲ φρίκην ἡμῶν, ἔλεγον οἱ ἀναφερόμενοι, πρό τινος καιροῦ βλέπομέν τινας θέλοντας ἵνα εἰσάξωσι διὰ τρόπου σκανδαλώδους καὶ ἐπικινδύνου καινοτομίας, διαταράττοντας τὰ ἱερὰ καθεστῶτα τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης καὶ τῶν περιχώρων, χωρὶς νὰ σεβασθῶσι τὴν ἱερὰν ἀρχαιότητα αὐτῶν, ἥτις ἀποκατέστησεν αὐτὰ ἀδιαφιλονείκητα. Καὶ οὗτοι, ἐλθόντες πρὸ καιροῦ ἐκ τῶν ἀπωτάτων βορείων περιχώρων τῆς ἐπαρχίας, ἐκατοίκησαν ἐνταῦθα, ἵνα συζήσωσιν ὑπὸ τὰ αὐτὰ καθεστῶτα. Ἀλλὰ...πλανηθέντες ὑπὸ τυχοδιωκτῶν τινων, καθημερινῶς ἀνησυχοῦσιν ἡμᾶς...μέχρι φανατισμοῦ ἐπιμένοντες, ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι βουλγαρικὴ καὶ μητρόπολις τῆς ὅλης Βουλγαρίας...Πῶς εἶναι δυνατὸν οὗτοι νὰ θέλωσι νὰ ὑποχρεώσωσιν ἡμᾶς εἰς ἀλλαγὴν ἐθνικότητος καὶ γλώσσης καὶ ἐθίμων ; Ἡμεῖς αὐτοὶ συνεισφέραμεν πρὸ δέκα ἐτῶν εἰς τὴν ἀνέγερσιν δύο ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς βουλγαριστὶ ἐκτελοῦσι τὰς λειτουργίας, καὶ σχολεῖα ἔχουσιν ἐκπαιδευόμενοι, ὡς αὐτοὶ θέλουσιν· εἰς αὐτὰ οὐδεμίαν ἐφέραμεν

1. Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία, κτλ. σελ. 101.

ἀντίρρησιν».—'Εν δὲ τῇ ἄλλῃ αὐτῶν ἀναφορᾷ ἐξέθετον οἱ Φιλιππουπολῖται ὡς αἰτίαν καταδρομῆς τοῦ Μητροπολίτου αὐτῶν τὴν στάσιν αὐτοῦ κατὰ τῶν περὶ Δωδεκαμελοῦς 'Επιτροπῆς τροποποιήσεων τῶν Βουλγαριστῶν καὶ ἐμαρτύρουν περὶ τῆς ἐμμονῆς αὐτοῦ εἰς τὰ καθεστῶτα, ἱερά τε καὶ πολιτικὰ καὶ ὅτι ἐθεώρει «ἅπαντας ὡς ἓν ὅλον πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς ἡνωμένον, οὐδόλως οὐδαμοῦ εἰς μέρη διακρινόμενον, ἀλλὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ποίμνης πρόβατα» [1]. 'Αλλὰ τοιοῦτος ὤν, ἀπήρεσε βεβαίως ὁ Μητροπολίτης εἰς τοὺς Βουλγαριστάς, βαίνοντας ἐπὶ ὅλως ἀντιθέτου προγράμματος, τῆς διακρίσεως κατὰ φυλὴν καὶ γλῶσσαν τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπερισχύσεως ἐπὶ δικαιωμάτων ἀναμφισβητήτων τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πληθυσμοῦ.

Τοῦ προγράμματος ἀκριβῶς τούτου ἡ ἐφαρμογὴ ἐπέφερε παρομοίας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν προστριβὰς καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σόφιας, ὅπου, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὁ Μητροπολίτης, ἀρνούμενος νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τῆς καθεστηκυίας τῶν πραγμάτων τάξεως, δὲν συγκατετίθετο εἰς τὰς ἐθνικιστικὰς φιλοτιμίας τῶν Βουλγαριστῶν. 'Εντεῦθεν ἐφηρμόσθη καὶ κατ' αὐτοῦ ἡ μέθοδος τῆς συκοφαντίας ὡς ἀργυρολογοῦντος καὶ διώκοντος τὴν Βουλγαρικὴν ἐθνότητα. 'Η δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένη βουλγαρικὴ ἐφημερὶς «Τσαριγράδσκι Βέστνικ» ("Αγγελος τῆς Βασιλευούσης) διέθετε τὰς στήλας αὐτῆς εἰς συκοφαντικὰς ἀνταποκρίσεις καὶ κατὰ τοῦ ἐν λόγῳ Μητροπολίτου. Οὕτως, ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀνέφερε, διὰ ῥητῶν ὀνομάτων, ὅτι ἓξ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Σόφιας ἀφωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως ἄνευ λόγου καὶ ὅτι, ἵνα γένηται συγχώρησις αὐτῶν ἐδέησεν ὅπως λάβῃ ὁ ἀρχιερεὺς παρ' αὐτῶν σημαντικὰς ποσότητας. 'Η συκοφαντία ὅμως αὕτη ἀπεδείχθη, ὅτε, μετά τινας ἡμέρας, οἵ τε πρόκριτοι Σόφιας καὶ τὰ ἓξ ὡς ἀφορισθέντα ἀναφερόμενα ἄτομα, δι' ἐντύπου καὶ ἐνυπογράφου ἐπιστολῆς αὐτῶν ὑπὸ χρονολογίαν 14 'Απριλίου 1857 διέψευσαν καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς λόγους τῆς ἐφημερίδος [2].

'Αλλὰ δὲν ἦσαν ταῦτα μεμονωμένα γεγονότα. 'Απ' ἄκρου εἰς ἄκρον

---

1. *Γεδεών*, Β'. 7-8. Πρβλ. 'Η βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία, κτλ. 48,49 καὶ 71-74, 81.82.
2. *Γεδεών*, Β'. 8.

τῆς Βουλγαρίας ἠγέρθη ἀνταρτικὸς κατὰ τῶν τέως κρατούντων ἐκκλησιαστικῶν καθεστώτων ἄνεμος. Οἱ νεωτερισταὶ Βούλγαροι, παντοίας προστασίας τυγχάνοντες, ἠδύναντο ἀσυστόλως νὰ διαδίδωσι τὰς ἀνταρτικὰς αὐτῶν ἰδέας καί, πίπτοντες θύματα εἰς πονηρὰς εἰσηγήσεις, πανσλαυιστικῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν, ἐνεσφήνωσαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν ὡς πρόγραμμα ἀμεσώτερον τὴν ἐγκατάστασιν ἀνὰ τὰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν βουλγαρικῆς ἀποκλειστικῶς καταγωγῆς. Ἀνεύθυνοι αὐτοί, δὲν ἐλεπτολόγουν περὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἐτέθη εἰς αὐτοὺς ὡς πρῶτος στόχος ἡ δημιουργία σώματος ἐθνικοῦ βουλγαρικοῦ ἀνωτέρου κλήρου, καὶ τοῦτο ἐπεδίωκον, καταδιώκοντες τοὺς ἄλλης ἐθνικότητος ἐπισκόπους, ἀλλὰ δὲν ἐνδιεφέροντο νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκεται τοιαύτη φυλετιστικὴ αὐτῶν τακτικὴ ἀπέναντι τοῦ τε δογματικοῦ καὶ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἧς τὸ πνεῦμα οὐδέποτε διέκρινεν ἔν τε τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ διοικήσει οὔτε τὸν λαόν, οὔτε τὸν κλῆρον, θεωροῦν αὐτοὺς ἅπαντας ἓν σῶμα Χριστοῦ». Τὸ πολιτικὸν συμφέρον εἶχεν ἀμβλύνει δυστυχῶς ἐπὶ τοσοῦτον τὰς θρησκευτικὰς τῶν Βουλγαριστῶν συνειδήσεις, ὥστε ἐκτὸς αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο οὔτε αὐτοὶ ἔβλεπον, οὔτε ἤθελον νὰ ἐννοήσωσιν, ὁσάκις ἄλλοι ἤθελον νὰ διαφωτίσωσιν αὐτούς. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ πρὸς πᾶν ἄτοπον καὶ ἀθέμιτον κατήφορος αὐτῶν. Τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1857 ἐτοιχοκολλήθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως Τυρνόβου προκηρύξεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ βουλγαρικὸς λαὸς προσεκαλεῖτο κατὰ τοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Φαναρίου καὶ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· ἠπείλουν δὲ οἱ προκηρύττοντες νεωτερισταὶ τὸν ἀμαθῆ Βουλγαρικὸν λαὸν ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε παρακούσει τις θὰ ἐπεκαλοῦντο τοὺς ὑπακούοντας αὐτοῖς διαβόλους, ἵνα ἁρπάσωσι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ρίψωσιν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ τῆς κολάσεως [1].— Ἐν Καρλόβῳ, κωμοπόλει τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐπέβαλον πρόστιμον ἐκ πεντήκοντα γροσίων εἰς ἐκεῖνον τὸν Βούλγαρον, ὅστις θὰ ἐφωρᾶτο ὁμιλῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν [2] —Εἰς διάφορα ἄλλα μέρη, καὶ δὴ εἰς κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, δὲν ἐδίσταζον οἱ ἑτεροκίνητοι ἀσεβεῖς Βουλγαρισταὶ

1. Ἡ βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία, κτλ. σελ. 57-58.
2. Ἔνθ. ἀν.

νὰ ἐκτοξεύωσι κατὰ τοῦ Πατριαρχείου μύδρους συκοφαντιῶν καὶ ὕβρεων ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, καίτοι ἀπεδοκιμάζοντο πολλάκις διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ [1].— Κατ' 'Απρίλιον τοῦ 1857 οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Δρύστρας, ἀπηύθυνεν ἀναφορὰς καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, δι' ὧν κατεφέροντο κατὰ τοῦ Μητροπολίτου αὐτῶν Διονυσίου, ὡς καταχραστοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ διώκτου τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης. Καὶ ἦτο τοιαύτη ἡ ἐξέγερσις, ὥστε καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην Ἔξαρχον, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ Κυβέρνησις ἀνακριτήν, ὅστις ἐρευνήσας ἐπιμελῶς ἀπεφάνθη ὅτι δὲν ὑπῆρχον παράπονα κατὰ τοῦ Μητροπολίτου [2].

Εἰς οὐδὲν ὅμως συνετέλουν τὰ πορίσματα τῶν τοιούτων ἀνακρίσεων, αἱ δὲ ἀθωώσεις δὲν ἀφώπλιζον τοὺς Βουλγαριστάς. 'Ως ἤδη ἐλέχθη οἱ Βούλγαροι ἔδει νὰ ἐπιτύχωσι παρὰ τοῦ Πατριαρχείου ἐγκαθίδρυσιν ἱεραρχῶν ἀποκλειστικῶς Βουλγάρων καὶ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου. 'Ενόμιζον δὲ ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου ἦτο ἡ ἀνταρσία, ἡ συκοφαντία καὶ ἡ πολιτικὴ ἐκβίασις. Οὐχὶ ἡ τακτικὴ τῆς συζητήσεως, τῆς ταπεινῆς αἰτήσεως καὶ τῆς υἱϊκῆς συνεννοήσεως. 'Αλλ' ἦτο δυνατὸν ἡ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου νὰ ἐγκρίνῃ τὰς Βουλγαρικὰς ἀξιώσεις, αἵτινες ἐδιχοτόμουν φυλετιστικῶς τὸν κλῆρον καὶ τὸ ποίμνιον αὐτῆς; Ποῖαι ὑπὸ τῶν κανόνων προβλεπόμεναι συνθῆκαι ὑπῆρχον, ὥστε οἱ Βούλγαροι νὰ χειραφετηθῶσιν αὐτὸ τοῦτο εἰς Αὐτοκέφαλον 'Εκκλησίαν; Ἂν ὡς μόνος λόγος τῶν βουλγαριστικῶν κινημάτων ἦτο τῷ ὄντι ἡ δυσαρέσκεια κατὰ ἀρχιερέων τινῶν, οἱ Βούλγαροι ὤφειλον νὰ καταπαύσωσιν τὴν ἀνταρσίαν αὐτῶν, διότι τὸ Πατριαρχεῖον ὄχι μόνον ἐτιμώρει καὶ μετέθετε τοὺς ἀρχιερεῖς τούτους, πολλάκις ὅλως ἀθῴους, ἀλλὰ καὶ διώριζε βουλγάρους ἢ βουλγαρογλώσσους ἀρχιερεῖς, συγκαταβαῖνον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Βουλγαριστῶν, ἵνα ἐκκόψῃ οὕτως, ὡς ἤλπιζε, τὴν κυρίαν τῆς ἀνταρτικῆς αὐτῶν κινήσεως πρόφασιν. 'Αλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη πάντα ὅσα περὶ πιέσεων διέδιδον οἱ Βουλγαρισταὶ ἦσαν ἀληθῆ, δὲν ἀπετέλουν ταῦτα λόγον ὥστε νὰ ἀποτελέσωσιν οἱ Βούλγαροι

---

1. Αὐτόθι.
2. Presse d'Orient. Μάϊος 22,1858. — *Γεδεών*, Β'. 9.

ἀνεξάρτητον Ἐκκλησίαν, ἥτις μόνον ὑπὸ ὡρισμένας κανονικὰς προϋποθέσεις δύνανται νὰ ἱδρύωνται καὶ νὰ ὑπάρχωσιν. Αἱ διαδόσεις ὅμως αὗται ἀπεδεικνύοντο προσχήματα πάντοτε, δημιουργήματα ὡρισμένης σπείρας ταραχοποιῶν, διότι καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶχον ἀπτὰ δείγματα σεβασμοῦ μεγάλης μερίδος τῶν ὀρθὰ φρονούντων καὶ εἰρηνικῶν βουλγάρων.

Ἡ ἰδέα τῆς διακρίσεως καὶ ἱδρύσεως ἀποκλειστικῆς βουλγαρικῆς ἱεραρχίας ἐν ταῖς ὑπὸ Βουλγάρων κατοικουμέναις ἐπαρχίαις ὑπεστηρίζετο οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικῆς καὶ βουλγαρικῆς δημοσιογραφίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ τύπου, οὗ προεξῆρχον ἡ «Ἡμέρα» («Ντέν»), ἡ ἐφημερὶς «Ρῶσος Ἄγγελος» (Ρούσκιϊ Βέστνικ») καὶ ἡ «Ρωσικὴ Ὁμιλία» (Ρούσκαγια Μπεσιέda). Καὶ αἱ ἐφημερίδες αὗται συνεδύαζον τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἱδρύσεως ἐθνικῆς βουλγαρικῆς ἱεραρχίας πρὸς τὴν δῆθεν καταδυνάστευσιν τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ὑπὸ τῆς πανελληνιζούσης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνετάθη δὲ ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τούτων βαίνουσα ἡ δημοσιογραφικὴ αὕτη δρᾶσις ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1857, ὅτε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶχεν ἀποστείλει ἐγγράφους Ὁδηγίας περὶ συγκροτήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Χάττι Χουμαγιοῦν προβλεπομένης Ἐθνοσυνελεύσεως. Μέγισται κατεβλήθησαν προσπάθειαι, ὥστε νὰ παρασταθῇ ὁ κλῆρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὄχι μόνον ὡς διώκτης τῶν Βουλγάρων καὶ ἀποκλειστικός, ἀποκλείοντος δῆθεν τοῦ Πατριαρχείου τοὺς ἄλλης παρὰ τοὺς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος κληρικοὺς νὰ προαχθῶσιν εἰς Ἐπισκόπους, ὄχι μόνον ὡς πλεονέκτης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπίδεκτος διορθώσεως, τοῦθ' ὅπερ κατὰ τοὺς βουλγαριστικοὺς συμπερασμοὺς παρεῖχεν αὐτοῖς τὴν νόμιμον ἄδειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν διὰ παντὸς τρόπου [1].

Τὸ βουλγαρικὸν κίνημα παρεθάρρυνεν ἐμμέσως ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καὶ ἐντεῦθεν καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσημος Ρωσικὴ πολιτική. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἡ Ρωσία, μνήμων τῶν πρὸς αὐτὴν εὐεργεσιῶν τοῦ τε ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς

---

1. Πρβλ. ***Γεδεών***, Β΄. 10.168.

ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἠκολούθει φιλελληνικὴν καὶ φιλοπατριαρχικὴν πολιτικήν, πρὸς ἣν ἐγνώριζε πάντοτε νὰ συνταυτίζῃ τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα. Παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ρωσία ὑπεκίνησεν αὐτὴ πρώτη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1850 τοὺς Βουλγάρους κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Πατριαρχείου, ἵνα ὑποσκάψῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς ὄργανα αὐτῆς ἐν τῇ Βαλκανικῇ αὐτῆς πολιτικῇ, τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ Ρωσία ὄχι μόνον δὲν ἔδωκεν αὐτὴ τὴν πρώτην ὤθησιν, ἀλλὰ καὶ προσεπάθει νὰ ἐπενεργήσῃ κατευναστικῶς. Οὐδ' ἔχομεν δεδομένα, καὶ ἔτη ἀκόμη μάλιστά τινα μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ὅτι ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ ἀπέβλεψεν εἰς διάσπασιν Ρωσισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ὡς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον δὲ Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ρωσία μᾶλλον εἶχε συμφέρον νὰ πρόσκηται αὐτῷ ἵνα ἐν τῷ συνδέσμῳ τούτῳ εὕρῃ ἐν τῇ καταλλήλῳ περιστάσει ἀφορμὴν ἀναμίξεως ἐν Τουρκίᾳ πρὸς ἀνάληψιν τοῦ ἀπολεσθέντος διὰ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου γοήτρου αὐτῆς. 'Αλλ' ἐνῷ μέχρι τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις δὲν παρουσιάζεται μεσολαβοῦσα περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος παρὰ τῷ Πατριαρχείῳ, ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ πολέμου τούτου καὶ ἐντεῦθεν, ἀρχίζει νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πανισχύρου νῦν ἀνὰ τὴν Ρωσίαν καταστάντος πανσλαυϊστικοῦ κόμματος. Καὶ δὲν ἐκφαίνεται μὲν ἀμέσως ἀνθελληνικὴ καὶ ἀντιπατριαρχικὴ πολιτική, ἀλλ' εἶναι προφανὴς ἡ πρὸς τοὺς βουλγαρικοὺς πόθους συμπάθεια, πρὸς τῶν ὁποίων τὴν ἱκανοποίησιν ἀπέβλεψεν ἡ Ρωσία οὐχὶ ἵνα ὁπλίσῃ τοὺς Βουλγάρους κατὰ τῆς 'Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀλλ' ἵνα προλάβῃ ἀκριβῶς τὴν τόσον ραγδαίως ἐπελθοῦσαν μετὰ ταῦτα ἀνταρτικὴν κατάστασιν καὶ διατηρήσῃ τὴν ἑνότητα καὶ τὸ γόητρον τῆς ἐν Τουρκίᾳ 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας. 'Αλλ' αἱ πρῶται ἁγναὶ αὗται Ρωσικαὶ προσπάθειαι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιδράσωσι πρὸς ἄρσιν τῶν βουλγαριστικῶν προστριβῶν. Καὶ εἶναι τοῦτο, ἴσως, ἀπόδειξις τρανὴ ὅτι τὸ βουλγαρικὸν κίνημα κατὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ ἐξ Ἑλλήνων κλήρου αὐτοῦ δὲν ἦτο ὑπὸ τὰ νεύματα τῆς ἐπισήμου Ρωσίας, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοὐλάχιστον. 'Αναμφιβόλως ἐν ζητήματι ἀφορῶντι τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν Τουρκίᾳ, ἐν διαφορᾷ μερίδος τοῦ Βουλγαρικοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ πρὸς τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ 'Εκκλησιαστικὴν 'Αρχήν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μένωσι ἀπαθεῖς αἱ Ρωσικαὶ ἐν Τουρκίᾳ ἀντιπροσωπεῖαι, ὧν μάλιστα πολλαί,

προξενικαί, ἀνῆκον εἰς μέλη τοῦ πανσλαυϊστικοῦ κόμματος καὶ ὑπήκουον, ὡς ἐκ τούτου εἰς τὰς ἀνεπισήμους πανσλαυϊστικὰς διακελεύσεις καὶ ὄχι εἰς τὴν ὑπεύθυνον κεντρικὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου τῆς Ρωσίας. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι παρεξήγουν καὶ πᾶσαν ἁγνὴν διάθεσιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ρώσων πρακτόρων, ἐνῷ ἐξ ἄλλου οἱ ἡμέτεροι ἐθεώρουν πᾶσαν Ρωσικὴν ἀνάμιξιν ὡς ὑποκίνησιν. Ἄλλως τε καὶ αἱ Δυτικαὶ τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις καὶ ὁ Παπισμὸς καὶ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶχον συμφέρον νὰ ἐνισχύσωσι τὴν ἰδέαν ταύτην πρὸς διάσπασιν Ρωσισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ, πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς.

Κατὰ τὸ 1857 ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει πρόξενος τῆς Ρωσίας Στουπήν, ἄκρος ὑπερασπιστὴς τῶν Βουλγαριστικῶν ἀξιώσεων, παρέπεισε τὸν Μητροπολίτην Κύριλλον νὰ τελέσῃ σλαυωνιστὶ τὴν θείαν λειτουργίαν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως οἱ Βούλγαροι ἠξίουν ἔπειτα νὰ τελῆται πάντοτε σλαυωνιστὶ ἡ θεία λειτουργία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐγένετο ἀνεκτὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν, χαρακτηριζόντων αὐτὸ ὡς καινοτομίαν ἐπιβλαβῆ. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ἐγεννήθησαν ἔριδες, ἀμφότεραι δὲ αἱ μερίδες ἀνεφέρθησαν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐβόων κατὰ τῆς Μητροπολιτικῆς καὶ βουλγαρικῆς καινοτομίας, οἱ δὲ Βούλγαροι ἠξίουν νὰ τελῆται ἡ λειτουργία σλαυωνιστὶ εἰς περισσοτέρους ναούς. Τὸ δὲ Πατριαρχεῖον τὸν μὲν Μητροπολίτην ἐπετίμησε, τὴν δὲ αἴτησιν τῶν Βουλγάρων ἀπέρριψεν [1]. Ὁ αὐτὸς πρόξενος Στουπὴν ἀναφανδὸν προέτρεπε τοὺς κατοίκους Ἀδριανουπόλεως καὶ περιχώρων, Ἕλληνας καὶ Βουλγάρους, νὰ εἰσαγάγωσι τὴν σλαυωνικὴν γλῶσσαν, ὡς ἀναγκαίαν δῆθεν, εἰς τοὺς ναούς, εἰς τὰ σχολεῖα· συνεργείᾳ δὲ αὐτοῦ ἱδρύθη ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ βουλγαρικὴ σχολή [2]. Ἐπίσης τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ἱδρύθησαν βουλγαρικαὶ σχολαὶ εἴς τινα τῶν περιχώρων Ἀδριανουπόλεως [3]. Εἰς τὸ περίχωρον Κηΐκ μάλιστα ἐγένοντο καὶ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ἐπὶ τέλους δὲ ὁ ρωσόφρων Κύριλλος εἰσήγαγε τὴν σλαυωνικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν ἀριστερὸν χορόν [4].—Ὁ ἐν Βιδύνῃ πρόξενος Σοκολὼφ ἔγραφεν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρῶσον Πρεσβευτὴν Μπούτενεφ, ὅτι ὁ βουλγαρικὸς λαὸς εὑρίσκεται εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν ἀπαιδευσίας, ἧς, ὡς ἔλεγεν, αἴτιος ἦτο ὁ Μητροπολίτης, ἐντελῶς ἀγράμματος καὶ αὐτός. Διεβίβαζε δὲ παράπονα τοῦ βουλγαρι-

1. ***Πετρώφ***, σ. 171.175.

2. ***Θ. Ἀσκληπιάδου***, Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα. Ἐν Ἀθήναις. 1872. σελ. 5.

3. Αὐτόθι.

4. Ἔνθ. ἀν. Πρβλ. ***Γ. Τσουκαλᾶ***, Ἡ Βουλγαροσλαυϊκὴ συμμορία καὶ ἡ Τριανδρία αὐτῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1859. σελ. 55.

κοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Πρεσβευτὴν διὰ τὴν κατάστασιν ταύτην καὶ διεβεβαίου ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς κλῆρος οὐδόλως συμπαθεῖ τὸν βουλγαρικὸν λαόν [1]. Καὶ ἄλλοι δὲ Πρόξενοι εἰργάζοντο κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ἀλλ' ὑπερέβαλλε πάντας ἐπὶ ραδιουργίᾳ ὁ ἐν Φιλιππουπόλει Νάϊδεν Γκέρωφ. Προσεπάθουν νὰ ἱδρύωσι σχολὰς βουλγαρικὰς καὶ νὰ μορφώνηται βουλγαρικὸς κλῆρος· αὐτὴ ἦτο ἡ θέλησις τοῦ Αὐτοκράτορος [2].—Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1857 ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς Μπούτενεφ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἔγγραφον, δι' οὗ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης συνίστα τὴν ἵδρυσιν δύο ἀνωτέρων βουλγαρικῶν σχολῶν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ὑπεστήριζεν ἵνα τὸ Πατριαρχεῖον ἱκανοποιήσῃ τοὺς πόθους τῶν Βουλγάρων [3]. Προέβη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπανειλημμένως εἰς ἀνάλογα διαβήματα κατ' ἐντολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Γορτσακώφ. Τὰ προτεινόμενα μέσα ἦσαν: ἡ εἰσαγωγὴ τῆς σλαυικῆς γλώσσης ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ, ἡ ἐγκαθίδρυσις ἱερέων καὶ ἀρχιερέων Βουλγάρων καὶ ἡ ἵδρυσις ἀνωτέρων βουλγαρικῶν σχολῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως [4].—Ὁ Πατριάρχης, ἀπαντῶν πρὸς τὰ διαβήματα ταῦτα, ἔγραφε, τελευτῶντος τοῦ 1857, πρὸς τὸν Πρέσβυν ὅτι: ἐν Βουλγαρίᾳ ὅλος ἐν γένει ὁ κλῆρος εἶναι βουλγαρικῆς καταγωγῆς· ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ὑπάρχει ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐν τοῖς χωρίοις, ἐν δὲ ταῖς πόλεσι κατὰ τὸ ἥμισυ· οἱ εἰς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας ἀποστελλόμενοι ἀρχιερεῖς καλῶς γνωρίζουσι τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν· ὅτι πρὸ τῆς ἐνεστώσης ἀπαιδευσίας τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένῃ τις πλήρως συγκεκροτημένον κλῆρον· τὰ προσαχθέντα παραδείγματα τῶν ἀταξιῶν ἐπισκόπων τινων διαμφισβητοῦνται· τὴν δὲ αἰτίαν τῆς ὑπαρχούσης ἐκρύθμου καταστάσεως ἀπέδιδεν ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν Πύλην καὶ εἰς φιλοταράχους τινὰς Βουλγάρους, ζητοῦντας χωρισμὸν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς Τούρκους τινάς, θέλοντας νὰ ἐξασθενίσωσι τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης μεταξὺ ποιμένων καὶ ποιμνίων καὶ νὰ κρατῶσι τὸν ἀνώτερον κλῆρον ἐν εὐτελεῖ καταστάσει καὶ ἐξαρτήσει ἀπὸ τῆς Πύλης [5]. Αἱ δηλώσεις αὗται τοῦ Πατριάρχου, αἵτινες ἐνεῖχον βαθεῖαν ἔννοιαν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τοῦ ὀρθοδόξου ἐν Τουρκίᾳ λαοῦ καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, διεβιβάσθησαν ὑπὸ τοῦ Μπούτενεφ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, ὅστις ὅμως δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πρεσβευτὴν ἀπήντα ὅτι εἶναι ἥκιστα ἱκανοποιητικὴ ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Πατριάρχου [6].

(Ἕπεται συνέχεια)

---

1. ***Πετρώφ***, 183.
2. Αὐτόθι, 179.
3. Ἔνθ. ἀν. 182.
4. Ἔνθ. ἀν. 193-194. 5. ***Πετρώφ***, 194. 6. Αὐτόθι.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

ΣΥΖΗΤΟΥΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗ ΤΗΣ ΑΙΘΙΟΠΙΑΣ ΤΗ ΑΝΑΜΙΞΕΙ ΡΩΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ*

7) Μετάφρασις τοῦ Φιρμανίου—ἡμερομηνίας Ζιλκαδὲ 1250 (1835) τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺδ τοῦ Β΄.

«Ἀνακεφαλαιοῖ τὰ φιρμάνια τοῦ Ὤμαρ, τοῦ Σουλτάνου Σελίμ, Μουσταφᾶ, τοῦ Μουρὰτ καὶ ἐν γένει ὅλων τῶν προκατόχων του καὶ ποιεῖται μνείαν περὶ τοῦ Καμαμέ, Ἐκκλησιῶν, Μοναστηρίων, κήπων, τάφων, Βακουφίων, (=εὐσεβεῖς δωρεαὶ) ἅτινα ἀνῆκον τοῖς Γεωργιανοῖς, τοῖς Ἀβησσυνοῖς, τοῖς Κόπταις καὶ τοῖς Ἄραψιν, ὧν αἱ Κοινότητες ἦσαν ἐξηρτημέναι ὑπὸ τοῦ Γραικικοῦ Λαοῦ [1]! Λέγει δ' ὅτι: ἐδόθησαν τούτοις διατάγματα ἐπιβεβαιοῦντα τὴν

---

*. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 165.

1. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὸ 1835 ἐδόθη τοῖς ἡμετέροις τὸ δικαίωμα ἐπισκευῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγ. Βηθλεέμ. [Ἱστ. ἐκκλ. ἱερ. σελ. 683] Ἀγνοοῦμεν ὅμως τὸ ἄνω φιρμάνιον τοῦ 1250 [1835] ἵνα ἐξελέγξωμεν τὰ τῆς ἐνταῦθα παρεχομένης συνόψεως αὐτοῦ. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀναγραφομένων «ἐγγράφων» δὲν ἐτηρήθη ἡ χρονολογικὴ κατάταξις αὐτῶν, ὅπως δείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 4 φιρμανίου, ὅπερ χρονολογικῶς ἔπρεπε νὰ ἕπηται καὶ νὰ προηγῶνται τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 5 καὶ 6 τοιαῦτα, τὰ κατὰ τὴν Πατριαρχείαν τοῦ Θεοφάνους ἐκδοθέντα. Δὲν ὑποθέτομεν δ' ὅτι πρόκειται περὶ ὁρισμοῦ δοθέντος τῷ 1234 περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζιλκαδὲ [πρβλ. Ἡ ἐκκλ. Ἱερ. κατὰ τὰς 4 τελευτ. αἰῶνας σελ. 416-423] διότι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τῶν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ συνόψει διαλαμβανομένων. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐν περιλήψει μόνον τὸν μνημονευθέντα ὁρισμὸν τοῦ ἔτους 1837-εἰ. ὀθ. 1252 περὶ ἐπισκευῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Γένους τῶν ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ παθόντων Ἱερῶν Προσκυνημάτων. [πρβλ. αὐτόθι σελ. 432 καὶ Ἱστ. ἐκκλ. Ἱεροσολ. σελ. 685]. Τούτου ἕνεκα παραπέμπομεν τοὺς δυναμένους νὰ ἐπωφεληθῶσι τὰ σχετικὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης φιρμάνια, καθ' ὅσον ἀμφιβάλλομεν ἂν ἐν τῷ τοῦ σημειουμένου ἀπὸ τοῦ 250 [1837] γίνεται λόγος περὶ «Γραικικοῦ Λαοῦ» καὶ οὐχὶ τοῦ «ἔθνους τῶν Ρωμαίων.» Καὶ περὶ Ἀράβων δὲ προκειμένου [λέγε Ἀραβοφώνων] τῆς ἐποχῆς ταύτης γνωρίζομεν ἁπλῶς ὅτι, τοιοῦτοι «Ρωμαῖοι Ἄραβες» κατὰ διαδικασίαν περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν «Ποιμένων» μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κτημάτων, κατεῖχον Χοτζέτιον ὅπερ θεωρεῖται «χωρικῶν ἔγγραφον ἀγροίκων» διαλαμβάνον ἁπλῶς ὅτι, τῶν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν δένδρων καὶ τοῦ σπηλαίου τὰ ἡμίση ἠγοράσθησαν παρὰ τῶν Φραγκοκαλογήρων, τὰ δὲ ἄλλα ἡμίση ἔμει-

κατοχὴν τῶν ἀνηκόντων αὐτοῖς ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος.

Τὸ φιρμάνιον τοῦτο ἀνακεφαλαιοῖ περίπτωσιν πρὸς τοιαύτας λαβούσας χώραν προγενεστέρως καὶ ποιεῖται λόγον ὀνομαστὶ περὶ τῶν Ἀβησσυνῶν.» σελίδες ὑπουργικαί.(;)

8) «Ἀπόφασις περὶ τῆς ἀναφυείσης ἀπαιτήσεως τῶν Αἰθιόπων ὅτι, ἓν παράθυρον δίδον ἐπὶ τοῦ Der El Soultan, ἦτο προσφάτου οἰκοδομῆς. (Τὸ δικαστήριον μελετᾷ **τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν Αἰθιόπων.**) Ἀναφέρεται δ' ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Κοπτικῆς Κοινότητος κατήντησε ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ ἀπαίτησίς του δὲν ἐβασίζετο ἐπ' οὐδενὸς ἐγγράφου οὔτε ἐπὶ ἀποδείξεων».

Ἡμερομηνία 1 Δλεματξὶ οὒλ-Ἐδὲλ 1264 τῆς Ἐγήρας. σελίδες ὑπουργικαί (;)

9) «Ἀπόφασις προηγηθεῖσα τῆς πρώτης, ὑπὸ ἡμερομηνίαν μηνὸς Ραμαζὰν 1261 τῆς Ἐγήρας, διαπραγματευομένη τὸ αὐτὸ ζήτημα.»

10) Ἀπόφασις τοῦ μηνὸς Ζιλκαδὲ 1065 [1]. «Διαπραγματεύεται τὰ δικαιώματα τῆς προτεραιότητος τῶν Γραικῶν. Παραθέσεις ἐνδιαφέρουσαι τοὺς Αἰθίοπας: ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥΝ ΑΚΟΜΗ ΟΤΙ ΤΑ ΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΒΑΚΟΥΦΙΩΝ ΓΡΡΔΖΙ [2] ΚΑΙ ΑΒΗΣΣΙΝΩΝ ΑΤΙΝΑ ΕΞΑΡΤΩΝΤΑΙ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας των τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, ἀνήκουσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χαλίφου Ὤμαρ, ὡς ἄλλως τε ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν τίτλων καὶ ἐγγράφων οὓς ἔχουσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν χεῖρας. Οἱ Γραικοὶ Πατριάρχαι οἵτινες διεδέχθησαν ἀλλήλους ἐν Ἱεροσολύμοις, εἶχον πάντοτε τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν διοίκησιν τῶν Βακουφίων τούτων, χωρὶς οὐδεμία ἄλλη Κοινότης θρησκευτικὴ Χριστιανικὴ νὰ δυνηθῇ ν' ἀναμιχθῇ [3].

ναν εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων τούτων Ἀράβων, οἵτινες δυστυχῶς ἦσαν καὶ οἱ πρῶτοι πωληταὶ πρὸς τοὺς Λατίνους τῶν μνημονευομένων μερῶν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν «Ποιμένων». [πρβλ. Ἡ ἐκκλησία Ἱεροσολύμων κατὰ τοὺς 4.....σελ. 430].

1. Καταφαίνεται ἡ σύγχυσις περὶ τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν.

2. Πρόκειται περὶ τῶν Γεωργιανῶν, Ἰβήρων, Γκιουρτζήδων τῶν ὁποίων ἡ ἰδιαιτέρα μνεία ἐν τοῖς ἐγγράφοις εἶναι πάντως σκόπιμος καὶ ὑποσημαίνει ὑπολανθάνοντά τινα τῆς Ρωσσικῆς Πολιτικῆς σκοπόν.

3. Διὰ τῶν ἐπεξηγηματικῶν τούτων παρατηρήσεων σπουδαιότατον θίγεται ζήτημα τὸ περὶ Βακουφικῶν κτημάτων. Ἀνηθίκως δ' ὑποδεικνύεται ὅτι,

Ἀπεφασίσθη δ' ἔτι νὰ διαταχθῇ ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης νὰ μὴ

οἱ ἡμέτεροι Πατριάρχαι διευθύναντες καὶ διοικήσαντες ταῦτα κατεχράσθησαν κτήματα καὶ Προσκυνηματικοὺς Τόπους ἄλλων ἐθνικοτήτων. Ἑνὶ λόγῳ οἱ ἀγαθοὶ Ρῶσσοι θέλουσι νὰ διδάξωσιν ὅτι, τὰ εἰς χεῖρας καὶ τὰ ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους Πανάγια προσκυνήματα, περιλαμβάνουσι καὶ προσκυνήματα καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ἀποχρώσεων οἰκειοποιηθέντα ἀπὸ τῆς ἐπαλλήλου διαδοχῆς τῶν Ἑλλήνων Πατριαρχῶν!

Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἑλληνικότητος τῶν Προσκυνημάτων παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἐξ ἧς καταδείκνυται οὐ μόνον τοῦ Γένους ἡ κυριαρχία ἐπ' αὐτῶν ἀλλὰ καὶ τὸ κτητορικὸν αὐτοῦ δίκαιον ἐφ' ἁπάντων τῶν Ἁγίων Τόπων. Περὶ δὲ τῶν κατὰ Τουρκο-ἀραβικὴν ἔκφρασιν λεγομένων Βακουφίων (= κτημάτων ἀφιερωμένων) παρατηροῦμεν ὅτι, ταῦτά εἰσι κτήματα ἀφιερωθέντα ὑπὸ εὐσεβῶν χριστιανῶν, συνδεομένων οὐ μόνον μετὰ τῶν Ἁγίων Τόπων ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ πρὸς τὸ Γένος τὸ Ἑλληνικόν. Σπανίζουσι πολὺ οἱ μὴ Ἕλληνες ἀφιερωταί. Ὡς δὲ καταδείκνυται ἐκ τῶν ἀφιερωτηρίων αὐτῶν ἐγγράφων, τὰ κτήματα ταῦτα ἀφιερώθησαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τῶν Προσκυνημάτων. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1523 ὁ ἐκ Κύπρου Φίλιππος Φλάτρος διαθέτων τὸ χωρίον Τάλα, ἐσημείου ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὅπως μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ υἱοῦ του Λογίζου καὶ ἐν περιπτώσει μὴ ἀποκτήσεως ὑπὸ τούτου γνησίου τέκνου, «νὰ κατεβαίνῃ . . τὸ αὐτὸ χωρίον, ἡ Τάλα, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κα Θεοῦ ἡμῶν, εἰς τὸν ὅρδινον τῶν Ρωμαίων» ὡς ἰδιοκτησία. (πρβλ. Ἀνάλεκταὶ Ἱερ. Στοιχ. Τομ. Β'. σελ. 259 - 260). Ἂν δέ ποτε διετέθησαν καὶ χρήματα καὶ δι' ἄλλους σκοποὺς καὶ δὴ καὶ ἐκπαιδευτικούς, τὰ ποσὰ ταῦτα ὡρίσθη ὅπως διαθέτῃ ***ἡ Ἀδελφότης διὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ Ἡγουμένου αὐτῆς***· ἔπρεπε δὲ καὶ εἰς παιδιὰ κοσμικῶν νὰ διδάσκωνται οὐχὶ μόνον ἀράπικα ἀλλὰ καὶ Ρωμαίϊκα. (πρβλ. αὐτόθι σελ. 307—309.)

Ἰδιαιτέρα μελέτη τῶν ἀφιερωτηρίων ἐγγράφων πείθει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅτι: 1] διαχειρισταὶ εἶναι τὰ διὰ τῶν καταστατικῶν ἀφιερωτηρίων ἐγγράφων, ὁριζόμενα πρόσωπα, καὶ 2) ὅτι ἡ κυριότης ἀνήκει τῷ Θεῷ, ἡ δὲ διαχείρισις τῷ ἐπιτρόπῳ (μουτεβελλῆ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μωαμεθανικοῦ Ἱερονομικοῦ κληρονομικοῦ Δικαίου), τῷ ὁριζομένῳ ἐν τῇ διαθήκῃ ἢ τῷ ἀφιερωτηρίῳ ἐγγράφῳ. (πρβλ. Ἱερονομικὸν Κληρονομικὸν τῶν Μωαμεθανῶν δίκαιον Φεραΐξ, Ἀθῆναι 1915 ὑπὸ Α. Ν. Δημητριάδου Δηρμητόγλου σελ. 162). Τῶν τοιούτων δὲ κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων ἡ κυριότης δὲν μεταβιβάζεται κατὰ βούλησιν ἢ διὰ διαθήκης τοῦ νέου κυριάρχου, ἀλλὰ μεταβιβάζεται διὰ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς εἰς ἕτερον δι' ἐπαλληλίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου κυριάρχου: (πρβλ. ἔν. ἄν. σελ. 8. 9).

Τὰ κτήματα δὲ ταῦτα εἶνε ἀφιερώματα πρὸς Ἐκκλησίας Μοναστηριακοῦ ὅλως χαρακτῆρος, ἐνέχοντος μάλιστα εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ χαρακτῆρος ἄλλων Μοναστηρίων ὑφισταμένων ἀλλαχοῦ. Ὡς τοιαῦτα δὲ εἶνε πράγματα ἐ-

ἐνοχλῇ πλέον τοὺς Αἰθίοπας, οὔτε ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὸ βακουφικὸν

ξουσιαζόμενα κατὰ πλήρη κυριότητα (ὡς καὶ τὰ παρὰ Μωαμεθανοῖς 'Εμλάκι σηρφὲ) ὑπὸ τῆς 'Αγιοταφικῆς 'Αδελφότητος, τῆς κυριάρχου τῶν προσκυνημάτων κτητορικῶς τε καὶ κληρονομικῶς, φύλακος δὲ τέλος τούτων ἀπό τε τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς καὶ ἀπὸ τοῦ ἐντολέως Ἔθνους.

'Εντεῦθεν δὲ καὶ ὅτε ἕνεκα τῶν δυσχειμέρων καιρῶν καὶ 'Ιστορικῶν λόγων ἡ 'Αδελφότης διεῖδε τὴν ἀνάγκην ὅπως ὁ ἑκάστοτε Πατριάρχης θεωρηθῇ καὶ 'Ηγούμενος Αὐτῆς, οὐ μόνον ἡ ἰδία ἀνέλαβε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ἀπολύτως διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, συμμετεχόντων καὶ τῶν λογάδων τοῦ ἔθνους τοῦ 'Ελληνικοῦ ὁσάκις ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο ἐν τῇ Βασιλευούσῃ καὶ τοῦτο ἵνα προφυλάξῃ κυρίως τὸν ἴδιον αὐτῆς ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι Αὐτῆς συμμετέσχον πάντοτε ἐν τῇ διαχειρίσει τοῦ τῆς 'Αδελφότητος καὶ τῶν Προσκυνηματικῶν ὑποθέσεων. 'Εντεῦθεν δὲ συνέβη ὥστε καὶ καθ' ὃν χρόνον δὲν ὑφίστατο τυχὸν ποτε σύνοδος ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ ἣν θέλει ἡ 'Εκκλησιαστικὴ ἄποψις, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς 'Αδελφότητος εἴτε ὡς Σκευοφύλακες, εἴτε ὡς Γέροντες, εἴτε ὡς Δραγουμάνοι, εἴτε καὶ ὡς ἁπλοῖ κληρικοὶ καὶ ἔτι μοναχοί, ἀπετέλεσαν πάντοτε τὸ Διοικητικὸν Αὐτῆς Συμβούλιον, ὅπερ μάλιστα ὤφειλε νὰ ᾖ ὑπόλογον καὶ ἐνώπιον τῆς «Συνάξεως» τῆς «'Αδελφότητος». 'Επειδὴ δ' ὁ 'Ηγούμενος Αὐτῆς ἦν καὶ Πατριάρχης συγχρόνως οἱ ἀντιπρόσωποι 'Εκεῖνοι συμμετέσχον καὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν ἀφιερωμάτων καίτοι βεβαίως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Πατριάρχαι καὶ 'Ηγούμενοι αὐτεθυσιάζοντο πρὸς αὔξησιν τῆς Μοναστηριακῆς περιουσίας τῆς 'Αδελφότητος.

Ὅπως δήποτε ὅμως διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον καὶ ἐπὶ περιφρουρήσει τῶν ἀνεξαρτήτων τοῦ Πατριαρχείου Μοναστηριακῶν Αὐτῆς δικαιωμάτων, διοικητικῶν καὶ διαχειριστικῶν, διετήρησε πάντοτε τοὺς ἰδίους ἀντιπροσώπους παρὰ τῷ Πατριάρχῃ ἢ καὶ τοὺς 'Επιτρόπους αὐτοῦ, ᾧ τρόπῳ ὁ Πατριάρχης ἐδικαιοῦτο νὰ συμμετέχῃ τῆς διαχειρίσεως—δι' ἀντιπροσώπου κληρικοῦ πάντοτε— ἢ καὶ αὐτοπροσώπως ὡς Πρόεδρος, τῆς ἄλλης τυχὸν ἰδιοκτησίας εὐαγῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων καθαρῶς Κοινοτικοῦ χαρακτῆρος. Τοιαῦτα καταστήματα ὑπῆρξαν καὶ 'Εκκλησίαι ἰδιωτικαὶ πολλάκις ἐξελιχθεῖσαι βαθμηδὸν καὶ εἰς Κοινοτικὰς ὅπως ὑπῆρξαν καὶ 'Εκκλησίαι ἱδρυθεῖσαι ἐκ τῆς εἰσφορᾶς ἐπιτοπίου τινὸς Κοινότητος ἐχούσης ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις τὴν ἔννοιαν τῆς Παροικίας.

Εἶναι ὅμως προφανὴς ἡ μεταξὺ τῶν Κοινοτικῶν κτημάτων καὶ τῶν τῆς 'Αδελφότητος διαφορά. Διότι τὰ μὲν τῶν Κοινοτήτων ἐκτήθησαν ὑπ' αὐτῶν ὡς νομικῶν προσώπων, ἵν' ἀποτελέσωσι τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν εὐαγῶν καὶ φιλανθρωπικῶν αὐτῶν καταστημάτων.

Τὰ δὲ τῆς 'Αδελφότητος τοιαῦτα ἐκτήθησαν ὑπ' αὐτῆς δ' ἕνα ἐξιδιαστικὸν σκοπόν, ξένον ὅλως τοῦ Κοινοτικοῦ χαρακτῆρος. Ἄλλα δ' ἀφιερώθησαν ὑπὲρ ὡρισμένου τινὸς Προσκυνηματικοῦ σκοποῦ, ὅστις ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὴν βάσιν τῆς τε συστάσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς 'Αδελφότητος. 'Αρχαιότατα ἄλλως τε οὐδεμία σχέσις ἐξαρτήσεως σημειοῦται που τῆς 'Αδελφότητος ἀπὸ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς Κοινότητος. 'Αλλ' οὔτε καὶ ἐπέμβασις Κοι-

κτῆμά των, καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τούτοις τὸ κατασχεθὲν ὑπ' αὐτῆς κτῆμα

νοτικὴ ὑπῆρξεν εἰς τὰ τῆς Ἀδελφότητος ἐν τῷ μακραίωνι Αὐτῆς βίῳ. Διετέλεσε μάλιστα αὕτη ἀνεξάρτητος πάντοτε καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριαρχείου ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἰδιοκτησίας Αὐτῆς. Εἶναι δὲ σημαντικαὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης «αἱ ἀφιερώσεις εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον ὑπὸ τῆς ἐν Χαλδίᾳ τῶν Σαρασιτῶν οἰκογενείας» δι' ἃς μνημονεύεται ἐν τῷ ἀφιερωτηρίῳ ἐγγράφῳ «νὰ μὴν ἀνακατώνωνται οὔτε οἱ κατὰ καιρὸν Πατριάρχαι καὶ Πρωτοσύγκελλοι τοῦ Παναγίου Τάφου» ἀλλὰ ὁ ἐπιστάτης πάντως καὶ μόνον τοῦ Ἁγ. Τάφου—ὁ Σκευοφύλαξ, (πρβλ. Ἀνάλεκτα Ι. Σ. Τομ. Β'. σελ. 403).

Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι εἰς τὰ τῆς Ἀδελφότητος δὲν ὑπάρχει διαθέτης (μουάσση) ἀπόλυτος. ἀλλ' ὑφίσταται ἡ λεγομένη ἐπάλληλος διαδοχὴ (μουνασαχὰ) παρὰ Μουσουλμάνοις. Διὸ καὶ τὸ περὶ βακουφίων Αὐτῆς, τὸ ἀποτελοῦν τὴν Λυδίαν λίθον τῶν φυλετικῶν τῶν Ἀραβοφώνων τάσεων, ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ἐπὶ τῶν μνημονευθεισῶν δύο βάσεων τῶν ὑφισταμένων ἐν τοῖς ἀφιερωτηρίοις ἐγγράφοις τῶν ἰδίων Αὐτῆς κτημάτων. Ἐν τῷ καθορισμῷ δὲ τῶν βάσεων πρὸς ἐπίλυσιν ὁριστικὴν τῆς ὑποθαλπομένης ταύτης διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου Παλαιστινοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἀδελφότητος, ἃς διευκρινισθῇ ἐπιστημονικῶς ὅτι: ***ὁ χαρακτὴρ τοῦ φυλετικοῦ ἐν Παλαιστίνῃ ζητήματος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὰς αὐτὰς οἵας καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ βάσεις.*** Διότι ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑφίστατο οὐ μόνον ὁ δημογραφικὸς χαρακτὴρ τοῦ θρόνου ἐκείνου, ἀλλ' ἀπέλιπεν ἀπὸ τούτου καὶ ὁ καθαρὸς Μοναστηριακὸς τοιοῦτος καὶ Προσκυνηματικός. Ἀπὸ τοὐναντίου ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων καὶ ἐξαιρετικῶς ἡ Ἀδελφότης ἡ Ἁγιοταφική, κατά τε τὴν γένεσιν καὶ κατὰ τὴν Ἱστορικὴν αὐτῆς ἐξέλιξιν ὡς λόγον ὑπάρξεως εἶχε καὶ ἔχει πάντοτε τὰ Προσκυνήματα καὶ οὐχὶ τὸν πληθυσμόν. Πρόχειρος ἀπόδειξις ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη ὡς ὅριον δράσεως ἔσχεν ἐν ἀρχῇ τὴν ἐντεῦθεν Παλαιστίνην, τὴν ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν Ἱστορικὴν Παλαιστίνην τῆς Ν. Διαθήκης, ἐν ᾗ περιωρίσθη κυρίως καὶ ἡ ἐπὶ γῆς δρᾶσις τοῦ **Κυρίου** ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ. Ἕνεκα δὲ τούτου ὁ μὲν Πατριάρχης ἐξήσκησε τὰ ποιμαντορικὰ αὐτοῦ καθήκοντα καὶ δικαιώματα διὰ σχετικῆς ἁρμοδιότητος καὶ ἐλευθερίας, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν Προσκυνηματικὴν δρᾶσιν ἐνήργησεν ὡς Ἡγούμενος τῆς Ἀδελφότητος, ἥτις δι' ἑνὸς ἀνταξίου Πατριάρχου δύναται νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ἀχώριστα μετ' αὐτῆς Προσκυνήματα, ἀφροντιστοῦσα περὶ τοῦ Ἐθνολογικοῦ τύπου τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐπὶ ἐδάφους Ποιμαντορικοῦ.

Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καὶ περὶ τῶν κτημάτων Αὐτῆς προκειμένου θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο οὐ μόνον τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον ἀλλὰ κυρίως τὸ Διεθνὲς καὶ αὐτὸ τὸ Μωαμεθανικόν, οὗτινος σπουδαιοτάτην ἀπήχησιν ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ περιεχομένου τῶν ἀφιερωτηρίων ἐγγράφων.

Ἐνθυμούμεθα δ' ὅτι καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις τῆς Κων)πόλεως μετὰ τὴν Πατριαρχικὴν κρίσιν τοῦ 1908—1909, καίτοι ὑφισταμένη τὴν ἐπιρροὴν τοῦ **Κομιτάτου** «Ἕνωσις—Πρόοδος» δὲν ἠθέλησεν ἐν τοσούτῳ νὰ καταργήσῃ καθεστὼς νομίμως ἐξελισσόμενον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν Βακουφίων. Ἀπαντῶσα δὲ βραδύτερον εἰς τὴν Ε'. ἀξίωσιν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κατοί-

τοῦτο, [1]) καὶ τέλος νὰ διατελῇ εἰς ἀγαθὰς μετὰ τῶν 'Αβησ-

κων κυρίως τῶν 'Ιεροσολύμων ἢ τῆς Παλαιστίνης «περὶ καταγραφῆς τῶν Βακουφίων ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοινότητος» ἀπεφαίνετο ὅτι: ***Τὸ τοιοῦτον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν ἐν ἰσχύϊ Κανονισμῶν***, τῶν ἀφορώντων τὴν κατοχὴν τῶν κτημάτων.» 'Η ἄποψις αὕτη ὀφείλει νὰ μελετηθῇ ὑπὸ τῆς 'Αδελφότητος ἐν ὁμοφροσύνῃ καὶ εἰλικρινείᾳ μετά τινος Πατριάρχου Αὐτῆς ἐγνωσμένης περιωπῆς. Μόνον δὲ μετὰ τὰς ἐπενεχθησομένας μεταρρυθμίσεις θὰ εἶναι δυνατὸν «νὰ καταγραφῶσιν ἐπ' ὀνόματι τῶν Κοινοτήτων» ἐκεῖνα μόνον ἐκ τῶν κτημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι εἶναι «προωρισμένα (;) εἰς ὠφέλειαν τῶν κατοίκων.» Καὶ πάλιν ὅμως θὰ ἐξηρτᾶτο τὸ τοιοῦτον «καὶ ἀπὸ τῆς παραδοχῆς καὶ ἐκτελέσεως τοῦ τρόπου τῆς κατοχῆς τῶν κτημάτων ἐπ' ὀνόματι ἠθικῶν προσώπων.» (Περίληψις τοῦ Πρακτικοῦ τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τῶν ἀξιώσεων τῶν ἐντοπίων τῶν 'Ορθοδόξων τῆς 'Ιερουσαλὴμ καὶ τῶν ζητημάτων καὶ δι' ἰσχυρισμῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πατριαρχείου Κατὰ μετάφρ. ἐπισυνημμένην εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 155 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «'Ελ. Κούδδς.» 'Υπενόει δ' ἡ τότε Κυβέρνησις τὴν σύνταξιν νέων Κανονισμῶν πάντως ἀντὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1875 ὑφισταμένων καὶ τοὺς ὁποίους καὶ κατὰ τὸ 1920 (συνέντευξις 31ης Δεκεμβρίου. 'Εκ τῶν ἡμετέρων ἀπομνημονευμάτων) ὁ διὰ τὴν ὑφισταμένην τότε μεταξὺ 'Ιεραρχίας καὶ Πατριάρχου διαφοράν, ἀφιχθεὶς πρὸς ἐξέτασιν ταύτης—ὑποδείξει καὶ ἀποδοχῇ τοῦ Πατριάρχου Δαμιανοῦ, κ. Antoine Bertram 'Αρχιδικαστὴς Κεϋλάνης, ἐθεώρει «ἔχοντας ἰσχὺν νόμου.» 'Ο κ. A. Bertram μάλιστα ὑπέδειξεν ὁμοίως (συνέντευξις 9ης 'Ιανουαρίου 1921) ὅπως συστήσω τῇ 'Ιεραρχίᾳ ὅπως συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Πατριάρχου, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοῦ Π. Δαμιανοῦ πρὸς σύνταξιν νέων Κανονισμῶν, ἐν οἷς θὰ καθωρίζετο καὶ ὁ τρόπος τῆς παύσεως τοῦ ἑκάστοτε Πατριάρχου.» 'Ο ἀοίδιμος Μητροπολίτης Ναζαρὲτ Γλυκέριος ἀντέτεινε τότε κυρίως φοβούμενος ἀλλοίωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν Μοναστηριακῶν κτημάτων τῆς 'Αδελφότητος, ἧς τὸν 'Εθνολογικὸν χαρακτῆρα οἱ μὲν Συνταγματικοὶ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ ἐξασθενίσωσιν οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀλλοιώσωσι τέλεον, ὅπως εἰργάσθησαν οἱ Ρῶσσοι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1846. Αἱ τάσεις τῆς Μ. Βρεττανίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου δὲν ἦσαν ἔτι δεδηλωμέναι κατὰ τὸ 1920 1921.

1. Μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Σταυροφόρων ὑπὸ Σελάχ-ἐδ-Δίν, τὰ 'Ιερὰ Προσκυνήματα ἀπεδόθησαν ἐπεμβάσει τοῦ Βασιλέως 'Ισαακίου 'Αγγέλου καὶ πάλιν τοῖς κτήτορσιν αὐτῶν Ἕλλησιν. Οἱ Κόπται καὶ 'Αβησσυνοὶ εἰσεχώρησαν καὶ τότε εἰς τὸν Ναὸν τῆς 'Αναστάσεως, καταλαβόντες τὰς δύο ἀψίδας ὑπὸ τὰ κατηχούμενα πρὸς τὸ ΝΔ μέρος τοῦ Τάφου τοῦ Σωτῆρος. Οἱ 'Αβησσυνοὶ μάλιστα κατέλαβον καὶ τὴν παρὰ τὴν Β. πύλην τοῦ ἁγίου Σπηλαίου τῆς Βηθλεὲμ μικρὰν γωνίαν, ἀνεγείραντες καί τινα κελλία ἐν τῷ κρημνισθέντι Νάρθηκι τοῦ ἐκεῖ Ναοῦ. 'Επίσης κατέλαβον καὶ τὸν Ναὸν τῆς Εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ἅπαντα τὰ μέρη ταῦτα τῶν 'Αβησσυνῶν κατέχουσι σήμερον οἱ 'Αρμένιοι ἐκτὸς τῶν ἀφανισθέντων κελλίων μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Νάρθηκος τῆς

σινῶνσχέσεις. Ὁ δικαστὴς διέταξε τοὺς Ἀρμενίους νὰ παραδώσωσι τοῖς Αἰθίοψι, τοὺς ἀνήκοντας αὐτοῖς τόπους ἔνδον τῆς Ἐκκλησίας Καμαμέ, τὰς λυχνίας, τὸν τόπον ἔνθα (ὁ τάφος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;) τοὺς τόπους τοὺς εὑρισκομένους δεξιὰ καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Οἴκου τοῦ Φωτὸς (Μπέϊτ οὐλ-Νάρ, ἅπαντα τὰ δοχεῖα, εἰκόνας, ἅγια σκεύη καὶ τοὺς τόπους τῆς Προσκυνήσεως οἵτινες περιλαμβάνονται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς προρρηθείσης Ἐκκλησίας. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀριθμηθέντων ἄνω, λέγει, νὰ δοθοῦν ἔτι τοῖς Αἰθίοψιν οἱ ἰδιαίτεροι αὐτῶν τόποι οἱ κείμενοι ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ὅλον τὸ περιεχόμενον τῶν τόπων τούτων [1].»

Φωτογραφία καὶ Γαλλικὴ μετάφρασις, 4 σελίδες ὑπουργικαί.

11) Ἀπόφασις ἡμερομ. Ζιλκαδὲ τοῦ 1262. «Πραγματικαὶ τῶν τὰς περὶ τῆς μεταξὺ Αἰθιοπῶν καὶ Γραικῶν Κοπτῶν ἀναφυείσης διαφορᾶς. Επεισέρχεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατοχῆς τοῦ τάφου τοῦ λεγομένου Μαγγάτα [2].»

Σπουδαῖον. (3 σελίδες ὑπουργικαί). Μετάφρασις Γαλλιστί. Φωτογραφία.

12) «Ὑπόμνημα ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἀβησσινῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐπὶ τῆς Κοπτο-Ἀβησσινιακῆς διαφορᾶς, ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων, πληροφοριῶν ληφθεισῶν ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν καὶ

Ἐκκλησίας ἐν Βηθλεέμ. (ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων σελ. 405—406. πρβ Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα τομ. Β΄. σελ. 409. 419—420. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀρμένιοι ἔλαβον ἄδειαν παρὰ τῶν Ἀβησσινῶν ὅπως μόνον λειτουργῶσι δελεάσαντες διὰ δώρων καὶ εἶτα κατέσχον ταύτην. (ἐν ἀν. τομ. Β΄. σελ. 415.

1. Εἰς τὰ παρ' ἡμῖν βοηθήματα δὲν εὑρίσκεται φιρμάνιον τοῦ 1065. Πάντως πρόκειται περὶ φιρμανίου ἐκ τῶν δοθέντων τῷ Πατριάρχῃ Παϊσίῳ. Ἀλλὰ προφανῶς διαστρεβλοῦται τὸ κείμενον ὑπὸ τῶν Ρώσσων ἐνταῦθα δι' εὐνοήτους λόγους χάριν τῶν Ἀβησσινῶν καὶ τῶν Ἰβήρων. Εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι οἱ Ἴβηρες μόλις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μαμελούκων (μετὰ τὸ 1200 μ. Χ.) ἀναφέρονται ἐπὶ Προσκυνηματικοῦ ἐδάφους καὶ πάλιν χάρις εἰς τὸ ὁμόθρησκον καὶ τὴν χριστιανικότητα τῶν ἡμετέρων. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν Σέρβων οὓς σκοπίμως ἀναφέρουσί που οἱ οὕτως εἰπεῖν ὑπομνηματογράφοι τῶν ἀνωτέρω «ἐγγράφων» οὗτοι μολις σημειοῦνται ἐρχόμενοι εἰς προσκύνησιν τῶν Ἁγ. Τόπων περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ΄. αἰῶνος. (πρβλ. Ἀνάλεκτα Τόμ. Β΄. σελ. 410—411 καὶ ὑποσημ. 1. ἐν σελ. 411.)

2. Ἀγνοοῦμεν περὶ τίνος Τάφου πρόκειται. Τὴν λέξιν Μαγγάτα οὕτως ἠδυνήθημεν ν'ἀναγνώσωμεν καὶ σημαίνει αὕτη Ἀβησσυνιαστὶ «τὴν ὁδόν».

μιᾶς ἐπισκέψεως τῶν 'Αγίων Τόπων.» [1]) (16 σελίδες ὑπουργικαί).

13) «Ὑπόμνημα τῆς 'Αβησσινιακῆς ἀποστολῆς [2])τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος Μενελὶκ τοῦ Β'. πρὸς τὴν Α. Α. Μ. τὸν Σουλτᾶνον 'Αβδοὺλ Χαμὶτ-Χὰν τὸν Β'. καὶ ἀπαντητικὸν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τῆς ὑπὸ ἡμερομ. 19 Δεκεμβρίου 1323 (=1907).»

Ἡμερομ. 6 'Ιανουαρίου 1908 (14 σελίδες ὑπουργικαί).

14) «Ὑπόμνημα ἐμπιστευτικὸν ἐπὶ τῶν 'Αβησσινιακῶν ἀπαιτήσεων ἐπὶ τῶν 'Αγίων Τόπων [3]) »—9 σελίδ. ὑπουργικαί.

15) «Μετάφρασις Γαλλιστὶ ὑπομνήματος Τουρκιστὶ ἀνακοινωθέντος περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος εἰς τὸ Παλάτιον τοῦ Γιλδίζ.» (3 σελίδες ὑπουργικαί).

16) «Ὑπόμνημα ἐπὶ τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ἀπαιτήσεως τῶν 'Αβησσινῶν εἰς τὴν μετὰ τῶν Κοπτῶν διαφορὰν διὰ τὸ ζήτημα τῶν 'Αγίων Τόπων.» (Sic).

Ἡμερομ. 31 Μαρτίου 1908 (5 σελίδ. ὑπουργικαί).

17) «Σημεῖα λύσεως τῆς διαφορᾶς τεθέντα ὑπὸ Συμβούλων τῆς 'Αβυσσινιακῆς ἀποστολῆς».—(1 σελὶς ὑπουργική).

18) «Ἔκθεσις ἐμπιστευτικὴ τῶν Κοπτῶν ἀντιπροσώπων ἐπὶ τῶν κτημάτων τῆς Κοινότητος ἐν Παλαιστίνῃ. Ὑπόθεσις τοῦ «Der El-Soultan» καὶ τὰ κτήματα τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Αναστάσεως. (Sic). Πολὺ σπουδαῖον.» (12 σελ. ὑπουργικαί).

19) «Ὑπόμνημα περὶ τῶν 'Αβησσιανιακῶν ἀπαιτήσεων, αὐτόγραφον τοῦ Sir Ἔδγουϊν Ρίδς, νομικοῦ Συμβούλου τῆς 'Αγγλικῆς Πρεσβείας ἐν Κων)λει, ὑπὸ ἡμερομ. 24 Μαρτίου 1908» (σπουδαιότατον 14 σελ. ὑπουργικαί).

20) «Ἔκθεσις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡμερομ. 19 Δεκεμβρίου 1323 [4].»

Φωτογραφία καὶ Γαλλιστὶ μετάφρασις, 4 σελ. ὑπουργ.

('Ακολουθεῖ τὸ τέλος) ΑΡΧΙΜ. ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

---

1. Ἄράγε νὰ πρόκειται περὶ ὑπομνήματός τινος τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐν 'Α—'Αμπέμπα Ρώσσου Πρέσβεως κ. Lyssin ;

2. Πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ κ. Γ. Ζερβουδάκη καταρτισθείσης ἀποστολῆς περὶ ἧς ἐμνημονεύσαμεν.

3. Παρὰ τίνος καὶ πρὸς τίνα τὸ ὑπόμνημα ;

4. Πρόκειται περὶ ἀπαντήσεως μνημονευθείσης ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν ;

ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄, οὖσα ἡ παλαιοτάτη τῶν τῆς Π. Δ. μεταφράσεων, ἡ Βίβλος τῶν ἀποστόλων καὶ τῆς παλαιοτάτης ἐκκλησίας, ἐφ' ἧς ἐβασίσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον αἱ πλεῖσται τῶν παλαιῶν μεταφράσεων ἐκείνης, οὖσα δ' ἐπὶ τούτοις καὶ μνημεῖον πολύτιμον ἅμα μὲν τῆς εἰδολογικῆς ἐξελληνίσεως τοῦ σημιτικοῦ μονοθεϊσμοῦ, ἅμα δὲ καὶ τῆς κοινῆς ἑλληνιστικῆς τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων γλώσσης, ζωηρότατον προκαλεῖ ἐφ' ἑαυτῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ διαφέρον παντοδαπῶν λογίων, οὐ μόνον θεολόγων, ἀλλὰ καὶ θρησκειολόγων καὶ ἱστορικῶν καὶ φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων. Ἐν τῇ παμμερεῖ δὲ αὐτῆς ἐξερευνήσει ἔχουσι προκύψει τοσαῦτα προβλήματα καὶ ἔχει δημιουργηθῆ τηλικαύτη σχετικὴ ἐργασία, ὥστε ἄνευ ὑπερβολῆς δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι εὑρισκόμεθα ἤδη πρὸ νέας ἐπιστήμης περὶ τοὺς Ο΄, ἣν ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ὀνομάσωμεν ***ἑβδομηκοντολογίαν*** [1]. Παρ' ἡμῖν ὅμως, ἕνεκεν τῶν πολλαπλῶν δυσχερειῶν καθ' ὧν ἔκπαλαι παλαίει ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη, οὐδεμία δύναται νὰ ἐπιδειχθῆ ἀξία λόγου ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἐργασία ἐντὸς μιᾶς ὅλης ὀγδοηκονταετίας, ἀφ' ἧς δηλ. ἐξεδόθη ἡ μνημειώδης καὶ περισπούδαστος ἐκείνη τετράβιβλος τοῦ Κ. Οἰκονόμου «περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν». Καὶ ὅμως εἶναι καιρὸς νὰ ἀρχίσωμεν ἐνδιαφερόμενοι ὑπὲρ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄, ἥτις, πρὸς τοῖς μνημονευθεῖσι γενικοῖς προτερήμασιν αὐτῆς, εἶναι ἡ εἰς ἑλληνικὰ ἐνδύματα μετένδυσις τῆς ἐν τῇ Π. Δ. θείας ἀποκαλύψεως, ἐπὶ πλέον δὲ τυγχάνει ἡ ἐπίσημος Βίβλος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἡ Βίβλος ἐφ' ἧς πλούσιος πρόκειται ἡμῖν ὁ τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων ἑρμηνευτικὸς θησαυρός. Εἴθε δὲ ἡ ἑπομένη σειρὰ τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν μελετημάτων, προϊὸν οὖσα ἰδίων σπουδῶν ἐν ταῖς πηγαῖς, ἅμα δὲ καὶ μελέτης τῶν κυριωτάτων καὶ τῶν τὰ μάλιστα προσφάτων βοηθημάτων, νὰ συντελέσῃ, ἂν μὴ εἰς ἄλλο τι, τοὐλάχιστον εἰς τὴν καὶ

1. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ ὅρος οὗτος δὲν θὰ ἐμφανισθῆ ὡς ἧττον ἀνεκτὸς τῶν ἀλλογλώσσων Septuaginta - Forschung, ὅπερ ἤδη εὐχρηστεῖ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἢ Septuaginta - Wissenschaft ἢ Septuagintologie, διὰ τοῦ ἑτέρου τῶν ὁποίων λίαν προσεχῶς θὰ ὀνομασθῆ ἴσως ἡ περὶ τοὺς Ο΄ ἐπιστήμη. Ἐπίσης ἐλπίζομεν ὅτι ὁ ὅρος ***ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα*** δὲν θὰ θεωρηθῆ ὡς ἧττον ἀνεκτὸς τῶν γερμανικῶν Septuaginta - Studien ἢ τοῦ Septuagintismus ἢ τῶν γαλλικῶν la Septante κ.τ.τ. ἢ κἂν τοῦ ἑλληνικοῦ ***οἱ Ο΄***, δι' οὗ χαρακτηρίζεται βραχυλογικῶς ἑλληνιστὶ ἡ ἡμετέρα μετάφρασις.

παρ' ἡμῖν ἀναζωπύρησιν τοῦ ὑπὲρ τῶν Ο′ διαφέροντος, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν κρεισσόνων ἐπ' αὐτῶν ἐργασιῶν.

Α′.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥΣ Ο′. ΣΠΟΥΔΑΙ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Τὴν ἱστορίαν τῶν περὶ τοὺς Ο′ σπουδῶν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν ἡ πρώτη, διήκουσα μέχρι που τοῦ 1500 μ. Χ., εἶνε ἡ περίοδος τῶν κριτικῶν ἀναθεωρήσεων τῆς μεταφράσεως τῶν Ο′, ἡ δὲ δευτέρα, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιϛ′ αἰῶνος, ὁπότε τὸ ἐν τελείῳ μαρασμῷ διατελοῦν ἐν τῇ Δύσει διαφέρον περὶ τὴν μετάφρασιν ταύτην ἤρξατο ἀναθάλλον τὸ μὲν διὰ τῆς τυπογραφικῆς διαδόσεως αὐτῆς, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων πνοήν, καὶ διήκουσα μέχρι τῶν μέσων που τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, εἶναι ἡ περίοδος τῆς διὰ τύπου διαδόσεως τοῦ κειμένου τούτου καὶ τῆς συλλογῆς τοῦ παντοδαποῦ ὑλικοῦ διὰ τὰς νέας κριτικὰς ἐργασίας καὶ τέλος ἡ τρίτη, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὁπότε αἱ περὶ τὰς Ο′ σπουδαί, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀκμῆς τῶν θεολογικῶν καὶ τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐρευνῶν καὶ διὰ τῶν ἐργασιῶν ἄλλων τε μάλιστα δὲ τοῦ διασήμου Γοττιγγιανοῦ σοφοῦ Lagarde, εἰσέρχονται εἰς τὸ στάδιον σημαντικῆς ἐπιδόσεως, καὶ ἐξικνουμένη μέχρι σήμερον, εἶναι ἡ περίοδος τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ συλλεγέντος παντοδαποῦ ὑλικοῦ.

Τὸ πρῶτον ζήτημα, ὅπερ θὰ ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν προσο-

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὰ κυριώτατα βοηθήματα εἶνε τὰ ἑξῆς.

E. Nestle, New literature on the Septuagint (Americ. Journ. of Theol. III [1910] σ. 1 ἑξ.)

H. Swete, An Introduction to the O. Testament in Greek (β′ ἔκδοσις ἀνατεθεωρημένη ὑπὸ τοῦ Ottley. Cambridge 1914).

R. Ottley, A Handboock to the Septuagint (London 1920).

Redpath, The present position of the study of the Lxx (Americ. Journ of theol VII σ. 19.).

Ed. König, Die neuesten Kämpfe um den Wert der Septuaginta (Ἐν Jeschurun, ἔτος XII, τεῦχος [1925] 10-12).

Ἔτι δὲ καὶ τὰ σχετικὰ ἄρθρα περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο′ ἐν τοῖς ἑξῆς ἐγκυκλοπαιδικοῖς καὶ βιβλικοῖς λεξικοῖς (Encyclop. Brittanica, Encyclop of Religion and Ethics τοῦ Hastings, Real-Encyclop. für Protest. Theol u. Kirche, καθολ. Kirchenlexicon, A Dictionnary of the Bible, Encyclop. Biblica, Dictionnaire de la Bible κλπ.)

χὴν τῶν ὁπωσδήποτε ἀσχολουμένων περὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ἤτο τὸ περὶ τῆς γενέσεως αὐτῆς. Καὶ ὄντως ἐπησχόλησε πως τοὺς λογίους τῆς α' περιόδου τὸ ζήτημα τοῦτο, πλὴν οὐχὶ σοβαρῶς, πάντων ἐκλαμβανόντων ὡς ἱστορίαν πραγματικὴν τὸ περιεχόμεοον τῆς ψευδωνύμου ἐπιστολῆς ***τοῦ Ἀριστέου πρὸς Φιλοκράτην*** [1], ἔνθα στοιχεῖα ἀληθινῆς παραδόσεως περὶ τῆς συστάσεως τῆς μεταφράσεως τῆς Πεντατεύχου συγκαταμείγνυνται μετὰ μυθωδῶν λεπτομερειῶν ἐπὶ ἀγλαϊσμῷ τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Τὸ μόνον δὲ πρόβλημα, ὅπερ σοβαρῶς ἐπησχόλησε τοὺς περὶ τὴν ἑλληνικὴν Π. Δ. ἀσχολουμένους λογίους, ἤτο τὸ ***τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ μεταφραστικοῦ κειμένου εἰς τὴν πρωτόγονον αὐτοῦ*** καθαρότητα καὶ τοῦτο προέκυψεν ὡς ἑξῆς. Ἡ μετάφρασις τῶν Ο', συμπληρουμένη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ συντετελεσμένη οὖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, [2], ἤρξατο σὺν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον ἐξερχομένη τῶν ὁρίων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Αἰγύπτου, τ. ἔ. τῆς πατρίδος αὐτῆς, ἵνα κατακτήσῃ ὁλόκληρον τὴν ἑλληνόφωνον ἰουδαϊκὴν διασποράν, ἀλλὰ καὶ ἁμιλλωμένη κατὰ τὸ κῦρος πρὸς τὸ πρωτότυπον. Ἤδη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπετέλει αὕτη τὴν ἐπίσημον Ἱ. Βίβλον τῆς ἐν λόγῳ διασπορᾶς, ὥσπερ λίαν ἐνωρὶς ἀπέβη καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα ὡς ἐπίσημος Βίβλος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὁλοκλήρου, ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου μέχρι τῆς Ρώμης καὶ τῆς Γαλατίας. Ἀκριβῶς δὲ τὸ κῦρος, ὅπερ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' προσέλαβεν ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐν ταῖς μετὰ τῶν Ἰουδαίων συζητήσεσιν αὐτῶν περὶ Μεσσίου, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ κλονισθῇ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς παρὰ τῷ ἰουδαϊκῷ κόσμῳ. Εἰς τοῦτο ὅμως συνετέλεσεν οὐχ ἧττον τοῦ πολεμικοῦ λόγου καὶ τοῦτο τὸ οὐσιαστικώτερον, ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν Ο' οὐ μόνον δὲν ἠκολούθει ταῖς ἀρχαῖς τῆς νεωτέρας ἰουδαϊκῆς σχολικῆς ἑρμηνείας, ἀλλὰ καὶ διότι, βασιζομένη ἐπὶ παλαιοτέρων πρωτοτύπων,

1. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐκδοθεῖσα κατ' ἀρχὰς ἐν λατ. μεταφράσει τῷ 1471 ἐξεδόθη ἑλληνιστὶ ἐν ἔτει 1561. Εὑρίσκεται δὲ καὶ παρὰ τῷ **Κ.** Οἰκονόμῳ «ἐν τῷ τέλει τῆς «περὶ τῶν Ο' ἑρμηνευτῶν» τετραβίβλου αὐτοῦ. Ἀρίστη δὲ κριτικὴ ἔκδοσις εἶνε ἡ τοῦ Wendland (1900) καὶ δὴ καὶ ἡ τοῦ **H.** Tnackeray, ὡς παράρτημα τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Π. Δ» τοῦ H. Swete

2. Ὅρα καὶ ἡμετέραν πραγματείαν ἐν τῇ Θεολογίᾳ (Γ' γ') ὑπὸ τὸν τίτλον, Ὁ ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' σελ. 191.

δὲν ἀνταπεκρίνετο πλέον πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων προσφάτως τότε παραδεδεγμένον κείμενον[1]. Ἐκ τοῦ κλονισμοῦ δὲ τοῦ κύρους τῆς μεταφράσεως ταύτης παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐξηγεῖται ἡ ἤδη κατὰ τὸν Β΄. μ. Χ. αἰῶνα ἐμφάνισις νέων ἑλληνικῶν μεταφράσεων, τῶν τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Συμμάχου καὶ τοῦ Θεοδοτίωνος, βραδύτερον δὲ τῶν τριῶν ἀνωνύμων τῶν λεγομένων Ε΄., ϛ΄. καὶ Ζ΄. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ κείμενον τῶν Ο΄, ἕνεκεν τῆς καταπλησσούσης διαδόσεως αὐτοῦ, εἶχον διὰ τῶν ἐπανειλημμένων καὶ ἀκαταπαύστων ἀντιγραφῶν παρεισφρήσει σφάλματα οὐκ ὀλίγα, εἴτε ἀβλεπτήματα τῶν ἀντιγραφέων εἴτε ἄλλα τοιαῦτα. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως πραγμάτων εὑρεθεὶς ὁ πολὺς *Ὠριγένης* (185—253), δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθέντα ὑπομνήματα καὶ σχόλια καὶ εἰς τὰς ὁμιλίας εἰς ὅλην τὴν Π. Δ., ἀλλ' ἐκμαθὼν τὴν ἑβραϊκήν, πρῶτος πιθανώτατα αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἐξ ἐθνῶν χριστιανῶν, συνέλαβε τὸ μεγαλεπίβολον σχέδιον νἀποκαταστήσῃ τὸ κῦρος τῆς ἑλληνικῆς Π. Δ. δι' ἀποκαθάρσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ τῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγραφέων καὶ ἐπαναφορᾶς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκρίβειαν, ἐφ' ᾗ διεκρίνετο τοῦτο ἅμα ἐξελθὸν τῶν χειρῶν τῶν μεταφραστῶν, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐνόμισεν ὅτι θὰ κατορθώσῃ συγκρίνων τὸ κείμενον τῶν Ο΄ πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις καὶ διαπιστῶν οὕτω τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνου διαφοράς. Καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ, περὶ οὗ ὡς καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐργασίας ποιεῖται λόγον ἐν τῇ πρὸς Ἰούλιον τὸν Ἀφρικανὸν ἐπιστολῇ (περὶ τὸ 240) καὶ μάλιστα ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματι αὐτοῦ (περὶ τὸ 245), ηὐτύχησεν, ἀσχέτως πρὸς τοὺς καρποὺς αὐτοῦ, νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ ἀκαταπόνητος ἀνὴρ μετὰ μακροὺς καὶ ποικίλους μόχθους, ἀποθέσας τὸ συντελεσθὲν πολύτομον ἔργον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Παμφίλου ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης [2]. Διαιρέσας τὸ κείμενον τῆς Π. Δ. κατὰ κῶλα καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κατὰ παραλλήλους στήλας παρέθηκεν ἐν

1. Ὅρα Rob. Smith, The O. T. in the Jew. Church² σ. 64 ἑξ. Ἤδη δὲ ὁ Ἰουστῖνος παρατηρεῖ, «τολμῶσι λέγειν τὴν ἐξήγησιν ἣν ἐξηγήσαντο οἱ Ο΄ ὑμῶν πρεσβύτεροι παρὰ Πτολεμαίῳ τῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ γενόμενοι μὴ εἶναι ἔν τισιν ἀληθῆ» (Διαλογ. 68).

2. Ἐνταῦθα ἀποκείμενον τὸ ἔργον ἐδέχετο κατὰ τὸν δ΄ αἰῶνα τὰς ἐπισκέψεις πολλῶν ἐρχομένων ἐπὶ τούτῳ, ὅπως ἴδωσι καὶ μελετήσωσι ἢ καὶ ἀντιβάλωσιν αὐτό, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἱερώνυμος, (Comment. in Psalmos πρβ καὶ Comment in Epist. ad Titum γ' 9) καὶ ὁ Εὐσέβιος, ὅστις περιγράφει καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν εἰργάσθη ὁ Ὠριγένης (Ἐκκλ. Ἱστ. ϛ΄ 16).

μὲν τῇ α΄. στήλῃ τὸ κατὰ τὸν γ΄. μ. Χ. αἰῶνα ἐν χρήσει παρ' Ἑβραίοις, προσφάτως δὲ τότε μετερρυθμισμένον, ἑβραϊκὸν κείμενον ἑβραϊκοῖς γράμμασιν, ἐν δὲ τῇ β΄ τὸ αὐτὸ κείμενον μεταγεγραμμένον χαρακτῆρσιν ἑλληνικοῖς, ἐν δὲ τῇ γ΄ τὴν τοῦ Ἀκύλα μετάφρασιν, ὡς τὴν μάλιστα κατὰ γράμμα, ἐν τῇ δ΄ τὴν μάλιστα ταύτῃ ὁμοιάζουσαν τοῦ Συμμάχου, ἐν τῇ ε΄ τὸ κείμενον τῶν Ο΄, τῆς λεγομένης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις ***κοινῆς (ἐκδόσεως)***, ἐν δὲ τῇ ς΄ τὴν ὁμοιάζουσαν τοῖς Ο΄ μετάφρασιν τοῦ Θεοδοτίωνος, προσθεὶς ἔν τισι βιβλίοις καὶ ζ΄ καὶ η΄ στήλην, ἐν αἷς παρέθηκε καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις, ἃς φερομένας ἀνωνύμως ἐχαρακτήρισεν ὡς ***πέμπτην, ἕκτην*** καὶ ***ἑβδόμην***. Τούτου δ' ἕνεκεν τὸ ἐν λόγῳ ἔργον τοῦ Ὠριγένους ἀπό των ὑφ' ἃς ἐφέρετο μορφῶν ὀνομάζεται ποῦ μὲν ***ἑξαπλᾶ*** (ἀπὸ τῶν 6 πρώτων στηλῶν), περιλαμβάνοντα τὸ μέγιστον μέρος τῆς Π. Δ., ποῦ δὲ ***τετραπλᾶ*** (ἀπὸ τῶν 4 κυριωτάτων ἑλλην. μεταφρ.), ἔστι δ' ὅτε καὶ ***πενταπλᾶ*** (Ἀκ. Συμμ, Ο΄ Θεοδ. καὶ Ε΄) καὶ ***ἑπταπλᾶ*** καὶ ***ὀκταπλᾶ*** [1]. Ἡ σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ἦτο ἡ ε΄ στήλη, ἔνθα ὁ Ὠριγένης δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν παράθεσιν τοῦ κειμένου τῶν Ο΄ κατὰ τὰ ἄριστα τῶν προκειμένων αὐτῷ χειρογράφων, ἀλλ' ἐσημείωσε καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ Ἑβρ. κειμένου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας ἑλλην. μεταφράσεις διαφοράς, ποιησάμενος χρῆσιν καί τινων ἐκ τῶν ἀρισταρχείων λεγοχένων σημάτων [2], τ. ἔ. τοῦ ***ὀβελοῦ*** ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ο΄ πλεονάζοντος καὶ τοῦ ***ἀστερίσκου*** ἐπὶ τοῦ παρ' αὐτοῖς ἐλλείποντος, ὃ συνεπλήρου παραθέτων αὐτὸ ἐκ τῆς τοῦ Ἀκύλα μάλιστα δ' ἐκ τῆς σχετικῶς ἀρίστης μεταφράσεως τοῦ Θεοδοτίωνος, ἀμφοτέρων δ' ὁμοῦ τῶν μνημονευθέντων σημάτων ἐπὶ χωρίων, ὧν ἡ τάξις παρὰ τοῖς Ο΄, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις, ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ Ὠριγένης ὡς ἐσφαλμένη. Ἐπὶ δὲ τούτοις προσέθηκεν καὶ κριτικὰς ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρήσεις κατ' ἄλλας μαρτυρίας ***(ὁ Ἑβραῖος, ὁ Σύρος, τὸ Σαμαρειτικόν)***.

Καὶ προκαλεῖ μὲν πάντοτε τὸν θαυμασμὸν τῶν λογίων τὸ γιγάντειον τοῦτο ἐγχείρημα τοῦ Ὠριγένους, ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ ἀνὴρ οὗτος ἠθέλησε νὰ συμμορφώσῃ πάσῃ θυσίᾳ τὸ κείμενον τῶν Ο΄ πρὸς τὸ σύγχρονον

---

1. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κριτικῆς ταύτης ἐργασίας τοῦ Ὠριγένους πληροφορούμεθα μάλιστα παρὰ τοῦ Εὐσεβίου (Ἐκκλησιαστ. Ἱστ. ς΄ 16) Περὶ τοῦ ἔργου δὲ τούτου ὅρα καὶ ***Γ. Δέρβου*** Χριστιαν. Γραμματολογίαν Β΄ (1904) σ. 414 ἑξ.

2. Τὰ σήματα ταῦτα εἶχε μεταχειρισθῆ ὁ κράτιστος τῶν Ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν Ἀρίσταρχος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ὁμήρου.

αὐτῷ ἑβραϊκόν, τὸ ἀποτέλεσμα τοσούτων προσπαθειῶν δὲν ἀπέβη ἱκανοποιητικόν, οὐδὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν πραγματικὴν βελτίωσιν τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως τῆς λεγομένης **κοινῆς** τ. ἔ. τῆς προωριγενικῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, ἀφ' ὅτου μάλιστα μετ' αὐτῆς συνανεμείγησαν καὶ μέρη τῆς ἑξαπλικῆς [1] λεγομένης ἀναθεωρήσεως, ἣν συνεκρότησεν ἡ πέμπτη στήλη τῶν ἑξαπλῶν τοῦ Ὠριγένους, διαδοθεῖσα δι' ἀντιγράφων τῇ μερίμνῃ τοῦ Παμφίλου καὶ τοῦ Εὐσεβίου καὶ ἐπικρατήσασα ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην.

Ὅθεν, τῆς καταστάσεως τῆς κοινῆς ἐκδόσεως τῶν Ο΄ μὴ βελτιωθείσης, ἑπόμενον, ἦτο ὅτι θὰ ἐφειλκύετο ἐπ' αὐτῆς ἡ προσοχὴ καὶ ἄλλων λογίων ἀσχολουμένων περὶ τὰς βιβλικὰς σπουδάς, εἰς ἃς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπιδίδῃ σημαντικῶς ἡ λεγομένη σχολὴ τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ δὴ τῆς σχολῆς ταύτης ἀντιπρόσωπος ἐπιφανής, **Λουκιανὸς** ὁ Σαμοσατεύς, ὁ ἐν ἔτει 311 ἢ 312 τὸ μαρτύριον ὑποστάς [2], γνώστης καὶ οὗτος τῆς ἑβραϊκῆς τυγχάνων, ἐπεχείρησεν, ἴσως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ δοκίμου ἑλληνιστοῦ καὶ τῆς ἑβραϊκῆς ὡσαύτως γνώστου διδασκάλου Δωροθέου, διὰ καταλλήλου τῶν κριτικῶν τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀρχῶν ἐφαρμογῆς, νέαν τῆς κοινῆς λεγομένης ἐκδόσεως τῶν Ο΄ ἀναθεώρησιν, ἥτις, γενομένη μετά τάσεως προσαρμογῆς πρὸς τὸ σύγχρονον ἑβραϊκὸν κείμενον εἰς εὐρυτάτην κλίμακα, ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ μεταγεστέρων συγγραφέων [3] ὡς αὐτὸ τοῦτο ***ἑβδόμη ἑρμηνεία***. Καὶ χάρις μὲν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Λουκιανοῦ, ἅμα δὲ καὶ εἰς τὸ μέγεθος τῆς ἀκτῖνος τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἀντιοχειακῆς σχολῆς ἡ λουκιάνειος ἀναθεώρησις ἔτυχεν εὐρυτάτης διαδόσεως οὐ μόνον ἀνὰ τὴν βόρειον Συρίαν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ἡ Ἀντιόχεια κατὰ τὴν εὔστοχον τοῦ Hort παρατήρησιν ὑπῆρξεν ἡ «ecclesiastical parent»,

---

1. Τὸ κείμενον τοῦτο, ὀνομασθὲν καὶ ***Παλαιστιναῖον*** καὶ τοῦ ***Εὐσεβίου*** καὶ τοῦ ***Παμφίλου*** ἢ ἁπλῶς ***τοῦ Εὐσεβίου***, εἰς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ***κοινῆς*** ἐκδόσεως, ἀντιπροσωπεύεται μάλιστα ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἐκ Παλαιστίνης πατέρων καὶ ἐκκλ. συγγραφέων καὶ ἐν τῇ ἐπ' αὐτοῦ βασισθείσῃ ὑπὸ δὲ τοῦ Παύλου ἐπισκόπου τοῦ Tella·ἐν ἔτε. 616 φιλοπονηθείσῃ συριακῇ μεταφράσει ἥτις, χαρακτηριζομένη ὡς ***συροεξαπλική***, τυγχάνει εἷς τῶν ἀρίστων μαρτύρων τοῦ λεγομένου προεξαπλικοῦ κειμένου.

2. Ὑπό τινων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Οἰκονόμου «περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευθεισῶν Δ΄ σ. 498 ἠμφεσβητήθη ἡ ταὐτότης τοῦ Λουκιανοῦ τούτου πρὸς τὸν μάρτυρα, πλὴν οὐχὶ βασίμως.

3. ***Ψευδοαθανάσιος***, ἐν τῇ Συνόψει ἱερῶν συγγραφέων

καὶ ἔτι περαιτέρω μέχρις Ἑλλάδος [1]. Καὶ ἡ ἀναθεώρησις δ' ὅμως αὕτη οὐ μόνον δὲν ἐσήμαινεν θεραπείαν ὁριστικὴν τῆς καταστάσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, ἀλλ' ἐν μέρει συνεπηγάγετο καὶ ἐπιδείνωσιν αὐτῆς, ἕνεκεν τῆς διὰ τῶν ἀντιγράφων ἀναμείξεως λουκιανείων ἀναγνώσεων μετὰ ἑξαπλικῶν καὶ προεξαπλικῶν (τῆς κοινῆς).

Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ που μετὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως χρόνον ἐφιλοπονεῖτο ἐν *Αἰγύπτῳ* καὶ ἄλλη ἀναθεώρησις τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ κυκλοφοροῦντος κειμένου τῶν Ο΄ ὑπὸ **Ἡσυχίου** τινός, ὅστις δὲν εἶναι ὁ γνωστὸς λεξικογράφος, ὡς ἐξελήφθη ὑπό τινων [2], ἀλλὰ πιθανώτατα ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου [3] μετ' ἄλλων ἀνδρῶν σημειούμενος Ἡσύχιος ἐπίσκοπος ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ ἱερομάρτυς. Ὅθεν κατὰ τὸν δ΄ μ. Χ. αἰῶνα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου [4], ἐκυκλοφόρουν ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν τρεῖς ἀναθεωρήσεις τοῦκειμένου τῶν Ο΄,ἀντιπροσωπευόμεναι σήμερον εἴτε κεχωρισμένως εἴτε συνηθέστατα φύρδην μίγδην ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν παλαιοτέρων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις [5]. Κατὰ δὲ τὸν μετέπειτα χρόνον μέχρι τοῦ ιε΄ αἰῶνος οὐδεμία ἐργασία εἰδική, ἀναφερομένη εἴς τι τῶν συναφῶν τοῖς Ο΄ προβλημάτων, ἐνεφανίσθη οὐ μόνον ἐν τῇ Δύσει, ἔνθα ἡ μετάφρασις αὕτη ἕνεκα τῶν ἐνσκηψασῶν ἐκεῖ βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν μεταβολῶν καὶ μάλιστα ἕνεκα τοῦ παραγκωνισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ τῆς Βουλγάτας, σχεδὸν εἰπεῖν τελείως ἐλησμονήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ, ἔνθα ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ ὡς ἡ ἐπίσημος Βίβλος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τῆς περὶ αὐτὴν ἐνασχολήσεως οὔσης ἐνταῦθα εἴτε ἁπλῶς ἀντιγραφικῆς εἴτε τελετουργικῆς καὶ ἐποικοδομητικῆς εἴτε καθαρῶς ἑρμηνευτικῆς [6].

---

1. Ὅρα *Ἱερωνύμου* Praef. in Paralip. Περὶ τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως ὅρα τὴν πραγματείαν τοῦ Hautsch, Der Lukiantext des Oktateuch (ἐν Mitteil. des LXX-Unternehmens, τεῦχος I Berlin 1910.)

2. Ὅρα παρὰ Swete μν. ἔ. σ. 79.

3. Ἐκκλ. Ἱστ. Η΄ 13.

4 Praef. in Paralipom.

5. Πρὸς καθορισμὸν τῶν ἀντιπροσωπειῶν τούτων ἐργάζεται ἀνενδότως ἡ νεωτέρα ἑβδομηκοντολογικὴ ἔρευνα, ἐπὶ πλείστων ὅσων σημείων μὴ ἀπολήξασα εἰσέτι εἰς ὁριστικὰ συμπεράσματα.

6. Ἐνταῦθα καταλεκτέαι καὶ αἱ παλαιαὶ μεταφράσεις, αἱ ἐπὶ τῶν Ο΄ βασισθεῖσαι εἴτε ἐξ ὁλοκλήρου (παλ. λατιν., μεταγεν. συρ.) αἰθιοπ., αἰγυπτιακαί, γοτθ, ἀρμεν, γεωργιαν) εἴτε ἐν μέρει (ἀραβική, σλαυωνικὴ κ. ἄ.)

Ἀπὸ τοῦ ιϛ´ ὅμως αἰῶνος ἄρχεται ἡ ἀναζωογόνησις τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν σπουδῶν, εἰς ἣν συνετέλεσεν ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας καὶ ἡ τότε προϊοῦσα ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων. Αἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιϛ´ αἰῶνος ἀρξάμεναι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῶν Ο´ καθίστων αὐτὸ εἰς ἀεὶ εὐρυτέρους ἀνὰ τὴν Δυτ. Εὐρώπην κύκλους γνώριμον, τὸ δὲ διὰ ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων βαθμηδὸν ἀναπτυσσόμενον ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν διαφέρον, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ὡσαύτως ἐντεῦθεν ἀναζωπυρηθέντος κριτικοῦ πνεύματος, εὔλογον ἦτο νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν μετάφρασιν, θεωρουμένην οὐχὶ μόνον ὡς θρησκευτικόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν μνημεῖον, τῶν περὶ αὐτῆς ἐνδιαφερομένων λογίων μὴ προερχομένων πλέον ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ φιλολογικῶν καὶ ἄλλων κύκλων. Καὶ δὴ πρώτιστα πάντων, ἡ προθυμία πρὸς ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο´ ἤρξατο σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι συνδεομένη μετὰ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχετύπου κειμένου αὐτῆς καὶ οὕτω ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν διέκυπτε πάλιν ἐκ τῶν πρώτων τὸ πρόβλημα ***τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου***.

Ἡ ***πρώτη*** διὰ τοῦ τύπου ἔκδοσις τῶν Ο´ φιλοπονηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων λουκιανιζόντων χειρογράφων καὶ ἐκτετυπωμένη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1517, μερίμνῃ καὶ δαπάναις τοῦ ῥέκτου καρδιναλίου ἀρχιεπισκόπου τοῦ Τολέδου Ximenes de Cisneros, τῇ συνεργασίᾳ ἄλλων τε λογίων καὶ Κρητός τινος ὀνόματι Δημητρίου, ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 1521 ἐν Κομπλούτῳ τῆς Ἱσπανίας (τῇ σημερινῇ Alcala) ὡς μέρος τῆς Κομπλουτανῆς πολυγλώσσου βίβλου. Ἐπηκολούθησε δὲ κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν, προηγηθεῖσα τῆς κομπλατανῆς κατὰ τὴν δημοσίευσιν γενομένην ἐν Βενετίᾳ (1518—1519), ***δευτέρα*** ἡ λεγομένη ***Ἄλδειος***, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα διὰ τοῦ Ἄλδου ἐπὶ τῇ βάσει καλῶν χειρογράφων καὶ πιθανώτατα καὶ τῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγ. Μάρκου τηρουμένης βασσαριωνείου συλλογῆς, ἐτελειώθη μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἀνδρέου Asolanus καὶ φέρει ἡσυχιανὸν χαρακτῆρα [1]. Ἡ δὲ ***τρίτη*** μεγάλη ἔκδοσις τῶν Ο´ εἶναι ἡ λεγομένη ***Σήξτειος*** (Sixtina), μερίμνῃ μὲν τοῦ Πάπα Ρώμης Σήξτου τοῦ Ε´, ἐπιμελείᾳ δὲ τοῦ καρδιναλίου Ἀντωνίου Καράφα ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Morinus, Agelli, Nobilius κ. ἄ. φιλοπονηθεῖσα, ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων τε μετὰ

---

1. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἔφερε πρὸς τῷ λατινικῷ καὶ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον: ***«Πάντα τὰ κατ' ἐξοχὴν καλούμενα βιβλία, θείας δηλ. γραφῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας»***. Ἐπ' αὐτῆς δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξεδόθη καὶ ἡ τοῦ ***Ν. Γλυκᾶ*** (Ἐνετίῃσι αχπζ´).

πολλὰς ἐρεύνας ἀνευρεθέντων χειρογράφων καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ Βατ κώδικος καὶ δημοσιευθεῖσα[1] ἐν Ρώμῃ τῷ 1587. Ἡ ἔκδοσις αὕτη, ἥτις ἀποδεικνύει ὅσον εἶχεν ἤδη ἐν τῷ Βατικανῷ κατανοηθῇ ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς ἀλεξανδρινῆς μεταφράσεως, τοῦ ἐπισήμου τούτου κειμένου τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας, περιέλαβε χάρις εἰς τοὺς μόχθους τῶν μνημονευθέντων λογίων πολύτιμον διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ὑλικόν, ἠντλημένον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν παλαιῶν κωδίκων, τ.ἔ. σχόλια, χωρία ἀπὸ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν μεταφράσεων κ.τ.τ., ὅπερ ὑλικὸν δυστυχῶς σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀνατυπώσεις τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐξητμίζετο. Τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως διαφέρον δὲν ἐβράδύνε νὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς ἄλλας, ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν, χώρας καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα ὁ Πρῶσσος τὴν καταγωγὴν καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὀξφόρδης J. E. Grabe († 1712) ἐφιλοπόνησε τὴν ***τετάρτην*** μεγάλην ἔκδοσιν τῶν Ο΄, ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν Ὀξφόρδῃ (1703—1720). Ἡ καθ' ὅλου εἰπεῖν ἐπιμελεστάτη αὕτη ἔκδοσις ἐβασίσθη μέν, ὥσπερ καὶ ἡ σήξτειος ἐκείνη, ἐφ' ἑνὸς μεγαλογραμμάτου κώδικος, καὶ δὴ αὕτη ἐπὶ τοῦ ἤδη εἰς Ἀγγλίαν μετενηνεγμένου Ἀλεξανδρινοῦ (A), ἀλλὰ κατὰ δεύτερον λόγον καὶ ἐπὶ ἄλλων χειρογράφων καὶ δή, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν, καὶ ἐπὶ τῆς ὠριγενείου ἑξαπλικῆς ἀναθεωρήσεως, τοῦ Grabe ἀποδειχθέντος ἐκλεκτικωτέρου τῶν ἐπιμεληθέντων τῆς σηξτείου ἐκδόσεως λογίων καὶ μιμηθέντος ἐν πολλοῖς τὴν κριτικὴν τοῦ Ὠριγένους ἐργασίαν, περιλαβόντος δὲ ἔν τε τοῖς προλεγομένοις καὶ ἐν τῷ κειμένῳ πλούσιον ὑλικόν.

Καὶ παραλλήλως μὲν πρὸς τὰς μεγάλας ταύτας ἐκδόσεις τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ ἐδημοσιεύθησαν καὶ πλεῖσται ὅσαι ἄλλαι βραχύτεραι ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ καὶ τῇ Ὁλλανδίᾳ κ. ἄ., βασισθεῖσαι δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπ' ἐκείνων, οἷαι ἄλλαι τε καὶ ἡ τοῦ ἡμετέρου N. Γλυκᾶ (ἐν Βενετίᾳ 1687) ἐπὶ τῆς Ἀλδείου, αἱ τῶν van Ess, Tischendorf κ. ἄ. ἐπὶ τῆς σηξτείου, ἡ τοῦ Field ἐν Ἀγγλίᾳ (1665), ἡ ἐν Μόσχα (1821) καὶ ἡ τετράτομος τῶν Ἀθηνῶν, ἡ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου δαπάναις τῆς ἀγγλικῆς Society for promotig Christian Cnowledge ἐκδοθεῖσα (1843 — 1850) κ. ἄ ἐπὶ τῆς τοῦ Grabe. Παρὰ τὴν πολλαπλὴν δ' ὅμως ἀξίαν τῶν μνημονευθεισῶν μεγάλων ἐκδόσεων, ἐν οὐδεμιᾷ τού-

1. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἔφερε τὸν ἑλληνικὸν τίτλον : «*Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα δι' αὐθεντίας Ξύστου Ε΄ ἄκρου ἀρχιερέως ἐκδοθεῖσα*».

των παρείχετο apparatus criticus. ὅπερ ἐγχείρημα ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ 1788 μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐπὶ εὐρυτάτου καὶ δὴ καὶ σοφοῦ σχεδίου, προεβίβασε δ' οὐκ ὀλίγον ἐπιτυχῶς, ἀναλόγως πρὸς ὅσα διέθετε μέσα, ὁ Ἄγγλος κληρικὸς καθηγητὴς Robert Holmes (1748—1805) τῇ συνεργασίᾳ παντοδαπῶν ἐπιφανῶν συνεργατῶν, οἷοι ὁ Bandini (Φλωρεντ), C. Mathäi (Μόσχα), Alter (Βιέννη), Moldenhawer (Κοπεγχάγη) κ. ἄ, περιλαβὼν τοὺς καρποὺς δεκαετοῦς προπαρασκευῆς ἐν τῷ α΄ τόμῳ τοῦ Vetus Testamentum Graecum cum variis lectionibus (Oxonii. MDccxcviii), ὅστις περιεῖχε τὴν Πεντάτευχον μετὰ προλεγομένων καὶ παραρτήματος. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐσυνέχισε μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἐπαξίως ὁ James Parson, δημοσιεύσας ἀπὸ τοῦ 1810—1817 τοὺς ὑπολοίπους 4 τόμους. Ἐν τῇ τεραστίᾳ ταύτῃ ἐργασίᾳ, ἥτις ἔσχε μὲν ἔν τε τῇ Γερμανίᾳ (Lagarde) καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ (Hatch κ. ἄ.) τοὺς ἐπικριτὰς τῶν συναφῶν τῇ φύσει καὶ ταῖς περιπετείαις τοῦ ἐγχειρήματος ἐλαττωμάτων αὐτῆς (ἔλλειψις πολλῆς ἐπιμελείας, ἐλαττωματικὴ κατάταξις κ. τ. τ.), παραμένει δ' ὅμως ἐσαεὶ μνημεῖον θαυμαστὸν φιλοπονίας καὶ μαθήσεως καὶ πολύτιμος θησαυρὸς ἐκμεταλλεύσιμος, ἐχρησιμοποιήθη καὶ περιελήφθη ἄφθονον καὶ παντοδαπὸν ὑλικὸν ἀπό τε 300 που χειρογράφων καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν μεταφράσεων (περὶ τὰς 10) καὶ τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων (παραθῆκαι) ἔτι δὲ ἀπὸ τῶν λεγομένων σειρῶν (Catenae) [1] καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀπὸ τῶν προγενεστέρων μεγάλων ἐκδόσεων. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι μόνον τὸ ἔργον τῆς ἀντιβολῆς τῶν κωδίκων κατέλαβεν 164 χειρογράφους τόμους, περιληφθέντας ἐν τῇ βοδλειανῇ βιβλιοθήκῃ. Πρόοδον δ' αἰσθητὴν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐργασίας σημειοῖ καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ A. C. F. Tischendorf, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολυμόχθων αὐτοῦ ἐργασιῶν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ., εὗρε τὸν καιρὸν νὰ ἀσχοληθῇ καὶ περὶ τὸ τῶν Ο΄, φιλοπονήσας ἐγχειριδίους ἐκδόσεις αὐτῶν, ἃς ἐβάσισε μὲν ἐπὶ τοῦ ἀποκαθαρθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ πολλῶν σφαλμάτων σηξτείου κειμένου, ἐφωδίασε δὲ καὶ μετ' apparatus, περιορισθέντος εἰς τὰς διαφερούσας γραφὰς ὀλίγων μεγαλογραμμάτων κωδίκων [2].

1. Περὶ τὰς λεγομένας σειρὰς ταύτας, αἵτινες, ἀποτελοῦσαι συλλογὰς παλαιῶν ἑρμηνειῶν κατὰ σειρὰν παρατιθεμένων, εὑρίσκονται πολλάκις συνοδεύουσαι τὰ χειρόγραφα τῶν Ο΄, ἠσχολήθησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μάλιστα ὁ B. Corderius (1643) καὶ ὁ Junius (Patrick Young).

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Tischendorf ἡ τισεντόρειος ἔκδοσις ἀνεδη-

Πρὸς τῷ ζητήματι τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἐπησχόλησε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοὺς λογίους καὶ δὴ τοὺς φιλολόγους σοβαρῶς καὶ τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ***γενέσεως τῆς μεταφράσεως*** τῶν Ο΄. Ἤδη ὁ Ludovicus Vives ἐν ἔτει 1522 ἠμφεσβήτησε [1] τὸν ἱστορικὸν χαρακτῆρα τοῦ περιεχομένου τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου πρὸς Φιλοκράτην, συνταχθέντος τῇ γνώμῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἰωσὴφ Scaliger. Τοὐναντίον δ' ὑπερήσπισαν τὴν γνησιότητα αὐτῆς οἱ Ussher καὶ Voss καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἡμέτερος Κων. Οἰκονόμος διὰ πολλῶν, καιριώτατα κατ' αὐτῆς πλήγματα κατενεγκόντος τοῦ ἐγκρίτου τῆς Ὀξφόρδης ἑλληνιστοῦ Humphry Hody [2]. Ἐπίσης ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν ἐνίων λογίων ὀψὲ μέν, ἀλλ' οὐχὶ ἀκάρπως, καὶ ***ἡ γλῶσσα*** τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως, ἀσχοληθέντων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, δι' ὧν μέσων διέθετον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, περὶ μὲν τὴν λεξικογραφίαν τοῦ J. C. Biel (Novus Thesaurus philologicus, sive lexicon in LXX, ἐν Χάγῃ 1770) καὶ τοῦ J. F. Schleussner (Novus thesaurus philologicocriticus...V. Test., ἐν Λιψίᾳ 1820), περὶ δὲ τὴν γλῶσσαν καθόλου τῶν Sturz, Thiersch καὶ Frankel περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν ὁποίων ἔσται ὁ λόγος ἐν τῷ ἑπομένῳ μελετήματι. Οἱ δὲ Kircher (1607) καὶ Trom (1718) ἐφιλοπόνησαν τοὺς πρώτους θησαυροὺς τῶν Ο΄ (Concordantiae), ὧν ὁ δεύτερος καίπερ πολλαχῶς ἐλλιπὴς παρέσχεν ἀγαθὰς ὑπηρεσίας ἐπὶ 200 που ἔτη, οὐδὲ ἀπέβη μέχρι σήμερον ἄχρηστος. Καὶ ἄλλα δὲ ζητήματα ἑβδομηκοντολογικὰ ἐτέθησαν ἐπὶ τάπητος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, οἷα τὰ τῆς σχέσεως τῶν Ο΄ πρός τε τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας μεταφράσεις, περὶ ἃ ἠσχολήθησαν μάλιστα ὁ Ἄγγλος Ἐπίσκοπος Pearson [3], ὁ μνημονευθεὶς Hody καὶ ὁ Voss, ἔτι δὲ καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῶν σχέσεων τοῦ κειμένου τῶν Ο΄ πρὸς τὰς γενομένας ἀναθεωρήσεις αὐτοῦ,

μοσιεύθη τρίς, τοῦ Eb. Nestle ἐπιμεληθέντος τῶν δύο τελευταίων ἐκδόσεων (ς΄ 1880 καὶ ζ΄ 1887) καὶ ἐπισυνάψαντος αὐτῇ Supplementum περιλαβάνον ἀντιβολὴν τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ Σιναϊτικοῦ πρὸς τὸ σήξτειον κείμενον.

1. Τοῦτο ἐποίησεν ἐν τῷ αὐτοῦ ὑπομνήματι εἰς τοῦ Αὐγουστίνου τὸ de Civitate Dei XVIII, 4).

2. Contra historiam interpretum Aristeae nomine inscriptam disertatio (1684), πραγματεία περιληφθεῖσα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὸν τίτλον de bibliorum textibus originalibus, versionibus graecis et latina vulgata libri IV (Oxon. 1705.)

3. Ὅρα τὴν αὐτοῦ praefatio paraenetica εἰς τὴν ἐν Cambridge γενομένην ἀνατύπωσιν τῆς σηξτείου ἐκδόσεως (1655).

περὶ ὃ ἀπεπειράθη νὰ ἀσχοληθῇ ὁ J.F.Hug. Καὶ οἱ διατριβοντες δὲ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Π. Δ. ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἑβρ. κειμένου ἤρξαντο συμβουλευόμενοι καὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τῶν Reuss, Lowth κ.ἄ.'Αλλὰ καὶ πρὸς τὸ τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς Π.Δ, ὅπερ συγκροτοῦσι τὰ λεγόμενα ***δευτεροκανονικά***, καὶ πρὸς τὰς ***ἀπόκρυφα*** ἔτι ἐστράφη ἡ προσοχὴ λογίων τινῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, περὶ ἅ, μάλιστα δὲ περὶ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν, ἠσχολήθη ὁ J. A. Fabricius (✝ 1736). Δὲν παρεγνωρίσθη δὲ τὸ παράπαν ἡ διὰ τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς ἐρεύνας, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀρχετύπων κειμένων τῶν Ο', ἀξία τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν μεταφράσεων, περὶ ἃς ἠσχολήθησαν, συλλέγοντες μᾶλλον ὑλικὸν ἀπὸ τῶν περιθωρίων τῶν ἑξαπλικῶν κωδίκων, οἱ Nobilius (1588), J. Drusius (1622), P. Morinus (✝ 1624) καὶ πρὸ πάντων ὁ Bernard Montfaucon (1713), καὶ δὴ ἐξετιμήθη ἡ ἀξία καὶ τῶν ἀλλογλώσσων ἐπὶ τῶν Ο' κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον βασισθεισῶν παλαιῶν μεταφράσεων, περὶ ἃς ἠσχολήθησαν ὁπωσδήποτε οἱ A, Maes (1714), M. Norberg καὶ G. Bugati (τέλη ΙΗ' αἰῶνος), P. Sabatier (1743—1749) κ. ἄ. Ἄφθονον ἐν γένει συνελέγη ὑλικὸν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅπερ ἀνέμενε τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐπεξεργασίαν, συμπίπτουσαν κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Ὅτι δὲ πρὸς τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνακινηθέντα προβλήματα τῆς ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ξένη καὶ ἡ ἄρτι τότε ἀρξαμένη νἀναγεννᾶται ἑλληνικὴ ἐπιστήμη βεβαιοῖ ἡ μνημειώδης τοῦ Κωνστ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ***τετράβιβλος περὶ τῶν Ο' ἑρμηνευτῶν*** (1844-1849), ἀπηρχαιωμένη μὲν σήμερον ἐν πολλοῖς, ἐν οὐκ ὀλίγοις δὲ σημείοις διατηροῦσα τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ ὁπωσδήποτε μαρτυροῦσα περὶ τῆς μεγάλης πολυμαθείας, τοῦ ἐπιστημονικοῦ ζήλου καὶ τῆς θαυμαστῆς φιλοπονίας τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός [1]. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' καὶ β' βίβλῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματευόμενος περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο' καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ «τίνες, πόσοι, πότε, ποῦ, πῶς, καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξετελέσθη ἡ ἑρμηνεία», ὑπεραμύνεται τῆς γνησιότητος καὶ ἱστορικότητος τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς

1. Ἄλλοι τε συγγραφεῖς καὶ δὴ ὁ Swete ἐν τῇ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλλην. Π.Δ. ἐπανειλημμένως μνημονεύει τοῦ ἔργου τούτου καὶ παραπέμπει εἰς αὐτό. Ὁ δὲ Helbing, βεβαιῶν εὐχαρίστως, ὅτι εἶδε τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Nestle ἐν Maulbronn, ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸ περὶ τῆς συντάξεως καὶ περὶ τοῦ μεταφραστικοῦ τρόπου τῶν Ο' ζήτημα (Grammatik der LXX, 1907 σελ. III).

τοῦ Ἀριστέου, ἐν δὲ τῷ γ΄ πραγματευόμενος περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ἐν συγκρίσει πρός τε τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ο΄ καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἑλλην. μεταφράσεις, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὸ σαμαρειτικὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰς χαλδαϊκὰς παραφράσεις κτλ., ἀναδεικνύει τὴν μειονεκτηκότητα τοῦ μασσοριτικοῦ κειμένου καὶ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξίαν καθόλου τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως, ἥν ἐκδέχεται ὡς θεοπνευστίας μετέχουσαν.

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος σημειοῦται χαλάρωσίς τι ἐν ταῖς περὶ τοὺς Ο΄ σπουδαῖς, εἰς ἥν ἦλθεν ἵνα θέσῃ τέρμα διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν ὁ Γερμανὸς Paul Antoine de Lagarde (1829 — 1891), δυνάμενος ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ θεωρηθῇ ὡς πατὴρ τῆς νεωτέρας περὶ τοὺς Ο΄ κινήσεως καὶ προόδου.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἔκτοτε σημειουμένην ἐπίδοσιν τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν σπουδῶν, ἐν ᾗ ἁμιλλῶνται μάλιστα δύο μεγάλαι χῶραι, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἀγγλία, συνετέλεσαν κυρίως τὰ ἑξῆς γεγονότα· α΄) ἡ μεγάλη διάδοσις εὐχρήστων καὶ εὐαποκτήτων (ἐγχειριδίων) ἐκδόσεων τῆς Ο΄, β΄) ἡ μεγάλη ἐπίδοσις τῶν θεολογικῶν καὶ φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν καὶ γ΄) ἡ ἀνακάλυψις νέων κωδίκων τῶν Ο΄, ἀποσπασμάτων ἐκ παλαιῶν μεταφράσεων καὶ ἀναθεωρήσεων τῶν Ο΄ καὶ δὴ καὶ τῶν παπύρων, δι' ὧν ἐγνώσθη κάλλιον ἡ σύγχρονος τῇ συστάσει τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὡς ἀπαρχὴ δὲ καὶ ὡς γενναία ἅμα συμβολὴ εἰς τὴν νεωτέραν κίνησιν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ περὶ τὰς παλαιὰς μεταφράσεως (συρ, ἀραμ, αἰθιοπ, κοπτικ., λατιν.) ἔρευναι τοῦ Lagarde. Ὁ ἀνήρ δ' οὗτος εἶναι οὐ μόνον ὁ θέσας ἐν πλήρει συνειδήσει καὶ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ σοβαρότητι τὸ πρόβλημα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν Ο΄, ἀλλὰ καὶ ὁ καθορίσας τὰς γενικὰς ἀρχάς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἅμα δὲ καὶ ἀναλαβὼν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων. Δυστυχῶς τὸ μεγαλοπρεπές, ἀλλὰ καὶ λίαν δυσεπίτευκτον σχέδιον τοῦ Lagarde,[1] ὅπερ ἀνηγγέλθη ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ***Συμμείκτοις*** αὐτοῦ (II 1880), ἔπειτα δὲ ἡπλουστευμένον ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον Ankündigung einer neuen Ausgabe der griechischen Übersetzung des A. T. (Göttingen 1882) καὶ οὗ τὴν βάσιν ἀπετέλει ἡ ἀνασυγκρότησις τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ γενομένων ἀναθεωρήσεων τῶν Ο΄, δὲν

1. Τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς μεθόδου τοῦ Lagarde εὑρίσκομεν ἤδη ἐν ταῖς αὐτοῦ Anmerkungen zur griechischen Übersetzung der Proverbien 1863 καὶ Genesis graece 1868

ἦτο ἐξ ἐκείνων, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἐξαρκοῦσι τὰ στενὰ ὅρια τοῦ βίου ἑνὸς ἀνδρός, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα εἶναι εὐρύτερα τοῦ βίου τοῦ Lagarde. Ὁ Lag. ἀρξάμενος τοῦ ἔργου ἀπὸ τοῦ ἐγχειρήματος τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς λουκιανείου ἀναθεωρήσεως δὲν κατώρθωσεν, ἕνεκεν τοῦ προώρου θανάτου αὐτοῦ, οὐδὲ τοῦτο νὰ ἀγάγῃ εἰς πέρας, ἐκδοθέντος μόνον τοῦ πρώτου μέρους αὐτοῦ τοῦ περιλαμβάνοντος τὴν Ὀκτάτευχον καὶ τὰ ἱστορικὰ βιβλία μέχρι τῆς Ἐσθήρ. (Librorum V. T. canonicorum pars prior, graece, Pauli de Lagarde studio et sumptibus edita, Göttingen 1883).

Ὁ ὑπὸ τοῦ Lagarde ὅμως ριφθεὶς σπόρος εὗρεν ἔν τε τῇ ἰδίᾳ πόλει καὶ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ καθόλου καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ πρόσφορον ἔδαφος. Καὶ δὴ ἐν μὲν τῇ Γοττίγγῃ, ἱδρυθὲν ἀπὸ τοῦ 1907 καὶ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς Γοττιγγιανῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἐργάζεται ἔκτοτε ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ A. Rahlfs, μαθητοῦ τοῦ Lagarde, τὸ λεγόμενον Septuaginta—Unternehmen, οὗ σκοπὸς εἶναι ἡ προπαρασκευὴ (ἐντὸς 30 ἐτῶν) κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ο΄ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προγράμματος τοῦ Lagarde [1]. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας πλῆθος λογίων ἐπασχολεῖται περὶ τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, ὅπερ ἐκ παλαιοτάτων (ὅρα καὶ σελ. 229 ἑξ) προεβλήθη τοῖς περὶ τοὺς Ο΄ ἀσχολουμένοις καὶ ἀπερρόφησε μέγα μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου τοῦ σοφοῦ τῆς Γοττίγγης. τ.ἔ. τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν Ο΄, ἔκτοτε χρονολογουμένης καὶ εὐδοκίμως συνεχιζομένης σειρᾶς σπουδαίων μονογραφιῶν, οἷαι αἱ τῶν Jahn [2], Procksch [3], Rahlfs [4] Bludau [5], Nestle [6] κ. ἄ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ πεδίου ἐργάζονται ἔκτοτε ἐνδελεχῶς καὶ μεθοδικῶς καὶ μετὰ λαμπρῶν ἀποτελεσμάτων καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἄνδρες τῆς

---

1. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀνακοινώσεις τοῦ ἐγχειρήματος τούτου δημοσιεύονται ἔκτοτε τὸ μὲν ἐν ἰδίαις πραγματείαις τὸ δὲ ἐν τῷ Götting. Gelehrten Angelger, ἀπὸ δὲ τοῦ 1910 ἐν ταῖς περιοδικῶς ἐμφανιζομέναις Mitteilungen des Septuaginta—Unternehmens.

2. Beiträge zur Beurteilung der Septuaginta (1902). Das Buch Esther nach LXX hergestellt (1904), das Buch Daniel nach LXX (1905), das Buch Exechiel nach LXX (1903).

3. Studien zur Geschtchte der LXX (1910).

4. Septuaginta—Studien I, II, III, πραγματεῖαι ἐν ταῖς μνημονευθ. Mitteilungen κ. ἄ.

5. De Alex. interprete libri Daniel indole (1891), Die Alex. Übersetzung des B. Daniel (1897).

6. Septuaginta—Studien (ἐν 5 τεύχεσι), Urtext und Übersetzungen der Bibel (1897) κ. ἄ.

περιωπῆς τοῦ F. Field, τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος τοῦ ὁποίου μαρτύριον ἐσαεὶ θὰ παραμένωσι τὰ ἐν Ὀξφόρδη (1875) δημοσιευθέντα μετὰ σοφῶν προλεγομένων «Origenis hexaplorum quae supersunt», τοῦ Swete, τοῦ Burkitt, τοῦ Oesterley, τοῦ Hart, τοῦ Ottley κ. ἄ.

Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰς ἐργασίας ταύτας, γινομένης ὁσημέραι αἰσθητῆς μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ τῆς ἀνάγκης κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ο', ἐσχεδιάσθη καὶ ἀπεφασίσθη ἐν Cambridge ἡ ἐκπόνησις δύο ἐκδόσεων μετὰ τοῦ αὐτοῦ κειμένου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κωδ. B, ὅσον τὸ δυνατὸν πιστότερον, μιᾶς βραχυτέρας καὶ ἑτέρας ἐκτενεστέρας, ὧν ἐκείνη μὲν ἀνετέθη εἰς τὸν μνημονευθέντα καθηγητὴν H. B. Swete, ἡ δὲ εἰς τοὺς A. E. Brooke καὶ N. Mc Lean, προσλαμβανουσῶν ἀμφοτέρων τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Cambridge. Καὶ ἡ μὲν βραχυτέρα ἔκδοσις, ἧς ἡ παρασκευὴ ἀπῄτησεν 11 ἔτη, περιλαμβάνουσα ὅλην τὴν ἑλληνικὴν Π. Δ. σὺν τοῖς δευεροκανονικοῖς καὶ ἐκ τῶν ἀποκρύφων αὐτῆς τοὺς σολομωντείους ψαλμοὺς καὶ τὸν ἑλληνικὸν Ἐνώχ, καὶ συμπληρώσασα ἐν ἔτει 1894 τρεῖς τόμους, ὑπὸ τὸν τίτλον «The Old Testement in Greek,» ἐνεφάνισε τοσοῦτον πλοῦτον διαφερουσῶν γραφῶν κ.τ.τ. καὶ τοσαύτην καθόλου ἐπιμέλειαν καὶ ἀρτιότητα, ὥστε θεωρηθεῖσα ὡς ἡ ἀρίστη πασῶν τοῦ εἴδους αὐτῆς [1], διεδόθη τάχιστα οὐ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς, ἀριθμοῦσα ἄχρι σήμερον 4 ἐκδόσεις. Ὁ Swete μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἔξοχον ταύτην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἑβδομηκοντολογίαν, ἐδωρήσατο εἰς τοὺς φίλους τῶν σπουδῶν τούτων τὴν πρώτην καὶ κατὰ πάντα ἀρίστη Introduction to the O. T. in Creek, ἐν ᾗ ἐξετάζονται ἅπαντα τὰ σχετικὰ ζητήματα (α' ἔκδ. 1900, β' ἀνατεθεωρημένη ὑπὸ τοῦ R. Ottley 1914). Ἐκ δὲ τῆς μεγάλης ἐκδόσεως τῶν Ο', τοῦ τεραστίου τούτου ἐγχειρήματος τοῦ βασιζομένου ἐπὶ ἐνδελεχοῦς ἐρεύνης ἁπάντων τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου κειμένου (χειρογρ, παπυρ, πατερ. τοῦ χωρ, μεταφρ., ἀναθεωρησ, ἔτι δὲ καὶ Φίλωνος καὶ Ἰωσήπου)ἔχει ἄχρι τοῦδε δημοσιευθῇ μόνον ἡ Οκτάτευχος, συμπληρωθεῖσα μόλις τῷ 1918. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν κριτικὴν ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν Ο' ἐργασίαν δέον νὰ χαιρετισθῇ ἡ πρό τινων ἐτῶν συμπλήρωσις (1897—1906) τῆς μεγίστης ὀξφορδιανῆς Concordance to the Septuagint τῶν Hatch Redpath, σπουδαίαν παρασχούσης καὶ μελλούσης νὰ παράσχῃ συμβο-

1. Ὁ R. Otley προβαίνει μέχρι τῆς ἐκφράσεως τῆς ἀμφιβολίας, ἂν ὑπάρχῃ παλαιὸν κείμενον ἐκδεδομένων κάλλιον τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' (Handbook to the Septuagint σ. 73).

λὴν πρὸς διευκρίνησιν οὐ μόνον τοῦ κριτικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ γλωσσικοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων ἑβδομηκοντολογικῶν ζητημάτων, ὡς πείθεταί τις ῥίπτων βλέμμα καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Journal of theol. Studies δημοσιευθεισῶν πραγματειῶν τοῦ H. Thackeray.

Μεγάλην δὲ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἔσχον αἱ περὶ τὴν **γλῶσσαν** τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ σπουδαὶ ἐπίδοσιν, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῶν λαμπρῶν ἐργασιῶν τοῦ θεολόγου Ἀd. Deissmann καὶ τοῦ φιλολόγου A Thumb †1915) ἐπεξετάχη ταχέως καὶ ἐν ἄλλαις χώραις καὶ μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἐνδελεχῶς εἰργάσθησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου παλαιότερον μὲν ὁ Hatch, βραδύτερον δὲ ὁ Thayer καὶ μάλιστα ὁ πρόωρον καὶ οἰκτρὸν κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον (1917) ἐν τῇ θαλάσσῃ διὰ τορπιλλίσεως εὑρὼν θάνατον καθηγητὴς James Moulton. Εἶνε δὲ ἡ ἐπίδοσις τῶν γλωσσικῶν βιβλικῶν καθόλου σπουδῶν συναφὴς πρὸς τὰς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μάλιστα διὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρέσεως τῶν παπύρων καὶ τῶν ὀστράκων καὶ διὰ τῆς σπουδῆς τῆς δημώδους νεοελληνικῆς, γενομένας προόδους ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.. Ἐν Γερμανίᾳ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνεφανίσθη καὶ ἡ πρώτη Grammatik der Septuaginta,φιλοπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Helbing, (I Teil Göttingen 1907) τῷ παραδείγματι τοῦ ὁποίου ἠκολούθησεν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἐπαξίως τὸἔργον του Moulton ἐν ταῖς γλωσσικαῖς βιβλικαῖς ἐρεύναις συνεχίζων ἔγκριτος ἑβδομηκοντολόγος H. H. Thackeray, δημοσιεύσας ἐν ἔτει 1909 τὸν α΄ τόμον τῆς Grammar of the O. T. in Greek, according to the Septuagint [1]. Οὐκ ὀλίγη δὲ παρατηρεῖται κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἐπίδοσις καὶ ἐν ταῖς περὶ τὰ δευτεροκανονικὰ καὶ τὰ ἑλληνόφωνα ἀπόκρυφα τῆς Π. Δ. σπουδαῖς, εἰς ἃς διαπρέπουσιν ἀγγλόφωνοι μὲν λόγιοι οἱ Oesterley Rendel Harris, Ryle, Conybeare κ. ἄ. μάλιστα δ'ὁ R. H. Charles, ὁ καὶ δημοσιεύσας δύο μεγάλους τόμους τῆς ὀξφορδιανῆς λεγομέ-

1. Ἐνῷ ἀναμένεται ἀνυπομόνως ἡ συμπλήρωσις ἀμφοτέρων τῶν γραμματικῶν τούτων, καθίσταται ὁσημέραι λίαν αἰσθητὴ καὶ ἡ ἀνάγκη συγκεχρονισμένου **λεξικοῦ τῶν Ο΄**, τοῦ παλαιοῦ Schleussner (σελ. 237) μὴ ἀνταποκρινομένου πλήρως πρὸς τὰς σημερινὰς προόδους καὶ ἀξιώσεις τῆς ἐπιστήμης. Χρήσιμον δὲ διὰ τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς ἐρεύνας, ἐν ἐλλείψει συγκεχρονισμένου εἰδικοῦ λεξικοῦ, εἶναι τὰ λεξικὰ τοῦ E. Sophokles, Greek Lexicon for the Roman and Byzantine Periods (β΄ ἔκδ 1888) τοῦ Passow καὶ τῶν Liddel καὶ Scott (μετάφρ. Κωνσταντινίδου) καὶ δὴ καὶ τὰ λεξικὰ τῆς Κ. Δ. τοῦ Ebeling καὶ τοῦ Preuschen, μάλιστα ἐν τῇ προσφάτῳ καὶ μήπω συμπεπληρωμένῃ β΄ ἀνατεθεωρημένῃ καὶ βεβελτιωμένῃ ἐκδόσει ὑπὸ τοῦ W. Bauer.

νης ἐκδόσεως τῶν Apokryphа and Pseudepigrapha, ἐν Γερμανίᾳ δ' οἱ Fritzsche, Nestle, Smend, Peters κ. ἄ. καὶ δὴ ὁ Kautzsch, ἐκδοὺς τῇ συνεργασίᾳ ἐπιλέκτων εἰδικῶν ἐν δυσὶ τόμοις τὰ Apokryphen und Preudepigraphen dés A. T. (α' 1900 β' ἔκδ. 1921) ἐν Γαλλίᾳ δ' οἱ André Fry κ. ἄ. [1].

Καθόλου δὲ εἰπεῖν τὸ ὑπὲρ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' διαφέρον κατακτᾷ ὁσημέραι ἔδαφος οὐ μόνον μεταξὺ τῶν θεολογικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων καὶ δὴ καὶ τῶν φιλολογικῶν κύκλων ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ, ἔνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠσχολήθησαν περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ο' ὁ Viteau καὶ δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰ. Ψυχάρης, δημοσιεύσας διατριβὴν sur le Grec de la Septante (Revue des études juives 1908) καὶ ἐν Ἰταλίᾳ (Ceriani, Mercati) καὶ ἐν Ρωσσίᾳ, ἔνθα διεκρίθη ἐν ταῖς ἐρεύναις ταύταις ὁ J. Korsunski δημοσιεύσας περισπούδαστον δίτομον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ μετάφρασις τῶν Ο' καὶ ἡ σημασία αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας» (ἐν Πετρουπόλει 1898), καὶ ἐν ἅπασι τοῖς ἐπιστημονικοῖς κέντροις τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἤδη δὲ τῷ 1906 παρετηρεῖτο ἐν τῇ Revue Biblique (τεῦχ. Ἀπριλ.) «il est à croire que les LXX sont plus que jamais à la mode». Πάντες οἱ νεώτεροι ἑρμηνευταὶ τῆς Π. Δ. θεωροῦσιν ἀπαραίτητον νὰ συμβουλεύωνται [2] ἑκάστοτε καὶ τὴν ἡμετέραν μετάφρασιν καὶ νὰ προτιμῶσι πολλάκις τας ἀναγνώσεις αὐτῆς, ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτῶν. Ἰδιαίτεραι δὲ ἀκαδημαϊκαὶ παραδόσεις ἔχουσαι ὡς ὑποκειμενον τοὺς Ο' ἀφιεροῦνται ἐν οὐκ ὀλίγοις πανεπιστημίοις, μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ [3] καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ταῖς δυσὶ χώραις ἔνθα παρατη-

---

1. Περὶ τὰς λεγομένας Catenae ἀσχολοῦνται κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ὁ Faulhaber ὁ H. Lietzmann ὁ Lindl κ.ἄ.

2. Αἰσθητὴ εἶναι μάλιστα διὰ τὴν ὀρθόδοξον θεολογικὴν ἐπιστήμην ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκδόσεως εἰδικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Π.Δ. κατὰ τοὺς Ο', ἅτινα εἶχε σχεδιάσει ἤδη ὁ J. F. Faber ἐν τῇ ἑαυτοῦ Descriptio commentarii in Septuaginta interpretes (Göttingen 1768).

3. Ἐν Γερμανίᾳ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1767 εἶχεν εἰσαγάγει ἀκαδημεικὰς παραδόσεις ἀναφερομένας εἰς τοὺς Ο' ὁ τοῦ ἐν Γοττίγγῃ πανεπιστημίου καθηγητὴς J D. Michaelis Ἐν δὲ τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λιψίας αἱ ἑβδομηκοντολογικαὶ σπουδαὶ καλλιεργοῦνται ἐν τῇ Hellenistische Ableilung des Neutestamentlichen Seminars, τῶν φροντιστηριακῶν ἐργασιῶν τῆς ὁποίας, ἀρτισυστάτου τότε (ἐν ἔτει 1912), ἱδρυθείσης δὲ τῇ παροτρύνσει καὶ μερίμνῃ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ἡμῶν G. Heinrici καὶ τεθείσης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τότε ὑφηγητοῦ, νῦν δὲ καθηγητοῦ τῆς ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ. ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Leyden κ. H. Windisch, μετέσχομεν καὶ ἡμεῖς.

ρεῖται ἡ μεγίστη περὶ τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς σπουδὰς ἐπίδοσις. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ διακρίνονται σήμερον μεταξὺ τῶν ὁπωσδήποτε περὶ τὰς τοιαύτας σπουδὰς διατριβόντων, ὁ Thackeray καὶ ὁ R. Ottley, εἰς ὃν ὀφείλομεν πρὸς τῷ «Isaiah according to tle Septuagint» (ἐν δυσὶ τόμοις 1904—1906) καὶ τὸ ἀξιόλογον Handbook to the Septuagint (London 1920). Ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ κρατοῦσι σήμερον τὰ σκῆπτρα ἐν μὲν ταῖς γλωσσικαῖς ἐπὶ τῶν Ο′ ἐρεύναις ὁ Deissmann, ἐν δὲ ταῖς κριτικαῖς ἐπὶ τοῦ κειμένου αὐτῶν ὁ Rahlfs.

Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀνεφάνη μόλις πρὸ τριετίας καὶ νέος ἀστὴρ ὁ Franz Wutz, ἰδίαν διατυπώσας περὶ τῆς γενέσεως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο′ θεωρίαν, εὐρὺ στάδιον διανοίγουσαν εἰς τὰς ἑβδομηκοντολογικὰς καθόλου ἐρεύνας καὶ πλείστης ἀξιουμένην παρὰ τῶν εἰδικῶν προσοχῆς [1], ἐχούσης δ' ἐν βραχυτάτῃ περιλήψει ὧδε. Ὁ Wutz πρὸς ἐξήγησιν τῶν παρατηρουμένων μεταξὺ τοῦ μασσοριτικοῦ κειμένου καὶ τῶν Ο′ διαφορῶν εἰκάζει, ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἑβραϊκῶν κειμένων μεταγεγραμμένων δι' ἑλληνικῶν χαρακτήρων (Transkriptionstexte) καὶ μόνον ἡ Πεντάτευχος ἀνεθεωρήθη ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων μετὰ χαρακτήρων ἑβραϊκῶν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα μεταγεγραμμένα κείμενα τῆς μεταφράσεως ἔδιδον ἀφορμὰς εἰς ποικίλα λάθη, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ μεταγραφεὺς ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ κακῶς φωνηεντίσῃ, οὐδὲ παρεῖχεν αὐτῷ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, παρὰ τὸν πλοῦτον τῶν φωνηέντων αὐτῆς, τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποδώσῃ ὡς ἔδει πάντας τοὺς ἑβραϊκοὺς φθόγγους καὶ δὴ τὰ λαρυγγόφωνα καὶ τὰ συριστικά, τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπιδεινουμένης διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τοῖς μεταγεγραμμένοις κειμένοις καὶ ἕνεκεν τοῦ

1. Τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἀνεκοίνωσεν ὁ W. κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1923 ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν ἀνατολιστῶν ἐν Βερολίνῳ (Theolog Blätter II 111-116). Ἐπανῆλθε δ' ἐπ' αὐτῆς ἐν τῷ ἐν Μονάχῳ συνελθόντι κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1924 Orientalistentag (Zeitschr. f. Alttest Wissenschatt 1925 τεύχη 1)2 σελ. 115—119). Ὅρα δὲ καὶ ἄρθρα αὐτοῦ ἐν τῇ Bibl. Zeitschrift τομ. XVI 1924 σ. 193 ἑξ. καὶ XVII 1925 σ. 1 ἑξ. Κατὰ πλάτος δ' ἐξέθηκε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ Wutz ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Kittel ἐκδιδομένοις Beiträge zur Wissenschatt von A. T. (1925). Ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης ἐξεφράσθησαν ὁ Walde (ἐν Hochland 1924 II σ. 440 ἑξ.) καὶ ὁ Kittel ἐν D. L. Zeit. 1925 σ 657 ἑξ. Ἐναντίον δ' αὐτῆς ἐκηρύχθησαν οἱ Fischer, Riessler καὶ Caspari. Ὅρα καὶ Schmidtke, Die neue Septuaginta—theorie ἐν τῷ καθολ. περιοδικῷ Theologie unt Glaube, (17 ἔτος (1925) σελ. 638 ἑξῆς). Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ ἐν λόγῳ θεωρία εἶχε διατυπωθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ O. Tychsen ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Tentamen (1772) καταπολεμηθεῖσα τότε ὑπὸ τοῦ J. Michaelis ἐν τῇ Orientalische Exegetische Bibliothek 1773).

ποικίλλοντος τρόπου τῆς μεταγραφῆς. Καί τοὺς μὲν κανόνας, καθ' οὓς ἐγένετο ἡ τοιαύτη μεταγραφή, προσποριζόμεθα ἀπό τε τῆς ἀποδόσεως τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν σῳζομένων ἀποσπασμάτων τῆς β΄ στήλης τῶν ὠριγενείων ἑξαπλῶν. Ὡς λόγον δὲ τῆς τοιαύτης μεταγραφῆς ἐκδέχεται ὁ Wutz τὴν πρακτικὴν ἀνάγκην τῆς συναγωγικῆς λατρείας, τῶν πρεσβυτέρων διδασκάλων μὴ ὄντων πλέον ἱκανῶν νὰ ἀναγινώσκωσιν ἀπροσκόπτως τὰ ἀφωνηέντιστα κείμενα. Ἴσως δὲ κατ' αὐτὸν ὑπῆρχε καὶ ἡ πρόθεσις τῆς παγιώσεως τῆς προφορᾶς τοῦ κειμένου. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη, παρὰ τὰ τρωτὰ ἃ ἐμφανίζει καὶ παρὰ τὰς μήπω ἀδιασκεδάστους ἀμφιβολίας ἃς προκαλεῖ, καὶ περὶ ὧν ἔσται ὁ λόγος ἐν ἄλλῳ ἡμῶν μελετήματι, ἀπεδείχθη ἱκανῶς γόνιμος μάλιστα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου.

Χάριν δὲ τῆς πληρεστέρας πως ἀρτιότητος τῆς ἱστορίας τῆς ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης δέον νὰ μὴ παρασιωπηθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὠριγένους μηδέποτε καταπνιγεῖσα παρὰ τοῖς φανατικοῖς Ἰουδαϊκοῖς κύκλοις [1] τάσις πρὸς παντελῆ ἐξουθένωσιν τῆς ἀξίας τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως. [2] Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Ρῶσσος λόγιος Theod. Derjugin ἐν πραγματείᾳ αὐτοῦ, δημοσιευθείσῃ κατὰ τὸν παρελθὸν ἔτος ἐν Πετρουπόλει ῥωσσιστὶ καὶ μεταφρασθείσῃ ὑπὸ τοῦ L. Hahn καὶ γερμανιστὶ, ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίβλος καὶ Ἕλληνες», ὑποστηρίζει τὴν λίαν παράδοξον θέσιν, ὅτι «τὸ βιβλικὸν κείμενον (τῆς Π. Δ.) ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δηλ. ἡ πρωτότυπος μορφὴ τῆς γραμματείας τῆς Π. Δ. εἶναι ἡ περιεχομένη ἐν τῇ κακῶς, κατ' αὐτόν, θεωρουμένῃ ὡς μεταφράσει (τ. ἔ. τῶν Ο΄), ἐν ᾧ πράγματι μετάφρασις ἐκείνης τυγχάνει τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον [3].

1. Μετ' εὐχαριστήσεως πληροφορούμεθα καὶ πρὸς τιμὴν τῆς νεωτέρας φιλελευθέρας ἑβραϊκῆς ἐπιστήμης ἀναγράφομεν τὴν εἴδησιν, ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐλάβομεν, ὅτι αἱ περὶ τοὺς Ο΄ σπουδαὶ ἤρξαντο θεραπευόμεναι καὶ ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ ἑβραϊκῷ πανεπιστημίῳ τῆς Ἱερουσαλήμ.

2. Ὅρα Z. Frankel Vorstudien zu der Septuaginta (Leipzig 1841) καὶ Über den Einfluss der palästinischen Exegese auf die alexandr. Hermeneutik (1857) πρβ. δὲ καὶ Geiger, Nachgelassene Sehriften IV, 73 ἑξ (Berlin 1875-8). Τὰς τοιαύτας δὲ προσβολὰς προσεπάθησε μετὰ πολλοῦ ζήλου νἀποκρούσῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ E. Grinfield ἐν ειδικῇ πραγματείᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον An Apology for the Sehtuagint (London 1580). Ὅρα δὲ καὶ Philipps. The Septuagint fallacy: an indictement of modern criticisme (London 1918).

3. Τὴν παράδοξον ταύτην θεωρίαν δὲν ἀπηξίωσε νὰ ἀναιρέσῃ ὁ ἐπιφανὴς ἑβραϊστὴς τῆς Βόννης El. König ἐν τῷ ἑβρ. περιοδικῷ Jeschurun (XII, 1925 τευχ. 11)12 σελ. 444 ἑξῆς).

Τοιαύτη λοιπὸν εἶναι ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῶν περὶ τοὺς Ο΄ σπουδῶν καὶ οὕτω περίπου ἔχει ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς ἑβδομηκοντολογίας. Τὰ δὲ κυριώτατα προβλήματα, ἅτινα ἐπασχολοῦσι τὴν ἑβδομηκοντολογικὴν ἔρευναν σήμερον εἶναι τὰ ἑξῆς. Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα εἶναι τὸ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὠριγένους προβληθὲν εἰς τοὺς περὶ τοὺς Ο΄ ὁπωσδήποτε ἀσχολουμένους λογίους, τ. ἔ. ***ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου τῆς*** μεταφράσεως ταύτης. Τοῦτο δὲ συνδέεται στενώτατα πρὸς τὸ σπουδαιότατον πρόβλημα, ***ποῖον ἑβραϊκὸν κείμενον εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ Ο΄ μεταφράζοντες*** τὴν ***Π. Δ.***, ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται κατὰ μέγιστον μέρος ἡ ἐπίλυσις τοῦ θεμελιώδους προβλήματος τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης τῆς Π. Δ. δῆλον ὅτι ***τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου ἑβραϊκοῦ κειμένου.*** Πρὸς τὸ μνημονευθὲν θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης συνδέεται ἔπειτα στενῶς σειρὰ ἄλλων ζητημάτων, οἷα τὰ ***τῆς σχέσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο΄ τὸ μὲν πρὸς τὰς ἀναθεωρήσεις αὐτοῦ***, τὸ ***δὲ πρὸς τὰς ἄλλας μεταφράσεις***, τὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ***ἐπ' ἐκείνης βασισθείσας*** καὶ ***πρὸς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς μεταφράσεις***, ἔτι δὲ καὶ ***τὸ τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν κειμένων τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ γενομένων ἀναθεωρήσεων***. Ἐπίσης σπουδαῖον πρόβλημα τῆς συγχρόνου ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης, εἰς τὴν λύσιν τοῦ ὁποίου σημαντικὴν παρέσχον συμβολὴν αἱ ἐργασίαι τοῦ Deissman καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, τὸ περὶ *τῆς γλώσσης τῶν Ο΄*, ὅπερ συνδέεται στενῶς τὸ μὲν πρὸς τὸ ζήτημα περὶ ***τοῦ μεταφραστικοῦ τρόπου ἑκάστου τῶν μεταφραστῶν*** τὸ δὲ πρὸς τὴν ***φιλολογικὴν ἑρμηνείαν τῆς ἑλληνικῆς*** Π. Δ. Ὑπάρχει δὲ καὶ πληθὺς ἄλλων δευτερευούσης καὶ ἔτι ἥσσονος σπουδαιότητος ζητημάτων, οἷα τὰ περὶ τοῦ ***χρόνου τῆς μεταφράσεως*** ἑκάστου βιβλίου ἢ ὁμάδων βιβλίων τῆς Π.Δ , τὰ περὶ ***τῆς μορφώσεως, τῆς προελεύσεως*** καὶ ***τοῦ σκοποῦ τῶν μεταφραστῶν*** κ. τ. τ., ἅτινα μετὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων σπουδαιοτέρων ζητημάτων συζητοῦνται σοβαρῶς καὶ περὶ τὴν ἐξερεύνησιν αὐτῶν ἔχει δημιουργηθῆ καὶ συσσωρεύεται ἀπαύστως πλουσιωτάτη καὶ παντοδαπὴ γραμματεία. Καὶ παραμένει μὲν μέχρι τοῦδε ἡ ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἄνευ ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὴν κίνησιν ταύτην, δύναται ὅμως νὰ χαιρετισθῆ ὡς τεκμήριον τοῦ ὑπὲρ τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν σπουδῶν διαφέροντος αὐτῆς, ἅμα δὲ καὶ ὡς ἀφετηρία ἑλληνικῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἐρευνῶν ἡ ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς πανεπιστημίου ἵδρυσις εἰδικῆς τακτικῆς ἕδρας διὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΣΑΝΤΩΝ ΕΝ ΤΗ͂Ι ΝΗΣΩ͂Ι ΑΝΔΡΩΙ

ΑΠΟ ΖΩΙΊΛΟΥ (362) ΜΕΧΡΙ ΜΗΤΡΟΦΑΝΟΥΣ († 1889)
ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΩΝ *

ΙΒ΄

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Α΄

Ὁ Γρηγόριος Α΄, ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος διεδέχθη πιθανώτατα τὸν Λογγῖνον.

Τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου σῴζεται ἔγγραφον καθαιρέσεως ἐκδεδομένου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως κατὰ τὴν τρίτην αὐτοῦ πατριαρχείαν (1623 1630) καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 162?, ὅτε τελευταῖον φαίνεται ὢν ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ὁ Μακάριος.

Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος ἐξεικονίζεται διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων ἀπό τε ἠθικῆς καὶ σωματικῆς καταστάσεως· διότι παρίσταται ὡς διαπράττων ἐν Ἄνδρῳ ἀδεῶς καὶ ἀνερυθριάστος ἀπεριγράπτους παρανομίας, ἁρπαγάς, πλεονεξίας, ἱεροσυλίας καὶ ἄλλα καὶ τὸ χείριστον ὡς παθὼν λώβην, τὴν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ ἱερὰν καλουμένην νόσον, ἐξ ἧς τὰ μάλιστα ταλαιπωρούμενος κατήντησε σεσηπὼς καὶ τὴν βδελυγμίαν προκαλῶν, οὕτως ὥστε οἱ πάντες, καὶ οἱ ἀρχιερατικὴν ἀκόμη χρείαν αὐτοῦ ἔχοντες, ἀπέφευγον αὐτόν, μὴ δυνάμενοι οὐδὲ τὴν χεῖρα αὐτοῦ νὰ ἀσπασθῶσι, ρερυπωμένην οὖσαν καὶ ὄζουσαν, καὶ οὐδὲ τὸ ὑπὸ τῆς νόσου παραμεμορφωμένον αὐτοῦ πρόσωπον νὰ προσβλέψωσι.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐξέθηκαν μεταβάντες ἐπὶ τούτῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρουσιασθέντες ἐνώπιον τοῦ πατριάρχου διάφοροι ἐκ τῆς νήσου Ἄνδρου κληρικοὶ καὶ ἔγκριτοι πολῖται, ὡς ὁ οἰκονόμος, ὁ χαρτοφύλαξ, ὁ δικαιοφύλαξ, ὁ παπᾶ κὺρ Κυριακός, ὁ κὺρ Νικόλαος Ζουριάρης, ὁ κὺρ Ἰωάννης Χαζάπης, ὁ κὺρ Ἰακουμῆς Στέφανος, ὁ κὺρ Δημήτριος Κατζουρίδης, Νικόλαος Γραστός, Λοΐζος Χαρᾶς, Γκίκας Κακιότης (sic) καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐν ἀγανακτήσει διαμαρτυρόμενοι καὶ ἐκζητοῦντες τὴν διόρθωσιν καὶ ἐρωτῶντες, ἐὰν ἦτο δίκαιον καὶ συνᾷδον πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνας νὰ ἀρχιερατεύωνται ὑπὸ τοιούτου λελωβη-

---

*. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 110.

μένου καθάρματος. Λέγει δ'ὁ πατριάρχης, ὅτι καὶ ἄλλοτε κατ' ἐπανάληψιν ἀνηνέχθησαν αὐτῷ καὶ παρ' ἄλλων τοιαῦται κατὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου κατηγορίαι. Καὶ αἱ μὲν λοιπαὶ αἰτιάσεις δὲν ἐλήφθησαν ὑπ'ὄψιν, ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν νόσον τῆς λώβης, ὑφ ἧς κατετρύχετο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος, ἰδίοις ὀφθαλμοῖς ἐθεάσατο ὁ πατριάρχης, ἐπῆλθεν ἡ καθαίρεσις αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος καὶ ἡ ἔκπτωσις ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου. Ταὐτοχρόνως δ'ἐξελέγετο καὶ ὁ διάδοχός του, ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὺρ Μακάριος.

Ἰδοὺ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σιγίλλιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως:

† Κύριλλος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

† Ἐπειδὴ οἱ ἀπὸ τῆς νήσου Ἄνδρου κληρικοί, ἱερεῖς, καὶ ἔγκριτοι ὅ,τε οἰκονόμος παπὰ κὺρ Γεώργιος, ὁ χαρτοφύλαξ παπᾶ κὺρ Δημήτριος, ὁ δικαιοφύλαξ παπᾶ κὺρ Νικόλαος, ὁ παπᾶ κὺρ Ἀντώνιος, ὁ παπᾶ κὺρ Γεώργιος, ὁ παπᾶ κὺρ Κυριακός, ὁ κὺρ Νικόλαος Ζουριάρης, ὁ κὺρ Ἰωάννης Χαζάπης, ὁ κυρ Ἰακουμῆς Στέφανος, ὁ κὺρ Δημήτρης Κατζουρίδης, ὁ κὺρ Νικολὸς Γραστός, ὁ κὺρ Λοΐζος Χαρᾶς, ὁ Γκίκας Κακιότης καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐνταῦθα ἀφικόμενοι χρείας αὐτῶν πολλῆς ἕνεκα ἀναγκαίας, καὶ κοινοῦ συμφέροντος, καὶ διορθώσεως τῶν ἐκεῖσε συμβάντων, καὶ εἰρηνικῆς καταστάσεως, προέδραμον καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἐκδικίῳ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς προκαθημένης. καὶ ἐν ἀγανακτήσει καὶ δυσφορίᾳ ἀνήνεγκον τὰ ὅσα περ ἐπράξατο κατὰ τόπον ὁ ἀρχιεπίσκοπος αὐτῶν Γρηγόριος ἀδεῶς καὶ ἀνερυθριάστως, ἀδικίας, φημί, οὐ τὰς τυχούσας, παρανομίας, ἁρπαγάς, πλεονεξίας, ἱεροσυλίας, καὶ ἄλλα, ἃ οὐκ ἔξεστι τοῖς ἀρχιερεῦσιν, ὡς καὶ ἄλλοτε πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα τρανῶς ἐδηλώθη καὶ λέλεκται, καὶ τὸ χείριστον τὴν τῆς ἀσθενείας λώβην, τὴν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ ἱερὰν νοσον καλουμένην, ἥν ἔχει ὁ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος, ὡς ἐπὶ πᾶσιν ὁρᾶται, σεσηπὼς ὤν ὑπ' αὐτῆς, καὶ τὰ μάλιστα ταλαιπωρούμενος· καὶ εἶπον ὅτι τ' ἀπὸ τοῦδε οὐδένα διαλέγεσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀρχιερατικήν τινα χρείαν ἐπωφελῆ λαμβάνειν, καὶ συναναστρέφεσθαι αὐτῷ, ὡς ἔθος τῷ χριστιανικῷ πληρώματι, ἢ καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀσπάζεσθαι, ῥερυπωμένην οὖσαν καὶ ὄζουσαν ὑπὸ τῆς νόσου, καὶ εὐλογίαν καὶ ἁγιασμὸν δέχεσθαι, καὶ κατά τι ὁρᾶν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἅτε

βδελυρόν· καὶ ἐδεήθησαν μεγάλως ἀπαλλαγῆναι ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἤροντο εἰ δίκαιόν ἐστι, καὶ εὔλογον ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσι ἀρχιερατεύεσθαι ὑπὸ τοιούτου καθάρματος καὶ λελωβημένου· τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς χρέος ἔχουσα ἀπαραίτητον πόῤῥω ἀποσοβεῖν πάντα ἄτακτον καὶ ψόγου ἄξιον, καὶ τὰ δέοντα χορηγεῖν, καὶ διδόναι τοῖς εὐσεβέσι, κατὰ τας διατάξεις τῶν ἱερῶν καὶ θείων ἀποστόλων, τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτοῦ παρεῖδε, μηδὲν ἀποφήνασα, διὰ δὲ τὴν νόσον τῆς λώβης, ὡς καὶ οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἐθεάσατο, μὴ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἄξιον αὐτὸν ἀρχιερατεύειν, ἢ τοῖς χριστιανοῖς συναναστρέφεσθαι, ὡς γέγραπται ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῶν λευϊτικῶν, τὸν τὴν ἀσθένειαν ταύτην κεκτημένον μακρὰν ἀπέχεσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν ἐρημίᾳ περινοστεῖν τοῦ μὴ γίνεσθαι μετάδοσις πρὸς αὐτοὺς τῆς νόσου, γράφει καὶ ἀποφαίνεται ἐν ἁγίῳ πνεύματι, γνώμῃ συνοδικῇ, ἵνα ὁ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου Γρηγόριος, ὡς μέτοχος γεγονὼς τῆς βδελυρᾶς ταύτης καὶ ἀνιάτου λώβης, εἴη καθῃρημένος καὶ γεγυμνωμένος πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας καὶ τάξεως, καὶ μηδεμίαν ἀνάκλησιν ἔχῃ εἰς τὸν ἑξῆς χρόνον, καὶ ἔκπτωτος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτῆς Ἄνδρου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς εἰσοδημάτων καὶ δικαιωμάτων· χειροτονηθῇ δ' ἕτερος ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ νομίμως καὶ κανονικῶς· ἐπὶ γὰρ τούτῳ ἐγένετο καὶ ἡ παροῦσα αὐτοῦ καθαίρεσις καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Ἐν ἔτει ‚ζρλϛ', μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ι'.

Χαρακτηριστικὴ μνεία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Γρηγορίου γίνεται καὶ ἐν τῷ κατωτέρω ἀνεκδότῳ ἐγγράφῳ αὐτοῦ, οὗτινος τὸ ἀρχέτυπον σῳζόμενον ἐν τῇ ἐν Γαυρείῳ τῆς Ἄνδρου Μονῇ τῆς Ἁγίας, βρίθει παμπόλλων καὶ ἀπέπτων ἀνορθογραφιῶν, καθιστωσῶν δυσανάγνωστον αὐτό, οὗ ἕνεκα καὶ παραλίπομεν ταύτας.

† Εἰς δόξαν Χριστοῦ, εἰς τοὺς 1324, ἐν μηνὶ ἰουλίῳ 23, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἔστοντας καὶ ὁ παπᾶ Ἰάκωβος Μελισουργὸς ἀπο τὸ νησὶ τῆς Ἄνδρου ἤθελεν αὐτοπροαιρέτως καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἄνδρου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς ἐπικαλουμένης Ἁγίας Καψοράχου τὰ πράγματά του, ἐλθὼν δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν αὐτὴν Μονὴν καὶ ἔκαμε χρόνους τέσσαρους, ἐσηκώθηκα ἐγὼ ὁ ἐπίσκοπος Ἄνδρου κύριος Γρηγοριος καὶ ἐπῆγα ἐξωτερικῶς στὶς πατέρες τῆς αὐτῆς Μονῆς καὶ ἐπῆρα εἰς τὰ χέρια μου τὰ πράγματα τοῦ ἄνωθεν ὅλα στεκού-

μενα καὶ περπατούμενα, κινητά τε καὶ ἀκίνητα, και ἐπῆρα εἰς τὰ χέρια μου καὶ τὴν ἀφιέρωσιν τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἀπὸ τὶς πατέρες τῆς αὐτῆς Μονῆς, ἰδοὺ ἐγὼ πάλιν ἀπὸ τὴν σήμερον μετὰ βουλῆς καὶ θελήσεώς μου ἀφίνω καὶ παραδίδω πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν Μονὴν τὰ παρόντα πράγματα ὅλα σῶα καὶ ἀνελιπῶς νὰ νὰ ἔχῃ ἡ αὐτὴ Μονὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν της ὡς καὶ τὸ πρῶτον ὁποῦ τὰ εἶχε καλὰ ἀφιερωμένα ὁ αὐτὸς παπᾶ Ἰάκωβος, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ ἔχω καμμίαν ἐξουσιαν μήτε διὰ λίγο, μήτε διὰ πολὺ νὰ ἐναντιωθῶ εἰς τὰ αὐτὰ πράγματα μήτε ἐξωτερικῶς, μήτε ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ μάλιστα ἂν ἔχω καὶ εἰς τὰ χέρια μου ἢ χοντζέτι ἢ ὁρισμό, νὰ μὴν ἀξίζουν τίποτις μόνον νὰ εἶνε ἄκυρα τόσον καὶ γραφὲς ρωμέϊκες εἰς ἅπασα κριτήριον, καὶ διὰ πίστωσιν ἀληθείας ἔγινε τὸ παρὸν γράμμα εἰς βεβαίωσιν καὶ ἀσφάλειαν.

† Ὁ Ἄνδρου Γρηγόριος στέργω τὰ ἄνωθεν, † Ὁ Ντζίας καὶ Θερμιῶν...

Νικολῆς Ζουριάρης ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ.
Φράγγος Καντζελάρης μαρτυρῶ καὶ ὑπέγραψα.
παπᾶ Ἀντώνης Φίφης μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.
Μιχάλης Ξήκας μαρτυρῶ.
Φίλιππος Κυπραῖος μαρτυρῶ.
Ἰωάννης Χαζάπης μαρτυρῶ.
Πουλημένος Δαπόντες μαρτυρῶ.
Νικολὸς Χριστόδουλος μαρτυρῶ.

ΙΓ΄

ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Καθαιρεθέντος τοῦ Γρηγορίου ἐχειροτονήθη τῇ 19 Δεκεμβρίου(;) 16 6 ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ὁ ἱερομόναχος Μακάριος [1].

Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μακαρίου ὡς ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου ἔχει ὧδε :

Ὑπόμνημα ἐκλογῆς
τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Μακαρίου

Τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου ἀπροστατεύτου μεινάσης,

---

1. ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ΄, σ. 565 καὶ 567.—***Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών***, ἐν Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Δ. Γρ. Καμπούρογλου, τ. Β΄, σ. 356 καὶ 363 καὶ ἐν Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων, τ. Β΄ σ. 141.—***Μηνᾶ Δ. Χαμουδοπούλου***, Ἀρχιερατικαὶ ἐναλλαγαὶ ἀπὸ ἰουνίου 1616 ἄχρις ὀκτωβρίου τοῦ 1674.—«Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τ. Β΄, σ. 668 κ.ἑ.

ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος Γρηγορίου καθαιρέσει νομίμῳ καὶ εὐλόγῳ καθυποβληθέντος, καθ' ἃ φαίνεται καταντικρὺ τὰ αὐτὸν τοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι τοῦ λοιποῦ ἀρχιερέα κωλύοντα, τούτου χάριν, προστάξει τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου, συνήχθημεν ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες ἀρχιερεῖς ἐν τῷ πατριαρχείῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, καὶ ψήφους κανονικὰς θέντες, ἐξελεξάμεθα πρῶτον μὲν τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις, καὶ πνευματικοῖς κὺρ Μακάριον· ἔπειτα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις, καὶ πνευματικοῖς κὺρ Τιμόθεον, τὸν εἰς Ταταοῦλα, καὶ τρίτον τὸν εὐλαβέστατον ἐν ἱερεῦσι καὶ πρωτοσύγκελλον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κὺρ Ἀντώνιον τὸν ἀπὸ Χίου. Ὅθεν καὶ εἰς δήλωσιν κατεστρώθη ἐν τῷ παρόντι κώδικι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ διηνεκῆ μνήμην.

Ἐν ἔτει 1626, δεκεμβρίου (;) 19, ἰνδικτιῶνος ι'.

Τὸ περίεργον εἶνε, ὅτι ἐνῷ κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὁ Μακάριος φαίνεται ἐκλεγεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ὑπερμεσοῦντος δεκεμβρίου τοῦ 1626, φέρεται ὑπογεγραμμένος ἐν μηνὶ νοεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ϛ', τοῦ ἰδίου 1626 ἔτους ἐν σιγιλλίῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Διὰ τοῦ σιγιλλίου τούτου καθίσταται σταυροπηγιακὸς ὁ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ντζίας (οὕτω) καὶ Θερμίων κατὰ τὸ ὄρος τὸ καλούμενον **Ἑλληνικὸν** θεῖος καὶ σεβάσμιος ναὸς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ ἰαματικοῦ Παντελεήμονος. Φέρεται δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπογεγραμμένος ἐν τῷ σιγιλλίῳ τούτῳ καὶ ὁ Πάρου Παρθένιος καὶ γίνεται ἐν αὐτῷ μνεία καὶ «τοῦ νῦν θεοφιλεστάτου ἀρχιεπισκόπου Τζίας καὶ Θερμίων κυροῦ Νεκταρίου» [1]. Διὸ ὑποθέτομεν, ὅτι ἡ ἐν τῷ Ὑπομνήματι ἐκλογῆς ὡς ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου τοῦ Μακαρίου χρονολογία «δεκεμβρίου 19» κακῶς ἀνεγνώσθη ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «σεπτεμβρίου 19».

Ὁ Μακάριος διετέλεσεν ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου μέχρι τοῦ ἔτους 1630, ὅτε καὶ οὗτος φαίνεται καθαιρούμενος, ἄγνωστον τίσι λόγοις. Διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Κύριλλος.

---

1. Miclosich—Müller, Acta et Diplomata Graeca, τ. ϛ', σ. 297—299.

ΙΔ΄

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Καθαιρεθέντος τοῦ Μακαρίου κατὰ μάρτιον τοῦ 1630, τελευτώσης ἤδη τῆς γ΄ πατριαρχίας Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λουκάρεως, προεχειρίσθη ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ καθαιρεθέντος ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος τῇ 13 μαρτίου τοῦ 1630 [1].

Ὁ Ἄνδρου Κύριλλος φέρεται ἐν τῷ ἑξῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1632 χρονολογουμένῳ ἀνεκδότῳ ἐγγράφῳ, ἀφορῶντι τὴν εἰς Φιλητρὰ ἢ Φλετρὰ τοῦ Κορθίου μονὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς :

† Ὁ Ἄνδρου Κύριλλος

1632. Ἔστωντας καὶ ὁ ἐν μοναχοῖς Μαρτιμιανὸς νὰ εἶχε πρότερον τὴν μετάνοιάν του εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου χρόνους 27 καὶ ἐπέκεινα καὶ μὴν ἀναπαύοντας ὁ λογισμός του ἵνα εὑρίσκεται εἰς τὴν μετάνοιάν του ἀνεχώρησεν καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν εἰς τὰ Φιλιατρά, κάμνοντας πολλοὺς κόπους καὶ ἐξοδιάζοντας ὅ,τι εἶχεν ἀνακαινίζοντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ κελλία, χωράφια καὶ ἀμπελῶνας καθὼς ὁρῶνται. Φοβηθεὶς δὲ δι' ἄορον ὅραν τοῦ θανάτου ἐμετρήθη ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν προτέραν του μετάνοιαν καὶ ἀφιέρωσε τὸ αὐτὸ μοναστήριον εἰς τὴν μετάνοιάν του, καθὼς μόνος του τὸ ἀνεκαίνισεν μὲ τὴν συνδρομὴν φιλοθρήσκων χριστιανῶν, μὲ τοῦτο νὰ μνημονεύεται πάντοτε ὁ ῥηθεὶς Μαρτιμιανὸς καὶ οἱ ἐπιστάται τοῦ τοιούτου ἔργου. Εἶναι οὗτοι μισὲρ Χρουσῆς Ταπόντες, Νικολὸς Ζουριάρης, Γιαννάκης Τρίκης, Δημήτριος Μητρόπουλος. Τὰ χωράφια ὁποῦ ἀφιερώνει εἶναι αὐτά· τοῦ μοναστηριοῦ τὸ κλεῖσμα ὁποῦ εἶναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν κοντὰ καθὼς ὑπάρχει· χωράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ Σταματέλον Κοντὸν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· χωράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ ἐπίσκοπον Μακάριον· ἕτερον χωράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ Γεώργη Ξένον· τὸ περιβόλι καὶ ἀμπέλι εἰς τὸν ἅγιον Τρύφωνα, μέσα καὶ ἔξω χωράφι· ἕτερα ἀκόμη χωράφια εἰς πολλοὺς τόπους· γίδια μικρὰ μεγάλα 100 καὶ πρόβατα 23· ἀκόμη ἀμπέλι ὁποῦ ἔχει ἀπὸ τὸν Ραβδοκάνη, καὶ ἕτερον ἀμπέλι κοντὰ εἰς τὸ μετόχι· ζευγάρια βούδια 2 καὶ ἀγελάδες 7.

---

1. **Μηνᾶ Δ. Χαμουδοπούλου**, Ἀρχιερατικαὶ ἐναλλαγαὶ ἀπὸ ἰουνίου 1616 ἄχρις ὀκτωβρίου τοῦ 1674. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τ. Β΄, σ. 669. Πρβλ. **Κ. Ν. Σάθα**, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ΄, σ. 567.

Τὰ ἄνωθεν ἀφιερώνω ἐγὼ ὁ Μαρτιμιανὸς μοναχὸς μὲ τὴν συνοδείαν μου, τὸν Ἰωάσαφ καὶ λοιπούς, εἰς τὸ μοναστῆρι τῆς Παναχράντου. Μάρτυρες Νικολὸς Τελαγραμμάτικας, Κωνσταντῆς Καβαλούρης, Νικολὸς Ταπόντες, Δητήτριος Καστέλας, Δημήτρις Καΐρης, Νικολὸς Φολερόι.

Μαρτιμιανὸς μοναχὸς στέργω
καθηγούμενος Γερμανὸς καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί [1].

Φέρεται ὡσαύτως ὁ Κύριλλος ὑπογεγραμμένος ἐν ἔτει 1635, κατὰ μῆνα ἰανουάριον, ἐν ἐγγράφῳ ἀφορῶντι τὸ ἐν Ἀμολόχῳ καὶ παρὰ τὸ χωρίον Γίδες εὑρισκόμενον μοναστήριον τοῦ Παντοκράτορος, ὅπερ ἀδιόρθωτον καὶ εἰς τέλειον ἀφανισμὸν καὶ ἐρήμωσιν περιελθόν, «διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐν αὐτῷ κυβερνήτας ἀλλὰ μόνον ἀφανιστάς», ὑποβαλόντας τὸ μοναστήριον καὶ εἰς χρέος δυσβάστακτον, ἐκινδύνευε τέλεον νὰ καταστραφῇ, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνετο περὶ αὐτοῦ ταχεῖα καὶ ἀποτελεσματικὴ πρόνοια. Ὅθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος περιήχθη κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑπαγάγῃ τὸ μοναστήριον τοῦτο «ὑπὸ τὴν θέλησιν καὶ διοίκησιν» τοῦ μοναστηρίου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας «ἤγουν τοῦ κατὰ καιρὸν ἡγουμένου εἰς αὐτὸ καὶ πατέρων», ἀναλαμβανόντων, καθ' ἃ ἐκτίθεται ἐν τῷ προκειμένῳ ἐγγράφῳ, «τὴν καλλιέργειαν καὶ ἀνακαίνισιν τοῦ μοναστηρίου τούτου», ὅπερ ἐν τῷ μέλλοντι «θέλει εἶναι καὶ κράζεται μοναστήριον κοινόβιον μὲ τὸ μοναστήριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.. καὶ εἰς ἅπαντα χρόνον μετὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, καὶ πραγμάτων, κινητῶν, καὶ ἀκινήτων, εἰς μνημόσυνον τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ κτιτόρων».

Ὁ Ἄνδρου Κύριλλος φέρεται ὡσαύτως ὑπογεγραμμένος καὶ κάτωθεν τοῦ ἑξῆς ἀνεκδότου ἐγγράφου, ἀφορῶντος τὴν ἰδίαν ἐν τῷ χωρίῳ Γίδες τοῦ Αμολόχου κειμένην μονὴν τοῦ Παντοκράτορος :

1634 ἐν μηνὶ μαΐῳ 25

✝ Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιεῖται τοῖς πᾶσιν, ὅτι ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομάχοις παπᾶ κὺρ Γαβριήλ, υἱὸς τοῦ ποτὲ Λαζάρου Μπράϊλα, μὲ τὸν ὁσιώτατον ἐν μοναχοῖς κὺρ Θεοφάνην, καὶ ὡς ἴδιοι κτήτορες τοῦ μοναστηρίου τοῦ Παντοκράτορος τοῦ εὑρισκομένου ἐν Γίδες τοῦ Ἀμολόχου ἀφιερώνουσιν αὐτὸ ἀπὸ τὴν σήμερον εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας καὶ Ζωοδόχου Πηγῆς, νὰ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν πατέρων τοῦ τε ἡγουμένου καὶ προηγουμένου καὶ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν, καὶ νὰ ἔχωσιν ἐξουσίαν νὰ στέλλωσιν ἀδελφοὺς ὅποιους ὁρίζουν· νὰ ἐπιτη-

1. Κώδικος τῆς ἱερᾶς μονῆς Παναχράντου σ. 91.

ροῦν καὶ νὰ διαφεντεύουν ὡς γνήσιοι οἰκοκύριδες τοῦ ἄνωθεν μοναστηρίου· καὶ ἀκόμη ὅτι μούλκ α ὁποῦ νὰ εὑρίσκωνται νὰ ἔχῃ τὸ ἄνωθεν μοναστήριον τοῦ Παντοκράτορος στεκούμενα καὶ περπατούμενα ὅλα ὅσα εὑρίσκονται εἰς τὸ νησὶ τῆς Ἄνδρου, τόσο ψυχικὰ ὅσο καὶ ἀφιέρωσαις, ὅλα νὰ εἶνε ἀφιερωμένα καὶ αὐτεξούσια εἰς τὸ ἄνω μοναστήριον τῆς Ἁγίας καὶ Ζωοδόχου Πηγῆς. Καὶ εἰς πίστωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν καὶ ἐβάλαμεν καὶ τοὺς κάτωθεν ἀξιοπίστους μάρτυρας.

† Ὁ Ἄνδρου Κύριλλος

Παραλείπονται αἱ ἀνορθογραφίαι.

Κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1638, ἐπὶ Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λουκάρεως τὸ ς΄ πατριαρχεύοντος ὁ πρώην Μυρέων Ἱερεμίας ἐξελέγη μητροπολίτης Σμύρνης, ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ ἐκπτώτου γενομένου Ἰακώβου, ὅτε ἀναφέρεται ὅτι συνυποψήφιοι ἐτέθησαν ὁ πρώην Χίου Ἰγνάτιος καὶ ὁ πρώην Ἄνδρου Κύριλλος. Καὶ ἡ μὲν εἰς Σμύρνην αὕτη ἀποκατάστασις τοῦ Ἱερεμίου φαίνεται ἀπρακτήσασα, ἐπειδὴ ἐν τῷ συνοδικῷ σιγιλλίῳ τῷ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Παρθενίου τοῦ Α΄ ἐκδοθέντι κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1640 ὑπὲρ τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας ἀνευρίσκομεν προσυπογεγραμμένους τόν τε Σμύρνης Ἰάκωβον καὶ τὸν Δρύστρας Ἀντώνιον [1], ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ ὁ σημειούμενος ὡς πρώην Ἄνδρου Κύριλλος παρῃτήθη μὲν πρὸς ὥραν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου ἐλπίζων νὰ ἀναρρηθῇ εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Σμύρνης, ἀλλὰ τούτου μὴ ἐπιτευχθέντος ἀνεκάλεσε τὴν ἑαυτοῦ παραίτησιν, διότι τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τὸν αὐτὸν μῆνα λήγοντα εὑρίσκομεν τοῦτον συνυπογεγραμμένον ἐν παραιτήσει τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Σωφρονίου μετὰ τῶν μητροπολιτῶν Ἐφέσου, Ἡρακλείας, Τορνόβου, Ἀμασείας, Χίου καὶ Σηλυβρίας. Φέρει δὲ ἡ παραίτησις αὕτη χρονολογίαν φεβρουαρίου 21 1638 [2]. Ἐξηκολούθει δ' ὁ Κύριλλος κατέχων τὸν ἀρχιεπισκοπὸν θρόνον τῆς Ἄνδρου μέχρι τοὐλάχιστον καὶ τοῦ ἔτους 1652, διότι ἐν κτηματικοῖς ἐγγράφοις τοῦ ἔτους τούτου φέρεται ἡ ὑπογραφή του [3]. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα σῴζονται ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἁγίας, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ τούτων ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Κυρίλλου εἶνε ἐπιπεπασμένη διὰ πετάλων χρυσῆς κόνεως.

[Ἕπεται συνέχεια] ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

1. ***Μηνᾶ Δ. Χαμουδοπούλου,*** Ἀρχιερατικαὶ ἐναλλαγαὶ ἀπὸ ἰουνίου 1616 ἄχρις ὀκτωβρίου τοῦ 1674. «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τ. Β΄, σ. 669

2. ***Δ. Γρ. Καμπούρογλου,*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. τ. Β΄, σ. 155.

3. Βλ. καὶ «Νέον Κώδικα ἱερᾶς μονῆς Ἁγίου Νικολάου», σ. 41, καὶ ἔγγραφα ἀνέκδοτα παρ' ἐμοὶ ἀποκείμενα.

ΕΠΙ ΤΗ ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ κ. Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Ὁ καθηγητὴς κ. Δ. Σ. Μπαλᾶνος ἐπικριθεὶς ὑπ' ἐμοῦ διὰ τὴν ἔλλειψιν πρωτοτυπίας τοῦ βιβλίου του «Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης» καὶ διὰ τὴν ἐν ἐπιγνώσει ἐσφαλμένην κρίσιν αὐτοῦ καὶ ψηφοφορίαν κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς κενῆς ἕδρας τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας [1] καὶ νομίσας οὕτω θιγεῖσαν «τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ τιμὴν» [2] ἀπελογήθη διὰ τῆς «Θεολογίας» (1926 σελ. 131-143) διὰ τρόπου ἥκιστα ἐπιστημονικοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν ἀπολογία αὐτοῦ περὶ συλήσεως τοῦ Niemeyer ἐν τῷ «Ἰσιδώρῳ Πηλουσιώτῃ» καὶ ἀτυχὴς εἶνε καὶ ἔτι μᾶλλον ἐμείωσε τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ἑρμηνευτοῦ τῶν σαφῶν τοῦ Πηλουσιώτου κειμένων, αὐτὸς δ' ἐξακολουθεῖ σιωπῶν ἐπὶ τῆς σαφοῦς κατηγορίας ὅτι τῶν παρατηρήσεων, ἃς ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκθέσει τῶν κριτῶν ἐποίησε περὶ τῆς ἀξίας τῶν ὑποβληθέντων εἰς τὴν κρίσιν τῆς Σχολῆς ἐπιστημονικῶν ἔργων μου, ***οὐδεμία εἶνε ἀληθὴς καὶ δικαιολογημένη ἀλλὰ πᾶσαι ἀνεξαιρέτως ψευδεῖς***, τοῦτο δ' ἐπάγεται ὡρισμένας εὐθύνας ἀπέναντι τοῦ ἠθικοῦ νόμου, πρὸς τούτῳ ***δὲ καταφώρως διέστρεψεν αὐτὰ*** τὰ πράγματα, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ συζήτησις [3] καὶ μεταπίπτει εἰς

---

1. Α. Κλεομένους: Συμβολαὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν κριτικήν, ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρῳ» τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀπρίλιος 1925 σελ. 1-71 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει.

2. Δ. Σ. Μπαλάνου: Ἐπιστολή, 15 Ἰουνίου 1925 ἐν «Ἐκκλ. Φάρῳ» (Ἀπριλ. 1926)

3. Π.χ. περικόψας τὸν πρόλογον τῆς εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ ἀποκρίσεώς μου ἐπεζήτησε ν' ἀνεύρῃ ἀντίφασιν, διότι ἐχαρακτήρισα δῆθεν τοῦτο ὡς ἐκδίκησιν· ἐνῷ ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν ταύτην δύο τῶν κριτῶν μου σαφῶς συνῆψα πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ 1923 βιβλιοκρισίαν τῶν «Παλαιολογείων καὶ Πελοποννησιακῶν» τοῦ μακαρίτου Λάμπρου (Συμβολαὶ σελ. 33)· ***ὥστε ὅλη ἡ σημ. 1 τῆς σελ. 132 οὐδεμίαν λέγει ἀλήθειαν.*** — Ἔτι βαρυτέραν τῶν πραγμάτων διαστροφὴν ὁ κ. Μπ. ποιεῖται ἐν οἷς γράφει περὶ ἐμοῦ ὡς δῆθεν «ὑστεροῦντος περὶ τὰς σπουδὰς» τοῦ ἐκλεγέντος ἀντιπάλου μου. διότι ὁ κ. καθηγητὴς προφανῶς γινώσκει, ὅτι τὸ δίπλωμα τῶν Ἀκαδημειῶν τῆς Ρωσίας, ὁποῖον ἔχουσι καὶ δύο τῶν συναδέλφων τοῦ κ. Μπαλάνου εἶνε ἰσοβάθμιον πρὸς τὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημίων καὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἱ δ' ἐν Γερμανίᾳ, καὶ δὴ ἄνευ Staatsexamen, σπουδάζοντες πάντως οὐχὶ τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν σπουδάζουσιν ὅπως μετὰ πλείονος δικαίου διδάξωσιν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου. Ἡ δὲ περὶ τῆς «συγγραφικῆς δράσεως» τοῦ προτιμηθέντος καθηγητοῦ κρίσις τοῦ κ. Μπαλάνου καὶ τῶν δύο αὐτοῦ συναδέλφων, ἡ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Σχολὴν καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ***εὕρηται εἰς πληρεστάτην ἀντίφασιν πρός τε τὴν τελικὴν αὐτῶν ψῆφον καὶ μάλιστα πρὸς τὰς ρητὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου.***

ἔδαφος, ἐφ' οὗ δὲν νομίζω εὐπρεπὲς νὰ παρακολουθήσω αὐτόν [1], ἐγὼ τὴν μὲν ἐπάνοδον εἰς τοῦτο τὸ θέμα θεωρῶ καὶ ἄσκοπον καὶ κατωτέραν τῆς περιωπῆς τῆς «Θεολογίας», παραπέμπων δὲ τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰς τὰς «Συμβολάς μου» καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ «Νέᾳ Σιὼν» δημοσιευομένην νεωτάτην περὶ «'Ισιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου» μελέτην μου, τό γ' ἐπ' ἐμοὶ καταλύω τὴν ἀνιαρὰν ταύτην συζήτησιν, χαίρω δ'ὅτι καὶ ὁ κ. Μπαλᾶνος εὗρεν ὁριστικῶς, πιστεύω, τὴν φορὰν ταύτην «σπουδαιοτέρας ἀσχολίας καὶ δὲν θ'ἀσχοληθῇ πλέον καὶ τὰ λοιπά»

'Εν 'Αθήναις, 'Ιούνιος 926 **ΑΔΑΜ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ**

---

1. 'Εν σελ. 134 σημ. 1 **ἀναληθῶς** παριστᾷ με ὡς «ἀνακαλύψαντα» τὸ 1436 ὡς ἔτος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου· διότι ἐν τοῖς εἰδικοῖς περὶ τῆς Συνόδου ταύτης συγγράμμασί μου: «Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος 1899» καὶ «Σίλβεστρος ὁ Συρόπουλος καὶ τὰ 'Απομνημονεύματα αὐτοῦ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου 1925», ὑπερεικοσάκις ἀναγράφω τὸ ἀκριβὲς ἔτος 1438-1439, οὐδαμοῦ δ'ἐνθυμοῦμαι ἂν ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας ἀνεγράφη τὸ 1436. Τὸ δὲ 1443 ὡς ἔτος τοῦ θανάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, οὐχὶ ἐγὼ «ἀνακάλυψα», ἀλλ' ὁ Dräseke, ἐδέχθη δ' αὐτὸ καὶ ὁ Λάμπρος, ὅστις πρότερον ἐδέχετο ὡς τοιοῦτο τὸ 1449. Ἂν δ' ὁ καρδινάλιος Marcetti, πολὺ μετ' ἐμέ, παρέσχε νέον τι, μήπω ὁριστικῶς ἐξακριβωθέν, στοιχεῖον ὑπὲρ τοῦ ἔτους 1444 εἶνε τοῦτο λόγος νὰ ψέγωμαι ἐγὼ ὑπὸ τοῦ κ. Μπαλάνου διὰ τοῦ ὅλως παρθίου βέλους τῆς ἀνωτέρω σημειώσεως; Τοῦτο δὲν λέγεται οὔτε εὐθύτης οὔτε «ἐπιστημονικὴ» σοβαρότης.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἰωάννου Χάκκετ, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου κατὰ μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν Χαριλάου Ἰ. Παπαϊωάννου, Τόμ. Α´ Ἱστορία τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς τοῦ 1878, ἐν Ἀθήναις 1923.

Τὸ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου λαμπρὸν ἱστορικὸν ἔργον τοῦ John Hackett († 1915) [1] προσέλαβε μείζονα ἀξίαν διὰ τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν δοκιμωτάτης μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Χαριλάου Παπαϊωάννου, ὅστις, ἐπιμελέστατα καὶ εὐδοκιμώτατα ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν νεωτέραν ἰδίως ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου, ἠδυνήθη αὐτὸ νὰ συμπληρώσῃ σημαντικῶς. Χάριτες δὲ ὀφείλονται τῷ νῦν Μακαριωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Κύπρου Κυρίλλῳ, χορηγήσαντι τὰ πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεως. Ὁ κ. Παπαϊωάννου διῄρεσε τὸ μονότομον ἔργον τοῦ Hackett εἰς τρεῖς τόμους, ὧν ὁ Α´ περιέχει, πλὴν τῶν προτασσομένων Προλόγων καὶ τοῦ Πίνακος τῶν πηγῶν, τὰ κεφάλαια, α´, β´, γ´ καὶ δ´, τὰ περιέχοντα τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ βίου τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τοῦ 1878· ὁ Β´ τὰ κεφάλαια ε´, ϛ´, ζ´, η´ καὶ θ´, τὰ πραγματευόμενα περὶ τοῦ ἐσωτέρου τῆς Ἐκκλησίας βίου (ε´) περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων ἑκάστων καὶ τῶν γνωστῶν ἐπισκόπων αὐτῶν (ϛ´), περὶ τῶν ὀρθοδόξων Μοναστηρίων (ζ´), περὶ τῶν κυπρίων Ἁγίων (η´), καὶ περὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων καὶ λειψάνων (θ´)· ὁ δὲ Γ´ τὰ κεφάλαια ι´, ια´ καὶ ιβ´, ἐν οἷς ἐρευνῶνται τὰ τῆς ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας ἐγκαταστάσης βιαίως ἐν Κύπρῳ λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι ἡ

---

1. Ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης Χάκκετ, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Χάκκετ, ἐγεννήθη τῇ 23 Μαρτίου 1851, σπουδάσας δὲ περὶ τὴν Θεολογίαν καὶ καταταχθεὶς εἰς τὸν κλῆρον ὑπηρέτησεν ἐπὶ δύο περιόδους ὡς στρατιωτικὸς ἱερεὺς ἐν Κύπρῳ, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς μέχρι σχεδὸν τοῦ 1895. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ἀνεζήτησε πᾶσαν ἐφικτὴν μέχρι τότε πληροφορίαν περὶ τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ἀφειδῶς καταδαπανήσας ἑαυτὸν καὶ ἐφεξῆς εἰς τούτου κυριώτατα τοῦ ἔργου τὴν συγγραφήν. Ἀπέθανεν ἐν Lyme Regis τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τὰ 64 ἔτη γεγονώς, τῇ 29 Μαΐου 1915.

Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης (ι΄), οἱ χρηματίσαντες κάτοχοι τῶν 4 λατινικῶν Ἐπισκοπῶν (ια΄), καὶ τὰ μοναχικὰ ἐν τῇ Νήσῳ λατινικὰ τάγματα (ιβ΄), τὰ Παραρτήματα καὶ τὸ ἀλφαβητικὸν εὑρετήριον τῆς ὅλης συγγραφῆς. Ἑκάστου δὲ τόμου προτάσσεται ἀναλυτικὸς πίναξ τῶν περιεχομένων ἑκάστου κεφαλαίου κατὰ παραγράφους.

Ἔκθεσις ἀρίστη ἐκ πάσης ἐπόψεως καὶ ἀπηκριβωμένη, στηριζομένη πάντοτε ἐπὶ τῶν πηγῶν, ὕφος γλαφυρὸν καὶ ἐπιμεμελημένον χαρακτηρίζουσι τὸ ἔργον. Ἡ παρὰ τοῦ μεταφραστοῦ δὲ συμπλήρωσις αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε διετηρήθη ἡ ἑνότης καὶ τὸ ἀδιάκοπον τῆς ἐκθέσεως.

Ὁ μεταφράστης προέταξε πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ μακαρίτου συγγραφέως χρῆσις αὐτῆς, παρουσιάζονται κενά τινα ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν γεγονότων, χωρὶς ὅμως νὰ βλάψωσιν αὐτήν. Θὰ ἦτο δὲ λίαν μακρὸν νὰ ὑποδειχθῶσιν ἐνταῦθα τὰ κενὰ ταῦτα. Σημειοῦμεν, οὐχ ἧττον, τὰς ἑξῆς ὀλιγίστας παρατηρήσεις. Πρὸ παντὸς ἀπητεῖτο νὰ προταχθῇ τῆς ὅλης ἐκθέσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Κύπρου ἔστω καὶ σύντομος ἔκθεσις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῆς νήσου πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν μεταδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ σ. ποιεῖται ἱκανὸν λόγον περὶ τῶν ἐν τῇ Α΄ Οἰκουμ. Συνόδῳ παραστάντων Κυπρίων Ἐπισκόπων, οὐδεμίαν ὅμως μνείαν ποιεῖται τοῦ παραστάντος ἐν τῇ Β΄ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ Ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος, οὗτινος τὸ ὄνομα εἶναι οὐχὶ ***Θεόπομπος***, ὡς ἔχει συριακός τις κατάλογος, ἀλλὰ ***Θεόπροπος*** (H. Gelzer, Geographische und onomatologische Bemerkungen zu der Liste der Väter des Konzils von 381, ἐν Byz. Zeitschrift, XII, 1903, σ. 127). Τὰ κατὰ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου ἐκτίθενται ὀρθῶς. Ὁ δὲ κ. Παπαϊωάννου συνεπλήρωσε τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν παράστασιν τῶν Κυπρίων Ἐπισκόπων ἐν τῇ Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδῳ ὡς καὶ τὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου ἐν τοῖς ζητήμασι τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἐπὶ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας Σεργίου συνελθοῦσα κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης Σύνοδος συνεκροτήθη τῇ 29 Μαΐου 643, ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ αὐτῆς πρὸς τὸν Πάπαν Ῥώμης ἐποιήσατο μνείαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας Ἀρκαδίου, ἀποθανόντος ἐν τέλει τοῦ 641 ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ 642. Ὁ Ἀρκάδιος συνέγραψε Βίον Συμεὼν τοῦ Στυλίτου († 596). (Κωδ. Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκης, Κεραμέως Β, 141, 27 σ. 309), σώζεται δὲ αὐτοῦ

ἐπίσης ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων καὶ ἐν δυσὶν ἀντιγράφοις «ὁμιλία εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γεώργιον» ἀπαγγελθεῖσα κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἅτινα ἑωρτάζοντο πανταχοῦ τῇ 3 Νοεμβρίου (Hip. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Bruxellis 1902, σ. 191, τοῦ αὐτοῦ, Les Legendes grecques des Saints militaires Paris 1909. σ. 73. 74). Ἐκ χειρογράφου τοῦ ἁγ. Ὄρους ἐξέδωκε τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἀρκαδίου ὁ **Δουκάκης**, Μέγας Συναξαριστής, Ἀπριλ. Ἀθῆναι 1892, σ. 375—8. Γενικῶς περὶ τοῦ Ἀρκαδίου πρβλ. **Κρουμβάχερ—Σωτηριάδου**, Ἱστορία τῆς Βυζ. Λογοτεχνίας, Α, 287. Hefele—Leclercq, Histoire des Conciles III, 319.325. Ἐκτὸς τοῦ Ἀρκαδίου κατὰ τὸν ζ′ αἰῶνα Κύπριοι λογογράφοι ἀνεδείχθησαν ὁ ἅγιος Ἰωάννης Ἐλεήμων Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, βιογραφήσας τὸν ἅγιον Τύχωνα Ἀμαθοῦντος, ὁ Λεόντιος Νεαπόλεως, βιογραφήσας τὸν ἅγιον Ἰωάννην Ἐλεήμονα, ὁ Θεόδωρος Πάφου βιογραφήσας τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα, Θεόδωρος Τριμυθοῦντος βιογραφήσας τὸν ἅγιον Ἰωάννην Χρυσόστομον. Εἰς τὸν Λεόντιον Νεαπόλεως ἀνήκει Λόγος εἰς τὴν Μεσοπεντηκοστὴν ἐκδεδομένος ἐπ' ὀνόματι Λεοντίου Πρεσβυτέρου ΚΠόλεως (Πατρ. Migne 86, 2, σ. 1976) ὡς μαρτυρεῖ ὁ κώδ. 6 τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης (Κεραμέως Α, 22) ἐπίσης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κώδ. 138 (Κεραμέως Β, 242) εἰς τὸν Λεόντιον Νεαπόλεως ἀνήκει λόγος «εἰς τὰ προφωτίσματα καὶ εἰς τὰ βάϊα καὶ εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου» ἐκδεδομένος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου (Πατρ. Migne 61,715). Ὁ δὲ κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἔριδας θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Γεώργιος ὑπῆρξε συγγραφεὺς ἀπολογητικῆς πραγματείας ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Νουθεσία γέροντος περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων», ἣν ἐξέδωκεν ὁ ῥῶσος Melioransky. Κατὰ τὸν η′ αἰῶνα ἤκμασεν ὁ ἅγιος Δημητριανὸς Ἐπίσκοπος Κύθρων Ch. Gregoire, St. Démétrianes. évêque de Chytri, Byz Zeitschrift, XVI, 1907, σ, 204—240). Κατὰ δὲ τὴν συντέλεσιν τοῦ σχίσματος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054) παρῆν ἐν Κων)πόλει καὶ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου.

Λεπτομερῶς ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας, ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξετασθῇ ἐν τέλει αὐτῆς ἡ ἐν Κύπρῳ παρουσία τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως Ἱερεμίου Α′. (31 Δεκεμβρίου 1522—Δεκέμβριος 1545), γνωστὴ ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς ΚΠό-

λεως ἱστορίας (ed. Bonnae σ. 153-4) καὶ ἡ σπουδαιοτάτη ἐκ πάσης ἐπόψεως δρᾶσις τοῦ Διδασκάλου Ἰακώβου Διασσωρίνου, ἣν ἀφηγήθημεν ἐν τῇ περὶ αὐτοῦ πραγματείᾳ.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας προσοχὴν προκαλεῖ πρώτιστα πάντων τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ὁ σ. λίαν ὀρθῶς χαρακτηρίζει τὴν γνωστὴν ἀφήγησιν τοῦ φανατικοῦ Καλεπίου ὡς ὀφειλομένην εἰς τὴν ἀστήρικτον μαρτυρίαν τούτου, ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς στηρίζει τὸ γεγονὸς τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Κατὰ τὰς εἰδήσεις τοῦ Καλεπίου, ἃς ἐπανέλαβεν ὁ Κύπριος χρονογράφος Κυπριανὸς καὶ αἵτινες παγκοίνως εἶναι ἀποδεκταί, Σέρβος τις μοναχὸς ἀνήκων εἰς παλαιὰν αἵρεσιν κατέλαβε σιμωνιακῶς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν Θρόνον τῆς Κύπρου. Μετὰ τοῦτο ἀποστέλλεται εἰς ΚΠολιν ἐκ Κύπρου, πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ, ἡγούμενός τις. Ἀλλὰ προλαβὼν ἕτερος Κύπριος κληρικός, ἐν ΚΠόλει εὑρισκόμενος, χειροτονεῖται Ἀρχιεπίσκοπος. Καὶ ὁ μὲν ἐκ Κύπρου ἡγούμενος ἐξελέγη καὶ ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Πάφου, ὁ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου Κουτσουβέντη ἡγούμενος ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ, ἕτερος δὲ Κρής μοναχός, τέως ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Συμεὼν ἐν Ἀμμοχώστῳ, Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Οὕτως ἀφηγεῖται ὁ λατῖνος χρονογράφος τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, παραπονούμενος ἅμα ὅτι ἐχειροτονήθη νέος Ἀρχιεπίσκοπος, ἐνῷ ἔζη ὁ κανονικός, δηλαδὴ ὁ λατῖνος, Ἀρχιεπίσκοπος. Ἐλησμόνησεν ὅτι πανταχοῦ ὅπου ληστρικῶς ἐπέδραμον οἱ λατῖνοι ἐξέλεγον ἰδίους Ἐπισκόπους, ἐκδιώκοντες τοὺς ὄντως κανονικοὺς Ἐπισκόπους.

Ἀλλ' ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ Καλέπιος ἐνῷ παρουσιάζεται αὐτόπτης μάρτυς τῶν ἀνωτέρω γεγονότων καὶ συμμετέχει μάλιστα αὐτῶν, διότι λέγει ὅτι ὁ Κύπριος ἡγούμενος ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν τοῦ Καλεπίου πρὸς σιμωνιακὰς ἐνεργείας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλήψεως τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου, οὐδὲν ἀπολύτως ὄνομα ἀναφέρει. Ἀνώνυμος εἶναι ὁ Caloiro de Suruia, ὁ ἐκ Σερβίας καλόγηρος, ἀνήκων εἰς παλαιὰν αἵρεσιν, καταδικασθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀνώνυμος καὶ ὁ ἡγούμενος, ὁ ἐκ Κύπρου ἀποσταλεὶς ὅπως ἐνεργήσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Σέρβου καὶ ἐκλεγῇ αὐτὸς Ἀρχιεπίσκοπος, ἀνώνυμος καὶ ὁ χειροτονηθεὶς τέλος εὐπατρίδης Κύπριος μοναχὸς ds casa d' Acre. Ἡ δραματικὴ αὕτη ἱστορία τῆς ἀρχῆς τῆς νέας περιόδου τῆς

ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἱστορία δωροδοκίας καὶ σιμωνίας, εἶναι ἆρά γε ἐπινόησις τοῦ Καλεπίου;

Ὁ χρονογράφος Κυπριανὸς ὁμολογεῖ ὅτι ταῦτα «συγκεχυμένως» ἀφηγεῖται ὁ Καλέπιος, ἀλλ' ἠρκέσθη ἁπλῶς τὸν Σέρβον μοναχὸν νὰ μεταβάλῃ εἰς Σύριον ἀραβόφωνα καὶ νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ χειροτονηθεὶς Ἀρχιεπίσκοπος ἦτο ὁ Τιμόθεος. Ἀπορίας ὅμως ἄξιον πῶς ὁ Κυπριανὸς διορθῶν τὸ «un Caloiro de Suruia» εἰς «ἕνας Καλόγερος Ἄραψ τὸ γένος ἀπὸ τὴν Συρίαν», οὐδὲν πρὸς δικαιολογίαν τῆς διορθώσεως ταύτης ἐσημείωσεν. Εἶχεν ἆρά γε ὑπ' ὄψει κείμενον τῆς χρονογραφίας τοῦ Καλεπίου, περιέχον τοιαύτην ἔκφρασιν; Ὅλως ἀπίθανον. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ὁ Κυπριανὸς τὸ συμπέρασμα περὶ τοῦ Τιμοθέου δὲν ἔθηκεν ἐν συνεχείᾳ τοῦ λόγου ἀλλ' ἐν ὑποσημειώσει. Ὑπέλαβε πάντως ὁ Κυπριανὸς ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Καλεπίου, διορθοῦνται διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Σέρβου διὰ Συρίου ἀραβοφώνου μοναχοῦ. Ἐν τούτοις τὴν ἔκφρασιν τοῦ Καλεπίου ὁ Le Quien e καὶ ἄλλοι δυτικοὶ ἐξέλαβον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Σέρβου μοναχοῦ (qui e Servia venerat), οὐδ' εὐοδοῦται ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαϊωάννου προβαλλομένη διόρθωσις τοῦ Suruia εἰς Suria διὰ παραλείψεως τοῦ δευτέρου u, ὅπως ἐννοηθῇ ἡ Συρία, διότι τὸ ὄνομα τῆς χώρας ταύτης παρὰ τῷ Λουσινιὰν ἐκφέρεται ὡς παρατηρεῖ ὁ σ. διὰ τὸ Soria. Καὶ πάντως ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ πικροχόλου Δομινικανοῦ χρονογράφου, βλέποντος τὴν ἐγκατάστασιν Ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκόπου ἐν Κύπρῳ μετὰ λύπης καὶ μετὰ δυσπερικαλύπτου μίσους πρὸς αὐτήν, πρόκειται περὶ Σέρβου αἱρετικοῦ, σιμωνιακῶς καταλαβόντος τὴν θέσιν τοῦ δῆθεν κανονικοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου. Εἶναι ὅμως τερατῶδες καὶ νὰ σκεφθῇ τις ἁπλῶς ὅτι ὁ Πατριάρχης ΚΠόλεως, οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο οὗτος, ἐχειροτόνησε τοιοῦτο «κνώδαλον», ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Κυπριανὸς καὶ ἀπέστειλε ξένον καὶ δὴ αἱρετικὸν ἄνθρωπον ὡς Ἀρχιεπίσκοπον εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὀρθόδοξον νῆσον! Ὁ Καλέπιος ἀνάγει τὰ ἀνωτέρω γεγονότα τῆς περιπετειώδους ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου καὶ τῶν ἄλλων αὐτῆς Ἐπισκόπων εἰς τὸ ἔτος 1572. Ἀλλὰ δεδομένου ὅτι ὁ Καλέπιος εὑρίσκετο ἐν ΚΠόλει μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1572, διότι, ὡς γνωστόν, αἰχμαλωτισθεὶς τὸ δεύτερον τῇ 3 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπολυτρωθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ πάντα τὰ ἀνωτέρω γεγονότα διεδραματίσθησαν, λαμβανομένης ὡσαύτως χρονικῆς ἀφετηρίας τῶν γεγονότων τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ

1571, διότι κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους ἐκείνου συνεπληρώθη ἡ τουρκικὴ τῆς νήσου κατάκτησις, δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐντὸς πέντε (5) μόνον μηνῶν συνέβησαν τὰ ἑξῆς γεγονότα, κατὰ τὸν Καλέπιον. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ἀποστέλλεται ἀντιπρόσωπος τῶν κατοίκων 'Αμμοχώστου ἵνα αἰτήσηται παρὰ τοῦ Μ. Βεζύρου, ὅσα ὁ κατακτητὴς ὑπέσχετο, ἤτοι ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἀδιατάρακτον κατοχὴν τῶν ναῶν, δικαίωμα ἐξαγορᾶς τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων καταληφθεισῶν ἱερῶν Μονῶν, ἄδειαν κτίσεως οἰκιῶν καὶ τέλος πρωτεύουσαν θέσιν τῆς ὀρθοδόξου Κοινότητος ὑπὲρ τὰς λοιπάς. 'Εκτὸς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς 'Αμμοχώστου καί τινες τῶν ἐπισήμων Ἑλλήνων Κυπρίων, τῶν διασωθέντων ἐκ τῆς καταστροφῆς, προστρέχουσι πρὸς τὸν μ. Βεζύρην Μεχμὲτ πασᾶν παρακαλοῦντες αὐτὸν ὅπως παραδώσῃ τοὺς τέως ὑπὸ τῶν λατίνων κατεχομένους 'Επισκοπικοὺς θρόνους εἰς μοναχοὺς ὀρθοδόξους, χειροτονουμένους ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Προλαμβάνει ὅμως ὁ Σέρβος αἱρετικὸς μοναχὸς καὶ διὰ χρημάτων πρὸς τὸν μ. Βεζύρην ἐξαγοράζει τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, μεταβαίνει εἰς Κύπρον τὸ «κνώδαλον», ἐν συνοδείᾳ Γενιτσάρων, ἄρχεται ἐκμυζῶν τὸν λαόν, ἀποφασίζει ὁ λαὸς νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ, στέλλεται ὁ ἀνώνυμος ἡγούμενος ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐπιβάτου καὶ χειροτονηθῇ ὁ ἴδιος, συναντᾷ τὸν Καλέπιον ἐν ΚΠόλει, μανθάνει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἄλλου Κυπρίου μοναχοῦ παρὰ τῷ Πατριάρχῃ, σπεύδει εἰς 'Αδριανούπολιν πρὸς δεκασμὸν τοῦ Μ. Βεζύρου, ἀλλ' ἀποτυγχάνει. Χειροτονεῖται δὲ 'Αρχιεπίσκοπος ὁ ἄλλος μοναχός. Ταῦτα πάντα ἐντὸς πέντε μόνον μηνῶν! Βεβαίως μόνον ἡ φαντασία τοῦ Καλεπίου, θέλοντος νὰ παραστήσῃ τὴν ἀντικανονικότητα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας τῆς Κύπρου, ἠδύνατο ταῦτα νὰ συλλάβῃ. 'Ανάγει δὲ ὁ Καλέπιος τὸ γεγονὸς τῆς χειροτονίας τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Κύπρου εἰς τὸ ἔτος 1572, ὅτε Πατριάρχης ΚΠόλεως ἦτο ὁ Ἱερεμίας ὁ Β'. ὁ Τρανός, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ προσωπικότης τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου Πατριάρχου ἀποκλείει τὸ δυνατὸν τῆς σκανδαλώδους ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας τοῦ Σέρβου ἢ ἔστω καὶ Σύρου ἐπιβάτου τοῦ 'Αρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου τῆς Κύπρου. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἐπινοήσεως τοῦ Καλεπίου ἢ ἁπλῶς περὶ «συγχύσεως»; Ἡμεῖς ἀδιστάκτως φρονοῦμεν τὸ πρῶτον. 'Εν πάσῃ δὲ περιπτώσει εἶναι βέβαιον ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως οὐδαμοῦ ἐν ἐπισήμῳ ἢ ἀνεπισήμῳ πράξει τῆς 'Εκκλησίας, ἐν ἐγγράφῳ ἢ ἐν χρονογραφίᾳ διεσώθη,

περὶ τοῦ Σύρου ἢ Σέρβου μοναχοῦ, τοῦ ἐκλεγέντος, δῆθεν, καὶ ἀποσταλέντος εἰς Κύπρον ὡς Ἀρχιεπισκόπου καὶ ὅτι ὁ πρῶτος ἐκλεγεὶς Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου μετὰ τὴν τουρκικὴν αὐτῆς κατάκτησιν ὑπῆρξεν ὁ Τιμόθεος. Ὁ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ αὑτοῦ (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, σ. 105), ἐσημείωσεν ὅτι ἐν ἔτει 1571 εὐθὺς μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου «χειροτονεῖται καὶ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἤτοι Κωνσταντίας, νέας Ἰουστινιανῆς, ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνους, ὀρθόδοξος, ὁ Τιμόθεος». Ὁ Μητροφάνης γ΄. ἐχρημάτισε Πατριάρχης τὸ α΄. ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1565 μέχρι τῆς 4 Μαΐου τοῦ 1572. Τῇ ἐπαύριον δ' ἐξελέγη Πατριάρχης ὁ Ἱερεμίας Β΄. Ἡ συμπλήρωσις τῆς κατακτήσεως τῆς Κύπρου συνετελέσθη κατ' Αὔγουστον τοῦ 1571. Μετὰ τὴν κατάκτησιν παρῆλθεν ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα, ἕως ὅτου ἐκλεγῇ ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ πάντως πλέον τῶν ἐννέα ἢ δέκα μηνῶν, οἵτινες ἐμεσολάβησαν μέχρι τῆς παραιτήσεως τοῦ Μητροφάνους. Ἀναμφιβόλως λοιπὸν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἐγένετο τῷ 1572 οὐχὶ ἐπὶ Μητροφάνους, ἀλλ' ἐπὶ Πατριάρχου ΚΠόλεως Ἱερεμίου Β΄. (1572—79, 1580—84, 1586—95) καὶ εὐτυχῶς διεσώθησαν ἀναντίρρητοι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν πῶς τῷ ὄντι συνετελέσθη τὸ μέγα τοῦτο διὰ τὴν Ἐκκλησίαντῆς Κύπρου καὶ διὰ τὴν καθόλου Ὀρθόδοξον Καθολικὴν τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησίαν γεγονός, πρώτου ἀναδειχθέντος κανονικοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου τοῦ Τιμοθέου.

Ὅτι δὲ μετὰ τὸν Τιμόθεον Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἐχρημάτισεν ὁ ***Νεόφυτος***, ἐκλεγεὶς μὲν τοῦ 1587 ἀρχιερατεύσας δὲ μέχρι τοῦ 1592, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονὸς ἀναντίρρητον. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ σ. ὅτι ἡ ἐπελθοῦσα ἐφεξῆς περὶ τῆς ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου διάστασις μεταξὺ Ἐπισκόπων καὶ λαοῦ ὀφείλεται εἰς δογματικὰς ἔριδας, εἰς ἃς ἀνεμίχθη καὶ ὁ Λεόντιος Εὐστράτιος εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμα. Ἐν γένει δὲ τὰ κατὰ τὸν Λεόντιον, τὸν ἀξιοθαύμαστον Κύπριον Διδάσκαλον, ἐκτίθενται ἐλλειπέστατα. Ὁ κ. Παπαϊωάννου συμπληροῖ ὀρθῶς τὰ κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ***Βενιαμίν***, ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι οὗτος ἐχρημάτισεν Ἀρχιεπίσκοπος κατὰ τὰ ἔτη 1600—1604, ὁ δὲ ***Χριστόδουλος*** ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος τῷ 1606, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, μεταβάντος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς Κύπρον, ὡς ἀλλαχοῦ ἀφηγήθημεν. Παρετάθη δὲ ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Χριστοδούλου πιθανῶς πέραν τοῦ 1638, διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐχειροτόνησε Διάκονόν τινα ἐν

τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Λουκᾶ «ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Κύπρου». Ὅθεν νομίζομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει χάσμα μεταξὺ τοῦ Χριστοδούλου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν Ἀρχιεπισκόπου **Νικηφόρου**, ἐφ' οὗ ἐξεδόθησαν αἱ διατάξεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωαννικίου Β΄. τῷ 1651 περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἀρχιερέων τῆς Κύπρου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον. Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Νικηφόρου παρετάθη ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἔτη, τὸ δὲ ὡς πιθανὸν σημειούμενον ὑπὸ τοῦ κ. Παπαϊωάννου ὅτι ὁ Νικηφόρος παρῃτήθη διὰ γῆρας δέον νὰ θεωρηθῇ βέβαιον. Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ **Ἱλαρίωνος Κιγάλα**, διαδεχθέντος τὸν Νικηφόρον, ἀρξαμένη τῷ 1674 παρετάθη μέχρι τοῦ 1679, χρήζουσι δὲ μείζονος καὶ λίαν ἐπισταμένης ἐρεύνης τὰ κατὰ τὸν Κιγάλαν, ποικιλαχῶς δράσαντα καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς.

Ἀλλά, καθόλου εἰπεῖν, τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἡ συνολικὴ παράστασις καὶ ἔκθεσις, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ σ. δὲν εἶναι εὔκολος, διότι δὲν προηγήθη εἰσέτι ἔρευνα τῶν λεπτομερειῶν. Εἶναι δὲ μέγα εὐτύχημα ὅτι τελευταίως καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς τῆς Κύπρου, ἰδίως ὁ Κιτίου, ὑποστηρίζουσι γενναίως τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν νέων χρόνων, μέλλουσαν νὰ διαφωτίσῃ γενικῶς τὸ παρελθὸν τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Τὸ δὲ ἔργον τοῦ Hackett, ὑφ' ἣν μάλιστα μορφὴν παρουσιάζει αὐτὸ ὁ κ. Παπαϊωάννου, θὰ παραμείνῃ «κτῆμα ἐς ἀεί», ὡς πρώτη, μετὰ τὰ χρονογραφικὰ ἔργα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Φιλ. Γεωργίου, σοβαρὰ καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀρτία ἐπιστημονικὴ ἔκθεσις τῆς γενικῆς ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Con. G. Papadopoulos. Les Privilèges du Patriarcat Oecuménique (Communauté Grecque Orthodoxe) dans l'Empire ottoman. Paris, (R. Gouillon) 1924. Μετὰ εἰσαγωγήν, ἐν ᾗ παρέχονται ἐξηγήσεις καὶ διασαφήσεις διαφόρων ὅρων, ἐν πρώτῳ μέρει τῆς συγγραφῆς καθορίζεται ἡ ἔννοια τῶν προνομίων, ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Κορανίου καὶ τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς ΚΠόλεως γεγονότων, αἱ πηγαὶ τῶν προνομίων (διάφορα βεράτια, φιρμάνια, συμβάσεις κλπ.) οἱ λόγοι δι' οὓς ὁ κατακτητὴς τῆς ΚΠόλεως ἀνεγνώρισε τὰ προνόμια ταῦτα, ἡ φύσις τῶν προνομίων καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἐξετάζονται τὰ προνόμια ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἤτοι τὰ θρησκευτικὰ προνόμια (ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἐλευθερία τῆς θείας λατρείας, καὶ μοναστήρια, ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, θρησκευτικὴ αὐτονομία (νομοθετικὸν δικαίωμα ἐλευθέρας διοργανώσεως), ὁ Πατριάρχης, ἡ περὶ αὐτῶν Σύνοδος, οἱ Ἀρχιερεῖς, Ἱερεῖς, ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία, δικαίωμα φορολογίας, προνόμια τοῦ Κλήρου, ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ διαφόρων

φόρων, διοικητικὰ προνόμια. Τέλος ἐν τῷ τρίτῳ μέρει ἐκτίθεται ἡ πάλη κατὰ τῶν προνομίων τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τοῦ 1856, τὸ δεύτερον ἀπὸ τοῦ 1856 μέχρι τοῦ 1923, συμπεριλαμβανομένων τῶν διατάξεων τῶν συνθηκῶν τῶν Σεβρῶν (1920) καὶ τῆς Λωζάννης (1924) δι' ἧς ἐτέθη τέρμα εἰς τὰ προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τοιοῦτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἐξετέθη ἐπιστημονικῶς τὸ ὅλον προνομιακὸν ζήτημα. Ὁ σ. ἠδυνήθη νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν πάσας τὰς πρὸ αὐτοῦ γενομένας ἐρεύνας, νὰ ἐξετάσῃ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὸ ζήτημα καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα.

Σπυρίδωνος Παγανέλη, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἀθῆναι 1924. Ὁ δοκιμώτατος λογογράφος κ. Σπ. Παγανέλης, γνωστὸς ἐκ πολλῶν καὶ ἀρίστων λογοτεχνικῶν συγγραμμάτων, ἐκθέτει ἐν τῷ προκειμένῳ ἔργῳ του τὸν βίον καὶ τὴν ἀποστολικὴν δρᾶσιν τοῦ μεγίστου τῶν Ἀποστόλων, παρέχει ἅμα ζωηροτάτην εἰκόνα τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὕφος θαυμάσιον, ὑψηλὸν καὶ ἐνθουσιῶδες, ἀλλὰ καὶ βαθύτατον θρησκευτικὸν αἴσθημα χαρακτηρίζουσι τὴν ἔκθεσιν τοῦ λαμπροῦ τούτου συγγράμματος. «Εἰς τὴν αἰωνιότητα, λέγει ὁ σ. τοῦ Χριστιανισμοῦ, ζῇ, αἰώνιον, τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου, συνδεθὲν ἀλύτως μετ' αὐτοῦ. Δὲν δύναταί τις νὰ μνημονεύσῃ ἐκείνου, χωρὶς νὰ ἀναδράμῃ ἀμέσως εἰς τὴν μορφὴν τοῦ Παύλου, καὶ τὸ χεῖλός του νὰ ψιθυρίσῃ τὸ ὄνομά του».

Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, Ἀθῆναι 1834. Ἡ ἔκδοσις αὕτη χάριν πρακτικῶν γενομένη σκοπῶν, ὅπως εἰς τοὺς φοιτητὰς καὶ τὸν ἱερὸν Κλῆρον δοθῇ πρόχειρος συλλογὴ τῶν ἱερῶν Κανόνων, ἐν πρώτῳ μέρει συμπεριλαμβάνει τοὺς Ἀποστολικοὺς κανόνας, ἐν δευτέρῳ τοὺς κανόνας τῶν Οἰκονομικῶν Συνόδων, ἐν τρίτῳ τοὺς κανόνας τῶν τοπικῶν Συνόδων καὶ ἐν τετάρτῳ τοὺς κανόνας τῶν Ἁγίων Πατέρων μετὰ πίνακος ἀλφαβητικοῦ καὶ ἀναλυτικοῦ, ἀποτελοῦντος σπουδαῖον εὑρητήριον τοῦ περιεχομένου τῶν κανόνων.

Κλεάνθους Νικολαΐδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν. Ἐν Ἀθήναις 1923.

Ἐμμ. Ἐμμανουηλίδου, Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Ἀθῆναι 1924

Νέος Ἑλληνομνήμων, Τριμηνιαῖον περιοδ. σύγγραμμα συντασσόμενον ἐκ τῶν καταλοίπων του Σπυρ. Λάμπρου καὶ ἐκδιδόμενον ἐπιμελείᾳ ***Κ. Δυοβουνιώτου,*** τομ. ΙΘ'. 1925. Ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Βιενναίου κώδικος Phil gr 342 —Ὁ Βιενναῖος κῶδιξ Phil. 342,—Ἐπιστολαὶ Νικήτα Μαγίστρου,—Περιγραφὴ κώδικος Νεαπόλεως II—G. 35 (Cyrillus 36)—Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοί,—Λεονάρδου Ἀρετίνου πρὸς Γεώργιον Ἀμοιρούτσην περὶ πολιτείας Φλωρεντίνων,—Περιγραφὴ κωδίκων,—Διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις εἰς τὰ ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. ΙϚ' (1922) σελ. 39—56 ἐκδοθέντα ἰαμβικὰ ποιήματα—Οὐΐλλιαμ Μίλλερ, Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος,—Νικολάου Γιαννοπούλου, Κατάλογος τῶν χειρογρά-

φων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀλμυρῷ φιλαρχαίου ἑταιρείας Ὄθρυος,—Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΛΘ' κατάλοιπον, Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΡΙΑ' κατάλοιπον.—Ἐπιστολαὶ ἐκ Βιενναίου κώδικος Phil gr. 312,—Οἱ πρίγκηπες Χειλᾶδες τῆς Λακεδαίμονος,—Ἀνωνύμου μονῳδία ἐπὶ τῷ θανάτῳ βυζαντίου ἄρχοντος.—Νέαι παρατηρήσεις ε ς τὰ ἐν τῷ Ν. Ἑλληνομνήμονι Τόμ. 16 σ. 39—55 ἐκδοθέντα ἰαμβικὰ ποιήματα,—Ἔρευναι ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχείοις Ρώμης, Βενετίας, Βουδαπέστης καὶ Βιέννης, Οὐΐλλιαμ Μίλλερ. Ἡ φραγκικη κοινωνία ἐν Ἑλλάδι,—Οὐΐλλιαμ Μίλλερ, Σημειώσεις περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν Φράγκων, Ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Βενναίου κώδικο. Phil gr. 342,—Ἐπιγραφαί,—Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Ο' κατάλοιπον,—Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Σύλλα μέχρι τοῦ 1821,—Ἀθηναϊκὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα, Σημειώσεις περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Βενετοκρατείας,—Οὐΐλλιαμ Μίλλερ. Οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν,—Εἰδήσεις,—Βιβλία σταλέντα πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ν. Ἑλληνομνήμονος,—Πίναξ ἀλφαβητικὸς κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων,—Πίναξ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ δημοσιευθέντων ἢ ὡς δεδημοσιευμένων θεωρηθέντων καταλοίπων τοῦ Λάμπρου.

August Heisenberg, Neue Quellen zur Geschichte des lateinishen Kaisertums und derKirchenunion, München (Akademie der Wissensdhaften), 1922, 1923. Εἰς τρία τεύχη τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐν Μονάχῳ Ἀκαδημίας ὁ κ. Heisenberg παρέθηκε κείμενά τινα τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου σπουδαίως διαφωτίζοντα τὴν ἱστορίαν τῶν πρὸς ἕνωσιν ἀποπειρῶν καθ' ὃν χρόνον οἱ σταυροφόροι κατεῖχον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει (σ. 85) παρατίθεται τοῦ Νικολόου Μεσαρίτου ἐπιμνημόσυνος λόγος εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, ἀπαγγελθεὶς τῇ 17 Μαρτίου 1207. Ἐν αὐτῷ περιγράφονται αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ' Καρδιναλίου Πέτρου Copuano, ὅστις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1204 προήδρευσε συνελεύσεώς τινος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν ΚΠόλει καθ' ἣν συνέλευσιν συνεζητήθη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λατίνων τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως. Ἐξ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων ὡμίλησεν ὁ Ἰωάννης Μεσαρίτης, παρίστατο δὲ ὡς σύμβουλος αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφὸς Νικόλαος Μεσαρίτης. Ὁ παπικὸς ἀντιπρόσωπος διὰ διερμηνέως ἐτόνισε τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα καὶ ἀπήτησεν ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν (κεφ. 32). Ἐπειδὴ δὲ Ἰωάννης Μεσαρίτης παρέστησε τὸ ἀδύνατον τοιαύτης ὑποταγῆς ὁ διερμηνεὺς τῶν λατίνων ὀργισθεὶς ἐπετίμησε τὸν Μεσαρίτην, ὁ δὲ ἀνέκραξε: «τὸ τῶν σῶν λόγον ἐπάρατον ἐπὶ τὴν σὴν κεφαλήν, ὦ σοφιστὰ τοῦ ἀληθοῦς λόγου τοῦ ὑγιαίνοντος». Οἱ ἕλληνες ἐπεκρότησαν ὁμοθύμως τοὺς λόγους τούτους τοῦ Μεσαρίτου καὶ ἡ συνέλευσις διελύθη εἰς βάρος τῶν λατίνων. Τῇ 30 Αὐγούστου 1206 ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ παρεισάκτου λατίνου Πατριάρχου Θωμᾶ Μοροζίνη διεξήχθη Θεολογικὴ συζήτησις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ λατίνων. Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης μετὰ τοῦ Διακόνου Ἰωάννου Κοντοθεοδώρου παραστὰς ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων ἀφηγήθη καὶ τὰ κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην (Τεῦχος β' σ. 18—25) ὁ προεδρεύων Πατριάρχης ἠρώτησε διὰ τοῦ διερμηνέως «ὁμολογεῖτε μὲ Πατριάρχην ἔχειν, Γραικοί»; Ὁ Μεσαρίτης ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν οἱ Ἕλληνες να ἔχωσι ξένον Πα-

τριάρχην, ἀγνοοῦντα τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ μὴ δυνάμενον νὰ διδάξῃ αὐτούς, ὄντα ἀπεσταλμένον Πάπα (τοῦ Ἰννοκεντίου γ΄) ὅστις ἐγένετο ἐπίορκος. καὶ ὅτι Ἕλληνες δὲν δύνανται ν' ἀναγνωρίσωσι Πατριάρχην τελοῦντα δι' ἀζύμων τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐγένοντο ἐν ΚΠόλει δύο ἕτεραι δημόσιαι δημόσιαι διαλέξεις, καθ' ἃς ἐκ μέρους μὲν τῶν Ἑλλήνων ὡμίλησεν ὁ Ἰωάννης Μεσαρίτης ἐκ μέρους δὲ τῶν λατίνων ὁ Καρδινάλιος Βενέδικτος. Κατὰ τὴν πρώτην διάλεξιν γενομένην τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1206 (τεῦχος α΄ κεφ. 41—47 τοῦ ἐπιμνημοσύνου λόγου) ὑπεστήριξεν ὁ Καρδινάλιος τὴν νομιμότητα καὶ κανονικότητα τοῦ λατίνου Πατριάρχου Μοροζίνη, ὅστις ἦτο παρὼν κατὰ τὴν διάλεξιν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτείου τοῦ Ἀπ. Πέτρου καὶ τοῦ Πάπα Ρώμης Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὰ σαθρὰ ταῦτα ἐπιχειρήματα. Κατὰ τὴν δευτέραν διάλεξιν γενομένην τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1206 (κεφ. 48, 49 τοῦ ἐπιμνημοσύνου λόγου) ἐπανέλαβεν ὁ Καρδινάλιος τὸ ἴδιον θέμα ἀλλ' οἱ Ἕλληνες παρουσίασαν πλείστους κανόνας τῶν Ἱερῶν Συνόδων ἀποκρούοντας τὸ παπικὸν πρωτεῖον (κεφ. 45). Ἐν τῷ γ΄ τεύχει ὁ κ. Heisenberg δημοσιεύει ἄλλας πληροφορίας τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου, ὡς Μητροπολίτου Ἐφέσου καὶ ἀπεσταλμένου τοῦ Βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρεως διεξαγαγόντος καὶ ἄλλας μετὰ τῶν λατίνων συζητήσεις. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1208 ἀφίκοντο εἰς τὴν ἕδραν τοῦ Λασκάρεως ἀπεσταλμένοι τοῦ Καρδιναλίου Πελαγίου πρὸς συνεννόησιν περὶ ἑνώσεως Ἀπεστάλη δὲ ὁ Μεσαρίτης εἰς ΚΠολιν, ἀφικόμενος ἐκεῖ τῇ 15 Νοεμβρίου 1208 μετά τινων ἑλλήνων μοναχῶν. Ὁ Πελάγιος ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς τῆς ἰταμότητος, μὴ ἐγερθεὶς κἂν ἐκ τοῦ θρόνου του κατὰ τὴν ὑποδοχήν. Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ὁ Μεσαρίτης προέβαλε τὰς γνώμας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἀζύμων. Τῇ 25 Νοεμβρίου ἀποχαιρετήσας τὸν Πελάγιον μετέβη εἰς Ἡράκλειαν τοῦ Πόντου πρὸς συνάντησιν τοῦ Λασκάρεως, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ λατίνων ἀπεσταλμένων τοῦ Καρδιναλίου Νικολάου καὶ τοῦ Ποντίου πιθανῶς. Ἐκεῖ συνεζήτησεν ὁ Μεσαρίτης μετὰ τῶν λατίνων περὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου (τεῦχ. γ΄ κεφ. 34) καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (κεφ. 35—50). Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Μεσαρίτης παρέδωκεν εἰς τὸν ἐν Νικαίᾳ διατρίβοντα Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Θεόδωρον Εἰρηνικὸν συγγροφήν τινα τοῦ Καρδιναλίου Πελαγίου. Ὁ Πατριάρχης Εἰρηνικὸς ἠγανάκτησε διότι ἐν αὐτῇ ὁ Πελάγιος ἐπεγράφετο «Ἀρχιεπίσκοπος Ἑλλήνων». Τέλος ὁ Heisenberg (τεῦχος γ΄ σ. 25—35) παραθέτει καὶ ἕτερα κείμενα τοῦ Μεσαρίτου σχετικὰ πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1208 γενομένην ἐν Νικαίᾳ ἐκλογὴν τοῦ νέου Πατριαρχου Μιχαὴλ Αὐτορειανοῦ καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γκνομένην στέψιν τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως ὡς αὐτοκράτορος τῆς λατινοκρατουμένης ΚΠόλεως, ἣν μετὰ πάροδον ἐτῶν τινων ἔμελλον ν' ἀνακτήσωσιν οἱ Ἕλληνες.

A. Bondou, Le Saint Siége et la Russie, leurs relafious diplomatiques au XIX siecle t. II, 1844 — 1883, Paris (éditions Spes 17 rue Söufflot) 1925.

B. Leib, Rome, Kiev et Byzance á la fin du XIe siècle. Rapports, religieux des Latins et des Giéco Russes sons le portificat d' Urbains II (1088 – 1099) Paris, Picard, 1924.

Anton Michel, Humbert und Kerullarius. Studien. Erder EsterTeil. Quellen und F.uschungen aus dem Gebiete der G.schichte in Verbindung mit ihren historischen Institut fu Rom, hrsg. von der Görres Gesellschaft. 21) Paderborn (F Schöningh) 1925. Ὁ σ. ἀποδεικνύει ὅτι ὁ καρδινάλιος Οὔμβερτος ὁ προκαλέσας τὸ ἀξιοθρήνητον Σχίσμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐνήργει ὅλως αὐθαιρέτως ὡς ἐξ ὀνόματος τοῦ Πάπα Ρώμης Λέοντος Θ'. οὗτινος καὶ τὴν ἀπάντησιν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον αὐτὸς ἔχει συντάξει. Προκειμένου περὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων τῶν προκαλεσάντων τὸ Σχίσμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὁ σ. δὲν κατορθώνει νὰ εἶναι πάντοτε ἀντικειμενικός, καίτοι πολλαχοῦ ἀποκρούει τὸν Brehier ὅστις μεροληπτικώτερον ἔχει ἐκθέσει τὴν ἱστορίαν τῆς ὁριστικῆς ρήξεως τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς πραγματείας τοῦ Michlel ἀποτελεῖ ἡ δημοσίευσις τῆς πραγματείας τοῦ Οὐμβέρτου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Rationes de S. Spiritus processione a Patra et Filio), ἥτις ποικιλαχῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν προκαλεσάντων τὴν ρῆξιν τῶν σχέσεών τῶν Ἐκκλησιῶν ζητημάτων.

A d'Alès, Le Schisme Mélétien d'Égypte, ἐν Revue d'Histoire Ecclèsiastigue, XXII, 1, 1926, s. 5—26. Κατὰ τὰ ἔτη 1922 καὶ 1923 ἡ διεύθυνσις τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἀπέκτησε πολλοὺς ἐξ Αἰγύπτου παπύρους ἐν ἑλληνικῇ καὶ ἐν κοπτικῇ γλώσσῃ. Τούτων τινὲς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μελιτιανοῦ Σχίσματος. Συμπεριέλαβε δὲ αὐτοὺς μετ' ἄλλων παπύρων ἐν ἀρίστῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ ὁ H Jdris Bell ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Jews and Christian in Egvpt, The Jewische tronbles in Alexandria and the Athanasian Controversy, Illustrated by texts from Greeks Papyri in the Britisth Muceum edited by H Jdris Bell, with three coptic texts edider by W. F. Crum, London, British Museum 1924. Οἱ σχετικοὶ πρὸς τὸ Μελιτιανὸν σχῖσμα πάπυροι παρατίθενται ἐν σελ. 38—99 ὑπ' ἀριθμ. 1913—1922. Ὁ κ. Bell μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν παράθεσιν τοῦ κειμένου τῶν παπύρων παρηκολούθησε τὴν ἱστορίαν τοῦ πολυκρότου Σχίσματος τοῦ Μελιτίου Λυκουπόλεως ἀνευρὼν ἴχνη αὐτοῦ οὐ μόνον κατὰ τὸν ε'. καὶ στ'. ἀλλὰ κατὰ τὸν ζ'. καὶ κατὰ τὸν η'. αἰῶνα. Ὁ δὲ κ. Athémar d'Alès ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ του ἀσχολεῖται κυρίως περὶ τὴν πρώτην φάσιν τοῦ Μελιτιανοῦ Σχίσματος μέχρι τοῦ Μ. Ἀθανασίου, παρατιθέμενος τὸ κείμενον δύο κοπτικῶν παπύρων ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Bell καὶ ἐξετάζων τὰ γνωστὰ λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ κείμενα τοῦ «Μελετιανοῦ Σχίσματος τῆς Αἰγύπτου». Ὁ κ. d'Ales ὀνομάζει αὐτὸ ***Μελετιανὸν*** καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ ***Μελέτιον***, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρθόν Ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὧν παρατίθησι κείμενα, καλοῦσιν αὐτὸν ***Μελήτιον*** ἢ ***Μελίτιον***, διότι τὸ ὄνομα τοῦτο παρήχθη ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς λέξεως ***μέλλιτ*** ἢ ***μένριτ*** σημαίνει δὲ τὸν ἀγαπητόν. Ἑπομένως οὐχὶ Μελέτιος ἀλλὰ Μελίτιος ὠνομάζετο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σχίσματος, ὅπερ τοσοῦτον τὴν Ἐκκλησίαν ἀπησχόλησε. Ὁ κ. d'Ales ὀρθῶς εὑρίσκει ὅτι αἱ παρ' Ἀθανασίῳ εἰδήσεις περὶ τοῦ Μελιτιανοῦ σχίσματος εἶναι ἀκριβέστεραι τῶν παρ' Ἐπιφανίῳ, τὰ παρατιθέμενα δὲ κοπτικὰ κείμενα διαφωτίζουσι τὰ κατὰ τὰ ἔτη 334, ὅτε συνεκλήθη ἡ ἐν Καισαρείᾳ Σύνοδος, εἰς ἣν ἀπέφυγε νὰ ἐμφανισθῇ

ὁ Μ. Ἀθανάσιος, καὶ 335, ὅτι συνεκλήθη ἡ ἐν Τύρῳ Σύνοδος, εἰς ἣν μετέβη μὲν ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ αὐτῆς ἕνεκα τῶν δολοπλοκιῶν τῶν ἀντιπάλων. Ἐν πάσαις ταῖς δολοπλοκίαις κατὰ τοῦ Ἀθανασίου καὶ ταῖς ἀνωμαλίαις ζωηρῶς συμμετεῖχον οἱ Μελιτιανοί, πολλάκις δὲ καὶ ἐπρωτοστάτουν. Ὡς γνωστὸν ἡ Α'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶχε προβῆ εἰς εἰδικὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ Μελιτίου καὶ τῶν Μελιτιανῶν. Ταύτην δὲ γινώσκομεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς Συνόδου πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, ἣν διέσωσαν οἱ ἱστορικοὶ Σωκράτης (Ἐκκλησ. Ἱστορία 1, 8) καὶ Θεοδώρητος (Ἐκκλησ. Ἱστορία 1, 9). Ἐν αὐτῇ λέγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις. «Ἔδοξεν οὖν Μελίτιον μὲν φιλανθρωπότερον κινηθείσης τῆς Συνόδου (κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγώμης ἄξιος ἦν) μένειν ἐν τῇ πόλει ἑαυτοῦ καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν αὐτόν, μήτε χειροθετεῖν μήτε προχειρίζεσθαι, μήτε ἐν χώρᾳ, μήτε ἐν πόλει ἑτέρᾳ φαίνεσθαι, ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα. ***Ψιλὸν δὲ τὸ ὄνομα τιμῆς κεκτῆσθαι.*** Τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας, μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας, κοινωνῆσαι ἐπὶ τούτοις, ἐφ' ᾧ τε ἔχειν μὲν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργίαν, δευτέρους δὲ εἶναι ἐξ ἅπαντος πάντων τῶν ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ τε καὶ ἐκκλησίᾳ ἐξεταζομένων, τῶν ὑπὸ τοῦ τιμιωτάτου καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου προκεχειρισμένων· ὡς πρὸς τούτους δὲ μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶναι τοὺς ἀρέσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι ἢ ὑποβάλλειν ὀνόματα ἢ ὅλως ποιεῖν τι χωρὶς γνώμης τοῦ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἐπισκόπου, τῶν ὑπὸ Ἀλέξανδρον... Εἰ δέ τινας συμβαίη ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τηνικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος, τοὺς ἄρτι προσληφθέντας, μόνον εἰ ἄξιοι φαίνοιντο καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις πᾶσι συνεχωρήθη. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκ ἔτι τὰ αὐτὰ ἔδοξε, διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν καὶ διὰ τὸ πρόχειρον καὶ προπετὲς τῆς γνώμης, ἵνα μηδεμία ἐξουσία ἢ αὐθεντία αὐτῷ δοθείη, ἀνθρώπῳ δυναμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ἐμποιῆσαι». Εἶναι προφανέστατον ἐκ τούτων τὸ συμπέρασμα, ὅπερ ἤδη ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης συνήγαγε, σημειώσας. «Ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ δῆλον καθίστησιν ὅτι... ἐδέξαντο τὸν αἱρεσιάρχην Μελίτιον, τὴν μὲν ἀξίαν τῆς τιμῆς ἔχειν αὐτὸν συγχωρήσαντες τὴν δὲ ἐξουσίαν τοῦ πράττειν αὐτόν τινα ὡς Ἐπίσκοπον περιελόντες· δι' ἣν αἰτίαν, νομίζω, ἄχρι τοῦ νῦν κεχωρίσθαι τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ Μελιτιανούς, ὅτι περιεῖλεν ἡ Σύνοδος Μελιτίου τὸ ***δύνασθαι***».

Charles Gore, The Holy Spirit and the Church, London (John Murray) 1924. Ὁ πρώην Ἐπίσκοπος Ὀξφόρδης Κάρολος Gore γνωστὸς ἐκ πολλῶν μέχρι τοῦδε καὶ σπουδαίων συγγραμμάτων, παρητήθη τῆς Ἐπισκοπῆς ἵν' ἀφιερωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς νέας συγγραφὰς καὶ εἰς τὰ ζητήματα ἰδίως τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἵδρυσε δὲ ἰδίαν σειρὰν συγγραμμάτων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν the Reconstruction of Belief, ἧς τὸν τρίτον τόμον ἀποτελεῖ τὸ ἀνωτέρω λαμπρὸν ἐκ πάσης ἐπόψεως σύγγραμμα. Ἐν ἕνδεκα κεφαλαίους ἐξετάζει ὁ συγγραφεύς, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφήν, τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, θίγων πλεῖστα ὅσα ζητήματα.

Ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἐξεταζόμενα σημεῖά τινα τοῦ συγγράμματος δύνανται νὰ ἐπικριθῶσιν, ἐν συνόλῳ ὅμως τὸ σύγγραμμα διαπνέεται ὑπὸ ὀρθοῦ καὶ ὑγιοῦς φρονήματος καὶ εἶναι ἄξιον πάσης προσοχῆς.

G. Hofmann, Athos e Roma (Orientalia Christiana Vol. V - 2) Roma 1925.

Ἀρχιεπισκόπου Ἰορδάνου Τιμοθέου Θέμελη, Αἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἐν Ἱεροσολύμοις 1924.

Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἐν Ἱεροσολύμοις 1923.

Ι. Μ., Ὁ περὶ τὰ πανάγια προσκυνήματα ἀγὼν ὑπὸ τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ (1517—1917) Ἐν Ἱεροσολύμοις 1924.

Κ. Ἀμάντου, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Βούλγαροι, Ἀλβανοί. Νοτιοσλαῦοι. Ἐν Ἀθήναις 1923.

George la Piana, The Roman Church at the end of the second Century, ἐν Harvard Theological Review, vol. XVIII, 3, 1925, σ. 201—277.

Bericht über den X. Internationalen Altkatholiken — Kongress in Bern vom 2. bis. 4. september 1925.

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Χρονολογικὸς πίναξ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, «Πάνταινος» Ἀλεξανδρείας ἀριθ. 10, ἔτ. 1926, σ. 145—148.

Κυπριακὰ Χρονικά, Μηνιαῖον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν ἐν Κύπρῳ, ἔτος Γ' 1925. Τὸ ἄριστον περιοδικὸν τοῦτο ἱδρυθὲν προνοίᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κιτίου Νικοδήμου, διευθύνεται ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν κ. κ. Ν. Γ. Κυριαζῆ, Λ. Ζ. Πιερίδου Ἰ. Α. Γ. Συκουτρῆ. Περιεχόμενα τοῦ ἔτους Γ'. L. Baldassare. – Epaves de la Latinité de Chypre.—***Διομ. Χ. Γεωργιάδη***. Ἡ μήτηρ τοῦ André Chenier. -Exerpta Cypria.—***Μ. Κιτίου***.—Νεοφύτου Ροδινοῦ, περὶ ἡρώων, στρατηγῶν φιλοσόφων, ἁγίων καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνθρώπων ὁποῦ εὐγήκασι ἀπὸ τὸ νησὶ τῆς Κύπρου.—Διήγησις εἰς τὸν θρῆνον τοῦ αἰχμαλωτισμοῦ τῆς εὐλογημένης Κύπρου —Βυζαντινὰ αἰνίγματα. —Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ ἔγγραφα. -***Νικ. Κλ. Λανίτη***. Ποία ἡ μήτηρ τοῦ Ἀν. Σενιέ. — ***Π. Δ. Μητροπούλου***. Γεώργιος Μανσοὺρ Δαυίδ. ***Χ. Παπαδοπούλου***. Ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν Ἀποστόλων. Διορθωτικὰ σημειώματα.—Παραδόσεις.—***Ι. Κ. Περιστιάνη***. Ἐπιγραφὴ ἐκ Κερυνείας.—Ἀρχαιολογικά.— R. r. Sforza.—La mére d' André Chenier.—Ποῖα ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνδρέα Σενιέ. ***Ι. Α Συκούρτη***. Κυπριακὸς κῶδιξ τῶν χρονικῶν Μιχαὴλ Γλύκα καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ. Ποικίλα περὶ Κύκκου. - Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ Ἀπόστολος Ἀρδέας Πιτσιλιᾶς. — ***Β. Τατάκη***. Δύο λόγια γιὰ τὴν μητέρα τοῦ Ἀνδρέα Σενιέ. — ***Ξ. Π. Φαρμακίδη***. Ἐτυμολογικά. Ἑφτακώμη. Περὶ τῆς λέξεως Μισταρκός. Παναγιωτάτζης Λογιώτατος. — ***Λ. Φιλίππου***. Ἡ πρώτη ἐν Κύπρῳ Ἀραβικὴ ἐπιδρομή.—Ἡ Ἰ. Μονὴ Τροοδιτίσσης. Sir Samuel Baker. Ἡ Τροοδίτισσα. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νεοφύ-

του.—Ἐρρῖκος ὁ III τῆς Σκανδιναυίας καὶ ἡ Κύπρος.—Διάφορα.—Ποία ἡ Μήτηρ τοῦ Ἀνδρέα Chenier.

Ἠπειρωτικὰ Χρονικά. Περιοδικὸν σύγγραμμα ἱδρυθὲν καὶ ἐκδιδόμενον προνοίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου, ἐπιμελείᾳ δὲ τῶν Ἠπειρωτῶν Περικλέους Βιζουκίδου, ἐν Βερολίνῳ, Γεωργίου Ἀναγνωστοπούλου ἐν Ἀθήναις, Ἀλκιβιάδου Κοντοπάνου ἐν Ἰωαννίνοις 1926 τεῦχος Α'. Μετὰ πρόλογον τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ ἐκδότου τοῦ ἀρίστου ἐκ πάσης ἐπόψεως περιοδικοῦ τούτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος δημοσιεύονται ἐν τῷ πρώτῳ τετραμηνιαίῳ τεύχει ***Γ. Χατζιδάκη***, Ἡ Ἤπειρος καλεῖ τοὺς ἐρευνητάς της, ***Λουδ. Βύρχνερ***, Δοκίμιον βιβλιογραφικὸν τῶν περὶ τῆς Ἠπείρου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους δημοσιευθέντων, ***Γ. Ἀναγνωστοπούλου.*** Ἐπίγραμμα τοῦ Wilamowits ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῶν Ἰωαννίνων, ***Κλ. Νικολαΐδου.*** Ὁ ἀνταγωνισμὸς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ***Α. Ξυγγοπούλου.*** Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων, ***Νίκου Βέη.*** Ὁ Χριστοφόρος Βαλαωρίτης καὶ τὸ βραχὺ χρονικὸν αὐτοῦ, ***Ι. Βογιατζίδου.*** Συμβολὴ εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου ***Γ. Ἀναγνωστοπούλου.*** Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, τοῦ αὐτοῦ, Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἠπειρωτικῶν τοπονυμιῶν. Βιβλιοκρισία.

M d' Herbigny, Après la Mort du Patriarche Tykhon. (Orientalia Christfana, Vol. iv. 2, June 1925), Rome, Pontificio Instituto Orientale.

Max Löhr. Das Deuteronomium (Untersuchungen zum Hexateuchproblem II. Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft: geisteswissenschaftliche Klasse. I. Jahr, Heft, 6, 163 – 208). Berlin Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1925.

Epistulæ Apostolorum, nach dem Äthiopischen und Kopticshen Texte herausgegeben von Hugo Duensing. (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, 152.) Bonn, Marcus & Weber, 1925.

Alttestamentliche Forschungen Sonderheit der Theologischen Studien und Kritiken. Erstes Heft, 1925. Gotha-Stuttgart, Perthes, 1925.

Inscriptiones Latinae Christianae Veteres. Edidit Ernertus Diehl. Fasc. 5 Berlin, Weidmann, 1925.

G. Engelmann, Der Esoterischen Sinn der Bibel. Berlin, Pyramidenverlag Dr. Schwarz & Co., 1925.

E. de Faye, Gnostiques et Gnosticisme. Étude Critique des Documents du Gnosticisme Chrétien aux IIe et IIIe Siècles. Édition augmentée. Paris Paul Geuthner, 1925.

J. Viteau Un Énigme Historique. Le Rôle de Saint Jean. Auxerre, Imprimerie Moderne, 1923.

Τοῦ αὐτοῦ: La Fin de S. Jean Baptiste dans les Évangiles. Un Problème littéraire. Le Puy, Peyriller Rouchon et Camon, 1923.

L. Mariès. Le Commentaire de Diodore de Tarse sur les Psaumes. Examen sommaire et classement provisoire des Éléments de la Tradition manuscrite. (Extrait de la Revue de l' Orient Ghrétien 3e Série. T. IV, Nos. 1 et 2.) Paris, Picard, 1924.

Carl. Mirbt, Quellen zur Geschichte des Papsttnms und des Römischen Katolilismus. Vierte Auflage. Tübingen, J. C. Mohr. 1924.

Y. Brilioth, The Anglican Revival. Studies in the Oxford Movement. London and New York, Longmans, Green and Go 1925.

A. W. Cooke, Sacraments and Sosiety. A Study of the Origin aud Value of Rites in Religion. Boston, Badger, 1924.

K. Holl, Urchristentum nnd Religionsgechichte (Studien des Apologetischen Seminars in Wernigerode, 10. Heft.) Gütersloh, Bertelsmann, 1925.

Rud. Ehrenberg, Leben nnd Tod. (Stndien des Apologetischen Seminars in Werniherode, 11 Heft.) Gütersloh Bertelsmann, 1925.

Birt, Th.: Alexander der Grosse und das Weltgriechentum bis sum Frcheinen Jesu 1925.

Achelis, H.: Das Christentum in den ersten drei Jahrhunderten. 2. Auflage mit 20 Tafeln. Verlag Quelle & Meyer in Leipsig. 1922

Bell, G. K. A.: Documents on Christian Unity 1920—24. Oxford University Press London: Humphrey Milford, 1925.

Behm, Joh.: Gott uud die Geschrischte. Ein Geschichtsbild der Offenbarung Johannis. Verlag C. Bertelsmann, Gütersloh. 1925.

Hoffmann, G.: Die griechisch-katholiiche Gemeinde in Breslau unter Friedrich d. Gr. Breslau, Wilh. Gottl. Korn, Schweindnitzer Strasse 47, 1925.

Kopp M.: Altkatholizismns und Protestantismus. 2. Auflage. Frieburg i. Br., Willlbrordbuchhandlung 1925.

Simon, P.: Wiedervereinigung im Glauben. Verlag F. Schöningh. Paderborn 1925.

Söderblom, N.: Einignng der hristenheit, Tatgemeinsehaft der Kirche aus dem Geist werktätiger Liebe. Übersetzt und eingegeleitet von Peter Katz. Mit Titelbild und Faksimile. C. Ed. Müllers Verlag, Halle (Saale) 1925.

Wallau, R.: Die Einigung der Kirche. Furcheverlag, Berlin N. W. 7 1925.

N. Söderblom. — Manuel d' histoire des Religions (Manuel de C. P. Tiele, revu et augmenté). Édit. française W. Corswant. Paris. Leroux, 1925.

Dr. I Siekenberger. — Kurzgeffaste Einleitung in das N. T. Herder. 1925.

ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΣΑΝΤΩΝ ΕΝ ΤΗ͂ι ΝΗΣΩι ΑΝΔΡΩι

ΑΠΟ ΖΩΐΛΟΥ (362) ΜΕΧΡΙ ΜΗΤΡΟΦΑΝΟΥΣ († 1889)
ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΩΝ *

ΙΕ΄

ΑΥΞΕΝΤΙΟΣ ΠΑΡΟΔΟΣ

Διετέλεσεν ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ἀπὸ τοῦ 1657 μέχρι τοῦ 1666 ὅτε καθυπεβλήθη τελείᾳ καθαιρέσει διὰ τὴν πρὸς τὴν Μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, τὴν κοινὴν μητέρα πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀπείθειαν καὶ ἀνυποταξίαν, ἣν ἀδιαλείπτως ἐδείκνυεν ἐφ' ὅλου τοῦ χρόνου τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ, καὶ διὰ τὰς μυσαρὰς καὶ βεβήλους καὶ θεομισεῖς πράξεις καὶ παρανομίας, ἅς τινας ἐποίει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του, μήτε θεὸν φοβούμενος, μήτε ἀνθρώπους ἐντρεπόμενος, παραβαίνων πάντα νόμον καὶ κανόνα ἐκκλησιαστικόν».

Ἐγένετο δ' ἡ καθαίρεσις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Αὐξεντίου ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ ἀπὸ Προύσης Παρθενίου τοῦ Δ΄, κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1666, ἰνδικτιῶνος δ΄ [1].

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3 χαρτῴῳ κώδικι τῆς ἐν Γαυρείῳ τῆς Ἄνδρου μονῆς τῆς Ἁγίας, περιλαμβάνοντι Κατηχήσεις εἰς τὴν καθωμιλημένην Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, σῴζεται ἐν φύλλῳ 103β τὸ ἑξῆς αὐτόγραφον σημείωμα:

Ἡ παροῦσα κατήχησις ὑπάρχει κἀμοῦ Αὐξεντίου ἀρχιερέως τοῦ ἐπίκλην Παρόδου, ἐπροσηλώθη δὲ παρ' ἐμοῦ ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου Θεοτόκου καὶ εἴ τις ἀποξενώσει αὐτὴν ἐκ τῆς σεβασμίας ταύτης μονῆς ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων, ἀμήν: ἐν τῇ νήσσῳ Ἄνδρῳ:

Ἀρχιερατεύοντος Ἄνδρου τοῦ Αὐξεντίου διελύθη τῷ 1659, ἰανουαρίου 25, ἡ παρὰ τὸ χωρίον Βουνὶ παλαιοτάτη γυναικεία μονὴ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ἥτις ἐκ τῆς ἐν τῷ ναῷ σωζομένης χρονολογίας μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, διότι ἐν ἔτει

---

*. Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 254.

1. Ὁ μὴ λίαν ἀκριβολογῶν Σάθας γράφει ἐπὶ τῆς γ΄ πατριαρχείας τοῦ Παρθενίου, ἥτις συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος 1671, ἐνῷ ἡ δευτέρα πατριαρχεία του διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1665 μέχρι τοῦ 1677, ὁ δὲ Αὐξέντιος καθῃρέθη τῷ 1666. Πρβλ. *Κ. Ν. Σάθα*, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ΄, σ. 597.—*Μ. Ἰ Γεδεών*, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 591 καὶ 594.

1141 ἀνηγέρθη ἢ ἀνεκαινίσθη ὁ ναὸς αὐτῆς. Μετὰ τὴν διάλυσίν της ὁ ἀρχιεπίσκοπος Αὐξέντιος κατέστησε τὴν μονὴν ταύτην μετόχιον τῆς μονῆς Παναχράντου, καθ' ἃ δηλοῦται ἐκ σῳζομένου ἐγγράφου, ὅπερ ἀνέκδοτον τυγχάνον εἶνε γεγραμμένον ἐπὶ μεμβράνης καὶ ἔχει ὧδε, τηρουμένης πιστῶς τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου:

«Ἐπειδὴ καὶ πρὸ καιροῦ νὰ ἦτον ἕνα μοναστήρι γηναίκιο εἰς τὸ μέρος τοῦ ἄνου κάστρου λεγόμενον Ἅγιος Ἀντώνιος. εἰς τὸ ὁποῖον μοναστήρι ἐκατικοῦσαν καλογρηαῖς μερικαὶς καὶ ἐκηβερνούσάν καὶ τὰ ἀφιερομένα πράγματα ὅπου ἀφιέροσαν οἱ παλαιοὶ καὶ ἦχαν καὶ ἱερέα καὶ ἱεροῦργα τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου, ὅμως τόρα θεοῦ θέλοντος ἀπέθαναν ἡ καλόγριαις καὶ ἐπάρθησαν καὶ δὲν ἀπόμηναν πάρεξ δύο αἱ ὁποῖαι μὴ δυνάμεναι κυβερνῆσαι μήτε τὸν ναὸν μήτε τὰ πράγματα ἀλὰ ἐπήγεναν πάντα σὲ φθορά, ἦλθαν ἔμπροσθεν τοῦ πανιεροτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου κὺρ Αὐξεντίου παρόντων τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ χρισυμοτάτων ἀρχόντων καὶ ἔκαμαν παρέτησιν λέγοντας πῶς δὲν ποροῦν νὰ κάθουνται νὰ μονάζουν εἰς τὸ αὐτὸ Μοναστήρι ἀλὰ πάναι ὅπου τοὺς ἤθελαν φανεῖ· τὴν σήμερον γενομένης συνόδου παρὰ τοῦ πανιεροτάτου ἀφθεντὸς καὶ δεσπότου ἀρχιεπισκόπου κὺρ Αὐξεντίου καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ χρυσημοτάτων ἀρχόντων γνώμη κοινῇ ἀποφασίσαμεν ὅπως τὸ αὐτὸ Μοναστήρι νὰ τὸ δόσωμεν εἰς τὸ Μοναστήρι τῆς Παναχράντου νὰ τὸ ἔχουν καὶ νὰ τὸ ἐξουσιάζουν νὰ κυβερνοῦν τὰ πράγματα καὶ νὰ ἱερουργοῦν καὶ τὸν Ἅγιον καὶ νὰ μνημονέβουν τοὺς κτίτορας καὶ νὰ πληρόνουν καὶ τὸ χαράτζη τὸ αὐθεντικό, καὶ μὴ δυναμένου τινὸς τῇ γνώμῃ αὐτῇ καὶ παραδόσει ἐναντιοῦσθαι· ἐπειδὴ καὶ νὰ ἔγινεν μὲ γνώμην ὅλων κάτω κάστρου καὶ ἄνου κάστρου· ὅθεν εἰς βεβαίωσιν ἔγινε τὸ παρὸν γρᾶμμα συμφονιτικὸν εἰς ἀσφάλιαν·

Κατὰ τὸ αχνθ' ἰανουαρίου κε'.

† Ὁ ἄνδρου αὐξέντιος

οἰκονόμος ἄνδρου	*λεονάρδος Καΐρης*
σακελλάριος ἄνδρου	*Ἀλέξανδρος Ἀθανάσιος*
σκευοφίλαξ ἄνδρου	*Ἰω. σκαλιστήρης*
χαρτοφίλαξ ἄνδρου	*Δημήτριος πολέμης*
πρωτέκδικος ἄνδρου	*τζάνες ταπόντες*
ρεφερενδάριος ἄνδρου	*αὐγουστῆς ταπόντες*
λογοθέτης ἄνδρου	*πετικᾶς ταπόντες*
πρωτονοτάριος ἄνδρου	*βασίλειος λογοθέτης*
ὑπομνηματογράφων ἄνδρου	*Μιχαὴλ τελεγραμάτικας*

παπᾶ Νικόλαος Λογοθέτης
πα'' : ἰω'' : πα'' : Μάρκου
πα'' : ιω'' : ταπόντες
πα'' : αὐγουστῆς
πα'' : 'Ιω'' : Κεραμᾶς
πα'' : γεώργιος Κεραμᾶς
πα'' : ἰω : ξένος
πα'' : νικ. κρασᾶς
πα'' : γιάκουμος φίφις
πα'' : ἰω'' : καλογρίδης
πα'' : Νικ. Μαθᾶς
αὐγουστῆς ταπόντες
Γιαννούλης

ΙΣΤ'

ΙΑΚΩΒΟΣ

Τῷ 1666, μηνὶ δεκεμβρίῳ, ὁ 'Ιάκωβος διεδέχθη τὸν καθαιρεθέντα Αὐξέντιον. Ἦν δὲ ὁ 'Ιάκωβος ἱερομόναχος καὶ ἐφημέριος τῆς Μεγάλης 'Εκκλησίας. Ὁ Le Quien ἀναφέρει τοῦτον ὑπάρχοντα τῷ 1671 [1]. 'Αλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πηγαῖς ἀπαντῶμεν τὸν 'Ιάκωβον ὄντα ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου καὶ ὑπογραφόμενον ἐν διαφόροις ἐγγράφοις μέχρι καὶ τοῦ 1675. Κατόπιν ἔγεινεν ἀργός, ἄδηλον ποῖον ἀκριβῶς ἔτος καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν. Τῷ 1689 ἐσυγχωρήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Β' τοῦ 'Ακαρνᾶνος, τὸ β' πατριαρχεύοντος, καὶ τῷ 1690 ἔλαβε τὴν ἄδειαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου διαμένων ἐν Ἄνδρῳ ὡς πρώην Ἄνδρου νὰ χειροτονῇ διακόνους καὶ ἱερεῖς ἐν τοῖς σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις τῆς νήσου.

'Εν κτηματικῷ ἐγγράφῳ τῆς 4 μαΐου 1689, ἀποκειμένῳ ἐν τῇ μονῇ Ἁγίας, φέρεται: ***† πρώην Ἄνδρου 'Ιάκωβος παρὸν εὑρεθῆς ὡς μάρτις ὑπέγραψα.***

Φέρεται δ' ὁ Ἄνδρου 'Ιάκωβος συνυπογεγραμμένος ἐν γράμματι τοῦ πατριάρχου Παρθενίου Δ', ἐκδεδομένῳ ἐν ἔτει ͵αχξϛ'.

Κατ' ἀχρονολόγητον σημείωμα, σῳζόμενον ἐν φ. 15β τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 κώδικος τῆς μονῆς Παναχράντου, περιέχοντος τάξεις ἐπὶ χειροτονίᾳ ἀναγνώστου, ψάλτου, διακόνου καὶ πρεσβυτέρου, ὁ κῶδιξ οὗτος, κοσμούμενος ὑπὸ ἓξ μεγάλων πολυχρώμων καλλιτεχνικωτάτων ἀρχικῶν

---

1. Le Quien ἔνθ' ἀν.

γραμμάτων καὶ τεσσάρων κομψοτάτων ἐπιτίτλων, ἀνῆκεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου Ἰάκωβον.

Τὸ περὶ ἐκλογῆς τοῦ Ἰακώβου ὡς ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου καὶ Σύρας ἀνέκδοτον πατριαρχικὸν καὶ σιγιλλιῶδές γράμμα ἔχει ὧδε:

† *Παρθένιος, ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

† *Μέγιστα ὄντωσ τῶν ἐν ἀνθρώποισ ἐστὶ δῶρα παρὰ τῆσ ἄνωθεν δεδομένα φιλανθρωπίασ ἱερωσύνη τε, καὶ βασιλεία, ἡ μὲν τοῖσ θείοισ ὑπηρετουμένη, ἡ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἐξάρχουσα καὶ ἐπιμελουμένη, καὶ ἐκ μιᾶσ τε καὶ τῆσ αὐτῆσ ἀρχῆσ ἑκάτεραι προϊοῦσαι τὸν ἀνθρώπινον κατακοσμοῦσι βίον, ὥστε οὐδὲν οὕτωσ ἀναγκαιότατον καὶ ἐπωφελέσ ἐστι καὶ θεάρεστον κοινῶσ καὶ ἰδίωσ ἑκάστῳ ὡσ ἡ τῶν πνευματικῶν προϊσταμένων ἐπίσκεψισ καὶ προστασία θείῳ ζήλῳ τε καὶ νόμῳ γενομένη τε καὶ ἐνεργουμένη· τῳόντι γὰρ τύπον σώζει θεοῦ τοῦ παντα πρόσ σωτηρίαν φροντίζοντοσ καὶ ὁδηγοῦντοσ καὶ ἄλλα τε πρὸσ τοῦτο ᾠκονομηκότοσ καὶ πράττοντοσ· ὅθεν καὶ ὁ καθηγητὴσ τῆσ σωτηρίασ ἡμῶν Ἰησοῦσ Χριστόσ, ὁ θεάνθρωποσ λόγοσ, ὁ δι' ἄκραν συγκατάβασιν ἐπὶ γῆσ ἐλθὼν σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῆσ δουλείασ αὐτὸν ἀπαλλάξαι, δεῖγμα τῆσ εἰς αὐτὸν ἐποιήσατο ἀγάπησ, καὶ γνώρισμα τὸ τὰ αὐτοῦ λογικὰ πρόβατα ποιμαίνειν πρὸσ τοὺσ αὐτοῦ μαθητὰσ καὶ εἰσ νομὰσ σωτηρίουσ ἀνενεγκεῖν, καὶ δι' αὐτῶν ἀλληλοδιαδόχωσ πρὸς τουσ μετὰ ταῦτα καὶ θέσει καὶ τρόπῳ διαδόχουσ αὐτοῦ γενησομενουσ.*

Ἐπεί περ οὖν ἡ ἁγιωτάτη ἀρχιεπισκοπὴ Ἄνδρου δίχα γνησίου ἀρχιερέωσ, καὶ πνευματικοῦ ποιμένοσ ἐναποληφθεῖσα, καὶ τῆς πνευματικῆσ ταύτησ χάριτοσ ἐν στερήσει καθεστηκυῖα, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ παραχώρησιν θεοῦ ἀρχιερατεύοντοσ Αὐξεντίου τελεια καθαιρέσει καθυποβληθέντοσ νομίμωσ, καὶ ὅλωσ τῆσ ἀρχιερατικῆσ δυναμεωσ τε καὶ ἐνεργείασ ἀπογυμνωθέντοσ, καὶ τῆσ ἐπαρχίασ αὐτοῦ ἀμετακλήτωσ ἐξοστρακισθέντοσ διὰ τὴν ἀπείθειαν καὶ ἀνυποταξιαν, ἣν πρὸσ τὴν καθ' ἡμᾶσ τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν, τὴν κοινὴν μητέρα πάντων τῶν εὐσεβῶν, ἐδείκνυεν ἀδειαλείπτωσ ἐφ' ὅλου τοῦ χρόνου τῆσ ἀρχιερατείασ αὐτοῦ, ἀφ' ἧσ τὴν τιμὴν ἔλαβε καὶ τὸ εἶναι προσεσχεν ὁ ἀσυνείδητοσ καὶ παμμίαροσ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς μυσαρὰσ καὶ βεβήλουσ καὶ θεομισεῖσ πράξεις καὶ παρανομίας ἅστινας ἐποίει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ, μήτε θεὸν φοβούμενοσ, μήτε ἀνθρώπουσ ἐντρεπόμενοσ, παραβὰσ καὶ πάντα νόμον καὶ κανόνα ἐκκλησιαστικόν, ἡ μετριότησ ἡμῶν φροντίδα οὐ τὴν τυχοῦσαν

κατεβάλετο ἐπὶ τῷ εὑρεθῆναι πρόσωπον ἄξιον καὶ χειροτονηθῆναι ἀρχιερέα γνήσιον, ἵνα μὴ στερῆται ἡ ἐπαρχία ποιμένοσ καὶ προστάτου. Καὶ δὴ ψήφων κανονικῶν γενομένων παρὰ τῶν ἐνταῦθα εὑρισκομένων ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, διὰ προτροπῆσ καὶ ἀδείας ἡμετέρασ, τοῦ Ἡρακλείας κὺρ Μεθοδίου, τοῦ Χαλκηδόνοσ κὺρ Γαβριήλ, τοῦ Νικαίασ κὺρ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Ἰωαννίνου κὺρ Κυρίλλου, τοῦ Δέρκων καὶ Νεοχωρίου κὺρ Χρυσάνθου, τοῦ Παροναξίας κὺρ Μακαρίου, τοῦ Προικονήσου κὺρ Δανιήλ, τοῦ Ἀγαθουπόλεως κὺρ Μακαρίου, εὑρέθη καὶ ἐξελέγη παρ' αὐτῶν ἄξιοσ καὶ ἁρμόδιοσ τοῦ ἀναδέξασθαι τὴν τοιαύτην ποιμαντικὴν προστασίαν ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοισ καὶ πνευματικοῖσ κὺρ Ἰάκωβος, ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τὸ ἀγγελικὸν ἠμφιεσμένοσ σχῆμα, καὶ τὸν μονήρη μετερχόμενος βίον ἀμέμπτωσ, ἱκανὸσ πρὸσ κυβέρνησιν καὶ προστασίαν λαοῦ, ὅστισ ἐχρημάτισε κκὶ ἐφημέριος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶσ του Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν.

Τοῦτον τὸν ἱερομόναχον κυρ Ἰάκωβον ἡ μετριότησ ἡμῶν τῇ ἐπικλήσει τοῦ παναγίου καὶ ζωαρχικοῦ πνεύματοσ κεχειροτόνηκεν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου καὶ Σύρασ κανονικῶσ. Ὀφείλει τοίνυν ὁ διαληφθεὶσ ἀρχιεπίσκοποσ Ἄνδρου, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸσ ἡμῶν ἀδελφὸσ καὶ συλλειτουργὸσ κὺρ Ἰάκωβος ἀπελθεῖν εἰσ τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ θεόθεν ταύτην ἀρχιεπισκοπὴν καὶ ἐπιλαβέσθαι αὐτῆσ καὶ πάσησ τῆς ὑποκειμένησ αὐτῇ ἐνορίασ καὶ εἰσηγεῖσθαι καὶ διδάσκειν τὸν ἐν αὐτῇ χριστώνυμον τοῦ κυρίου λαὸν ταῖσ τε ἀπὸ γλώττησ νουθεσίαισ, καὶ ταῖσ ἀπὸ τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαισ, πάντα τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια δόγματα, καὶ ἀποστολικῶσ εἰπεῖν τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γίνεσθαι, ἵνα πάντασ, ἢ τοὺσ πλείονασ κερδίσῃ, καὶ εὐλογῆσαι καὶ ἁγιᾶσαι τὸ ποίμνιον αὐτό, καὶ τὰ ἀρχιερατικὰ πάντα ἐκτελεῖν, μετὰ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεωσ, ὡς κύριος καὶ καθολικὸσ ποιμὴν καὶ προστάτησ τῆσ αὐτῆσ ἀρχιεπισκοπῆσ, ἀναγνώστασ σφραγίζειν ἐν αὐτῇ τε καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆσ, ὑποδιακόνουσ καὶ διακόνουσ χειροτονεῖν καὶ εἰσ τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα προβιβάζειν, πνευματικοὺσ πατέρασ ἐγκαθιστᾷν δι' οἰκείων ἐνταλμάτων, θείουσ καὶ ἱεροὺσ ναοὺσ καθιεροῦν καὶ τἆλλα πάντα τὰ τοῖσ ἀρχιερεῦσιν ἀνήκοντα διαπράττειν ἀκωλύτωσ καὶ ἀνεμποδίστωσ καὶ δεσπόζειν καὶ ἐξουσιάζειν πάντων τῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆσ ταύτησ ἀφιερωμάτων, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, ὡσαύτωσ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπιμελεῖσθαι εἰς προσαύξησιν αὐτῶν καὶ

βελτίωσιν. Ὀφειλόντων πάντων τῶν ἐν αὐτῇ σὺν πάσῃ τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς εὑρισκομένων ἐντιμοτάτων κληρικῶν, ὁσιωτάτων ἡγουμένων, πνευματικῶν τε καὶ ἱερομονάχων, εὐλαβεστάτων ἱερέων, χρησιμωτάτων ἀρχόντων, καὶ παντὸσ τοῦ χριστωνύμου πληρώματοσ τὴν προσήκουσαν καὶ ὀφειλομένην ἀπονέμειν τῷ θεοφιλεστάτῳ αὐτῷ Ἄνδρου κὺρ Ἰακώβῳ τιμήν, εὐλάβειαν καὶ εὐπείθειαν, καὶ ὑποτάσσεσθαι αὐτῷ ἐφ' οἷσ ἂν αὐτοῖσ διωρίσηται πνευματικῶσ καὶ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνόματοσ, ὡσ εἴθισται, καὶ διδόναι αὐτῷ εὐγνωμόνωσ καὶ πειθηνίωσ πάντα τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, τὰ ἀπό τε κανονικῶν τῶν ἱερέων, συνοικεσίων, πανηγύρεων, καὶ τῆσ συνήθουσ καὶ νενομισμένησ τῷ τοπῳ ζητείασ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθίμων δικαίων αὐτοῦ, καὶ συντρέχειν καὶ βοηθεῖν αὐτῷ ἐν πᾶσι σὺν πάσῃ τε ὑπακοῇ, χαρᾷ καὶ ἀγάπῃ καὶ κατ' οὐδὲν αὐτῷ ἐπιφέρεσθαι ἢ ἐναντιοῦσθαι, ἡ γὰρ πρὸσ αὐτὸν τιμή, καὶ εὐλάβεια, καὶ ὑποταγὴ πρὸσ τὴν ἡμῶν ἀνάγεται μετριότητα, καὶ ὑπ' αὐτῆσ εἰσ θεόν, οὗ τὸν τόπον ὁ ἀρχιερεὺσ ἐπὶ γῆσ σῴζει. Εἰ δέ τισ εὑρηθείη κατά τι ἀναιτίωσ ἐναντιούμενοσ αὐτῷ λόγῳ ἢ ἔργῳ, ὁ τοιοῦτοσ καὶ τῆσ παρὰ θεοῦ ὀργῆσ καὶ ἀγανακτήσεωσ πειραθήσεται, καὶ παρὰ τῆσ ἡμῶν μετριότητος ἐπιτιμίῳ καθυποβληθήσεται βαρυτάτῳ ὡσ αὐθάδησ, καὶ ἀλαζών, καὶ ἀνυπότακτοσ, καὶ καταφρονητὴσ τῆς καθ' ἡμᾶσ ἁγίασ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποστολικῆσ μεγάλησ ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τούτοισ γὰρ ἅπασι ἀπολέλυται τῷ διαληφθέντι θεοφιλεστάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Ἄνδρου καὶ Σύρασ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ κὺρ Ἰακώβῳ καὶ ἡ παροῦσα ἡμετέρα συνοδικὴ πρᾶξισ εἰσ μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν. ͵αχξϛ', μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος . . .

† Παρθένιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Κάτωθεν φέρεται μικρὸν μολιβδόβουλον ἀπῃωρημένον διὰ μεταξίνων μηρίνθων, εἰκονίζον δ' ἐκτύπως τὴν θεοτόκον ἀνέχουσαν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς τὸ βρέφος Ἰησοῦν, καὶ τὴν ἑξῆς κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐπιγραφήν: ***† Παρθένιος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. 1665.***

ΙΖ΄

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ὁ Β΄

πρώην Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, Πρόεδρος Ἄνδρου.

Ἐκπεσὼν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ ἀπὸ Τορνόβου πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γεράσιμος ὁ Β΄ ἔλαβε πρὸς ζωάρκειαν ἐν ἔτει 1667 προεδρικῶς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου [1]. Ὁ Σάθας ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῆς «Νομικῆς Συναγωγῆς» τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου τοῦ Νοταρᾶ δημοσιεύει περίληψιν γράμματος ἀναγράφουσαν τὸ γεγονὸς καὶ ἔχουσαν ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς:

Διονύσιος Δ΄. 1677.. κατὰ μάρτιον, συνοδικὸν γράμμα δοθὲν τῷ κὺρ Γερασίμῳ, πρώην Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τὴν προεδρείαν τῆς μητροπόλεως Ἄνδρου [2]. Κατὰ ταῦτα, ἂν δὲν παραδεχθῶμεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς Ἄνδρου ὡς μητροπόλεως μίαν τῶν συνήθων ἐν αὐτῇ τῇ Νομικῇ Συναγωγῇ τοῦ Δοσιθέου, εἴτε τῇ Σαθείῳ ταύτης περιλήψει ἀνεπιστοσιῶν, δέον νὰ ἑρμηνεύσωμεν [3] ὅτι ἡ Ἄνδρος προκειμένου νὰ δοθῇ ***ὡς προεδρεία*** τῷ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Γερασίμῳ Β΄ ἐχαρακτηρίτθη, κατὰ τὰ εἰωθότα παρὰ τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ [4] ὡς μητρόπολις μόνον ἐφ' ὅσον ἔζη καὶ κατεῖχεν αὐτὴν ὁ πρώην οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γεράσιμος Β΄. Διότι ἐξαιρέσει τῆς παρὰ Σάθᾳ περιλήψεως ταύτης, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ γνωσταὶ πηγαί, σιγίλλια καὶ ἄλλα γράμματα, σφραγίδες κλπ. μνημονεύουσι τῆς Ἄνδρου κατὰ τὰ ἔτη 1621—1810 ὡς ἀρχιεπισκοπῆς [5]. Ὡσαύτως ὡς ἀρχιεπισκοπῆς μνημονεύουσι τῆς Ἄνδρου καὶ δύο κυριώταται πηγαὶ τῆς περιόδου ταύτης, ἤτοι ἡ τοῦ μητροπολίτου Ἀθη-

---

1. ***Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών***, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 598. Βλ. καὶ ***Ἀνθίμου***, μητροπολίτου Ἀμασείας, Περὶ τῶν ἐν ἀρχιερατικαῖς ὑπογραφαῖς τίτλων προέδρου καὶ τόπον ἐπέχοντος. «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κων)πόλεως ἔτ. ΙΓ΄ (1894), σ. 239.

2. ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ΄, σ. 603.

3. ***Ν. Α. Βέης***, ἔνθ. ἀν., σ. 213.

4. Πρβλ. ***Κωνστ. Μ. Ράλλη***, Περὶ τοῦ τῆς ἐπισκοπῆς προβιβασμοῦ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐν περιοδικ. «Βυζαντιδι», τ. Β΄ (1911—1912), σ. 155.

5. Ὁ Ν. Α. Βέης γράφει ὅτι ἡ Ἄνδρος διετέλει οὖσα ἀρχιεπισκοπὴ ἀπὸ τοῦ 1626. Πάντως πρόκειται περὶ παραδρομῆς ἢ τυπογραφικοῦ παροράματος, διότι, ὡς εἴδομεν, ἡ ἐπισκοπὴ Ἄνδρου προήχθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν τελευτῶντος τοῦ 1621 ἢ τὸ βραδύτερον ἀρχομένου τοῦ 1622.

τῶν Μελετίου Γεωγραφία, συνταχθεῖσα ἐν Ναυπάκτῳ τῷ 1692-1696 [1], ἐν ᾗ ἀναφέρεται ἡ Ἄνδρος τετιμημένη «***μὲ θρόνον ἀρχιεπισκόπου, καί τοι τὸ πρότερον ἐπισκοπὴ οὖσα τοῦ Ἀθηνῶν*** » [2], καὶ τὸ περὶ τῶν ὀφφικίων, κληρικάτων καὶ ἀρχοντικίων Συνταγμάτιον τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου τοῦ Νοταρᾶ (1707—1731) [3], ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν ἀρχιεπισκόπων τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριαρχικῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνῳ μνημονεύεται καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἀξιωχρέων καὶ δὴ ἐκ τάξεως τῶν ἐκκλησιῶν, συνταχθείσης μεταξὺ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος, ὡς καὶ ἐξ ἑτέρας τάξεως τῶν περὶ τὸ ἔτος 1725 χρόνων [4], ἐξάγεται ὅτι ἡ Ἄνδρος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπῆρξεν ἀρχιεπισκοπή [5].

Ἐν τῇ τελευταίᾳ δ' ἐκθέσει, ἔτει 1802, ἡ ἀρχιεπικοπὴ Ἄνδρου καταλέγεται ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει ἐνάτη καὶ εἰκοστή [6]. Ἐξ ἀνεπιστασίας δὲ ξένοι τινὲς περιηγηταί, ἐπισκεφθέντες τὴν Ἄνδρον ἀρχομένου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, γράφουσι περὶ ἕλληνος ἐπισκόπου καὶ οὐχὶ ἀρχιεπι-

---

1. ***Κ. Ν. Σάθα***, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 391—2.

2. ***Μελετίου***, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, συλλεχθεῖσα ἐκ διαφόρων συγγραφέων παλαιῶν τε καὶ νέων καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἐν λίθοις, καὶ εἰς κοινὴν διάλεκτον ἐκτεθεῖσα χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου Γένους. Ἐνετίῃσι, αψκη', 403.

3. ***Χρυσάνθου***, τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, Συνταγμάτιον περὶ τῶν ὀφφικίων, κληρικάτων καὶ ἀρχοντικίων τῆς τοῦ Χριστοῦ ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀνομασίας αὐτῶν, διαιρέσεώς τε καὶ τάξεως τῆς πάλαι καὶ νῦν, καὶ ἑτέρων τινῶν πάνυ ἀναγκαίων τοῖς ἐγκαταλεγομένοις τῷ Κλήρῳ καὶ αὐτοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ περὶ τῶν πέντε κατ' ἐξοχὴν ἁγιωτάτων πατριαρχικῶν θρόνων καὶ τῶν μητροπόλεων τῶν κατὰ συνοδικὴν διάγνωσιν αὐτοῖς ὑποκειμένων μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὰς ἐπισκοπῶν, περί τε τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων μετὰ τῶν αὐτοῖς ὑποκειμένων θρόνων διαλαμβάνον κλπ. Ἐν Βουκουρεστίῳ, 1715, σ. ξη' —ξθ'.— Zacharia von Lingenthal, Zur Kenntniss der Notitiae episcopatuum Graecorum, ἐν Monotsberichet d. k. preus. Akademie, 1878. S. 279.

4. H. Homont, Liste des métropolitains et évêques Grecs du Patriarchat de Constantinople vers 1725. Ἐν τῇ Revue de l'Orient Latin, τ. Α' (1893), σ. 320.

5. ***Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως***, Τακτικὸν τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατάλογος ἀρχιερέων ἀκμασάντων ἐν αὐταῖς μεταξὺ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος. «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τ. Γ' (1889—1891), σ. 472.

6. ***Μανουὴλ Ι. Γεδεών***, Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ, σ. 199.

σκόπου τῆς νήσου [1]. ὁ δὲ παρὰ Lequien μνημονευόμενος Ἰγνάτιος ὡς ἐπίσκοπος Ἄνδρου μετὰ τὸ 1671 καὶ πρὸ τοῦ 1721, ἐπὶ πάπα Ρώμης Ἰννοκεντίου Θ´ τὰ ἱερὰ γράμματα ἐν τῷ ἑλληνικῷ κολλεγίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας [2], διαγραπτέος βεβαίως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν Ἄνδρου, ἅτε προφανῶς Ῥωμαιοκαθολικὸς ἐπίσκοπος τῆς νήσου ταύτης γενόμενος [3]. Τὸ ὀρθὸν ἄρα εἶνε, ὅτι ἐκπεσὼν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Γεράσιμος Β´ ἔλαβε προεδρικῶς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν καὶ οὐχὶ τὴν μητρόπολιν Ἄνδρου, διότι, ὡς ἐφεξῆς θέλομεν ἴδει, ἡ Ἄνδρος προήχθη εἰς μητρόπολιν μόλις τῷ 1810. Ὅτι δὲ τὸ παρὰ Σάθᾳ ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῆς ***Νομικῆς Συναγωγῆς*** τοῦ Δοσιθέου Νοταρᾶ ἀναφερόμενον προέρχεται ἐξ ἀνεπιστασίας ἢ παραναγνώσεως ἀποδεικνύεται περιτράνως καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐφεξῆς δημοσιευομένου πρωτοτύπου γράμματος τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Δ´, δι' οὗ οὗτος παρέχεται κατ' ἐπίδοσιν τὴν προεδρείαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου εἰς τὸν προκάτοχόν του Γεράσιμον Β´ καὶ οὗτινος γράμματος τὴν περίληψιν πλημμελῶς, ὡς εἴρηται, ἐξέδωκεν ὁ Σάθας.

Ἦν δὲ ὁ Γεράσιμος ἀνὴρ Κρής, ὅστις τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ ἱερομονάχου προήχθη εἰς μητροπολίτην Προϊλάβου ἐπὶ πατριάρχου Ἰωαννικίου τοῦ ἀπὸ Ἡρακλείας κατὰ μῆνα ὀκτώβριον τοῦ 1655, εἶτα δὲ μετετέθη κατὰ προαγωγὴν εἰς τὴν μητρόπολιν Τυρνόβου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Παρθενίου τοῦ ἀπὸ Προύσης τῇ 23 νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1658 [4]. Ἐκπεσόντος δὲ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τοῦ Διονυσίου Δ´ Μουσελίμη, τοῦ ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς γένους τῶν Κομνηνῶν, διὰ ῥαδιουργιῶν

1. Pitton de Tournefort, Relation d' un voyage du Levant Amsterdam, 1718, τ. Α´, σ. 134.

2. Lequien, Oriens Christianus τ. Α´, σ. 944.

3. ***Ν. Α. Βέης***, ἔνθ. ἀν., σ. 214.

4. Michaelis Le Quien, Oriens Christianus in quatuor Patriarchatus digestus. Parisiis, 1740, 1,1237. — ***Ἰωάννου Σακκελίωνος***, Κατάλογος τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχευσάντων ἐπὶ τῆς ἀγαρινῆς τυραννίδος. «Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ», τ. Ε´ (1862), σ. 442 - 450. — ***Τοῦ αὐτοῦ***, Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν, Ἀθήνησι, 1890, σ. 315. — ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Α´, σ. 592 καὶ 594. — ***Π. Γ. Ζερλέντης***, ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, τ. Α´ (1918), σ. 115 κ. ἑ.

τῆς ἀλαζόνος συζύγου τοῦ μεγάλου διερμηνέως καὶ ἐξ ἀπορρήτων τῆς βασιλείας Παναγιώτου Νικουσίου, ἐξελέγη ὁ ὑπ' αὐτῆς ὑποστηριζόμενος Τυρνόβου Γεράσιμος τῇ 20 ἢ κατ' ἄλλους τῇ 25 ἰουλίου 1673, ἐπιλαβόμενος τῶν οἰάκων τῆς ἐκκλησίας τῇ 14 αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους [1].

Ὁ Μαθᾶς ἢ ἀκριβέστερον Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, χαρακτηρίζει τὸν Γεράσιμον Β ὡς ἄνθρωπον ἀσήμαντον καὶ περὶ τὸ διοικεῖν πάντη ἀνίκανον [2] ὁ δὲ Ἄγγλος Κόβελ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο ἐπιδέξιος εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ συγχρόνως πολὺ περισσότερον ἱκανὸς εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων του [3] Μετὰ πατριαρχείαν δὲ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως περίπου ἔτους ἐπαύθη, διεδέχθη δ' αὐτὸν Παρθένιος Δ' ὁ ἀπὸ Προύσης γεγονώς, ἀνελθὼν τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸ τέταρτον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1675.

Εἰς τὸν Γεράσιμον Β' ἅμα ἐκπεσόντα τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐδόθη πρὸς ζωάρκειαν προεδρικῶς τὸ πρῶτον ἡ μητρόπολις Χίου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1677 ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἄνδρου καὶ ἀπὸ τοῦ 1683, ἴσως δὲ καὶ πρότερον ἔτι, ἡ μητρόπολις Παροναξίας. Ὁ Γεδεὼν γράφει, ὅτι εἰς τὸν Γεράσιμον Β' παρεχωρήθη ἡ μητρόπολις Νάξου τῷ 1684 [4]. Ἀλλ' ἡ πληροφορία τοῦ Γεδεὼν ἐλέγχεται μὴ ἐξηκριβωμένη. Οὕτως ἔχομεν

---

1. ***Κ. Ν. Σάθα***, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Γ', σ. 590. — ***Γεωργίου Ἰω. Ζαβίρα***, Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ ***Γεωργίου Π. Κρέμου***, Ἀθήνησι, 1872, σ. 259 κ. ἑ. — Σύνοψις τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἐν Anselmi Banduri, Imperium orientale sive antiquitates Constantinopolitanae in quatoros partes distributae, Venetiis, 1727, τ. Α', σ. 696—697. — Antoine Galland, Journal pendant son sejour o Constantinople (1672—1673), Paris, 1881, τ. Β', σ. 147, ἔκδ. Ch. Scheffer. — Paul Ricaut, The present state of the Greek and Armenian churches, London, 1679 σ. 104-106. — Mich. Lequien, Oriens Christianus I,344. — ***Μελετίου Ἀθηνῶν***, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐν Βιέννῃ, 1784, τ. Γ', σ. 468. — ***Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου***, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, ἐν Κων]πόλει, 1870, σ. 169. — ***Μανουὴλ Ι. Γεδεών***, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 597—8.

2. ***Ζαχαρίου Ν. Μαθᾶ***, ἐπισκόπου Θήρας, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας καὶ μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1884, σ. 137 (ἔκδ. Α' σ. 220).

3. John Covel, Some account of the present Greek church, Cambridge, 1722.

4. ***Μ. Ι. Γεδεών***, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 598.

γράμμα συνταχθὲν ἐν Νάξῳ τῇ 15 Ἰανουαρίου 1683, εἰς ὃ Γεράσιμος ὁ Β΄ ὑπογράφεται «ὁ πρώην Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρόεδρος Ναξίας» τῇ 24 δὲ μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1683 ὁ πατριάρχης Διονύσιος Δ΄ ὁ ἀπὸ Λαρίσσης γεγονώς, τὸ τρίτον πατριαρχῶν, διέταξε τὸν Σίφνου Φιλάρετον ἵνα μεταβὰς εἰς Νάξον ἀνακρίνῃ μετὰ τοῦ Γερασίμου τὸν σακελλάριον Παρασκευᾶν [1]. Ἐπὶ πόσον ἄρα ἀκριβῶς χρόνον ὁ Γεράσιμος Β΄ παρέμεινεν ὡς πρόεδρος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου εἶνε ἄγνωστον, ἀλλὰ πάντως, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν προμνησθέντων γραμμάτων, ὄχι πέραν τοῦ 1682.

Ὁ Γεράσιμος ἀποβληθείς, ἄγνωστον τίνος ἕνεκεν, τῆς κατ' ἐπίδοσιν μητροπόλεως Παροναξίας ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος πατριάρχου Διονυσίου Δ΄, τὸ τέταρτον πατριαρχοῦντος, ἐν ἔτει 1687 κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν τῶν θαλασσοκρατούντων ἐν τῷ Αἰγαίῳ Βενετῶν. Ἐλθόντος δ' εἰς Νάξον τῷ 1688 τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Ἰωάσαφ ἐδόθη τῷ Γερασίμῳ πρὸς κατοικίαν τὸ ἐν τῇ πόλει τῆς Νάξου μονύδριον τῆς ἁγίας Κυριακῆς. Πάσχων δ' ὑπὸ ποδάγρας ἀπέθανεν ὁ Γεράσιμος ἐν Νάξῳ τῇ 6 φεβρουαρίου 1689 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Κυριακῆς.

Τὸ σιγίλλιον, δι' οὗ ὁ πατριάρχης Διονύσιος ὁ Δ΄ ἀνέθεσε κατ' ἐπίδοσιν εἰς τὸν Γεράσιμον Β΄ τὴν προεδρείαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου ἔχει ὧδε:

† Διονύσιος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

† Ἀγάπης οὐδὲν τῶν ὄντων θειότερον καὶ εἰρήνης οὐδὲν μονιμότερον, ταῖς δυσὶ γὰρ ταύταις ἐνεργείαις καὶ ἀρεταῖς καὶ ἐπωνυμίαις, οὐ μόνον οἱ κατὰ ἀρετὴν ζῶντες ἄνθρωποι σεμνύνονται κατακοσμούμενοι, ἀλλὰ μάλιστα αὐτὸ τὸ θεῖον· ὁ θεὸς γὰρ ἀγάπη ἐστίν, ἡ θεολόγος φησὶ φωνὴ καὶ ὁ σωτὴρ ἐν εὐαγγελίοις εἰρήνην ἑαυτὸν κατονομάζει· δι' ὃ καὶ ἡμεῖς ταύτην ὡς δυνατὸν ἐγκολπωσάμενοι, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀγάπη προσφύεται, ἔγνωμεν εἰρηνεῦσαι καὶ μετὰ τοῦ παναγιωτάτου πρώην Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Γερασίμου, καὶ τόπον ἀναπαύσεως βραβεῦσαι καὶ τοῦ λοιποῦ τὴν πᾶσι χριστιανοῖς ὀφειλομένην ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους ἐρανίσασθαι, ὥστε τοῦ λοιποῦ ἡμεῖς μὲν ἐμμένειν τοῖς διορισθεῖσι πρὸς τὴν αὐτοῦ ζωάρκειαν, τὴν δ' αὐτοῦ παναγιότητα, καρπουμένην

---

1. *Π. Γ. Ζερλέντης*, ἔνθ. ἀν., σ. 117.

τὰ διορισθέντα, ἡσυχάζειν τῇ κατὰ προεδρείαν δοθείσῃ ἀρχιεπισκοπῇ Ἄνδρου, καὶ εἰρηνεύειν, καὶ μηκέτι φαντάζεσθαι καὶ φρονεῖν ἐναντία τῇ τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἤ τισι τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ μητροπόλεων· ἀλλ' ἐν φόβῳ θεοῦ καί καθαρᾷ συνειδήσει καὶ τρόπῳ ἀδόλῳ φυλάττειν τὴν αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, περὶ ἧς ἀδολιότητος καὶ ἀνενοχλησίας, προσυνεβραβεῦσαι τῇ αὐτοῦ παναγιότητι χάρις καὶ δωρεὰ καὶ ἡ κατὰ ἔτος ῥιπτομένη ζητία τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ταύτῃ Ἄνδρου, ὡσαύτως καὶ τὸ χαράτζιον αὐτῆς, ὥστε εἶναι παντελεύθερον καὶ ἀκαταζήτητον τὴν αὐτοῦ παναγιότητα παρὰ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας περί τε τῆς ῥηθείσης ζητίας καὶ τοῦ χαρατζίου, παρεχομένην καὶ δεικνύουσαν μόνον τὴν πρὸς αὐτὴν συμπάθειαν ἔργοις τε καὶ λόγοις καὶ εἰρηναίαν κατάστασιν. Τούτου χάριν, ὡς εὐλόγου φανείσης κοινῇ τῇ τε ἱερᾷ τῶν ἀρχιερέων συνόδῳ καὶ τῇ συγκροτήσει τῶν τιμιωτάτων κληρικῶν καὶ τῇ συνελεύσει τῶν εὐγενεστατων καὶ χρησιμωτάτων ἀρχόντων τῆς τοιαύτης συνθήκης τε καὶ συμφωνίας, γράφομεν καὶ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἵνα ὁ διαληφθεὶς αὐτὸς οὗτος πατριάρχης πρώην Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητος ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς μένων καὶ εὑρισκόμενος ἐν τῇ κατὰ προεδρείαν δοθείσῃ αὐτῷ ἀρχιεπισκοπῇ Ἄνδρου εἰρηνικῶς ἡσυχάζων καὶ ἀπὸ πάσης ἐναντιότητος καὶ ἐπιβουλῆς πρός τε τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ πρός τινα τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ὑποκειμένων τούτῳ ἀμέτοχος, φρονῶν ἀείποτε τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τὰ τῆς ὠφελείας τῆς μεγαλης ἐκκλησίας, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχιερέων... εἴη καρπούμενος καὶ νεμόμενος τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῆς εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα σῶα καὶ ἀνελλιπῆ· ὡσαύτως ἀπολαύων καὶ τῆς δωρεᾶς καὶ χάριτος τῆς ἐπιβραβευθείσης... [ἀπηλλαγμένος ὢν] τῆς τε πατριαρχικῆς ζητίας τῆς κατ' ἔτος ῥιπτομένης τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ταύτῃ καὶ τοῦ βασιλικοῦ χαρατζίου· ὥστε τελείως ἀκαταζήτητον εἶναι καὶ ἀσύδοτον χάριν τῆς εἰρηναίας αὐτοῦ καταστάσεως· παραβάντα δὲ τὴν συνθήκην ταύτην καὶ συμφωνίαν καὶ φωραθέντα καὶ ἀποδειχθέντα ἔργοις ἢ γράμμασιν ἐπιβουλευόμενον ἢ τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ ἢ τινὶ τῶν ὑποκειμένων τούτῳ ἐπαρχιῶν καὶ ζητεῖν καὶ φρονεῖν καὶ ἐνεργεῖν τὰ παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ καὶ συνθήκην, τότε οὐ μόνον τῆς ἐπαρχίας ταύτης στερεῖσθαι καὶ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικαῖς παιδείαις καθυποβάλλεσθαι καὶ τῇ ἐξουσιαστικῇ δυναστείᾳ καταδυναστεύεσθαι καὶ διώκεσθαι ἀπροκριματίστως· ὅθεν καὶ εἰς δήλωσιν τῆς μεταξὺ ἡμῶν συμφωνίας καὶ συνθήκης ἐγράφη τὸ πα-

ρὸν καὶ ἐξέδοτο καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἱερῷ κώδικι ✝.

Ἐν ἔτει αχοζ' μηνὶ μαρτίῳ ἰνδ. ιε'.

ΙΗ'

ΒΕΝΙΑΜΙΝ Β'.

Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1680, μηνὸς ἰουλίου γ', ἰνδ. ϛ', καθορίζοντος τὸ ἐτήσιον τῆς Μονῆς Ἁγίας δόσιμον, ἀποφασισθὲν ἐν γενικῇ τῶν τε λαϊκῶν καὶ κληρικῶν συνελεύσει, λαβούσῃ χώραν ἐν Ἀμολόχῳ, ὑπογράφεται πρῶτος μετ' ἄλλων ὁ *Ἄνδρου* ***Βενιαμίν.***

ΙΘ'

ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου Ναθαναὴλ φέρεται συνυπογεγραμμένος ἐν συνοδικῷ σιγιλλιώδει γράμματι ἐκδεδομένῳ ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας (1689—1693) τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Β' τοῦ ἀπὸ Προύσης γεγονότος, ἐν ἔτει ͵αχϟα' (=1691). Ὡσαύτως μνεία αὐτοῦ γίνεται ἐν τῷ ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως τὸ πρῶτον ἐκδοθέντι Τακτικῷ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται καὶ κατάλογος ἀρχιερέων ἀκμασάντων ἐν αὐταῖς μεταξὺ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος [1].

Κ'

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

Ὁ Ἀθανάσιος μνημονεύεται τὸ πρῶτον ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου ἐν ἔτει 1707 [2]. Ἐπίσης κατὰ τὰ ἔτη 1708, 1710 καὶ 1712 ἀναφέρεται ὁ Ἀθανάσιος ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου καὶ Σύρας. Ὡσαύτως κατὰ τὸ 1712, φεβρουαρίου 20, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἄνδρου Ἀθανασίου ἐν τῷ νέῳ κώδικι τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς τοῦ Ἁγίου

---

1. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τ. Γ' (ἔτ. 1891), σ. 472.—*Ν. Α. Βέης*, ἔνθ. ἀν., σ. 215, 216, 222—9.

2. Νέος Κῶδιξ τῆς ἐν Ἄνδρῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, σ. 41.

Νικολάου, ἐν τῷ αὐτῷ δὲ κώδικι ἀναφέρεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ἔτει 1713 κατὰ μῆνα ἰανουάριον.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου φέρεται ὑπογεγραμμένον καὶ κάτωθεν τοῦ ἑξῆς ἐγγράφου, ἀφορῶντος τὴν ἐν τῇ ἐν Ἄνδρῳ μονῇ τῆς Παναχράντου σῳζομένην κάραν, τὴν ὁποίαν οἱ μοναχοὶ κατὰ παράδοσιν εὐλαβοῦνται ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸν ἅγιον Παντελεήμονα. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἀνέκδοτον ὄν, πολὺ δ' ἔχον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὸς κάτωθεν αὐτοῦ φερομένας ὑπογραφάς, ἐν οἷς καὶ τοῦ ἐκ Παρισίων καπουκίνου φρὰ Τομάζου διαμένοντος ἐν Ἄνδρῳ ὡς «**προεστῶτος καὶ βικαρίου ἀπλικοῦ** [1]», ἔχει ὧδε :

† *Εἰς δόξαν Χριστοῦ ἀμήν· ᾳψιγ´ ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ κη´, ἐν τι ἄνδρῳ κατέμπροσθεν τῶν κάτωθεν ὑπογεγραμμένων ἀξιοπίστων καὶ ἐντίμων μαρτύρων.*

διὰ τοῦ παρρόντος μου γράμματος ὁμολογῶ καὶ λέγω ἐγῶ ὁ ἀντώνις ἀπὸ γαλατὰν υἱὸς τοῦ βεληραρίου ὅτι πρὸ χρόνων ἤδη πολλῶν εἶχα εἰς χεῖρας μου μίαν κάραν σεπτὴν ἑνὸς τῶν ἁγίων, τὴν ὁποίαν ἔδωσα δύο τινῶν ἱερομονάχων ἀνδριώτων, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσιν ἀγαθάγγελος καὶ νικόδημος [2] καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν μερικὰ ἄσπρα, μεταμεληθεὶς δὲ ὕστερον διὰ τὸ εὑρίσκειν ὑπὸ ἑτέρων περισσοτέραν τιμήν, ἐζήτουν ἆραι αὐτὴν ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων ἱερομονάχων καὶ δοῦναι αὐτὴν ἀλαχόθεν (sic)· *ἐκείνων δὲ φυγὴν χρησαμένων ἦλθον εἰς τὸ ἑαυτῶν μοναστήριον καὶ ἀφιέρωσαν αὐτὴν ἐν αὐτῷ, χρόνων δὲ ἤδη ὀκτὼ παρελθόντων ἔμαθον βεβαίως ὅτι ἐν τῇ ἱερᾷ αὐτῶν μονῇ τῆς παναχράντου δηλαδὴ ἐστὶ ἡ τιμία αὕτη κάρα, ἐγὼ δὲ μὴ ἀμελήσας ἀλλὰ εὐθὺς γράμματα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ λαβὼν ἦλθον εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς, ἣν καὶ εὑρὼν εἰς τὴν ἄνωθεν μονήν, οὐκ ἔκρινα ἄξιον καὶ εὔλογον ἆραι αὐτὴν καὶ ἀποξενῶσαι ἐξ αὐτῆς τῆς μονῆς, ἀλλὰ θείᾳ νεύσει καὶ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου οὗ ἡ κάρα ἐστὶ φωτισθεὶς τὴν ψυχὴν δέδωκα καὶ αὖθις αὐτὴν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πανοσιωτάτων καθηγουμένου φημί, προηγουμένων, ἱερομονάχων, καὶ γερόντων τῆς αὐτῆς ἁγίας μονῆς, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν χάριν τιμῆς καὶ ἀγορασίας* **ἀσλάνια** [3] τὸν **ἀριθμὸν διακόσια**

1. Περὶ τῶν Καπουκίνων ἐν Ἄνδρῳ βλ. **Δημητρίου Π. Πασχάλη**, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἄνδρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας. Ἀνέκδοτον.

2. **Νικόδημος Πενέτης** Ἦν ἐκ τῆς ἐν Κορθίῳ γνωστῆς οἰκογενείας.

3. Βλ. **Δημ. Π. Πασχάλη**, Νομίσματα καὶ τιμὴ προϊόντων κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Ἀνέκδοτον.

πεντήκοντα, χωρὶς τὰ πρῶτα ὁποῦ ἔλαβον ἀπὸ τοὺς ἄνω εἰρημένους ἱερομονάχους. ὡς καθὼς ἐσυμφωνίσαμεν ἔμπροσθεν εἰς τὸν πανιερώτατον ἀρχιερέα τοῦ τόπου, καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν, καὶ τιμιωτάτων ἀρχόντων. καὶ παντὸς τοῦ κλήρου· καὶ μένω πληρωμένος καὶ εὐχαριστημένος ἐγὼ ὁ ἀντώνιος ἀπὸ τοὺς πατέρας τῆς αὐτῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς· καὶ μένει ἡ ἁγία αὐτὴ κάρα ἀπὸ την σήμερον ἰδική τους νὰ τὴν ἔχουν και νὰ τὴν ἐξουσιάζουν ὡς πρᾶγμα ἐδικόν τους παντοτινὴ καὶ ἀσάλευτος, μὴ ἔχοντας νὰ κάμω οὔτε ἐγώ, οὔτε τὸ παιδί μου, οὔτε ἄλλος τινάς. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν γέγονε τὸ παρὸν καὶ ἐπεδώθη τοῖς ἄνω εἰρημένοις πανοσιωτάτοις ὑπογεγραμμένον διὰ χειρός μου καὶ ὑπὸ ἀξιοπίστων καὶ χρησίμων ἀνδρῶν :

† ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος ἄνδρου Ἀθανάσιος μαρτυρῶ
† οἰκονόμος ἄνδρου μαρτυρῶ.
† σακελλάριος ἄνδρου μαρτυρῶ.
† παπανικολὸς μιντρινὸς μαρτυρῶ.
† παπαδημήτρις ραήσης μαρτυρῶ.
† παπαδιμίτρις μαλαξὸς μαρτυρῶ.
† παπαδιμίτρις καλογρίδης μαρτυρῶ.
† παπαμιχάλης χαλὰς μαρτυρῶ.
† φρᾶ τομάζος ἀπὸ τὸ παρίτζι καπουτζίνος προεστὸς καὶ βικάριος ἀπλικός.
Διονύσιος Καΐρης μάρτυς :—
σταματέλος ἀθανάσιος μαρτυρῶ :—
μιχάλης τοῦ ποτὲ νικολοῦ γιαννούλη μαρτυρῶ :—
Διμίτρις μπίστης μαρτηρο.
† αντονης στέργο τοῦ Βελησαρίου.

Περὶ τῆς αὐτῆς τιμίας κάρας σῴζεται καὶ τὸ ἑξῆς πατριαρχικὸν ἀνέκδοτον γράμμα, ἔχον ὧδε :

† Κοσμᾶς ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης

† Ἐπειδὴ ὁ Ἀντώνης Κάπηλος ἀπὸ Γαλατᾶ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πατριάρχου κὺρ Γαβριὴλ ἀγωγὴν ἐκίνησεν ἐπι συνόδου κατὰ τῶν πατέρων τῆς ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἄνδρου ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ζητῶν ἐξ αὐτῶν

τὴν ἁγίαν κάραν, τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος λεγομένην, ὡς λαβόντων δῆθεν αὐτὴν παρ' αὐτοῦ καὶ διακρατησάντων, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι τότε ἀπέδειξαν διὰ μαρτύρων, ὡς ἐπώλησεν αὐτὴν ἐκείνοις ὁ ῥηθεὶς 'Αντώνιος διὰ γρόσια ἐνενήκοντα, λαβὼν καὶ πληρωθεὶς ταῦτα παρ' αὐτῶν τῶν πατέρων, κἀντεῦθεν καὶ ἀπεκρούσθη. ὡς μὴ ἔχων δίκαιον ἀναζητεῖν ταύτην· εἶτα καιροῦ μεταξὺ παρελθόντος, ἐκίνησεν αὖθις ἀγωγὴν περὶ τῆς αὐτῆς κάρας, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πατριαρχίας τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κὺρ Κυρίλλου, καὶ λαβὼν πατριαρχικὰ γράμματα ἀπῆλθεν εἰς Ἄνδρον, ἔνθα ἐντυχὼν τοῖς πατράσι τῆς αὐτῆς μονῆς τῆς Παναχράντου καὶ διαφερόμενος ἐκείνοις, τέλος πάντων ἐξισάσθη, λαβὼν παρὰ τῶν πατέρων αὖθις γρόσια διακόσια πεντήκοντα, καὶ δέδωκε γράμμα ἐνυπόγραφον καὶ ἐμμάρτυρον, ὡς ἐπληρώθη ὅλον τὸ δίκαιον αὐτοῦ πωλήσας πράσει τελείᾳ πρὸς τὴν ἱερὰν μονὴν τῆς Παναχράντου τὴν ῥηθεῖσαν κάραν, ἔπειτα πάλιν δύστροπος καὶ πλεονέκτης ὤν, ἐκίνησεν ἀγωγὴν καὶ ἐφ' ἡμῶν, ἀγνοούντων τὴν ὑπόθεσιν ὡς ἔτρεξεν ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἔλαβε γράμματα καὶ ἀπῆλθε, μέλλων ἐνοχλῆσαι τοὺς πατέρας τῆς εἰρημένης μονῆς. 'Αγγελθείσης δ' ἡμῖν ἔπειτα παρὰ τῶν πατέρων τῆς ὑποθέσεως, ἐμποδίσθησαν τὰ ἐκδοθέντα τέως παρ' ἡμῶν γράμματα· εἶτα ἐπανῆλθε κινεῖν καὶ πάλιν παρ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν κατὰ τῶν πατέρων· βεβαιωθέντων δ' ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑποθέσεως παρὰ ἀξιοπίστων προσώπων ἀπεκρούσθη, ὡς μη ἔχων ὅλως δίκαιον. Τούτου χάριν γράφομεν, καὶ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετα τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων μητροπολιτῶν, καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα ἡ μὲν τιμία κάρα ἐκείνη, τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος λεγομένη, διαμένῃ παρὰ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς Παναχράντου ἀναφαίρετος καὶ ἀναπόσπαστος, ἅτε πωληθεῖσα πρὸς αὐτὴν παρὰ τοῦ ἀναφερθέντος 'Αντώνη, λαβόντος, καὶ πληρωθέντος τὰ προειρημένα ἄσπρα, κατὰ τὸ ἐνυπόγραφον καὶ ἐμμάρτυρον αὐτοῦ γράμμα τῆς πωλήσεως· ὁ δὲ 'Αντώνης αὐτὸς ἀπέχῃ, μηδεμίαν ἄδειαν ἔχειν τοῦ λοιποῦ ἐπηρεάζειν καὶ ἐνοχλεῖν τοὺς πατέρας τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναχράντου, ἢ ἀγωγὴν ὅλως κινεῖν κατ' αὐτῶν οὔτε αὐτός, οὔτε τὰ τέκνα αὐτοῦ περὶ τῆς εἰρημένης κάρας. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν γράμμα, καὶ ἐπεδόθη τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς Παναχράντου, καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας· ͵αψιέ, ἐν μηνὶ αὐγούστῳ κ'. ἰνδ.

Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ τῶν διαφόρων συνοδικῶν, ἐξ ὧν ἀναγινώ-

σκονται τὰ ὀνόματα τοῦ Κυζίκου Αὐξεντίου, τοῦ Βάρνης Καλλινίκου καὶ τοῦ Λιτίτζης Μελετίου.

Ἐν ἔτει 1711 ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως οἰκουμενικὸς πατριαρχης Ἀθανάσιος ὁ Ε΄ (1709—1711) κατέστησεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ὅπως ἐπιτηρῇ καὶ ἐφορεύῃ ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ τὰς ἐν Ἄνδρῳ πατριαρχικὰς καὶ σταυροπηγιακὰς μονὰς τῆς Παναχράντου καὶ τῆς Ἁγίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου Ἀθανάσιον. Τὸ περὶ τούτου πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα, ἀνέκδοτον τυγχάνον, ἔχει ὧδε:

† Ἀθανάσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου, καὶ εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, καὶ χρήσιμοι γέροντες, καὶ ὁσιώτατοι καθηγούμενοι καὶ πατέρες τῶν αὐτόθι σεβασμίων πατριαρχικῶν καὶ σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου τῆς τε Παναχράντου ἐπικαλουμένης, καὶ τῆς Ἁγίας, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Χρέος ἡμῶν ἀναγκαῖον ὑπάρχει μηδὲν ἀπρονόητον παραβλέπειν ὅσαν τῇ ἱερᾷ τάξει κεκλήρωται, θεῖα, φημί, καὶ σεβάσμια μοναστήρια, ναοὶ ἱεροὶ καὶ σεμνὰ καταγώγια, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πάνθ' ὅσα τῷ Θεῷ προσήλωται, τεμένη τε καὶ κτήματα Θεοῦ, ἀλλὰ φροντίσιν ὅλαις καὶ ἀγρύπνοις ὀφθαλμοῖς περὶ πάντα μετ' ἐπιμελείας προσεκτικῆς φέρεσθαι, καὶ τὰ μὲν προσεχῆ καὶ παρὰ πόδας ἀμέσως ἐπισκέπτεσθαι, τὰ δὲ πορρω καὶ μακρὰν διϊστάμενα τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον ἐμμέσως δι' ἐπιτρόπου διοικεῖν, δεξιῶς τε τῶν πάντων ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ πάντων διεξηγεῖν τὴν σύστασιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τὰ εἰρημένα αὐτόθι δύο μοναστήρια, τῆς Παναχράντου, φημί, καὶ τῆς Ἁγίας, μακρῷ τῷ διαστήματι τῶν ὧδε ἀφίσταναι καὶ ἀμέσως οὐκ ἔνεστιν ἐπιβλέπειν αὐτὰ καὶ ἐπισκέπεσθαι καὶ διοικεῖν ὡς εἰκὸς εἰς πάντα τὰ χρειώδη καὶ ἀναγκαῖα, τούτου χάριν καθιστῶμεν ἡμέτερον ἐπίτροπον καὶ ἐπιτηρητὴν τῶν αὐτῶν μοναστηρίων τὸν θεοφιλέστατον ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸν ἡμῶν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν κὺρ Ἀθανάσιον καὶ δεδώκαμεν αὐτῷ πᾶσαν ἄδειαν ὡς ἡμέτερον πατριαρχικὸν ἐπίτροπον ἐπιφροντίζειν τε καὶ διακυβερνᾶν τὰ μοναστήρια αὐτὰ κατὰ νόμους καὶ κανόνας ἱεροὺς καὶ ἐπισκέπτεσθαι αὐτὰ μετὰ πάσης ἐπιμελείας, ἐξετάζειν τε καὶ ἐρευνᾶν πᾶσαν ὑπόθεσιν περί τε τῶν θείων καὶ ἱερῶν τάξεων τῶν ὀφειλομένων τοῖς ἱεροῖς μοναστηρίοις σῴζεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας, καὶ τῶν ἔξω, φημί, τοῦ βήματος πραγμάτων καὶ κτημάτων καὶ παντοίων εἰσοδημά-

των τῶν αὐτῶν μοναστηρίων μεριμνᾶν καὶ φροντίζειν τῆς αὐξήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτῶν ἐν φόβῳ κυρίου καὶ καθαρῷ συνειδότι, ῥυθμίζειν τε καὶ διατάττειν καλῶς τοὺς ἐν αὐτοῖς συνασκουμένους πατέρας κοσμίως καὶ εὐπρεπῶς πολιτεύεσθαι καὶ σωφρόνως διάγειν, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐξυπηρετεῖν ἕκαστον τῷ ἰδίῳ διακονήματι πρὸς σύστασιν καὶ ὠφέλειαν τῶν ἱερῶν μοναστηρίων, καὶ νουθετεῖν ἅπαντας ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐντέλλεσθαι φυλάττειν τὰ ὅρια τῆς ἐπαγγελίας αὐτῶν καθάπερ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὑπέσχοντο, τοὺς δὲ ἀτάκτως φερομένους κανονικοῖς ἐπιτιμίοις σωφρονίζειν καὶ μηδὲν παραβλέπειν κατημελημένον καὶ ἀδιόρθωτον.

Καὶ δὴ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα οἱ πατέρες τῶν αὐτῶν μοναστηρίων καὶ πάντες οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου κὺρ Ἀθανάσιον γινώσκοντες ἡμέτερον πατριαρχικὸν ἐπίτροπον ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς σταυροπηγιακοῖς μοναστηρίοις τῆς Παναχράντου καὶ τῆς Ἁγίας τιμῶσι καὶ ἀγαπῶσιν αὐτόν, καὶ ὡς εἰκὸς διευλαβοῦνται, πείθωνταί τε οἱ πατέρες τῶν αὐτῶν μοναστηρίων καὶ ὑποτάσσωνται αὐτῷ,ὑπακούοντες τοῖς ἐντάλμασιν αὐτοῦ καὶ φυλάττοντες τὴν αἰδῶ καὶ τὴν εὐλάβειαν τὴν προσήκουσαν τῷ πατριαρχικῷ ἐπιτρόπῳ αὐτῷ,ἔχοντι ἄδειαν ἐκτελεῖν καὶ τὰς τυχούσας ἐν τοῖς μοναστηρίοις χειροτονίας ἄνευ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως,οὐδενὸς ἐναντιουμένου, ἢ ἀντιλέγοντος, ἢ ἀντιπράττοντος τῇ αὐτοῦ θεοφιλίᾳ ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ σφοδρότερον παιδευθήσεται ὁ ἀναφανείς πως ἀπειθὴς καὶ ἄτακτος. Οὕτω γενέσθω καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως.

αψια΄, ἐν μηνὶ ἰουνίῳ λ΄.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθανασίου ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν μεταξὺ τοῦ ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀκμασάντων ἀρχιερέων [1].

Ἐν τῷ κώδικι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας φ. 4α, ἀναγράφεται πρᾶξις, δι' ἧς ***ἡ ἐν τῷ Κάστρῳ τῆς Ἄνδρου, ἐγγὺς τοῦ παλατίου*** Ἐκκλησία τῆς ***Ζωοδόχου Πηγῆς,*** ἡ νῦν καλουμένη ***Παλατιανή,*** παραχωρεῖται εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, ὅπως κατα-

1. ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως,*** Τακτικὸν τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ Κατάλογος Ἀρχιερέων κλπ., ἐν «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τ. Γ΄, 472.

στήσῃ ταύτην μετόχιον, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μνημονεύηται ἐν αὐτῇ ὁ ἑκάστοτε ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου, νὰ παρέχῃ δὲ κατ' ἔτος εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου ***εἰς ὀνομασίαν τέλους κηρὶ λίτρας δύο.*** Ἡ πρᾶξις αὕτη φέρει χρονολογίαν 1712, φεβρουαρίου 20, ὑπογράφεται δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ἄνδρου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Οἰκονόμος Ἄνδρου [2].

Ἐν τῷ αὐτῷ Κώδικι, φ. 4α, σῴζεται πρᾶξις γενομένη ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀθανασίου. Δι' αὐτῆς παρέχεται ἡ ἄδεια τῷ ***παπᾶ κὺρ Μιχαὴλ Μπεχημέτῃ***, ἵνα ἐξουσιάζῃ αὐτὸς καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπικαλουμένης ***Βέργη*** ἐν τῷ χωρίῳ ***Μένιτες***, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἐπιδίδῃ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἄνδρου ἐνιαυσίως «***κηρὶ λίτραν μίαν ὀνομασίαν τέλους***». Παρεσχέθη δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τὸν εἰρημένον ἱερέα κατόπιν βεβαιώσεως ἀξιοπίστων μαρτύρων, ὅτι ἡ προμνημονευθεῖσα ἐκκλησία ὑπῆρχεν ἐκ προγόνων κτῆμα ἰδικόν του καὶ ὅτι τὰ εἰσοδήματα αὐτῆς ὑπὲρ τὰ 40 ἔτη.

Ἑτέρα πρᾶξις ἀναγράφεται ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, φ. 4β γενομένη ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας ὡσαύτως τοῦ Ἀθανασίου, καθ' ἣν «ὁ ναὸς τῆς ὑπεραγίας ***Θεοτόκου Μελαθρότησας***» ὁ ἐν τῷ Παλαιῷ Κάστρῳ ἀναγνωρίζηται «τοῦ ***παπὰ κὺρ Ἰωάννου***, υἱοῦ τοῦ ποτὲ ***παπᾶ Δημητρίου Μαυρογεώργη***, ὡς καθολικὸν καὶ πατρογονικὸν αὐτοῦ δικαίωμα, ὁμοῦ καὶ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ· ἐπιδίδων δὲ καὶ αὐτὸς τὸν κάθε χρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς κηρὶ λίτραν μίαν, εἰς ὀνομασίαν τέλους».

Ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, φ. 4β, ἀναγράφεται πρᾶξις φέρουσα χρονολογίαν 1708 καὶ τὴν ὑπογραφὴν ὁμοίως τοῦ Ἄνδρου Ἀθανασίου. Κατὰ ταύτην ὁ ἱερεὺς Νικόλαος Φιλιππίδης ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου τὸν ἐν τῷ χωρίῳ ***Πιστροφὸς*** (οὕτω) ναὸν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου, ὅπως ἐξ ἰδίων ἀνακαινίσῃ αὐτόν, ὄντα παλαιὸν καὶ μικρόν, καὶ κατέχῃ αὐτὸν ὡς κτήτωρ. Παρέχεται δ' ἡ τοιαύτη ἄδεια εἰς τὸν εἰρημένον ἱερέα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ δίδῃ οὗτος ἐνιαυσίως εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου λίτρας κηροῦ δύο «εἰς ὀνομασίαν τέλους», πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἰσοδήματα νὰ καρπῶται ὁ εἰρημένος ἱερεὺς Νικόλαος Φιλιππίδης καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ.

Ἐπίσης σῴζεται πρᾶξις, ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου γενομένη, καθ' ἣν «ὁ ἅγιος σκευοφύλαξ ἐν ἱερεῦσι παπᾶ κὺρ ***Μιχαὴλ Στυ-***

---

2. ***Δημητρίου Π. Πασχάλη*** Χριστιανικὴ Ἄνδρος—Andros Sacra, ἐν Δελτίῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τ. Α', τεύχη γ' καὶ δ' 1924, σ. 18—19 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει μετὰ τῶν αὐτόθι παραπομπῶν.

λιανὸς παραστὰς ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐζήτησε τὸν ναὸν τοῦ ***ἁγίου Νικολάου***, εὑρισκόμενον εἰς ταῖς ***Εὔρησαῖς*** (οὕτω), ὅν περπεπαλαιωμένον καὶ ἑτοιμόρροπον ὑπεσχέθη ἰδίαις δαπάναις νὰ εὐπρεπίσῃ ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ εἶνε κύριος τούτου αὐτὸς καὶ οἱ κληρονόμοι του, νὰ δίδῃ δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς «ὀνομασίαν τέλους» δύο λίτρας κηροῦ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἄνδρου.

Ὡσαύτως ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, φ. 5α, σῴζεται ὑπὸ χρονολογίαν 1707, κατὰ μῆνα νοέμβριον, ὅτε ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου διετέλει ὁ Ἀθανάσιος, πρᾶξις, δι' ἧς ὁ ἱερεὺς ***Λεονάρδος Μηντρινὸς*** ἀναγνωρίζεται ὡς κεκτημένος ἐκ προγόνων τρεῖς ἐκκλησίας ἐν τῷ χωρίῳ ***Ἀψηλοῦ***, δῆλον ὅτι τὴν ***Κοίμησιν τῆς Παναγίας***, τὸν ***Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Θεολόγον*** καὶ τὸν ***Μέγαν Βασίλειον τὸν Οὐρανοφάντορα***.

Ἑτέρα δὲ πρᾶξις εὕρηται ἐν φ. 5β τοῦ ἰδίου κώδικος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου καὶ Σύρας, καθ' ἣν ὁ ***Γεώργιος Ὀρφανὸς*** ἀπὸ χωρίον ***Φάληκα*** ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου «λέγοντας ὅτι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ***Ἁγίου Δημητρίου*** ἐκράτησεν ἀπὸ τοὺς πατρογονικούς του, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχῃ ἐκκλησιαστικὸν συγγενῆ τὴν παραδίδει εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου».

Ἔγραφον ἐν Ἄνδρῳ, Μαΐου ἀρχομένου 1926.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ
ΣΥΖΗΤΟΥΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗ ΤΗΣ ΑΙΘΙΟΠΙΑΣ ΤΗ ΑΝΑΜΙΞΕΙ ΡΩΣΣΩΝ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ*

21) «Κυανή βίβλος πρωτότυπος Ἀγγλική. (Blue Rook. Original Anglais)

Διπλωματική ἀλληλογραφία ἀφορῶσα τοὺς Ἀβησσυνοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ τοῦ 1850—1867 μετὰ Γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ 42 σελίδων ὑπουργικῶν. Ἡ ἀπόκτησις τοῦ βιβλίου τούτου ἐστοίχισε τότε—300— Ἀγγλικὰς λίρας. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Sir Ἔδγουϊν Ρὶρς [1] ἐστοίχισε —400—λίρας Ἀγγλίας, ἐξ ὧν αἱ—200—δὲν ἐπληρώθησαν εἰσέτι. Εἰς τὴν Κυανὴν ταύτην βίβλον ἐπισυνάπτεται ἓν σχεδιάγραμμα ἐπίσημον τῶν τότε Ἀβησσυνιακῶν κτήσεων.»

22) «Ἀντίγραφον τῆς ἀποφάσεως 22 Ζιλκαδὲ 1325» (μετάφρασις Γαλλιστί).

23) Ἀλληλογραφία ἀνταλλαγεῖσα μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἀβησσινιακῶν ἀποστολῶν καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης:

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀμπᾶς Χίλμη Πασᾶ Χεδίβην τῆς Αἰγύπτου. Πρὸς τὸν Χαλίφε Πασᾶ Μέγαν καθηγητὴν τῶν τελετῶν τοῦ Σουλτάνου. Πρὸς τὸν Τεουφὶκ Πασᾶ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν. Πρὸς τὸν Μεμδοὺχ Πασᾶ ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν κ.τ.λ.

Ἐπιστολαὶ ληφθεῖσαι ἐκ παλαιῶν συγγραμμάτων καὶ νέων [2], μνημονευόντων τῶν Ἀβησσινῶν ἐν Ἱεροσολύμοις. Σχεδιαγράμματα τῶν κτήσεων αὐτῶν. Φημιζόμενα βιβλία: Ἡ ὀνομαστὴ Ἱστορία τῆς Φαμίν [3]. Τὰ Πατριαρχεῖα ὑπὸ τοῦ Σιδερός, Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Κόμητος

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 226.

1. Οὕτως ἀνεγνώσαμεν ἐνταῦθα.

2. Πρόκειται περὶ διαφόρων ἀποσπασμάτων ἐκ συγγραφῶν ἀρχαίων καὶ νέων.

3. Ἄγνωστος ἡμῖν τυγχάνουσα. Ὁ δὲ κ. Μ. Μπότζοβιτς ἀφικόμενος ὁμοίως ἐνταῦθα κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συναπεκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ πληθὺν ἄλλων βιβλίων Ἀβησσυνιολογικῆς ὕλης καὶ συγγραφέων διαφόρων Ἐθνικοτήτων. Διετηρήσαμεν ἐν τῇ μνήμῃ τὸν Ἄγγλον συγγραφέα Bruce. Ἐλέγετο ὅτι προὔκειτο νὰ προσφέρῃ ταῦτα τῇ Κυβερνήσει ἵνα καταρτι-

Boguî, Σατοβριάνδου. Τὸ ταξείδιον τῆς 'Αγίας Γῆς ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Διονυσίου Ποσσὸτ ἔτος 1532 τὸ ὁποῖον λέγει: «ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἐπορεύθημεν εἰς τὸν τόπον ἔνθα ὁ 'Αβραὰμ ἔπραξε τὸ καθῆκον αὐτοῦ θυσιάζων τὸν 'Ισαὰκ καὶ ὅπου τὸν ναΐσκον (κατέχει) κρατεῖ ἄνθρωπος κατάμαυρος ὀνομαζόμενος 'Αμπασσίν. Τὸ ταξείδιον τῆς 'Αγίας Πόλεως 'Ιερουσαλήμ.»

Ταῦτα τὰ πολυθρύλλητα ἔγγραφα. Θὰ ἴδωμεν δ' ἐφεξῆς τὴν προσκυνηματικὴν καὶ διπλωματικὴν ἄποψιν τὴν ἐξελιχθεῖσαν ἐξ ἀφορμῆς τούτων.[1]

Γ'.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΑΝΩ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

'Εν τοῖς προλεγομένοις τῆς παρούσης μελέτης περὶ τῶν Προσκυνηματικῶν ὑποθέσεων τῶν συζητουμένων ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰθιοπίας τῇ ἀναμίξει Ρώσσων καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, ἐθεωρήσαμεν τὴν περιπέτειαν τῶν ἀναγραφέντων «ἐπισήμων ἐγγράφων» καὶ ὡς ἐπιχείρησιν ἐνέχουσαν καὶ κερδοσκοπικὸν χαρακτῆρα . [2] Πρὸ παντὸς ὅμως

οθῇ εἰδικὸν 'Αβησσυνιολογίας τμῆμα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Παλατίου, ἀπροσπελάστῳ πάντοτε· ἀλλ' αἴφνης ἐγνώσθη θετικῶς ὅτι, τινὰ τούτων διεμοίρασε μεταξὺ ἐπισήμων 'Αβησσινῶν... ἴσως καὶ ἄλλων. Τῶν ἄλλων τῶν προσκομισθέντων ἡ τύχη παραμένει ἄγνωστος μετὰ τὴν πρὸ τῆς 26 Αὐγούστου ἀναχώρησιν τοῦ κ. Μπότζοβιτς δι' ἣν ἐπιλέγομεν τὸ Sic διότι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἡμετέραν πρωτεύουσαν Τὸ Νέον Ἄνθος τῆς συγχρόνου Αἰθιοπίας.

1. 'Εν τῇ ἐξετάσει ταύτῃ δὲν θὰ παραλείψωμεν νὰ ἀναγράψωμεν πᾶν, ὅ,τι δυνάμεθα νὰ ἐπωφεληθῶμεν καὶ ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν βοηθημάτων, σχετιζόμενον δὲ πρὸς τὰς ἀναμίξεις καὶ ἐνεργείας τῶν Ρώσσων εἰς ζητήματα προσκυνηματικά, συνδεόμενα μετὰ τῶν τάσεων τῶν 'Αβησσινῶν ἐπὶ τῶν 'Αγίων Τόπων καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Der El Soultan.

2. 'Απὸ τοῦ 1920 καὶ ἐντεῦθεν ὁ κάτοχος τῶν ἐγγράφων ἐπεζήτησε τὴν πώλησιν τοῦ σχετικοῦ Donier ἀντὶ 5 χιλιάδων λιρῶν. Τινὲς δ' ἐκ τῶν ἀναμιχθέντων ἀνεβίβασαν τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς περισσοτέρας χιλιάδας! 'Ο κ. Beicowits καὶ ὁ κ. Μπαμπίτσεφ γνωρίζουσιν ἐπὶ τούτου τὰς μεγαλειτέρας λεπτομερείας.. 'Ο Μ. Δοὺξ ἐγνώσθη ζητήσας 10 χιλιάδας μόνον ὧν τὰς 5 χιλ. θὰ ἐκαρποῦτο ὁ κ. Μπότζοβιτς, αἱ δ' ἕτεραι 5 χιλ. θὰ διετίθεντο διὰ τὰ ἔξοδα τῆς συνοδείας τοῦ Μ. Δουκός.

ἐχαρακτηρίσαμεν ταύτην ὡς προσλαβοῦσαν προσκυνηματικὸν καὶ διπλωματικὸν τοιοῦτον. Ἄλλως τε αὐτὸ τὸ καθαρῶς προσκυνηματικὸν περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων, προβλέπει καὶ ὑπονοεῖ τὴν ἀνάμιξιν τῆς διπλωματίας, ἐν περιπτώσει συζητήσεως ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τούτων καὶ δὴ καὶ ἐνεργειῶν πρὸς ἐπίλυσιν ἑνὸς ζητήματος ὑπαγομένου εἰς τὸ Προσκυνηματικὸν καθεστώς, ὅπερ διὰ τοῦ ἐν Παρισίοις Συνεδρίου τοῦ 1856 ἀπεφασίσθη νὰ τηρηθῇ αὐστηρῶς [1].

Εἶναι ἄγνωστον ποίας ἐνεργείας διέθεσαν κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα οἱ Αἰθίοπες πρὸς ἐπίλυσιν τῆς μεταξὺ τούτων καὶ Κοπτῶν διαφορᾶς. Ἐν τούτοις ἡ ἀπὸ τοῦ 1853 ἐνεργοτάτη ἀνάμιξις τῆς Ρωσσίας ἐν τοῖς ζητήμασι τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ ὁ τρίτος ὅρος τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἐν Κων)λει Πρεσβευτοῦ αὐτῆς Ἀλεξάνδρου Μενσικώφ, πρὸς σύμβασιν ἰδιαιτέραν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας, αὐστηρῶς καθορίζουσαν τὸ καθεστὼς ἐν τοῖς Ἁγίοις Τόποις καὶ τὴν καθόλου θέσιν τῶν Χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ, ὡς διατελούντων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσσίας [2], συνετέλεσε φαίνεται εἰς τὴν ἀνάμιξιν καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλως τε εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν Προσκυνημάτων τάσεις τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βορρᾶ, διέβλεπεν ἡ Μ. Βρεττανία ἐπιτυχίαν πολιτικῶν σκοπῶν ὑπὸ τῆς Ρωσσίας. Οὕτω δὲ δικαιολογεῖται καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα Κυανὴ Ἀγγλικὴ βίβλος [3], ἐν ᾗ ἐξετάζονται τὰ κατὰ τοὺς Ἀβησσινοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ τοῦ 1850—1867. Εἶναι δὲ τὰ ἔτη ταῦτα ἡ χρονικὴ περίοδος καθ' ἣν οἱ Εὐρωπαῖοι ἤρξαντο ἐπιδεικνύοντες τὸ γνωστὸν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους περὶ τῆς Ἁγίας Γῆς ἐνδιαφέρον. Πρὸ δεκαετίας ἱδρύετο Ἀγγλικὸν ἐν Ἱεροσολύμοις Προξενεῖον (1839), μόλις βραδύτερον Πατριαρχεῖον Λατινικὸν ὑπὸ τὸν Βαλέργα (1847—1872), εἰς ἀντίπραξιν πάντως τῆς Ἀγγλο-Πρωσσικῆς συμφωνίας, ἥτις ὑπὸ τὸν ἐν Λονδίνῳ καθηγητὴν τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ Ἀραβικῆς κ. Ἀλέξανδερ, εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει ἤδη ἀπὸ Ἰανουαρίου τοῦ 1842, ἵνα μετὰ τὰ κατὰ τὸν Σαμουὴλ Γόβας, ἐξελιχθῇ εἰς κεχωρισμένην ἐνέργειαν προσηλυτιστικὴν ἀπὸ μέρους τοῦ τε Ἀγγλικοῦ καὶ Γερμανικοῦ Προτεσταντισμοῦ [4].

---

1. Ἱστορ. Ἐκκλησ. Ἱεροσολ. σελ. 719.
2. πρβλ. Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱεροσ. σελ. 718.
3. ἴδε ἀνωτέρω κατάλογον ἐγγράφων ἀριθμ. 21.
4. πρβλ. Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱερ. σελ. 691—698.

Ἡ Ρωσσία ἐνστερνισθεῖσα τὴν τάσιν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων κυρίως, δὲν παρέμεινεν ἁπλοῦς θεατής, οὐδὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Μετὰ τοῦτον μάλιστα ἐπεζήτησε τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἰδίων σκοπῶν διὰ τῆς πλήρους ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος τοῦ ἀπὸ τοῦ 1843 ἀφιχθέντος ἐν Ἱεροσολύμοις γνωστοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη. Τούτου δὲ βάσις ἦτο ἡ ἀντικατάστασις τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν τῶν Πατριαρχείων Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἡ ἀντικατάστασις τούτων ἐν τοῖς Προσκυνήμασι θὰ ἦτο φυσικὴ συνέπεια. Ἐχρησιμοποιήθη δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πᾶσα ἐνέργεια πρὸς δημιουργίαν φυλετικοῦ ζητήματος παρὰ τοῖς Ἀραβοφώνοις ὀρθοδόξοις τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης [1].

Τὸ ἔτος 1857 δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔτος ἐπισήμου ἀνθελληνικῆς ἐνεργείας τῶν Ρώσσων. Ἀλέξανδρος ὁ Β΄. ἐπεκύρωσε τὸ πρῶτον ὑπόμνημα ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ «Ἀραβικοῦ» στοιχείου, τὸ ὁποῖον ὡς ἐλέγετο δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ βλέπωσι διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρίσματος [2]!

Αἱ Ρωσσικαὶ ὅμως ἐνέργειαι κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα καὶ δὴ καὶ ἐν Κων)λει ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου Μελιτουπόλεως, προὐκάλεσαν τὴν ἀνάμιξιν τῆς ἐκεῖ Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, ἥτις διηρώτησε τὰ περὶ τούτων ἀπὸ τοῦ τότε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Ζ΄. (1855—1860) [3], ὅστις παρέπεμψεν αὐτὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Κύριλλον καὶ τοῦτον τὸν Β΄. Ἐπειδὴ ἡ Κυανῆ Ἀγγλικὴ βίβλος ἀφορᾷ τὰ ἔτη ταῦτα οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ἡ ἐπερώτησις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας νὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὰς πρὸς τοὺς Ἀβησσινοὺς σχέσεις τῶν Ρώσσων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ Ρωσσικὴ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀποστολὴ [4] ὤφειλε νὰ συνάψῃ σχέσεις ὅπως καὶ πρὸς τοὺς Ἰακωβίτας, Χαλδαίους, Κόπτας καὶ Ἑβραίους [5]. Ἄλλως τε ἀπὸ τοῦ 1848—1849 ἐν Ἀβησσινίᾳ ὑπῆρχεν ὁ Plowden Ἄγγλος Πρόξενος διορισθεὶς ἐπὶ τοῦ Πάλμερστεν ὡς Πρωθυπουργοῦ [6]. Ἡ δ' Ἀγγλία ἦτο ἀδύ-

1. πρβλ. αὐτόθι σελ. 699—720. 745.
2. αὐτόθι σελ. 746.
3. Ἱστορ. Ἐκκλ Ἱεροσ. σελ 743. Κατάλογος Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Α. Ν Μαθᾶ ἔκδ. Β΄. Ἀθῆναι 1884 σελ. 181.
4. Εἶνε αὕτη ἡ δευτέρα. πρβλ. Ἱστ. Ἐκκλ. Ἱερ. σελ. 739.
5. ἔν. ἀνωτέρω σελ. 741.
6. A History of the Abyssinian Expedition by Clements B. Macklam London 1869 σελ. 59.

νατον νὰ μὴ παρηκολούθει τὰς σχέσεις τῶν Ρώσσων πρὸς τοὺς Ἀβησσινοὺς τῆς τε Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰθιοπίας, τὰς ὁποίας συνῆψεν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχηγὸς τῆς Ρωσσικῆς ἀποστολῆς, ἐπὶ σκοπῷ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας [1]. Ὡς ἐδείχθη μάλιστα ἐκ τῆς στάσεως τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν τῷ Κριμαϊκῷ πολέμῳ δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀδιαφόρως ἀπέβλεπεν αὕτη, πρός τε τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις τάσιν τοῦ Μελιτουπόλεως Κυρίλλου, ὅπως κηρύξῃ τὴν Ρωσσικὴν ἀποστολὴν ἀνεξάρτητον καὶ ζητήσῃ «δικαιώματα ἐπὶ τῶν Προσκυνημάτων» [2] καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐνεργείας τοῦ ἄλλου Πανσλαυϊστοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη εἰς ἃς εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν αὐτοῦ (1845—1861) ἐν Αἰγύπτῳ [3].

Φαίνεται μάλιστα ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει τὴν ἐνδεχομένην αὐτενέργειαν τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Γάλλων, διὸ καὶ ὑπεδείκνυεν ὅπως ἡ προσοχὴ τῆς Ρωσσίας στραφῇ εἰς τὴν Ἀβησσινίαν, ὅπου ἐθεώρει τὰς ἀντιδράσεις αὐτῶν ἀσθενεῖς (sic). Ἐνεθάρρυνον δὲ τοῦτον αἱ ἐπιτυχίαι ἃς ἐνόμιζεν ὅτι κατέκτα ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου τῇ συναινέσει δῆθεν τοῦ τότ' ἡμετέρου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριάρχου Καλλινίκου, (1846—1869) θὰ ἀνεγνωρίζετο ὁ Κόπτης Πατριάρχης Κύριλλος (†1861) «Καθολικὸς Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ Αἰθιοπίας» ὡς αὐτοκέφαλος Πατριάρχης τῶν Κοπτῶν καὶ Αἰθιόπων! Κατὰ τὰς πληροφορίας δὲ τοῦ Οὐσπένσκη ὁ ἡμέτερος Καλλίνικος ἔστεργε νὰ παραχωρήσῃ πράγματι τὸν Θρόνον ἂν ὁ Κοπτικὸς Κλῆρος παρεδέχετο ἁπάσας τὰς τελετὰς καὶ κανονικὰς διατάξεις τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Παράβολος δὲ πάντοτε ἐν ταῖς τάσεσιν αὐτοῦ ὑπεδείκνυεν ὅπως ἡ Ρωσσία ἐπωφεληθῇ καὶ παράδοσιν τῶν Ἀβησσινῶν, καθ' ἣν «υἱὸς Ρώσσου Τσάρου θὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα Βασιλέως Ἀβησσινοῦ καὶ τότε οἱ Ρῶσσοι μετὰ τῶν Αἰθιόπων θὰ κυριεύσωσιν ὅλον τὸν κόσμον [4]»! Εἶναι ἄγνωστον πόθεν ἠρύσθη τοιαύτην παράδοσιν ὁ Οὐσπένσκη μὴ ἀπαντῶσαν ἀπολύτως παρ' Αἰθίοψιν. Οὐδόλως δὲ παράδοξον ὅτι, ἐπωφελήθη —χάριν τῶν ἰδίων αὐτοῦ Πανσλαυϊστικῶν σκοπῶν, φυλετικὴν παράδο-

1. Ἱστορ. Ἐκκλησ Ἱεροσολ. σελ. 745.
2. Ἱστορ Ἐκκλησ. Ἱεροσολ. σελ. 744.
3. Ἔν. ἀν. σελ. 746 ἐν ὑποσημ. 1.
4. Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἱεροσ. σελ. 747 ἐν ὑποσημ.

σιν τῶν 'Αξουμιτῶν, καθ' ἣν πιστεύεται ὅτι, ὁ υἱὸς τῆς θρυλικῆς τῶν Αἰθιόπων βασιλίσσης Σαβά [1], ὁ γνωστὸς ὡς Μενελὶκ ὁ Α'. ἢ καὶ Δαυῒδ Β'., ἐπανακάμπτων ἐξ 'Ιεροσολύμων ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης καὶ τὰς Πλάκας τοῦ Νόμου δοθείσας αὐτῷ παρὰ τοῦ Σολομῶντος [2]. 'Εν τῇ πορείᾳ αὐτοῦ διῆλθε δῆθεν ἀπὸ τῆς πόλεως 'Αξούμ, περιβαλλομένης ὑπὸ τειχῶν. 'Η πύλη δι' ἧς εἰσῆλθεν ὁ Μενελὶκ μετὰ τῆς Κιβωτοῦ ἐκλείσθη ἐξ ἑαυτῆς καὶ κατά τινα προφητείαν δὲν θὰ ἀνοίξῃ εἰμὴ ὅταν λευκὸς βασιλεὺς ἀτρόμητος διέλθῃ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθησαν οἱ φέροντες τὴν Κιβωτόν. 'Ο βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔσται δίκαιος καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ θὰ ἐπικρατήσῃ εὐτυχία ἐν Αἰθιοπίᾳ [3]. Καὶ ἡμεῖς δὲ πληροφορηθέντες τὰ κατὰ τὴν προφητείαν, κυρίως παρ' 'Αξουμήτου, διατελέσαντος δ' ἐπὶ Μενελὶκ τοῦ Β'. καὶ Γραφέως ἐν τῷ Παλατίῳ τῶν βασιλικῶν χρονικῶν, διεγνώσαμεν ὅτι, ἐν τῇ συνειδήσει τῶν 'Αξουμητῶν ἰδίᾳ καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Tigré, ὑφίσταται ἡ τελευταία προφητεία (;) ἥτις εἶναι ἀπήχησις Ἑλληνιστικῶν αὐτῶν τάσεων καὶ τῶν περὶ Πτολεμαίων καὶ Βυζαντίνων ἀναμνήσεων, ζωηρότατα διηκουσῶν μέχρι καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων [4].

Περὶ Ρώσσων ἄλλως τε οἱ 'Αβησσυνοὶ ἔλαβον γνῶσιν μόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Μενελὶκ τοῦ Β', ὁ ὁποῖος πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν 'Ιταλῶν ἐπεζήτησε τὴν ὑποστήριξιν Γάλλων καὶ Ρώσσων [5]. 'Ο Augustus Wylde μάλιστα ἀναγράφει ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Modern Abussinia ὅτι κατὰ τὸ 1897 ὑφίστατο ἐν Αἰθιοπίᾳ Russian Red Cross Mission ἐν White Esa Somalis, ἥτις ἐν τῇ πραγματικότητι ὑφίστατο διὰ πολιτικοὺς σκοποὺς καὶ ὑπὸ ἀξιωματικῶν Ρώσσων διευθυνομένη. 'Ο ἴδιος δ' ἀναγράφει ὅτι ἐνταῦθα συνήντησε τοιούτους ἀξιωματικούς, ἐπανακάμπτοντας ἐξ 'Ιεροσολύμων καὶ συνοδευομένους ὑπὸ 'Αβησσυνῶν 'Ιερέων καὶ ἐργατῶν [6].

---

1. πρβλ. Γ'. Βασιλ. Ι.

2. Ν. Π. Παρίση, «Αἰθιοπικὰ» 'Αθῆναι 1888 σελ. 55.

3. πρβλ. odern Abyssinia by Bugustus Wylde, London 1901 σελ. 145.

4. 'Αρχιμανδρ. 'Αρσενίου Κακογιάννη «Σημειώσεις ἀπὸ τῆς 'Ιστορίας τῆς Αἰθιοπίας... «Πάνταινος» ἔτος 1924 τομ. ΙΣΤ'. ἀριθμ. 24 σελ. 400—402.

5. Augustus Wylde ἔν. ἀν. σελ. 60.

6. αὐτόθι σελ. 61.

Ὥστε εἶναι φανερὸν ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ Πανσλαυϊστικὸν πρόγραμμα ἐξήπλωσε τοὺς πλοκάμους αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἰθιοπίας, ἥτις ἕνεκα τῆς Ὀρθοδοξίας τῶν Ρώσσων διετέλει εἰς ἀγαθωτέρας πρὸς τούτους σχέσεις[1], στηρίζουσα πάντως ἐπὶ τούτων καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπίλυσιν τῆς μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν διαφορᾶς ἐπὶ τοῦ Der El Soultan. Πράγματι δ' οἱ Ρῶσσοι Πανσλαυϊσταὶ δὲν ἀπώκνησαν νὰ ἐπέμβωσιν εἰς ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον τόσας ἀποστολάς, ὡς γνωρίζομεν, ἐξαπέλυσεν ἡ Αἰθιοπικὴ Κυβέρνησις.

Ἦτο δὲ τοιαύτη ἡ ἔντασις τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ἰδεολογίας τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Μενελὶκ καὶ δὴ καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοῦ εἰς Αὐτοκράτορα (1899), ὥστε νὰ νομίζητε ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅτι, οἱ Ἀβησσυνοί, ἐν Ἱεροσολύμοις τοὐλάχιστον, ἔπρεπε νὰ εἶναι διατεθειμένοι πρὸς τὴν ἐκεῖ «Ὀρθόδοξον Ρωσσικὴν Ἀποστολὴν» καὶ παρ' ἐκείνης νὰ σταχυολογῶσιν εἰδήσεις περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας[2], περὶ ἧς ἐδίδασκον ἕνεκα πολιτικῶν ἀπόψεων ὅτι, δὲν διαφέρει τῆς Ἀβησσυνιακῆς. Τοιαύτη δὲ διδασκαλία ἐλάμβανε χώραν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰθιοπίᾳ ὑπὸ τούτων ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι διατηροῦσα καὶ σήμερον τὴν ἀνάμνησιν[3].

Ἡ Μ. Βρεττανία ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκέκτητο ἐνταῦθα Πρεσβευτὴν τὸν Capitain Harrington ὅστις μετὰ μεγάλης διπλωματικῆς περινοίας παρηκολούθη οὐ μόνον τὰς ἐνεργείας ταύτας ἀλλὰ καὶ τὴν συνεργασίαν Ρωσσίας καὶ Γαλλίας διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων τοῦ Μενελὶκ πρὸς κατάκτησιν τοῦ Νείλου καὶ τῶν περὶ τὸν Ἰσημερινὸν ἐπαρχιῶν[4].

Ὅτι δὲ συμβιβάζεται πρὸς ἡμετέρας πληροφορίας περὶ τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἅτινα καὶ σήμερον ἐξετάζονται ἐνταῦθα, τῇ ἀναμίξει τοῦ προμνησθέντος Ρώσσου Μ. Δουκὸς κ. Ἀλεξάνδρου Μιχαήλοβιτς, εἶναι αἱ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑποδείξεις Ἄγγλων περιηγητῶν, ὅτι, ἂν ὁ Μενελὶκ συνεφώνει ὅπως, ἡ Ἀβησσυνιακὴ Ἐκ-

1. «Πόνταινος» ἐν ἀν. ἀριθμ. 31 σελ. 514.
2. Τὸ ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Σιωνίτης Ἐκκλησία εἶχον προγραφῇ ἔκτοτε. πρβλ. Ἐκκλησ. Φάρος, Ἀλεξανδρείας Ε', κστ' ἔτος 1910 σελ. 97.105.
3. Augustus Wylde ἔν. ἀν. σελ. 160.
4. Augustus Wylde ἔν. ἀν σελ. 61.

κλησία τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ρώσσων, τοῦτο θ' ἀπετέλῃ οὐ μόνον μίαν πολὺ σοβαρὰν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς θὰ ἐνεῖχε μεγάλην σπουδαιότητα, καθ' ὅσον θὰ ἐδίδετο ἀφορμὴ τοῖς Ρώσσοις ὅπως ἀναμιχθῶσιν ἐνταῦθα ἐνεργῶς καὶ δικαιωματικώτερον[1].

Τότε μάλιστα ἐθεωρεῖτο ἄστοχον νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ Ἀβησσυνιακὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἴσως ἕνεκα τούτου ἐρρίφθη εἰς τὰς Ρωσσικὰς ἀγκάλας[2].

Δυστυχῶς ἡμεῖς ὡς Ἔθνος καὶ ὡς Ἐκκλησία οὐδέποτε ὑπήρξαμεν Προμηθεῖς καὶ ἕνεκα τούτου ἀπωλέσαμεν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ὅ,τι ἄλλοι δι' ἀγώνων ὑλικῶν καὶ διπλωματικῶν ἐξακολουθοῦσι νὰ κατακτῶσιν, ἐπὶ βλάβῃ οὐσιωδεστάτων καὶ ζωτικωτάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ συμφερόντων. Δὲν ἐφροντίσαμεν ποτὲ ἐγκαίρως οὐ μόνον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν σχέσεων, δι' ἣν θὰ συνετέλουν αἱ ἰθαγενεῖς παραδόσεις ἐπί τε τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἐδάφους, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ὁμογενοῦς Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅπερ ἀφέθη τέλεον εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἱκανότητας, οὐχὶ ἵνα προοδεύσῃ ἀλλ' ἵνα διαστρεβλωθῇ ἠθικοκοινωνικῶς καὶ ἀποπνιγῇ ὑπὸ τῶν ἄλλων χθιζῶν ἐνταῦθα Εὐρωπαίων, ὑποστηριζομένων διπλωματικῶς ὑπὸ πρεσβειῶν περιωπῆς, ἐμπορικῶς ὑπὸ ἑταιρειῶν, καὶ Ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ ἀποστολῶν σημαντικωτάτων.

Ἴσως θὰ θεωρηθῇ δὲ περίεργον ὅτι, ἡμεῖς οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, μικρὸν ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἠδυνάμεθα πολλὰ νὰ ἐπιτελέσωμεν, ἐν ὅσῳ μάλιστα εἶναι βέβαιον ὅτι, οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἀποβλέπουσιν εἰς πολιτικοὺς σκοπούς. Ἐν τοιαύτῃ μάλιστα περιπτώσει ἠδυνάμεθα νὰ ἐξυπηρετήσωμεν καὶ ἄλλους ἀπέναντι ἀνταλλαγμάτων σπουδαιοτάτων.

Οἱ Ρῶσσοι μηδὲν κεκτημένοι ἐνταῦθα[3] θὰ ἐπετύγχανον, ἂν δὲν ἐπήρχετο ἡ ὑπὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου Πολιτειακὴ καταιγίς, ὅσα ἄλλοι ἐνω-

1. Αὐτόθι σελ. 160.

2. Αὐτόθι.

3. Δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ διὰ τὴν χώραν ταύτην ὅτι ἀπαιτοῦνται παρ' ἡμῶν χρηματικὰ μέσα πρὸς εὐδοκίμησιν, ὅπως διαθέτουσιν ἄλλοι. Ἀπῃτεῖτο ἁπλῶς μέχρι χθὲς ἀκόμη πρόνοια τοῦ Κράτους καὶ πατρικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς χώρας ταύτης, ὁ ὁποῖος ὡρισμένως θὰ ἀνεδεικνύετο οἷον καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου, ὅταν αὔριον ἡ χώρα αὕτη θὰ διωργανοῦτο ἀπὸ δικαστικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἀπόψεως ἐπὶ τὰ κρείττω. Καὶ θὰ διοργανωθῇ.

ρίτατα ἐγκαταστάντες ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δὲν ἐπέτυχον. Ἀλλὰ νομίζωμεν ὅτι, ἐπειδὴ αἱ Πανσλαυϊστικαὶ ἰδέαι καὶ σήμερον ἔτι τροφοδοτοῦσι τοὺς Ρώσσους τῶν Σοβιὲτ καὶ τῆς Μοναρχικῆς τάσεως, δὲν θὰ καταστῇ δύσκολον ἀμφότεροι οἱ παράγοντες οὗτοι νὰ συνεργασθῶσι καὶ πάλιν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ προγράμματος. Τοῦτο δ' εἰκάζομεν καὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς δράσεως τοῦ ἀπὸ τῆς 26ης Αὐγούστου ἀπελθόντος ἐντεῦθεν Μ. Δουκὸς κ. Ἀλεξάνδρου Μιχαήλοβιτς μετὰ καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ ἀποτελουμένης ἐξ ἑτέρων ἓξ προσώπων[1].

Ὁ Μ. Δοὺξ δὲν ἀφίκετο ἐνταῦθα ἵνα πωλήσῃ ἁπλῶς τὰ ἀναγραφέντα ἔγγραφα ὅπως παράσχῃ τῇ ἐνταῦθα Κυβερνήσει τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποκλήσῃ εἰδικὸν Deltsse διὰ τὴν Προσκυνηματικὴν ὑπόθεσιν τοῦ Der - El Soultan. Τοῦτο ἠδύνατο νὰ πράξῃ μόνος ὁ κ. Μ. Μπότζοβιτς ὁ θεωρούμενος κάτοχος ὑπὸ σχετικοῦ ἐγγράφου, ἀφ' ὅτου ὁ θάνατος ἀφήρπασε τοὐλάχιστον τὸν κ. Ροσωλᾶτον Βέη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἄλλως τε εἶναι πολὺ ἀφελὲς νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι λόγοι χρηματισμοῦ παρέδωσαν τὸν μέγα Δοῦκα ἵνα, ἐν οὕτω προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἀναλάβῃ ἐπιχείρησιν μὴ ἐγκρύπτουσαν οὐσιώδεις πολιτικοὺς λόγους. Αὐτὸ τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐγγράφων καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ 1897 — 1913 αἱ ἀναμίξεις τῶν Ρώσσων ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Der El - Soultan μαρτυροῦσι περὶ τῶν πραγματικῶν αἰτίων τῆς ἀναμίξεως τοῦ Ρώσσου Μ. Δουκός. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἀνεχαίτισεν ἁπλῶς τὴν Ρωσικὴν δρᾶσιν ἀλλὰ δὲν ἐξήλειψε καὶ τὰς Πανσλαυϊστικὰς τάσεις, ὧν μερικὴν ἐπιτυχίαν διέβλεπεν ὁ Μ. Δοὺξ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀβησσυνίας. Ἐπὶ τέλους ἐνομίσθη ὅτι ἐνδεχομένη ἐπιτυχία, οὐχὶ ἀπὸ τῆς πωλήσεως τῶν πολυθρυλλήτων ἐγγράφων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς διεκδικήσεως

---

1. Τὸν Μ. Δοῦκα συνώδευον 1) ὁ κ. Γεώργεβιτς ἄλλοτε ἐπὶ Τσαρικῆς ἐποχῆς Πρόεδρος «Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Ἐλεῶν» διὰ τοὺς Κοζάκους. Οὗτος θεωρεῖται συγχρόνως ἔμπιστος καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Δουκὸς Γραμματεύς. 2) Ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡ κ. Γεώργεβιτς. Ἡ Μ. Δούκισσα κ. Ἀναστασία Ν. Νικολάεβιτς ἠκούσαμεν παρ' αὐτῆς ὅτι τυγχάνει θεία της. Γυνὴ κοσμουμένη σὺν τῷ κάλλει καὶ τοῖς τῆς εὐγενείας τρόποις καὶ ὑπὸ εὐρείας παιδείας. 3) Ὁ κ. Ρωμανὼφ εἷς τῶν ἀρίστων ποτ' ἐν Πετρουπόλει νομικῶν. 4) Ὁ κ. Γρηγορίεβιτς. 5) Ὁ κ. Λίμποβιτς καὶ 6) . . . ὁ κ. St Beicowits.

τῆς μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν διαφορᾶς, θὰ προσεπόριζεν ὀφέλη προσκυνηματικὰ τῇ Ρωσσίᾳ καὶ θὰ ὑπεβοήθει τοὺς Μοναρχικοὺς— ὡς πρωτεργάτας τοῦ Ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος, νὰ δράσωσι Προπαγανδιστικῶς ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσσίᾳ ὑπὲρ τοῦ ὑπ' αὐτῶν εὐνοουμένου καθεστῶτος.

Ἐξ ἄλλου ἀπόπειρα ἐγένετο πρὸς ἀπόκτησιν καὶ ἀποικιακῆς ἐνταῦθα βάσεως, διὰ τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Μ. Δουκὸς ὅπως παραχωριθῇ ἐν τῇ Ἀβησσυνίᾳ ὡρισμένη ἐδαφικὴ ἔκτασις, ἱκανὴ νὰ διαθρέψῃ 400-1000 οἰκογενείας Ρωσσικάς, ἐγκαθισταμένας ἐνταῦθα ὑπὸ τύπον προσφύγων. Ἀπεδείχθη δ' ὁ ἀπώτερος σκοπὸς ἐν τῇ ἐπιμονῇ ὅπως αἱ ἐκτάσεις ἐκεῖναι, ἀποτελέσωσιν ἓν ὅλον, ἵνα αἱ οἰκογένειαι ἐκεῖναι συγκατοικήσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτό. Ὁ ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, φέρεται ἀντιληφθεὶς τὰς πολιτικὰς ταύτας τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τάσεις ἀρνηθέντος νὰ δεχθῇ ἐδάφη εἰς διάφορα σημεῖα τῆς χώρας, ἐν οἷς νὰ κατοικήσωσι τοὺς Ρώσσους πρόσφυγας, ὑφ' ὃν τύπον ὑφίσταται διαβιοῦντες καὶ τόσοι ἄλλοι Εὐρωπαῖοι ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Αἰθιοπίας. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον ὅτι καὶ ἄλλοι διπλωματικοὶ παράγοντες ξένων Δυνάμεων ἀντέδρασαν ὑποδείξαντες ὅτι, ἐν μέλλοντι οἱ Ρῶσσοι οὗτοι πρόσφυγες θ' ἀπετέλουν ἀποικίαν ἀνεξάρτητον καὶ ἰσχυράν, ὅπερ θεωρεῖται ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως καὶ πολιτικῆς ἀσύμφορον διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Ἀβησσυνίας.

Εἶνε ἄλλως τε βέβαιον ὅτι ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ὑπὸ ἐγγράφων, τῇ τοσοῦτον πολυσχιδεῖ χαρακτῆρα προλαβούσῃ, ἀνεμίχθησαν καὶ αἱ τρεῖς ἐνταῦθα ἀνταγωνίστριαι Μ. Δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ἰταλία, διὰ τῶν Πρεσβειῶν αὐτῶν. Ἡ Ἀγγλία ἐπεδείξατο ἐπισημότερον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἴσως δικαιωματικώτερον, ἕνεκα τῆς ἐντολῆς ἣν κατέχει ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ ἕνεκα ὑπὸ ἄλλων ζωτικῶν αὐτῆς συμφερόντων ἐν Αἰθιοπίᾳ συνεπείᾳ τῆς συνοριακῆς γειτονίας τῆς χώρας πρὸς τὸ Σουδὰν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Νεῖλος καὶ αἱ πηγαὶ τούτου ἀποτελεῖ ἓν τῶν οὐσιωδεστάτων σημείων τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς πάντοτε.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Παλαιστίνης ἐξεταζομένη ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ δὲν φαίνεται ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιδείξῃ ἀδιαφορίαν, καθ' ὃν χρόνον αἱ ἐνέργειαι τοῦ Μ. Δουκὸς κατέτεινον εἰς τὴν ἀναθεω-

ρησιν τοῦ Προσκυνηματικοῦ καθεστῶτος, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τοιοῦτον δραστηρίως ἐργάζεται ὁ Καθολικισμὸς διὰ τοῦ Βατικανοῦ.

Ἀρά γε ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσῃ τις προσυνεννόησιν μεταξὺ τῶν ἡμετέρων Ρώσσων καὶ τῆς Ἁγίας Ἕδρας; Ἐπὶ τοῦ προκειμένου βέβαιον εἶναι μόνον ὅτι, ὁ Μ. Δοὺξ ἀναδεχθεὶς ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ὑπέβαλλε τὰ «ἔγγραφα» εἰς τὴν μελέτην διασήμου Γάλλου νομικοῦ ἀπέναντι ἀμοιβῆς 150 χιλιάδων φράγκων. Παρὰ τούτου δ' ἔλαβεν ἀπόφασιν (=γνωμοδότησιν) ὅτι, ὁ κεκτημένος τὰ ἔγγραφα ταῦτα ὡς διάδικος δύναται νὰ διεκδικήσῃ ἐπιτυχῶς διὰ δικανικῆς ὁδοῦ τὰς ἐπὶ τούτων στηριζομένας ἀπαιτήσεις του, πάντοτε ὅμως πρὸ διεθνοῦς δικαστηρίου. Ἐφρόντισε δ' ὁ Μ. Δοὺξ νὰ ὑποδείξῃ τῇ ἐνταῦθα Κυβερνήσει ὅτι ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν διεκδίκησιν ὡς πληρεξούσιος τῆς Αἰθιοπίας, εἶχε νὰ διαθέσῃ τὰ ἀναγκαῖα δικηγορικὰ μέσα καὶ τὰ κατάλληλα διπλωματικὰ τοιαῦτα. (;)

Ἀλλ' ἐν περιπτώσει ἐπιλύσεως τῆς μεταξὺ Ἀβησσυνῶν καὶ Κοπτῶν κυρίως διαφορᾶς, τίς ἔσται ὁ ἐκτελεστής; Ἡ Ἀγγλία βεβαίως ὡς ἐντολοδόχος ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα ἄποψις τῆς ἐπιδειχθείσης ἐνεργοῦ Ἀγγλικῆς ἀναμίξεως ἐνταῦθα, ἥτις μάλιστα, ὡς φέρεται, ὑπέδειξε τῇ Αἰθιοπικῇ Κυβερνήσει ὅπως ἐ ξ α γ ο ρ ά σ ῃ τὰ ἔ γ γ ρ α φ α. Φαίνεται δ' ὅτι μέχρι τῆς 27ης Ἰουλίου ἡ Κυβέρνησις ἐξετάζουσα τὰ ἔγγραφα ἀπέκλινεν εἰς τὴν ἀγορὰν τούτων. Τὸ κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου ἐκείνου δοθὲν τιμητικὸν δεῖπνον τῷ Υ. Διαδόχῳ ἐν τῷ Hôtel Ipmerial [1] ὑπὸ τοῦ Μ. Δουκός, ἐθεωρήθη μάλιστα οὐχὶ ξένον διπλωματικῆς σημασίας. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἄλλως τε ταύτας αἱ συζητήσεις περιωρίσθησαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐγγράφων, οὐδὲ προὔκειτο πλέον περὶ τῆς ἀποτίσεως τοῦ ζητουμένου χρηματικοῦ ποσοῦ. Αἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ συζητήσεις καθ' ἡμᾶς ἦσαν τυπικαί, ἵνα διευκρινισθῶσι σημεῖα διπλωματικὰ ἄλλα. Σκοπίμως δ' ἐγένοντο παρελκύσεις αἵτινες ὑπὸ τῶν ἐπιπολαίως ἐξεταζόντων τὰ ἐπισυμβαίνοντα, ἐθεωροῦντο ἀφο-

[1]. Τὸ ξενοδοχεῖον τοῦτο ἀνήκει τῇ Μ. Αὐτοκρατείρᾳ καὶ διευθύνεται ὑπὸ τοῦ κ. Ποτὶ Μανδράκου συγγενοῦς τοῦ γνωστοῦ ὁμογενοῦς κ. Σ. Βολλάκου τοῦ κατὰ πρῶτον ἀναδείξαντος τοῦτο εἰς περιωπήν. Ἐν τούτῳ κατέλυσαν οἱ ἐπίσημοι Ρῶσσοι ξένοι φιλοξενούμενοι δαπάναις τῆς Κυβερνήσεως ἐξαιρέσει τοῦ κ. St. Reicowits ὅστις καὶ κατέλυσεν ἕνεκα τούτου εἰς τὸ Hôtel France·

ρῶσαι ἀσυμφωνίαι ἐπὶ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ—ἀξίας τῶν ἐγγράφων.

Συνέτυχεν ὅπως κατὰ τὴν 29 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπισκεφθῶμεν τὴν κ. Γεώργιεβιτς, ἥτις ἔσχε καὶ πρότερον τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ ἐπισκεφθῇ ἡμᾶς, καὶ τὸν Μ. Δοῦκα νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν κατοικίαν, καὶ παρ' αὐτῇ διαμένοντες εἴδομεν προσελθόντας τοὺς κ. κ. Dekashmats Getatsou [1], Pas Nado [2], Alo Fassiga [3] καὶ τὸν Σφραγιδοφύλακα τῆς Μ. Αὐτοκρατείρας, ἵνα ἐξετάσωσιν ἓν τῶν κυριωτέρων ἐγγράφων τῶν περὶ τοῦ Der El-Soultan. Οἱ ἀνώτεροι δ' οὗτοι ὑπάλληλοι παρέμειναν μάλιστα γευματίσαντες κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τῶν φιλοξενουμένων ἐπισήμων Ρώσσων. Ἐγνώσθη δ' ὅτι ἀπὸ τοῦ πορίσματος τῶν ἐξετάσεων—τῆς μελέτης καὶ τοῦ μνημονευθέντος σχετικοῦ ἐγγράφου, θὰ ἐξεδηλοῦτο ἡ ἀπόφασις τῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς Ρωσσικῆς ἀπόψεως. Ἡμέρας δέ τινας μόλις ὕστερον διεβεβαιοῦτο ὅτι ὁ Μ. Δοὺξ ἐτηλεγράφει εἰς Port-Sait ὅπως πᾶσα ἡ ἀλληλογραφία αὐτοῦ ἡ μετὰ τὴν 16ην Αὐγούστου παραμείνῃ ἐκεῖ, ἐξ οὗ εἰκάζεται ἡ πρόθεσις αὐτοῦ πρὸς ἀναχώρησιν ἅτε τῶν διαπραγματεύσεων ἀποληξασῶν εἰς ναυάγιον.

Καταφαίνετο ἄλλως τε τὸ ναυάγιον καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τοῦ Μ. Δουκὸς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας. Ἐλέχθη ὅτι εἰς ἄρνησιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ δι' αὐτὴν ἔτι τὴν ἀγορὰν—τῶν τοσοῦτον ἄλλως τε ποθητῶν ἐγγράφων, ὅτι συνετέλεσεν ἡ Ἰταλικὴ διπλωματία, ἥτις μὴ δυνηθεῖσα ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνεργῶς, ὑπέδειξε δῆθεν τελευταίως τῇ Κυβερνήσει ὅτι, ἐν τῇ ἀναμίξει τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τῶν Ρώσων, ὑφίστανται σκοποὶ πολιτικοὶ ἀπώτεροι. Ὅτι δηλαδή, ἡ Ἀγγλία συνέστησε τὴν ἀγορὰν τῶν ἐγγράφων καὶ ὑπεσχέθη νὰ συζητήσῃ τὰ τῆς διεκδικήσεως τῶν Προσκυνηματικῶν ἀπαιτήσεων τῆς Αἰθιοπίας, σκοποῦσα ν' ἀπαιτήσῃ ἀνταλλάγματα διά τε τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου, προνόμια ἄλλα ἐν Αἰθιοπίᾳ καὶ δὴ ἐν Παλαιστίνῃ! Ἐθίγει, ὅτι, εὐ-

---

1. Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπισκεφθεὶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετὰ τῆς γυναικός του, ἄλλοτε ἀνηκούσης εἰς τὸν ὑπὸ περιορισμὸν Λίτσο - Γιασοῦ, τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Γενεύην δι' ὑπηρεσίαν τῆς Κυβερνήσεως παρὰ τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἐθνῶν, ἔνθεν διατηρεῖ ζωηρὰς ἀναμνήσεις περὶ τοῦ ἐκεῖ Ἕλληνος ἀντιπροσώπου, (;) 2. ὁ καὶ ἄλλοτε μνημονευθείς. 3. Νομικὸς Γαλλομαθής.

νοϊκῶς ἀποβλέπει ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ πρὸς τὰς ἐν Παλαιστίνῃ φυλετικὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἀραβοφώνων (ὀρθοδόξων βεβαίως), αἵτινες καὶ κατά τινα ἡμετέραν πληροφορίαν ἡμιεπίσημον, οὐδόλως ἀπίθανον ν' ἀποβῶσιν ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἑλληνικῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος. Συνέβη μάλιστα αἱ πληροφορίαι αὗται νὰ συμπίπτωσι καὶ πρὸς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις παραδιατριβὴν τοῦ Ἀρχιδικαστοῦ τῆς Κεϋλάνης ἐξοχ. κ. Antoine Rertraus, τοῦ ὁποίου μερικὰς ἀπόψεις ἔχομεν καὶ ἐν τῷ σημειώματι τῶν «ἀπομνημονευμάτων» ἡμῶν (1920—21) ἀφορῶσαι τὸ «φυλετικὸν ζήτημα τῶν Ἀραβοφώνων» ὅπερ συνεζητήσαμεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τῆς Α. Ἐξοχότητος λαβούσης καὶ σημειώσεις τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀπόψεων ἄνευ γραμματικοῦ πταίσματος καίτοι ἑλληνιστί. Τῇ 3ῃ μάλιστα Ἰανουαρίου ἔτους 1921 συζήτησις ἡμῶν περιεστράφη ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἀντὶ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς Ρωσσικῆς πάντοτε πολιτικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, περὶ ἧς ἐν σχέσει πρὸς τὰς τῶν Ἀραβοφώνων τάσεις καὶ ὑπόμνημα ἐπεδώκαμεν τῇ Α. Ε. πρὸς μελέτην, ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἡμῶν ἔργου περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσι καὶ τρία ἔτη (1897—1920)».

Οὐδόλως δ' ἀπίθανον νὰ εὐνοηθῶσιν ἐθνεῖαι φυλετικαὶ τάσεις κατὰ Ἑλληνικῶν δικαιωμάτων ἀπό τε τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ διεθνῶν συνθηκῶν ἀναγνωρισμένων, ἂν μάλιστα ἐξυπηρετεῖται ἐπιτοπίως σκοπός τις πολιτικὸς τῆς Μ. Βρεττανίας. Σκοποὺς ἄλλως τε κατακτητικοὺς ἐπὶ Προσκυνηματικοῦ ἐδάφους δὲν διεκρίναμεν μέχρι χθὲς ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδὴ ὅμως παρὰ τῇ διπλωματίᾳ οὐδὲν ἀποκλείεται καὶ ἐπειδὴ ὁ Καθολικισμὸς δρᾷ ἐνεργῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου διὰ σκοποὺς ἀπωτέρους καὶ πολιτικούς, οὐδόλως παράδοξον νὰ ἴδωμεν τὸν Ἀγγλικανισμόν, ὃν τὸ Γένος τὸ Ἑλληνικὸν συνεπάθησε οὐχὶ σπανίως πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς, χαράσσοντα καὶ νέας βάσεις πολιτικῆς ἐπὶ προσκυνηματικοῦ ἐδάφους. Ἆράγε θὰ μείνωσιν ἀπαθῶς οἱ Κατολικοὶ τοῦ Βατικανοῦ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει; Ἀλλὰ προκειμένου νὰ περισώσωμεν ἐθνικὴν κληρονομίαν, δὲν εἶναι προτιμωτέρα ἡ ἀνάμιξις τῶν Ἄγγλων παρὰ ἡ τῶν Ρώσσων ἐν τοῖς προσκυνήμασιν, ἂν πρόκειται νὰ πραγματωθῇ τοιαύτη;

Καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἅπασαι αἱ τοιαῦται ἀπόψεις δὲν διαφεύγουσι τὴν προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων Δυνάμεων.

Εἶναι μάλιστα βέβαιον ὅτι πέρυσι καὶ αὐτὴ ἡ Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησις ἀνεμίχθη διότι τῇ ὑπεδείχθη ὅτι δὲν συνέφερεν αὐτῇ ἡ ἀγορὰ τῶν ἐγγράφων ὑπὸ τῆς Αἰθιοπικῆς Κυβερνήσεως τῇ ἀναμίξει τῆς 'Αγγλίας. Διαβεβαιοῦται δὲ ὅτι ἡ ἐν Παρισίοις Αἰγυπτιακὴ Πρεσβεία πειθομένη εἰς τὰς εἰσηγήσεις Κόπτου τινὸς δικηγόρου Ριξκάλα Βέη διαμένοντος ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Γαλλίας, ηὐνόησε τὰς πρὸς ταύτην προτάσεις τοῦ γνωστοῦ κ. Μπαμπίτσεφ ὅπως ἀναγραφῶσιν τὰ ἔγγραφα ὑπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως ὁπότε αὕτη θὰ ἠδύνατο δι' ἀνταλλαγμάτων καὶ συμφωνιῶν μετὰ τῆς Αἰθιοπικῆς Κυβερνήσεως ἐναντίον τῶν ἐπὶ τῆς Tsanas καὶ τοῦ Νείλου 'Αγγλικῶν ἀπόψεων νὰ ἐξεχώρει τὰ ἔγγραφα τοῖς 'Αβησσυνοῖς. 'Υπελόγιζε δ' ἡ Αἰγυπτιακὴ διπλωματία ὅτι θὰ ἐπέδρα καὶ ἐπὶ τῶν Κοπτῶν πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος τοῦ Der El Soultan.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον καὶ ἰδιαίτερος ἀπεσταλμένος ἀνεχώρησεν ἐξ Αἰγύπτου ὅπως συζητήσῃ καὶ ἀγοράσῃ τὰ ἔγγραφα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μετὰ τοῦ Μωαμπίτσεφ συμφωνίας τοῦ Πρέσβεως ἐν Γαλλίᾳ. Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Αἰγύπτου συναντηθεὶς ἐν Μιλάνῳ τῆς 'Ιταλίας μετὰ τοῦ Μπαμπίτσεφ διέκρινε τὸν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα τούτου, ὃν ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεκάλυπτε καὶ ἡ ἐν Παρισίοις Αἰγυπτιακὴ Πρεσβεία καὶ οὕτω ἐναυάγησαν καὶ αἱ ἀπὸ μέρους τῶν Αἰγυπτίων διαπραγματεύσεις πρὸς ἀγορὰν τῶν ἐγγράφων.

Αἵτε μερικότητες ὅμως καὶ αἱ γενικότητες δὲν διαφεύγουσι τὴν προσοχὴν κυρίως τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία ἀγωνίζεται νὰ παραμείνῃ καὶ μετὰ τὸν Παγκόσμιον πόλεμον προστάτης τῶν ἐν 'Ανατολῇ Καθολικῶν καὶ δὴ καὶ πρωτεύουσα Δύναμις ἐν τῇ τῆς 'Ανατολῆς Πολιτικῇ.

'Η διαγωγὴ τοῦ Α. Μπριὰν κατὰ τὴν Πρωθυπουργίαν τοῦ Πουαγκαρὲ πρὸ παντὸς κατὰ τὸ 1922 καὶ φιλομουσουλμανικαὶ ἀμφοτέρων ἐκδηλώσεις, πείθει ἡμᾶς ὅτι ἡ Γαλλία δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ παρίδῃ ἐνεργείας ἄλλων Δυνάμεων ἐπὶ προσκυνηματικοῦ ἐδάφους καὶ δὴ καὶ καθ' ἡμέρας φαίνεταί πως διασειομένη ἡ ἐπὶ τῆς Συρίας ἐπιρροὴ τῆς Γαλλίας, ἡ κτηθεῖσα διὰ τῶν Καθολικῶν Μοναχικῶν ταγμάτων ὑποστηριζομένων ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας.

Παραπλεύρως ἄλλως τε ἵσταται ἡ Ἰταλία ἥτις συνυπουργεῖ τῇ Γαλλίᾳ εἰς τὴν τάσιν τὴν ἀναγραφεῖσαν ἐν ὅσῳ διαβλέπει ὅτι ἡ ἰδία δὲν κατισχύει εἰσέτι ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Γαλλικὴν προστασίαν.

Διὰ ταῦτα καὶ ἡ Γαλλικὴ διπλωματία παρακολουθήσασα τὰς σχέσεις τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Πρωτευούσῃ Ἀγγλικῆς Πρεσβείας πρὸς τοὺς ἐπισήμους Ρώσσους καὶ δὴ καὶ τὰς πρὸς τὴν Αἰθιοπικὴν Κυβέρνησιν ὑπὲρ τούτων συστάσεις, ἐπειράθη νὰ προσελκύσῃ τούτους ὑπὲρ ἰδίων αὐτῆς ἀπόψεων. Τοιοῦτον τι δὲν ἐπετεύχθη. Δὲν ἐπετεύχθη ἐν τούτοις καὶ ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς Πρεσβείας ταύτης, ἀφοῦ αὕτη παρηκολούθησε τὰ πάντα διά τε τῶν Ρώσσων καὶ δι' ἄλλων ἐπισήμων προσώπων τῆς ἐπιτοπίου Κυβερνήσεως.

Ὑποτίθεται μάλιστα κατὰ πληροφορίαν ἐπισήμως ἡμῖν δοθεῖσαν ὅτι καὶ τὸ Dossier τῶν πολυθρυλήτων ἐγγράφων ἀναχωρῶν ὁ Μ. Δοὺξ κατέλιπε παρὰ τῷ ἐνταῦθα Γάλλῳ Πρεσβευτῇ κ. Κοσέν. Θετικώτεραι ὅμως πληροφορίαι διαπιστοῦσιν ὅτι τὰ «ἔγγραφα» παρεδόθησαν τῷ τοῦ Βελγίου Ministre κ. Maxime Gerard ὅπως συνυπουργήσῃ παρὰ τῇ Αἰθιοπικῇ Κυβερνήσει οὐ μόνον διὰ τὴν ἀγορὰν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Μ. Δουκὸς ἐν περιστάσει προσφορωτέρᾳ. Ὑποβοηθεῖται δ' οὗτος καὶ ὑπὸ τοῦ Βέλγου Γερουσιαστοῦ Cossen ὅστις ἐπέτυχε τὴν ἵδρυσιν Μονοπωλείου Alcool ἐνταῦθα εἰς βάρος καὶ ἐπὶ βλάβῃ ἀφαντάστῳ τῆς μόνης ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς βιομηχανίας. Δὲν εἶναι δ' ἄγνωστος ὁ Γερουσιαστὴς οὗτος διότι κατὰ τὸ ταξείδιον τοῦ Υ. Διαδόχου τῆς Αἰθιοπίας ἐγράφη που ὅτι ἐφιλοξένησεν ἐν τῷ οἴκῳ Του καὶ τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα.

Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι ἐν Ἀβησσυνίᾳ τὸ Βέλγιον ὑποβοηθεῖ τὴν Γαλλικὴν πολιτικήν.

Ἄλλως τε ἡ Ἀγγλικὴ Πρεσβεία ἵνα δείξῃ ἴσως ὅτι αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐπισήμους Ρώσσους ἐπεβάλλοντο ἐκ λόγων μόνον φιλοφροσύνης, ἥτις καὶ ἐκ Λονδίνου ὑπεδείχθη νὰ ἐπιδαψιλευθῇ, πολὺ δὲ περισσότερον ἵνα δείξῃ πλήρη ἀδιαφορίαν δὲν ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ φυλάξῃ παρ' ἑαυτῇ τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα τὰ τοσοῦτον ἐπιθυμητὰ ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον κινδυνώδη ἴσως διὰ τὴν Αἰθιοπικὴν Κυβέρνησιν.

Ἐξ ἄλλου εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι, ἤδη ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία εἶναι κάτοχος τῶν ἀναγκαίων ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ἐγγράφων, προμηθευθεῖσα

ταῦτα ἀπὸ Κων)λεως, Ἱεροσολύμων, Αἰγύπτου καὶ ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας. Καὶ οἱ Ρῶσσοι ἆρά γε δὲν παρέσχον τοιαῦτα;

Εἶναι μόνον γνωστὸν ὅτι ὁ κ. Πόπωβιτς νομικὸς Ρῶσσος ἀφιχθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τοῦ Μ. Δουκὸς ἀπῆλθεν εἰς Λονδῖνον διότι οὗτος εἶναι ἐπιτετραμμένος νὰ διεξαγάγῃ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐν τῇ Βρεττανικῇ Πρωτευούσῃ ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ἀγγλο-Ρωσσικὰς ἀπόψεις!

Καὶ ποῖαι αὗται; Δὲν ἀπέβη δυνατὸν νὰ ἐξιχνιάσωμεν διότι θεωροῦμεν ἀδεσπότους τὰς πληροφορίας ὅτι αὗται σχετίζονται πρὸς τὴν λίμνην Tsaua. Τοῦτο ὑπέδειξαν καὶ οἱ Ἰταλοί.

Δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ὁ Μ. Δοὺξ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐπέτυχε νὰ λάβῃ ἔγγραφον παρὰ τῆς Αἰθιοπικῆς Κυβερνήσεως δι' οὗ ὑπισχνεῖται αὕτη ὅτι θεωρεῖ ὑφισταμένην τὴν μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ ποτε Ρώσσου Πρέσβεως κ. Lyssin συμφωνίαν. Ἐν περιπτώσει δὲ ἐπιλύσεως τῆς ὑποθέσεως τοῦ Der El-Soultan διὰ συνδρομῆς Ρώσσων θὰ παραχωρηθῇ τὸ ναΐδριον τοῦ ἁγίου Μιχαήλ!

Ἐπιτρέπεται νὰ ὑποτεθῇ συζήτησις μεταξὺ Ἄγγλων καὶ Ρώσσων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου; Καὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ὑποδειχθεῖσαν προτίμησιν τῶν Ἄγγλων ἐν τοῖς Ἁγίοις Τόποις ἂν πρόκειται νὰ εἰσέλθωσιν οἱ Ρῶσσοι; Ἀλλὰ τίς ὁ προνοήσων ἀφοῦ μόνοι ἡμεῖς ἠγνοήσαμεν μέχρι τοῦδε περί τινος προὔκειτο; Εἶναι ἀληθὲς ὅτ' ἡ ἡμετέρα ἐνταῦθα ἐθνικὴ Ἀντιπροσωπεία κατ' ἀμέσους ἀπὸ ταύτης πληροφορίας δὲν ἠθέλησε ν' ἀναμιχθῇ ἅτε πεισθεῖσα ἐκ Κυβερνητικῶν κύκλων περὶ τοῦ à priori ναυαγίου τῶν Ρώσσων πολιτικῶν ἐπιχειρηματιῶν

Ἀλλ' ἆρά γε τὸ Κράτος τὸ Ἑλληνικὸν δὲν ἔχει τὸ καθῆκον νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ἐν Λονδίνῳ καὶ τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις διαμειβόμενα;

Ἦτο κατάλληλος ἡ στιγμὴ τῆς μεταθέσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Γενικοῦ Προξένου κ. Μπενετάτου ἀνδρὸς ἀποκτήσαντος ἐπαρκῆ πεῖραν τοῦ Προσκυνηματικοῦ Statùs quo καὶ δὴ καὶ καθ' ἣν στιγμὴν οὐσιωδέστατα ἐθνικὰ ζητήματα συζητοῦνται;

Δὲν πρόκειται μόνον περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας ὑποθέσεων. Διατελεῖ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει καὶ τὸ φυλετικὸν τῶν Ἀραβοφώνων ζήτημα. Καὶ πόσα ἄλλα;

Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Προσκυνηματικὸς λέβης κοχλάζει ἵνα ἀναπαραγάγῃ νέα μόρια Δημοκρίτια—πάντως δ' οὐχὶ Ἑλληνικά, καθοριζόμενα ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ τῆς Πόλεως τῆς Ἁγίας καὶ δὴ καὶ ἀπὸ Λονδίνου τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὴν Βασιλίδα τῶν Πόλεων καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν προσκυνηματικῶν ὑποθέσεων.

Ἡμεῖς ἀπεκαλύψαμεν.

Τὰ πλείω ἀπόκειται τοῖς ἐπαΐουσι καί... τοῖς ὑπευθύνοις.

Ἐν Ἀδδὶς-Ἀμπέμπα ΑΡΧΙΜ. ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Β΄.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ ΤΩΝ Ο΄

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. ***Ἀδριανοῦ***, Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς θείας Γραφὰς (Migne Ἑ. Πατρ. XCVIII ἢ ἐκδ. F. Gössling). — **H. Hody**, de bibliorum textibus originalibus, versionibus graecis et latina vulgata, libri iv. (Oxon. 1705).— **J. Biel**, Novus thesaurus philologicus sive lexicou in LXX (Χάγῃ 1779).— **F. Sturz**, De dialecto macedonica et alexandrina (Lpz. 1808).—**J. Schleusner**. Novus thesaurus philologico-criticus . . . V. T. (Lpz. 1820). — **H. W. Thiersch**, De Pentanteuchi versione alexandrina libri tres (Erl. 1841).— **Z. Frankel**, Vorstudien zu der Septuaginta (Lpz. 1841). Über den Einfluss der Paläst. Exegese auf die Alex. Hermen. (Lpz. 1851). - ***Κ. Οἰκονόμου***, περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν (4 τομ. Ἀθ. 1844-1849). — **E. Grinfield**, An apology f. the Septuagint. (Lond. 1859).— **F. Field**, Origenis hexaplorum quae supersunt (Oxf. 1875).—**E. Reuss**, Hellenist. Idiom (ἐν τῇ R. E f. Prot. Th. u. K. τῶν Herzog καὶ Plitt 1880). — **K. Hartung**, Septuaginta-Studien (Bamberg, 1886).— **E. Hatch**, Essays in Biblical Greek (Oxf. 1886). ***Ἀποστολίδου***, du grec alexandrin et de ses rapports avec le grec ancien et le grec moderne (Alexandrie 1892) καὶ essai sur l' Hellénisme égyptien et de ses rapports avec l'Hellénisme classique et l' Hellén. moderne (I, Paris 1898). —***Β Ἀντωνιάδου***, Φιλολογικὰ ἐκ τῆς Κ Δ. (ἐν τῇ Ἀθηνᾷ ϛ΄ 1894 σ. 105-137).—***Γ. Χατζιδάκι***, Einleitung in die neugriech. Grammatik (Lpz 1892) καὶ σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (Ἀθῆναι 1915) — **H. Anz**, Subsidia ad cognosc graec. serm. vulgar. e Pentateuchi versione alexandr. repetita (dissert. phil. Halle XII, 1894 σ. 259-387) — ***Ἰ Κορσούνσκη***, Ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄, ἡ σπουδαιότης αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλλ. γλώσσης καὶ γραμματείας (ῥωσσιστὶ, Μοσχ. 1898) — **J. Viteau**, Etude sur le grec du N. T. comparé avec celui des Septante (Paris, 1896) καὶ Grec biblique (ἐν τῷ Dict de la Bible τοῦ Vigouroux). — **E. Norden**, die ant. Kunstprosa (Lpz 1898) -- **H. Cremer**, Bibl-theol Wörterbuch der Neut Graecität (ια΄ ἔκδ. ὑπὸ Kögel, 1923) - **E Hatch and H. Redpath**, Concordance to the Septuagint (1892-1906).— **G. A. Deissmann**, Bibelstudien (Marb 189) καὶ Neue Bibelstudien (1897), Die sprachliche Erforschung der griech. Bibel ἐν Theol Rundschau Tüb καὶ Lpz. 1 1898), Hellenist. Griechisch (ἐν τῇ R. Enc. τοῦ **Hauck**), Die Hellenisierung des Semit. Monotheismus (ἐν N. Jahrb. f. d Klass. Alt. 1903), The Philology of the Gr. Bible (1908), Licht v. Osten (νεωτ. ἔκδ. Tüb 1924), — **K Diterich**, Untersuchungen z. Geschichte der Gr. Sprache (Lpz. 1898). —**A. Thumb**. Die Gr.

Sprache im Zeitalter des Hellenismus (Strassb. 1901), Die Sprachgeschichtl. Stellung des bibl. Griechisch (ἐν Theol. Rundsch V. Μάρτ.1902).—**P Kretschmer**, Die Entstehung der Κοινή (ἐν Sitz Ber. der K. Akad der Wiss. Philos-hist. Cl. CXLIII, 900).— **Naegeli**, Der Wortschatz des Ap. Paulus (Gött. 1905) — **Conybeare and Stock**, Selections from the Septuaginta (Bost. 1905). — **R. Helbing**, Grammatik der Septuaginta (Gött. 1907).— **H. Thackeray**, Grammar of the O T. in Greek (Cambr. 1909). **R. Meister**, Prolegomena zu einer Grammatik der LXX (Ἐν Wiener Stud. 1907) καὶ Beiträge zur Lautlehre der LXX (Wien 1909) — ***Ἰ. Ψυχάρη*** Essai sur le grec de la Septante (ἐν Revue des études juives, Paris Ἀπρ 1908) - ***Γρ. Παπαμιχαήλ***, Ἡ κοινὴ Ἑλλ. γλῶσσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἁγ. Γραφῶν κατὰ τὸν **Σομπολέβσκη** (Ἐν «Ἐκκλ. Φάρῳ» 1909 σελ. 297 ἑξ.) καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ δὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης κατὰ τὰ πορίσματα τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης (Ἐν ἐπιφυλλίδι Ν. Ἡμέρας Λ-ΜΘ' 1904).— **H. B. Swete**, Introduction to the O. T. in Greek (β' ἔκδ. ὑπὸ Ottley, Cambr. 1914).—**R. Ottley,** Handbook to the Septuagint (Lond. 1920). ***Π. Μπρατσιώτου***, Ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' (Ἐν Θεολογίᾳ 1925) καὶ Ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα, α'. (Ἐν Θεολογίᾳ 1926). —Ἐπὶ δὲ τούτοις τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς Ο' καὶ τὴν βιβλικὴν γλῶσσαν ἄρθρα ἐν τοῖς βιβλικοῖς καὶ καθόλου εἰπεῖν θεολογ. λεξικοῖς, ὡς καὶ τὰ σχετικὰ κεφάλαια ἐν ταῖς Εἰσαγωγαῖς εἰς τὴν Π. Δ. καὶ ἐν ταῖς Γραμματικαῖς τῆς Κ Δ. μάλιστα τῶν Winer καὶ Winer-Moulton, Winer-Schwiedel, Fr Blass, J. Moulton, Radermacher, Blass-Delbrunner, ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι σημειούμενα ἔργα. Πληρεστέραν δὲ βιβλιογραφίαν εὑρίσκει ὁ βουλόμενος ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ Ψυχάρη καὶ παρὰ Swete-Ottley.

§ 1. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΕΡΕΥΝΗΣ

Τὸ περὶ τὴν γλῶσσαν τῆς λεγομένης μεταφράσεως τῶν Ο' ἄμεσον διαφέρον τῆς ἐπιστήμης, ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ μελετήματι ἡμῶν, δὲν εἶναι πολὺ παλαιόν, ἀλλ' ἐμφανίζεται κυρίως εἰπεῖν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, βραδέως ἔκτοτε ἀναπτυσσόμενον μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος,ἀφ'ὅτου, ὑπὸ τὰς δημιουργηθείσας εὐνοϊκὰς δι' αὐτὸ περιστάσεις,ἀναζωπυρηθὲν ἐν ταῖς τάξεσιν οὐ μόνον τῶν θεολόγων ἀλλὰ καὶ τῶν φιλολόγων, ἀπεδείχθη καὶ ἐξακολουθεῖ ὑπάρχον ἐλατήριον ζωηρᾶς περὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦτο ἐπιστημονικῆς κινήσεως. Ὅθεν τὴν ἱστορίαν τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ο' ἐρεύνης θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο περιόδους, τὴν α') διήκουσαν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὴν β') ἀρχομένην ἐκεῖθεν καὶ ἐκτεινομένην μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ἀπὸ τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς καὶ δὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου διεσώθησαν [1] μόνον τὰ ὀνόματα δύο ἀνδρῶν, τοῦ Εἰρηναίου (Minutius Pacatus) καὶ τοῦ Δημητρίου Ἰξίωνος, πραγματευθέντων περὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς διαλέκτου, ὧν αἱ πραγματεῖαι θὰ ἐνεῖχον μὲν σπουδαιότητα, βεβαίως ἔμμεσον, διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἡμετέρου ζητήματος, ἀλλ' ὅμως ἀτυχῶς ἀπώλοντο. Ἐν δὲ τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ ὁ μόνος ἀσχοληθεὶς περὶ τὸ ὕφος καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ δὴ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἑλληνικῇ Π. Δ., ἑβραϊζόντων ἰδιωτισμῶν εἶναι ὁ Ἕλλην μοναχὸς Ἀδριανὸς [2], ἀκμάσας κατὰ τὸν ϛ΄ πιθανώτατα αἰῶνα, μηδενὸς ἐπὶ μήκιστον χρόνον τυχὼν ἐν τούτῳ μιμητοῦ. Ὡς πρόδρομος δὲ τῆς νεωτέρας περὶ τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἐπιστημονικῆς κινήσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ πως ὁ H. Hody, ὁ ἀποτελεσματικῶς καταπολεμήσας τὴν γνησιότητα τῆς λεγομένης ἐπιστολῆς τοῦ Ἀριστέου [3], ἀσχοληθεὶς περὶ αὐτὸ ἐν τῷ περὶ τῶν κειμένων καὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Βίβλου τετρατόμῳ συγγράμματι αὐτοῦ (1705). Βραδύτερον δ' ἠσχολήθη περὶ τὴν λεξικογραφίαν τῶν Ο΄ ὁ J. C. Biel, ἐκδοὺς τὸ πρῶτον λεξικὸν τῆς μεταφράσεως ταύτης (1779).

Ἀλλ' ἡ πρώτη σπουδαία ἐν σχέσει πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄ πραγματεία εἶναι ἡ ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ μνημονευομένη περὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς καὶ μακεδονικῆς διαλέκτου (1808) τοῦ F. G. Sturz, ὅστις λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν πρῶτος αὐτός, πρὸς ἄλλοις γλωσσικοῖς μνημείοις, καὶ ἐπιγραφάς, ἐξηρεύνησεν ἱκανὰ σημεῖα τοῦ τε φθογγλογικοῦ τοῦ τε τυπικοῦ καὶ τῆς λεξικογραφίας τῶν Ο΄. Σχεδὸν δὲ συγχρόνως πρὸς αὐτὸν ἠσχολήθη περὶ τὴν λεξικογραφίαν τῶν Ο΄ ὁ J. F. Schleussner, ἐκδοὺς ἐν ἔτει 1820 νέον λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Π. Δ. κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Biel. Μετ' αὐτὸν δ' ἠσχολήθη εὐδοκίμως περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄, λαβὼν μάλιστα πρὸ ὀφθαλμῶν πρῶτος αὐτὸς καὶ παπύρους (τοῦ Τουρίνου), ὁ H. G. J. Thiersch ἐν τῇ περὶ τῆς Πεντατεύχου τριβίβλῳ συγγραφῇ αὐτοῦ (1840 καὶ 1841). Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ που χρόνον ἐδημοσιεύθησαν

1. Ὅρα παρὰ Fabricius-Harles VI σ. 193 ἑξ.

2. Πρὸς ἀποφυγὴν περιττῶν ἐπαναλήψεων, παραλείπομεν συνήθως ἐφεξῆς τὴν ἐκ νέου δήλωσιν ἀρτίων τῶν τίτλων τῶν ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ σημειωθέντων συγγραμμάτων, ἔνθα καὶ παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην.

3. Ὅρα καὶ **ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα** Α΄ (Θεολογία 1926 σ. 237).

αἱ περὶ τῶν Ο΄ ἐργασίαι τοῦ Ἰουδαίου λογίου Z. Frankel (1841 καὶ 1851), προσπαθοῦντος μὲν ἕνεκεν θρησκευτικῆς προκαταλήψεως, ὅπως παντὶ τρόπῳ μειώσῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας μεταφράσεως, ἱκανὰς δ' ὅμως εὐστόχους ποιησαμένου ἐπ' αὐτῆς γραμματικὰς παρατηρήσεις καὶ πολύτιμον ἐν ταῖς ἐργασίαις αὐτοῦ περιλαβόντος σχετικὸν ὑλικόν. Ἐπίσης κατὰ τὸν αὐτὸν που χρόνον ἐνεφανίσθη ἡ μνημειώδης τετράβιβλος τοῦ ***Κ. Οἰκονόμου*** τοῦ ἐξ Οἰκονόμων περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν (1844 - 1849), ἥτις ὑποστηρίζει μὲν γνώμας, μάλιστα περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ὑφῆς τῆς μεταφράσεως, ἀβασίμους καὶ ἀναποδείκτους ἐν πολλοῖς, ἀναγνωρίζεται δ' ὅμως μέχρι σήμερον, κατὰ τὸν β΄ κυρίως τόμον, ὡς ἀξιοσπούδαστος συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης, τῆς συντάξεως καὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν τῶν Ο΄ μεθόδων [1]. Ἐπηκολούθησε δὲ μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου ἡ δημοσίευσις τῶν ἑβδομηκοντολογικῶν μελετημάτων τοῦ K. Hartung (1886), οὐκ εὐκαταφρόνητον περιλαβόντος ἐν αὐτοῖς λεξικολογικὸν ὑλικόν, καὶ τὸ περὶ τῆς βιβλικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης δοκίμιον τοῦ Ἄγγλου E. Hatch (1889). Ἐνδιαφέροντος δὲ καὶ ἀξιοσπουδάστου ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄ περιεχομένου εἶναι καὶ αἱ περὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς διαλέκτου καὶ περὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἑλληνισμοῦ γαλλιστὶ δημοσιευθεῖσαι ἐργασίαι τοῦ ἡμετέρου ***Ἀποστολίδου*** (1892 καὶ 1898), ὡς καὶ αἱ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἕλληνος λόγου τῆς Πεντατεύχου (Ο΄) συμβολαὶ τοῦ H. Anz (1894), ἔτι δὲ καὶ ἡ περὶ τῶν ἑλληνικῶν μεταφράσεων τῆς ἁγ. Γραφῆς τσεχιστὶ δημοσιευθεῖσα πραγματεία τοῦ Podlaha (1896 καὶ 1897). Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ που χρόνον ἐξεδόθη ῥωσσιστὶ μὲν τὸ ὀγκῶδες καὶ περισπούδαστον ἔργον τοῦ Ἰ. Κορσούνσκη περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ (1898), ἔνθα ἱκανὸς γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς (σ.119 ἑξ), γαλλιστὶ δ' αἱ περὶ τῆς βιβλικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σοφαὶ μελέται τοῦ abbé Jos. Viteau (1896 καὶ 1903). Περὶ τῆς γλώσσης τῶν Ο΄, μᾶλλον ἀδρομερῶς, ἐπραγματεύθησαν κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐξερευνήσεως αὐτῆς καὶ ἄλλοι πολλοί, τὸ μὲν θεολόγοι συγγραφεῖς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Δ. καὶ ἱστορίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ καὶ γραμματικῆς τῆς Κ. Δ., ὡς καὶ σχετικῶν πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς Ἑλλην. Βίβλου ἄρθρων ἐν θεο-

1. Ὅρα Helbing μν. ἔ. σ. III.

λογικοῖς λεξικοῖς, ἐν οἷς ἄξιοι μάλιστα μνείας οἱ R. Simon, Ed. Reuss, Em. Schürer, Cremer, Wellhausen, Winer καὶ Winer-Schmiedel, Winer-Moulton, Fr. Blass, τὸ δὲ φιλόλογοι καὶ γλωσσολόγοι καὶ δὴ καὶ ἐρευνηταὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οἷοι ὁ J. Heilmaier, ὁ F. Mullach, ὁ Geldart, ὁ Γ. Χατζιδάκις, ὁ W. Schmid, ὁ Mahaffy, ὁ Norden κ. ἄ. [1].

Ὁ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιζ΄ αἰῶνος ἐκραγεὶς περὶ τὸ ζήτημα κυρίως τῆς ἑλλην. γλώσσης τῆς Κ. Δ. καὶ ὑπὲρ τὴν ἑκατονταεταρίδα διαρκέσας ἀγὼν μεταξὺ π ο υ ρ ι σ τ ῶ ν, τῶν ὀπαδῶν δηλ. τῆς καθαρευούσης ἑλληνικῆς ἐν τῇ Κ. Δ., καὶ τῶν ἑ β ρ α ϊ σ τ ῶ ν ἔμελλε νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀνεπηρεάστους καὶ τοὺς ὁπωσδήποτε περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄ ἀσχοληθέντας κατὰ τὴν προκειμένην ἡμῖν χρονικὴν περίοδον λογίους. Κυρίως δ' ὅμως εἰπεῖν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον ἐπικρατεῖ, τοὐλάχιστον παρὰ τοῖς θεολόγοις, ἡ ἐκδοχὴ ἐκείνων (R. Simon, E. Reuss, E. Schürer), οἵτινες, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλασικισμοῦ διατελοῦντες καὶ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο΄ παρατηρουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κ.Δ. μὴ ἐλλειπόντων ἑβραϊσμῶν, παραγόμενοι, ἐκλαμβάνουσι τὴν γλῶσσαν τῆς ἑλληνικῆς καθόλου Βίβλου ὡς ἰουδαΐζον ἑλληνικὸν ἰδίωμα (jargon), λαλούμενον ὑπὸ τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων, ὅπερ ὑπὸ τῶν μὲν χαρακτηρίζεται ὡς ἑ λ λ η ν ι σ τ ι κ ὴ [2] (τ. ἔ. τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων), ὑπὸ τῶν δὲ ὡς β ι β λ ι κ ὴ ἑ λ λ η ν ι κ ὴ (τῶν Ο΄ καὶ τῆς Κ. Δ.), ὑπ' ἄλλων ὡς ἰ ο υ δ α ι ο ε λ λ η ν ι κ ή, ὑπό τινων ὡς ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ὴ ἢ χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ὴ ἑ λ λ η ν ι κ ὴ διάλεκτος καὶ εἴ πως ἄλλως. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ οἱ ὑπὸ δογματικῶν λόγων (δ ο γ μ α τ ι κ ὴ θ ε ω ρ ί α) καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς θεοπνευστίας τῶν γραφῶν καὶ ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν μὴ διστάσαντες νὰ διακηρύξωσιν αὐτὴν ὡς γλῶσσαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἣν θεωρίαν κατὰ τὸν γνωστὸν Γερμανὸν δογματικὸν Rothe ἀνέπτυξε μάλιστα καὶ ὑπεστήριξε ἐκθύμως ὁ Cremer ἐν τῷ προδηλωθέντι λεξικῷ αὐτοῦ. Δὲν ἀπουσίασαν δ' ὅμως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὑγιεστέραν πως περὶ τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου γνώμην τρέφοντες καὶ ταύτην ἐν συνόλῳ πρὸς

1. Τοὺς τίτλους τῶν πλείστων συγγραμμάτων τούτων εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ.

2. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος, δοθεὶς ἤδη ὑπὸ τοῦ J. Scaliger (ις΄ αἰῶνος) κατὰ τὸ Πράξεων ς 1, ἐπεκράτησε καὶ δὲν ἔπαυσεν καὶ μέχρις ἐπ' ἐσχάτων ἔχων θιασώτας ἀξιολόγους. (Ὅρα Thayer παρὰ H a s t i n g s, Dict. of the Bible ἐν λέξει Language).

τὴν σύγχρονον τῇ γενέσει ἐκείνης ἑλληνικὴν καὶ δὴ τὴν λεγομένην ἀλεξανδρινὴν καὶ μακεδονικὴν σχετίζοντες ἢ καὶ ταυτίζοντες, καίπερ τῆς διαλέκτου ταύτης μὴ σαφῶς ἔννοιαν ἔχοντες. Τοιοῦτοι δ' ὑπῆρξαν ὁ Hody [1], ὁ Thiersch [2], ὁ Frankel [3], ὁ Geldart, [4] ὁ Zezschwitz [5], ὁ Carr [6] καὶ ὁ Mahaffy [7]. Ἤδη δὲ ἐν ἔτει 1845 ἔγραφεν καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Οἰκονόμου, ὅτι οἱ Ο΄ «τῇ κοινῇ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν μακεδονιζόντων Ἑλλήνων ἐχρήσαντο διαλέκτῳ» καὶ ὅτι «τὴν ἑρμηνείαν οὐχ οὕτω πολλῶν ἐπλήρωσαν ἑβραϊσμῶν, ὥστε καταστῆσαι τὴν κατάληψιν τῶν λεγομένων δυσχερῆ» [8].

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγιοι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρόδρομοι τοῦ ἀνδρός, ὅς ηὐτύχησε νὰ προσαγάγῃ τὰς ἀποδείξεις τῶν κατὰ διαίσθησιν ἰσχυρισμῶν ἐκείνων καὶ αἱ ἐπὶ τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου ἐργασίαι τοῦ ὁποίου ἀπεδείχθησαν σταθμὸς μνημειώδης καὶ ἀφετηρία τῆς νέας περιόδου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐξερευνήσεως αὐτῆς. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ τέως μὲν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Heidelberg, ἤδη δ'ἐν Βερολίνῳ καθηγητὴς G. Ad. Deissmann, εἰς ὅν ἀνήκει ἡ τιμὴ οὐ μόνον τῆς πρώτης διαμαρτυρίας κατὰ τῆς τέως κρατούσης ἀπομονώσεως τῆς βιβλικῆς ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς θύραθεν, εἴτε φιλολογικῆς εἴτε δημώδους γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὁριστικῆς αὐτῆς ἐξαγωγῆς ἀπὸ τῆς μονώσεως ἐκείνης, δι' ὀρθῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὑγιοῦς φιλολογικῆς μεθόδου. Ὁ ἀνὴρ δῆλον ὅτι οὗτος, ἀρτίας τυγχάνων φιλολογικῆς μορφώσεως, ἔχων δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἐν τὸ μεταξὺ συλλεγὲν πλούσιον ὑλικὸν τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εὑρεθέντων παπύρων καὶ ὀστράκων, ὡς καὶ τῆς δημώδης νεοελληνικῆς, διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ὁποίων ἄφθονον ἐπεχύθη φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπὶ τῆς ὑφῆς τῆς λεγομένης ἑλληνιστικῆς κοινῆς, καὶ θέλων νὰ κατανοήσῃ τὴν βιβλικὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν σύγχρονον αὐτῇ θύραθεν, ἐπεδόθη μετὰ ζήλου θαυμαστοῦ εἰς τὸ λίαν καρποφόρον ἀποδειχθὲν ἔργον τῆς γλωσσικῆς

---

1. Μν. ἔ. σ. 142 ἑξ.
2. Dissertatio σ. σελ.
3. Vorstudien σ. 164 ἑξ.
4. The modern Greek language (Oxf. 1870 σ. 102).
5. Prof. Gräcität und bibl. Sprachgeist. (Lpz. 1859 σ. 9 ἑξ.).
6. Notes on St Luke σ. 9 (παρὰ Ottley ἐν μν. σ. 161).
7. Παρὰ Swete ἐν μν. ἔ. σ. 21
8. Ἐν μν. ἔ. Β΄ σ. 896.

συγκρίσεως τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου πρὸς τὸ μνημονευθὲν ὑλικόν, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς παπύρους τῆς τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Τὰ δὲ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Deissmann, ἅτινα περιελήφθησαν ἐν σειρᾷ ὅλῃ πραγματειῶν [1], εἶναι ἐν κεφαλαίῳ τά ἑξῆς. Ἡ θεωρία περὶ ἰουδαιοελληνικοῦ βιβλικοῦ ἰδιώματος, ἥτις κατ' αὐτὸν ἀποτελεῖ δέσμευσιν τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς Βίβλου καὶ αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εἶναι ὅλως ἀβάσιμος, τῶν ὅρων βιβλικὸν ἑλληνιστικὸν (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἰουδαιοελλην.), βιβλικὸν ἑλλην. ἢ ἐκκλ. ἑλλην. ἰδίωμα, κ.τ.λ. ὄντων ἀστόχων καὶ μὴ ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰ πράγματα. Ἐν πρώτοις, ἂν ὑπῆρχε τοιοῦτον ἰδίωμα, θὰ παρέμενεν ἀνεξήγητον πῶς δὲν ἔγραψαν ἐν αὐτῷ ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι συγραφεῖς, οἷοι ὁ Φίλων, ὁ ἀπ. Παῦλος, ὁ Ψευδαριστέας κ. ἄ. Ἔπειτα δέ, ἐπισταμένη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς Βίβλου, καὶ αὐτῶν τῶν Ο′, ἐξέτασις, περὶ ἣν πλεῖστον διέτρεψεν ὁ D., ἀποδεικνύει ὅτι αὕτη εἶναι οὐ μόνον κατὰ τὸ φθογγολογικὸν καὶ τὸ τυπικόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λεξιλόγιον καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν σύνταξιν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου. Ἄρα ἡ Βίβλος αὕτη καὶ δὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ Π. Δ. ἀποτελεῖ καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἐπόψεως μνημεῖον τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς, μάλιστα δὲ τῆς λαλουμένης, ἐξ ἴσου σπουδαῖον πρὸς τοὺς παπύρους. Διακρίνει δ' ὁ D. ἔν τε τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ πρωτοτύπους γραφὰς καὶ μεταφράσματα καὶ διαστέλλει τὴν γνησίαν ἐκείνων κοινὴν ἀπὸ τῆς τεχνητῆς τούτων γλώσσης, ἣν ἀποκαλεῖ μεταφραστικὴν γλῶσσαν (Übersetzergriechisch). Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν τὸν σημιτικὸν χρωματισμόν, ὃν ἀπὸ συντακτικῆς ἐπόψεως ἐμφανίζει μάλιστα ἡ τῶν Ο′ μετάφρασις καὶ δέχεται τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βίβλῳ καθ' ὅλου ὕπαρξιν σημιτισμῶν [2], οὓς διακρίνει εἰς περιστατικοὺς (occasionell) καὶ εἰς εὐχρήστους διὰ τῆς συνηθείας ἀποβάντας (usuell gewordene), οὐδὲν ἧττον δ' ὅμως οὐ μόνον περιορίζει αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς συντάξεως, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται νὰ μειώσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, κυρίως τῶν τελευταίων, εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἀναζητῶν παράλληλα αὐτῶν ἐν τοῖς μνημείοις τῆς κοινῆς, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς παπύροις, καὶ τούτους ὡς φαινόμενα τῆς ἀνελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διακηρύσσων καὶ ἐπὶ τῆς

1. Ὅρα βιβλιογραφίαν.

2. Ὁ ὅρος οὗτος ἐπεκράτησε κριθεὶς ὡς προτιμότερος τοῦ ὅρου **ἑβραϊσμός**, ἅτε συμπεριλαμβάνων καὶ τοὺς ἀραμαϊσμούς

ἑλληνικότητος τῶν Ο΄ κατά γε τὴν μορφὴν ἐπιμένων, μάλιστα δ' ἐν τοῖς μεταγενεστέροις συγγράμμασιν αὐτοῦ [1].

Ἡ ὑπὸ τοῦ Deissmann χρησιμοποιηθεῖσα ἐν τῇ ἐξερευνήσει τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου μέθοδος εὗρεν οὐκ ὀλίγους θιασώτας, οἱ δὲ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ ἔτυχον ζωηρᾶς ἐπιδοκιμασίας ἐν εὐρυτάτοις κύκλοις, μάλιστα δ' ἐν ταῖς τάξεσι τῶν φιλολόγων, οὐ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς. Ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ εὗρε κραταιὸν παραστάτην, ἐν μέρει δὲ καὶ συμπληρωτὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ[2], τὸν ἐπιφανῆ γλωσσολόγον Alb. Thumb (†1915), ὀπαδοὺς δ' ἐνθέρμους πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ἐγκρίτους φιλολόγους Witkowski, Wackernagel καὶ R. Helbing, τὸν συγγραφέα τῆς πρώτης γραμματικῆς τῶν Ο΄ (1907)· ἐν δὲ τῇ Αὐστρίᾳ ἐφήρμοσεν εὐδοκίμως ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξερευνήσει τῶν Ο΄ τὴν μέθοδον τοῦ D. ὁ R. Meister, ἐν Ὁλλανδίᾳ ὑπερεμάχησεν μετὰ ζήλου τῆς θεωρίας αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Zwaan καὶ ἐν Ρωσσίᾳ ὁ Σομπολέβσκη καὶ ὁ Ν. Γλουμποκόβσκη.

Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ σύμμαχος τοῦ Deissmann ἐπιφανὴς ἀνέδείχθη ὁ γνωστὸς φιλόλογος καὶ συγγραφεὺς λαμπρᾶς γραμματικῆς τῆς Κ. Δ· J. H. Moulton.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι δὲν ἀπέλιπον οὔτε αἱ ἐπιφυλάξεις οὔτε ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Deissmann, κυρίως δ' εἰπεῖν κατὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ὑπερακοντισάντων τὸν διδάσκαλον θιασωτῶν (Moulton, Witkowski, Helbing, Zwaan κ. ἄ.) ὑπερεξάρσεως τῆς ἑλληνικότητος τῆς γλώσσης τῶν Ο΄ καὶ τῆς Κ. Δ, ἥν τάσιν δὲν ἤθελέ τις ἀστοχήσει περὶ τὴν ἔκφρασιν χαρακτηρίζων ὡς ν ε ο π ο υ ρ ι σ μ ό ν. Καὶ ἡ μὲν ἀντίδρασις προήρχετο κυρίως τὸ μὲν ἐκ μέρους τῶν ἑβραιολόγων (Wellhausen, Dalman κ. ἄ.), τὸ δὲ ὑπὸ τῶν ὁπωσδήποτε προκατειλημμένων ὑπὲρ τῆς παλαιοτέρας ἐκδοχῆς, ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἡμῖν καὶ δὴ καὶ ἠπιωτέραν αὐτῆς μορφήν κυρίως ὑπὸ τῶν Schmiedel, Schürer καὶ μάλιστα τοῦ Viteau, οὓς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ν ε ο ε β ρ α ϊ σ τ ά ς. Κατὰ τὴν νεοεβραϊστικὴν δὲ θεωρίαν ἡ γλῶσσα τῶν Ο΄ καὶ τῆς Κ.Δ. ἀποτελεῖ ἰδίωμα τῆς μεταγενεστέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, οἵαν ἐλάλουν αὐτὴν οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἑλληνισταὶ Ἰουδαῖοι, τ. ἔ. ἀνάμεικτον

1. Ὅρα μάλιστα τὴν Hellenisierung des Semit Mononheismus.

2. Ὁ Thumb θεωρεῖται ὡς συμπληρωτὴς τῆς θεωρίας τοῦ Deissmann, ἅτε ἀναδείξας ὅσον ἔδει τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τῆς δημώδους νεοελληνικῆς διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς βιβλικῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς κοινῆς καθ' ὅλου.

μετὰ στοιχείων ἔκ τε τῆς βιβλικῆς ἑβραϊκῆς καὶ τῆς τότε συγχρόνου ἀραμαϊκῆς, ἰδίωμα ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ λειαινόμενον καὶ ἀπαλλασσόμενον τῆς ἀρχεγόνου σημιτικῆς αὐτοῦ τραχύτητος [1]. Τοὺς δὲ διατυπώσαντας ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς τάσεις τῶν περὶ τὸν Deissmann καὶ οἱονεὶ μέσην ὁδὸν βαδίζοντας δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν εἰς δύο κυρίας κατηγορίας. Καὶ οἱ μέν, ἐν οἷς καὶ οἱ Jacquier [2] καὶ Ψυχάρης[3], νομίζουσιν ὅτι ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο΄ ὑπάρχουσι πραγματικοὶ ἑβραϊσμοί, οἵτινες δὲν ὀφείλονται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου, ἀλλ' ἀπετέλουν στοιχεῖον τῆς γλώσσης τῶν μεταφραστῶν καὶ ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μνημεῖον τῆς κοινῆς ἐφάμιλλον κατὰ τὴν γλωσσικὴν σπουδαιότητα πρὸς τοὺς παπύρους, ὡς διδάσκουσιν οἱ περὶ τὸν Deissmann. Οἱ δέ, ἐν οἷς ὁ Ottley [4], ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ Radermacher [5], Swete [6] καὶ Thackeray[7] ἰσχυρίζονται, ὅτι εἰς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ (κατὰ δὲ τὸν Ottley καὶ ἀλλαχοῦ) λαλουμένην κοινὴν εἶχον ὑπεισέλθει οὐκ ὀλίγοι ἑβραϊσμοί, τοῦτο δ' ἕνεκεν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ παροικοῦντος πολυαριθμοτάτου ἑβραϊκοῦ στοιχείου, καὶ ὅτι ἡ συχνὴ ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο΄ ἐπανάληψις ἑβραϊσμῶν ἐχόντων τὰ ἀνάλογα αὐτῶν ἐν τῇ κοινῇ τῶν παπύρων ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν, οἱ μὲν ἑβραιολόγοι καὶ ἀνατολισταὶ αἰσθάνονται ζωηρότερον τὴν σημιτικὴν χροιὰν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄, οἱ δὲ ἑλληνισταὶ μετὰ τῶν περὶ τὴν Κ. Δ. ἀσχολουμένων εὐνοοῦσι τὴν θεωρίαν τοῦ Deissmann.

Τὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡμετέραν γνώμην ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῇ ἀμέσως ἑπομένῃ παραγράφῳ, ἀρκούμεθα ἐνθάδε νὰ σημειώσωμεν, ὅτι, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Ottley [8], ἐπιστα-

---

1. Ὅρα μάλιστα τοῦ Vitean τὴν ἐν τῷ Dictionnaire de la Bible τοῦ Vigourux δημοσιευθεῖσαν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον Grec biblique. Πρβ. δὲ καὶ τοῦ Thayer τὴν ἐν τῷ Dictionary of the Bible τοῦ Hastings μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον Language of the N. T.
2. Histoire des livres du N. T. Paris 1908 σ. 321-334.
3. Μν. ἔ. σ. 193 ἑξ
4. Μν. ἔ 160 ἑξ.
5. Neutestam. Crammatik (Lietzm. Handb. N, T.β΄ ἔκδ. Tüb. 1925. σ. 28ἑξ.)
6. Μν. ἔ. σ. 21 καὶ 291 ἑξ. καὶ Apokalypse σ DXXIV σημ. 1.
7. Grammar to the O. T. in Greek σ. 26 ἑξ
8. Handbook to the Septuag. σ. 164.

μένη ἐξέτασις τῆς τε οὐσίας τοῦ ζητήματος καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀντιγνωμιῶν ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ διχογνωμία τῶν περὶ τοὺς Deissmann καὶ Moulton πρὸς τοὺς μετριοπαθεστέρους τῶν ἀντιλεγόντων αὐτοῖς, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Ο', ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τοὺς ὅρους καὶ εἰς τὴν ἔμφασιν τῆς ἐκφράσεως ἢ εἰς πραγματικὴν διαφορὰν ἐπὶ τῶν κυρίων δεδομένων, τ. ἔ. ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνδρες οὗτοι προβαίνουσιν εἰς τοιαύτας παραχωρήσεις πρὸς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν, οἷαι αἱ ἐν σελ. 325 ἐκτεθεῖσαι [1]. Παρὰ πᾶσαν δ' ὅμως ἀντίρρησιν καὶ ἐπιφυλακτικότητα πρὸς τὰς γνώμας τοῦ Deissmann, οὐδεὶς δύναται σήμερον νἀμφισβητήσῃ τὸ διπλοῦν καὶ σημαντικὸν ἐπίτευγμα τῶν ἐπὶ τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου μόχθων ἐκείνου, τ.ἔ. ἀμέσως μὲν τὴν ὁριστικὴν καταδίκην τῆς θεωρίας περὶ ἑλληνοϊουδαϊκοῦ ἰδιώματος καὶ τὴν ὑπὸ πάντων ἀσπαστὴν γενομένην ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν βάσιν ἑλληνικότητος τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἐμμέσως δὲ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ ἀνδρὸς ἐγένοντο ἀφετηρία σημαντικωτάτης ἐπιδόσεως τῶν περὶ τὴν βιβλικὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σπουδῶν μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἀκμάζουσιν αὗται σήμερον.

Ἡ ἑβδομηκοντολογικὴ δ' ὅμως ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ἐπαναπαυθῇ εἰς τὰ γενικωτέρου πως χαρακτῆρος ἐπιτεύγματα τῶν γλωσσικῶν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου ἐρευνῶν τοῦ Deissmann καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐφαρμόζουσα ὀρθῶς τὴν ὑπ' ἐκείνου ἐγκαινισθεῖσαν μέθοδον, ἔχει νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς συντονώτερον ἐπὶ πλεῖστα ὅσα λεπτομερειακὰ ζητήματα, ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἥ τε πληρεστέρα διαφώτισις τῶν γενικωτέρων καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ὀρθὴ κατανόησις τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Τοιαῦτα ἐπὶ παραδείγματι ζητήματα εἶναι τὸ περὶ τῆς γλώσσης, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς μεθόδου ἑκάστου τῶν ἑρμηνευτῶν καὶ περὶ τῆς σχέσεως ἑκάστου τούτων πρὸς τοὺς ἐπὶ μέρους ἀντιπροσώπους τῆς συγχρόνου αὐτῷ κοινῆς, τῆς τε γραφομένης καὶ τῆς λαλουμένης, περὶ τῶν ἑβραϊσμῶν καὶ τῆς συντάξεως καὶ τοῦ ἐτυμολογικοῦ τῶν Ο', περὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν δημώδη νεοελληνικὴν κ.τ.τ. Καὶ ἔχει μὲν γίνει ἔναρξις τῶν τοιούτων ἐρευνῶν, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐργασίαι τῶν Anz (ὅρα βιβλιογραφίαν), C. Votaw, (The Use of the Infinitive in Biblical Greek, Chic 1898), Johannessohn (Der Gebrauch des Casus und der Praepositionen in der

1 Πρβ καὶ Moulton τὰ προλεγόμενα εἰς τὴν Γραμματικὴν τῆς Κ Δ., ὡς καὶ Deismann, Philology of the Gr. Bible σ. 63 παρὰ Ottley σ 161.

LXX, 1910), Meister (ὅρα βιβλιογρ.), Allen (The Infinitive in Polybius compared with the Infin. in Biblical Greek, Chicago 1907) κ. ἄ., δέον δ' ὅμως νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι τὸ τοιοῦτο ἔργον εὕρηται εἰσέτι ἐν τῇ ἀρχῇ, πολλοὺς ἀναμένον ἐργάτας πανταχόθεν καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς χώρας ταύτης.

§ 2 ΠΗΓΑΙ ΠΡΟΣ ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΙΝ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΩΝ Ο΄

Δεδομένου ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Ο΄ εἶναι ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους λαλουμένη κοινή, ἕπεται ὅτι ἡ κυριωτάτη πηγὴ πρὸς σπουδὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν εἶναι τὰ μνημεῖα τῆς κοινῆς, τ. ἔ. κατὰ πρῶτον λόγον οἱ ἑλληνικοὶ πάπυροι καὶ τὰ ὄστρακα, εἶτα δὲ καὶ αἱ ἐπιγραφαί, τὰ βιβλία τῆς Κ. Δ. καὶ ἡ δημώδης νεοελληνική.

Οἱ μὲν π ά π υ ρ ο ι προέρχονται ἐκ στρωμάτων κοινωνικῶν, εἰς ἃ ἀνῆκον καὶ ὧν τὴν γλῶσσαν βεβαίως θὰ ἐλάλουν καὶ οἱ ἡμέτεροι μεταφρασταί, οἱ κατὰ συνθήκην λεγόμενοι Ο΄. Ἐκ τῶν παπύρων δὲ τούτων δέον νὰ ληφθῶσιν πρὸ ὀφθαλμῶν πρὸς τὸν ἡμέτερον σκοπὸν οἱ σύγχρονοι τοῖς Ο΄ αἰγυπτιακοί, τ. ἔ. οἱ τῆς τῶν Πτομελαίων ἐποχῆς, οὐ μόνον οἱ ἐπισήμου πως περιεχομένου (δημόσια ἔγγραφα, πρωτόκολλα κ.τ.λ.), οἱ καταγόμενοι ἀπὸ βασιλικῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιωτικοῦ περιεχομένου, οἷον ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαί, ἀποδείξεις, διαθῆκαι κτλ., ἐν οἷς ἀντιπροσωπεύεται ἡ γλῶσσα τῶν ποικίλης πάλιν μορφώσεως ἰδιωτῶν.—Αἱ δὲ σπουδαιόταται τῶν συλλογῶν παπύρων εἶναι αἱ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων λογίων R. P. Grenfell καὶ A. S. Hunt, ἐν συνεργασίᾳ ἔστιν ὅτε καὶ μετ' ἄλλων λογίων, ἐκδοθεῖσαι (The Oxyrhynchus papyri ἐξ 9 τόμων, Fayum Towns and their Papyri, the Amherst Papyri, the Tebtunis—Papyri, Hibeh Papyri),ἔτι δὲ καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λογίων A.Wilcken καὶ W. Schubart ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τὸν τίτλον Aegypt. Urkunden aus den Königl.Museen zu Berlin, Griech. Urkunden. — Πληρέστερον δὲ κατάλογον συλλογῶν παπύρων ὅρα παρὰ Helbing (μν. ἔ. XIII) καὶ Swete (μν. ἔ. 524). Ἀξιοσπούδαστον δὲ βοήθημα διὰ μὲν τὴν σύγκρισιν τῆς γλώσσης τῶν παπύρων πρὸς τὴν τῶν Ο΄ τυγχάνει ἡ τοῦ F. M a y s e r, Grammatik der griech. Papyri aus der Ptolemäereit mit Einschluss der gleichzeitigen Ostraka und der in Aegypten verfassten Inschriften (Leipz. 1906) διὰ δὲ τὴν μελέτην τῶν παπύρων καθόλου τὰ βιβλία τῶν F. Kenyon Palaeography of Greek Papyri (1899), W i t k o w s k i, epistolae

privatae Graecae quae in papyris aetatis Lagidarum servantur (Lpz. 1907) καὶ L. Mitteis καὶ A. Wilcken, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde (4 τόμοι Leipzig.—Berl. 1912).

Ὡς πρὸς δὲ τὰ ὄστρακα ὅρα μάλιστα A. Wilcken, Griech. Ostraka aus Aegypten und Nubien (Leipz. Berlin I καὶ II 1899). Αἱ δὲ ἐπιγραφαί, καίπερ ἄλλως ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς παπύρους μειονεκτοῦσαι κατὰ τὴν σημασίαν ὡς πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς κοινῆς καὶ ἑπομένως καὶ τῶν Ο΄, πλεονεκτοῦσι δ' ὅμως καθ' ὅσον παρέχουσιν ἔννοιαν τῆς κοινῆς ἐκ πλείστων ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν ᾧ οἱ πάπυροι περιορίζονται ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. Αἱ κυριώτεραι δὲ συλλογαὶ ἐπιγραφῶν εἶναι αἱ ὑπὸ τοὺς ἑξῆς τίτλους ἐκδοθεῖσαι· Corpus inscriptionum Graecarum Corp. Inscr. Attic., Sylloge inscr. Graec. τοῦ Dittenberger, τοῦ αὐτοῦ Inscr. Graeciae septentrionalis καὶ τὸ Recueil d'inscriptions grécqes (ἔκδ. Michel, Brux.) Πληρέστερον δὲ κατάλογον αὐτῶν εὑρίσκει ὁ βουλόμενος ἔνθ' ἀνωτέρω. Ἀξιοσπούδαστα δὲ βοηθήματα διὰ μὲν τὴν γλωσσικὴν σύγκρισιν τῶν τῶν ἐπιγραφῶν πρὸς τοὺς Ο΄ εἶναι τὰ βιβλία τῶν K. Meisterhans (Grammatik der attischen Inschriften), E. Nachmanson (Laute und Formen der magnet. Inschriften), E. Schwytzer, (Grammatik der pergamen. Inschriften), καθόλου δ' εἰπεῖν διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιγραφῶν τὰ βιβλία τῶν W. Larfeld, Handbuch der Griech. Epigraphik, E. Gardner. Introduction to Greek Epigraphy.— Πλείονα δὲ βοηθήματα ἔνθ' ἀνωτέρω.

Λίαν δ' ἀξιοσπούδαστα διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς γλώσσης τῶν Ο΄ τυγχάνουσι καὶ τὰ ***βιβλία τῆς Καιν. Διαθ.***, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι μὲν γεγραμμένα ἐν γλώσσῃ ὑψηλοτέρᾳ πως τῆς τῶν Ο΄, ἀποτελοῦσι δ' ὅμως ὁπωσδήποτε μνημεῖα τῆς λαλουμένης κοινῆς [1].

Τέλος ὡς πηγὴ σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς γλώσσης τῶν Ο΄ ἀναγνωρίζεται, μάλιστα μετὰ τὰς ἐργασίας τῶν Γ. Ν. Χατζιδάκι, Alb. Thumb καὶ Ψυχάρη (ὅρα βιβλιογρ.), ἡ δημώδης νεοελληνική, ἥτις προελθοῦσα κατ' ἀνέλιξιν ἐκ τῆς κοινῆς «διατελεῖ ἐν ὑποχθονίῳ συναφείᾳ» πρὸς ἐκείνην καὶ περὶ ἧς ἤδη ὁ Geldart παρετήρησεν, ὅτι «παρέχει ὑπόμνημα εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄ καὶ τῆς

1. Ὡς πηγὴ ἔμμεσος διὰ τὴν γλωσσικὴν ἐξερεύνησιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ χρησιμεύουσι καὶ τὰ λεξικογραφικὰ ἔργα τῶν παλαιῶν λεξικογράφων Μοίριδος, Φρυνίχου, Ἡσυχίου κλπ.

Κ. Δ. καλύτερον ἢ τὰ συγγράμματα τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, ῥητόρων, γραμματικῶν καὶ φιλοσόφων» [1].

§ 3 ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΩΝ Ο΄

Πρὸς διάγνωσιν καὶ ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῆς γλώσσης τῆς μεταφράσεως τῶν Ο΄ ἀνάγκη ὁ ἐξετάζων τὰ κατ' αὐτὴν νὰ ἔχῃ διαρκῶς πρὸ ὀφθαλμῶν δύο γεγονότα, ὧν ἡ διπλῆ σφραγὶς ἀποτυποῦται ἐπὶ τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ὑφῆς. α΄) Ὅτι ἡ χάριν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἢ καὶ ὅλῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἑλληνοφώνων Ἰουδαίων, κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἐκδοχήν, ἐκπονηθεῖσα ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς Π. Δ., ἡ λεγομένη τῶν Ο΄, ἐγένετο, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐν γλώσσῃ εὐθέτῳ πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, ἄρα ἐν γλώσσῃ καταληπτῇ εἰς τοὺς ἀναγνώστας καὶ ἀκροατὰς τῆς ἐν λόγῳ Βίβλου, οἵα ἦτο ἡ τότε κατὰ τὴν Αἴγυπτον λαλουμένη ἑλληνιστικὴ κοινὴ διάλεκτος. β΄) Ὅτι ἡ Βίβλος αὕτη εἶναι μετάφρασις ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν συλλογὴ μεταφράσεων, πεφιλοτεχνημένων ὑπὸ μεταφραστῶν μὲν ποικίλης μορφώσεως καὶ ἱκανότητος εἰς τὸ τοιοῦτο ἔργον, ἀπὸ πρωτοτύπων δὲ σημιτικῶν εἰς βαθμὸν ποικίλης ἐντάσεως, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀνεξίτηλον τὸν ἑαυτῶν χαρακτῆρα ἐπ' αὐτὴν καταλιπόντων. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἀληθείας, ἧς εἶχον διαίσθησιν ἤδη τινὲς τῶν παλαιοτέρων ἐρευνητῶν, οἷοι ὁ Thiersch, ὁ Sturz, ὁ Frankel καὶ εἴ τις ἄλλος, ἡ ὁλοσχερὴς διάγνωσις καὶ περιφανὴς διαπίστωσις ὀφείλεται εἰς τὸν Ad. Deissmann, ὡς εἴδομεν. Ἡ δὲ δευτέρα διεγνώσθη μὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ Σειραχίδου [2] καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν ὁπωσδήποτε περὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ο΄ ἀσχοληθέντων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν νεοπουριστῶν κατ' ἀρχήν, συχνάκις δ' ὅμως λησμονεῖται ὑπὸ τούτων ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἐπὶ μέρους φαινομένων ἐκείνης καὶ παραβλέπεται ἐν ταῖς ἀποφάνσεσιν αὐτῶν, δι' ὧν ὑπερεξαίρεται ἡ ἑλληνικότης τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως.

---

1. Modern Greek language σ. 101 πρβ. καὶ ***Σ. Μενάρδου,*** the Value of Byzantine and modern Greek, Oxf. 1909.

2. Οὗτος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσης ***Σοφίας*** τοῦ πάππου αὐτοῦ Ἰησοῦ σημειοῖ «παρακαλεῖσθε οὖν μετ' εὐνοίας καὶ προσοχῆς τὴν ἀνάγνωσιν ποιεῖσθαι καὶ συγγνώμην ἔχειν ἐφ' οἷς ἂν δοκῶμεν τῶν κατὰ τὴν ἑρμηνείαν **πεφιλοπονημένων** τισὶ τῶν λέξεων ἀδυναμεῖν, ***οὐ γὰρ ἰσοδυναμεῖ αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς ἑβραϊστὶ λεγόμενα καὶ ὅταν μεταχθῇ εἰς ἑτέραν γλῶσσαν.***

Καὶ τῆς μὲν ἑνιαίας ταύτης κοινῆς τὰ κυριώτατα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, τὰ ἐν τῇ ἀνελίξει αὐτῆς δεσπόζοντα καὶ τὴν φυσιογνωμίαν αὐτῆς συγκροτοῦντα, εἶναι αἱ ἑξῆς τάσεις. α΄) Ἡ ἐπικρατοῦσα, συμφυὴς τῇ παγκοσμίῳ αὐτῆς χρήσει, τάσις πρὸς ἁπλοποίησιν καὶ ἐξομαλισμὸν ἔν τε τῷ τυπικῷ καὶ τῷ ἐτυμολογικῷ καὶ ἐν τῇ συντάξει καὶ ἐν παντί, ἀποδειχθείσης ἐνταῦθα πανισχύρου τῆς δυνάμεως τῆς ἀναλογίας. Οὕτως ἐν τῇ τοιαύτῃ τάσει αὐτῆς φεύγει ἡ κοινὴ τὸν δυϊκὸν ἀριθμόν, τοὺς διπλοῦς τύπους, τὸν μεταπλασμόν, τὰς περιττοφανεῖς αὐξήσεις, τὰς κράσεις, ἐκθλίψεις καὶ ἀφομοιώσεις πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὀρθογραφίας, προτιμᾷ τῆς εὐκτικῆς τὴν ὑποτακτικήν, τὸν συγκριτικὸν τοῦ ὑπερθετικοῦ, τὸν παθ. ἀορ. β΄ τοῦ α΄, τὸν ἐνεργητικὸν σιγματικὸν ἀορ. ἀντὶ τοῦ λεγομένου ἰσχυροῦ ἀορ., τοὺς τύπους τῶν βαρυτόνων, ἀντὶ τῶν εἰς μι ῥημάτων κττ. β΄) Ἡ τάσις πρὸς ἁδροτέραν ἔκφρασιν δι' ἐνισχύσεως τῆς διὰ τῆς πολλῆς χρήσεως ἀποτριβείσης σημασίας λέξεων (τὰ πλεοναστικὰ φαινόμενα οἷα τὰ λίαν πολύ, καθηγεμών, ὑπερλίαν, ἐπιδιακατέχω, πρὸ τεσσάρων πρότερον, τυχὸν ἴσως, ὥς ἵνα, ἐκ παιδόθεν, παραυτίκα, ὑποκάτω κ.τ.τ.). γ΄) Ἡ τάσις πρὸς σαφήνειαν, ἐπιδιωκομένην διά τῆς προτιμήσεως ἁδροτέρων καὶ πλατυτέρων ἐκφράσεων (ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ὑποκάτω τοῦ δένδρου, τὶς ἐκ τῶν δύο, εἴχοσαν κ.τ.τ.), μάλιστα δ' ἐν τῇ συντάξει διὰ τῆς προτιμήσεως τοῦ κατὰ παράταξιν λόγου κ.λ.π. Οὕτω δέ, συμφώνως τῷ παγκοσμίῳ αὐτῆς χαρακτῆρι, ἀπέβη ἡ κοινὴ ἐξαίρετον ἁπλῆς, ἅμα δὲ ἁδρᾶς καὶ σαφοῦς ἐκφράσεως ὄργανον.

Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐχρηστοῦσαν κοινήν, δεδομένης τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ καθόλου ἐν τῇ Αἰγύπτῳ εὐρυτάτης ἐξαπλώσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ στοιχείου, δὲν θὰ ἦτο τὸ παράπαν ἄτοπον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν διείσδυσιν ἑβραϊσμῶν τινων, συντακτικῆς κυρίως ὑφῆς. Τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην καθιστᾷ πιθανὴν τὸ μὲν τὸ γεγονὸς τῆς ἐν τοῖς παπύροις ἐμφανίσεως πολλῶν χρήσεων, ἃς ὁ Deissmann καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῷ ἐκλαμβάνουσιν ὡς χυδαϊσμοὺς τῆς κοινῆς, τὸ δὲ ὅτι μέγιστον τῶν παπύρων μέρος προήρχετο ἐκ κοινωνικῶν στρωμάτων, εἰς ἃ ἀνῆκε καὶ πρὸς ἃ ἐσχετίζετο στενῶς τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ἑβραϊκὸν στοιχεῖον, μέρος δὲ τούτων ἴσως προήρχετο ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἑβραϊκοῦ στοιχείου. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ οἱ νομίζοντες [1] ὅτι ἡ καθ' ἅπα-

1. Ottley ἐν μν. ἔ. 164 ἑξ.

σαν τὴν ἑλληνίζουσαν Ἀνατολὴν λαλουμένη κοινὴ δὲν θὰ παρέμεινεν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ σημιτικῆς ἐπιδράσεως, πρὸς τῇ ἀνὰ τὰς χώρας αὐτῆς διαδόσει τοῦ ἑβραϊκοῦ στοιχείου, λαμβανομένου πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἐν αὐταῖς πρὸ τῆς ἡμετέρας κοινῆς ἐπὶ αἰῶνας ἐπικρατήσεως τῆς ἀραμαϊκῆς, ὡς κοινῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ ἀχανοῦς περσικοῦ κράτους. Δὲν ἐλλείπουσι δ' ἄλλως τε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν ἀνάλογα παραδείγματα, οἷα τὸ τῆς περσικῆς καὶ ἰνδικῆς γλώσσης, ἀναμειγείσης μετὰ σημιτικῶν στοιχείων, καὶ τὸ τῆς συριακῆς καὶ νεοεβραϊκῆς, ἐμφανιζούσης ἐλαφρὰν ἀντεπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς. Ὅθεν δύναταί τις νὰ δεχθῇ τοὺς ἐν τῇ κοινῇ ἐμφανιζομένους σημιτισμοὺς ὡς φαινόμενα τῆς ἀνελίξεως αὐτῆς, χωρὶς δ' ὅμως νὰ λησμονῇ, ὅτι ἡ κοινὴ εὑρίσκεται πιθανώτατα ὑπὸ τήν, ἔστω καὶ ἐλαφρὰν, ἐπίδρασιν τοῦ σημιτισμοῦ. Ἀλλ' ὅμως τοῦτο οὐδαμῶς σημαίνει ἀποδοχὴν τῆς περὶ ἑλληνοϊουδαϊκοῦ ἰδιώματος θεωρίας, ἥτις διευκολύνει μὲν τὴν ἐξήγησιν πολλῶν γλωσσικῶν φαινομένων τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου, δὲν ἐξηγεῖται δὲ αὐτὴ ἐπαρκῶς καὶ ἐξηλέγχθη περιφανῶς ὡς ἀσύστατος διὰ τοὺς ἑξῆς κυρίους λόγους. α΄) Διότι οὐδεμία παλαιὰ μαρτυρία ὑφίσταται περὶ ὑπάρξεως τοιαύτης γλώσσης· β΄) διότι οὐδὲν ἄλλο γραπτὸν μνημεῖον σῴζεται τῆς τοιαύτης γλώσσης πλὴν τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου καὶ κυρίως εἰπεῖν τῆς Π.Δ., ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ μετάφρασις κατὰ τὸ πλεῖστον, ὡς ὑπολαμβάνουσιν οἱ θιασῶται τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας, ἐν ᾧ, ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη γλῶσσα, εἰς αὐτὴν θὰ ἔγραφε ὅ τε Φίλων καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ αὐτοὶ οἱ συντάκται τῶν ἐπι αἰγυπτιακῶν παπύρων διασωθέντων ἰουδαϊκῶν ἐγγράφων, ὧν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐδαμῶς διαφέρει τῆς τῶν ἄλλων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς παπύρων[1]· γ΄) διότι, δεδομένου ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν Ο παρέσχε σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας τῇ ἰουδαικῇ ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴν διασπορὰν προπαγάνδᾳ, ἥτις ἴσως ὑπῆρξε καὶ εἷς τῶν λόγων δι' οὓς ἐξεπονήθη αὕτη, παραμένει ἄπορον πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο διὰ βιβλίου μεταπεφρασμένου ἐν γλώσσῃ ἀκαταλήπτῳ εἰς τοὺς ἑλληνιστάς, καθὼς ἰσχυρίζεται καὶ αὐτὸς ὁ Schürer καὶ ὁ Viteau· δ΄) διότι ἥ τε γραμματικὴ καὶ τὸ λεξιλόγιον τῶν Ο΄ εἶναι τὸ τῆς κοινῆς, ὡς κατωτέρω θέλει δι' ὀλίγων δειχθῇ.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν Ο΄ ἐφιλοτεχνήθη εἰς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαλουμένην κατὰ τοὺς χρό-

---

1. Deissmann, Bibelstudien σ. 63.

νους ἐκείνους ἑλληνικὴν κ ο ι ν ή ν. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἡ κοινὴ ἔφερεν, ὡς εἴρηται, ἑνιαῖον χαρακτῆρα, ἑπόμενον ἦτο καὶ ἡ ἡμετέρα μετάφρασις νὰ ἐμφανίζῃ καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἐπόψεως ἑνότητά τινα, ἥν καθίστα ὁπωσδήποτε στενωτέραν ἡ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων μεταφραστῶν χρησιμοποίησις ὡρισμένων ὅρων καὶ μεταφραστικῶν χρήσεων καὶ τρόπων, δημιουργηθέντων ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων μεταφραστῶν, μάλιστα τῶν τῆς Πεντατεύχου. Ἐξ ἄλλου δ' ὅμως ἡ ἑνότης αὕτη δέον νὰ μὴ ἐκληφθῇ ὡς ἀπολύτως αὐστηρά, λαμβανομένου πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὰ βιβλία τῆς Π. Δ. μετεφράσθησαν μὲν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, εἰ μὴ ἐντὸς διαστήματος 150 που ἐτῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ κοινὴ βεβαίως δὲν παρέμεινεν ἀνεξέλικτος, ἐπὶ πλέον δ' ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη δὲν ἐγένετο ὑφ' ἑνός, ἀλλ' ὑπὸ πλειόνων καὶ δὴ καὶ ποικίλης ἑλληνικῆς μορφώσεως μεταφραστῶν, ποικίλαις ἑρμηνευτικαῖς μεθόδοις καὶ ἀρχαῖς στοιχησάντων καὶ τῷ πρωτοτύπῳ εἰς διαφόρους βαθμοὺς δουλευσάντων [1].

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἧς, ἐμφαινομένης ἐν τῷ φθογγολογικῷ καὶ τῷ τυπικῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ λεξιλογίῳ, δείγματα θέλουσι μετ' ὀλίγον προσαχθῇ. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν δ' ὅμως τῆς γλώσσης τῆς Βίβλου ταύτης δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται μηδὲ τὸ γεγονός, ὅτι

ἡ Βίβλος τῶν Ο' εἶναι μετάφρασις

Καὶ δὴ ἐν πρώτοις πρόκειται περὶ μεταφράσεως ἐκ πρωτοτύπων ἑβραϊκῶν, ἅτινα καὶ λόγῳ τοῦ ὅλως διαφόρου ἀπὸ τῶν ἰαπετικῶν γλωσσῶν, οἵα ἡ ἑλληνική, μηχανισμοῦ τῆς ἑβραϊκῆς καὶ λόγῳ τῆς σημαντικῆς διαφορᾶς τοῦ διανοεῖσθαι τοῦ Σημίτου ἀπὸ τοῦ Ἕλληνος, δυσαπόδοτα τυγχάνουσιν εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Σειραχίδης [2] καὶ ἑπόμενον ἦτο νὰ ἀποτυπώσωσιν ἐπὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν. Ἔπειτα δ' ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις ἐφιλοπονήθη, κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἐκδοχήν, ὑπὸ ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀλεξανδρείας ἢ τῆς Αἰγύπτου καθόλου, οἵτινες θὰ ἐλάλουν μὲν τὴν κοινὴν ὡς μητρικὴν γλῶσσαν, πάντως δ' ὅμως ἦσαν ἄνδρες,

1. Ὅρα Swete μν. ἔ. σ. 332 Περὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου ἔσται ἐν προσεχεῖ μελετήματι τῆς σειρᾶς ταύτης ὁ λόγος.

2. Ὅρα σελ. 331.

οἵτινες ποικίλης μετέχοντες ἑλληνικῆς μορφώσεως, εἴτε ἐξ ἐλλείψεως ἱκανότητος ὅπως μεταφράσωσι καλύτερον, εἴτε, ὅπερ τὸ πιθανώτερον, ἐξ ὑπερβολικῆς πρὸς τὰ ἱερὰ πρωτότυπα εὐλαβείας, οἱ μὲν πλεῖον οἱ δ' ἔλαττον ἅπαντες δουλεύουσι τοῖς κειμένοις τούτοις, ἐπιδιώκοντες τὴν μέχρι τηλικούτου πολλάκις βαθμοῦ πιστότητα ἐν τῇ μεταφράσει, ὥστε νὰ θυσιάζωσιν εἰς αὐτὴν οὐ μόνον τὴν ἑλληνικότητα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σαφήνειαν [1]. Ὁπωσδήποτε φύσει καὶ θέσει ἀναπόδραστον ἦτο νὰ συμβῇ καὶ περὶ τὴν ἡμετέραν μετάφρασιν ὅ,τι παρατηρεῖται ἐν τοῖς ποταμοῖς, ὧν τὰ ὕδατα προσλαμβάνουσι τὴν ἀπόχρωσιν τοῦ δι' οὗ διέρχονται ἐδάφους, κατὰ τὴν εὔστοχον τοῦ Carr [2] εἰκόνα. Ἤ, ἵνα μεταχειρισθῶμεν εἰκόνα οὐχ ἧττον προσφυᾶ, προκειμένου διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο′ νὰ ἐπενδυθῶσι δι' ἑλληνικῶν ἐνδυμάτων τὰ σημιτικῆς ὑφῆς διανοήματα τῆς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ θείας ἀποκαλύψεως, ἡ κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα προσήνεγκε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν πλουσιώτατον αὐτῆς ἱματισμόν, τὰ ἐνδύματα δ' ὅμως τὰ χρησιμοποιούμενα ἐνταῦθα μεθηρμόσθησαν πρὸς τὰ διανοήματα ἐκεῖνα καὶ δὴ πολλάκις πάσῃ θυσίᾳ, ὡς βλέπομεν μάλιστα ἐν τῇ συντάξει καὶ τῷ ὕφει τῆς μεταφράσεως. Πανόμοιον ἄλλως τε καὶ λίαν διαφωτιστικὸν φαινόμενον ὑπάρχει ἡ ἐν ἔτει 1547 ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ εἰς τὴν τότε δημώδη νεοελληνικὴν γενομένη καὶ ὑπὸ τοῦ D. C. Hesseling[3] πρό τινων ἐτῶν ἐκδοθεῖσα μετάφρασις τῆς Πεντατεύχου, ἥτις τυγχάνει μεστὴ ἑβραϊσμῶν ὀφειλομένων προφανῶς οὐχὶ εἰς ἄγνοιαν τῆς νεοελληνικῆς ὑπὸ τοῦ μεταφράστου, ἀλλ' εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου. Ὅθεν ἡ μετάφρασις τῶν Ο′, φέρουσα τὰ ἴχνη τῆς σημιτικῆς ἐπιδράσεως καταφανῆ μὲν ἐν τῇ συντάξει καὶ ἐν τῷ ὕφει, οὐχὶ δ' ὅλως ἀνεπαίσθητα καὶ ἐν τῷ λεξιλογίῳ, ὡς κατωτέρω θέλει δειχθῇ, ἐμφανίζεται ὡς βιβλίον ἑλληνοσημιτικόν, ***ὅπερ μόνον ὡς τοιοῦτο δύναται ὀρθῶς νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ*** καὶ ἑπομένως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς παπύρους ἀξίας μνημεῖον τῆς κοινῆς, ὡς οἱ περὶ τὸν Deissmann διατείνονται. Ἄρα δὲ ὑπερβολικὴ τυγχάνει καὶ ἡ τῶν λογίων τούτων ἐπίμονος ἀξίωσις τῆς ἐν τοῖς μνημείοις

1. Αὐτὸς ὁ Deissmann δέχεται, ὅτι πᾶσα μετάφρασις συνεπάγεται πράγματι ποιάν τινα ἀλλοίωσίν τοῦ νοῦ τοῦ πρωτοτύπου (Philology of the Gr. Bible, σ. 89.)

2 Notes on St. Luke σ. 9 (παρὰ Ottley ἐν. μν, ἔ. σ. 161).

3 Les cinq livres de la Loi. Traduct en néo-gr. publiée en caract—.hebr. à C. P. en 1547 (Leiden—Lpz 1897)

τῆς κοινῆς, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς παπύροις, ἀνευρέσεως φαινομένων ἀναλόγων πρὸς πάντας σχεδὸν τοὺς ἑβραϊσμοὺς τῶν Ο´ καὶ τῆς ἐξηγήσεως τούτων ὡς ἁπλῶν φαινομένων τῆς περαιτέρω ἀνελίξεως τῆς κοινῆς.

Ἤδη δέ, μεθ' ὅσα γενικὰ εἰς χαρακτηρισμὸν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο´ ἀπὸ γλωσσικῆς ἐπόψεως εἴπομεν, δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν ἁδρομερῆ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν σύγχρονον τότε κοινήν, ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων τῆς γλώσσης τῶν Ο´, δι' ἧς θέλουσι διασαφηθῆ καὶ πιστωθῆ τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα, τῆς λεπτομερεστέρας τῶν γλωσσικῶν φαινομένων ἐξερευνήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἐξηγήσεως ἐπαφιεμένης εἰς τὴν Γραμματικὴν τῶν Ο´.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Η ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΒΔΙΟΥ

Οἵαν ἔχει θέσιν μεταξὺ τῶν τοῦ Παύλου ἐπιστολῶν ἡ ***πρὸς Φιλήμονα*** καὶ μεταξὺ τῶν Καθολικῶν ἡ ***τοῦ Ἰούδα***, τοιαύτην ἔχει θέσιν μεταξὺ τῶν προφητικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡ ***προφητεία*** ἢ ***ὅρασις*** τοῦ Ἀβδιού. Παρὰ τὴν μικρότητα ὅμως αὐτῆς, ἐὰν μὴ καὶ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν μικρότητα αὐτῆς, ἔχει οὐκ ὀλίγας δυσκολίας εἴς τε τὸ πρόσωπον τοῦ προφήτου καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς προφητείας καθ'ἑαυτήν τε καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας προφητείας ὁμοίου περιεχομένου.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ***Ἀβδιοὺ*** ἢ ***Ὀβδιοὺ*** ἢ ***Ἀβδία*** (O b d i y a h n ἢ O b d i y a h, ταὐτόσημον πρὸς τὸ A b d i e l = A b d a l l a h = ***Θεόδουλος***), γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλους μὲν πολλοὺς (1 Παραλ. 3,11, 7,3 8,38 9,16. 44, 12,9,27,19 2 Παραλ. 34,12· 2 Ἔσδρ. 8,9. Νεεμ. 10), μάλιστα δὲ δύο, τὸν γνωστὸν οἰκονόμον τοῦ Ἀχαὰβ (892—870), τὸν ἀναλαβόντα τὴν προστασίαν καὶ διατροφὴν τῶν ὑπὸ τῆς Ἰεζάβελ ἀπηνῶς καταδιωκομένων προφητῶν τῆς ἀληθινῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας (3 Βασ. 18,2 κ. ἑξ.), καὶ ἄλλον τινὰ σύγχρονον μὲν τούτῳ, ἀλλὰ διάφορον αὐτοῦ, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωσαφὰτ (889 864) ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου καὶ μετὰ ἄλλων προφητῶν εἰς τὰς πόλεις τοῦ Ἰούδα πρὸς κατήχησιν καὶ διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ (2 Παραλ. 17,7). Καὶ πρὸς μὲν τὸν πρῶτον, τὸν οἰκονόμον τοῦ Ἀχαάβ, ἀναντιρρήτως οὐδὲν ἔχει κοινὸν ὁ προκείμενος προφήτης. Ἂν ὅμως εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ δευτέρῳ ἢ ἕτερός τις καὶ μεταγενέστερος, περὶ τούτου οὐκ ὀλίγον διαφέρουσιν οἱ ἑρμηνευταὶ καὶ κριτικοί. Καὶ ἐκ μὲν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς προφητείας, πλὴν τοῦ ὀνόματος, οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν περὶ αὐτοῦ. Τὸ περιεχόμενον ὅμως τῆς προφητείας, δείκνυσι σαφῶς, ὅτι ἀπευθύνεται αὕτη κατὰ τῶν Ἰδουμαίων, κατὰ τοῦ γνωστοῦ λαοῦ τῶν Ἐδωμιτῶν, τῶν κατοικούντων τὰ πρὸς νότον τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἐκτεινόμενα δασώδη καὶ δύσβατα ὄρη ***Σηὴρ***, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀναγόντων εἰς τὸν ***Ἡσαῦ***, τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Ἰακὼβ (Γενεσ. κεφ. 25—27, 32—33), ἐλέγχουσα δὲ τὰ πρὸς τὸν ***Ἰούδαν, ἀδελφὸν λαόν,*** ἀδικήματα αὐτῶν, ἀπειλεῖ αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐχθροῖς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄνωθεν δίκην ὡς ἀναπόδραστον. Μό-

νον οἱ 'Εδωμῖται οὐχὶ ἅπαξ παρέσχον πράγματα τῷ βασιλείῳ τοῦ 'Ιούδα. 'Υποταχθέντες τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Δαυΐδ, καὶ ἐπὶ χρόνον πολὺν διατελέσαντες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τοῦ 'Ιούδα, ἐπανέστησαν τὸ πρῶτον ἐπὶ 'Ιωρὰμ (4 Βασιλ, 8, 29 κ. ἑξ.. 2 Παραλ. 21,8), υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ 'Ιωσαφὰτ (864—855). Καὶ κατώρθωσε μὲν ἔπειτα ὁ ***'Αμασίας*** (809—780) νὰ ὑπαγάγῃ αὐτοὺς ἐκ νέου ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ 'Ιούδα (4 Βασιλ. 14, 7), ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ***"Αχαζ*** (736—727) προστεθέντες πρὸς τοὺς Σύρους καὶ τοὺς 'Εφραιμίτας, πολεμοῦντας τότε τὸν 'Ιούδαν καὶ πολιορκοῦντας τὴν 'Ιερουσαλήμ, κατώρθωσαν νὰ ἀποτινάξωσιν ὁλοσχερῶς τὸν ζυγὸν τοῦ 'Ιούδα (4 Βασιλ. 16, 5 κ. ἑξ. 2 Παραλ. 28, 16 κ. ἑξ.). Πλὴν καὶ ἐλεύθεροι γενόμενοι διετήρουν τὴν παλαιὰν ἔχθραν ἄσβεστον, κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Χαλδαίων ἐκπόρθησιν καὶ κατασκαφὴν τῆς 'Ιερουσαλὴμ φαίνονται λαβόντες μέρος ἐνεργὸν καὶ συντελέσαντες τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰς τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην ('Ιερεμ. 29 ἢ τοῦ ἑβρ. 49. κ. ἑξ. Θρήν. 4, 21. 'Ιεζ. 25, 12 κ. ἑξ. 35, 14. Ψαλ. 136, 7).

Εἰς μίαν τῶν τριῶν τούτων γνωστῶν ἡμῖν ἐκ τῆς ἱστορίας περιστάσεων ἀναφέροντες οἱ 'Ερμηνευταὶ τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ προφητείᾳ ἀδικήματα τῶν 'Εδωμιτῶν κατὰ τοῦ 'Ιούδα, ὁρίζουσιν ἀναλόγως τὴν ἀκμὴν τοῦ 'Αβδιού, καὶ ἄλλοι μὲν ἀναβιβάζουσιν αὐτὴν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ 'Ιωσαφὰτ καὶ τοῦ 'Ιωράμ, ταὐτίζοντος αὐτὸν ἢ καὶ μὴ πρὸς τὸν προδηλωθέντα προφήτην 'Αβδιού, ἄλλοι δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ "Αχαζ, ἀπι δεχόμενοι αὐτὸν ὡς σύγχρονον τοῦ 'Ησαΐου,καὶ ἄλλοι εἰς τοὺς χρόνους τῆς καταλύσεως τοῦ βασιλείου τοῦ 'Ιούδα, ὡς σύγχρονον τοῦ 'Ιερεμίου ἢ καὶ ὀλίγον τι νεώτερον. 'Ολίγοι δέ τινες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς ταῦτα,κατέρχονται καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου, καὶ τὴν προφητείαν ταύτην θεωροῦσιν ὡς συγγραφεῖσαν κατὰ τὸ 312, τὸ ἔτος τῆς ἐκστρατείας τοῦ 'Αντιγόνου κατὰ τῆς ***Βόστρας*** (Bozzay), ἢ ***Πέτρας***, πρωτευούσης τῆς 'Ιδουμαίας.

'Εκ τῶν διαφόρων τούτων γνωμῶν πλείονας ἔχει πιθανότητας ἡ πρώτη, ἡ ἀνερχομένη εἰς τοὺς χρόνους τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως τῶν 'Εδωμιτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ***ἡλικία*** τοῦ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ 'Ιωσαφὰτ γνωστοῦ ἡμῖν 'Αβδιοὺ οὕτω συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ 'Ιωρὰμ γενομένην στάσιν τῆς 'Ιδουμαίας, ὥστε μόνον ἀνυπέρβλητοι δυσκολίαι δύνανται νὰ ἀναγκάσωσιν ἡμᾶς, ἀφέντες ὃν ἔχομεν πρὸ τῶν χειρῶν, νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλον τινὰ ἄγνωστον προφήτην 'Αβδιού. 'Η μόνη ἀξία λόγου δυσκολία, ἡ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης προβαλλομένη, ***ὅτι***

ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν μνημονεύονται οἱ Ἐδωμῖται ὡς μετὰ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Ἰούδα συναναβάντες εἰς Ἱερουσαλήμ, καθὰ ἐν τῇ προκειμένῃ προφητείᾳ φαίνεται δηλούμενον (πρβλ. στίχ. 10–11), ἡ δυσκολία αὕτη ἀποβάλλει τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι, ὡς μὴ ἔχοντες ***πλήρη*** ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀγνοοῦμεν ὁλοσχερῶς τὰς λεπτομερείας τῆς τε ἐπαναστάσεως ταύτης τῶν Ἐδωμιτῶν καὶ τῆς ***ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον*** ὑπὸ ***Φιλισταίων καὶ Ἀράβων*** γενομένης ἐπιδρομῆς τῆς χώρας καὶ λεηλασίας τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ αἰχμαλωσίας καὶ αὐτῶν τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ Ἰωρὰμ (2 Παραλ. 21, 16), οὐδὲ ἔχει τι τὸ ἀπίθανον ἡ παραδοχή, ὅτι οἱ ἐν στάσει διατελοῦντες Ἰδουμαῖοι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὸ νὰ θεῶνται μόνον χαιρεκάκως τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων διαπραττόμενα, ἀλλὰ μετέσχον καὶ ἐνεργῶς τῆς ἐπιδρομῆς καὶ λεηλασίας. Ἔπειτα δὲ ὡς ***ἐχθροὶ*** τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα μνημονεύονται ἐν τῇ προκειμένῃ προφητείᾳ μόνον οἱ πέριξ οἰκοῦντες ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλογενεῖς, περὶ δὲ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων οὐδεμία ὑπάρχει νύξις. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων, τὸν Ἀβδιοὺ φαίνονται γνωρίσαντες ἐκ μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων προφητῶν ὁ ***Ἰωήλ,*** ἐκ δὲ τῶν ἔπειτα ὁ ***Ἱερεμίας*** Καὶ παρὰ μὲν τῷ Ἰωὴλ πλὴν ἄλλων παραλλήλων (Ἀβδ. 10=Ἰω. 3, 19—Ἀβδ. 11= Ἰω. 3, 3. —Ἀβδ. 15=Ἰω. 1, 15—2, 4. 3, 7 —Ἀβδ. 19—21=Ἰω. 3, 3. 20) ἔχομεν τὸ (2, 32) 3, 5 οὕτω συγγενὲς πρὸς Ἀβδ. 17–18, ὥστε ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ ἡ συμφωνία ἐκ τυχαίας συμπτώσεως, ἡ δὲ τοῦ Ἰωὴλ ῥῆσις «καθότι εἶπε Κύριος», σαφῶς δείκνυσιν ὅτι ὁ Ἰωὴλ ἀναφέρεται εἰς ἀρχαιοτέραν προφητείαν. Τὴν δὲ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν καὶ ἐπ' αὐταῖς ταῖς λέξεσι συνάφειαν (πρβλ. Ἀβδ. 1—6. 8 πρὸς Ἱερεμ. 29, ἢ τοῦ Ἑβρ. 49, 14—16. 9—10. 7) ἐξηγοῦνται μὲν πολλοὶ τὸν Ἀβδιοὺ ἐξαρτῶντες ἀπὸ τοῦ Ἱερεμίου, ἢ ἀμφοτέρους ἀπὸ τρίτου τινὸς ἀρχαιοτέρου, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπὸ Ἀβδιοὺ ἐξαρτήσεως τοῦ Ἱερεμίου συνηγοροῦσι καὶ ἄλλοι μὲν λόγοι, μάλιστα δὲ οἱ ἑξῆς. Πρῶτον ὅτι ἀγαπᾷ ὁ Ἱερεμίας καὶ ἄλλων προγενεστέρων βιβλίων ῥήσεις νὰ μεταχειρίζηται πολλάκις ἐπὶ λέξει. Δεύτερον οἱ ἐν λόγῳ στίχοι κατὰ τὴν παρὰ Ἀβδιοὺ ἀκολουθίαν ἔχουσι πλείονα συνάφειαν ἐσωτερικὴν ἢ παρα τῷ Ἱερεμίᾳ. Τρίτον δὲ ἡ παραδοχὴ τῆς προτεραιότητος τοῦ Ἱερεμίου καὶ τῆς ἀπὸ τούτου ἢ καὶ ἄλλων τινῶν ἐξαρτήσεως τοῦ Ἀβδιοὺ θὰ περιῆγεν ἡμᾶς εἰς τὴν δυσπαράδεκτον καὶ σχεδὸν ἀδύνατον ὑπόνοιαν, ὅτι ὁ προφήτης οὗτος ἦν οὕτω πτωχὸς τῇ διανοίᾳ, ὥστε τὴν ἐξ 20 στίχων προφητείαν αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη ἄλλως νὰ συν-

τάξῃ εἰμὴ στίχον πρὸς στίχον καὶ λέξιν πρὸς λέξιν ἀντιγράφων ἄλλα μὲν ἀπὸ Ἰωήλ, ἄλλα δὲ ἀπὸ Ἱερεμίου ἢ καὶ ἄλλου τινός. Οὕτως ὁ Ἀβδιοὺ θεωρητέος ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐλασσόνων προφητῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων, ὅσων αἱ προφητεῖαι περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐν ἰδίοις βιβλίοις. Ἔχει δὲ ἡ προφητεία αὐτοῦ ἁπλουστάτην τήν τε ὑπόθεσιν καὶ τὴν οἰκονομίαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀγγέλλει ὁ προφήτης τὸ ἀμετάτρεπτον τῆς βουλῆς τοῦ Ὑψίστου περὶ τῆς κατ' ἀξίαν τιμωρίας τῶν Ἐδωμιτῶν δι' ἐπιβουλῆς καὶ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν τέως φίλων αὐτῶν καὶ συμμάχων αὐτῶν (στιχ. 1—9), ἔπειτα δὲ ἐπάγεται τὰ αἴτια τῆς θείας ὀργῆς καὶ ἐκδικήσεως, αὐτὰ τὰ πρὸς τὸν Ἰούδαν ἀδικήματα αὐτῶν (στιχ. 10—14). Τελευταῖον δὲ ὁμοίας τιμωρίας προαπειλῶν καὶ τοῖς ἄλλοις ἐχθροῖς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγιασμάτων αὐτοῦ, τοῖς βεβηλώσασι καὶ αὐτὸν τὸν ἱερὸν τόπον δι' ἀνιέρων ἐπ' αὐτοῦ συμποσιασμῶν (15—16) εὐαγγελίζεται ἡμέρας αἰσιωτέρας καὶ εὐκλεεστέρας τοῖς ἐν τῷ παρόντι πιεσθεῖσι καὶ ταλαιπωρουμένοις, ἡμέρας ἐπισυναγωγῆς μὲν τῶν ἤδη εἰς ξένας χώρας διαπωληθέντων αἰχμαλώτων τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀνακτήσεως δὲ τῶν ἤδη ἀπολεσθέντων καὶ ἐπεκτάσεως τῆς κυριότητος καὶ εἰς τὰ ἐπέκεινα (17 21). Θὰ διασαφήσῃ τὰ εἰρημένα ἡ ἐπελθοῦσα ***παράφρασις ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου Ἑβραϊκοῦ*** μετ' ἀναγκαίων τινῶν σχολίων.

1. Ὅρασις Ἀβδιού.

Τάδε λέγει ὁ δεσπότης Κύριος περὶ Ἐδώμ.

Ἦλθε παρὰ τοῦ Κυρίου ἄκουσμα εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν, ἀπεστάλη δὲ ἄγγελος πρὸς τὰ ἔθνη λέγων· ἐγείρεσθε καὶ ἐγερθῶμεν εἰς πόλεμον κατ' αὐτοῦ !

2. Ἰδοὺ μικρόν σε ἔχω θέσει μεταξὺ τῶν ἐθνῶν. Εἶσαι ἐκ τῶν μάλιστα
3. εὐκαταφρονήτων. Σὲ ἀποπλανᾷ ἡ ἀλαζονεία τῆς καρδίας σου. Ὡς ἄσυλα ἔχων τὰς ἀποκρύμνους πέτρας, ὡς οἴκησιν αὐτοῦ ἔχων τὰ ὕψη, λέγει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τίς θὰ μὲ καταβιβάσῃ εἰς τὴν γῆν ;
4. Ἐὰν ὡς ἀετὸς μετεωρισθῇς μεταξὺ τῶν ἄστρων, ἐὰν στήσῃς τὴν

---

1. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ (Ἡσαΐου 1,1. Ναούμ 1,1.) νοεῖται ὑπὸ ***ὅρασιν*** χρησμὸς ἢ ἀποκάλυψις ἄνωθεν, εἴτε ***καθ' ὕπνους***, εἴτε ἐν καταστάσει ***ἐκστάσεως*** γινομένη (Πραξ. 12,5. 16,9), ὁποῖα καὶ τὰ ἐφεξῆς περὶ τῶν Ἐδωμιτῶν λεγόμενα καὶ προαγγελλόμενα, ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἀκουσθέντα ὑπὸ τοῦ προφήτου.

2—4) Πρβλ. περὶ τούτου τὰ παράλληλα παρ' Ἱερεμίᾳ 49, 6 κ. ἑξῆς.

φωλεάν σου, καὶ ἐκεῖθεν θὰ κατασπάσω σε, λέγει ὁ Κύριος.

5. Ἐὰν κλέπται εἶχον ἔλθει πρὸς σέ, ἐὰν λησταὶ ἐν καιρῷ νυκτός, ποίαν φθορὰν θὰ ὑφίστασο; Δὲν θὰ ἔκλεπτον πάντα τὰ ἱκανο-

6. ποιοῦντα αὐτούς; Ἐὰν τρυγηταὶ ἤρχοντο πρὸς σὲ δὲν θὰ κατέλειπον ἐπιφυλλίδας (καμπανοὺς) μόνον; Πῶς διεξηρεύνησαν τὰ τοῦ Ἡσαῦ, ἐξεκάλυψαν τοὺς κρυψῶνας αὐτοῦ!

7. Σὲ προέπεμψαν μέχρι τῶν ὁρίων σου, σὲ ἀπεπλάνησαν οἱ ἔνσπονδοι (σύμμαχοί) σου, καὶ οἱ φίλοι σου σὲ κατέλαβον ὑποχείριον. Ὡς παγίδα σοι ὑπέθοντο αὐτὸν τὸν ἄρτον σου, αὐτὴν τὴν τροφὴν ἣν σοι

8. παρεῖχον. Δὲν ὑπῆρχέ τις φρόνησις παρ' αὐτῷ! Δὲν ἔχω ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξαφανίσει τοὺς σοφοὺς ἀπὸ Ἐδώμ, καὶ τὴν φρόνη-

9. σιν ἀπὸ ὄρους Ἡσαῦ; Κατεπτοήθησαν δέ, ὦ Θαιμάν, καὶ οἱ γενναῖοί σου μαχηταὶ ὅπως ἐπέλθῃ σφαγὴ καὶ ἀνθρώπων ἀπώλεια ἀπὸ τοῦ ὄρους Ἡσαῦ. Ἐγένετο οὕτω πρὸς ἀντεκδίκησίν σου. Ἐπειδὴ σὺ

5—6. Οἱ στίχοι οὗτοι θὰ κατενοοῦντο κάλλιον, ἐὰν ἐξελαμβάνοντο ὡς **ἀπάντησις** εἰς παράπονα καὶ οἰμωγὰς τῶν Ἐδωμιτῶν ὅτι τέλεον ἐσυλήθησαν ὅσα εἶχον ἐξαίρετα καὶ πολύτιμα.

7—10. Καὶ οὗτοι οἱ στίχοι θὰ ἦσαν μᾶλλον εὔληπτοι, ἐάν, ὅπως ἐκφέρονται διὰ ρηματικῶν τύπων ***παρῳχημένου χρόνου*** (πλὴν ἑνός, τοῦ Y a s i n a) οὕτως ἐξελαμβάνοντο ὡς ἐκφράζοντες ***γεγονότα ἤδη λαβόντα χώραν, καὶ ὄχι εἰς τὸ μέλλον ἐσόμενα.*** Βεβαίως ***ἰδίωμα τοῦ προφητικοῦ λόγου*** εἶναι καὶ τοῦτο, ***τὰ ἀφεύκτως ἐσόμενα παριστῶν ὡς ἤδη γεγενημένα.*** (πρβλ. Ἡσ. 5, 13, 9, 1—6 κ. ἄλλα), ἀλλ' ἐνταῦθα, ὅπως καὶ ἐν τοῖς ἀμέσως προλαβοῦσι στίχους φαίνεταί μοι ὅτι ὑπάρχει ὑπαινιγμός τις εἰς γεγονότα ἤδη λαβόντα χώραν, εἰς ***διαρπαγήν*** τινα τῆς Ἰδουμαίας, καὶ δὴ ***δι' ἀπάτης*** τελεσθεῖσαν. Οἱ φίλοι δηλαδὴ καὶ σύμμαχοι τῶν Ἐδωμιτῶν, τοῦτο μὲν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ***τιμητικῆς προπομπῆς*** αὐτῶν, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος ἐπανερχομένων ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς οἴκαδε, τοῦτο δὲ τῷ ***δελεάσματι τῆς τροφοδοτήσεως αὐτῶν***, ἅπαξ εἰσελθόντες προέβησαν εἰς ἀναζητήσεις καὶ διαρπαγὰς τῶν κεκρυμμένων ἀποθηκῶν καὶ θησαυρῶν, τοῦ Θεοῦ ἀπομωράναντος μὲν τοὺς ἄλλους ἐπὶ συνέσει καὶ σοφίᾳ φημιζομένους κατοίκους τῆς ***Θαιμὰν***(χαρακτηρισμὸς τῆς ὅλης χώρας ἐξ ἑνὸς μόνου ***νομοῦ*** αὐτῆς), καταπλήξαντος δὲ καὶ καταπτοήσαντος τοὺς ἄλλως ἐπὶ γενναιότητι διακρινομένους μαχητὰς αὐτῆς, οἱονεὶ πρὸς ἀντεκδίκησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀπιστίας πρὸς ὁμαίμονας. Πρὸς τοιαύτην ἐπὶ τοῦ ***παρελθόντος*** ἐκδοχὴν τοῦ χωρίου θὰ ἀντέκειτο ὄχι μὲν το προδηλωθὲν Y a s i m u (σελ 7) ἀλλὰ τὸ μόριον v e πρὸ τοῦ ῥήματος h a a b a d t h i (σελ. 8) ἀλλ' ***οὐδεμία ἀνάγκη*** νὰ ἐκληφθῇ ἐνταῦθα ὡς v a v c o n v e r s t v u m ἢ c e n s e c u t i v u m μάλιστα μετὰ τὸ h a l o w, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλοτε ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει δὲν μεταβάλλεται τὸ σημαινόμενον τοῦ ***παρῳχημένου*** χρόνου (πρβλ. 1 Σημ ἢ Baud. 24, 37, 2 Σημ. 15, 35).

βίαν καὶ ἀδικίαν ἤσκησας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, αἰσχύνη θὰ σὲ
11. καλύπτῃ καὶ θὰ ἐξολοθρευθῇς διὰ παντός. Καθ' ἣν ἡμέραν εὑρίσκεσο ἀντιμέτωπος πρὸς αὐτόν, καθ' ἣν ἡμέραν ξένοι ᾐχμαλώτιζον τὰ τάγματα αὐτοῦ καὶ ἀλλογενεῖς εἰσήρχοντο εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔβαλλον κλῆρον, ἦσο καὶ σὺ ὡς εἷς
12. ἐξ αὐτῶν. Μή, μὴ εὐαρέστως ἐπιβλέπῃς ἐπὶ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν τοῦ ἀδελφοῦ σου, μὴ ἐπιχαίρῃς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰούδα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὀλέθρου αὐτῶν, μηδὲ νὰ ἀνοίγῃς πλατὺ τὸ στόμά σου
13. ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Μὴ ἐμβαίνῃς εἰς τὰς πύλας τοῦ λαοῦ μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς δυστυχίας αὐτοῦ μὴ ἐπιβλέπῃς καὶ σὺ μετὰ χαρᾶς ἐπὶ τῇ ταλαιπωρείᾳ αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς συμφορᾶς αὐτοῦ, μηδὲ ἐκτείνῃς τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
14. ἀτυχίας αὐτοῦ, μηδὲ ἱστάμενος ἐπὶ τῶν διόδων κατακόπτῃς τοῖς ἀνασῳζομένοις ἐκ τοῦ κινδύνου, μηδὲ συγκλείῃς συγκριτῇς τοὺς φεύγοντας
15 ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀγωνίας. Διότι εἶναι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα τῆς τοῦ Κυρίου κρίσεως ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὅπως ἔπραξας οὕτω πραχθήσεται καὶ πρὸς σέ, ὅ,τι ἔδωκαν, τούτου ἡ ἀνταπόδοσις θὰ στραφῇ ἐπὶ τῆς κε-
16. φαλῆς σου. Ναί, ὅπως ὑμεῖς συνεποσιάζετε καὶ ἐπίνετε ἐπὶ τοῦ ὄρους μου τοῦ ἁγίου, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη πάντα θὰ πίωσι καὶ θὰ καταπίωσι πόματα καρώσεως καὶ ἀναισθησίας, μέχρις ἀνυπαρξίας.
17 Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὅμως Σιὼν θὰ ὑπάρχωσιν ἀνασεσωσμένοι, θὰ ὑπάρχῃ δὲ καὶ ἱερόν, καὶ οἱ ἐκ τοῦ οἴκου Ἰακὼβ θὰ ἀνακαταλάβωσι τὰς κτήσεις αὐτῶν, θὰ εἶναι δὲ ὁ μὲν οἶκος τοῦ Ἰακὼβ ὡς πῦρ,
18. ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἰωσὴφ (=Ἐφραίμ) ὡς φλόξ, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Ἡσαῦ ὡς καλάμη καὶ θὰ ἀναφλεχθῇ ὑπ' ἐκείνων καὶ θὰ κατα-
19 βρωθῇ οὕτως, ὥστε καὶ ὑπόλοιπον νὰ μὴ ὑπολειφθῇ τῷ οἴκῳ Ἡσαῦ.

12—14. Καίτοι ἐξακολουθεῖ ὁ ***ἔλεγχος*** τῶν ἤδη πεπραγμένων, καὶ δὲν πρόκειται περὶ ἀπαγορεύσεως, ὅμως ἡ τοιαύτη ***κατ' ἀπαγόρευσιν ἐκφορὰ*** τῶν ἤδη πεπραγμένων εἶναι πολλῷ ἐκφραστικωτέρα καὶ παραστατικωτέρα τοῦ ***ἐλέγχου*** τῶν ***ὡς μὴ ὤφελε*** πραχθέντων. Καὶ ἡμεῖς πολλάκις λαμβάνομεν τὸ ὕφος καὶ τὸν τόνον τοῦ ἀπαγορεύοντος· ***δὲν πρέπει, δὲν εἶναι νὰ λέγῃς ἢ νὰ πράττῃς ταῦτα!***

16. Καίτοι λέγεται ***πάντα τὰ ἔθνη***, νοοῦνται ὅμως αὐτὰ τὰ μετὰ Ἐδωμιτῶν βεβηλώσαντα τὸν ἱερὸν χῶρον.

17. Περὶ τῆς καὶ ἐπὶ λέξει συμφωνίας τῶν ἐνταῦθα λεγομένων πρὸς τὰ τοῦ Ἰωὴλ (3, 17) πρβλ. τὰ ἐν τῇ προεισαγωγῇ λεχθέντα.

18—19. Καίτοι εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἰδουμαίας ἔχθραν θὰ εἶναι σύμφωνα τὰ ἄλλως ἀντίζηλα τμήματα τῆς χώρας, τό τε τοῦ Ἰούδα καὶ τὸ τοῦ Ἐφραίμ,

Ναί, οὕτω λέγει ὁ Κύριος. Καὶ θὰ καταλάβωσι οἱ τῆς **Νέγεβ** (τῆς **πρὸς νότον** χώρας) τὸ ὄρος Ἡσαῦ, οἱ δὲ τῆς **Σεφηλὰ** (τῆς **πεδινῆς**), τὴν Φιλισταίαν; καὶ υἱοί μου τοῦ Ἰούδα θὰ καταλάβωσι 20. τοὺς ἀγροὺς τοῦ Ἐφραίμ, καὶ τοὺς τῆς Σαμαρείας, υἱοὶ δὲ τοῦ Βε-

---

αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντιζηλία καὶ ἀντιπάθεια τῶν δύο βασιλείων θὰ ἐξακολουθῇ, μέχρις οὗ ἐκκλίνῃ τὸ τοῦ Ἐφραὶμ καὶ αἱ τούτου κτήσεις περιέλθωσι πάλιν ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Ἰούδα. Πρὸς τὴν **πολιτικὴν** ὅμως διάκρισιν ταύτην εἶναι ὅλως ἄσχετος ἡ ἐνταῦθα γενομένη διάκρισις τῆς **Νέγεβ** καὶ τῆς **Σεφηλᾶ**, τῆς νοτίου ἢ μεσημβρινῆς χώρας καὶ τῆς πιθανῆς, ἀλλ' εἶναι ἁπλοῦς **γεωγραφικὸς** χαρακτηρισμὸς τῶν **μεσημβρινωτέρων** καὶ ὡς τὰ πολλὰ **ὀρεινοτέρων,** καὶ τῶν πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν **κλινόντων** καὶ πρὸς τὰς κτήσεις τῶν Φιλισταίων ὁμορούντων **πεδινωτέρων** διαμερισμάτων, τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα (πρβλ ἤδη Ἰησοῦ Ναυῆ 15, 21 κ. ἑξ.). Ὡς πρὸς δὲ τὴν φυλὴν τοῦ **Βενιαμίν**, τὴν ἡνωμένην μετὰ τοῦ αὐτοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, αὕτη, ἤδη ἐκτεινομένη μέχρι τῶν ἐντεῦθεν ὀχθῶν τοῦ Ἰορδάνου, θὰ καταλάβῃ καὶ τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ ἐν Γαλαὰδ κειμένας εὐφόρους κτήσεις τοῦ Ἐφραὶμ μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ.

20 Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ προαγγέλλεται ἡ μέλλουσα ἀπελευθέρωσις καὶ εἰς τὴν πάτριον γῆν ἐπάνοδος καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθέντων ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα τῶν πάντως ἐκ τῆς σωματεμπορείας Τύρου τε καὶ Σιδῶνος καὶ Φιλισταϊκῶν πόλεων εἰς ξένας χώρας πωληθέντων (πρβλ. Ἰωὴλ 4 ἢ 3, 2—4). Οὗτοι ἐλευθερούμενοι καὶ εἰς τὴν πάτριον γῆν ἐπανερχόμενοι, θὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν κατάληψιν νέων κτήσεων ἢ ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν, οἱ μὲν πρὸς τὰ **βορειότερα** μέρη τῆς γῆς, τὰ πρὸς τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Σιδωνίαν γῆν ὑπὸ τῶν Χαναναίων οἰκούμενα καὶ αὐτῶν τῶν **Σαρέπτων** συμπεριλαμβανομένων (περὶ τῆς πόλεως ταύτης πρβλ. Βασιλ κεφ 17 καὶ Λουκ.4,26. Μαρ 7,24—31. Ματθ. 15,21—38), οἱ δὲ πρὸς τὰ **μεσημβρινώτερα**, τὰ πρὸς τὴν Ἰδουμαίαν συνορεύοντα. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶνε οἱ ἰδία ἐξ Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον αἰχμαλωτισθέντες καὶ εἰς ξένας χώρας πωληθέντες, παρίστανται δὲ ὡς εὑρισκόμενοι ἐν **Σεφαρὰδ** τῇ κατὰ παραφθορὰν ἢ παρανάγνωσιν **Σεφραδᾶ** ἢ **Ἐφραθᾶ** ἢ Ἐφρατᾶ τοῦ κειμένου **τῶν Ο'**. Πλὴν τῶν ἐν **Ἱσπανίᾳ** ἢ ἐν **Μηδίᾳ** ζητούντων τὸν **τόπον** Sparda ἢ καὶ ἀν γνόντων **Σεφαρὰρ** (Sippara) ἀντὶ **Σεφαρὰδ**, ὑπῆρξαν καὶ οἱ ὑποδείξαντες τὴν **Σπάρτην** ἢ καὶ αὐτὰς τὰς **Σάρδεις** (κατὰ τὴν ἐγχώριον προφορὰν Svarda). Ἐπειδὴ παρὰ τῷ Ἰωὴλ (4,6), προφήτει σχεδὸν συγχρόνῳ, γίνεται λόγος περὶ **υἱῶν Ἰούδα** πωληθέντων εἰς **υἱοὺς Ἑλλήνων**, δύναται μὲν τὸ **Σεφαρὰδ** νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν **Σπάρτην**, πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ συνταύτησις αὐτοῦ πρὸς τὰς **Σάρδεις**, ὡς τῆς σωματεμπορείας ταύτης διεξαγομένης **ὑπὸ Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας**. Δὲν γνωρίζω ἂν προὐτάθη ποθέν, θὰ προέκρινον ἐγὼ τὴν συσχέτισιν τοῦ Σεφαρὰδ πρὸς τὰς **Σποράδας**, ἐὰν βεβαίως ἤδη κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τούτου ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὡς οἰκεία τῆς Ἕλλησι, πρὸς δήλωσιν

νιαμὶν τὴν Γαλαάδ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ νῦν ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθεὶς ὅμιλος θὰ καταλάβῃ τὴν τῶν Χαναναίων γῆν μέχρι τῶν ***Σαρέπτων***, οἱ δὲ ἐξ Ἱερουσαλὴμ αἰχμαλωτισθέντες,
21. οἱ ἐν ***Σεφαρὰδ*** νῦν ὑπάρχοντες, θὰ καταλάβωσι τοῦ Νότου (τῆς Νέγεβ) τὰς πόλεις, θὰ ἀναφανῶσι δὲ ἐλευθερωταὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σιὼν πρὸς τὸ κρίνειν τὸ ὄρος τοῦ Ἡσαῦ, αὐτὴ δὲ ἡ βασιλεία θὰ ἀνήκῃ τῷ Κυρίῳ.

Ἐν ΚΠόλει

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ
Καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς

ὡρισμένων ***νήσων τοῦ Αἰγαίου***, καὶ δὴ τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

21. Ἐν τῇ κατακλεῖδι ταύτῃ ὁρίζεταί πως ἀκριβέστερον ἡ δι' ὅλης τῆς προφητείας διήκουσα πρόρρησις περὶ τῆς ἀφεύκτου καταστροφῆς τοῦ Ἐδὼμ ὡς ἰδίου ἔθνους καὶ λαοῦ, ὅτι δηλ. ἐξ Ἰούδα μὲν (ἐκ Σιὼν καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ) θὰ προέλθωσιν οἱ δεσμευταὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ μὲν θὰ εἶναι ὡς ἁπλᾶ ὄργανα, ὁ δὲ κυρίως ἡγεμονεύων καὶ βασιλεύων θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος, αὐτὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ. Ἀμέσως βεβαίως δὲν ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ αὕτη εἰς δὲ τὰ πρὶν ἡμαρτημένα προσθεῖσα ἡ Ἰδουμαία καὶ ἄλλα ἁμαρτήματα ἐφεξῆς ἔδωκε νέας ἀφορμὰς πρὸς νέας προρρήσεις περὶ τῆς ἄνωθεν τιμωρίας καὶ ἐκδικήσεως (Ἱερεμ. 49,13—18. Θρήν. 4,22. Ἰεζέκ 35,3—15. Μαλαχ. 1, 3—5)· πλὴν πλήγματα ἀλλεπάλληλα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Σιὼν καὶ ἡγεμόνων τῆς Ἱερουσαλὴμ κατανεχθέντα, ἐπήνεγκαν τὸ ἀπὸ πολλοῦ προαγγελθὲν τέλος αὐτῆς (1 Μακκ. 5,3,65. Ἰωσηπ. Ἀρχ. 12, 8, 1, 13, 15, 4), χωρὶς μηδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ συντελέσῃ πρὸς διαιώνισιν αὐτῆς ἡ δυναστεία τοῦ ἐξ Ἰδουμαίων καταγομένου Ἡρῴδου τοῦ Μεγάλου.

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ Η ΠΟΙΝΗ ΤΗΣ ΕΚΠΤΩΣΕΩΣ

Ἡ χαρά μου ἐπὶ τῇ ἐπιστημονικῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. Μελετίου εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν περὶ τοῦ κανονικοῦ τῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως τῶν Ἐπισκόπων μελέτην μου, χαρὰ εὐνόητος διὰ πάντα ἐπιστήμονα, δίδοντα τοῖς ἄλλοις σοφωτέροις ἀφορμήν, ἐμετριάσθη πως ἐκ τῆς οὐχὶ κατὰ πάντα ἐπιστημονικῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀντιλογίας. Προσεπάθησα ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκείνῃ (καὶ φρονῶ ὅτι τὸ κατώρθωσα) νὰ χειρισθῶ τὸ εὔθικτον σημεῖον αὐτῆς μὲ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν, μεγαλυτέραν ἀντικειμενικότητα, ἀποφυγὼν τὴν μνείαν ὀνομάτων γεγονότων κλπ.. Δυστυχῶς ἡ ἀντιλογία παρεσύρθη εἰς πολλὰ σημεῖα αὐτῆς εἰς ἐκφράσεις καὶ ὕφος ξένον πρὸς τὸν αὐστηρὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως. Παρ' ὅλα ταῦτα μὴ ἐπηρεαζόμενος ποσῶς ὡς πρὸς τὸν ἀδιάπτωτον σεβασμόν, ὅν ὀφείλω τῇ γεραρᾷ Ἱεράρχῃ, ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ξηρὸν ἐπιστημονικὸν ζήτημα, μὲ τὸ ὁποῖον, μηδαμῶς, ὡς φρονῶ, προαχθὲν ἐκ τῆς ἀντιλογίας, δὲν θὰ ἀπασχολήσω διὰ μακρῶν τοὺς ἀναγνώστας μου.

Καὶ πρῶτον, διαβεβαιῶ τὸν σεβ. Μεσσηνίας, ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς μελέτης μου, ἡ προσοχὴ καὶ οἱ κόποι μου συνεκεντρώθησαν ἁπλῶς εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς θέσεώς μου, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν ποινῆς, ἥτις σκέψις δὲν θὰ μοὶ ἐπήρχετο καὶ ἂν ἀκόμη ἐκαθεζόμην ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἀλαθήτου!

Ὁ σεβ. Μεσσηνίας ἀντιστρέφων, ἢ μᾶλλον υἱοθετῶν τὴν ὑπὸ τύπον ἀνασκευαστέας ἐνστάσεως διατυπωθεῖσαν σκέψιν μου περὶ τοῦ ἐκ τῆς παρασιωπήσεως τῶν Ἱ. κανόνων ἐπιχειρήματος περὶ τοῦ ἀνυπάρκτου τῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως, ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ποινὴ διὰ τοῦτο καὶ ἄγνωστος καὶ ἀνύπαρκτος εἶνε. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου μακρᾶς καὶ ἀδιακόπου παραδόσεως ἡ ποινὴ ἂν μή τι ἄλλο καθίσταται τοὐλάχιστον λίαν γνωστή, δὲν εἶνε βεβαίως ἄγνωστον, ὅτι πηγαὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου δὲν εἶνε ἀποκλειστικῶς οἱ Ἱ. Κανόνες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἁγ. Γραφή, καὶ ἡ Ἱ. παράδοσις καὶ τὸ ἔθιμον κλπ. καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ παρασιώπησις τῶν κανόνων δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ἀνυπαρξίας τῆς ποινῆς.

Ἀλλ' εἰσερχόμενος εἰς τὴν οὐσίαν ὁ σεβ. Μεσσηνίας ἐπικρίνει τὴν σημασίαν καὶ ἔννοιαν, ἣν ἀποδίδω εἰς τὴν γνωστὴν ἐπιστολὴν τῆς

Γ΄ οἰκ. συνόδου. Ἄνευ ἄλλου ὅμως θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω, εἶνε γεγονός, ὅτι ἡ οἰκ. σύνοδος ἐπελήφθη τῆς ὑποθέσεως, ἢ οὔ; Καὶ ἂν ὑποτεθῇ πρὸς στιγμήν, ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν εἶχε καθαιρεθῇ, εἶνε σαφές, ὅτι ἡ οἰκ. σύνοδος «ἔμαθε γενέσθαι τῷ Εὐσταθίῳ ἀντὶ ἐγκλήματος τὴν παραίτησιν», καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐρεύνης ταύτης στηριχθεῖσα καὶ ἐλεοῦσα τὸν γέροντα ἀπεκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ ἐπισκόπου τιμὴν καὶ κλῆσιν, ἢ οὔ; Ἐὰν δὲ ἡ παραίτησις οὐδεμίαν ἔσχε διὰ τὸν Εὐστάθιον συνέπειαν, πρὸς τί ἠσχολήθη περὶ αὐτοῦ ἡ σύνοδος καὶ πρὸς τί οὗτος ἐξελιπάρησε τὴν σύνοδον, ὅπως ἀποδώσῃ αὐτῷ πράγματα τὰ ὁποῖα εἶχε, τὴν τοῦ ἐπισκόπου δῆλον ὅτι τιμὴν καὶ τὸ ὄνομα; Ἀλλ' ἡ σύνοδος, βασισθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐρεύνης αὐτῆς, ***ὥρισεν***—ἐλέους ἀξιοῦσα τὸν γέροντα—***κατ' οἰκονομίας λόγον ἔχειν***— ὡς λέγει ὁ Βαλσαμὼν—***ἃ ἐζήτησεν***, ὄνομα δηλ. καὶ τιμὴν ἐπισκόπου. Ὑποθέτω ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἐζήτησεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπώλεσεν, ἡ δὲ σύνοδος ἐλεοῦσα αὐτὸν τῷ τὰ ἀπέδωκε. Ἀδιαφοροῦντες ὅμως πρὸς στιγμήν, ἂν εἶχεν ἢ οὔ: ὅπερ ἡ σύνοδος ἐλεοῦσα αὐτῷ τῷ ἀπέδωκεν, ἐρωτῶμεν, εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ σύνοδος ἠλέησε τὸν Εὐστάθιον, ἀποδώσασα αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Ἐπισκόπου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἐπισκοπήν, δι' ἣν ἔκρινεν ὡς καλῶς χειροτονηθέντα τὸν Θεόδωρον, ἢ οὔ; Ἀλλὰ τί εἶνε τοῦτο; τίς ἡ τοιαύτη τῆς συνόδου ἀπόφασις; Δὲν εἶνε, λέγει ὁ σεβ. Μεσσηνίας, ἔκπτωσις, ἀλλὰ τί εἶνε; Ὅταν ἐπίσκοπός τις καὶ δὴ ἐξ ἀποφάσεως συνόδου (ἀδιάφορον οἰκουμενικῆς ἢ οὔ) διατηρεῖ μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἐπισκόπου, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἐπισκοπήν, τί ἄλλο εἶνε, ἢ ἔκπτωτος; Διότι ἀληθῶς δὲν δύναμαι νὰ φαντασθῶ, ὅτι ἡ σύνοδος ἐδημιούργησε διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῆς ἀποφάσεως ἐπίσκοπον ἀπολελυμένον, παρὰ τὰς ἤδη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰσχυούσας αὐστηρὰς κανονικὰς διατάξεις περὶ τῶν ἀπολελυμένως χειροτονουμένων κληρικῶν. Βεβαίως ἀναγνωρίζω καὶ τὸ τονίζω εἰς τὴν μελέτην μου, ὅτι ὁ ὅρος δὲν ἀπαντᾷ, οὔτε εἰς τοὺς κανόνας, οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιστολῇ, ἀλλὰ πρὸς τί νὰ στηριζώμεθα τόσον πολὺ ἐπὶ τῶν λέξεων, καθ' ἣν στιγμὴν ἔχομεν τὰ πράγματα; Ὁ ὀρθὸς ὅμως οὗτος συλλογισμὸς ἄγει ἡμᾶς καὶ εἰς τὸ βέβαιον περαιτέρω συμπέρασμα, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκκλησιαστικὴ πρᾶξις ὑπῆρχε καὶ πολὺ πρὸ τῆς Γ΄ οἰκ. συνόδου, καὶ ὅτι συνεπῶς ἡ σύνοδος ἁπλῶς ἠκολούθησε τὴν ἤδη καθιερωμένην παράδοσιν, ὡς θέλει καταδειχθῇ ἀμέσως κατωτέρω καὶ δι' ἑτέρου ἀναμφισβητήτου ἱστορικοῦ παραδείγματος. Πράγματι δὲ ὁ Εὐστάθιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ παρακαλέσῃ τὴν σύνοδον δι' ἐκεῖνο,

ὃ ἡμεῖς καλοῦμεν ἔκπτωσιν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε τοῦτο, ἔστω καὶ διὰ μόνης τῆς πράξεως (κατ' ἔθιμον ἢ παράδοσιν) προηγουμένως τεθεσπισμένον. Κατὰ ταῦτα καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι κακῶς ὑπελόγισα, ὅτι ἡ τοπικὴ σύνοδος καθήρεσε τὸν Εὐστάθιον (περὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη μοὶ ἀπομένει ἀμφιβολία, καὶ τὸ ὁποῖον, παρὰ τὰ γραφόμενά του, φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ αὐτὸς ὁ σεβ. Μεσσηνίας, ὅστις ὀρθῶς γράφων, «ὅτι ἡ παραίτησις συνεπήγετο ***ἀπώλειαν πάντων τῶν εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα προσαρμοζομένων δικαιωμάτων***» (1), δὲν δύναται νὰ ἐννοῇ ἄλλο τι ἢ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους δὲν ἔχει καὶ τόσην σημασίαν), εἶνε ὅμως ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως, ὅτι ἡ κατάστασις, εἰς ἥν ὁ Εὐστάθιος ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου νὰ παραμείνῃ ἦτο ἡ διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως δημιουργουμένη καὶ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἡ ἐκ τῆς ἀποδοχῆς ἁπλῶς τῆς παραιτήσεως, ἀφοῦ ἄλλως τε, ἂν ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ ταύτης, θὰ ἠρκεῖτο ἡ σύνοδος νὰ δεχθῇ αὐτήν, δὲν θὰ ἠσχολεῖτο δὲ εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ τὴν κανονικὴν κατάστασιν τοῦ Εὐσταθίου

Πῶς δὲ θὰ συνεβίβαζεν ὁ σεβ. Μεσσηνίας τὸν ϛ'. κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, εἰς ὅν δικαίως τόσην ἀφιεροῖ προσοχὴν καὶ τὴν ἤδη προϋπάρχουσαν αὐστηρὰν ἐκκλησιαστικὴν ἐν τούτῳ πρᾶξιν, μὲ τὴν κατ' αὐτόν, περὶ τῆς κατ' οἰκονομίαν ἀποδοχῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ Εὐσταθίου ἀπόφασιν τῆς συνόδου; Εἶνε βέβαιον, ὡς λέγει, ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ παραίτησις, δὲν ἕπεται ὅμως ἐκ τούτου ποσῶς, ὡς θέλει ὁ σεβ. Μεσσηνίας, ὅτι ἀπαγορεύεται καὶ ἡ ἔκπτωσις, καθ' ὅσον ἡ μὲν πρώτη πηγάζει ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ παραιτουμένου, ἥτις δὲν ἔχει καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐλεύθερον στάδιον ἐν τῷ ἐκκλ. ὀργανισμῷ, ἡ δὲ δευτέρα ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ποινή, δημιουργοῦσα τὴν ἣν κατάστασιν δημιουργεῖ, διότι ἄλλως, κατὰ τὸν αὐτὸν πρόχειρον συλλογισμὸν καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς βάσεως στηριζόμενοι, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἀπαγορεύεται ἡ παραίτησις, ἄρα, ἀπαγορεύεται καὶ ἡ καθαίρεσις!

Ὅτι δὲ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐπιστολῆς τῆς Γ'. οἰκ. συνόδου ἐπιβαλλομένη ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ταύτης ἀρχῆς ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως εἶνε κανονικὴ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνέκαθεν χρήσιμος ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μακροτάτης καὶ ἀδιακόπου ἐκκλησιαστικῆς πράξεως, ὡς ἀνέπτυξα ἤδη ἐν τῇ μελέτῃ

(1) «Θεολογία» τεῦχος ιε'. σελ. 184.

μου. Πλεῖστα δ' ὅσα παραδείγματα θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐπικαλεσθῶ, ἀντλῶν ταῦτα ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἂν μὴ ἐθεώρουν τὴν ἀπαρίθμησιν ταύτην περιττήν, καὶ εἰς οὐδὲν ἐπὶ πλέον διαφωτίζουσαν τὸ ἤδη διαφωτισθὲν καὶ ἄχρι τοῦδε ἀνεξέταστον τοῦτο σημεῖον τοῦ ποινικοῦ δικαίου τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς 'Εκκλησίας.

Κατὰ σύμπτωσιν εἰς τὸ αὐτὸ τεῦχος τῆς «Θεολογίας» (1) ἐν ᾧ δημοσιεύηται ἡ ἀντιλογία τοῦ σεβ. Μεσσηνίας, ὁ κριτικὸς τῆς διατριβῆς τοῦ Α. d'Alés (De schisme Meletien d' Egypte, ἐν Revue d'isroire ecclesiastique XXII, I, 1926) παρέχει ἐπίκαιρον ἱστορικὸν παράδειγμα ἐπιβολῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως ἤδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μελιτιανοῦ σχίσματος, ἀντλούμενον ἐκ τῶν ἱστορικῶν Σωκράτους καὶ Θεοδωρήτου καὶ ἐπιβληθὲν πάλιν κατὰ σύμπτωσιν ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς Α'. 'Ιδοὺ τὸ κείμενον μετὰ τῆς ἑρμηνείας τῆς ποινῆς, ἣν παρέχει αὐτὸς ὁ ἐξιστορῶν τὸ πρᾶγμα ἱστορικὸς καὶ εἰς οὗ τὴν ἀφήγησιν περιττεύει ἡ προσθήκη καὶ μιᾶς εἰσέτι λέξεως ἐκ μέρους ἡμῶν. «Ἔδοξεν οὖν Μελίτιον μὲν ***φιλανθρωπότερονκινηθείσης τῆς συνόδου*** κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἄξιος ἦν (2) μένειν ἐν τῇ πόλει ἑαυτοῦ ***καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν αὐτόν, μήτε προχειρίζεσθαι, μήτε ἐν χώρᾳ, μήτε ἐν πόλει ἑτέρᾳ φαίνεσθαι,*** ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα. ***Ψιλὸν δὲ τὸ ὄνομα τιμῆς κεκτῆσθαι.*** Τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας, μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας κοινωνῆσαι ἐπὶ τούτοις ἐφ' ᾧ τε ἔχειν μὲν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργίαν, δευτέρους δὲ εἶνε ἐξ ἅπαντος πάντων τῶν ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ τε καὶ ἐκκλησίᾳ ἐξεταζομένων, τῶν ὑπὸ τοῦ τιμιωτάτου καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν 'Αλεξάνδρου προκεχειρισμένων· ὡς πρὸς τούτοις δὲ μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶνε τοὺς ἀρέσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι ἢ ὑποβάλλειν ὀνόματα ἢ ὅλως ποιεῖν τι χωρὶς γνώμης τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου, τῶν ὑπὸ 'Αλέξανδρον. . . Εἰ δέ τινας συμβαίη ἀναπαύσασθε τῶν ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ, τηνικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτικότητος, τοὺς ἄρτι προσληφθέντας, μόνον εἰ ἄξιοι φαίνοιντο καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς 'Αλεξανδρείας ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις πᾶσι συνεχωρήθη. ***'Επὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκ ἔτι, τὰ αὐτὰ ἔδοξε, διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν καὶ διὰ τὸ πρόχειρονκαὶ προπετὲς τῆς γνώμης, ἵνα***

(1) Σελ. 278.

(2) Ἡ ἐπίσης ἀποκρουομένη ὑπὸ τοῦ σεβ. Μεσσηνίας ἔννοια τοῦ ἐπιεικοῦς τῆς ποινῆς, ἧς ἄνευ θὰ ἐπεβάλετο ἡ καθαίρεσις

μηδεμία ἐξουσία ἢ αὐθεντία αὐτῷ δοθείη, ἀνθρώπῳ δυναμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ἐμποιῆσαι*»** (1) Καὶ ταῦτα μέν, ὡς πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς, ἀλλ ἰδοὺ καὶ τί ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης ἐπάγεται ἑρμηνεύων ταύτην: ***«Ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ δῆλον καθίστησιν ὅτι . . . ἐδέξαντο τὸν αἱρεσιάρχην Μελίτιον. τὴν μὲν ἀξίαν τῆς τιμῆς ἔχειν αὐτοῦ συγχωρήσαντες τὴν δὲ ἐξουσίαν τοῦ πράττειν αὐτόν τινα ὡς ἐπίσκοπον περιελόντες, δι' ἣν αἰτίαν νομίζω, ἄχρι τοῦ νῦν κεχωρίσθαι τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ Μελιτιανούς (2), ***ὅτι περιεῖλεν ἡ σύνοδος Μελιτίου τὸ δύνασθαι*»**.

Προχωρῶν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ὁ ἅγιος Μεσσηνίας μὲ ψέγει, ὅτι κακῶς ἀνέγνωσα τὸ ἐκκλησιαστικόν του δίκαιον καὶ κακῶς ἀποδίδω εἰς αὐτὸν τὴν γνώμην περὶ τοῦ ὑπαρκτοῦ τῆς ποινῆς τῆς ἐκπτώσεως. Θὰ ἤμην διατεθειμένος νὰ δεχθῶ ἀσυζητητεὶ τὴν παρατήρησιν, ὅταν ὅμως πρὸς στήριξιν τῆς ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου κλωνισθείσης πεποιθήσεώς μου ἀνέγνωσα καὶ πάλιν ἐκ τῆς ***«§ 51. Περὶ ἐκπτώσεως Πατριάρχου, μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων»*** τοῦ ἐκκλ. δικαίου τοῦ σεβ. Μεσσηνίας (3) καὶ τἆλλα μέν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν φράσιν ***«Ἐκ τοῦ 29 (4) κανόνος τῆς ἐν Τρούλλῳ φαίνεται, ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι καὶ πράξεις, αἵτινες δὲν συνεπάγονται καθαίρεσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν παῦσιν»*** (5) ἐπείσθην καὶ νομίζω ὅτι πᾶς τις θέλει μὲ δικαιώσει, ὅτι καὶ ἐκ τῆς φράσεως ταύτης καὶ ἐξ ὅλων τῶν συμφραζομένων τῆς § 51 τῆς καὶ ἐπιγραφομένης ***«περὶ ἐκπτώσεως,»*** ἐξάγεται καὶ συνεπῶς καλῶς ἰσχυρίσθην, ὅτι ὁ σεβ. Μεσσηνίας, ὡς συγγραφεὺς ἐκκλ. δικαίου

(1) Ἐπιστολὴ τῆς Α'. Οἰκ. Συνόδου τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ, παρὰ Σωκράτῃ, Ἐκκλ. Ἱστορ. I. 9 Migne t. 67 col. 77 καὶ Θεοδωρήτῳ, Ἐκκλ. Ἱστορ. I 8 Migne t. 82 col. 928—9.

(2) Αὐτόθι. Ἀξία παρατηρήσεως εἶνε ἡ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς καὶ πάντοτε δυστυχῶς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐπιδεικνυομένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιμονή, ἄρνησις, καὶ ἀπείθεια τῶν τιμωρουμένων, πρὸς ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν καταδικαζουσῶν αὐτοὺς συνόδων, ἔστω ἂν αὗται ἦσαν καὶ οἰκουμενικαὶ ἀκόμη, οὗτινος αἰτία βεβαίως εἶνε ὁ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λατινικήν, διατηρούμενος ἰσχυρὸς ἀτομισμὸς τῶν ἐπὶ μέρους κληρικῶν.

(3 Σελ. 189.

(4) Ἀδιαφόρως τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας τοῦ κανόνος τούτου.

(5) Σελ. 191.

καὶ καλῶς γνωρίζει καὶ παραδέχεται τὴν ποινὴν τῆς ἐκπτώσεως. Ἂν τώρα, ὁ σεβ. Μεσσηνίας, διὰ τῆς ἐν σελ. 414 τοῦ βιβλίου του, παρατηρήσεως, ὅτι «δὲν δύναται νὰ νοηθῇ κληρικὸς ἔχων τὴν ἱερωσύνην ἄνευ θέσεως, τοῦθ' ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἱερωσύνης», ἐννοεῖ, ὡς λέγει, ὅτι ἀποκρούει τὴν ποινὴν τῆς παύσεως ἢ ἐκπτώσεως, τοῦτο εἶνε ζήτημα ἐκτιμήσεως οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν σχέσιν, ἣν ἡ ὀρθοτάτη αὕτη ἄλλως τε παρατήρησις ἔχει πρὸς τὰ ἐν § 51 γραφόμενα, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ὁπωσδήποτε, (ἐὰν αὕτη εἶνε ἡ ἔννοια τῶν ἐν σελ. 414 γραφομένων), καταφανῆ ἀντίφασιν ἢ σύγκρουσιν τούτων πρὸς ἐκεῖνα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ὅμως ταύτῃ περιπτώσει τὸ ἐπιστημονικὸν καθῆκον τοῦ συγγραφέως μένει εἰσέτι ἀνεκτέλεστον, εἴτε ὡς πρὸς τὴν ἄρσιν τῆς τυχὸν ἀντιφάσεως, εἴτε ὡς πρὸς τὴν θετικὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὀρθοῦ ἢ μὴ τῆς κατηγορηματικῶς διατυπωθείσης γνώμης ἐκείνης, ἐφ' ὅσον μάλιστα νῦν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς φαίνεται ἀποκηρύσσων τὰ πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα. Ἀξία ὅμως προσοχῆς εἶνε εἰσέτι καὶ ἡ γενομένη σύγχυσις καταστάσεων, τῆς ἐκ τῆς παραιτήσεως δηλ. δημιουργουμένους καὶ τῆς ἐκ τῆς ποινῆς τῆς παύσεως ἢ καθαιρέσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος Χριστοδούλου, οὐδὲ λέξιν βεβαίως λέγει, ὡς παρατηρεῖ ὁ σεβ. Μεσσηνίας, περὶ παύσεως ἢ ἐκπτώσεως, τίνα ὅμως ἔννοιαν ἔχουσιν αἱ φράσεις: «**ἄλλοτε οἱ μὲν ἀμελεῖς μετετίθεντο ἀπὸ τῆς μεγαλειτέρας εἰς μικροτέραν ἐπαρχίαν** (Αὔγουστ. ἐπ. 261), **οἱ δὲ θρασεῖς ἀφῃροῦντο τὰς τιμὰς τοῦ ἑαυτῶν ἀξιώματος** (ΣΤ' 7. Ζ' 5, Ἀποστ. διατ. β' 58) **καὶ ἄλλοτε ἀπηγορεύετο ἡ ἀνύψωσις εἰς ἀνωτέρους βαθμοὺς** (Βασ. Μ. 69) **εἴτε ἡ δημοσία ἐκτέλεσις τῶν τοῦ λειτουργήματος καθηκόντων, ἐπαφιεμένης τῆς ἰδιωτικῆς** (Βασ. Μ. 17) κ.ἑ. . . .); ὑποθέτω, ὅτι ὁ ἐπιστήμων εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ δύναται νὰ ἀναγινώσκῃ οὐ μόνον τὰς λέξεις ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων νοήματα καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ σεβ. Μεσσηνίας καταλογίζων μοι ἐπιπολαιότητα ἢ κακὴν πίστιν περὶ τὴν ἀνάγνωσιν. Τέλος, ἂν ὁ Μίλας, τὸ ὑπαρκτὸν τῆς ποινῆς τῆς ἰσοβίου παύσεως τῶν ἐπισκόπων, ἐσφαλμένως στηρίζει ἐπὶ ὡρισμένων κανόνων, τοῦτο εἶνε δι' ἐμὲ ζήτημα δευτερεῦον, καθ' ὅσον δὲν ἀνέλαβον οὔτε διὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, οὔτε διὰ τοὺς ἄλλους, οὓς ἀνέφερα, καὶ συνεπῶς οὔτε διὰ τὸν σεβ. Μεσσηνίας, νὰ κάμω κριτικὴν τῆς γνώμης αὐτῶν, ἢ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ συγγράμματός των, ἀναφέρω ἁπλῶς τὴν

γνώμην τοῦ Μίλας, ὡς συγχρόνου κανονολόγου, ἱκανὸν ἔχοντος κῦρος ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ τοῦ καν. δικαίου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ πλέον οὐ· ἂν συνεπῶς, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σεβ. Μεσσηνίας, ὁ Μίλας σφάλλεται στηριζόμενος κακῶς ἐπὶ ὡρισμένων κανόνων, τοῦτο εἶνε δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν νῦν περίπτωσιν, τοὐλάχιστον ἀδιάφορον. Κατὰ ταῦτα, φρονῶ ὅτι ὁ σεβ. Μεσσηνίας θὰ μὲ δικαιώσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγνωρίζων, ὅτι καλῶς ἀνέγνωσα καὶ ἐξετίμησα τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων, ἃς ἀναφέρω, ἀπὸ τὴν τοῦ ἰδίου μέχρι τῆς τοῦ Μίλας καὶ εἴ τινος ἄλλου.

Ἀλλ' ὁ σεβ. Μεσσηνίας ἐπικρίνει καὶ τὴν ἐν τῇ μελέτῃ μου μνείαν τῶν παρὰ Λατίνοις κατ' ἀναλογίαν σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τεθεσπισμένων, ὡς καὶ τῶν γνωμῶν διαφόρων παπικῶν κανονολόγων, ἃς παραθέτω. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ὑποχρεώσεως, ἣν εἶχον νὰ ἀναφέρω τὰ κατ' ἀναλογίαν ἐν ἄλλῃ χριστ. Ἐκκλησίᾳ γινόμενα καὶ δὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ, εἰς ἣν ὁμολογουμένως ὀφείλεται ἡ ὑψίστη ἀνάπτυξις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τοῦ καν. δικαίου, εἶνε γνωστόν, ὅτι, ἂν αἱ νεώτεραι περὶ ἱερωσύνης ἀντιλήψεις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας δὲν συμπίπτουσι πρὸς τὰς τῆς ἡμετέρας, αἱ παλαιότεραι ὅμως (πρὸ τοῦ σχίσματος καὶ ἀκόμη πολὺ πρότερον) ἦσαν περίπου αἱ αὐταί, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα. κοινὴ ἐπεκράτει καὶ ἐπικρατεῖ εἰς ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας ἀντίληψις, ἀπορῶ δὲ πῶς ὁ σεβ. Μεσσηνίας παρακάμπτει δι' ἁπλουστάτου συλλογισμοῦ ὁλόκληρον ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, ἐφ' ὅσον μάλιστα εἶμαι βέβαιος, ὅτι οὗτος εἶνε ἐξ ἴσου βαθὺς γνώστης τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τοῦ τῆς ἡμετέρας.

Δὲν δύναμαι δὲ συναιρῶς νὰ παρακολουθήσω τὸν συλλογισμὸν τοῦ σεβ. Μεσσηνίας, καθ' ὅν, «ὅσον μακροχρόνιος καὶ ἂν εἶνε καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως δὲν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κανονικὴν βάσιν τὴν ὑπὸ τῶν οἰκουμ. συνόδων τεθεῖσαν. Καὶ ὅπως ἡ παραίτησις ἐπισκόπου εἶνε ἀντικανονική. . . οὕτω καὶ ἡ ἔκπτωσις καὶ ἡ παῦσις εἶνε ἀντικανονική», ἀφοῦ, ὡς ἐδείξαμεν, ἡ μακροχρόνιος χρησιμοποίησις τῆς ποινῆς οὐ μόνον δὲν ἀνατρέπει τὴν κανονικὴν βάσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταύτης στηρίζεται καὶ ταύτην διὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦτ' αὐτὸ οἰκουμενικῶν συνόδων ἀδιασάλευτον διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀποδεικνύει, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τέλους, ὡς εἴπωμεν, δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ τι ἀντικανονικὸν ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ, ὅτι δὲν περιέχεται ἐν τοῖς κανόσι.

Ὁ σεβ. Μεσσηνίας περαιτέρω μοὶ καταλογίζει κακὴν ἀνάγνωσιν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς σιμωνιακοὺς ἐγγράφων τῆς Ἱ. Συνόδου, εἰς οὓς ἰσχυρίζομαι, ὅτι ἐπεβλήθη τελικῶς ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως. Παρεξηγῶν προφανῶς ὁ ἅγιος Μεσσηνίας ὑπουργικόν τι ἔγγραφον σχετικὸν πρὸς τὴν περίθαλψιν τῶν καταδικασθέντων ἀρχιερέων καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ μόνου στηριζόμενος, ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ἐκεῖνοι παρῃτήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν ἑκουσίως, ἀλλ' ἐγὼ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐξιστορῶ καίτοι συντόμως—κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος τῶν σιμωνιακῶν, παραθέτω δὲ καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν σχετικῶν ἐγγράφων, κρίνω λοιπὸν περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω καὶ νῦν τὰ αὐτὰ πράγματα. Ἐπὶ δύο μόνον σημείων ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τοῦ σεβ. Μεσσηνίας πρῶτον ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἴδιος παραθέτει ἐν τῇ ἀντιλογίᾳ του καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδὲ κἂν λέξιν εὑρίσκει, ὡς λέγει, περὶ ἐκπτώσεως. Ἀλλὰ τί σημαίνουσι λοιπὸν αἱ φράσεις, «**λόγῳ ὅμως ὑπερτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἐπιεικείας** θεωρεῖ ἐπαρκῆ, ἣν οἱ εἰρημένοι ὑπέστησαν ποινὴν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τοῦ 1876 ἕως σήμερον ἀργίας, **μετὰ τῆς νῦν ἐπιφερομένης διὰ τῆς στερήσεως τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν,** ἀπαλλάσσει αὐτοὺς πάσης ἄλλης τοῦ λοιποῦ ποινῆς ἐφ' ᾧ κατεδικάσθησαν διὰ τῆς ἀπὸ 31 Μαρτίου 1876 καὶ ὑπ' ἀριθ. 18 τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου **ἀποφάσεως. Ἐπιτρέπει αὐτοῖς νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἕκαστος, προτασσομένου ὡς συνήθως τοῦ προσδιορισμοῦ πρῴην καὶ ἀποφαίνεται ὅτι δύνανται ἐπιτελεῖν πᾶσαν ἱεροπραξίαν, ἀδείᾳ τοῦ κατὰ τόπους ἐπισκόπου,** κλπ.»; Ὑποθέτω ἡ ἑρμηνεία τῶν φράσεων τούτων εἶνε ἁπλουστάτη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην περαιτέρω ἐπεξηγήσεως. Δεύτερον ὅμως ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς περιέργου παρεξηγήσεως ἐκ μέρους του, τοῦ Β.Δ. τῆς 9 Ἰανουαρίου 1878, τὸ ὁποῖον ἐνῷ ἐκλαμβάνει, περιέχον ὡς τὴν ἀποδοχὴν τῆς παραιτήσεως τῶν σιμωνιακῶν, τοῦτο (τὸ κείμενον καὶ τούτου τὸ παραθέτω εἰς τὴν μελέτην μου) «ἐγκρίνει τὰ ὑπὸ τῆς **Ἱ. Συνόδου ἀποφασισθέντα ὡς ταῦτα αὐταῖς λέξεσιν ἄνωθι ἐξετέθησαν**» (δηλ. ἐν τῇ ὡς ἄνω καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σεβ. Μεσσηνίας παρατιθεμένῃ ἀποφάσει τοῦ 1877) καὶ συνεπῶς ἐγκρίνει εἰς τὴν ἔκπτωσιν καταδίκην τῶν σιμωνιακῶν. Οὕτω ἐξ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, ἅτινα καὶ αὐτὸς ὁ σεβ. Μεσσηνίας παραθέτει, ἐλέγχεται ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψις, ὅτι πρόκειται περὶ παραιτήσεως τῶν σιμωνιακῶν ἀρχιερέων.

Ὁ σεβ. Μεσσηνίας τέλος κακίζει ἡμᾶς, ὅτι ἀνεφέραμεν ὡς πρᾶ-

ξιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου ὅπερ χαρακτηρίζει ὡς ἀντικανονικὸν κλπ. Περὶ τοῦ ευθίκτου τούτου σημείου εἶπον ἤδη ἐν ἀρχῇ τὰ δέοντα ὑποχρεοῦμαι, ὅμως νὰ παρατηρήσω, ὅτι καίτοι συμμερίζομαι καὶ οὐδαμῶς παρεξηγῶ τὴν ἀπέναντι τοῦ γεγονότος τούτου προσωπικὴν στάσιν τοῦ σεβ. Μεσσηνίας, ἐν τούτοις θὰ ἐκακιζόμην παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, φροντίζοντος νὰ στηρίζῃ τὰς θεωρίας τοῦ καν. δικαίου καὶ ὀρθότατα, ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ἂν παρέλειπον νὰ μνημονεύσω ἱστορικόν τι γεγονός, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς κρίσεως ἢ ἐπικρίσεως αὐτοῦ ἐκ μέρους οἱουδήποτε, καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς κανονικῆς ἢ μὴ κανονικῆς βάσεως αὐτοῦ (ζήτημα ἰδιαίτερον) δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶνε ἱστορικὸν γεγονός. Ὡς τοιοῦτο λοιπὸν τὸ ἀναφέρω ὑποχρεωτικῶς, διότι, ἐπὶ τέλους, ὡς μοὶ ἔλεγε κάποτε καὶ ὁ μέγας Γερμανὸς θεολόγος Harnack, ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ὡς τοιούτων δὲν χωρεῖ συζήτησις.

ΑΜΙΛΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Hans Lietzmann, Messe und Herrenmahl. Eine Studie zur Geschichte der Liturgie, Bonn 1926. Ὁ λίαν γνωστὸς καὶ παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν διαπρεπὴς καθηγητὴς Hans Lietzmann ἐν τῇ προκειμένῃ ἀξίᾳ πολλοῦ λόγου συγγραφῇ αὐτοῦ παρέσχε σπουδαιοτάτην ἀληθῶς συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λειτουργίας. Ἐν πρώτοις ἐκτίθησι τὰς πηγὰς αὐτῆς ἐξετάζων τὰς Λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου καὶ Μ. Βασιλείου, κατὰ τὰς ἐκδόσεις Swainson—Brightman καὶ τοῦ A. Baumstark, καὶ προσάγων τὰς γνωστὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπὸ τῶν εἰρημένων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συντάξεως τῆς Λειτουργίας. Ἐφεξῆς ποιεῖται λόγον περὶ τῆς Λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων παρὰ Κυρίλλῳ, τῆς ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσι καὶ τῆς τοῦ Ἰακώβου κατὰ τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ συριακὸν κείμενον, περὶ τῆς κυρίως συριακῆς Λειτουργίας, τῆς Ἀρμενικῆς καὶ Περσικῆς, τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου Αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς Κοπτικῆς, τῆς ἐν τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Σεραπίωνος Ἐπισκόπου Θμούεως καὶ τῆς ἐν ταῖς λεγομέναις Αἰγυπτιακαῖς Διατάξεσι. Ἐξετάζει περαιτέρω τὴν Ρωμαϊκὴν Λειτουργίαν καὶ τὴν λεγομένην Ἀμβροσιανὴν τὴν Γαλλικανικὴν καὶ τὴν Μοζαραβικήν.

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν ὁ σ. εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς συνθέσεως τῆς Λειτουργίας κατὰ τοὺς ἀνωτέρω σωζομένους τύπους, ὑποδεικνύων, πρὸ παντός, ὅτι τὸ κύριον μέρος τῆς Λειτουργίας στηρίζεται ἐπὶ τῶν Κυριακῶν λογίων Ματθ. 26, 26—29 καὶ τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἀπ. Παύλου Α΄. Κορ. 11, 23—26, καὶ εὑρίσκων ὅτι ἡ αὐτὴ κεῖται βάσις ἐν πᾶσι τοῖς τύποις τῆς Λειτουργίας, μετά τινων διαφορῶν τῶν μεταγενεστέρων ἐξ αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Ρωμαϊκοῦ καὶ ἐν γένει τῶν δυτικῶν. Εὑρίσκει ὡσαύτως ἐν πάσαις ταῖς Λειτουργίαις κοινὴν τὴν «ἀνάμνησιν», ἤτοι τὴν προσφορὰν τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς ἀνάμνησιν τῶν σωτηρίων τοῦ Κυρίου παθημάτων, τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, τῆς τριημέρου ταφῆς, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου, τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ὡς λέγεται ἐν τῇ θείᾳ Λειτουργίᾳ τοῦ Μ. Βασιλείου. Τὴν «ἀνάμνησιν» ἐπακολουθεῖ ἡ «ἐπίκλησις» τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Παναγίου Πνεύματος πρὸς καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων, εἶτα δὲ αἱ

εὐχαὶ περὶ τῆς Εὐχαριστίας ὡς «θυσίας» καὶ αἱ κυρίως «εὐχαριστήριαι» εὐχαὶ καὶ ἡ «ἀναφορά».

Εἰς ταῦτα δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὴν «ὕψωσιν» καὶ «ἀνάδειξιν» τῶν τιμίων δώρων. Ἡ «ὕψωσις» πάντως εἶναι ἀρχαιοτ τη. Δὲν ὑπάρχει μὲν ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν, οὐδ' ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἀπ. Μάρκου καὶ ἐν ταῖς λειτουργίαις τῶν Κοπτῶν, Ἀβυσσινίων καὶ Νεστοριανῶν τῆς Περσίας, ἀλλ' ὑπάρχει ἐν ἄλλαις λειτουργίαις ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἐκφωνήσεως «Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» καὶ τῆς ὑψώσεως τοῦ ἡγιασμένου ἄρτου. Ὁ Μ Βασίλειος ρητῶς ἐσημείωσε «τὰ τῆς ἐπικλήσεως ρήματα ἐπὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας τὶς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλειπεν»; Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (†473) ὁ Κύριλλος Σκυθοπολίτης «ταύτης (τῆς ἀναφορᾶς) ἀπαρτισθείσης τὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἐκτείνας φέρων καὶ ὑποδεικνύων τοῖς πᾶσι τὸ οἰκονομηθὲν πρὸς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν μυστήριον μετὰ φωνῆς ὑψηλῆς εἰς ὑπακοὴν παντὸς τοῦ λαοῦ λέγει τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις...» Παρομοία ἔνδειξις ἐν τοῖς ἀποδιδομένοις εἰς τὸν Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην συγγράμμασι (ε΄-στ΄ αἰὼν) καὶ παρ' Ἀναστασίῳ τῷ Σιναΐτῃ (ζ΄-η΄ αἰ.) ὁ δὲ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς († 749) ἐσημείωσεν «ἐν τῇ ὑ ψ ώ σ ε ι δὲ τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας οὐ λέγομεν τρὶς ἅγιος ἢ τρὶς Κύριος, ἀλλ' εἷς ἅγιος εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός». Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ ἅγιος ἄρτος ὑψοῦτο καὶ ἐδεικνύετο πρὸς τὸν λαόν, ἀλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ ὅροι «ἀναδεικνύναι» ἢ «ἀποδεικνύναι» δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν «ὕψωσιν» ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων. Εἰς τὴν «ὕψωσιν» ἀναφέρεται μᾶλλον ὁ ὅρος «ὑποδεικνύναι» ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου.

Ἐξετάσας ὁ σ. τὰ κοινὰ στοιχεῖα ἐν ταῖς Λειτουργίαις, ποιεῖται ἐφεξῆς λόγον περὶ τῆς «Ἀγάπης» ἢ «Ἀγαπῶν» ὡς «δείπνου κυριακοῦ», τελουμένου οὐχὶ ἐν τῷ ναῷ, ἀλλ' ἐν «οἴκῳ», προϊσταμένου τῶν συνδειπνούντων τοῦ Ἐπισκόπου ἢ Πρεσβυτέρου ἢ καὶ Διακόνου. Ἡ «Ἀγάπη» ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας κληρικοῦ, ἀλλὰ θ' ἀπέβαλε τὴν σημασίαν αὐτῆς καθισταμένη ἁπλοῦν καὶ σύνηθες δεῖπνον. Παρεκάθηντο δ' ἐν τῇ «Ἀγάπῃ» οἱ «πιστοί», οἱ βεβαπτισμένοι ἤδη, ὄρθιοι δὲ παρίσταντο οἱ Κατηχούμενοι. Ὁ Ἐπίσκοπος ἢ ὁ ἀντιπροσωπεύων αὐτὸν κληρικὸς ηὐλόγει τὸν προσκομιζόμενον ἄρτον καὶ ἀπαγγέλλων εὐχαριστήριον εὐχὴν διένειμεν εἰς τοὺς «πιστοὺς» τὰ τεμάχια αὐτοῦ, καλούμενα «Εὐλογίαι». Οἱ

Κατηχούμενοι ἐλάμβανον τεμάχια ἄρτου «ἐξορκιστικοῦ», ἐφ' οὗ ἀνεγνώσθησαν ἐξορκιστικαὶ εὐχαί. Ἕκαστος τῶν «πιστῶν» εἶχε πρὸ αὐτοῦ ποτήριον, ἀπήγγειλε δὲ εὐχαριστήριον εὐχὴν πρὸ τῆς πόσεως καὶ τῆς βρώσεως, μνημονεύων καὶ τοῦ ξενίζοντος. Ἐν διαρκείᾳ τοῦ δείπνου ἐπεβάλλετο ἡ κοσμιότης, ἡ ἀποχὴ λογοπαιγνίων καὶ ἔριδος καὶ ἡ μετὰ προσοχῆς ἐν σιωπῇ ἀκρόασις τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἐπισκόπου. Οἱ πτωχότεροι τῶν ξενιζομένων ἀπεκόμιζον τὸ «ἀποφόρητον», τὸ περισσεῦον ἐκ τοῦ δείπνου εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. Ὁ σ. ἀναγνωρίζων ὅτι κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀρχικὰ τὰ στοιχεῖα ἡ «Ἀγάπη» οὐδένα σχεδὸν Λειτουργικὸν χαρακτῆρα φέρει, ἀναζητεῖ οὐχ' ἧττον τοιοῦτον χαρακτῆρα ἐν ταῖς ἐνδείξεσι τῶν λεγομένων Κανόνων τοῦ Ἱππολύτου, οἵτινες κατ' οὐσίαν ἀποτελοῦσιν ἀπόσπασμα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων τοῦ Ἱππολύτου, ὡσαύτως δ' ἐν ταῖς ἐνδείξεσι τοῦ Τερτυλλιανοῦ, καὶ συνδέει τὴν «Ἀγάπην» πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν τελετὴν ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Σαββάτου καὶ δὴ πρὸς τὸ τελευταῖον δεῖπνον τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀναλύων λεπτομερέστατα τὰ σχετικὰ χωρία τῶν Εὐαγγελίων, καὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἵνα παραστήσῃ ἐξ αὐτῶν καὶ τὰ λειτουργικὰ στοιχεῖα τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Φρονῶν ὁ σ. ὅτι ἡ Εὐχαριστία προηγεῖτο τῆς «Ἀγάπης» καὶ συνδέων τὰ δύο ταῦτα, ἀναζητεῖ περαιτέρω τοὺς ἀρχικοὺς τύπους τοῦ «κυριακοῦ δείπνου» καὶ τῆς «Εὐχαριστίας» ἐν διαφόροις ἄλλοις κειμένοις, ἰδίως ἐν ἀποκρύφοις μὲν ἀλλ' ἀρχαίαις Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων. Καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, καθ' ὃ ἐν τῇ παρὰ τῷ Ἱππολύτῳ (ἐν τοῖς ἀποδιδομένοις αὐτῷ συγγράμμασι) περιγραφῇ τῆς τελετῆς τῆς «Ἀγάπης» ὑπάρχει ἡ ἀρχαιοτάτη τελετὴ τῆς Εὐχαριστίας ἐκ τοῦ παρὰ τῷ Ἀπ. Παύλῳ τύπου προελθοῦσα. Ἐν τέλει τῆς ἀναλυτικῆς αὐτοῦ ἐργασίας ὁ σ. συνοψίζει τὴν πορείαν τῆς Εὐχαριστιακῆς τελετῆς καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Φρονεῖ ὅτι αὕτη τὸ πρῶτον ἐμορφώθη ἐν τῇ «κοινωνίᾳ» τραπέζης τῶν πρώτων χριστιανῶν τῆς Ἱερουσαλήμ. Εἰς τὸν πρῶτον δ' ἐκεῖνον τύπον προσετέθη ὁ τοῦ Ἀπ. Παύλου τύπος, ἐξ ἀμφοτέρων δέ, μικρόν, κατὰ μικρόν, πρὸς τῷ «κυριακῷ» δείπνῳ, τῇ «Ἀγάπῃ» ἢ ταῖς «Ἀγάπαις» ἐμορφώθη καὶ ἡ «Εὐχαριστία», χωρισθεῖσα σὺν τῷ χρόνῳ τῆς «Ἀγάπης».

Τοιοῦτον ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς προκειμένης συγγραφῆς τοῦ καθηγητοῦ Hans Lietznann. Ὅ,τι χαρακτηρίζει αὐτὴν κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ λεπτομερεστάτη ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις τῶν λειτουργικῶν κειμένων, ἐξ ἧς προσκομίζονται ἀσφαλῆ καὶ βέβαια συμπεράσματα περὶ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου καὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς Λει-

τουργίας, ὡς τελετῆς τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἀλλ' ὁ σ. καίτοι ἀσφαλῶς καθορίζει τ' ἀρχέτυπα καὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς Λειτουργίας καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῆς, παραδέχεται ἰουδαϊκάς τινας καὶ ἑλληνικὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν τύπων τῆς Λειτουργίας, παρεγνώρισε δὲ τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν πρώτων τύπων τῆς Εὐχαριστίας, ὑπολαβὼν ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐμορφώθη ἡ μυστηριακὴ ἔννοια καὶ ὁ μυστηριακὸς χαρακτὴρ αὐτῆς.

Τὴν ἥκιστα ὀρθὴν γνώμην ταύτην τοῦ σ. ἐνίσχυσε καὶ ἡ ὑποστηριζομένη ὑπ' αὐτοῦ κοινῇ κρατοῦσα ὑπόληψις περὶ τοῦ λειτουργικοῦ χαρακτῆρος τῆς «Ἀγάπης» ἢ τῶν «Ἀγαπῶν», ὡς δείπνου συνδεδεμένου μετὰ τῆς Εὐχαριστίας καὶ ἔχοντος λειτουργικὸν χαρακτῆρα. Δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, φρονοῦντες ὅτι αἱ «Ἀγάπαι» ἦσαν ἄσχετοι πρὸς τὴν Εὐχαριστίαν, μὴ ἔχουσαι λειτουργικὸν χαρακτῆρα, οὐδὲ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάκρισιν ὡρισμένων τινῶν συμπερασμάτων τοῦ σ. ἐν τῇ προκειμένῃ συγγραφῇ. Διότι ἡ σπουδαιότης αὐτῆς συνίσταται κυρίως ἐν τῇ καθαρῶς ἀντικειμενικῇ ἐργασίᾳ τοῦ σ., ἐπιστημονικῶς, διὰ συστηματικῆς ἀναλύσεως τῶν κειμένων τῶν διαφόρων λειτουργιῶν, παραστήσαντος τὰς πρώτας βάσεις καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν στηριχθεῖσαν ἀνάπτυξιν τῆς Λειτουργίας, ὡς τελετῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καθορισθέντος Μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ὁ σ. ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν ἀρχαίαν λειτουργικὴν φιλολογίαν, καίτοι παρέλειψε τὰς παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι καὶ τὰς ἐν τῇ πρὸς Τραϊανὸν ἐπιστολῇ τοῦ Πλινίου ἐνδείξεις, ἠδυνήθη νὰ παρουσιάσῃ ὅλως νέαν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν πολλῆς ἀξίας, ἀσχέτως πρός τινα συμπεράσματα, στηριχθέντα μᾶλλον ἐπὶ ὑποθέσεων. Τὰ ἐπιμελέστατα ὑπὸ τοῦ σ. προσαχθέντα ἐξ αὐτῶν τῶν κειμένων δεδομένα τῶν διαφόρων τύπων τῆς Λειτουργίας, παρουσιάζουσιν αὐτὴν ὡς τελετὴν τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐν τῇ ἐννοίᾳ, ἣν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τοῦτο ἔσχεν ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἶναι δὲ ἀληθῶς πολύτιμος ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία αὕτη τοῦ κ. Lietzmann ὡς ἐμφανίζουσα ἐπακριβῶς τὴν πρώτην γένεσιν, τὴν σύνθεσιν τῶν διαφόρων μερῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Λειτουργίας. Ἡ ἀνάπτυξις στηριχθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, κυρίως εἰπεῖν, οὐδὲν νέον προσέθηκε στοιχεῖον καὶ οὐδεμίαν νέαν ἔννοιαν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς μυστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς Εὐχαριστίας.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

W. Larferd Biscof Papias ein urchristlicher stenograph? Ἐν τῷ πρό τινος ἐκδοθέντι τεύχει τῶν βυζαντινῶν καὶ νεοελληνικῶν χρονικῶν, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Νίκου Βέη ἀναγινώσκομεν μεταξὺ τῶν ἄλλων διατριβῶν καὶ τὴν ἀνωτέρω ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Ἱεραπόλεως Παπίαν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς «den einzigen urchristlichen stenographen, der wiz mit Namen nennen können» (Τόμ. Ε' τεύχ. 1 καὶ 2 σ. 36 – 41). Τὸ συμπέρασμα τοῦτο στηρίζει ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Εὐσεβίου (ἔκδ. Gebhard-Harnack - Zahn σ. 72 στιχ. 15), ἐν ᾧ ἀναφέρονται οἱ περὶ τοῦ Μάρκου λόγοι τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου. Ἀλλ' οἱ περὶ τοῦ Μάρκου οὗτοι λόγοι τοῦ Ἰωάννου ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Παπίου ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ κατὰ λέξιν, ὅπερ ἀναγκάζει ἡμᾶς κατὰ τὸν συγγραφέα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Παπίας διετήρησε τούτους διὰ στενογραφίας.

Εἶνε προφανὲς ὅτι ἡ ἀπόδειξις τοῦ συγγραφέως εἶναι βεβιασμένη καὶ αὐθαίρετος μὴ δυναμένη νὰ γείνῃ δεκτὴ ὡς ἀντικειμένη καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ Παπίας ἐν τῷ εἰρημένῳ ἀποσπάσματι μεταξὺ ἄλλων λέγει καὶ τὰ ἑξῆς. «Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξας ταῖς ἑρμηνείαις, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν» (ἔνθ. ἀν. στιχ. 3. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καταφαίνεται ὅτι ὁ Παπίας προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς ἀναγνώστας του περὶ τῆς ἀκριβοῦς καὶ αὐθεντικῆς μεταδόσεως τῶν λόγων τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἑπομένως καὶ τοῦ Ἰωάννου διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος ὅτι τούτους καλῶς ἔμαθεν καὶ καλῶς διετήρησεν ἐν τῇ μνήμῃ του. Ἐὰν ὁ Ἰωάννης διετήρει τοὺς λόγους τῶν πρεσβυτέρων ἢ μόνον τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου διὰ τῆς στενογραφίας βεβαίως θ' ἀνέφερε τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀκριβοῦς καὶ αὐθεντικῆς μεταδόσεω, τῶν λόγων, ὑπὲρ ἧς φυσικὸν ἦτο ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου καταφαίνεται ὅτι μεγάλως ἐνδιεφέρετο. Τὸ ὅτι ὁ Παπίας δὲν ἀναφέρει τοῦτο ἀποδεικνύει πασιφανῶς ὅτι δὲν διετήρησε τούτους διὰ στενογραφίας καὶ ἑπομένως τὸ συμπέρασμα ὅτι τοὺς λόγους τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου διετήρησε διὰ στενογραφίας εἶνε ἐσφαλμένον καὶ αὐθαίρετον.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἐν τῇ προκειμένῃ διατριβῇ δὲν εἶνε μόνον τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐσφαλμένον καὶ αὐθαίρετον, διότι ἡ διατριβὴ αὕτη γέμει ἐσφαλμένων καὶ αὐθαιρέτων συμπερασμάτων. Οὕτω, ἵνα μὴ φέρω ἄλλα παραδείγματα, ἐσφαλμένον καὶ αὐθαίρετον

εἶνε τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ δὴ ἡ πρώτη πρὸς Κορινθίους καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας ἐγράφησαν στενογραφικῶς. Ὡς γνωστὸν ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἴτε ἕνεκα τῆς κακογραφίας του εἴτε ἕνεκα ἄλλων λόγων ὑπηγόρευε συνήθως τὰς ἐπιστολὰς εἰς τοὺς συνεργάτας του, οἵτινες ἔγραφον αὐτάς. Αἱ οὕτω γραφόμεναι ἐπιστολαὶ ἐστέλλοντο πρὸς τοὺς ἀποδέκτας, οἵτινες ἀνεγίνωσκον αὐτὰς καὶ ἐφύλαττον πρὸς ἀνάγνωσιν τακτικῶς ἐπ' ἐκκλησίας. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν οἱ ἀποδέκται νὰ γνωρίζωσι νὰ ἀναγινώσκωσιν ἐστενογραφημένας ἐπιστολάς, πῶς δὲ εἶνε δυνατὸν ἄνευ ἑτέρου νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ συνεργάται τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐγνώριζον στενογραφίαν; Ἄλλως τε, ὡς γνωστὸν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, ταῖς ὑπὸ τῶν συνεργῶν αὐτοῦ γραφείσαις, ἔγραφεν ἰδιοχείρως τοὺς ἀσπασμοὺς πρὸς ἔνδειξιν τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς ἢ καὶ εὐνοίας πρὸς τοὺς ἀποδέκτας αὐτῶν Πῶς ὅμως εἶνε δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς ἐστενογραφημένας ἐπιστολὰς ἔγραφεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν τῇ συνήθει γραφῇ, πῶς δὲ εἶνε δυνατὸν ἡ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή, τῆς ὁποίας μέρος, ἐὰν μὴ τὸ ὅλον, ἐγγράφη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου «Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ» (6, 11) νὰ ἐγράφῃ ἐστενογραφημένως;

Πῶς εἶνε δυνατὸν σήμερον νὰ δέχηταί τις ὅτι ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου περὶ τοῦ Ξενοφῶντος «Καὶ πρῶτος ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἔλεγεν» προκύπτει ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἐκράτει ἐστενογραφημένα σημειώματα, ἀφοῦ ἡ λέξις ὑποσημειωσάμενος δὲν δηλοῖ τοῦτο (πρβλ. Θόμψωνος—Λάμπρου Ἐγχειρίδιον ἑλλ. καὶ λατιν. παλαιογρ. σ. 1. 51) ἢ ὅτι ὁ Ὠριγένης ἔγραψεν 6000 ἔργα, ἐνῷ παρὰ πάντων, τῶν περὶ τὸν Ὠριγένην ἀσχοληθέντων ὁ ἀριθμὸς οὗτος θεωρεῖται καὶ ἀποδεικνύεται ὑπερβολικὸς καθ' ὅσον τὰ συγγράμματα τοῦ Ὠριγένους δὲν ἦσαν περισσότερα τῶν 2000 (πρβλ. Bardenhewer Patrologie σ. 121).

Ὁ συγγραφεὺς τῆς προκειμένης διατριβῆς συγχέει, ὡς φαίνεται, τοὺς ταχυγράφους καὶ ὀξυγράφους πρὸς τοὺς στενογράφους ἐνῷ οἱ πρῶτοι διακρίνονται τῶν δευτέρων ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τῆς χρονογραφίας τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ἐν ᾧ λέγονται περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Η΄ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου τὰ ἑξῆς «Ἀμέλει καὶ ἐνίας τῶν βασιλείων ἐπιστολῶν αὐτὸς ὑπηγόρευεν (ἐφιλοτιμεῖτο γὰρ περὶ τοῦτο) καὶ πᾶσα χεὶρ ὀξεῖα ἡττᾶτο τοῦ τάχους τῶν ὑπαγορευομένων, καίτοι γε τοσούτους καὶ τηλικούτους ὑπογραμμα-

τέας ὀξυγράφους εὐτύχησεν, ὁποίους ὀλιγάκις ὁ βίος εἶδεν· ὅθεν πρὸς τάχος τῶν λεγομένων ἀποναρκοῦντες σημείοις τισὶ τὸ πλῆθος τῶν τε ἐννοιῶν καὶ τῶν λέξεων ἀπεσήμαινον» (Σάθα μεσ. βιβλ. τόμ. Δ΄ σ. 27). Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου γίνεται δῆλον ὅτι οἱ ταχυγράφοι καὶ ὀξυγράφοι δὲν ἦσαν στενογράφοι καὶ ὅτι οἱ πρῶτοι ἦσαν τοσοῦτον ἐξησκημένοι εἰς τὴν ταχυγραφίαν ὥστε ἠδύναντο, μάλιστα ἐναλλασόμενοι, νὰ γράφωσι τὰ ὑπαγορευόμενα. Τοιούτους ἀναμφιβόλως ταχυγράφους εἶχε κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. ἱστ. 6, 23, 2) ὁ Ὠριγένης παρ' αὐτῷ.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Septuaginta. Societatis scientiarnm Gottigensis auctoritate editit Alfred Rahlfs I. Genesis (σελ. 202. Stuttgart. 1926).

Ἡ μετὰ χεῖρας κριτικὴ ἔκδοσις ***τῆς Γενέσεως*** κατὰ τοὺς Ο΄ ἀποτελεῖ τὴν λαμπρὰν ἀπαρχὴν τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ 1907 ὑπὸ τῆς ἐν Γοττίγγῃ ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἀναληφθέντος ἐγχειρήματος (Septuaginta — Unternehmen) τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο΄. Τοῦ μεγάλου τούτου ἐγχειρήματος, ὅπερ ἁμιλλᾶται εὐγενῶς πρὸς τὸ παρόμοιον ἀγγλικὸν ἐγχείρημα τοῦ Cambridge, ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ τοῦ ἐν Γοττίγγῃ πανεπιστημίου καθηγητὴς Alfr. Rahlfs, ὅστις καὶ ἐπιμελεῖται τῆς προκειμένης ἐκδόσεως. Ἡ μέχρι τοῦδε δρᾶσις τοῦ ἐν λόγῳ ἐγχειρήματος συνίστατο εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἔργου καὶ κατ' ἄλλους μὲν τρόπους καὶ δὴ καὶ διὰ δημοσιεύσεως σειρᾶς πραγματειῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, ὧν αἱ πλεῖσται εἶναι προϊὸν μόχθων τῶν Rahlfs[1]. Τοῦ κειμένου τῆς προκειμένης ἐκδόσεως προτάσσονται δύο κεφάλαια ***προλεγομένων*** (σ. 7—48), ἔνθα ὁ ἐκδότης ποιεῖται λόγον τὸ μὲν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τῶν Ο΄, τὸ δὲ περὶ τῶν ἑλληνικῶν κειμένων τῆς Γενέσεως καὶ δὴ περὶ τῶν μαρτύρων τοῦ κειμένου τούτου, περὶ τῶν ἀναθεωρήσεων τοῦ Ὠριγένους καὶ τοῦ Λουκιανοῦ, περὶ τοῦ κειμένου τῶν σειρῶν (Catenae), περὶ τῶν ἐπὶ μέρους χειρογράφων, ἐν οἷς περιλαμβάνεται ἡ Γένεσις καὶ τέλος ποιεῖται λόγον περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῶν ἀρχῶν, αἷς στοιχεῖ πρὸς συγκρότησιν τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ περὶ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ παρασκευῆς (Apparatus criticus). Ἐπακολουθεῖ δ' ἡ παράθεσις τοῦ κειμένου τῆς Γενέσεως ἐν ὡραίῳ ἑλλη-

1. Περὶ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, ὡς καὶ τοῦ μνημονευθέντος ἀγγλικοῦ τοῦ Cambridge ὅρα ἡμέτερα *Ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα* ἐν Θεολογίᾳ Δ΄ τόμ. σ. 240 ἑξ.

νικῷ τύπῳ, κάτωθεν τοῦ ὁποίου σημειοῦνται αἱ διαφέρουσαι γραφαί. Ὁ ἐκδότης στοιχῶν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Lagarde, οὗ ἐγένετο μαθητὴς καὶ θιασώτης ἔνθερμος, δὲν ἀκολουθεῖ ὡρισμένῳ χειρογράφῳ, ὡς ποιεῖ ὁ Swete, ἀλλὰ παραδέχεται ἑκάστοτε τὴν γραφήν, ἥτις διὰ συγκρίσεως πάντων τῶν ἐπὶ μέρους μαρτύρων τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου καὶ δὴ καὶ δι' ἀντιβολῆς πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον φαίνεται αὐτῷ ἡ προτιμητέα. Εὔδηλον δ' ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοιαύτης μεθόδου σημαίνει ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ἰδανικοῦ τοῦ Lagarde, τ. ἔ. τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀναθεωρήσεων τοῦ Ὠριγένους, Λουκιανοῦ καὶ Ἡσυχίου ἀνασυγκροτήσεως τοῦ κειμένου τῶν Ο', ἧς «**προκατειλημμένης θεωρίας**», ὡς χαρακτηρίζει αὐτὴν ὁ Rahlfs, προτιμᾷ, ὡς λέγει, τὴν «ἀπὸ τοῦ δεδομένου ὑλικοῦ καθοδήγησιν αὐτοῦ». Καθ' ὅλου εἰπεῖν αἱ ἀρχαὶ αἷς ἀκολουθεῖ ὁ κριτικὸς οὗτος πρὸς συγκρότησιν τοῦ κειμένου τῶν Ο' εἶναι ὑγιεῖς, ἡ ἐφαρμογὴ δ' ὅμως αὐτῶν εἶναι πάντοτε λίαν δυσχερεῖς, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ κειμένου, ὅπερ οὐ μόνον εἶναι μετάφρασις, ἀλλ' ὑπέστη καὶ ἐπανειλημμένας ἀναθεωρήσεις, οὐχὶ πάντοτε εὐεργετικὴν ἐπ' αὐτὸ ἐπίδρασιν ἀσκησάσας, εἰς ἐπίμετρον δὲ τὰ νῦν σῳζόμενα χειρόγραφα αὐτοῦ κατάγονται ἀπὸ τοῦ μετὰ τὰς ἀναθεωρήσεις ἐκείνας χρόνου καὶ ἑπομένως στερούμεθα ἀμέσων μαρτύρων τῆς καταστάσεως τοῦ πρὸ τῶν ἀναθεωρήσεων κειμένου ἐκείνου. Ὁπωσδήποτε ἡ λίαν ἐπιμεμελημένη καὶ ὑπὸ νηφαλίων κριτικῶν ἀρχῶν διεπομένη ἐργασία τοῦ Rahlfs ἀποτελεῖ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν λύσιν τοῦ κυριωτάτου προβλήματος τῆς ἑβδομηκοντολογικῆς ἐρεύνης, ὅπερ εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν Ο'. Καὶ διατηροῦσι μὲν καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἀκεραίαν τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν αἱ ἀγγλικαὶ ἐν Cambridge ἐκδόσεις, οὐ μόνον ἡ εἰσέτι ἀσυμπλήρωτος μνημειώδης τῶν Brooke καὶ Mc. Lean, ἀλλὰ καὶ ἡ βραχυτέρα, ἡ τοῦ Swete, ἡ προκειμένη δ' ὅμως γερμανικὴ ἔκδοσις θ' ἀποβῇ ὁ ἀχώριστος σύντροφος παντὸς ὁπωσδήποτε ἀσχολουμένου περὶ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο'.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Δημ. Α. Πετρακάκου, Τὸ Μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω, Leipzig 1925. Ἐν ἄλλαις συγγραφαῖς ἐξετάσας ὁ σ. τὰ κατὰ τοὺς μοναχικοὺς θεσμοὺς ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ (Λειψία 1907) καὶ ἰδίως τὰς πηγὰς καὶ τοὺς θεσμοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Ἀλεξάνδρεια 1915), ἐν τῇ παρούσῃ ἐξετάζει ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν ἐκ τῶν πηγῶν σαφῶν καὶ ἀντικειμενικῶν δεδομένων τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Ἀθωνίτιδα μοναχικὴν Πολιτείαν. Μετ' Εἰσαγωγὴν περὶ τοῦ κατὰ θεωρίαν βίου καὶ τοῦ Ἄθω-

νος ὡς κορυφώματος τούτου καὶ περὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν αὐτοῦ, ἐν πρώτῳ μέρει τῆς συγγραφῆς ἐκτίθεται συστηματικῶς ἡ σύνθεσις τῆς Ἀθωνίτιδος Πολιτείας. Ἐν αὐτῇ ἐξετάζονται τὰ κτητορικὰ Τυπικά, τὸ ἀσκητικὸν ἐν γένει πολίτευμα καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους προνομίαι. Ἐν δευτέρῳ μέρει εἰδικῶς τὰ περὶ τῶν κυριάρχων Μονῶν, ἤτοι ἡ κεντρικὴ ὀργάνωσις, ἡ ἐσωτερικὴ μοναστηριακὴ διοίκησις, ἡ κατάστασις μοναχοῦ καὶ τὰ νομικὰ ἐπακόλουθα. Περαιτέρω τὰ ὑποτελῆ εἰς τὰς Μονὰς μοναστικὰ ἱδρύματα, κελλία, καλύβαι, σκῆται, καθίσματα, μετόχια, ἡ γένεσις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἐξαρτημάτων καὶ παραρτημάτων τῶν Μονῶν καὶ ἡ νομικὴ σχέσις κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν. Ἐν παραρτήματι τῆς ὅλης συγγραφῆς ἐκτίθεται ἡ πολιτειακὴ θέσις τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ παρατίθεται ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης μετὰ σχετικῶν παρατηρήσεων.

Χριστοφόρου Κτενᾶ, ἀρχιμ. Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθῳ Ἱερὰ Βασιλική, Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Δοχειαρίου καὶ αἱ πρὸς τὸ δοῦλον Ἔθνος ὑπηρεσίαι αὐτῆς (963—1921). Ἐν Ἀθήναις 1926. Ἡ πραγματεία ἐκτὸς τῆς Εἰσαγωγῆς, ἐν ᾗ ἐξετάζεται γενικῶς ὁ Μοναχικὸς βίος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει περιλαμβάνει ἐν ἑπτὰ κεφαλαίοις τὴν ἱστορίαν καὶ περιγραφὴν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς καθόλου καταστάσεως τῆς Μονῆς Δοχειαρίου. Ταύτης ἱδρυτὴς ἐγένετο περὶ τὸ ἔτος 963 ὁ ὅσιος Εὐθύμιος ἐν Δάφνῃ. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πειραταὶ κατέστρεψαν τὴν πρώτην ἐκείνην Μονὴν κατὰ τὸν ια´ αἰῶνα ἀνῳκοδομήθη αὕτη ὅπου καὶ νῦν ὁρᾶται σήμερον, ἔχουσα ὡς Μετόχιον τὴν ἐν Δάφνῃ Μονήν. Ἀνακαινιστὴς τῆς Μονῆς ἐγένετο ὁ δεύτερος αὐτῆς ἡγούμενος Νεόφυτος. Ὁ σ. παρακολουθῶν τὰς τύχας τῆς Μονῆς ἀρύεται ἱκανὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐκ σχετικῶν πρὸς τὰ κτήματα αὐτῆς ἐγγράφων, χρυσοβούλλων καὶ δωρητηρίων. Ἡ Μονὴ ἤχθη εἰς μεγάλην ἀκμήν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τῆς Μακεδονίας ἀρχομένου τοῦ ιε´ αἰῶνος ἤρξατο παρακμάζουσα, ἔφθασε δὲ μέχρι τελείας ἐρημώσεως. Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ιζ´ αἰῶνος παρουσιάσθησαν νέοι οἰκισταὶ τῶν ἐρειπωμένων κελλίων αὐτῆς, κατορθώσαντες ν᾽ ἀνακαινίσωσι αὐτὴν καὶ ἀνοικοδομήσωσι τὸν μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς ναὸν δι᾽ ἡγεμονικῶν δωρεῶν. Ἔκτοτε δὲ ἤρξατο νέα περίοδος ἀκμῆς αὐτῆς, ἣν περιγράφων ὁ σ. παρενείρει καὶ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν γενικῶς Μονῶν πρὸς τὸ δουλεῦον Ἔθνος, ἐξικνεῖται δὲ ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων. Τὴν ὅλην ἀφήγησιν καὶ ἔκθεσιν, ἐπισφραγίζων ἐν παραρτήματι διὰ περιγραφῆς τῶν παρεκκλησίων, κειμηλίων, βιβλιοθήκης, ἁγίων λειψάνων, σκευῶν καὶ ἀμφίων τῆς Μονῆς, στηρίζει ὁ σ. ἐπὶ πραγματικῶν γεγονότων καὶ μαρτυριῶν καὶ ἐνδείξεων ἃς ἐπιμελέστατα δι᾽ ἐπιτοπίου ἐπιμελεστάτης ἐρεύνης συνήγαγεν, ἀπαρτίσας πρωτότυπον καὶ ὑποδειγματικὴν μονογραφιαν κεκοσμημένην καὶ διὰ λαμπρῶν εἰκόνων. Εὐτύχημα δὲ θὰ ἦτο ἂν ἑκάστη τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω ἀπέκτα ἰδίαν μονογραφίαν.

Κ. Ράλλη Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Περὶ τῶν Ἐπαρχιακῶν Συνόδων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεστημίου, Α´. 1926, σ. 1—221.

—Τοῦ αὐτοῦ: Περὶ προβιβασμοῦ τοῦ θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας, Αὐτόθι, σ. 100—104.

—Τοῦ αὐτοῦ: Περὶ τῆς τῶν Μονῶν διαιρέσεως κατὰ τὸ δίκαιον τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας, Αὐτόθι, σ. 105—121.

P. Hendrix, De alexandrijnsche haeresiarch Basilides. Fen Bijdrage tot de Geschichte der Gnosis, Amsterdam 19:6. 'Εν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ψευδονήμου «Γνώσεως» ἐπιφανεστάτην κατέχει θέσιν ὁ Βασιλείδης, συμμαθητὴς τοῦ Σατορνίλου παρὰ τῷ Μενάνδρῳ, ἐκ Συρίας καταγόμενος. Κέντρον τῆς δράσεως αὐτοῦ κατέστησεν ὁ Βασιλείδης τὴν Αἴγυπτον, ἀρχηγέτης γενόμενος τῆς αἰγυπτιακῆς «Γνώσεως», μεγάλως δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ υἱός αὐτοῦ 'Ισίδωρος. Εἰς τὸν Βασιλείδην ἀφιέρωσε τὴν ἀνωτέρω ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ ὁ 'Ολλανδὸς ἐπιστήμων κ. P. J. G A. Hendrix παρασχὼν δι' αὐτῆς σπουδαιοτάτην συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς «Γνώσεως». 'Εξετάσας ἐν εἰσαγωγῇ τὸ πρόβλημα τῆς «Γνώσεως» καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Φίλωνος 'Ιουδαίου ἐν σχέσει πρὸς αὐτήν, παρέστησε τὴν ἀρχὴν τῆς «Γνώσεως» ἐν ταῖς Ναασσηνοῖς καὶ 'Οφίταις. Περαιτέρω ἐξεικόνισε τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς 'Αλεξανδρείας, τὴν ἐν αὐτῇ ἀνάπτυξιν τοῦ «συγκρητισμοῦ», τὴν δρᾶσιν τῶν ἑλληνιστῶν 'Ιουδαίων, τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τῆς 'Αγίας Γραφῆς καὶ τὰ ἐπασχολήσαντα τοὺς φιλοσοφήσαντας προβλήματα (πόθεν τὸ κακόν; ὁ δημιουργὸς κτλ.), προσέθηκε δὲ καί τινα περὶ τοῦ ἑτέρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πνευματικοῦ κέντρου, τῆς 'Αντιοχείας. Τὸ τρίτον κεφάλαιον τῆς πραγματείας ἀφιέρωσεν ὁ σ. εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Βασιλείδου. 'Ως γνωστὸν ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος ἰσχυρίσθη, παρεξηγήσας φράσιν τοῦ Εἰρηναίου 'Επ. Λουγδούνου, ὅτι ὁ Βασιλείδης ἦτο Αἰγύπτιος, ὑπάρχουσι δὲ δύο ἐκθέσεις τῆς διδασκαλίας τοῦ Βασιλείδου ἡ μὲν παρ' Εἰρηναίῳ καὶ 'Επιφανίῳ Κύπρου, ἡ δὲ παρ' 'Ιππολύτῳ Ρώμης, ὅστις θεωρεῖ τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀναπτυχθεῖσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς διδασκαλίας τοῦ 'Αριστοτέλους. Ταῦτα πάντα λεπτομερῶς ἐξετάζει ὁ κ. Hendrix ὡς καὶ τὰ κατὰ τὸν 'Ισίδωρον ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ. Εἰδικώτερον δὲ ἐν παραρτήμασιν ἀνακρίνει ὡρισμένα σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Βασιλείδου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἀπεράντου περὶ τῆς «Γνώσεως» φιλολογίας, ἀπαρτίσας οὕτω σπουδαιοτάτην μονογραφίαν οὐ μόνον τὰ κατὰ Βασιλείδην εἰδικῶς καὶ λεπτομερῶς ἀναπαριστῶσαν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τὰ κατὰ τὴν ψευδώνυμον «Γνῶσιν» διαφωτίζουσαν. Χ.

'Ανθίμου Σίσκου, ἀρχιμ. 'Η Διοίκησις τῆς 'Εκκλησίας. Τομ. Α'. Τεῦχος α'. Γενικόν. Τὸ 'Εκκλησιαστικὸν πολίτευμα καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ. 'Εν 'Αθήναις 1926. 'Ο σ. λίαν ἀξιεπαίνως ἀνέλαβεν ἐν τῇ προκειμένῃ συγγραφῇ αὐτοῦ, ἧς τὸ πρῶτον τεῦχος ἐδημοσιεύθη νὰ ἐξετάσῃ τὸ περὶ Διοικήσεως τῆς 'Εκκλησίας ζήτημα οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἰσχύοντος ἐν 'Ελλάδι Καταστατικοῦ νόμου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ διοικητικοῦ Δικαίου μόνον, ἱστορικῶς de lege lata, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δεοντολογικῆς ἐπόψεως de lege ferenda

τουτέστιν οὐχὶ ὅπως καὶ οἷον ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀλλὰ πῶς καὶ ὁποῖον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ. Τὸ α΄. τοῦτο τεῦχος, πρόσωπον τηλαυγὲς τῆς ὅλης συγγραφῆς ἐξετάζει τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος, ἤτοι τὰς ἐννοίας Κοινωνίας, Πολιτείας, Πολιτεύματος, Ὀργανισμοῦ, τὰ εἴδη τῶν Πολιτευμάτων, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα αὐτῆς, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Πολίτευμα, τὸ Κυρίαρχον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τὰ κυρίαρχα ὄργανα καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις αὐτῶν, τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐκκλησ. Πολιτεύματος, τὸν ὀργανισμὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τέλος τὸ πολίτευμα ἔν τε τῇ Παπικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κοινότησι τῶν Διαμαρτυρομένων. Ἐν εἰδικῷ μέρει συνάγει ὁ σ. γενικὰ συμπεράσματα περὶ τοῦ Ἐπισκόπου α) καθ' ἑαυτὸν β) ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, γ) ἔναντι τῶν λοιπῶν συνεπισκόπων δ) ἔναντι τῶν λοιπῶν κληρικῶν ε) ἔναντι τῶν λαϊκῶν ὡς καὶ τὰς σχέσεις α) τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ β) τῶν λαϊκῶν ἔναντι τοῦ Ἐπισκόπου. Τὰ θέματα ταῦτα ὀρθῶς ἐξετάζων καὶ διευκρινίζων ἐπιστημονικῶς ὁ σ. θὰ συμπληρώσῃ ἐν τοῖς ἑπομένοις μέρεσι τῆς ὅλης συγγραφῆς, ἧς ἡ σπουδαιότης καὶ ἀξία καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τεύχους. Ὡς τοιαύτη δὲ ἡ συγγραφὴ εἶνε ἀξία πάσης προσοχῆς.

Γ. Σωτηρίου, Ναοῦ Πεντέλη (Σειρὰ ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων «Ὁδοιπορικοῦ Συνδέσμου») Ἀθῆναι 1921.

—***Κ. Κωνσταντοπούλου***, Ἡ σφραγὶς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ἡμερολογίου Μεγάλης Ἑλλάδος] Ἀθ. 19.6.

—***Ν. Γιαννοπούλου***, Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ γλυπτὰ [Ἐκ τῆς Byz Zeitschrift τομ. XXV, σ. 339 ἑξ.] Leipzg 1925.

—Mélanges de l'Université St Joseph, Beyrout (Grand Liban) XI, 1926: **P. Joüon**, Études de sémantique arabe, **H. Lammeus**, Les sanctuaires préislamites dans l'Arabie occidentale, **R. Mouterde**, Sur le recueil des Jnscriptions grecques et latines de la Syrie.

—Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Τομ. Ζ΄. Ἑλληνικαὶ ἀνασκαφαὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τευχ 1-3 Ἀθῆναι 1924. ***Κ. Κουρουνιώτου***, Ἀνασκαφαὶ ἐν Νύσῃ τῇ ἐπὶ Μαιάνδρῳ. ***Γ. Σωτηρίου***, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Ναοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ.

—***Π. Ζωγράφου***, Τεχνικὴ τῶν διαφόρων τρόπων τῆς Βυζαντινῆς Ἁγιογραφίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἑρμηνείας τῶν Ζωγράφων. Ἀθῆναι 1926.

—***Θεολόγου Παρασκευαΐδου ἀρχιμ.*** Ἡ ὁμιλία, ἐν Ἀθήναις 1926.

Σ. ***Θ. Λάσκαρι***. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ ἀπόψεως δημοσίου Δικαίου [Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς Νομολογίας] Ἐν Ἀθήναις 1924.

—Fr. **Fuchs**, Die höheren Sshulen von Konstantinopel im Mittelalter, Berlin, Teubner, 1926.

—Symbol Drougog Bacelenskog Saobra, istoirijská i Kritisská Stoudia. Μετάφρασις εἰς τὴν Σερβικὴν γλῶσσαν τῆς περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἱστορικῆς καὶ κριτικῆς μελέτης τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου γενομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἀνδρέου ȟoreeJevits, ἀναδημοσιευθεῖσα δὲ εἰς τεῦχος ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Glasnik, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη.

—***Περὶ τὴν Οἰκουμενικὴν*** (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ζωῆς») Ἀθῆναι 1926. Ἡ πραγματεία αὕτη, συνταχθεῖσα κυρίως ὑπὸ τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα καὶ ἀναδημοσιευθεῖσα ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ περιοδικοῦ «Ζωή», ἐξετάζει μετά τινα προεισαγωγικὰ περὶ τῆς μελλούσης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τὸ ζήτημα περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν, ἤτοι περὶ τοῦ δευτέρου γάμου τῶν ἐν χηρείᾳ ἱερέων, περὶ τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν πρώτου καὶ μονίμου γάμου, περὶ τοῦ γάμου τῶν Ἐπισκόπων. Ὁ σ. ἐξετάζει ἐμπεριστατωμένως τὰς διαφόρους ταύτας ἐπόψεις τοῦ ζητήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ὀρθ. Ἐκκλησίας, εἰς ὀρθὰ καταλήγων συμπεράσματα.

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου, Τομ. Α'. Ἀθῆναι 1926. Περιεχόμενα: ***Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου***, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Τὸ Σύμβολον τῆς Β'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ***Κ. Δυοβουνιώτου,*** Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ — τοῦ αὐτοῦ: Μητροφάνους Κριτοπούλου ἀνέκδοτος γραμματικὴ τῆς ἁπλῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τοῦ αὐτοῦ, τὸ χρονικὸν σημείωμα τοῦ κώδικος 4410 τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἄθωνος, τοῦ αὐτοῦ, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ αὐτοῦ, Νεοφύτου «ἐγκλείστου» ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην Χρυσόστομον, τοῦ αὐτοῦ, Θεοδώρου Τριμυθοῦντος περὶ τοῦ βίου καὶ ἐξορίας καὶ τῶν θλίψεων Ἰωάννου τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου, ***Δ. Σ. Μπαλάνου***, Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Πατρολογίας, ***Π. Ἰ. Μπρατσιώτου,*** Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ νέα κριτική, τοῦ αὐτοῦ: Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ αἰγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς ἐν Παλαιστίνῃ, ***Γρ. Παπαμιχαήλ,*** Pasteur καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς, ***Β. Κ. Στεφανίδου,*** Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Γεν. Ἐκκλησ. ἱστορίας, τοῦ αὐτοῦ: Ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος Α'. ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παπικοῦ Πρωτείου, τοῦ αὐτοῦ, Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς Α'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ***Α. Σ. Ἀλιβιζάτου***, Ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως τῶν Ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτῶν θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, ***Γ. Α. Σωτηρίου,*** Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχαιολογίας καὶ παλαιογραφίας, τοῦ αὐτοῦ, τὸ ὀράριον τοῦ Διακόνου ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

—***Φαίδωνος Κουκουλέ,*** Αἱ ἐν τῷ πρώην Δήμῳ Οἰνοῦντος Μοναί, Ἀθῆναι 1924.

—***Εὐγενίου Μιχαηλίδου***, Ἡ Παλαιστίνη ἐν τῇ Ἀραβικῇ φιλολογίᾳ. Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων κατὰ τὸν Εὐτύχιον Ἀλεξανδρείας καὶ Ὑαχιᾶ ἐξ Ἀντιοχείας (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ν. Σιών») Ἱερουσαλὴμ 1926. Μετὰ βιογραφικὰς

πληροφορίας περὶ τοῦ Εὐτυχίου Ἀλεξανδρείας († 944) καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ παρατίθενται ἀποσπάσματα ἐκ τῶν «Χρονικῶν» περὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Ἐπίσης παρατίθενται σχετικὰ ἀποσπάσματα καὶ ἐκ τῶν «Χρονικῶν» τοῦ χρονογράφου Ὑάχια ἐξ Ἀντιοχείας, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ια΄. αἰῶνα μ. Χ.

L. Choppin. – La Trinité chez les Péɪe Apostoliques, Desclée 1925.

J A. Juncmann. — Die Stellung Christi im litnrgishen Gebet. Münster, Aschendorff, 1925.

Er. Wutz.—Die Psalmen. Lateinisch, hebräisch und deutsch. München Kösel, 1925. In-8º, LXI-472 p. 27 Mk.

A. Denini. – Ippolito di Roma, polemiche teologiche e controversie discip.inari nella schiesa dı Roma agli inizi del III seeolo, Roma, Libreria dı Culturr, 1925.

—Hermetica, edited with english translation and notes by Walter Scott. Vol. II. Notes on the Corpus Hermeticum. Oxord, Clarenbon Press, 1925.

W O. Œsterleu. – The Jewish Background of the Christian Liturgy. Oxford, Clarendon Press, 1925.

Joseph Klausner. — Jesus of Nazareth, His Life, and His Teaching. Translated dy Canon H. Dauby. London, George Allen and Union, 1925.

J. de Pauly.—Le Livre du Zohar, pages traduites du shaldaïque. Paris Rıeder 1923.

G. Rfccieti. -Il libro di Giobbe. Turin, Marietti, 1924.
—Le Lamentaziori di Ceremia. Ibid.

H. Diecmann. — De Ecclesìa. T. II. De Ecelesiae magisterio. Herder-1925.

R. Allier —La psychologie de la Conversion chez les peuples non civilisés. Payot, 2 vol. 1925.

F. J. Dölger. –Sol Salutis, Gebet und Gesang im Christlichen Altertum. 1925.

C. F. Burney.—The Poetry of our Lord. An Examination of the Forenal Elements of Hebrew Poetry in the Discourses of Jesus - Christ. Oxford, Clarendou Press. 1925.

E. Schlund et Schmoll.—Erlösnng. Religiös-wissenschaftliche Voträge. Munich. Kösel, 1925.

L. Roucier.—Celse ou le conflit de la civilication antique et du Christianisme primitif. Paris, éditions du Siécle, 121, Boulevard Saint Michel, 1926.

Umbeato Moricca. Storia della Letteratura latina cristiana. Volume I. Dalle origini fino al tempo di Constantino. Torine, Società editrice internazionale, 1923.

Ch. Pusch - Supplementum continens disputationes recentiores et decreta de Inspiratione Sae Scrîpturae. Herder. 1926.

Rob. Eisler. - Orphisch Dionysische Mysteriengedanken in der christlichen Antike. Leipzig. Teubner. 1925.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΤΟΥ Δ΄ ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ΄ ΤΟΜΟΥ

ΜΕΛΕΤΑΙ

ΚΡΙΤΙΚΗ